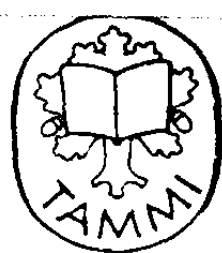

VÄINÖ TANNER

NUORUKAINEN ETSII
SIJAANSA
YHTEISKUNNASSA

Kustannusosakeyhtiö Tammi

Helsinki 1951

TOINEN PAINOS

HELSINGISSÄ 1951 (KK) KK_n KIRJAPAINO

ENSIMMÄISEN PAINOKSEN ESIPUHE

Vuosi sitten katsoi Kustannusosakeyhtiö TAMMI mahdolliseksi julkaista "Näin Helsingin kasvavan"-nimisen muistelmakirjan, jota joutohetkinäni olin ryhtynyt kyhäämään lapsieni huviksi. Siinä kuvailin 50—60 vuoden takaisia Helsingin oloja ja sen ohella myös omaa lapsuuttani ja kouluaikaani. Suureksi ilokseni kirja sai odottamattoman suojean vastaanoton.

Kirjan ilmestyttyä olen monelta taholta, sekä yksityisesti että julkisuudessa, saanut kehotuksia jatkaa muistelmieni kirjoittamista. Ennen kaikkea on haluttu tietää, miten sen nuoren pojan sittemmin kävi, jonka kirjassani olin saatellut ylioppilaaksi. Suurin epäilyksin olen tätä ystäväieni kehotusta uskaltanut ryhtyä noudattamaan. Epäilykset ovat olleet yksinomaan henkilökohtaista laatua. Tuntuu kovin vaateliaalta esiintyä kertomalla nuoruutensa vaiheista, joihin ei vielä juuri nimeksikään liity laajempia piirejä kiinnostavia tapahtumia. Kun nämä vaiheet minun kohdallani lisäksi sattuvat olemaan kovin mutkittavia, ei niihin tutustumisesta myöskään saattane olla paljon varteen otettavaa.

Tässä ne nyt kuitenkin ovat kerrottuina. Ne kuljettavat lukijaa vuosisadan vaihteesta ensimmäisen maailmansodan alkuun ja niihin sisältyy siten noin puolentoista vuosikymmenen aika.

V. T.

**YKSITYISTÄ LIIKE-ELÄMÄÄ
OPPIMASSA**

Elämänuran valinnan vaikeus

Oikean elämänuran valinta tuottaa nuorukaiselle usein suuria vaikeuksia. Harvat ovat niin onnellisessa asemassa, että taipumukset viittaavat johonkin varmaan suuntaan. Nämä onnetarten suosi-
mat voivat jo kouluajoiltaan saakka valmistautua elämäntehtäväänsä ja heti opintonsa päätettyään suoraa päätä siihen heittäytyä. Suurimmalla osalla nuorukaisia, ja arvattavasti myös neitoseä — sikäli kuin he eivät pidä avioliittoa ainoana päämääränään — on sen sijaan suuria vaikeuksia aprikoidessaan mille alalle olisi koetettava pyrkiä ja tulisivatko siinä menestymään ja itselleen tyydytystä löytämään.

Kuuluin näihin viimeksi mainittuihin. Oppikoulusta päästyäni oli tämä ratkaisu ensi kertaa edessä. Sattuma ratkaisi kysymyksen silloin siten, että jouduin valitsemaan liikealan. Ainakin menin Suomen Liikemiesten Kauppaopistoon valmistautuakseni liikealalle. Tämän opiston kurssi oli takanani keväällä 1901. Sen jälkeen oli astuttava elämään, ryhdyttävä itse hankkimaan toimeentulonsa sekä luomaan tulevaisuutensa. Tienhän piti olla edessä selvästi viitoitettuna. Olisi vain ollut jatkettava tuota sattumalta valittua polkua.

Sain kuitenkin havaita, että asia oli paljon vaikeampi kuin olin osannut kuvitella. Tie ei ollutkaan selvänä edessäni, vaan sisältyi siihen monia mutkia, vieläpä perääntymisiäkin. Tätä haparointia jatkui vuosikausia ennen kuin voin tuntea päässeeni oikeille ja itseäni tyydyttäville raiteille. Tämän hapuilevan etsiskelyni aion nyt tässä tarinassa kertoa. Ehkäpä siitä voi olla oppia ja hyötyä joillekin muille samoihin valintavaikeuksiin joutuville.

Ensimmäisiä askeleita liikealalla

Koulussa ja kauppaopistossa oli kaikki ollut selvää ja yksinkertaista. Kunhan vain tyydyttävästi hoiteli läksyjensä luvun ja selviytyi tunneilla, oli täyttänyt velvollisuutensa. Muut suunnittelivat oppilaan puolesta kaiken; omasta takaa ei tarvinnut vaivata päättään semmoisilla asioilla. Mutta kun koulunkäynti oli päättynyt ja taskussa oli sekä ylioppilastodistus että kauppaopiston todistus, oli lopultakin itse tehtävä ratkaisu. Mihin nyt oli ryhdyttävä? Kauppanko alalle? Pankkialalleko? Vai yritettävä jotakin itsenäistä hommaa? Näiden eri vaihtoehtojen vaikeuksia ja vaaroja tuntematta oli ratkaisun löytäminen vaikeata. Vanhempanikaan — yksinkertaisissa oloissa eläneinä — eivät voineet antaa hyviä neuvoja. Eikä minulla ollut semmoisia kokeneita ystäviä tai tuttaviam, joilta olisin voinut neuvoa kysyä.

Suomen Liikemiesten Kauppaopiston rehtori Kyösti Järvinen toimi eräänlaisena paikanvälitystoimistona. Kun opisto keväällä 1901 lähetti ensimmäisen, korkeimman silloin saatavissa olevan liikemiessivistyksen saaneen parvensa maailmalle, oli hänelle tullut toimien tarjouksia monelta taholta. Ei näyttänyt olevan vaikeata sijoittaa kaikkikin päästötodistuksen saaneet oppilaat ensimmäisiin toimipaikkoihinsa. Oppilaat itse tuntuivat olevan melko lailla omahyväisiä valitessaan näin tarjoutuvia tehtäviä, ja varsinkin näytti tarjolla olevan palkan suuruus olevan määräävänä tekijänä. Oltiinhan huippukoulutuksen saaneita liikemiehen taimia! Minulle tämä seikka ei kuitenkaan ollut ratkaiseva. Mielestäni oli tärkeintä löytää tehtävä, joka ennen kaikkea voisi tuottaa tyydytystä ja samalla ajan pitkään taata turvallisen aseman yhteiskunnassa.

Rehtori Järvinen suositteli minulle erästä hänelle ja tietysti vieläkin enemmän minulle tuntematonta liikettä pohjois-Suomessa, lähemmin sanoen Torniossa. Sen nimi oli F. O. U. Nordberg. Saatujen tietojen mukaan se harjoitti sekä tukku- että vähittäiskauppaa ja lisäksi vähäistä teollisuuttakin. Järvisen mielestä tämä oli varteenotettava tarjous. Tämmöisessä monipuolisessa liikkeessä voisi koulun opetuksen jatkoksi saada erinomaista koke-

musta, varsinkin kun liike ei suuruutensaakaan vuoksi estäisi selvän yleiskatsauksen saamista.

Tämä oli kaikin puolin järkevää. Ymmärsin nämä näkökohdat ja hyväksyin ne. Ilmoittauduin niin ollen Nordbergin liikkeen konttoristiksi. Vastauskirjeessä luvattiin palkkaa aluksi 150 markkaa kuukaudessa ja kehoitettiin pikapuoliin saapumaan Tornioon. Sitä ennen kehoitettiin kuitenkin perehtymään konekirjoitukseen, koska tarkoituksena olisi, että joutuisin käyttämään kirjoituskonetta. Se oli hyvä merkki, sillä siihen aikaan kirjoituskone oli suuri harvinaisuus, ja useimmat liikkeet laativat kirjeensä käsin. Menin liikkeeseen, joka oli myynyt heille Hammond-merkkisen kirjoituskoneen. Sain siellä välttävän alkeisopetuksen, en niinkään paljon itse kirjoittamisessa ja nopeudessa kuin koneen käsittelyssä. Vakuutettiin, että kyllä työ sitten teijänsä opettaa.

Tällä välin oli minulle tehty toinen, taloudellisesti edullisempi tarjous Helsingistä. Siitä olisi ollut sekin etu, että olisin saanut asua kotona vanhempieni luona, jotka sen vuoksi asettuivat puoltamaan tätä vaihtoehtoa. Kerkesinkin jo peruuttamaan ilmoittautumiseni Tornioon. Kaduin tätä kuitenkin melkein heti ja peruutin peruutukseni sähköteitse ennen kuin kirjeeni edes oli saapunut perille, sekä ilmoitin saapuvani sovittuna aikana. — Näin hapulevasti ja päättämättömästi urani etsiminen alkoi. Se osoittaa, miten vaikeata nuoren miehen on tietää, mitä hän oikeastaan haluaa.

Kesäkuun alussa läksin matkalle Tornioon. Aikaisemmin olin käynyt Oulussa saakka, mutta nyt oli jatkettava vieläkin kauemmaksi pohjoiseen, aina Lapin eteiseen saakka. Siihen aikaan ei vielä ollut rautatietä Oulua etemmäksi. Onneksi oli laivaliike Tornioon sentään avattu, joten voin jatkaa matkaa laivalla tarvitsematta lähteä maanteitse eteenpäin pyrkimään. Vaikka oli jo 10. päivä kesäkuuta, tämä oli vasta ensimmäinen laivavuoro Tornioon. Merellä näkyi vielä runsaasti jäälauttoja ajelehtimassa, mistä päätellen laivaliikenteen aikaisempi aloittaminen olisi ollut mahdotonta. Kun oli lähtenyt etelä-Suomen pitkälle ehtineestä

keväästä, tuntui oudolta täten uudelleen joutua melkein talven keskelle. Siinä oli etelän miehelle ensimmäinen ihmettelemisen aihe.

Uusi isäntäväkeni otti minut ystävällisesti vastaan. Ylioppilas ja lisäksi vielä Liikemiesten Kauppaopiston käynyt nuorukainen ei siihen aikaan ollutkaan jokapäiväinen ilmiö näillä Lapin raukoilla rajoilla. Aluksi sain sijoittua asumaan liikkeen erään osakkaan perheeseen, kunnes ennättäisin hankkia itselleni sopivan asunnon. Aterianikin nautin talon pöydässä, ja siinä oli uutta ihmettelemisen aihetta. Pöydän antimet poikkesivat melko tavalla etelässä totutuista. "Graavia" (vähän suolattua) lohta oli joka aterialla pöydässä. Muitakin pohjolan herkkuja, kuten poronlihaa eri muodoissa sekä poron kieltä, oli tavallisesti myöskin runsaasti tarjolla. Vaatimattomassa lapsuudenkodissani tällaiset herkut olivat olleet tuntemattomia.

Ensimmäisenä tehtävänäni oli tutustua itse liikkeeseen. Sen oli perustanut ja suureksi yritykseksi kehittänyt — suurimmaksi koko Pohjolassa — F. O. U. Nordberg, mies, jonka nimi vieläkin oli liikkeen toiminimenä. Hän oli kuitenkin jo kuollut. Hänen neljä keski-ikäistä poikaansa omistivat nyt toiminimen ja jatkoivat sitä jakamattomana. Vanhin heistä, Erik nimeltään, tuima herra, oli varsinaisena johtajana, ja hänellä olikin liikemiessilmää. Otto-niminen toimi konttoripäällikön tapaisena. Hän istui konttorissa yhdessä neljän konttoristin kanssa. Hän vastasi myöskin kirjeenvaihdosta, sekä koti- että ulkomaisesta, mihin hän kielitaitoisena miehenä hyvin soveltui. Hän oli hiljainen ja ystävällinen herra ja käsitteli meitä konttoristeja humanisti. Myöhemmin hän joutui venäläisen virkavallan taholla epäluulon-alaiseksi, ja hänen oli pakko siirtyä Ruotsin puolelle lähellä rajaa olevaan Neder-Kalixin kaupunkiin. — Kolmas veljeksistä Emil, hoiteli tavaravarastoa ja muita juoksevia asioita. Hän oli nuorin veljeksistä, vasta naimisiin mennyt ja näytti nauttivan onnestaan nuoren Lotten rouvansa kanssa. Heidän pöydässään minä alussa jouduin nauttimaan jokapäiväiset ateriani. — Neljäntenä veljesten neliapilassa oli vanhempi arvokas herra, joka ei vakinaisesti työskennellyt liikkeessä. vaan oli vain eräänlaisena

ulkojäsenenä. Hänen nimensä oli Ulrik, ja hän toimi Tornion alkeiskoulun rehtorina. Hän oli liikkeessä harvoin nähty vieras, mutta näytti toisinaan hoitelevan toiminimen diplomaattisia tehtäviä. Hänellä oli poika, Mauno Nordberg, joka pitemmän aikaa on ollut Suomen pääkonsulina Pariisissa, missä samalla on edustanut erinäisiä puutavaran viejiä. Myöhemmin hän siirtyi Ulkomaankauppaliiton palvelukseen. Hänen sisarensa palveli aikanaan Suomen Pariisin lähetystössä.

Näin olenkin esitellyt talon isännät. Konttorissa meitä oli — kuten jo mainitsin — Otto-herran lisäksi neljä konttoristia, kolme miestä ja yksi nainen. Vanhempana konttoristina oli Arvi Björkman-niminen urheileva nuorukainen, jonka intohimona oli kevättälvella tehdä viikkokausia kestäviä hiihtomatkoja Lapin tuntureilla. Parhaiten ystäväystyyn toisen konttoristin A. A. Bergelin, Raahen porvari- ja kauppakoulusta tulleen nuorukaisen kanssa. Hänen kanssaan ystävyys jatkui myöhemminkin meidän molempien jouduttua Turkuun. Siellä hänestä on paisunut huomattava vientikauppias.

Nordbergin liike oli todella monipuolinen. Se harjoitti tukku-kauppaa koko Pohjolassa. Sen ostajina ollut vähittäiskauppiaiden joukko oli runsas ja toimi laajalla alueella, Kolaria, Muoniota, Kittilää ja Rovaniementä myöten. Sillä oli myös muutamia omia vähittäiskauppoja, jotka olivat paikallisten miesten hoidossa, mutta tilivelvollisia pääliikkeelle. Huomattavin tällainen vähittäiskauppa oli Ylitorniossa. Sen hoitajana oli K. J. Säippä niminen henkilö, joka myöhemmin ryhtyi itsenäiseksi kauppiaksi. Hänen pojastaan Paavo Säipästä, tuli vuonna 1938 valtiollisen poliisin päällikkö. — Toinen samanlainen liikkeen omistama vähittäiskauppa oli, ellen väärin muista, Rovaniemellä. Tiilitehdas ja mylly kuuluivat myöskin liikkeen toimialoihin.

Tämmöisessä monipuolisessa liikkeessä oli hyvä tilaisuus saada käsitys siitä, millä tavalla kauppaa pohjois-Suomessa vuosisadan vaihteessa käytiin. Myynti sujui ilman vaikeuksia. Ostajat tilailivat tarpeitaan kirjeellisesti, elleivät silloin tällöin pistäytyneet talossa henkilökohtaisesti tilauksiaan tekemässä. Puhelin oli Poh-

jolassa vielä harvinaisuus; Tornioonkin semmoinen vehje oli saatu vasta pari vuotta aikaisemmin. Tilattujen tavarain lähettäminen tapahtui rahtimiesten mukana. Tavarain hankinta vaati sen sijaan paljon työtä. Kotimaisia tuotteita tilattiin säännöllisesti tehtaista. Suurimpia artikkeleita olivat tupakka, sokeri ja saippua. Tupakkatarpeen tyydytti Ph. U. Strengbergin tupakka-tehdas Pietarsaassa. Se olikin suuri artikkeli, sillä Pohjolan kansa näytti käryttävän tupakkaa aika tavalla. Sokeri tuli Vaasan Sokeritehtaasta ja saippua Vaasan Saippuatehtaasta. Rauta-, porsliini-, lasi- ym. tavaroista saivat muut kotimaiset tehtaot pitää huolen.

Ulkomaisia kauppasuhteita liikkeellä oli pääasiassa Saksaan ja osittain Venäjälle. Pietarista tulivat esimerkiksi Treugolnikin punaisella kolmioleimalla varustetut kalossit. Saksassa suuntautuivat ostot pääasiassa suomalaisten vanhaan ostopaikkaan Lyypekkiin. Siellä olivat kauppatuttavina sellaiset vanhat liikkeet kuin Piehl & Fehling, Buck & Willmann, Bohlen & Behn, Cabell & Schwarzkopf ym., joiden nimet jo olivat tuttuja kauppaopiston kauppakirjeenvaihtotunneilta. Ne toimittivat kaukaiseen Pohjolaan kahvia, kuivattuja hedelmiä, vehnä jauhoja ja -ryynejä sekä muita ns. siirtomaatavaroita. Pitemmälle eivät suomalaisten liikkeiden kauppasuhteet vielä siihen aikaan ulottuneet — saksalaiset hoitivat välityksen ja ansaitsivat suomalaisten kustannuksella hyvät voitot. — Pankkiasiat hoidettiin Saksassa lyypekkiläisen Commerz-Bankin välityksellä, sekin vanha tuttava kauppaopiston tunneilta. Näiden kanssa sain oppia hoitamaan kirjeenvaihtoa ja havaita, että ne kirjekaaviot, joita kauppaopistossa oli tankattu päähän, vain vähän autoivat käytännöllisessä työssä.

Etelä-Suomen tuontiliikkeisiin verrattuna oli torniolaisen liikkeen tavarainhankinta paljon monimutkaisempaa. Satamat olivat pohjoisessa avoinna vain osan vuotta; tavallisesti vain kesäkuun puolivälistä lokakuulle. Kun rautatien päätepiste oli niin kaukana kuin Oulussa, jonne maanteitse oli aika huippaus, oli tavara koetettava saada varastoon avoveden aikana, sillä talvikuljetukset olisivat liiaksi nostaneet tavarain hintaa. Kotimaiset tuotteet, varsinkin semmoiset kalliimmat tavarat kuin tupakka, kuljivat kyllä talvellakin perille. Mutta ulkomaiset raskaat artikkelit oli

saatava kotiin ennen satamien jäätymistä. Se vaati suurta huolenpitoa ja satoi pääomia talvivarastoihin.

Alussa kaikki tuntui oudolta ja paljon täytyi kysymyksillä vaivata Otto-herraa. Mutta vähitellen silmät avautuivat ja aloin ymmärtää asiain hoitoa sekä pystyä itsenäisestikin suorittamaan tehtäviä. Jälkeenpäin olen monesti ajatellut, miten tärkeätä kaappaoppilaitoksissa opiskeleville on, että heidät jo opiskeluaikanaan pakotetaan harjoittelemaan jossakin liikkeessä — kuten nykyään tavallisesti tehdäänkin. Silloin on opiskelustakin suurempi hyöty, ja opistosta päästyään oppilaat heti alussa pystyvät johonkin. Tämä on tullut sitä tärkeämmäksi, mitä monipuolisemmaksi liiketoiminta on kehittynyt.

Kun olin jonkin aikaa ollut Torniossa, sattui tapahtuma, joka myöhempiä vaiheitani muistellen tuntuu tavallaan enteelliseltä. Kaupungissa julkaistiin pienikokoista, pari kertaa viikossa ilmestyvää sanomalehteä, jonka nimi oli Tornion Lehti. Se sisälsi paikallisia uutisia ja ilmoituksia. Joskus siinä oli pääkirjoituskin, joka tavallisimmin oli lainattu jostakin muusta lehdestä samoin kuin yleiset uutisetkin. Tätä lehteä julkaisi torniolainen kirjapainon omistaja, myöhemmin raatimies J. V. Heickell. Hänen poikansa Eero Kuussaari, jääkäri, heimosoturi ja myöhemmin everstiluutnantti, joutui valokeilaan lapuan-liikkeen aikana. — Isä Heickell oli yhtäaikaan päätoimittaja, aputoimittaja, konttoristi ja painaja, siis lehden kaikki kaikessa. Nähtävästi tämä kuorma tuntui hänestä liian raskaalta, sillä hän haki pian minut käsiinsä ja toivoi, että ryhtyisin auttamaan häntä lehden toimittamisessa. Tein tietenkin vastaväitteitä huomauttaen, etten vielä koskaan ollut nähnyt kirjoitusteni tehneen tuttavuutta painomusteen kanssa ja että olin aivan outo tällä vaativalla alalla. Mutta Heickell oli sitkeä ja onnistui kuvailemaan tehtävän niin helpoksi, että sen tottumatonkin huokeasti pystyisi hoitamaan. Kun kerran Tornioon oli ylioppilas eksynyt, oli toki tämän velvollisuus auttaa häntä tässä kansanvalistustehtävässä, se oli hänen vakaa mielipiteensä. Ei siinä lopulta muu auttanut kuin myöntyä ja luvata yrittää. Olin kuitenkin kuvitellut, että tämä tapahtuisi kaikessa hiljaisuudessa si-

ten, että kirjoittelisin lehteen sekä uutisia että muutakin, mitä hyvin toimitettuun lehteen kuuluu. Hämmästykseni oli senvuoksi suuri, kun lehden seuraavassa numerossa suurena paikallisena uutisena kerrottiin, että ylioppilas Väinö Tanner oli "liittynyt lehden toimittukseen". Tästä oli seurauksena, että minut kutsuttiin rehtori Ulrik Nordbergin luo, joka ryhtyi minua nuhtelemaan. Hän huomautti, aivan oikein, että olin liikkeen palveluksessa, sekä ettei minulla liikkeen kanssa sopimatta ollut oikeutta ottaa sivutehtäviä. Tästä jutusta voisi liikkeelle sitäpaitsi koitua harmiakin, jos lehdessä sattuisi olemaan jotakin, joka voitaisiin lukea liikkeen inspiroimaksi. Myönsin menetelleeni ajattelemattomasti, mutta puolustelin itseäni sillä, että olin kuvitellut olevani vain sivulta päin lehteä avustava henkilö, sekä että tämä julkisuus oli minulle itsellenikin harmillinen yllätys. Ukko leppyikin ja arveli lehden kyllä tarvitsevan kohentamista, koska sillä siihen asti ei ollut ollut paljonkaan merkitystä, ja toivoi minun voivan siinä suhteessa auttaa. Toivottipa hän lopuksi minulle menestystäkin.

Tällä tavalla jouduin ottamaan ensi askeleitani sanomalehtimiehen ohdakkeisella polulla, joka myöhemmin joksikin ajaksi muodostui päätoimekseni. Kuinka tämä toimittaminen onnistui, sitä en uskalla paljon muistellakaan. Kaikki oli uutta. Suorastaan järkyttävää oli ensi kerran nähdä nerontuotteitaan lehdessä. Ennen kaikkea oli huolena saada paikkakunnallisia uutisia lehteen. Senvuoksi jokainen pikku juttukin, minkä satuin kuulemaan, pääsi lehteen. Joskus kirjoittelin pääkirjoituksiakin. Ei satu olemaan tallella ainoatakaan lehden numeroa näiltä ajoilta, niin etten ole jälkeempäin voinut todeta, miten maailmaa mullistavia ne olivat. Luultavasti ne ainakin nykyajan muuttuneissa oloissa saisivat osakseen vain sääli-vän hymyn. Mutta silloin ne menivät täydestä, en ainakaan kuullut kenenkään niitä moittivan; päinvastoin sain usein kuulla, että lehti oli tullut paljon pirteämmäksi ja sisälsi jotakin luettavaakin. Ihme-kös tuo, sillä Heickell oli "toimitellut" lehteään pääasiassa saksien ja liimapurkin avulla. Kerran rohkenin ottaa niinkin uskalletun askeleen, että otin arvostellakseni erästä Haaparannan puolella pidettyä konserttia, jota torniolaiset miehissä ja naisissa kävivät kuulemassa. Lehden toimitukselle oli hyvän tavan mukaisesti lähetetty

kaksi vapaalippua, mikä tietenkin velvoitti lausumaan mielipiteensä konsertin onnistumisesta. Se ei muuten jäänyt ainoaksi ker-raksi, jolloin sanomalehtialan sekatyöläisenä sain suorittaa tällöi-siä arkaluontoisia tehtäviä.

Haaparannalla torniolaiset kävivät kuin omalla maallaan. Mo-lempia kaupunkia yhdistävä pitkä "Handolinin silta" oli ahkerasti käytetty kulkutie kaupunkien välillä, eikä sen molemmissa päissä olevista tullimiehistä ollut paljonkaan estettä. Jos halusi kulkea val-takunnan rajan toiselle puolelle tullimiesten näkemättä, tarvitsi vain mennä hiukan pohjoisemmaksi, missä maantie kulki rajan poikki. Luullakseni ei tätä vapaata kulkuoikeutta siihen aikaan juuri väärinkäytetty. Enintään voivat janoiset herrasmiehet silloin tällöin pistäytyä Haaparannan puolella vapaammin janoaan sammutta-massa.

Verrattain pian onnistuin saamaan itselleni vakinaisen asunnon. Konttoritoverillani, ennen mainitulla Bergelinillä, oli vuokrattuna hyvä huone Kauppakadun varrella, ja hän ehdotti, että liittyisin hänen huonetoverikseen. Mikäs siinä. Huone oli sopiva ja vuokra kohtuullinen. Sovimme siis asiasta ja asuimme tässä huoneessa yh-dessä niin kauan kuin Torniossa työskentelin.

Oli jonkin verran outoa joutua ensi kerran elämässään tulemaan omin neuvoin toimeen. Siihen saakka olin elänyt yksinomaan kotona ja Äidin huolenpidon alaisena. Hän oli hoitanut kaikki tarpeeni, ruuasta pukuihin saakka. Nyt oli etsittävä ruokapaikka. Vaatteiden pesusta oli huolehdittava, ja sukkiensa parsiminen sekä kaikenlaiset pienet Martan huolet tulivat eteen. Niistä kaikista oli koetettava sel-viä. Vaikeata tämä itsenäinen elämä alussa oli, mutta pakko pani oppimaan. Varsinkin parsiminen ja irtoavien nappien neulominen oli semmoiseen näperrykseen tottumattomalle outoa hommaa.

Tornion tapaisessa pikkukaupungissa oli suurimpana vaikeutena sopivan ajanvietteen keksiminen. Teatterinäytäntöjä ja konsertteja ei ollut, urheilua ei myöskään harrastettu. Seurustelua voi jonkin verran harjoittaa, jos sattui pääsemään sopivaan perhepiiriin, muu-ten ei. Kyllähän Torniossa oli nuorisoa, ja sen parissa voikin viettää iltahetkiään jos halusi. Nuorukaiset tosin olivat enimmäkseen muut-

täneet muualle niin pian kuin siivet alkoivat kantaa; heillä ei mielestään ollut tulevaisuutta kaupungissa, jossa ei ollut teollisuutta eikä paljon kauppakaan. Jäljelle jääneistä on painunut mieleeni apteekkari Borgin poika Hannes, iloluontoinen nuorukainen, josta myöhemmin tuli teollisuudenharjoittaja, sekä postinhoitaja Reuterin nuorukaiset. Nuoria neitoseja sensijaan oli runsaasti ja ne hakivat mielellään poikaseuraa. "Sloovaamiseen" (hakkailuun) tottumattomana minulla oli heistä kovin vähän iloa. Asuntomme lähellä olevalla kultaseppä Molnbergillä oli runsaasti tyttäriä, ja tämän perheen vanhimman tyttären Hildur Molnbergin rohkenin kerran kutsua seuraani Haaparannalla pidettyyn konserttiin. Se lieneekin ollut perusteellisin tyttöseurusteluni, mihin jouduin. Hildur-neiti meni jokuunen vuosi myöhemmin naimisiin kirjailija Ilmari Kiannon kanssa. Kianto on häntä kuvaillut kirjassaan "Pyhä rakkaus".

Retkeilyynkään ei ollut siihen aikaan varsin suuria mahdollisuuksia. Tornion kaupunki on siitä ihmeellinen, että vaikka se kuuluu Suomeen, sen erottaa Suomesta leveä Tornion joki, kun se sensijaan on kasvanut kiinni Ruotsin mantereeseen. Suomeen ei ollut edes siltaa; Tornion joen poikki pääsi vain käsipelillä kulkevalla lautalla. Se rajoitti liikkumismahdollisuuksia melko tavalla. Tulihan silläkin puolen silti toisinaan käydyksi, esimerkiksi kaupungin ulkosatamassa Röytässä ja sen lähellä olevalla Kuusiluodon sahalla samoin kuin Alatornion kirkolla. Helpoimmin pääsi Ruotsin puolelle. Sen kun käveli pitkää Handolinin siltaa, niin oli Haaparannassa. Ja se oli jo ulkomailla käymistä.

Kun juhannus tuli, ei mikään olisi voinut pidättää lähtemästä Aavasaksalle, joka siihen aikaan oli yleisenä kesäyön auringon palvomispaikkana, josta jo "Maamme-kirjassa" oli kerrottu. Entinen luokkatoverini Reaalilyseon ajoilta, Jalo Aaltonen (Sihtola), oli tehnyt matkan etelä-Suomesta saakka minua tervehtimään ja sovittanut matkansa kesäyön auringon katselamiseen. En ollut tuonut pyörää mukaani, mutta sain lainaksi vanhan pyörän, ja Jalolla oli omansa. Matka tehtiin pitkin Tornionjoen kaunista laaksoa, missä sopi ihaila talonpoikaistalojen vaurautta. Maantiekään ei ollut hullumpi pyöräilytieksi, vaikka olikin paikka paikoin kovin mäkinen. Pyörä vain oli niin kehnossa kunnossa, että oli pilata koko ilon. Sisären-

gas vuoti, niin että vähintään joka peninkulman päässä oli pysähdyttävä pumppaamaan siihen ilmaa tai paikkailemaan vuotoja. Perille silti päästiin tämä seitsenpeninkulmainen taival. Ja kannattikin matka. Sattui pilvetön yö, niin että aurinko todella oli koko yön näkyvissä. Maisemat olivat kauniita katsella tämän hieman yli kaksisataa metriä korkean mäennyppylän laelta; uusia vaaroja riitti joka suunnalla niin pitkälle kuin silmä kantoi. Kyllä Aavasaksa Ounasvaaran voittaa jo ympäristönsäkin puolesta, vaikka viimeksi mainittu viime aikoina helpomman kulkuyhteytensä kautta onkin päässyt enemmän suosioon. Sitä paitsi itse matkakin on mielenkiintoinen, Ruotsi kun kaiken aikaa on joen toisella puolella.

Vaikka Tornio oli kaukana politiikan keskuksista, tuntuivat poliittisesti levottoman ajan heijastukset sielläkin. Siihen aikaan oli parhaillaan menossa tiukka venäläistämishjelma, jonka toimeenpano oli uskottu tarmokkaan kenraalikuvernööri Bobrikovin suoritettavaksi. Tärkeimmät Suomea koskevat asiat oli päätetty ratkaista "valtakunnan lainsäädäntöjärjestyksessä", so. venäläisissä valtakunnallisissa elimissä. Ensimmäisenä tämmöisenä asiana otettiin ratkaistavaksi asevelvollisuuskysymys, josta heinäkuussa 1901 ilman säätyjen myötävaikutusta annettiin keisarillinen asetus. Tämän asetuksen senaatti promulgoi eli julkaisi ilman suurempaa erimielisyyttä. Tämä Suomen oikeuksia vastaan tähdätty uusi isku loukkasi suomalaisten oikeudentuntoa, ja sitä vastaan nousi ankara taistelu asevelvollisuuslakkoineen ja niitä seuranneine maastakarkotuksineen. Ensimmäisenä vastatoimenpiteenä oli uuden suuren kansalaisadressin kerääminen, johon kaikkien edellytettiin osallistuvan. Torniossakin kerättiin siihen ahkerasti nimiä, ja niitä kertyikin, sillä mielet olivat järkyttyneitä. Minäkin jouduin osaltani hoitamaan nimien keruuta.

Kesä oli pohjoisessa ihanaa aikaa ja varsinkin siihen tottumattomalle etelän pojalle monessa suhteessa täynnä uusia yllätyksiä. Voimakkaimman vaikutuksen teki aurinko, joka Torniossakin vain muutamaksi keskiyön hetkeksi raski mennä piiloon. Yöt olivat valoisia kuin päivät, ja koko yön saattoi vaivatta lueskella. Mutta nopeasti

tämä ihanuus kulki loppuaan kohti. Sillä jos kesä Suomessa yleensäkin on "kylmä, mutta onneksi lyhyt", kuten August Ramsayn tapana oli sanoa, on se niin pohjoisessa kuin Torniossa vielä sitäkin lyhempi.

Pitkät päivät alkoivat vaihtua hämäriksi illoiksi ja ilmat jäähtyivät. Syyskuu, joka Helsingissä usein on vielä mitä kauneinta jälki-kesää, oli siellä jo kolkkoa ja pimeätä. Etelän poika on kuin muuttolintu; mieli rupesi tekemään totutuille seuduille takaisin ja kaipaus Helsinkiin alkoi voittaa. Mielestäni olin oppinutkin jo kaiken mitä liikkeestä voi oppia. Miksi siis enää jäädä sinne happanemaan?

Muuten alkoivat kokonaan uudet ajatukset itää mielessä. Työ ei ollut niin mielenkiintoista kuin olin kuvitellut. Päivästä toiseen vain samaa kaupantekoa, ostoa ja myyntiä. Ei siinä ollut mitään, mikä olisi pannut mielikuvituksen liikkeelle, puhumattakaan siitä, että se olisi tarjonnut tyydytystä mielelle, joka kaipasi jotakin aatteellista sisältöä. Se ei vähimmässäkään määrässä vastannut sitä, mitä varsinkin saksalaisissa romaaneissa vanhoista kauppahuoneista oli kuvailtu. Olinkohan sittenkään oikealla uralla? Jos taasen olin väärin valinnut, niin olisi kai viisainta vaihtaa ajoissa, ennen kuin olisi myöhäistä eikä enää voisi irtaantua. Aloin ajatella lainopin lukemista. Sehän kuului olevan kaikille tarpeellista tietoa. Ellei se yksinään miellyttäisi, niin eihän se liikealallakaan olevalle olisi pahitteeksi.

Tämmöiset ajatukset alkoivat vaivata. Niin levoton ja päättämätön on nuorukainen, jolla ei ole tukevaa kättä kohtaloitaan ohjaamassa. Joka tapauksessa päädyin siihen, että aioin ainakin yrittää lainopillisia opintoja ja sitä varten muuttaa Helsinkiin. Taloudellinen puoli oli tietenkin myös otettava huomioon, mutta se ei koskaan ole minua peloittanut. Kai siitä aina jollakin tavalla selviää.

Nämä mietteet johtivat lopulta siihen, että sanouduin syyskuun lopusta toimestani ja samalla lupaavasta sanomalehtimiehen tehtävästä irti ja painuin kohti Helsinkiä.

Opiskelua ja työtä – Jatkuvaa hapuilua

Helsinkiin palattuani totesin suureksi mielihyväkseni, että elämä pulppusi täällä paljon vilkkaampana kuin hiljaisessa Torniossa, joka

sieltä lähtiessäni oli vaipumassa talviseen horrostilaan. Täällä oli vilkasta hyörinää, ja kaikkialla tapasi entisiä tuttaviaan. Kotona minut tietenkin otettiin avosylin vastaan. Tornioon siirtymistäni oli-kin pidetty huonosti harkittuna.

Kirjoittauduin lainopilliseen tiedekuntaan ja otin selvää ensimmäisistä tehtävistä. Juristien oli aloitettava ns. preliminääreillä ennenkuin saivat haistella varsinaista lainoppia. Niihin kuului tutkinto pohjoismaiden historiassa ja filosofiassa sekä välttävä taito lukea vanhoja ruotsinkielisiä käsikirjoituksia. Painauduin heti lukuhommiin.

Pohjoismaiden historiassa oli tutkijana professori E. G. Palmén. Tutkinto hänen luonaan oli miellyttävä tilaisuus. Olin lukenut verrattain perusteellisesti tutkintoon kuuluvat vähäiset teokset, mutta niihin ei Palmén paljonkaan puuttunut, varsinkaan senjälkeen kun hän ensimmäisistä kysymyksistä oli havainnut, että tunsin niiden sisällön. Sensijaan johtui puhe Antti Chydeniukseen, Kokkolan poikaan. Usein on tentittävien tapana tarkoituksellisesti johdattaa tenttijä johonkin erikoiskysymykseen, jossa ovat vahvoja, mutta tässä tapauksessa auttoi sattuma. Olin asianharrastuksesta lueskellut Chydeniuksesta ja kerroin hänestä hiukan enemmän kuin kursikirjoihin sisältyi. Palmén oli omistanut paljon työtä Chydeniuksen elämäntyön tunnetuksi tekemiseen ja julkaissut hänen teoksiaan. Hän innostui asiasta ja ryhtyi itse kertoilemaan Chydeniuksesta, ja siten oikeastaan hän oli suurimman osan ajasta äänessä. Hänellä oli loppumaton varasto hupaisia juttuja. — Tentti meni täten kevyesti ja sain hyvän arvosanan.

Paljon pulmallisempaa oli filosofia. Ei preliminääreihin tosin kuulunut kovinkaan laajaa kurssia; vain Snellmanin valtio-oppi ja jokunen varsinaiseen filosofiaan kuuluva teos. Mutta kun minulla ei ole ollut taipumusta tämäntapaisiin abstrakteihin asioihin, oli aine vähemmän houkutteleva. Tentti oli suoritettava tri Zachris Castrénille, joka siihen aikaan oli yliopistossa apulaisena. Kirjoista ammentamalla vähäisellä viisaudella selvisin tyydyttävästi. Tentti oli aika levoton, sillä lapset, joita hänellä tuntui olleen melkoinen liuta, mellastivat äänekkäästi viereisessä huoneessa, ja papan oli vähän väliä käytävä heitä rauhoittamassa.

Preliminäärien yhteydessä jouduin tekemisiin myöskin Liikemies-ten Kauppaopiston aikaisen entisen opettajani J. K. Paasikiven kanssa. Hän oli lainopillisen tiedekunnan suomenkielen lehtori ja hänelle oli kirjoitettava muutama aine. Opintokirjaani tuli niistä arvosana "ahkerasti".

Vanhojen käsikirjoitusten tutkiminen oli otettu mukaan vaatimukseen, jotta tulevat juristit pystyisivät tarpeen tullen selvittämään oikeusjutuissa mahdollisesti esiintyviä vanhempiakin saanto- ym. kirjoja. Niitä sai yliopistolla jonkin tunnin ajan selailla ennen kuin joutui professori Crohnsin tutkittavaksi. Hän työnsi tutkittavan eteen vanhoja kellastuneita papereita, jotka piti osata selvittää. Se ei ollut kovinkaan monimutkaista. Näin olivat preliminäärit parissa kuukaudessa selvät minun osaltani.

Lukujen ja tenttien ohella olin ottanut seuratakseni hiukan lainopin luentojakin. Silloin oli lainopin opettajakunta korkeata tasoa. Wilhelm Chydenius luennoi siviilioikeutta, Rabbe Wrede prosessioikeutta, Jaakko Forsman rikosoikeutta ja Robert Hermansson valtio-oikeutta. Kaikki luennot olivat ruotsinkielisiä. Tämä ruotsinkielien ylivalta ei herättänyt minkäänlaisia aitosuomalaisia tunteenpurkauksia, yhtä vähän kuin omantunnonvaivoja vähemmistön sorrosta ruotsinkielisten taholla. Meille helsinkiläisille siitä ei ollut suurempaa haittaa; vain ruotsinkielinen terminologia oli uutta. Mutta ihmettelin, miten suoraan maaseudun oppilaitoksista tulleet nuorukaiset pääsivät opinnoissaan laisinkaan alkuun.

Seurasin näitä luentoja syyslukukauden ajan, mutta se alkoi tuntua hyödyttömältä. Asianomainen professori käsitteli vieraalla kielellä ja tavallisesti kuivanlaisesti jotakin kapeata alaa kolmeneljännestuntia. Siitä oli koetettava tehdä muistiinpanoja, jos oli ymmärtänyt esityksen ja kerkesi sen ohella niitä tekemään. Niin turhaan minusta ei kannattanut hukata aikaansa, kun kerran oli saatavana oppikirjoja, joista lyhyemmässä ajassa voi saada paljon enemmän irti. Nekin olivat kaikki ruotsinkielisiä. Sen jälkeen en olekaan luentoja yliopistossa kuunnellut, vaikka myöhemmin, tosin vasta lähes vuosikymmenen päästä, suoritinkin tutkinnot lainopillisessa tiedekunnassa.

Tämä ensimmäinen tutustuminen lainoppiin päättyi nimittäin

preliminääreihin ilman jatkoa sillä kertaa. Syynä siihen olivat osaksi taloudelliset syyt, mutta pääasiassa yhä edelleen jatkunut epätietoisuus siitä, mihin päin kääntyä. Nähtävästi jossakin oli päätetty, ettei elämänuran valintani vielä ollut läheskään lopullinen. Vielä vuosikausia heiteltiin minua alalta toiselle. Uusi muutos tapahtui seuraavalla tavalla.

Opintorahoja hankkiakseni oli Helsinkiin palattuani koetettava löytää jotakin työtä, josta maksettaisiin ainakin sen verran kuin välttämättä tarvitsin. Onnistuin tässä sikäli, että aikaisempi kirjapidonopettajani Suomen Liikemiesten Kauppaopistossa, Eemil Tilvis, ilmoitti muutamaksi tunniksi päivässä tarvitsevansa apulaista. Hän hoiteli opettajantoimensa ohella erilaisia pikku afäärejä. Sillä kertaa hänellä oli muutamia joululehtiä kustannettavanaan. Niihin tulevien kirjoitusten korrehtuurien lukemisessa, tilauslistojen hoidossa, lehtien lähettämisessä ja maksujen perimisessä voisin häntä auttaa. Kun ei muutakaan ollut näkyvissä, otin tämän tehtävän hoitaakseni, vaikka sitä varten ei oikeastaan olisi tarvinnut kauppaopistoa käydä. Järjestin työni siten, että ilmestyin hänen asuntoonsa, missä työ oli suoritettava, jo kello 6 aamulla ja tein siellä pari tuntia hänen töitään. Kello 8 alkoivat yliopistolla luennot, jotka jälleen veivät muutaman tunnin. Sen jälkeen olinkin vapaa, ja muun osan päivästä voin käyttää lukuihin. Tällä tavalla tuli päivä tarkkaan ja hyödyllisesti käytetyksi.

Tilviksen kanssa keskustellessani otti hän puheeksi erään Helsingin suomalaisissa piireissä kauan vireillä olleen puuhan, johon koetti innostuttaa minua kuten monia muitakin. Täällä oli jo olemassa suomalainen pankki, Kansallis-Osake-Pankki. Oli myöskin Keskinäinen Henkivakuutusyhtiö Suomi sekä Palovakuutusyhtiö Pohjola, vieläpä suomalainen kustannusyhtiö Otavakin, joten suomalaisuus oli jo eräillä taloudellisilla aloilla vapautumassa entisestä holhouksenalaisesta asemastaan. Ne kaikki oli perustettu 1890-luvun alussa eteenpäin ryntäävän suomalaisuuden tuloksina. Mutta varsinainen kauppa-ala oli vuosisadan vaihteessa vielä kokonaan ruotsinkielisten käsissä, mikäli eivät venäläiset kauppiaat sitä hoitaneet. Vain joitakin vähäisempiä suomalaisia siirtomaatavarakauppoja oli

siellä täällä, ja niiden lisäksi vaatimattomia "ruokatavarakauppoja". Tilvis oli tuttavapiirissään ryhtynyt puuhaamaan suomalaista kauppaliiikettä, joka harjoittaisi sekä tukku- että vähittäiskauppaa. Varsinkin viimeksi mainittua suomalaiset keskiluokan rouvat kaipasivat, kyllästyneinä ruotsinkielen pakolliseen käyttöön tavaroita ostaessaan. Maakauppiaat taas toivoivat saavansa ostaa suomalaisesta tukkuliikkeestä. Suunnitelmat kiteytyivät vähitellen selvään muotoon, ja tämmöistä kauppaliiikettä ryhdyttiin oikein vakavasti puuhaamaan. Perustava kokous pidettiin tammikuussa 1902 eräässä Fennia-hotellin salissa, johon oli kerääntynyt joukko silloisia suomalaisuuden eturivin miehiä, joukon jatkona minäkin. Kokous oli yksimielinen tämmöisen liikkeen tarpeellisuudesta. Se päätettiin perustaa Talous-Osake-Kauppa nimisenä ja ryhdyttiin keräämään osakepääomaa, jota varten merkintälistoja jo aikaisemmin oli kiertänyt hyvällä tuloksella. Tilaisuuden lopussa Tilvis piti kauniin kiitospuheen tri K. A. Paloheimolle tämän suurista ansioista, joita ilman ei koko asiaa olisi saatu liikkeelle. Ehkä Paloheimon nimi tarvittiin ennenkuin ihmiset uskalsivat tulla mukaan näin epävarmaan yritykseen, sillä olihan hän sentään Pohjolan pääjohtaja. Mutta käsitykseni mukaan Tilvis itse oli puuhan sieluna, vaikka hän kohteliaana miehenä antoi siitä kunnian Paloheimolle.

Minuunkin tarttui tämä "kansallinen" innostus siinä määrin, että merkitsin uudessa osakeyhtiössä vaatimattoman sadan markan osakkeen. Mutta asia ei osaltani päättynyt tähän. Tilvis ja muut saivat minut houkutelluksi pitemmällekin mukaan. "Mitä sinä tuhlaat aikaasi juridiikan lukuihin, kun olet jo valmis mies liikealalle" — koettivat he minulle selittää. "Tule mukaan Talous-Osake-Kauppaan, siinä sinulla on tulevaisuutta." He saivatkin minut käännetyksi, ja niin otin pestin tässä uudessa liikkeessä konttoristina ja heitin lakikirjat nurkkaan lähes vuosikymmeneksi. Palkkaa maksettiin muistaakseni 200 markkaa kuukaudelta; erinomainen palkka siihen aikaan.

Näin olin muutaman kuukauden kuluttua jälleen hypännyt takaisin liikealalle. Eikä se alussa hullummalta tuntunutkaan. Uuden liikkeen pystyyn panemisessa on aina paljon puuhaa, ja päivät ku-

luivat iloisesti. Liikkeen johtajaksi valittiin Raahesta tullut rautakauppias Aug. H. Soini, jolla tullessaan ei ollut kokemusta siirto-
maatavarakaupan alalla, mutta oli vilkas ja liikkuva mies. Varsin
kauan hän ei pysynyt tässä toimessaan, vaan pyrki laajemmille ve-
sille. Mutta hänen johdollaan lähdettiin liikkeelle. Toisena miehenä
oli Anton Silvo, joka myöhemmin oli muutaman vuoden Osuusliike
Elannon toimitusjohtajana, kunnes siirtyi takaisin Talous-Osake-
Kauppaan sen johtajaksi.

Työ oli paljon vilkkaampaa kuin Torniossa oli ollut. Oltiin myös
lähempänä tavarain myyjiä. Ulkoa tuotavat tavarat ostettiin mel-
kein yksinomaan talossa ahkerasti juoksevilta "kaupparatsuilta",
jotka kaikki olivat saksalaisia. Sen pitemmälle ei Suomesta, kuten
sanottu, silloin vielä osattu ulottaa kauppayhteyksiä, puhumatta-
kaan siitä, että olisi ostettu tavaraa suoraan tuotantomaista. Koti-
maisat tavarat taas tulivat suoraan tehtaista. Tavaranhankinta ei
kuitenkaan ollut aivan niin yksinkertaista kuin entinen viipurilainen
kauppa-apulainen tarinan mukaan kuvitteli liikeapulaiskursseilla
käydessään. Kun häneltä näet kysyttiin, mistä kahvi ja suolat saa-
daan, vastasi hän: Hackmannilta. Ja se vastaus tyydytti. Talous-
Osake-Kauppa osti sentään hiukan kauempaa kuin lähimmältä tuk-
kukauppiaalta. Sehän ei sitäpaitsi olisi sopinut tyyliinkään, ne kun
olivat kaikki ruotsinkielisten käsissä.

Kauppa alkoi koko hyvin Mikonkadun 3:ssa, jossa liikkeen vähit-
täiskauppa avattiin. Rouvat tulivat iloisiksi, kun saivat "oman liik-
keen", josta voi luottavasti ostaa, vieläpä tulla palveluksi omalla
kielellään. Olikin jo kyllästytty siihen, että myymälöistä tavaraa
suomenkielellä kysyttäessä sai aina vastaukseksi: "Int' förstår vi
finska" (emme ymmärrä suomea). Tälläkin alalla alkoi uusi aika, ja
sen jälkeen on kehitys käynyt nopeassa tahdissa samaan suuntaan.
Vähittäiskauppa on nykyään melkein kokonaan suomalaisissa käsissä,
suurimmaksi osaksi myöskin tukkukauppa. Nyt alkaa päinvastoin
olla vaikeuksia saada liikealalle ruotsia taitavia myymäläapulaisia.
Ruotsinkieliset valittavat nykyään samalla tavalla kuin aikoinaan
suomenkieliset, ettei heitä tyydyttävästi palvella heidän omalla kie-
lellään. — "Oma kauppa" on myöskin muuttunut toiseksi. Nyt kan-
taa osuustoiminnallinen liike tätä nimeä.

Minun tehtäväni tässä uudessa liikkeessä sen ainoana konttoristina olivat aluksi moninaiset. Pidin kirjaa, hoidin kirjeenvaihtoa ja toimittelin muitakin asioita. Pian tuli taloon toinenkin konttoristi, entinen luokkatoverini kauppaopiston ajoilta, Jukka Murtonen, joka myöhemmin oli Tammi-Kauppan johtajana Forssassa, kunnes kuului avanneen oman liikkeen Ryttylässä tai jossakin siellä päin. Ennen pitkää tarvittiin vielä naiskonttoristikin, ja sille paikalle astui samaten entinen luokkatoverini kauppaopistosta, Elin Palmroos. Silloin minun tehtäväkseni jäi etupäässä ulkomainen kirjeenvaihto.

Mutta yhä häilyi nuoren miehen mieli. Tämäkin homma alkoi tympäistä. Mitä tekemistä minulla oli kahvin, sokerin, sillien tai paremmanpuoleisten herkkutavarain kanssa. Kun alkuvaikeuksista oli selvitty, muuttuivat tehtävät yksitoikkoisiksi eivätkä enää kiinnostaneet. Eiköhän liikealalla ole hauskeempaa tehtävää, vai onko se vain tämmöistä kauppasaksan hommaa? Ei siinä ainakaan mitään laajempia näköaloja auennut, puhumattakaan toiminnan sosiaalisesta puolesta, jota vaistomaisesti kaipasin. Olisikohan oikea tuontiliike toisenlainen?

Siihen aikaan aloitteli toimintaansa Helsingissä eräs omaperäinen liikemies, josta liikemiespiireissä paljon puhuttiin. Tämä mies, P. J. Valkeapää, oli rohkeasti antautunut kilpailemaan vanhojen suurten tuontiliikkeiden kanssa tuomalla tavaraa suoraan Yhdysvalloista ja Kanadasta, ja hänellä oli myös liikeyhteyksiä Englantiin. Hänen suurin artikkelinsa oli amerikkalainen vehnäjauho, joka siihen asti pääasiassa oli ollut Jörgen Nissenin tuontiliikkeen käsissä. Valkeapää oli saanut muutamien amerikkalaisten myllyjen agentuurin ja alkoi menestyä. Siinähan oli minun mieleiseni mies, joka uskaltaa yrittää pitemmälle kuin muut, ulkopuolelle Itämeren pesuvadon. Minkähänlaista olisi olla mukana senlaatussa toiminnassa? Ainakin joutuisi siinä kosketuksiin suuremman maailman kuin täällä käyvien saksalaisten kaupparatsujen kanssa.

Keskustelin asiasta hänen palveluksessaan olleen Pekka Poutasen kanssa, joka hänkin oli luokkatovereitani kauppaopiston ajoilta. Tämä kiitteli Valkeapäästä ja myös hänen toimintaansa ja ilmoitti samalla, että hänellä itsellään oli aikomus siirtyä muualle. Hänestä

tulikin joitakin vuosia myöhemmin tärkeä toimihenkilö Valiossa. Loppuaikoinaan hän oli tämän voinvientiliikkeen edustajana Englannissa. Valio perustettiin tosin vasta kolme vuotta myöhemmin; en kuitenkaan muista mihin Poutanen tällä välin asettui.

Tämä keskustelu johti siihen, että Valkeapää kutsui minut luokseen, ja siellä tehtiin sopimus. Minusta piti tulla hänen apulaisensa. Sanoin itseni irti Talous-Osake-Kaupasta, erosin siitä ja siellä saamistani uusista ystävistä ja siirryin Valkeapään palvelukseen. Hänen konttorinsa oli mitä yksinkertaisin. Se sijaitsi pienessä huoneessa hänen asunnossaan Pohjois-Rannalla. Minä olin ainoana apulaisena. Uusi pettymys. Sensijaan, että olisin päässyt kurkistelemaan, miten tämmöistä tuontiliikettä hoidetaan, en saanut siitä nähdä hituistaakaan. Valkeapää hoiteli laajaa kirjeenvaihtoaan ja muita konttori-tehtäviään itse. Minun tehtäväkseni jäi myydä tavaraa. No hyvä sekin, yritetään.

Sen surkeampaa aikaa ei minulla senjälkeen ole ollut. Sain aamuisin salkkuuni joitakin vehnäjauhonäytteitä, englantilaista siirappia sisältävän tölkin, teepaketteja ja jotakin muuta samantapaista tuontitavaraa. Näiden kanssa oli käytävä helsinkiläisissä vähittäiskaupoissa kaupittelemassa tavaraa ja koetettava saada ostoja syntymään. Olinkin joutunut kauppamatkustajaksi, jopa rajoitetulla alueella, Helsingin kaupungissa.

Se on kuitenkin ammatti, joka vaatii aivan oman luonteensa. Täytyy olla kohtelias mahdollisille ostajille, tyrkyttää heille tavaraa, jota he eivät ehkä laisinkaan tarvitse tai eivät ainakaan sillä hetkellä kaipaa. Pitää voida hienokseltaan kiitelläkin artikkeleitaan ja olla iloisen näköinen, vaikkei kauppaa synnykään, ja vain toivoa parempaa menestystä seuraavalla kerralla. Sitäpaitsi pitäisi koettaa päästä "sinäksi" mahdollisimman monen kanssa, ehkäpä myös istua iltoja yhdessä ja nauttia iloisista päivällisistä. Tämä ei kuitenkaan laisinkaan soveltunut luonteeseeni. En osaa tyrkyttää kenellekään mitään, en edes omia mielipiteitäni, saati sitten tavaraa, jota ihmiset eivät tarvitse. Seurauksena oli, että käyntini helsinkiläisten vähittäiskauppiaiden luona epäonnistuivat kerta toisensa jälkeen. Tilauslistat olivat illalla laihoja, ja oli päiviä, jolloin paperilla ei ollut ainoatakaan tilausta. Sen ohella sain kokea paljon tylyyttä, sillä

Yrjö Jahnsson nuorena maisterina.

kauppamatkustajia kohtaan ei tavallisesti olla liian kohteliaita, ja sekin tuntui kovalta.

Olin hypännyt ojasta allikkoon. Tästä oli koetettava päästä pois ja mahdollisimman pian. Mutta mihin tällä kertaa? Tämä oli jo kolmas toimeni liikealalla vuoden kuluessa, ja välillä olin vielä ollut opiskelijanakin. Näytin olevan mahdoton liikealalle. En ainakaan kehtaisi näyttää silmiäni kotimaassa kolmen "konkurssin" jälkeen. Olisikohan koetettava päästä ulkomaille?

Keskustelin murheistani maisteri Yrjö Jahnssonin kanssa, joka oli ollut pikakirjoituksen opettajani kauppaopistossa, ja jonka kanssa olin läheisesti ystäväystynyt. Hänellähän oli aina niin loistavia ajatuksia; voisikohan hän antaa epäonnistuneelle liikemiehen taimelle jonkin hyvän neuvon.

Jahnssonilla olikin heti neuvo valmiina. Ei kannata jatkaa yksityisellä liikealalla, jossa ei ole mukana mitään yhteiskunnallisia tavoitteita. Jokainen ajattelee vain omaa menestystään ja voittoaan ja antaa palttua kaikelle muulle. Ryhdy johonkin, jossa on mukana sosiaalisia harrastuksia, siitä saat itsellesi tyydytystä. Jotenkin tähän tapaan hän saarnasi, joskaan sanat eivät ole hänen sanojaan.

Säännöllisesti seuraamastaan saksalaisesta aikakauslehdestä "Soziale Praxis" hän oli lukenut, että oli olemassa sellaistaikin liiketoi-

mintaa, jota sanottiin kulutusosuustoiminnaksi ja että sillä alalla jo oli yhtä ja toista saavutettu. Tämä ala oli meillä vielä jotenkin tuntematon. Tosin oli nuori tohtori Hannes Gebhard jo parin vuoden ajan saarnannut maanviljelijäin yhteistoiminnasta, niin kuin osuustoimintaa siihen aikaan kutsuttiin. Hän oli julkaissut laajan teoksenkin sen saavutuksista ulkomailla. Hän oli myös pitänyt siitä luentoja yliopistossa saaden ylioppilaat innostumaan uuteen aatteeseen. Jokunen osuuskauppakin oli jo ennättänyt tulla perustetuksi ja osuustoimintalaki oli vahvistettu edellisenä vuonna. Mutta siitä huolimatta asia oli tuntematon laajemmissa piireissä, enkä ainakaan minä ollut siitä paljonkaan perillä, vaikka olinkin ollut mukana Osuuskassojen Keskuslainarahastoa perustettaessa ja ottanut siinä osakkeen. Mutta kulutusosuustoiminta, mihin se pyrki? Halusin sen vuoksi Jahnssonilta tarkempia tietoja. Hän lupasi tutkia "Praxik-sensa" tarkemmin minua varten. Seuraavalla kerralla tavatessamme hän voi jo kertoa siitä enemmän. Hän tiesi mitä tämä kulutusosuustoiminta oikeastaan oli; että sitä jo pitempiä aikoja oli harjoitettu monessa maassa, sekä että osuuskaupoilla oli omia tukkuliikkeitäkin, ainakin Englannissa, missä oltiin pisimmällä, sekä sen lisäksi myöskin Saksassa. Ruotsissakin oli juuri silloin pantu alkuun osuustoiminnallinen tukkuliike Malmössä. Mutta saksalainen tukkuliike Hampurissa oli jo toiminut kymmenkunta vuotta, ja se kuului olevan hyvällä pohjalla. Koeta mennä sinne! — Se oli hänen kehoituksensa.

Lueskelin asiasta sen verran kuin sain käsiini kirjallisuutta ja asia alkoi miellyttää. Siinähan oli juuri semmoinen tehtävä, jota vaistomaisesti olin koko ajan kaivannut ollessani tyytymätön liikealalla suorittamiini tehtäviin. Siinä näytti todella olevan yhteiskunnallisia päämääriä mukana, ja semmoisessa työskentely voisi ilmeisesti tehdä liikealan vallan toisen makuiseksi. Tulin siihen tulokseen, että teen ainakin yrityksen, menköön sitten syteen tai saveen.

Oli siis lähdettävä Hampuriin katselemaan, minkälainen tämä osuustoiminnallinen tukkuliike oikeastaan oli, ja yrittämään päästä näkemään sitä sisältäpäin. Mutta siihen tarvittaisiin ainakin rahaa, ehkä myöskin suosituksia.

Nämä molemmat asiat järjestyivät verrattain kevyesti. Siihen ai-

kaan nuoret miehet saivat helposti luottoa. Sain riittävän suuren lainan, kun olin hankkinut takaajikseni pari entistä opettajaani. Toinen heistä, lehtori Severin Ahonius, entinen venäjänkielen opettajani, tosin valitteli saaneensa maksella liikaa takauksistaan, mutta suostui kuitenkin, kun kuuli tarkoitukseni. Toiseksi takaajaksi suostui entinen rehtorini kauppaopiston ajoilta, Kyösti Järvinen, joka näytti melkein iloiselta saamastaan luottamuksesta. Tietämäni mukaan hän on elämänsä varrella saanut paljon maksaa tästä hyvänahkaisuudestaan, sillä takaukset ovat yleensä sellaisia, että ne joutuvat maksettaviksi.

Vielä oli syytä koettaa saada mukaansa joitakin suosituksia siltä varalta, että pääsy tarkoittamaani liikkeeseen osoittautuisi vaikeaksi. Siitä ei nimittäin ollut minkäänlaista varmuutta, eikä kukaan ollut etukäteen voinut tätä pääsyä helpottaa, kuten nykyään erilaiset järjestöt tekevät. Omin voimin oli yritettävä. Siinä saattoi suosituksilla olla merkityksensä, ja tuntemattomille hakijoille ne tavallisesti olivat ratkaisevia. Pyysin ja sain suosituksia Hannes Gebhardilta ja Kyösti Järviseltä. Molemmissa suositeltiin niiden esittäjää lämpimästi ja toivotettiin hänen suurille kyvyilleen kehittymismahdollisuuksia.

Näin olivat valmistukset matkaa varten kunnossa, ja jäljellä oli vain irtisanoutuminen. Valkeapää hiukan hölmistyi kun niin pian olin kyllästynyt hänen luonaan. Tämä ei kuitenkaan ole häirinnyt meidän myöhempää ystävyystämme.

Kotona ei oltu laisinkaan tyytyväisiä minun uusiin ”hullutuksiini”, joksi matkaani sanottiin. Olin jo niin monta kertaa vuoden aikana ennättänyt vaihtaa alaa, että oli täysi aihe olla pettyneitä esikoisesta. Mahtaako tästäkään mitään tulla? murahti Isä. Menisit nyt edes johonkin pankkiin, ellet katso voivasi rautatien palvelukseen tulla, hän arveli. Mutta pankkiala ei minua viehättänyt sen enempää kuin virkamiehenäkään palveleminen. Ei vekselienkään hylkääminen mitään iloa anna, arvelin. Ja ennen kuin niinkään pitkälle pääsee, saa palvella kaikenlaisissa koneellisissa tehtävissä jumala ties kuinka kauan. Tämä ei ollut kokemusperäistä viisautta, vaan ajatuksissa kuviteltua.

Lopulta oli kaikki kunnossa ja matkalle voin lähteä kesäkuun

alussa 1902. Se tapahtui molempien vanhempien onnentoivotusten ja Äidin siunausten saattamana. Matkakulujen säästämiseksi tein matkan rahtilaivassa, jossa koko matka oli oltava kannella tavara-paalujen keskellä. Yöksi sain jonkin suojaisan nurkan makuupaikakseni. Matkatoveriksi sattui eräs Ilmari Jokinen niminen nuorukainen, jonka kanssa matka sujui hupaisesti. Hänen opastuksellaan sain oppia merenkulkua; hän oli nimittäin ollut merillä. Hänestä tuli aikanaan tärkeä herra Suomenmaassa, nimittäin merenkulkuhallituksen pääjohtaja. Jälkeenpäin olemme toisinaan tavatessamme muistelleet tätä kahden sällin seikkailumatkaa.

ULKOMAILLA OSUUSTOIMINTAA OPPIMASSA

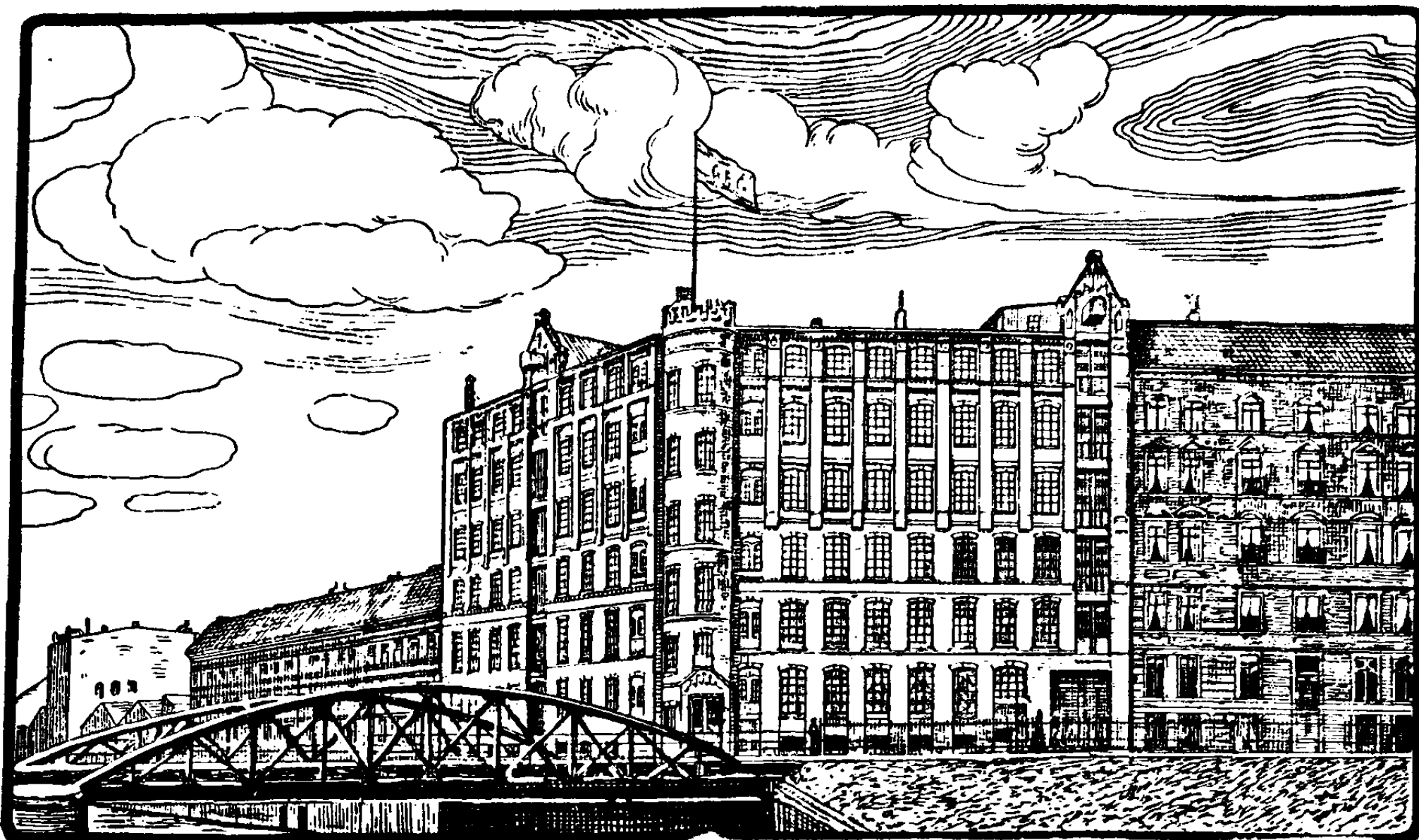

Vaikeuksia uusien ovien avaamisessa

Kaikin puolin hauskasti sujuneen matkan jälkeen olimme ylittäneet Itämeren ja lähestyimme Saksan rannikkoa. Tulimme Travemündejoen suulla olevaan Travemündeeseen. Pysähtymättä kulki laiva Travemündejokea vielä lähes pari peninkulmaa, ennen kuin päästiin suomalaisten ikivanhaan kauppapaikkaan Lyypekkiin, tähän aikoinaan johtavaan hansakaupunkiin, joka huolimatta vain satatuhantisesta väestöstään oli säilyttänyt itsenäisen vapaavaltion aseman Saksan valtakunnassa. Lyypekki oli Haaparannan ja Pietarin jälkeen ensimmäinen ulkomainen kaupunkini. Katselin uteliaana ympärilläni. Outo rakennustyylillä herätti huomiota jo satamassa. Joen rannalla olevat vanhat varastohuoneet olivat kaikki päätyrakennuksia, ristikkotyylisiä, jommoiset pohjoismaissa ovat tuntemattomia. Niiden takana kohosivat uljaat kirkontornit.

Maihin astuttua olin suuresti hämmästynyt. Satamassa puhuivat kantajat ja satamatyöläiset vilkkaasti keskenään, mutta en ymmärtänyt sanaakaan heidän puheestaan. Luulin osanneeni saksaa koko lailla, mutta ei siitä näyttänyt täällä hyötyä olevan. Olin jo panna koko meikäläisen kielenopetuksen pataluhaksi, mutta sain sitten kuulla, ettei se kieli, jota nämä puhuivat, ollutkaan varsinaista kirjakieltä. Se oli alasaksan murretta (platt-saksaa), jota vain ne ymmärtävät, jotka voivat lukea ja ymmärtää Fritz Reuterin kirjaa "Ut mine Stromtid" (N. Hauvosen suomentama nimellä "Maamiesajoiltani"), missä klassillinen Setä Bräsig huvittaa lukijaa, tai joitakin muita Reuterin tuotteita. Se poikkeaa niin suurella määrällä kirjakiielestä, etten sitä myöhemminkään oppinut ymmärtämään.

*Grosseinkaufsgesellschaft deutscher Konsumverein'in (Saksan osuustukku-
kaupan) varastorakennus Hampurissa vuosisadan alussa.*

Kun kerran oltiin vieraassa kaupungissa, vieläpä Suomelle niin tutussa paikassa kuin Lyypekissä, josta monen monet kauppiaat olivat muuttaneet Suomea onnellistamaan, oli tietenkin velvollisuus lähteä ainakin päällimmiten kaupunkiin tutustumaan. Ilmari Jokisen kanssa läksimmekin kiertämään vanhaa Lyypekkiä, joka oli rakennettu alkuperäiseen hansatyyliin kapeine katuineen ja päätytaloineen. Ankara tuntui ainakin komento olevan täällä vieraalla maalla, sillä tuskin olimme montakaan askelta kadulla ottaneet, kun poliisi jo huusi meille: "Immer rechts gehen!" (Aina käytävä oikeaa puolta!) Olimme kapean kadun vasemmalla puolen, ja tästä saimme nuhteet. Oikealle oli myös aina väistyttävä, muuten vastaan tulija oli vihainen. Senaikaisessa Helsingissä emme vielä olleet tottuneet katujärjestykseen, ja siitä johtuikin, että vastaan tulijat usein töksähtivät toisiinsa, jolloin sanottiin vain: Ohoh! Katselimme huomattavimmat paikat tässä pikkukaupungissa, komean raatihuoneen ja pari kirkkoa ja joitakin muita nähtävyyksiä. Mutta sitten Jokinen muisti, mikä siellä oli suurin nähtävyys: vanha 1500-luvulla

rakennettu "Schifferhaus", kaikkien merelläkulkijain kokoontumispaikka. Se olikin merkillinen katseltava pienine, laivan kajuutan tapaan sisustettuine huoneineen, katossa riippuvine laivoineen ja muine merenkulkua muistuttavine muistoineen ja tauluineen. Siellä olivat vanhat hansakapteenit ja laivojen omistajat aikoinaan kokoontuneet ja olutseidelien ääressä kertoilleet seikkailujaan siihen aikaan, jolloin he olivat koko Itämeren herroja. Nyt oli Lyypekki vajonnut mitättömäksi pieneksi kaupungiksi, joka ei enää voinut pitää käsissään edes Suomen ulkomaankauppaa.

Aikamme katseltuamme oli lähdettävä jatkamaan matkaa päämäärään, Hampuriin. Sinne oli junalla vielä noin 60 km:n matka. Heti perillä huomasi tullessa todelliseen suurkaupunkiin, jossa elämä pulppusi vilkkaana. Ajoneuvojen, raitioteiden ja väen paljous olivat vähällä hämmentää pienemmistä oloista tulleen matkustajan.

Hampurissa oli lapsuudenystäväni pastori Toivo Waltari merimiespappina. En kuitenkaan halunnut ainakaan aluksi mennä hänen luokseen, vaan hain itselleni väliaikaisen majapaikan, jossa saataisin oleskella kunnes näkisin, jäisinkö lainkaan tähän kaupunkiin. Matkakassan pienuuden vuoksi oli heti alusta alkaen oltava säästäväinen, ja senvuoksi valitsin itselleni melkein yömajaluokkaan kuuluvan majapaikan lähellä Altonan rajaa. Se oli todella vaatimaton paikka, sen havaitsin heti sinne tultuani, sillä etupäässä työttömiä miehiä näkyi siellä majailevan työtä odottaessaan. Mutta samassa asemassahan minäkin olin.

Hankittuani itselleni kaupungin kartan ja aivan päällimmiten tutustuttuani keskikaupunkiin otin selvää, missä majaili se osuustoiminnallinen liike, johon tarkoitukseni oli pyrkiä. Tämä liike, "Grosseinkaufsgesellschaft deutscher Konsumvereine", näkyi pitävän pääkonttoriaan kaupungin vanhassa liikekeskustassa Gröningerstrassen varrella. Sinne oli siis askeleet ohjattava ja ryhdyttävä vaikeimpaan tehtävään koko matkaohjelmassani. Oli koetettava hankkia pääsy tähän laitokseen, jonka piti edustaa kaipaamaani uutta kauppamuotoa.

Löysinkin talon ja menin sisään. Mitään erikoista odotushuonetta

ei ollut; asiakkaat saivat istua suuren konttorisalin seinustalla olevilla puusohvilla. Vastaanottajaksi määrätty kohtelias konttoristi tuli tiedustelemaan asiaani ja minä vastasin haluavani tavata liikkeen johtajaa. Hän sanoi kohteliaasti: "Augenblick" (silmänräpäys) ja kehoitti istumaan. Teinkin työtä käskettyä, istahdin sohvalle ja jäin odottamaan puheille pääsyä. Tätä odottamista riitti kauan. Saksalaisten "Augenblick" voi odottavasta monesti tuntua kauhean pitkältä — se voi tarkoittaa yhtä sekuntia tai kokonaista päivää, aina olosuhteiden mukaan — mutta en rohjennut ruveta kiirehtimäänkään, koska mielestäni ei sopinut olla tungetteleva. Vasta myöhemmin opin, ettei ainakaan Saksassa kainoudella mihinkään päässyt; päinvastoin piti alati tiukasti valvoa etuaan.

Kun aikaa oli kulunut luvattoman kauan, luultavasti parisen tuntia, kutsuin saman konttoristin jälleen puheilleni ja uudistin pyyntöni saada tavata johtajaa. Hän muistikin silloin asiani, mutta sanoi valittaen, että johtajat olivat jo menneet pois. Mutta ehkä haluaisin tavata herra Kaufmannia? En ollut selvillä tarkoittiko hän jotakin herraa, jonka nimi oli Kaufmann, vai kutsuivatko he ehkä johtajaansa Kaufmanniksi (kauppiaaksi). Oli miten oli, vastasin joka tapauksessa myöntävästi, että juuri Kaufmannia halusin tavata.

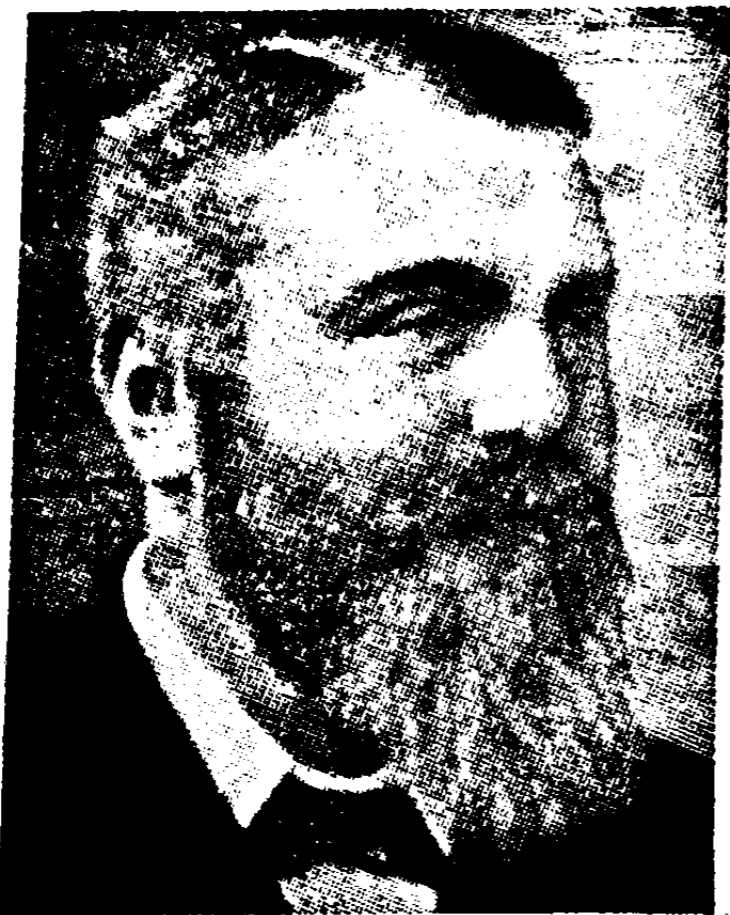
Minut vietiin tämän herran luo. Sain heti selville, että hän oli Kaufmann nimeltään eikä ammatiltaan. Huoneessa istui roteva, oikea germaanin perustyyppiä muistuttava punapartainen ja punertavatukkainen herra, joka tiedusteli asiaani. Tankkasin koulusaksallani lähteneeni kaukaisesta Suomesta saadakseni tilaisuuden heidän liikkeessään perehtyä osuuskauppaliikkeeseen. Heinrich Kaufmann, joka osoittautui olevan liikkeen "Schriftleiter", siis jotakin sen tapaista kuin pääsihteeri, oli kiinnostunut aikeistani. Ensinnä oli tietenkin selvitettävä henkilöllisyysasiat, opinnot ym. Hänessä herätti jonkin verran kunnioitusta kuullessaan, että hänellä oli edessään suomalainen ylioppilas ja kauppaopiston käynyt henkilö, joka halusi antautua osuuskauppaliikkeen palvelukseen. Sitten seurasi tiedusteluja pitkälläkö Suomessa oltiin osuuskauppaliikkeen alalla. Tähän en voinut paljonkaan vastata, mutta selitin kuitenkin, että asia oli meillä aivan uusi, että meillä oli vasta alettu ko-

*Heinrich Kaufmann
Imatran rannalla
v. 1922.*

keilla muutamilla paikkakunnilla, sekä että juuri senvuoksi halusinkin nähdä miten muualla on toimittu. Keskustelu kesti melkoi-
sen kauan ja päättyi siihen, että Kaufmann lupasi keskustella asias-
tani liikkeen johtajien kanssa ja antaa minulle vastauksen muuta-
man päivän päästä. Sillä tiedolla sain lähteä.

Katselin muutaman päivän kaupunkia ja menin senjälkeen
uudelleen liikkeeseen, tällä kertaa suoraan Kaufmannin puheille.
Hän sanoi heti alkuun, että hänellä oli huonoja uutisia. Hän oli
uskonut, että liikkeen johtajat mielellään antaisivat minulle pyy-
tämäni tilaisuuden, mutta kun hän oli ottanut asian puheeksi, oli
hän saanut vastaukseksi, ettei liike voinut ottaa palvelukseensa ul-
komaalaisia. Kysyttyäni, eikö tätä päätöstä voisi muuttaa, kun ker-
ran olin näin pitkän matkan tehnyt, arveli hän sen olevan turhaa,
siksi päättäväisen vastauksen hän oli saanut.

Ernst Scherling, GEG:n pääjohtaja.

En kuitenkaan ollut halukas jättämään asiaa näin vähällä. Pidin parhaana koettaa tavata itseään salaperäistä johtajaa, joka oli antanut näin kylmän vastauksen. Pyrin seuraavana päivänä hänen puheilleen, ja tällä kertaa pääsinkin ilman pitempiä odotuksia. Nähtävästi hän ei ollut kiinnittänyt huomiota nimeeni, muuten hän kai ei olisi laisinkaan ottanut vastaan. Minut vietiin johtokunnan suureen huoneeseen, jossa istui kaksi johtajaa. Pääjohtaja Ernst Scherling oli Kaufmannin täydellinen vastakohta, lyhyt, pyylevä herra ja tavattoman äkkipikainen, todellinen hermokimppu. Kaikesta näkyi, ettei hän ollut halveksinut saksalaisten kansallisjuomaa, Bieriä. Ryhdyin esittämään asiaani, mutta tuskin olin päässyt alkuun kun hän tiuskaisi, enkö ollut jo Kaufmannin kautta saanut hänen vastaustaan. Myönsin sen saaneeni, mutta lausuin toivovani, että hän uudelleen harkitsisi asiaani. Hän ilmoitti lyhyesti, että asia oli ratkaistu, eikä sille enää mitään mahda. Ja sillä oli audienssi päättynyt. Olin jälleen oven ulkopuolella.

Seurasi murheellinen yö ja pari murheellista päivää. Mietiskelin, mitä nyt olisi tehtävä. Asemani ei ollut hauska. Olin lähtenyt päätä pahkaa kotoani juuri tämä liike tähtäimessä, ja nyt se sulki minulta ovensa. Voisinhan tietenkin yrittää johonkin yksityiseen liikkeeseen, mutta ne olisivat kai samanlaisia kuin Suomessakin, niin ettei vaihtamisesta olisi ollut mitään hyötyä. Ja luultavasti niissä oltaisiin vieläkin haluttomampia ottamaan vastaan ulkomaalaista, joka

saapui etsimään työtä iiman suosituksia, hallussani olevathan olivat osoitettuja juuri osuustoiminnalliselle liikkeelle. Ajattelin jo lähteä Englantiinkin. Olin nimittäin ennen Helsingistä lähdettyäni ottanut selville, että siellä ne vasta olivatkin ne varsinaiset osuustoiminnalliset suurliikkeet. Mutta kassa ei sitä oikein olisi kestänyt, eikä englanninkielentaitoni ollut edes niinkään vahva kuin saksankielen. Ennenkuin tämän askeleen ottaisin, olisi vielä yritettävä, eiköhän minulle Saksassa jokin ovi aukea.

Eräänä yönä asiaa miettiessäni sain aatoksen. Tietenkin vika oli minussa itsessäni; en nähtävästi ollut osannut riittävän vakuuttavasti esittää tarkoitustani. Ja tähän oli tietenkin syynä heikko kielitaitoni, jonka avulla en oikein ollut päässyt alkuunkaan, ennen kuin minut jo keskeytettiin ja osoitettiin ovelle. Minäpä kirjoitan puheeni ja menen lukemaan sen tuolle paksulle, kiukkuiselle Scherlingille. Ja vielä samana yönä kirjoitin puheeni konseptin. Aamulla kirjoitin sen puhtaaksi ja olin siihen tyytyväinen. Ja sitten uusi, neljäs matka tuohon vaikeasti avautuvaan liikkeeseen.

Taaskin kysyin herra johtajaa ja ihme kyllä pääsin tälläkin kertaa sisälle. Mutta tuskin oli Scherling nähnyt naamani kun hän kiukkuisen näköisenä hypähti ylös tuoliltaan. En kuitenkaan antanut häiritä itseäni, vaan aloin rauhallisena lukea puhettani, joka oli melkoisen pitkä ja jossa perusteellisesti selitin vakavana tarkoitukseni olevan tulla juuri heidän liikkeeseensä oppimaan osuustoimintaa. Vetosin siinä heidän velvollisuuteensa auttaa toisia maita saamaan oppia heidän kokemuksistaan. Scherling ei malttanut istua tuolillaan, vaan mittaili kiivain askelin huoneen lattiaa nurkasta nurkkaan. Kun vihdoinkin olin päässyt loruni loppuun, hän hyökkäsi kiivaasti soittonappuloittensa ääreen ja alkoi äkäisenä takoa erästä nappulaa. Ahaa, nyt tulee ulosheittäjä! Mutta tulokoon, olen ainakin tehnyt parhaani. Sisään astui ruskeaan konttoritakkiin pukeutunut mies, jolle Scherling kiukkuisella äänellä karjaisi: "Geben Sie diesem Mann Arbeit!" (Antakaa tuolle miehelle työtä.) Enempää hän ei sisääntulleelle sanonut, enkä minäkään sanonut mitään. Ymmärsin, ettei sopinut enempää ärsyttää kiukkuunsa pakahtuvaa miestä, enkä senvuoksi edes kiittänyt. Kumarsin vain ja läksin huoneeseen tulleen miehen kanssa ulos.

Hän osoittautui olevan kirjanpito-osaston päällikkö, ja hänen nimensä oli Johannes Sparr. Hänen kanssaan keskustelu oli rauhallista ja asiallista. Sain kehoituksen saapua konttoriin seuraavana aamuna kello 8, jolloin voisin aloittaa työntekoni. En katsonut sopivaksi edes tiedustaa, mitä työtä minulle tarjotaan ja paljonko siitä maksetaan tai maksetaanko yleensä mitään. Olin tyytyväinen, että ensimmäinen taistelu oli voitettu sekä että olin saanut avatuksi tämän talon lujasti suljettuna olleen oven ja päässyt tunkeutumaan sisälle. Se oli tapahtunut melkein väkivaltaa käyttäen. Tämän jälkeen oli vain pidettävä huolta siitä, ettei talon väellä olisi syytä olla pettynyt suhteeni.

Sinä iltana vasta hain käsiini ystäväni Toivo Waltarin. Iloitsimme yhdessä menestyksestäni.

Minkälaiseen taloon olin joutunut

Tultuani hyväksytyksi talon työntekijäksi tein parhaani perehtyäkseni sekä itse taloon ja sen pohjana olevaan aatteelliseen liikkeeseen että myöskin liikkeen henkilökuntaan. Tämä perehtyminen tapahtui tietenkin asteittain ja pitemmän ajan kuluessa, mutta yhtenäisyyden vuoksi on paras kertoa tulokset yhtäjaksoisesti.

Saksan Osuuskauppojen Osuustukkukauppa (Grosseinkaufsgesellschaft deutscher Konsumvereine, lyhennettynä GEG) oli perustettu vuonna 1894 ja oli siis siihen astuessani kahdeksan vuoden ikäinen. Ennen kuin edes perustamisasteelle oli päästy, oli takanapäin jo pitkä kehityshistoria.

Osuustoiminta alkoi tulla tunnetuksi Saksassa jo edellisen vuosisadan puolivälissä. Silloin varsinkin kolme uutteraa miestä valisti saksalaisia tämän uuden aatteen hyödyllisyydestä. Victor Aimé Huber, berliiniläinen professori, kirjoitteli laajoja kirjoja osuuskauppa-likkeestä, johon hän matkoillaan oli tutustunut. Schultze-Delitsch ja Friedrich Raiffeisen, molemmat hallinnollisia virkamiehiä, työskentelivät osaltaan osuuskassaliikkeen levittämiseksi. Ensimmäiset osuuskaupat perustettiin vuoden 1850 paikkeilla, ja jo vuonna 1868 pantiin pystyyn ensimmäinen yritys tavarain yhteisostoa varten.

Se työskenteli Mannheimissa. Sen satu loppui kuitenkin pian. Kun menestys ei kannatuksen puutteessa seurannut, lopetti yritys toimintansa muuttuen yksityiseksi liikkeeksi. — Seuraava yritys tehtiin vuonna 1891. Sen etunenässä oli eräs yksityinen liikemies Hugo Pabst Bremenissä. Hän tarjosi palveluksiaan osuuskaupoille ja oli hämmästynyt, kun hänen ihmisystävällistä tarjoustaan ei ilman muuta otettu vastaan. Siitä aiheutui useampivuotinen sanomalehti-väittely, jonka tuloksena oli, että osuuskaupat itse heräsivät ottamaan asian käsiinsä, kuten jo kolmisenkymmentä vuotta aikaisemmin oli tehty Englannissa. Seurauksena oli, että 47 pääasiassa Saksissa toiminutta osuuskauppaa vuonna 1894 perusti nyt kysymyksessä olevan osuustukkukaupan, GEG:n. Muilla ei vielä silloin ollut uskallusta liittyä mukaan. Alkuvuosina sen kehitys oli sen mukaisesti ollut hidasta. Vielä vuonna 1898 jäsenkauppoja oli vain 66 ja liikevaihto 5,6 miljoonaa markkaa. Niihin aikoihin oli ryhdytty voimatoimenpiteisiin kehityksen jouduttamiseksi. Eräänä renkaana näissä toimenpiteissä oli Englantiin vuonna 1899 tehty opintomatka, johon osallistuivat GEG:n johtajat ja koko hallintoneuvosto. Retkestä julkaistiin selostava kirjanen "Unsere Englandreise" (Englannin matkamme) 30 000 kappaleen suuruisena painoksena ja se vaikutti voimakkaana herättäjänä. Seurauksena oli, että jäsenkauppojen lukumäärä vuonna 1900 oli noussut 102:aan ja liikevaihto 7,9 miljoonaan. Vuonna 1902, jolloin minä jouduin taloon, jäsenkauppojen lukumäärä oli jo 247 ja myynti nousi 21,2 miljoonaan markkaan. Se oli siis jo melkoinen tukkuliike. Englantilaiset esikuvat olivat saaneet saksalaiset liikkeelle. Esikuvat ovat aina hyvänä opastuksena sekä siinä, mihin on pyrittävä, että mitä on vältettävä.

GEG oli aloittanut toimintansa verrattain vaatimattomassa konttorissa Hampurin vapaasatamassa, Pickhubenkadun varrella, missä monella muullakin hampurilaisella liikkeellä oli toimistonsa. Liikkeen laajennuttua sen oli ollut pakko hakea itselleen laajemmat tilat, ja silloin se oli muuttanut Gröningerstrassen varrelle, jossa sillä oli huomattavan laaja pääkonttori uudessa talossa. Jokunen haarakonttorikin varastoineen oli jo olemassa maan eri osissa, mutta omaa tuotantoa ei silloin vielä ollut. Siitäkin jo puhuttiin, ja ennen pitkää käytiinkin käsiksi tuotantoon laajassa mitassa ja saksalai-

sella perinpohjaisuudella. — Joitakin vuosia myöhemmin oli pääkonttorille hankittava vieläkin laajemmat tilat. Ne saatiin rakentamalla Grosse Alleen, erään puistokadun varrelle uusi komea liiketalo.

Tämän suuressa kasvuvauhdissa olevan liikkeen johdossa oli minun taloon tullessani kaksi johtajaa, ja saman vuoden syksyllä kiinnitettiin kolmaskin. Pääjohtajana oli aikaisempi tuttavuuteni, Ernst Scherling, joka oli otettu liikkeeseen yksityisestä liikemaailmasta. Hän oli aikaisemmin työskennellyt siirtomaissa. Hän hoiti tavarainoston ja istui siinä tarkoituksessa päivittäin tavarapörssissä, missä ostot yleensä tehtiin. Häntä kiiteltiin taitavaksi kauppiaksi, ja hän hoitikin tämän puolen erinomaisesti. Osuustoimintamiestä hänessä ei ollut paljonkaan. Kuten hänen esiintymisestään minua kohtaan jo voi päätellä, hän oli helposti tuohtuva luonne, ja liikeasioistakin puhellessaan hän usein kiivaili. Jos hänellä oli jotakin muistutettavaa konttorityötä tai konttorissa vallitsevaa järjestystä vastaan, hän teki sen julkisesti kaikkien kuullen. Silloin raivosi konttorissa myrsky ja kaikki painoivat kuuliaisesti päänsä alas. Silloin sai tavallisesti kuulla hänen suustaan karkeuksiakin. Kerrankin puhkesi tämmöinen myrsky, kun hän huomasi, että joku konttoristeista voileipiä syödessään oli tahrinut kirjanpitokirjoja. Siitä seurasi ankara rangaistussaarina koko väelle. ”Te teette minun konttoristani makkaramyymälän” — hän huusi hypellen tasakäpälää konttorin lattialla.

Kerran Scherling purki huonoa tuultaan minunkin pääni menoksi. Olin ottanut eräistä kirjekuorista harvinaisempia postimerkkejä, joita aikaisemmin en ollut sattunut näkemään. Tein sen tietämättä, että ukko Scherlingkin keräili niitä. Ukon huomattua postimerkkien puuttuvan kuorien nurkista sai vahtimestari vastaanottaa ensimmäisen myrskyn. Kun oli käynyt ilmi, että minä olin syyllinen, oli Scherling uhannut: ”Ich werde ihm den Kopf waschen!” (Kyllä minä hänen päänsä vielä pesen!) Tästä tuli vahtimestari kauhistuneena minulle kertomaan. Pesemättä pääni kuitenkin jäi ja asia unohtui. — Myöhemmin meistä tuli erinomaiset ystävät ja ukko naurol makeasti, kun muistutin hänelle hänen tylydestään minun

liikkeeseen pyrkiessäni. Hän vannoi, että sitä temppua, minkä minä tein, ei kukaan muu ollut hänelle tehnyt. Jälkeenpäin liikkeeseen kyllä otettiin useita ulkomaalaisia, vieläpä suomalaisiakin, joita olin sinne suositellut. Olin siis toiminut jonkinlaisena jään murtajana.

Toisena johtajana oli Adolf Seifert, hiljainen, vaatimaton mies, Scherlingin täydellinen vastakohta. Hän huolehti myyntipuolesta. Hän oli tullut liikkeeseen osuuskauppalinjalta, jossa oli aste asteelta noussut. Hänestä pidettiin yleisesti, mutta hän ei tehnyt itseään erikoisella tavalla huomatuksi.

Kolmanneksi johtajaksi tuli G. Fell niminen herra. Hän oli merkkillinen mies. Tavallisesta työläisestä hän oli kohonnut näin korkealle. Entisenä lukkoseppänä hän oli joutunut Leipzig-Plagwitzin osuuskaupan, silloin maan suurimman osuuskaupan johtokuntaan, siitä johtajaksi ja myöhemmin keskusliikkeen johtajaksi. Häntä pidettiin suurenmoisena organisaattorina, mille ominaisuudelle saksalaiset aina ovat antaneet suuren arvon. Hänen tehtävänään oli hoitaa suhteita laajaan jäsenistöön. — Tämä Fell aiheutti lopuksi suuren myrskyn sikäläisessä osuuskauppaliikkeessä. Hänen kykynsä huomattiin osuuskauppaliikkeen ulkopuolellakin ja lopuksi hollantilainen margariinitrusti osti hänet johtajakseen maksaen hänelle moninkertaisen palkan. Sitä meteliä, mikä tästä aiheutui, on vaikeata kuvata. Kuukausimäärin siitä kirjoiteltiin osuustoiminnallisissa lehdissä ja siitä manattiin kokouksissa. Hän oli luopio, petturi, oli myynyt itsensä pääomalle! Mutta eihän asia siitä parantunut. Liike sai hänen tilalleen yhtä hyvän miehen, Henrich Lorenzin, joka toteutti liikkeen tuotanto-ohjelman rakentaen kymmenittäin mitä suurenmoisimpia tehtaita eri tuotteita varten. Se tapahtui kuitenkin jo minun liikkeestä erottuani.

Vielä on syytä esitellä aikaisempi tuttavuuteni Heinrich Kaufmann, siitä huolimatta, ettei hän kuulunut varsinaiseen johtajistoon. Hän oli entinen kansakoulunopettaja Holsteinista, Angelnin maakunnasta. Oli aluksi innostunut työväenliikkeeseen ja ollut erään työväenlehden toimittajanakin. Sitä tietä hän juuri äskettäin oli liit-

tyntynyt osuuskauppaliikkeeseen, missä hänelle aukeni laaja työmaa. Tällä kertaa hän oli liikkeen Schriftleiter, pääsihteeri, jonka tehtävänä oli toimittaa liikkeen viikoittain ilmestyvää "Wochenbericht" nimistä lehteä. Se oli yhdistetty tavaralehti ja valistusorgaani. Muutkin liikkeen julkaisut, kuten suurena painoksena leviävä propagandalehti "Frauengenossenschaftsblatt", kävivät hänen kättensä kautta. Sitäpaitsi hän liikkeen edustajana osallistui piiri- ym. kokouksiin pitäen niissä tavallisesti jonkin ajankohtaisen esitelmän. — Vuotta myöhemmin, vuonna 1903, jolloin osuuskaupat perustivat itselleen oman aatteellisen keskusliittonsa, hänestä tuli sen pääsihteeri ja samalla huomatuin mies tällä alalla. Hänen teoreettiset kirjoituksensa olivat ohjeena Saksan osuuskauppaliikkeelle. Myöskin kansainvälisessä osuuskauppaliikkeessä hän kuolemaansa saakka oli johtavia, ellei suorastaan johtavin voima. Hänen vahva ruumiinrakenteensa teki hänelle mahdolliseksi uupumatta suorittaa melkein jättiläismäistä työtä. Päivittäin hän sanelullaan väsytti neljä pikakirjoittajaa. Mutta kun ilta tuli ja hän oli vapaa, osasi hän myöskin pitää hauskaa, mitä usein jatkui aamuun saakka. Siitä huolimatta hän oli aina täsmälleen kello 7 paikallaan konttorissa. Työssä ollessaan hän ei, kuten muut saksalaiset, nauttinut edes olutta, koska se — hänen omien sanojensa mukaan — johti hänet kirjoittamaan "liian kärkevästi".

Kun näin olemme selvillä liikkeen johtavista henkilöistä, on syytä silmäillä hieman ympärillemme ja katsella minkälaista oli itse konttorissa.

Pääkonttori työskenteli kolmessa huoneessa, minkä lisäksi Kaufmannin osastolla oli hallussaan pari pientä huonetta. Johtajilla oli hallussaan suuri huone, jossa he yhdessä istuivat ja jossa myös liike-tuttavat otettiin vastaan. Suuressa konttorisalissa työskenteli koko konttoriväki, yhteensä satakunta miestä. Kolmas pienempi sali oli varattu konekirjoittajille näiden pitämän melun vuoksi. Se oli erotettu suuresta konttorisalista lasiseinällä, niin että heitäkin voitiin valvoa. Kun ihmettelin tätä kaikkien sijoittamista yhteen ainoaan saliin, selitettiin sen olevan työn tehokkuuden kannalta paras tapa. Kaikkia voi silloin pitää silmällä, mitä ei voitaisi tehdä, jos henkilö-

kunta sijoitettaisiin pienempiin huoneisiin. Olen jälkeinpäin voinut todeta, että samaa järjestelmää noudatetaan myöskin Englannissa ja vieläkin johdonmukaisemmin Amerikassa, missä johtajatkin tavallisesti istuvat yhteisessä suuressa salissa. Että näin työskenneltiin sanomalehden toimituksessakin, voin todeta käydessäni tapauksissa erästä toimittajaa sosiaalidemokraattisen "Hamburger Echo"-toimituksessa. Toimittajaa sai puhutella vain sitä varten varatussa tapaamishuoneessa. Pyysin saada kurkistaa itse toimitushuoneeseenkin. Se minulle ulkomaalaisena näytettiin. Siellä istui tai seisoi parikymmentä toimittajaa suuressa salissa korkeiden pulpettiansa ääressä. Sivullisilla ei ollut pääsyä tänne heitä työssään häiritsemään.

Saksalaiseen järjestelmällisyyteen kuului, että konttori oli jaettu eri osastoihin: kirjanpito-osastoon, kirjeenvaihtoon ja tavaraosastoihin, jotka taas kukin hoitivat määrättyä maantieteellistä aluetta. Jokaisella osastolla oli päällikkönsä, joka vastasi oman väkensä työtehosta ja järjestyksestä. Siten vallitsi luja järjestys ja kuri kautta konttorin.

Konttorissa ei ollut ainoatakaan naista; kaikki työ tehtiin miesvoimalla. Naisten aika tuli vasta myöhemmin. Miehet istuivat korkeiden pulpettiansa ääressä pienellä pyöreällä tuolilla, jonka tarpeen mukaan voi ruuvata korkeammaksi tai matalammaksi. Näiden pulpettien ääressä oli myös mukava seistä, jolloin sopivasti ylettyi kirjoittamaan pulpetillaan. Monet seisoivatkin suurimman osan päivää selittäen sen olevan terveellisempää kuin alituisen istumisen. Suuria konttorikirjoja käsiteltäessä olivatkin korkeat työpöydät erinomaisia.

Konttoriväellä oli työssä ollessaan erikoiset varusteet. Heti työhön tultaessa vaihdettiin ylle joko ruskea tai harmaa konttoritakki, joka kesällä oli mahdollisimman keveä. Tämä tapahtui tietenkin tarkoituksessa säästää vakinaisesti käytettyä takkia, joka pian olisi ruvennut ainakin hihoistaan kiiltämään. Milloin konttoritakkia ei ollut, käytettiin hihojen suojana vahakankaasta tai nahasta valmistettua käsivarren suojelijaa, joka työhön ryhdyttäessä sidottiin oikean käden hihan ympärille. Silmiään suojellakseen käyttivät monet vihreästä pahvista tehtyä suojusta, joka pään ympäri menevällä

kuminauhalla kiinnitettiin otsaan. Kynä oli tärkein työväline; milloin se ei ollut kädessä, se pantiin lepäämään korvalehden taakse, mistä sen helposti tapasi tarvitsematta ryhtyä sitä pöydältä etsimään. Näissä varusteissaan konttoriväki oli hyvin yhtenäisen näköinen.

Konttoristit olivat eri arvoisia. Siinäkin oli saksalaisilla oma tiukka järjestelmänsä. Konttoristiksi ei päässyt niin vain suoraan hyppäämään. Jokunen oli kauppa-alalle valmentuakseen ehkä käynyt jotakin kauppappilaitosta tai ottanut kursseja. Useimmat tulivat kuitenkin konttoriin suoraan kotoa. Silloin heidän oli aloitettava "Lehrlingeinä" (oppilaina). Tämmöisen Lehrlingin täytyi sitoutua palvelemaan oppilaana kolme vuotta. Hän ei tavallisesti työskennellyt täysiä päiviä, vaan jokunen tunti päivässä varattiin kursseihin osanottoa varten. Aluksi hän ei saanut mitään palkkaa, mutta vähitellen sai hieman korvaustakin työstään. Jos joku ulkomaalainen otettiin liikkeeseen, tuli hän "Volontäriin" (vapaaehtoisena) asemaan. Volontäriin ei maksettu mitään palkkaa; hän sai tyytyä siihen, että oppi liikkeen toimitapoja. Tämmöisiä "Volontärejä" oli monessa liikkeessä. Hampurissa oloni aikana tutustuin moneen suomalaiseenkin, jotka täällä hankkivat itselleen kaupallista kokemusta ja liiketaitoa vapaaehtoisina, palkattomina apulaisina. Minun asemani GEG:ssä oli aluksi epäselvä; en tiennyt olinko "Volontär", "Lehrling" vai konttoristi. Pari kuukautta olin ilman palkkaa, mutta sitten minulle alettiin maksaa 100 Saksan markkaa kuussa, mikä oli tavallinen konttoristin palkka. Olin siis välttänyt ulkomaalaisten tavallisen kohtalon. Tällä palkalla tulin jotenkuten toimeen.

Työn tahti oli ankaraa, paljon ankarampaa kuin meillä oli totuttu. Aamulla tultiin konttoriin jo kello 8 aamulla, ja työtä jatkettiin yhteen menoon kello 17:ään saakka illalla. Kun kukaan ei olisi syömättä kestänyt tällaista pitkää rupeamaa, sallittiin työpaikallaan nauttia hieman pureskeltavaa. Silloin jokainen avasi eväspakettinsa ja otti esiin voileipänsä. Tavallisin voileipä oli "Rundstück", pieni soikulainen vehnäleipä, joka halkaistiin keskeltä ja puolikkaiden väliin pantiin makkaraa, juustoa tai jotakin lihaa, tavallisesti vasikanlihaa. Toisinaan oli voileipä toisennäköinen. Hyvin

muodissa oli ns. "Hamburger Butterbrot" (hampurilainen voileipä), jonka alimpana leipäviipaleena oli ruisleipää ja sen päällä Rundstückin puolikas; näiden väliin oli pantu tavanmukaiset särpimet. Kun aterioimishetki lähestyi, ilmestyi konttoriin mies tuoden korkeittain olutpulloja. Niitä ostelivat ne, jotka halusivat samalla hiukan kastella kaulaa. Maitoa ei ollut saatavissa. Juuri tällaisen voileipäaamiaisen aikana johtaja Scherling sai aiheen kertomallani tavalla hypätä konttorisalissa tasakäpälää ja pitää yhden tulikivenkatkaisimmista rangaistussarjoistaan kirjojen tahrimisesta.

Ennen pitkää tämä yhtäjaksoinen työskentely kai havaittiin epäterveelliseksi, koska kaupungissa yleensä siirryttiin toiseen järjestelmään. Entistä järjestelmää kutsuttiin "Durcharbeiten" (yhtäjaksoiseksi). Uuden järjestelmän vallitessa suotiin konttorille tunnin pituinen aamiaistauko (sitä sanottiin päivällistauoksi, koska saksalaisten ateria keskellä päivää on päivällinen), mutta samalla pidentettiin työaika kello 18:aan illalla. Tällä tunnin väliajalla väki ennätti käydä joko kotonaan tai ruokalassa nälkäänsä sammuttamassa.

Työaika oli siis pitkä, ja johdon taholta pidettiin huoli siitä, että työtä myöskin tehtiin. Sitä valvoi ylimpänä konttoripäällikkö Storr ja hänen alaisinaan kunkin osaston johtajat. Juttelua ei konttorijalla suvaittu, ja tupakanpolto oli työaikana ehdottomasti kielletty. Kyllä siinä valmista tuli.

Palkkaa tästä lujasta työstä maksettiin niille, jotka olivat konttoristin asemassa, tavallisesti 100 saksanmarkkaa kuussa. Erikoistyöntekijät voivat saada palkkansa nousemaan 200 markkaan.

Minä jouduin siis alimpaan palkkaluokkaan sen jälkeen kun minulle alettiin palkkaa maksaa. Sekin oli mieluinen yllätys, sillä olin jo varustautunut siihen, että minua käsiteltäisiin palkattomana harjoittelijana. Aluksi määrättiin työkseni saapuneiden kirjeiden ja laskujen lajitteleminen ja rekisteriin sijoittaminen, siis kaikkein yksinkertaisin työ, mitä konttorissa voidaan antaa. Työn entinen suorittaja, eräs herrasnuorukainen, otti sen vuoksi heti huomattavan alentuvaisen asenteen minua kohtaan. Mutta jo muutaman viikon päästä minut vapautettiin tästä ja annettiin arvokkaampaa tehtävää. Kirjanpito-osaston päällikkö Sparr oli saanut selville, että olin saanut liikemieskoulutuksen, eikä katsonut soveliaaksi pitää

minua näin vähän taitoa vaativassa tehtävässä. Entinen nuorukainen pantiin jälleen lajittelemaan kirjeitä ja laskuja, ja hän kantoi minulle senjälkeen kauan aikaa nurjaa mieltä. Lopuksi, kun olin täydellisemmin oppinut kieltä, minut sijoitettiin tavaraosastolle ja osittain kirjeenvaihtoonkin hoitamaan. Silloin täytyi oppia tuntemaan tavaroita ja myöskin Reininmaan ja Westfalin paikkakuntia ja osuuskauppoja, jotka kuuluivat osastoni maantieteelliseen alueeseen. Kirjeenvaihto oli ulkomaalaiselle kiusallista ja suurta tarkkuutta vaativaa hommaa. Vaikka kielestäkin selvisi, niin itse kirjoittaminen oli vaikeata. Saksalaiset kirjoittivat silloin vielä kirjeensä käsin (vain laskut kirjoitettiin kirjoituskoneilla) ja käyttivät omia kirjoituskirjaimiaan. Ne ovat merkillisiä koukeroita, joita tavallinen kristitty ihminen ei lainkaan osaa lukea, vielä vähemmän kirjoittaa. Mutta kun on pakko oppia, niin vaikeankin asian oppii. Lopuksi osasin jo täysin kirjoittaa tätä omalaatuista kirjoitusta. Tällä tavalla perehdyin melko hyvin kaikkiin konttorissa esiintyviin töihin, mikä olikin yksi matkani tarkoituksista. Ja voin vakuuttaa, että saamani koulutus oli perusteellinen, sillä saksalaiset ovat tunnettuja suuresta ahkeruudestaan ja järjestelmällisyydestään. Aina puhuttiin siitä, miten mikin työ voitaisiin entistä paremmalla tavalla "organisoida".

Tutustuminen osuustoiminta-aatteeseen

Päästyäni päämäärääni, GEG:n palvelukseen, tein ensi töikseni käynnin liikkeen pääsihteerin Kaufmannin luona. Mielestäni olin hänelle kiitoksen velkaa hänen ystävällisestä suhtautumisestaan pyrkimyksiini. Samalla oli tarkoitukseni saada häneltä opastusta perehtyäkseni osuustoimintaliikkeen historiaan ja teoriaan. Olin näet ymmärtänyt, että hän pääasiassa vastasi liikkeessä sen aatteellisesta puolesta.

Kun astuin Kaufmannin huoneeseen ja esitin hänelle kiitokseni vaivannäöstään, hämmästytti hän aika tavalla kuullessaan, että olin nyt liikkeeseen kuuluva henkilö. Hän sanoi ymmärtäneensä johtokunnan nimenomaan päättäneen, ettei ulkomaalaisia oteta liikkeeseen. Siitä huolimatta hän iloitsi suuresti onnistumisestani.

Mainitsin Kaufmannille, ettei minulle riitä se, että työskentelen liikepuolella, vaan haluan ennen kaikkea perehtyä osuustoimintaliikkeeseen myöskin aatteelliselta kannalta. Tiedustelin senvuoksi kirjallisuutta, ennen kaikkea osuuskauppaliikkeen historiaa ja teoreettisia julkaisuja. Hän valitti, ettei osuuskauppaliikkeen historiaa kukaan vielä ollut kirjoittanut, joten siihen olisi koetettava perehtyä hajallaan olevan aineiston avulla. Hyvän pohjan saisi kuitenkin englantilaisen Holyoaken teoksesta "Rochdalen kunnon uranuurtajain" alkuponnistuksista samoinkuin Beatrice ja Sidney Webbin kirjoittamasta teoksesta "Englannin osuustoimintaliike", joka oli käännetty saksaksikin. Joitakin lentolehtisiä oli myöskin olemassa, niiden joukossa edellä mainittu kertomus saksalaisten osuuskauppamiesten Englantiin tekemästä opintomatkasta, joka antoi havainnollisen kuvan Englannin osuuskauppaliikkeen uudemmasta vaiheesta. Saksalaiseen osuuskauppaliikkeeseen voisin taasen parhaiten perehtyä tutkimalla liikkeen julkaisemaa viikkolehteä "Wochenberichtiä", jota sain heti mukaani muutamia vuosikertoja. Siinä sitä olikin aluksi aineistoa, ja sen lukemiseen meni muutamia viikkoja.

Samalla Kaufmann otti puheeksi lehtensä avustamisen. Enköhän voisi kirjoitella osuuskauppaliikkeestä pohjoismaissa ja Venäjällä? Hänelle tuli kyllä niiden osuuskaupallisia lehtiä, mutta koko liikkeessä ei kukaan pystynyt saamaan selvää niiden sisällöstä. Kuultuaan, että tulin toimeen näissä kielissä, hän piti suotavana, että ryhtyisin lehtien nojalla säännöllisesti selostamaan osuuskauppaoloja näissä maissa. Mikään ei olisi voinut olla minulle mieluisampaa. Suostuin senvuoksi kernaasti tähän ehdotukseen.

Kirjoittelinkin senjälkeen ahkerasti hänen lehteensä. Siitä oli kaksinkertainen hyöty. Ensinnäkin tuli otetuksi selvää näiden maiden osuuskaupallisista oloista. Toiseksi oli mainio asia joutua pakotetuksi kirjallisesti käyttämään saksankieltä, saamaan kirjoituksensa korjatuiksi ja vielä kaiken lisäksi aika hyvän kirjoituspalkkionkin. Joistakin laajemmista selostuksistani otettiin jopa ylipainoksia, joita julkaistiin lentolehtisinä.

Näistä kirjoituksistani muistan erikoisesti Suomen osuuskauppaliikettä koskevan esittelyn. Olin sen motoksi tekstin edelle pannut jostakin sieppamani saksalaisen lauseen: "Spät kommst Du, doch

Du kommst". (Myöhään tulet, mutta tuletpa kuitenkin) — tarkoittaen tällä Suomen osuuskauppaliikkeen myöhäistä esiintymistä. Kaufmann, joka oli suuri kirjallisuuden ja runouden tuntija, sanoi, että lainauksesta oli jäänyt loppu pois. Ja hänen sanelunsa mukaan liitettiin näiden sanojen jälkeen vielä sanat: "Der lange Weg mag Dich entschuldigen" — (Olkoon matkan pituus puolustukseksi.) Tämähän sopi mainiosti Suomen tapaukseen, joten motto siten esiintyi tässä muodossa.

Tällä tavalla, sekä keskusteluissa että kirjallisuutta lainaamalla Kaufmann jatkuvasti huolehti siitä, että sain hyvän kuvan osuuskauppaliikkeen alkuvaiheista samoin kuin sen silloisesta asemasta eri maissa. Hänestä tuli sanalla sanoen opettajani ja mestarini. Hänelle olen suuressa kiitollisuuden velassa paljosta myöskin myöhemmän elämäni varrella.

Kun itse oppii jotakin, tekee mieli jakaa tietojaan muillekin. Luksiessani Holyoaken lennokasta Rochdalen uranuurtajain historiaa innostuin aiheesta siinä määrin, että tarjouduin siitä kirjoittamaan selostuksen Kansanvalistusseuran kalenteriin. Tri A. A. Granfelt, jolle asiasta kirjoitin, hyväksyi tarjouksen, ja niinpä lähetin Hampurista hänelle näistä osuuskauppaliikkeen alkuvaiheista kirjoituksen, joka julkaistiin seuran kalenterissa. Pari vuotta myöhemmin suomensin koko teoksen. Se julkaistiin Osuuskunta Oman Avun kustannuksella, ja se levitti ensimmäistä kertaa Suomessa perusteellisempia tietoja näistä kankurien alkuhommista. — Myöskin Suomen päivälehtiin lähettelin silloin tällöin kirjoituksia ulkomaiden osuuskauppaliikkeen saavutuksista.

Asunto- ja ruokailuolot — Saan valtion stipendin

Kun olin saanut vakinaisen toimen, oli asuntokysymyksenkin järjestettävä, sillä ensimmäinen majapaikkani ei ollut miellyttävä. Kalustettuja huoneita näkyi olevan vuokrattavana jos millä mitalla. Ensimmäinen vakinainen asuntoni sijaitsi Sperlingstrassen varrella lähellä Lübecker Bahnhofia, erään puolalaisen perheen luona. Isännän nimi oli Zigelsky, jota saksalaisten oli vaikea lausua ja kirjoit-

taa. Kun kävin poliisille ilmoittautumassa, eivät he aluksi olleet saada selvää minunkaan nimestäni; siitä pyrki pakostakin tulemaan "Dannert". Täytyi oikein kirjoittaa se heille. Mutta kun sitten mainitsin isäntäväkeni nimen, niin he melkein hirmustuivat. Kuinka semmoinen nimi kirjoitetaan? Sekin täytyi kirjoittaa heille. Puolalaiset eivät muuten näyttäneet olevan hyvässä kurssissa Saksassa; heitä pidettiin alempana rotuna.

Aluksi asuin yksinäni pienessä huoneessa ja maksoin siitä 12 markkaa kuukaudessa. Jonkin ajan kuluttua siirryin saman perheen luona asumaan suurempaan huoneeseen erään hauskan huonetoverin kanssa. Hän oli nuori saksalainen kultasepänkisälli ja nimeltäänkin Gesell (kisälli). Hän tunsu perinpohjin kaupungin ja sen elämän, niin että häneltä sain kaikenlaista hyödyllistä tietoa sikäläisistä oloista. Keskustelimme iltaisin ahkerasti, ja siitä oli se hyöty, että kielenkäyttöni vähitellen tuli varmemmaksi.

Kielen oppimisesta puheen ollen en malta olla mainitsematta omista kokemuksistani tällä alalla. Vaikka koulussa olisi hankkinut hyvänkin pohjan jossakin vieraassa kielessä, jää sen taitaminen kuitenkin vajavaiseksi. Kielen vapaa käyttäminen vaatii ehdottomasti perusteellista harjaantumista. Joka maassa ihmiset puhuvat hieman huolimattomasti ja tavallisesti myöskin nopeasti, niin kuin ovat tottuneet omien maanmiestensä kanssa. Kestää sen vuoksi melkoisen kauan ennenkuin voi täydellisesti seurata heidän puhettaan. Korvan täytyy siihen tottua. Muutaman viikon päästä voi ehkä jo ymmärtää kaiken mitä puhutaan. Mutta siitä on vielä pitkä matka kielen puhumiseen. Alussa tekee mieli muistella, mitä kieliopin säännöt kussakin tapauksessa määräävät, ja mikä olisi sopivin sana jotakin asiaa ilmaisemaan. Onnellisimpia ovat ne, jotka eivät ainakaan alussa paljon välitä, tekevätkö virheitä; pääasia on että puhe luis-
taa. Jokainen ymmärtää kyllä vähän virheellistäkin puhetta, mutta harva jaksaa kärsivällisesti odottaa ulkomaalaisen puhetta, jos sitä tulee harvakseltaan ja joka sanaa harkiten. Tavallisesti kestää kuukausia, ehkä toista vuottakin sujuvan puhekielen hankkimiseen siinäkin tapauksessa, että sitä oikein asiakseen harrastaa. Jos siihen ulkomaille pyrkii, on terveellisintä karttaa maanmiehiään ja seurus-

tella maan omien asukkaiden kanssa. Jos nuori mies lisäksi voi saada tyttöseuraa, vilkastuttaa se aika tavalla oikeiden sanojen löytämistä.

Koetin panna parastani oppiakseni kielen sekä puheessa että kirjoituksessa, ja tuloksiakin alkoi pian näkyä. Kerran olin oikein ylpeä, kun taitoni joutui koetukselle. Olin erään tuttavani kanssa räätälinliikkeessä tilaamassa itselleni pukua. Jonkin aikaa keskustelumme kehoitti tuttavani räätälimestaria arvaamaan, minkämaalainen olin. Mestari kuunteli aikansa ja arvaili sitten, että olin varmaankin Saksista. Saksan eri valtiot olivat siihen aikaan vielä "maita". Olin tyytyväinen saatuani tämän tunnustuksen.

Asuntooni olin kyllä muuten tyytyväinen, mutta se oli hiukan liian etäällä työpaikastani, minkä vuoksi koetin etsiä asuntoa lähempää. Sainkin semmoisen ja oikein mieluisan, vain parin minuutin matkan päässä konttorista, Grimmstrassen varrelta, erään lapsettoman pariskunnan luona. Tämä asunto oli siitä erikoinen, että se oli kanavan varrella, joita Hampurissa on niin paljon. Ikkunastani avautui näköala kanavalle, jossa alituisesti liikkui lotjia. Molemmin puolin kanavaa olivat rakennukset aivan veteen saakka rakennettuja, niin että ikkunastani olisin voinut hypätä suoraan kanavaan. Huoneeni oli suorastaan kodikas, ja kun perhe vielä oli ystävällinen, olin suuresti voittanut vaihdossa. Mies oli uunimuurari ja taitava ammattimies. Vaimo hoiteli taloutta, ottipa minutkin hoitoonsa melkein kuin oman lapsensa. Puoluekannaltaan mies oli sosiaalidemokraatti, vanhaa kantaa. Hänen kanssaan meillä oli usein pitkiä tarinahetkiä, jolloin hän kertoili puolueen aikaisemmista vaiheista. Mieluimmin hän viipyi puolueen "sankariajan" seikkailuissa Bismarckin sosialistilakien voimassaollessa, jolloin puolueen toiminta oli kiellettyä. Se oli silloin tietenkin muuttunut maanalaiseksi, kuten tämmöisissä tapauksissa aina käy. Toimintaa jatkettiin salassa aivan yhtä innokkaasti kuin ennenkin. Jotkut "toverit" perustivat "Wirtschafteteja" (ravintolaliikkeitä), ja niissä kokoontuttiin iltaisin keskustelemaan ja toimintaa suunnittelemaan. Lentolehtisiä jaettiin tuon tuostakin talo talolta. Jakelutekniikkaan kuului, että jakelu aloitettiin aina talon ylimmästä kerroksesta, joten alastultaessa ei kukaan voinut yl-

lättää. Joskus jouduttiin siitä huolimatta kiinni ja oikeuden eteen. Silloin oli vastattava, että lentolehtiset oli saatu "tuntemattomalta mieheltä". Tuomari kuului silloin irvistelleen, että taasko se "suuri tuntematon" on ollut liikkeellä. Keskuspaikat jäivät täten tavallisesti "palamatta". On kuitenkin muistettava, ettei Bismarckilla ollut Gestapoa. — Tämmöisiä tarinoita ukolla oli loppumattomiin ja ne kiihottivat suuresti uteliaisuuttani.

Vielä kolmanteenkin paikkaan jouduin muuttamaan ennen kuin kaupungin jätin. Jostakin syystä tarvitsi uuniseppä huoneensa, ja minun oli jälleen muutettava. Sain silloin erittäin miellyttävän asunnon St. Georgsplatzin varrella, lähellä nykyistä keskusasemaa, erään vanhemman leskirouvan luona. Näköala antoi tällä kertaa talon takana olevaan ihanaan puistoon, ja sen takaa välkkyi Hampurin kaunis sisäjärvi Iso Alster.

Asuminen oli halpaa. Kalustetun huoneen sai 12—15 markalla. Jos halusi aamukahvin, oli siitä maksettava erikseen. Vuokraan ei kuitenkaan kuulunut lämmitys. Kesällähän sitä ei tarvinnut, mutta keskitalvella oli toisinaan pakkasasteita, ja silloin oli lämmitys tarpeen. Jos sitä halusi, oli siitä maksettava erikseen 25 pfennigiä kerralta. Tämä tuntui minusta hiukan kalliilta, enkä sitäpaitsi oikein ymmärtänyt hiililämmityksen etuja. Lämmintä oli kuitenkin saatava ainakin sen aikaa kun istui illalla kotona ennen makuulle menoa. Vuoteessa ei enää välittänyt kylmästä, sillä leveissä vuoteissa oli peitteenä paksut höyhenpatjat, joiden alla pyrki tulemaan liiankin lämmin. Ratkaisin lämmityskysymyksen siten, että hankin itselleni spriiillä lämmitettävän pienen kamiinan. Se antoi riittävän lämmön niitä harvoja tunteja varten, jolloin sitä tarvitsi. Jos oli oikein kylmä, voi istua tuolilla päällystakki yllään ja pistää kamiinan tuolin alle. Silloin sai varmasti semmoisen lämpimän kuin halusi. — Muuten sattui hyvin harvoin tämmöisiä kylmiä päiviä. Elbe ei ainakaan minun Hampurissa ollessani mennyt jäähän. Ja jos lunta joskus sateli, se sulii melkein heti. Kevätkin alkoi hyvin varhain. Jo maaliskuun lopussa tuli lehti pensaisiin ja ruoho maahan.

Ruokapuoli on luku erikseen. Ei ihminen tule toimeen pelkästään sillä, että on katto pään päällä, täytyy saada ravintoakin. Asunnon

yhteydessä ei voinut ajatellakaan aterian saantia. Mutta sitä varten oli olemassa ruokailupaikkoja vaikka kuinka paljon. Keskiluokka aterioi tavallisesti vaatimattomissa pikkuravintoloissa, jotka kulkiivat nimellä "Bürgerlicher Mittagstisch" (Porvarillinen päivällispöytä). Halvimmissa voi saada päivällisen 30 pfennigillä. Kokeilin semmoisia aluksi, mutta ne eivät oikein miellyttäneet; ruoka oli huonoista aineista, varsinkin huonolla rasvalla valmistettua. Mutta jos käytti 50 pfennigin paikkoja, sai jo aika tyydyttävän aterian. Lopuksi päädyin erään työtoverini äidin hoitamaan ruokalaan, jossa meille tarjottiin 50 pfennigillä erinomaisia aterioita: useimmiten iso siankyljys ja sen mukana punakaalia, ja jälkiruuaksi vielä jotakin "Mehlspeise" (jauhoruokaa). Söin kerran päivässä ulkona, muut ateriat hoidin itse asunnossani. Sitä varten oli hankittava jotakin vaatimatonta kuivaa ruokaa: leipää, makkaraa, kalaa, tavallisesti joku "Böckling" (savustettu sillin näköinen kala) ja margariinia. Voita ei tavallisesti kannattanut ostaa; kaikki söivät margariinia. Jos herkutellakseen joskus halusi oikeata voita, piti erikoisesti pyytää "Grasensbutter" (ruohovoita), aivan samalla tavalla kuin kahvilassa oikeata kahvia halutessaan piti pyytää "Bohnenkaffee" (papukahvia), muuten sai mallas- tai ruiskahvia.

Kun vieraan maan vieraat ruuat alussa tuntuivat oudoilta, kirjoitin kotiin Isälle, että hän lähettäisi hiukan kotoista kovaa leipää ja vähän suolasilakkaa. Isä noudattikin uskollisesti pyyntöäni sillä seurauksella, että jonkin ajan päästä minun oli noudettava tullista iso pyykkikorillinen kivikovia reikäleipiä ja 1/8 tynnyriä suolasilakkaa. Ne olivat suurta herkkua pehmeän leivän ja kaikenlaisten outojen särpimien jälkeen. Kun asunnossani tyytyväisenä jauhoin kovaa leipääni niin että narskunta kuului, ihmetteli huonetoverini Gesell tätä menoa. Hän ei ollut ikänään nähnyt syötävän kovaa leipää, ja vertasikin minua sepelimityllyyn.

Hampurin kokoisessa kaupungissa voivat myöskin kasvissyöjät tulla toimeen. Heitä varten oli olemassa erikoisia vegetariaanien ravintoloita, joissa voi olla varma siitä, ettei tarvinnut ahtaa sisäänsä saastaisia eläinraatoja. Innostuin aikanaan näihin ja aterioin eräässä semmoisessa. Siellä oli hyvin vaihteleva ruoka, ja kaikki muu oli peräisin kasviskunnasta, paitsi munaruuat. Olivathan ne mauk-

kaita ja vaihteleviäkin, mutta kyllä kyljykset sentään lopulta vetivät puoleensa, joten vaihdoin takaisin ja hylkäsin vegetariaanit

Asuminen ja ravinto tulivat tällä tavalla aika huokeiksi. Ei voinut moittia vaatetuspuolenkaan kalleutta. Suomalaisiin oloihin verrattuna oli se erittäin huokeata. Vaate- ja jalkinetavarat olivat siihen aikaan Saksassa niin halpoja, että melkein kannatti tehdä matka sinne hankkiakseen itselleen pukuvarusteet. Halpuuden osoitukseksi mainitsen, että kerran ostin itselleni takin ja housut, joista maksoin kaiken kaikkiaan 3 markkaa 40 pfennigiä. Takkia käytin kaiken aikaa konttoritakkinani, ja housuja voivat vielä poikanikin käyttää pitkän aikaa ennen kuin onnistuivat saamaan ne hajalle. Epäilen, että he lopulta istuivat tahkon päällä päästäkseen niistä eroon.

Tällä tavalla eläen elämä tuli niin huokeaksi, että hyvin tulin palkallani toimeen. Siitä huolimatta otin kernaasti varteen entisen rehtorini Kyösti Järvisen ehdotuksen, että hakisin matkaani varten valtion stipendiä. Muita ammattialoja varten oli jo olemassa vaatimattomia valtion apurahoja, mutta liikealalla työskenteleviä varten ei semmoisia vielä ollut. Järvisen mielestä oli tässä suhteessa aikaansaataava muutos, ja hän oli ajatellut käyttää minua koekaniinina. Olin siihen hänen mielestään sopiva, kun minulla oli hyvät paperit kauppaopistosta, ja sen lisäksi opiskelin ulkomailla, missä minulla oli jo valmis paikkakin, joten ukko valtio saattoi olla varma, etteivät rahat menisi hukkaan. Hän vaivautui lähettämään minulle kaavankin, jonka mukaisesti stipendianomus oli laadittava. Sen edellytettiin menevän aina keisariin saakka, ja oli se sen vuoksi ajan vaatimusten mukaisesti laadittava perin nöyrään ja alamaiseen sävyyn. Alkuun oli kirjoitettava: "Suurivaltaisin, Kaikkein Armollisin Keisari ja Suuriruhtinas". Ensimmäisellä sivulla sai tämän lisäksi olla vain kolme riviä sivun alareunassa. Anomuksessa oli asia lyhyesti esitettävä ja sen oli päätyttävä ponteen, jotta työllä rasitetun senaattorin ei tarvitsisi koko paperia lukea. Se oli sitäpaitsi koetettava kirjoittaa sopivan pituiseksi, niin että arkin viimeinen sivu jäisi loppuhymityksiä varten. Sinne sai nimittäin allekirjoituksen edelle tulla vain kolme riviä, yksi yläreunaan, toinen keskelle ja kolmas alareunaan. Näille riveille oli kirjoitettava seuraava alamainen kumarrus: "Olen alati, Suurivaltaisin, Kaikkein Armollisin Keisari ja Suuriruhtinas,

Teidän Keisarillisen Majesteettinne nöyryn ja uskollisin alamainen”. Ja sitten lopuksi nimi alle. Kun kerran Pariisi Henrik IV:lle oli ollut messun arvoinen, niin kannatti köyhän stipendinanojankin nöyrtyä näin paljon, minkä vuoksi tein työtä käskettyä. — Vastapalvelukseksi neuvoistaan toivoi Järvinen, että kirjoittelisin saksalaisista oloista kauppaopiston toverikunnan lehteen. Hän lupasi hankkia näille kirjoituksille laajempaakin levikkiä jossakin päivälehdessä, esimerkiksi Kauppalehdessä.

Stipendianomus ratkesi suotuisasti, sillä kauppa- ja teollisuustoimituskunta myönsi 1 000 markan suuruisen stipendin kauppaopintojen harjoittamista varten ulkomailla. Se oli hyvä lisä matkakassaan, ja sen turvin voin ajatella tutustumismatkoja muuallekin Saksaan ja sen naapurimaihin. Sen jälkeen on valtion budjetissa säännöllisesti ollut tämänkaltaisia stipendejä, niin että Järvisen koe onnistui. On kai syytä merkitä aikakirjoihin, että ensimmäinen kauppastipendi on annettu osuuskauppaliikkeeseen tutustumista varten. Kun siis yksityisyrittäjät väittävät, että valtio suosii osuustoimintaa, voisivat he käyttää tätäkin esimerkkiä tukenaan. Onhan valtio ainakin kerran, ja vieläpä ensimmäisenä, myöntänyt stipendin osuustoimintamiehen kouluttamiseksi ulkomailla.

Hampuri — maailmankaupan keskus

Hampuriin tultuaan sai pian sen voimakkaan vaikutelman, että oli tullut vilkkaaseen suurkaupunkiin. Katuliikenne oli valtava. Raitiotieliikenne oli hyvin järjestetty, ja jättiläismäisten friisiläishevosten vetämät tavarakuormat täyttivät kadut. Tunsi heti, että elämä pulppusi täällä voimakkaana.

Ensi vaikutelma ei ollutkaan väärä. Tämä entisistä hansakaupungeista suurin ja kaupallisesti tärkein oli todella maailmankaupan keskuksia. Sen asema Saksan tärkeimpänä tuontisatamana, jonka kautta myöskin suuri osa silloisen Itävallan tavaran tuonnista ja viennistä kulki, oli nostanut sen vauraaksi kauppakaupungiksi. Sen ohella se edelleen oli itsenäinen valtio, vapaakaupunki, jolla oli oma senaatti ja oikeus olla edustettuna Saksan valtiopäivillä.

Kaupunki oli alkujaan syntynyt sille alavalle alueelle, joka on Elbe-joen ja kaupungin pohjoispuolella olevien Alster-järvien välillä. Siitä johtui, että tämä "vanhakaupunki" oli kanavien leikkelemä ja ikäänkuin madonsyömän näköinen. Näiden kanavien (Flet) varsilla olivat hampurilaisten kauppiaiden talot varastoineen. Kanavat olivat täynnä tavaroita kuljettavia lotjia, jotka pysähtyivät kauppatalojen varastojen eteen. Tavarat nostettiin nostovinttureilla lotjista suoraan varastoihin. Kanavat olivat siten tärkeitä liikenneväyliä.

Tärkein oli kaupungin satama. Siitä sen vallitseva asema riippui. Vaikka se oli kaukana sisämaassa — Pohjanmerelle oli Elbeä myöten matkaa lähes 100 kilometriä — se oli maailman satamista liikenteensä puolesta kolmas järjestyksessä; vain Lontoo ja New York voittivat sen suuruudessa. Ensi töikseni halusin tutustua tähän kuuluisaan satamaan. Se olikin helposti järjestettävissä, vaikka satama sijaitsikin joen toisella puolen. Hafentorista, kaupungin rannasta, lähti alituisen pieniä höyrylaivoja sataman puolelle, olipa matkailijoille järjestetty erikoisia "Hafenrundfahrtejakin" (sataman kierto-käyntejä). Käytin monta päivää satamassa kierrellessäni, sillä lyhyillä käynneillä siitä ei saanut minkäänlaista kuvaa. Sen suuruudesta saa jonkinlaisen käsityksen kun kuulee, että yksistään vapaa-satama oli saanut käytettäväkseen n. 1000 hehtaarin suuruisen alueen. Satamassa oli alituisesti suuria valtamerilaivoja joko lastia ottamassa tai purkamassa. Kymmenin kilometrein oli satamalaitureita ja niiden äärellä varastosuojia, joihin kalliita tuontitavaroita purettiin. Siellä sain tutustua monenlaisiin valtamerentakaisiin ja eksoottisiin tuotteisiin, joista olin vain kirjoista lukenut, mutta en koskaan itse nähnyt. Ja tätä satamaa yhä vain laajennettiin, minkä voin todeta myöhemmillä käynneilläni Hampurissa. En nimittäin myöhemminkään siellä käydessäni laiminlyönyt käyntiä tässä valtavassa kaupan keskuksessa.

Kun suuri valtamerilaiva saapui satamaan, oli hauska seurata sen manööveroimista. Ahtailla vesillä se ei uskaltanut omin voimin liikua; olisi helposti voinut tapahtua onnettomuuksia. Laivan ympärillä hääri kokonainen parvi pieniä hinaajia, jotka varovaisesti kiskoivat sen sille kuuluvaan paikkaan satamalaiturin ääreen. Ne olivat kuin pieniä paarmoja suuren sonnin kimpussa. Mutta niiden avulla

valtamerilaiva majesteetillisesti lipui asianomaiseen paikkaansa. Sama seremonia uudistui kun laiva taas lähti uudelle matkalle.

Satama oli määrännyt kaupungin luonteen. Se oli tyypillinen kauppakaupunki. Kaupan ympärillä kaikkien ajatukset pyörivät, ja kaikki olivat jollakin tavalla siitä riippuvaisia. Tuonti- ja vientiliik-
keet hallitsivat kaupunkia. Kaupungin senaatinkin olivat kauppiaat miehittäneet. Tavarapörssi, jossa kauppoja tehtiin, oli tärkeä laitos; käynti siellä kauppamatkureina maksoi vaivan. Suuret laivanvarustaja-yhtiöt, ennenkaikkea taitavan liikemiehen Albert Ballinin johtama "Hapag" (Hamburg-Amerikanische Paketfahrt-Aktien-Gesellschaft) suurine laivastoineen ylläpitivät kaupungin mainetta merenkulku-
kaupunkina. Sen kanssa yritti kilpailla Bremenissä oleva Norddeutscher Lloyd, mutta se oli jo silloin jäänyt kauas jälkeen. Eipä ihme, että Hampuri yhtenä maailmankaupan keskuksena oli saanut suuressa määrin kansainvälisen luonteen. Elämä oli siellä paljon vapaampaa kuin esimerkiksi Berliinissä, missä alituisesti tunsu preussilaisen militarismin ja nousukashengen vaikutuksen.

Aivan Hampurin kanssa yhteenkasvaneena oli Altona, tavallaan sen sisärakkaupunki. Ja kuitenkin ne kuuluivat eri valtioihin Altonan ollessa Preussia. Rajaa niiden välillä ei voinut missään havaita, ja kuitenkin niissä vallitsivat monessa suhteessa erilaiset määräykset.

Hampurin suurena kaunistuksena ovat Alster-järvet. Niitä on kaksikin, sisä- ja ulko-Alster. Ne toimivat kaupungin keuhkoina ja niillä harjoitettu soutu- ja purjehdusurheilu antoi vilkkautta kaupunkikuvaan. Rannat olivat kauniisti rakennettuja, kauempana varakkaiden luokkien huvila-asutuksen reunustamia. — Muutenkin oli uudempi Hampuri kauniisti rakennettu ja antoi rakennustaiteellisilla luomuksillaan hyvän kuvan kaupungin vauraudesta.

Mutta oli siellä valojen rinnalla kurjuuttakin. Tarvitsi vain poiketa hiukan syrjään vilkkailta liikekaduilta, niin saattoi joutua todellisiin slummikortteleihin, joihin ei aurinko koskaan paistanut ja joissa kurjuus ja paheet kukoistivat. Semmoisia oli useampiakin, ja joutuessani opastamaan suomalaisia kaupunkiin tutustumaan johdattiin matkailijat aina myöskin näihin slummeihin. Semmoisia ei suomalainen ollut koskaan omassa maassaan nähnyt, ja kauhistuksella

niitä katseltiin. Kaupunki toimi kuitenkin juuri niihin aikoihin tarkokkaasti hävittääkseen nämä turmeluksen pesät. Niinpä kokonaisia kaupunginosia revittiin maan tasalle ja tilalle rakennettiin uusia uljaita osia leveine katuineen. Semmoinenkin valtaväylä kuin pääasemalle johtava Mönckebergstrasse ja sen varrella olevat mahtavat lii- ketalot on syntynyt juuri tämmöisten purettujen kaupunginosien ti- lalle.

Semmoinen oli tämä vilkas kauppakaupunki vuosisadan alussa. Sen jälkeen se on yhä kasvanut ja sen asukasluku lisääntynyt vuosi- sadan alun 800 000:sta hyvän joukon toiselle miljoonalle. Missä kun- nossa se nykyään, sodan hävitysten jälkeen on, voi vain kuvitella. Itse en ole sitä sodan jälkeen nähnyt.

Suomalaispiireissä

Vaikka olinkin tullut ventovieraaseen kaupunkiin, tiesin jo etu- käteen tapaavani siellä tuttujakin. Siellä toimi suomalainen meri- mieslähetyksen johtajaksi, siis merimiespapiksi, oli vuotta aikai- semmin siirtynyt lapsuuden ystäväni Toivo Waltari. Hänen luonaan siis pistäydyin niin pian kuin olin väliaikaisesti majoittunut. Hän oli silloin vielä nuorimies, mutta toi pian sen jälkeen Hampuriin rou- vakseen Alma Marsion, naapurini Alku-yhtiöstä Helsingistä.

Merimieslähetyksen sijainti Hafentor 3:ssa, aivan satamaa vasta- päätä. Sillä oli hallussaan osa pienestä kolmikerroksisesta rakennuk- sesta, jonka alakerrassa sijainti pieni kirkon tapainen. Siellä kävi alituisesti suomalaisia merimiehiä maanmiehiään tapaamassa ja suo- malaisia lehtiä lukemassa; lehtiä näet tuli sinne monilta paikkakun- nilta Suomessa. Sillä tavalla talosta muodostui suomalaispiirien kes- kus Hampurissa asuville ja siellä kävijöille.

Toinenkin suomalainen vanha toveri oli edelläni lähtenyt Hampu- riin, ja tapasin hänet nyt siellä. Jalo Sihtola, luokkatoverini Suoma- laisesta Reaalilyseosta, oli lähtenyt tänne opintojaan täydentämään. Hän oli suorittanut kaksi kurssia polyteknillisessä opistossa. Kun siinä kesäaikana ei voinut suorittaa laboratoriotöitä, oli hän tullut Hampurin valtion ylläpitämään kemialliseen laboratorioon (Che-

misches staatliches Laboratorium) niitä tekemään, ja voitti siten aikaa. Tämä laboratorio otti mielellään vastaan ulkomaalaisiakin, ja monet suomalaiset ovat siellä saaneet tilaisuuden suoritella kemiallisia tehtäviään. Tämä maksoi Hampurin valtiolle huomattavasti, mutta siinä saattoi olla takana hieman itsekkäitäkin laskelmia. Nämä kemistit, samoin kuin teknikot ym., jotka saivat tilaisuuden harjoitella saksalaisissa tehtaissa, olivat tulevia tehtaiden insinöörejä ja mahdollisesti johtajia Suomessa. Oli selvää, että he vastaisissa tilauksissaan tulisivat kernaasti muistamaan saksalaisia liikeystäviään ja solmimaan liikesuhteita näiden kanssa. Mutta meikäläiselle teknikkopolvellekin siitä oli suurta hyötyä, sillä tällä tavalla avautui heille mahdollisuus päästä tutustumaan edistyneemmän maan teollisuuteen ja tekniikkaan. Vasta niihin vertaamalla voi oikeassa perspektiivissä nähdä omankin maan olot. Hyöty oli siis molemminpuolinen. — Nyt tämmöistä vuorovaikutusta ei enää ole. Entinen hyvä maailma lyötiin hajalle ensi kerran vuoden 1914 sodan alettua ja uudelleen 1939 alkaneissa sodissa. Tuskin siihen enää palataan.

Tällä tavalla Sihtolakin siis oli hankkimassa itselleen laajempia näköaloja, ja hän oli usein nähty vieras vanhan toverinsa Waltarin luona.

Suureksi yllätykseksi tapasin vielä kolmannenkin lapsuutemme ahtaampaan piiriin kuuluneen toverin täällä vieraalla maalla. Aku Marsio oli lähtenyt merille hankkimaan itselleen teollisuuskoulun vaatimaa lämmittäjäkokemusta. Hänen laivansa saapui yllättäen Hampuriin, ja niin olimme jälleen nelisin koolla. Arvaa sen, että ilo oli ylimmillään. Tapaamista vietettiin menemällä yhdessä valokuvaajalle. Siellä me kaikki neljä, knallihattu päässä ja kävelykepit kädessä, annoimme ikuistaa itsemme vieraalla maalla ja vieraan maan muodin mukaan pukeutuneina.

Paijon muitakin suomalaisia saattoi Hampurissa tavata. Liikealalla palveli harjoittelijoina useita, ja heitä näki silloin tällöin. Melkein kaikki työskentelivät vapaaehtoisina (Volontäreinä), mikä merkitsi, että he tekivät työtään palkatta ja saivat korvaukseksi vain kokemusta. Pari suomalaisneitosta on aivan erikseen mainittava, sillä he ottivat tavallisesti hoivaansa sinne saapuvat suomalaiset ja teki-

Toivo Waltari, merimiespappina Hampurissa. Myöhemmin Merimieslähetyksen johtaja. Kuoli Pöytyän rovastina.

vät parhaansa, jotta nämä tuntisivat olonsa kotoiseksi. Nämä sisarukset, Berta ja Polly Lindholm, olivat turkulaisia. Vanhempi heistä, Berta, oli merkillinen nainen. Hän palveli eräässä nahka- ja vuotaliikkeessä tärkeissä tehtävissä, lähinnä kauppamatkustajana pohjoismaita varten. Kerran pari vuodessa hän teki matkan Suomeenkin ja palatessaan toi aina suuren tukun tilauksia. Hän oli hyvin miesmäinen nainen ja vapaa puheissaan. Kirjoitin hänelle kerran Dresdenistä kortin, jossa mainitsin, että kaupunki oli kaunis ja työtökkin olivat siellä niin kauniita, että teki mieli ottaa sieltä joku vaimokseen ja viedä Suomeen. Berta-neidiltä tuli paluupostissa kortti, jossa hän vannoi "kraappivansa silmät päästäni, jos vain ajattelinkin saksalaista tyttöä". — Nuorempi sisar, Polly, sensijaan oli aivan toista maata. Hän oli ottanut tehtäväkseen huolehtia Hampuriin saapuvista suomalaisista. Hän kutsui heitä luokseen teelle ja opasteli heidän ensiaskeleitaan. Hän hoivasi heitä ja koetti varjella varsinkin nuoria miehiä sortumasta tämän Baabelin viettelyksiin. — Polly joutui Turkuun palattuaan naimisiin sinne siirtyneen liikemies Bergelinin kanssa, josta Torniossa oloajaltani olen maininnut.

Waltari koetti puuhakkaasti saada meitä suomalaisia kiintymään merimieslähetyksen työhön. Omasta puolestani seurasinkin sitä kiinnostuneena. Merimieskirkossa pantiin silloin tällöin toimeen pieniä

Neljä suomalaista toverusta Hampurissa valokuvattuina. Vasemmalta Väinö Tanner, Aku Marsio, Jalo Sihtola ja Toivo Waltari.

juhlia, ja siellä meillä muillakin kuin papilla oli velvollisuutena ottaa osaa ohjelman suorittamiseen. Jouduin joskus pitämään pieniä puheita tai huilua soittamalla osallistumaan ohjelman suorittamiseen. Kerran Waltarin matkoilla ollessa oli minun tehtävänäni oikein pöntöstä pitää merimiehille ja muille läsnäoleville saarna. Se onkin ollut ainoa saarnani, eikä minulla jälkeensä olisi ollut tällaisen saarnan pitämiseen tarvittavaa uskoakaan.

Täällä sai myöskin tilaisuuden tutustua merimiesten elämään heidän ollessaan maissa. Monet vaarat väijyivät miehiä, jotka toisinaan kuukausia kestäneen matkan jälkeen saapuivat satamaan ja halusivat saada hiukan korvausta kestetyistä kieltäyöksistä. Kun laiva saapui satamaan, oli sitä vastassa tavallisesti "runnari", joka koetti ottaa merimiehet hoitoonsa. Nämä vietiin asumaan runnarin "boardinghousiin", jossa heille hankittiin sekä seuraa että juomia. Kevytkenkäiset naiset olivat auttamassa, ja seurauksena oli, että kun merimies jonkin ajan päästä otti uuden pestin laivaan, lähti hän run-

narin käsistä tyhjänä miehenä ja varustettuna hyvillä päätöksillä, ettei semmoista tulisi toista kertaa sattumaan. Tavallisesti tämä lupaus kuitenkin unohdettiin seuraavassa satamassa. — Waltari ryhtyi pontevaan taisteluun runnarien järjestelmää vastaan. Hän käsiteli merimiehiä melkein tyrannin tavoin. Hänkin oli laivassa hetken satamaan tultua, ja ensi tehtävänään hänellä oli ottaa miehiltä rahat pois. Suurin osa niistä lähetettiin kotiin perheelle tai säästötilille, jolloin runnarille ei enää jäänyt mitään kynittävää. Tästä olivat runnarit kovasti vihaisia, eivätkä merimiehetkään siitä oikein pitäneet, vaikka taisivat kyllä jälkeinpäin olla tyytyväisiä, että rahat olivat säästyneet. Jonkin kerran kävin minäkin Waltarin kanssa tämmöisellä laivan vastaanotolla ja näin miten tämä taistelu merimiehen sielusta ja hänen rahoistaan tapahtui. — Sen jälkeen kuuluu tulleen käytäntöön ”dragsedel”-menettely, jotavastaava suomalainen nimitys on minulle tuntematon, ja jolla merimiehen vaimo ilman muuta oikeutetaan nostamaan osa hänelle tulevasta palkasta. Sillä koetetaan etukäteen torjua rahojen tuhlaus satamissa. — Kerran sain tämmöisellä matkalla tilaisuuden tutustua sen ajan suurimpaan valtamerimatkustajalaivaan — en muista enää mikä sen nimi oli. Se oli kokonainen valtakunta verrattuna Itämeren pieniin purkkeihin.

Suomalainen siirtola oli täten hyvin monipuolinen ja voi tarjota paljon vaihtelua ja seuraa. Vieraalla maaperällä tutustutaan tavallista nopeammin ja tullaan pikemmin hyviksi ystäviksi. Tämä seurapiiri pyrki sitäpaitsi laajentumaan, sillä Skandinavian maista tulleiden kanssa, joilla oli oma yhdistyksensäkin, oli vilkasta kanssakäymistä.

Vaihtelevaa seuraa

Tein kuitenkin sangen pian sen havainnon, ettei ollut terveellistä seurustella liian paljon omien maanmiesteni parissa. Olihan yhtenä tarkoitukseni saavuttaa mahdollisimman hyvä saksankielen taito. Suomalaisten piirissä puhuttiin kuitenkin aina suomea. Joukosamme oli useita, jotka vuosikausia olivat oleskelleet Hampurissa oppimatta muuta kuin aivan vajavaisesti puhumaan maan kieltä. Seuraus seurapiirin valinnasta! En halunnut tulla heidän kaltaisekseen, ja aloin senvuoksi karttaa maanmiehiäni.

Etsin siis muunlaista seuraa. Eikä siitä ainakaan jokapäiväisessä toimessa olevalla ollut puutetta. Oli vain katsottava, että joutui oikeaan joukkoon. Työtoverieni piirissä oli monenlaisia. Oli iloisen elämän harrastajia, jotka kävivät huvipaikoissa tai istuivat iltansa ravintoloissa ajaen sisäänsä saksalaisten mielijuomaa olutta. Kokeilin kerran tämmöistä seuraa ja ihmettelin miten määrättömästi olutta voitiin yhden illan kuluessa nieleskellä. Eräskin työtovereistani pystyi illan kuluessa tyhjentämään kokonaista 20 litraa olutta. Mutta sitten olikin kolmesta oluenjuojasta säännöllisesti aina yksi käymässä hieman sivulla. Se seura ei miellyttänyt. — Näiden tyyppien ohella oli toisenkinlaisia. Oli myös urheilua ja ulkoilua harrastavia ja semmoisia, joiden mielitekona oli keskustella mitä erilaisimmista asioista.

Vaihtelua hakiessani jouduin joukkoon, joka urheili ja harrasti muun muassa soutua. Liityin mukaan ja soutelin heidän kanssaan Alster-järvellä, jossa oli sadoittain veneitä vähäisestä maksusta vuokrattavana. Lopuksi panimme toimeen soutukilpailujakin kaksihankaisilla veneillä. Olin tietysti aivan yliveto saksalaisiin työtovereihini verrattuna, jotka suurkaupunkilaisina eivät olleet airoja paljonkaan käsissään pidelleet. Minä sensijaan olin koko nuoruuteni elänyt vesillä ja tottunut soutamaan peninkulmaisiakin matkoja. Valitsin vielä venetoverikseni erään Manes nimisen työtoverini, joka näytti aika vahvalta nuorukaiselta. Hänen kanssaan me näissä soutukilpailuissa voitimme ylivoimaisesti. Lopulta toiset venekunnat kylästyivät näin epätasaiseen kilpailuun ja kilpailut lopetettiin. Soutelin senjälkeen enimmäkseen yksikseni, ellei sattunut olemaan joku suomalaisista neitosista seuranani perää pitämässä. — Soutukilpailut kohottivat suuresti mainettani työtoverien piirissä. Kun vielä jonkin kerran painiskeltaessa kellistin ketoon heidän vahvimpia miehiään, sain ennen pitkää liikanimen "der finnische Bär" (suomalainen karhu). Tämä ei tietenkään merkitse sitä, että olisin ollut erikoinen painija; kaikkihan riippuu siitä, minkälaisten vastustajain kanssa joutuu tekemisiin. Ainakin minun konttoritovereistani täytyy sanoa, että kovin heiveröistä ja luonnolliseen elämään tottumatonta väkeä he yleensä olivat. Kai suurkaupunkielämän ansiota!

Vähitellen ajauduin vakinaisesti aivan toisenlaiseen piiriin, juuri

edellämainittuihin keskustelijoihin. He puhuivat politiikasta, yhteiskunnallisista kysymyksistä ja uskonnosta. Ja tässä piirissä minä puolestani olin aina alakynnessä. Luulin suomalaisena ylioppilaana hallitsevani laajaa tietomäärää ja koetinkin sillä joskus prameilla. Mutta pian havaitsin, että toverini pystyivät joka asiassa osoittamaan tietävänsä enemmän tai ainakin liikkuvansa tukevammalla pohjalla. Vieläpä historiassakin, joka sentään oli ollut lempiaineitani koulussa.

Tässä joukossa olivat melkein kaikki poliittiset värit edustettuina. Porvarillisesti ajattelevia oli vähemmän. Sosiaalidemokraatteja sensijaan sitä enemmän — sekä "marxilaisia" että "revisionisteja" — vieläpä pari anarkistiakin joukossa. Arvaa sen vuoksi, että siinä keskustelu kävi vilkkaana etenkin kun kaikki olivat innostuneita keskustelemaan ja väittelemään. Varsinkin toinen anarkisteista, Bussler nimeltään, oli erittäin halukas väittelemään. Tavallisin koontumispaikkamme oli ruokalamme päivällistunnilla. Kävimme koko joukko ruokailemassa Heinrich Beitel nimisen työtoverimme äidin pitämässä ruokalassa ja nautimme siellä hänen erinomaista ruokaansa, josta varsinkin edellä jo mainitsemani punakaalin kanssa tarjotut siankyljykset vieläkin voivat saada veden valahtamaan suuhuni. Mutta vieläkin houkuttelevampaa oli minulle siellä käyty keskustelu, sillä kaiken aikaa väiteltiin vilkkaasti. Jos joku oli lukenut uuden kirjan tai voi muuten esittää jotakin uutta, toi hän sen esiin toisten arvosteltavaksi. Siinä piirissä tutustuin ensi kertaa perusteellisemmin sosiaalisiin ajatuksiin ja päivän politiikkaan ja kuulin niitä laajasti ja käytännöllisin esimerkein valaistavan. Saksalainenhan on teoretikko ja harrastaa asiain järkipiperäistä ja systemaattista esittämistä. Sosiaalidemokratia oli Saksassa parhaillaan nousukaudessa ja sosialistilakien kumoamisen jälkeen innostus sen kannattajain keskuudessa suuri. Siitä ja sen perusopeista oli senvuoksi paljon puhetta. Juuri edellisinä vuosina oli marxilaisen järjestelmän perusopeista alkanut tunnettu väittely, missä näkyvimpinä edustajina olivat toisella puolen Eduard Bernstein ja toisella puolella Karl Kautsky. Edellisen mielestä nämä opit kaipasivat tarkistusta (revisiota), jälkimmäisen sitävastoin pitäessä niitä jyrkästi kunnia. Tämä väittely jakoi sosialistit revisionisteihin ja marxilaisiin,

mitkä nimitykset meillä Suomessakin aikanaan tulivat käytäntöön. Väittely jatkui paraikaa minun Saksassa ollessani, ja tietysti siitä meidän pienessä keskustelukerhossammekin paljon puhuttiin. Mutta usein poikettiin muihinkin asioihin. Vieläpä sellaisistakin asioista kuin darwinismista tai tähtitieteestä keskusteltiin usein. Darwinismi olikin siihen aikaan muotikysymys, lähinnä suuren saksalaisen luonnontutkijan Ernst Haeckelin julkaisujen ansiosta, joista varsinkin pari vuotta aikaisemmin ilmestynyt teos "Welträtsel" (Maailmanarvoitukset) samoin kuin juuri tällöin julkisuuteen tullut teos "Monismus" olivat yleisenä puheenaiheena. Mistä nämä tavallisesti työväenluokasta lähteneet ja oppikouluja käymättömät nuoret miehet olivat tietonsa ammentaneet, sitä ihmettelin useasti. Se kävi kyllä aikaa myöten selville — kaikki he lukivat suorastaan intohimoisesti, ei vain sanomalehtiä, vaan myöskin kaikenlaista vakavaa kirjallisuutta. Sensijaan meillä oppikoulussa ei ollut annettu tällaisista päivänkysymyksistä edes alkeistietoja.

Maailmankatsomusta horjutetaan

Päästäkseni paremmin perille Saksan politiikasta yleensä ja erikoisesti minulle kokonaan uudesta asiasta, sosialismista, oli minunkin pakko ruveta lukemaan näitä aloja käsittelevää kirjallisuutta. Ahminkin sitä melkoisen määrän. Sen lisäksi tilasin sekä sosiaalidemokraattisen puolueen pää-äänenkannattajan, "Vorwärtsin", että paikallisen sosialistisen lehden "Hamburger Echo". Vastapainoksi täytyi tietenkin seurata mitä porvarilliset lehdet samoista kysymyksistä kirjoittivat. Siitä sai "Hamburger Fremdenblatt", hyvin toimitettu vapaamielinen lehti, pitää huolen. Hiljalleen alkoivat asiat tällä tavalla valjeta. Havaitsin ankaran taistelun olevan käynnissä kahden erilaisen maailmankatsomuksen välillä.

Perusteellisemmin keskusteltiin samoista asioista sunnuntaisin tehdyillä retkillä. Keskustelukerhomme teki usein sunnuntaisin retkiä eri tahoille luontoon. Tutustuin tällä tavalla Hampurin kauniiseen ympäristöön. Kirsikkain kukinta-aikana tehtiin retki Elben alajuoksun varrella oleviin peninkulmaisiin kirsikkapuutarhoihin ihailemaan maiseman täydellistä valkeutta. Toisen kerran mentiin laivalla

Cuxhaveniin, Pohjanmeren rannalla olevaan Hampurin ulkosatamaan, missä ensi kerran sain nähdä uuden luonnonilmiön: miten pakovesi kilometrimäärin paljastaa merenpohjaa. Tavallisimpana päämääränä oli kuitenkin Lüneburgin nummi. Ajettiin ensin junalla muutamia peninkulmia kaupungista. Sitten käveltiin luonnossa jonkin aikaa ja kun väsyttiin, heittäydyttiin nurmikolle lepäämään ja alettiin keskustella, so. toiset keskustelivat ja minä olin tavallisesti kuuntelijana. Kun tavalliset päivänkysymykset oli läpikäyty, siirryttiin usein uskonnollisiin kysymyksiin. Aika tavalla hämmästyin havaitessani, että he kaikki olivat ateisteja, jumalankieltäjiä, vieläpä hyökkäävintä lajia. Kerran tuntui oikein piinalliselta, kun eräs mukanaolijoista veti taskustaan lentolehtisen, jonka nimikin jo sanoi sen sisällön ja joka juuri nimensä ansiosta on ikipäiviksi jäänyt mieleeni. Sen nimenä oli "Gottespest" (Jumalanrutto). Olinhan kristillisessä kodissa kasvatettu ja seitsemän vuotta pyhäkoulua käynyt, eikä epäily koskaan ollut mieltäni vaivannut. Ja nyt näitä arkoja asioita vedettiin näin avoimen arvostelevan keskustelun alaiseksi, vieläpä herjaavassa mielessä.

En ole luonteeltani teoretisoiva ja kaikki abstraktiset ja filosofiset asiat ovat olleet minulle vieraita. Mutta siitä huolimatta tämä kodista saamani maailmankatsomuksen jatkuva moukaroiminen pani miettimään, olivatko kaikki kotona ja koulussa itsestään selvinä pidetyt asiat sittenkään aivan selviä. Jonkinlaista sisäistä taisteluaakin siinä taidettiin käydä, vaikka se ei ollut läheskään niin voimakasta kuin miksi se kirjallisuudessa tavallisesti kuvataan. Mutta kun entiset perustukset alkavat horjua, tuntuu sittenkin jollakin tavalla epä-mukavalta. Lyhyesti sanoen: jouduin läpikäymään perusteellisen mietiskelyn, ja tuloksena oli, että ennen pitkää omaksuin sosialistisen ajattelutavan ja aloin pitää sitä parhaana poliittisena uskontunnustuksena. Ja mitä uskonnollisiin kysymyksiin tulee, vieraannuin niistä täydellisesti, vaikka ystäväni Waltari toiselta puolen koetti parhaansa mukaan pitää minua oman lujan uskonsa piirissä. En tuntenut enää tarvetta uskoa sielun kuolemattomuuteen enkä iankaikkiseen elämään. Tiede ei voinut tätä tukea. Ja tieto oli mielestäni uskoa vahvempi.

Bismarck on muistelmissaan "Gedanken und Erinnerungen", ai-

van ensimmäisessä lauseessa kertonut, miten hän koulunsa päätettyään "preussilaisen opetuslaitoksen normaalisenä tuotteena" lähti maailmalle ateistina ja tasavaltalaisena, mutta sittemmin iän mukana muuttui hartaasti uskonnolliseksi, tai ainakin kirkon mieheksi, ja samalla kuningasmieliseksi. Minun kohdallani kehitys kävi tasan päinvastaiseen suuntaan.

Näiden keskustelevien ja väittelevien toverieni kanssa kävin toisinaan myöskin seuraamassa erilaisia julkisia tai vähemmän julkisia kokouksia, joissa väiteltiin poliittisista tai sosiaalisista kysymyksistä. Niissä sai aina hämmästyä sitä sanavalmiutta ja hiottua puhe- ja väittelytaitoa, jolla niihin osallistuvat pystyivät kantaansa puolustamaan. Kerran jouduimme tämmöisellä retkellämme anarkistien kokoukseen. Sen sanottiin olevan ankarasti salainen, ja kaiketi semmoisten asiain saarnaaminen olikin kiellettyä. En tiennyt tästä ajatussuunnasta paljonkaan, ja sen vuoksi huvitti kerran mennä heitäkin kuuntelemaan. Heidäkin näytti olevan kahta lajia: oli aatteellisia anarkisteja ja teon anarkisteja. Edelliset olivat vain mielessään kaikkea yhteiskunnallista järjestystä vastaan, lukivat Nietzscheä ja Max Stirnerin kirjaa "Der Einzige und sein Eigentum". Ne olivat heidän raamattujaan, ja minuakin kehoitettiin niitä lukemaan. Uteliaisuudessa sen teinkin, mutta en saanut niistä mitään iloa. Teon anarkistit taasen halusivat kerta kaikkiaan jopa väkivaltaisesti kumota kaiken vanhan, uskoen, että se siitä sitten kyllä jollakin tavalla taasen järjestyisi. He kuuluivat siis niihin, joiden mielestä maailma ei ennen korjaantuisi, "ennen kuin viimeinen kuningas oli hirtetty viimeisen papin suoliin", toisin sanoen kaikki olisi pantu hyrskyn myrskyn. Heidän puheitaan vastaan eräs läsnäollut sosiaalidemokraatti hyvin nokkelasti heitti vastaan: koettakaahan heittää kirjapainon kirjasinkasti ilmaan, niin että kirjasimet hajaantuvat lattialle sikin sokin. Luuletteko, että hajaantuneet kirjasimet itsestään pääsevät johonkin järjestykseen? Vastustaja jäi ainakin sillä kertaa sanattomaksi.

Retkeilyjä

Sentapaisia retkeilyjä luontoon kuin edellä on ollut puhetta, oli minulla tilaisuus tehdä toisenlaisessakin seurassa. Vuokraisäntäni,

uunimestarin väen kanssa teimme muutamia retkiä; keski-ikään vie-
rähtäneestä elämästään huolimatta he olivat näet innokkaita ulkoi-
lijoita ja hauskoja kävelytovereita. Mutta varsinaisen ulkoilutoverin
sain eräästä voimistelulaitoksella tapaamastani nuorukaisesta. Kävin
nimittäin pari kertaa viikossa mainiossa voimistelulaitoksessa, Ham-
burger Turnerschaftin Turnhallessa, Grosse Alleen varrella, sa-
moin kuin kerran viikossa uimahallissa uimassa. Edellisessä tapasin
erään urheiluhullun, Peter Heitmannin, jonka intohimona oli juosta
Lüneburgin nummella. Hän se minulle kauneimmat paikat siellä
haki. Kävelimme siellä toisinaan neljäkinkymmentä kilometriä päi-
vässä. Kun tähän lisäksi tuli muutaman tunnin junamatka, oli siinä
päiväksi riittävästi urakkaa. Mutta silloin olikin lähdettävä junalle
jo noin neljän aikaan aamulla. Junamatkat tehtiin tavallisesti hi-
taasti kulkevilla paikallisjunilla (Bummelzug) ja neljännessä luo-
kassa. Se oli ensinnäkin halvin tapa matkustaa, mutta samalla tässä
luokassa sai välittömimmin seurata kansan elämää. Neljännen luo-
kan vaunussa oli penkit vain ympäri vaunun seiniä; keskilattia oli
vapaa. Siihen kasattiin matkustavaisten tavarat, säkit, laatikot ja
mitä heillä milloinkin oli kuljetettavaa. Monet lähtivät tällä tavalla
torille myymään tavaraansa. Jos taas keskustassa oli avointa tilaa,
voitiin siinä tanssiakin tai pitää muunlaista iloa.

Lüneburgin nummea oli ainakin minun koulua käydessäni oppi-
kirjoissa kuvattu alastomaksi hieta-aavikoksi, jota ulottuu satoja ne-
liökilometrejä Hampurista etelään. Havaitsin tämän tiedon kokonaan
perättömäksi. Siellä oli hauskoja luonnon metsiköitä ja maasto oli
paikoitellen hyvinkin kumpuilevaa. Jokunen hauska kyläkin oli siellä
täällä ja niissä tietysti "Wirtschaft" (ravintola), jolla oli ihmeellinen
vetovoima saksalaisiin. Ja missä aikaisemmin oli ollut alastonta hie-
tikkoa, sinne oli saksalaisella perinpohjaisuudella kylvetty mänty-
metsiä. Suorina linjoina kulkivat mäntyrivit kymmenisenkin kilomet-
rin pituudelta sekä pitkin että poikin. Puut olivat suorissa riveissä,
niin ettei missään voinut päästä piiloon puiden suojaan, niin kuin
luonnonmetsissä. Sain voimakkaan vaikutuksen saksalaisten huolel-
lisesta metsänhoidosta, joka ei salli metsälle kelvollista maata jätet-
tävän hoidotta, jos siihen vain jollakin keinolla saa puuta istute-
tuksi. Kun tältä alueelta oli käytettävissä erinomaisia karttoja,

Blankenesen kaupunki Elben rannalla, lähellä Hampuria.

joissa kaikki metsiköt, talot ja polut olivat merkittyinä, oli siellä oudonkin helppo liikuskella.

Useita muitakin sopivia retkeilypäitä oli. Oli hupaista silloin tällöin käydä Vierlandessa, tuossa omituisessa Hampuria varten kasviksia viljelevässä seudussa, joka on useampia metrejä Elben vedenpinnan alapuolella, mutta kuitenkin joen varrella, ja jonka naiset omituisilla kansallispuvuillaan ja ennen kaikkea päähineillään herättivät huomiota kaupungin torilla. Myöskin voi kävellä pitkin Elben rantaa kulkevaa kapeata kävelytieta lähes peninkulman päässä merelle päin sijaitsevaan kauniiseen Blankenesen pikku kaupunkiin. Tämän retken tein mm. kerran erään suomalaisen, juuri kaupunkiin saapuneen neitosen, Olga Stavenhagenin kanssa, ollen iloinen voidessani näyttää hänelle näitä kauneuksia. Hän kuului suureen sisarusparveen, josta tuli muutamia osuuskauppamiehiäkin. Heidän isovanhempansa olivat saksalaisia ja elivät vieläkin Hampurissa. Olga neiti meni pari vuotta myöhemmin naimisiin Viipurin

kaupungin tulevan kaupunginjohtajan, insinööri Taavi Siltasen kanssa.

Pari kertaa kävin myöskin Hampurin lähellä olevassa Friedrichsruhessa, missä Bismarck tultuaan erotetuksi kanslerinvirastaan oli viettänyt vanhuutensa päiviä, ja josta tämän vuoksi oli tullut eräänlainen saksalaisten pyhättö. Toinen näistä käynneistä tapahtui sinne pystytetyn Bismarckin patsaan paljastustilaisuuteen. Tapahtumaa kunnioittamaan oli kaikista Saksan yliopistoista saapunut ylioppilaslähetystöjä. Värillisissä korporaatiolakeissaan ja nauhoissaan he olivat kirjava nähtävyys.

Yritin kerran saada otteen saksalaisten suuresti harrastamasta musiikkielämästäkin. Hampurissa oli melko hyvä ooppera. Kun siellä esitettiin Wagnerin neliosainen sankariooppera "Niebelungen", varasin itselleni liput sen esityksiin. Valmistauduin niihin perusteellisesti lukemalla sekä tämän sankaritarun että oopperatekstin. Oopperaesitystä jatkui neljänä iltana samalla viikolla. Kun kaikki oli kestetty, olin myöskin täysin kypsä. Huomasin, että musiikin ymmärtämiseen tarvitaan muutakin kuin tekstikirjojen lukemista. Tämä hyvä yritykseni tappoi oopperaharrastukseni. Musiikki-ihmiset ovat jälkeempäin sanoneet, että aloitin vallan väärästä päästä yrittäessäni saada nautintoa raskaasta Wagnerin musiikista.

Eräänä päivänä levisi kaupungissa tieto, että Wilhelm II, Saksan mahtava keisari, tulee vierailemaan Hampurissa. Samalla tiedettiin, mitä katuja myöten hän ajaa. Seisoin toisten utelioiden katsojien seassa kauniin Jungfernstiegin varrella seuraamassa ohiajtoa. Neljän hevosen vetämissä vaunuissa ja runsaan saattueen seuraamana mutta ilman havaittavaa vartiostoa keisari eteni kansan hurratessa. Hän oli ylöspäin kiverrettyine viiksineen juuri sen näköinen kuin kuvissakin. Tämä viiksimuoti, "Es ist erreicht" (Se on saavutettu), oli kaikkien hyvin pukeutuvien herrasmiesten esikuvana. Monet pitivät yökaudet erikoista tähän tarkoitukseen myytävää sidettä pakottaakseen vahatut viiksensä pysymään tässä luonnottomassa asennossa. Wilhelm II ei ollut kansan suosiossa; hänestä kerrottiin lukemattomia juttuja, jotka eivät hänen kansanomaisuut-

taan lisänneet. Mutta hän oli kuitenkin suuren valtakunnan mah-
tava hallitsija, joten hänelle kannatti hurrata.

Kummina tärkeässä tapahtumassa

Olin sattunut tulemaan Hampuriin Saksan osuuskauppaliikkeen tärkeässä vaiheessa. Osuuskaupat olivat siihen saakka kuuluneet yleiseen osuustoimintaliittoon (Allgemeiner Verband), jossa olivat mukana kaikenlaiset osuuskunnat tuotanto-osuuskuntia ja osuus-
kassoja myöten. Tämän liiton johtajana oli ahdasmielinen oikeisto-
lainen tri Hans Crüger. Hän oli jo kauan syrjinkarein katsellut osuuskauppojen vilkasta toimintaa ja voimakasta leviämistä. Nähtävästi hän pelkäsi, että niistä saattaisi vähitellen muodostua määräävä aines hänen liitossaan. Vaikka osuuskaupat olivat julistautuneet puolueettomiksi, mitä ne todellisuudessa olivatkin, alettiin niitä syytellä sosiaalidemokraattisiksi, vieläpä väitettiin niiden olevan mainitun puolueen apujärjestöjä. Tämmöisen syytöksen alaisiksi osuuskaupat ovat monessa muussakin maassa joutuneet, kun työväki on niihin liittynyt. Vuoden 1902 keväällä Kreuznachissa pidetyssä yleisen liiton edustajakokouksessa tri Crüger tällä perusteella teetätti päätöksen, jonka mukaan 98 suurinta osuuskauppaa erotettiin liitosta. Tämä väärä ja väkivaltainen toimenpide herätti suuren myrskyn osuuskauppojen keskuudessa. Keskustelu toimenpiteen vääryydestä oli vireillä kaiken aikaa, minkä Hampurissa seurasin osuuskauppaliikettä. Yleensä keskustelu kävi siihen suuntaan, että haaste oli otettava vastaan. Kaufmannin lehti hyökkäili kiivaasti tri Crügerin liittoa vastaan ja kirjoitti Kreuznachin nimeä parodioiden: "das Kreuz kommt nach" (risti tulee perästä). Muutkin kuin erotetut osuuskaupat ottivat asian omakseen ja se mieliala alkoi vallita, että yleisestä liitosta olisi joukolla erottava ja perustettava oma osuuskauppojen liitto. Kiireesti ryhdyttiin suunnittelemaan omaa keskusliittoa, ja tässä työssä oli Kaufmann liik-
keellepanevana voimana. Pitkin seuraavaa talvea olivat valmistelutyöt käynnissä, vuoden 1903 kevääseen mennessä ne olivat loppuun-
suoritetut ja perustava kokous voitiin kutsua koolle.

Tämä kokous, joka pidettiin kesäkuussa 1903 Dresdenissä, oli mahtava osuuskauppaliikkeen voiman näyte. Siinä olivat edustettuina melkein kaikki Saksan osuuskaupat. Innostavan yksimielisyyden vallitessa päätettiin joukolla erota tri Crügerin yleisestä liitosta ja perustaa oma keskusliitto. Tämä liitto, "Zentralverband deutscher Konsumvereine" tuli sen jälkeen Kaufmannin johdolla saksalaisen osuuskauppaliikkeen tärkeäksi keskuselimeksi ja kasvattajaksi. Osuustukkukauppa jäi hoitelemaan yksinomaan kaupallisia asioita. Siitä lähtien osuuskauppaliike alkoi varsinaisen voimakkaan kehityskautensa. Tri Crügerin toimenpide oli koitunut sille suureksi onneksi.

Minulle tämä tapahtuma tuli henkilökohtaiseksi merkkitapaukseksi. Kongressiin oli kutsuttu toisten maiden osuuskaupallisten järjestöjen edustajia antamaan tälle tilaisuudelle loistoa läsnäolollaan, niin kuin senjälkeen yleensä on ollut tapana, ja niin kuin varsinkin englantilaiset aikaisemminkin olivat menetelleet. Vieraita oli saapunut runsaasti. Näiden ohella olin minäkin saanut henkilökohtaisen kutsun. Nähtävästi katsottiin minun voivan edustaa Suomen siihen aikaan miltei olematonta osuuskauppaliikettä — ketään muuta ei Suomesta ainakaan ollut saapuvilla. Kutsu merkitsi sitä, että olin kongressin vieraana ja oleskelu Dresdenissä oli vapaata. Olin tietenkin tästä huomaavaisuudesta erittäin ylpeä. Mutta sitäkin enemmän tuotti tyydytystä se, että olin saanut olla saapuvilla tässä tilaisuudessa.

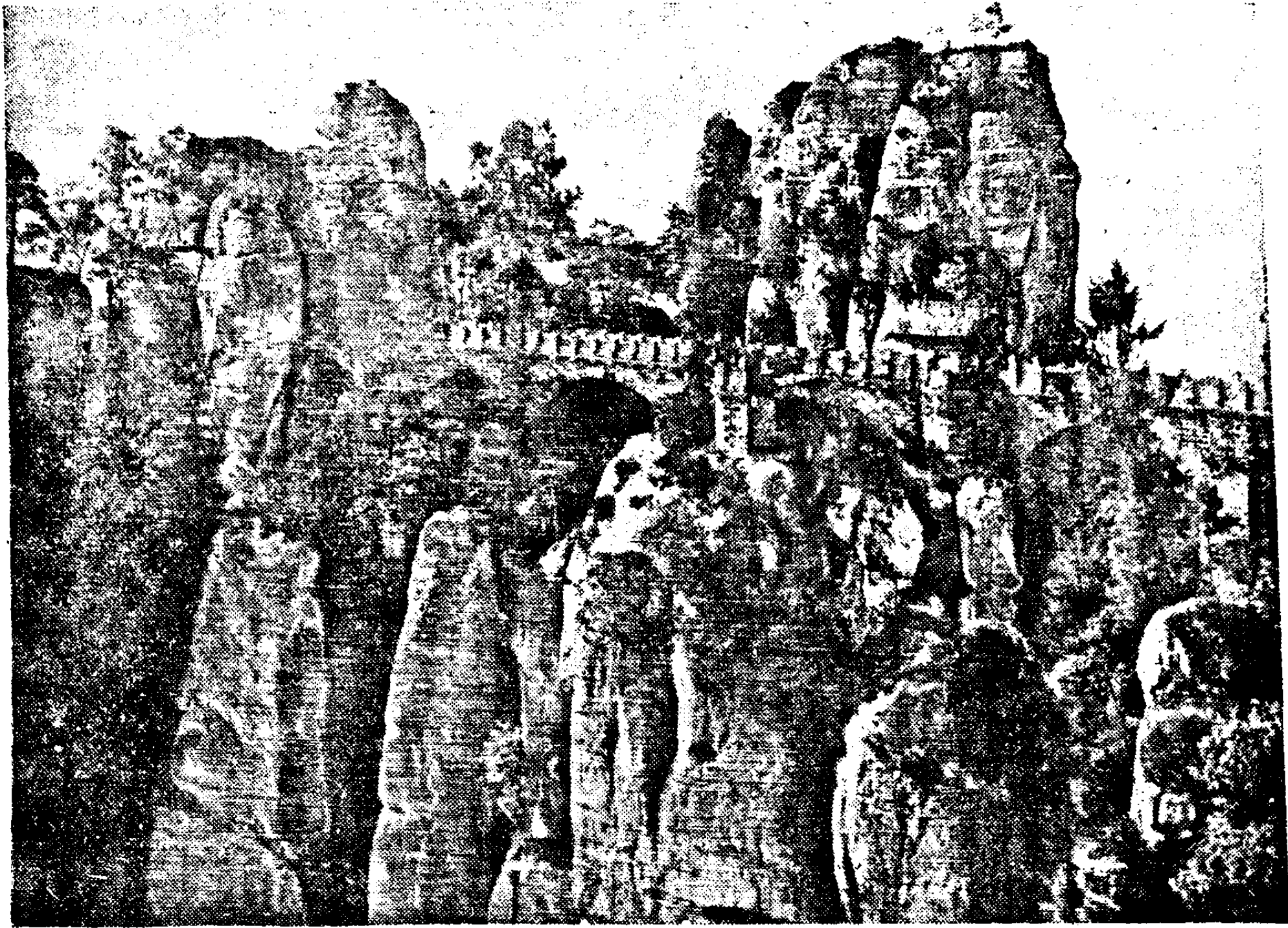
Saksalaiset ottivat silloin käytäntöön tavan, jota he myöhemminkin ovat seuranneet. Hankkiakseen hieman virkistystä kongressikäsittelyjen jälkeen ja varatakseen osaanottajille tilaisuuden paremmin tutustua toisiinsa he olivat kokouksen päätyttyä järjestäneet yhteisen huvimatkan pitkin Elbeä luonnonihanaan Saksin Sveitsiin, jonka hiekkakivivuoret olivat ihmeellisiä nähtävyyksiä. Tällä huvimatalla sain tutustua sekä saksalaisiin että myöskin ulkomaalaisiin johtaviin osuuskauppamiehiin. Tuttavuus jatkui sittemmin vuosikymmeniä, johtaen monessa tapauksessa läheiseen ystävyteenkin, jota useiden tulevien tapaamisten yhteydessä saattoi lujittaa. Olin ottanut mukaani valokuvauskoneen, jonka juuri tällaisia tapauksia varten olin raskinnut ostaa, ja sillä näppäilin kuvia useista

huomattavimmista henkilöistä. Erikoista iloa tuotti minulle saada näpätä kuva osuustukkukaupan johtajasta Scherlingistä sekä koko ulkomaalaisten vierasten ryhmästä.

Suuri toive toteutuu

Olin kauan elätellyt mielitekoa, jonka olin toivonut voivani toteuttaa ennenkuin joutuisin jälleen palaamaan isäini maalle. Olin halunnut saada tehdä laajemman matkan Saksassa ja vähän muualakin keski-Euroopassa. Kun valtiolta saamani stipendi oli huomattavasti vahvistanut matkakassani, arvelin voivani toteuttaa tämän unelmani. Pitkin kevättä oli siitä ollut keskustelua työtoverini Heinrich Beitelin kanssa, jonka äidin ruokalaa käynneillämme kunnioitimme. Hänelläkin oli samanlainen matkustamisen halu, ja niin olimme päättäneet lyöttäytyä yhteen ja käyttää meille kuuluvan kahden viikon kesäloman tällaisen matkan tekoon. Kun olimme jo niinkin pitkällä Hampurista kuin Dresdenissä — hänkin oli siellä mukana auttamassa — oli mielestämme sopivaa jatkaa matkaa eteenpäin. Dresdeniin olimme jo kongressin aikana ennättäneet perehtyä. Siellä olikin paljon nähtävyyksiä. Ennen kaikkea herättävät matkailijan kiinnostusta sen monet taidearteet, joita säilytettiin August Väkevän aikoinaan rakennuttamassa Zwingerin linnassa. Siellähän säilytettiin myöskin Rafaelin maailmankuulua Sikstuksen madonnataulua erillisessä huoneessa.

Matkareittimme kulki Dresdenistä Prahaan ja sieltä eteenpäin Wieniin — Budapestiin — Linziin — Salzburgiin — Müncheniin ja senjälkeen takaisin Hampuriin. Se oli ikimuistettava matka, ja valokuvauskoneellani oli matkan varrella paljon muistiin näpättävää. Matkustaminen oli siihen aikaan sekä huokeata että vaivatonta. Valtakunnasta toiseen siirryttäessä ei tarvittu passia eikä viisumia. Rahanvaihdossa ei tarvinnut ottaa huomioon valuuttakursseista aiheutuvia riskejä, sillä kaikkien maiden raha oli vakava. Sen vastakohtana on ensimmäisen maailmansodan ajoista saakka ollut monenlaisia rettelöitä kaikilla rajoilla. Passien ja viisumien on pitänyt olla kunnossa. Rahat on laskettu rajoilla; liikaa ei ole saanut

Hiekkakivivuoria Saksin Sveitsissä.

tuoda mukanaan ja vielä vähemmän viedä mennessään. Vieläpä on kaikkia hienokseltaan epäilty vakoojiksi. Ja nyt toisen maailmansodan jälkeen on matkustaminen vieläkin hankalampaa. Tarvitaan suorastaan viranomaisten myötävaikutusta ennen kuin pääsee liikkeelle.

Matkakassamme säästääksemme matkustimme tietysti mahdollisimman huokealla tavalla. Kolmas luokka rautateillä oli meille riittävän mukava. Kun siirtyminen kaupungista toiseen jouduttiin tavallisesti tekemään yöjunassa ilman makuupaikkaa, kävi se ajan mittaan rasittavaksi, etenkin kun päivät käytettiin ahkeraan kaupunkien katselemiseen. Matkan vaivoja helpotti paljon se, että meitä kaikkialla kohdeltiin Hampurin osuustukkukaupan edustajina, ja niinpä niin hyvin osuuskaupat kuin osuustukkukaupan yksityiset hankkijatoiminimet katsoivat asiakseen vastaanottaa meidät vieraista. Meitä kestittiin ja meille annettiin kaikkialla oppaita mat-

kaan, vieläpä ajoneuvojakin. Siten ennätimme lyhyessä ajassa saada hyvän tuloksen käynnistämme.

Kun tarkoituksenani ei ole laatia mitään matkakuvausta, jätän matkan yksityiskohdat sikseen. Jotkut seikat ovat kuitenkin eri paikoista jääneet siinä määrin mieleen, että tekee mieli nostaa ne uudelleen näkyviin.

Prahassa kävimme tietysti Hradčanyyn ikivanhassa linnassa ja kuulimme oppaan moneen kertaan kertoman jutun siitä kuinka raatimiehet "vanhan böömiläisen tavan mukaan" oli heitetty linnan ikkunasta ulos, mistä sitten sanotaan 30-vuotisen sodan alkaneen. Kaikki oli — oppaan mukaan — muuten samassa kunnossa kuin tämän tapahtuman aikana, paitsi että lantaläjä ikkunan alla, joka pehmeydellään säästi ulosheitettyjen hengen, oli ennättänyt hävitä. Prahassa emme saksaa puhuvina saaneet myymälöissä eikä julkisilla paikoilla osaksemme ystävällistä kohtelua. Saksalaisviha näytti jo silloin olevan voimakas. Olin lisäksi vähällä joutua heitetyksi Moldau-jokeen, kun yritin ryhtyä valokuvaamaan Karluvin sillalla olevaa pyhän Nepomukin kappelia. Se olisi nähtävästi ollut pyhään loukkaus.

Kun matkatoverini oli innokas teatteri- ja musiikki-ihminen, oli meidän Wienissä nautittava kaikesta siitä, mitä siellä tällä alalla oli tarjottavana. Niinpä kävimme sekä Burg-teatterissa että Wienin kuuluisassa oopperassa. Täten voin muistoihini merkitä nähneeni saksankielisen maailman ylpeyden, kuulun näyttelijän Joseph Kainzin esiintyvän näyttämöllä. Häntä nähdäkseen matkatoverini oikeastaan oli matkalle lähtenytkin. Tunnettu säveltäjä ja kapellimestari Sousa taasen johti orkesteriaan Prater-puistossa. Tietysti kävimme myöskin keisarillisessa Schönbrunnin linnassa hiukan Wienin ulkopuolella.

Budapestista jäi minulle pysyvimmäksi muistoksi — häpeän tunnustaa — se, että poltin suuni, kun halusin maistaa oikeata unkari-laista paprikalla höystettyä "gulassia". Se oli todella väkevä ateria. Budapestilainen oppaamme oli tosin varoittanut meitä puuttumasta heidän kansallisruokiinsa, mutta uteliaisuus oli voimakkaampi. Tietysti oli kaupungissa paljon mielenkiintoista nähtävääkin. Onhan se tavallaan idän ja lännen rajalla. Yläluokka näkyi vyöryttelevän

suurella loistossa. Jokailtainen "corso" Tonavan rantakadulla oli siinä suhteessa nähtävyys.

Salzburgissa, Itävallan alppien tunnetussa matkailukeskuksessa, käytiin tietysti museoksi muutetussa Mozartin syntymäkodissa ahtaan Getreidegassen varrella, jossa kaikkia tärkeämpiä Mozartmuistoja säilytetään. Sieltä tehtiin sivuhyppäys Berchtesgadeniin, joka myöhemmin on tullut maailmanhistoriassa kuuluisaksi Hitlerin lomanviettopaikkana ja hänen "Kotkanlinnansa" johdosta. Seutu on ihanaa vuoristoseutua, niin että hyvin tämä herra oli osannut valita kesäasuntonsa. Mutta siellä oli lisäksi jotakin, mikä meille matkalaisille oli uutta. Siellä oli yksi maan kuuluisimmista suola-kaivoksista. Sinne meidät kuljetettiin. Tuntui merkilliseltä ajella raiteita pitkin syvällä maan alla ja soudella veneillä kaivoksessa olevilla pienillä järvillä. Kauniit suolasalit loivat väriloistossaan ympärilleen satumaisen vaikutelman. — Toinen mieliinpainunut käynti tehtiin Münchenin lähellä olevalle Herren-Chiemseelle, Baijerin onnetoman, myöhemmin mielenvikaiseksi tulleen kuninkaan Ludvig II:n ylläiseen linnaan. Se oli tuhlaavaisesti rakennettu Versaillesin malliin ja oli nyt museona. Sen komeat salit, makuu- ja kylpyhuoneet antoivat kuvan entisten hallitsijain komeilunhalusta. — Myöskin soutelu Münchenin lähellä olevalla iki-ihanalla alppijärvellä Königseellä kymmenkertaisine kaikuineen kuului pysyvimpään matkamuistoihin.

Omalaatuinen paikka oli Münchenin suurin oluttupa, "Münchener Hofbräuhaus", jota meitä kehoitettiin välttämättä käymään katso-
massa. Se oli suuri kaksikerroksinen rakennus, jonka molempien kerrosten mahtavat hallit olivat yhtenäisinä oluttupina. Ne olivat täynnä väkeä. Lisäksi oli laaja pihakin täynnä olutta juovia baijerilaisia, jotka seisoivat kumossa olevien oluttynnyrien äärellä tuoppejaan kallistellen. Katseltuamme aikamme pihalla vallitsevaa elämää menimme sisään ja saimme toisessa kerroksessa paikat pitkän pöydän ääressä. Toverini tilasivat itselleen olutta, niinkuin asiaan kuului. Kun minun vuoroni tuli tehdä tilaus, pyysin saada kahvia. Sitä ei talossa ollut. Kysyin, voisinko saada jotakin kivennäisjuomaa. Mutta sitä ei olisi pitänyt tehdä, sillä se katsottiin suorastaan tämän kuuluisan paikan häpäisemiseksi. Tarjoilija mulkoili-

kin pahanlaisesti minuun vastatessaan, ettei semmoista törkyä heidän talossaan voinut saada. Mikäpä siinä auctoi, oli tilattava olutta, kuten kaikki muutkin. Pyysin puolen litran tuopin. Sitäkin katseltiin hiukan halveksien ja keskenään kuulin tarjoilijain sanovan, että "hän otti vain puolikkaan". Muilla näyttikin kaikilla olevan litran tuopit edessään. — Kun tämä oli ensimmäinen olut elämänsäni, katsoin aiheelliseksi tämän "lankeemukseni" muistoksi ostaa itselleni tuopin. Se oli kaunis saviastiatuoppi, talon vaakunoilla koristeltu.

Kaikki loppuu kuitenkin aikanaan. Kun olimme vielä tehneet kunniaa Münchenin kuuluisille taidekokoelmille käymällä vanhassa ja uudessa Pinakoteekissa, Schackin taulugalleriassa ja Glyptoteekissa, oli aika ajatella paluumatkaa. Loma-aika olikin lopussa, ja velvollisuudet kutsuivat takaisin. Lopen väsyneinä, mutta muistoista rikkaina palasimme Hampuriin jatkamaan istumista korkeiden pulpettiemme ääressä.

Kotimaan asiat alkavat askarruttaa

Tällä välin oli harrastus osuuskauppaliikettä kohtaan alkanut Suomessa voimakkaasti lisääntyä. Osuuskauppoja oli vuosisadan parina ensimmäisenä vuotena perustettu lukuisille paikkakunnille ja niihin alettiin kiinnittää huomiota. Niiden kesken alettiin myöskin jo pohtia lähemmän yhteistyön aikaansaamista. Tässä tarkoituksessa tampereilaiset osuuskaupat keväällä 1903 olivat kutsuneet kaupunkiinsa koolle ensimmäisen osuuskauppojen edustajakokouksenkin.

Toisellakin taholla oli huomattu osuuskauppaliikkeen tärkeys. Sosiaalidemokraattisen puolueen perustavassa kokouksessa Forssassa elokuulia 1903 oli muiden keskustelukysymysten ohella esillä myöskin kysymys puolueen suhtautumisesta osuuskauppaliikkeeseen. Päätöslauselmassa asetuttiin osuuskauppaliikettä suosivalle kannalle tunnustamalla se yhteiskuntaa uudistavaksi liikkeeksi. Mutta samalla esitettiin toivomus, että osuuskaupat aatteellisesti ja aineellisesti kannattaisivat sosiaalidemokraattista työväenliikettä.

Osuuskauppaliikettä kohtaan heräävää harrastusta seurasin kau-

Sosiaalidemokraattisen puolueen perustava kokous Forssassa v. 1903.

kaisessa havaintopaikassani mikäli se sanomalehtien välityksellä kävi päinsä. Olin iloinen havaitessani osuuskauppojen Tampereen kokouksen olevan luottavaisen osuuskauppaliikkeen tulevaisuuteen nähden, vieläpä niin luottavaisen, että se jo suunnitteli oman keskusliikkeen perustamista, mitä valmistamaan oli asetettu komiteakin. Sen sijaan sosiaalidemokraattisen puolueen osuuskauppaliikettä koskeva päätöslauselma merkitsi mielestäni harhateille menoa. Se ei antanut minulle rauhaa. Hampurissa ollessani olin oppinut, että puolueettomuus oli osuuskauppaliikkeen menestymisen tärkeimpiä edellytyksiä. Belgialaista ja ranskalaista osuuskauppaliikettä, jotka olivat jakaantuneet puolueittain, ei saksalainen käytäntö voinut laisinkaan ymmärtää eikä hyväksyä. Katsoin senvuoksi velvollisuudekseni koettaa valistaa maanmiehiäni siitä, ettei osuuskauppaliikettä saanut kytkeä minkään puolueen vankkureita vetämään, vaan että sen päinvastoin tuli olla kaikille avoin, katsantokanta, jota jälkeenkimpäin kaiken aikaa olen johdonmukaisesti puo-

lustanut. Laadin asiaa valaisevan kirjoituksen ja lähetin sen "Uudelle Suomettarelle", lehdelle, jota lapsuudesta saakka kotonani olin seurannut. Kun kirjoitus vastasi lehden omaa kantaa, se julkaistiin. Siinä selostettiin muiden maiden kokemuksia ja osoitettiin, miten osuuskauppaliikkeen menestyminen eri maissa oli ollut riippuvainen siitä, olivatko ne onnistuneet säilyttämään puolueettomuutensa. — Sivumennen sanoen kirjoitin "Uuteen Suomettareen" pari muutakin kirjoitusta, kuvailen niissä hampurilaisen elämän erikoispiirteitä. Nekin julkaistiin, ja sain niistä mielestäni ruhtinaallisen kirjoituspalkkion.

Tampereella pidetty osuuskauppaväen kokous antoi minulle aiheen erään askeleen ottamiseen, josta oli jälkiseurauksia. Kun olin havainnut, että siellä ryhdyttiin valmistamaan omaa keskusliikettä, päätin tiedustella aukenisiko siinä minulle tehtäviä. Katsoin hankineeni erinäistä kokemusta, josta voisi olla hyötyä, jos liike saadaan aikaan. Kirjoitin asiasta tohtori Hannes Gebhardille lyhyesti selostaen siihenastista toimintaani ja tiedustellen hänen käsitystään. Hän vastasi, että hankkeissa olevan liikkeen toimihenkilökysymys oli vielä kokonaan avoin, mutta lupasi pitää minut muistissa. Sillä kertaa tämä tiedustelu ei siis johtanut mihinkään tulokseen. Siitä aiheutui kuitenkin monenlaista sekaannusta, kuten myöhemmin saamme nähdä.

Vähitellen olin mielestäni oppinut tärkeimmän siitä, mitä Hampurissa oleskelu voi minulle tarjota. Olin saanut kokemusta niin hyvin osuuskauppaliikkeen aatteellisesta kuin sen liikkeenhoidollisesta puolesta. Maan kieleenkin olin jo kutakuinkin perehtynyt. Olin kahden vaiheella, mihin nyt ryhtyä. Suunnittelin matkan jatkamista Belgian ja Ranskan kautta Englantiin perehtyäkseni vielä näidenkin maiden osuuskauppaliikkeeseen ja muihin oloihin. Toiselta puolen paloi mieli kotimaahankin, josta olin ollut poissa yhteen menoon lähes puolitoista vuotta. Oli kuitenkin päästävää selville, mihin kotimaassa ryhtyisin. Yksityisen liike-elämän palvelukseen en aikaisempien kokemusteni jälkeen halunnut antautua. Mutta voisiko osuuskauppaliike tarjota minulle jotakin tehtävää?

Näissä mietteissä kuljin pitemmän aikaa pääsemättä ratkaisuun. Sattuma tuli tälläkin kertaa näyttelemään ratkaisevaa osaa vastaisen toimintani määräämisessä.

Vuoden 1903 kesällä kävi Hampurissa paljon suomalaisia vieraita. Eräänlainen matkustamisvimma näytti saaneen suomalaiset valtaansa. Sinne ilmestyi eräänä päivänä oululainen Otto Karhi osuuskauppaliikkeeseen tutustumaan. Hän oli perustanut osuuskaupan kotipaikkakunnalleen ja halusi nähdä, miten niitä muualla hoidettiin. Nuorempana miehenä mutta sikäläisen osuuskauppaliikkeen tuntijana tutustutin häntä paikkakunnan saavutuksiin. Saamiaan tietoja hän saattoi jälkeenpäin soveltaa Oulussa, sillä hänestä tuli Oulun Osuuskaupan toimitusjohtaja ja monien vuosikymmenien aikana läheinen työtoverini Suomessa. — Toinen henkilö, jonka kanssa solmin ystävyuden Hampurissa, oli silloinen Tampereen kaupungin kirjanpitäjä J. K. Laurila, myöhemmin tunnettu Tampereen Säästöpankin pitkäaikaisena johtajana. Hänkin oli opintomatkoillaan eksynyt Hampuriin, jossa vietti viikkokausia. Hän innostui myöskin osuuskauppaliikkeeseen julkaisten siitä monia kirjoituksia, jopa voittaen kerran palkinnonkin alaa koskevassa kirjoituskilpailussa.

Tärkeimmäksi oman tulevaisuuteni kannalta tuli suuri, toistakymmentä henkeä käsittävä retkikunta, joka oli lähtenyt kiertomatkalle Saksaan ja aloittanut matkansa Hampurista. Sen johtajana oli Juho Torvelainen, monipuuhainen osuustoiminta- ja sanomalehtimies, jonka kanssa tämän tutustumisen seurauksena myöhemmin jouduin paljon tekemisiin. Mukana oli Uudenkirjon kansanopiston johtaja Juho Hurmalainen, Valistuksen johtaja E. V. Ponkala ja monta muuta, useilla rouvat mukanaan. Erikoisen innostunut asioita tutkimaan oli turkulainen kirjaltaja Juho Rainio, joka oli puuhannut Turkuun "Vähäväkisten Osuusliike" nimisen osuuskaupan. Hänen kanssaan meillä oli pitkät tarinahetket osuuskauppojen toimintatavoista. Rainio oli näppärä kynämies ja ansaitsi matkarahansakin kirjoittelemalla "Uuteen Auraan" laajoja matkakuvauksia à 5 penniä senttimetri. Hänen kynänsä oli sen vuoksi aina liikkeessä, vieläpä ruokapöydässä ja raitiotievaunussakin.

Tätä matkailijaryhmää sain opastella monen päivän ja varsinkin illan aikana Hampurin sekä vakavissa että iloisissa paikoissa. Herrat olivat halukkaita näkemään hiukan kevytmielisyyttäkin, kun kerran olivat ulkomaille päässeet. Hampurin huvittelukorttelissa St. Paulissa sitä sai mielin määrin, sillä sen pääkatu Reeperbahn ei muunlaisia taloja tuntenutkaan kuin varieteeta ja muuta kevyttä ohjelmaa tarjoavia. — Saatuaan tarpeekseen Hampurista tämä iloinen matkaseura jatkoi matkaansa eteenpäin.

Olin jo ennättänyt unohtaa koko retkikunnan ja mietiskelin kotiinpaluuta, kun elokuun loppupuolella 1903 sain kirjeen sen mukana olleelta Juho Rainiolta. Hän kertoi siinä uutisia turkulaisista puuhistaan. Tärkein asia hänen kirjeessään oli minulle esitetty kysymys, suostuisinko tulemaan Vähäväkisten Osuusliikkeen kaupanhoitajaksi. He etsivät parillaan kaupanhoitajaa, ja kesäisen tapamisemme jälkeen hän oli johtunut ajattelemaan minua ja oli siitä neuvotellut Torvelaisenkin kanssa. Palkkaa he voisivat tarjota 175 markkaa kuukaudessa. Minulta vaadittaisiin 5 000 markan suuruinen takaus toimeen astuessani. Muista ehdoista kertoessaan hän mainitsi, että kaupanhoitaja ei saisi täyttä toimintavapautta, sillä liikkeen hallitus halusi päättää suurimmat tavaratilaukset ja uusien tavarain ostoihin ryhtymiset. Silti olisi liikkumistilaa riittävästi toimintahaluiselle miehelle. Rainio ei ollut vielä neuvotellut asiasta hallituksensa kanssa, koska halusi sitä ennen kuulla, olinko laisinkaan halukas tarttumaan tähän ehdotukseen.

Vastausta en kauan harkinnut. Tarjosihan tämä ehdotus mahdollisuuksia koetella siipiään liikkeenhoitajana. Siihen liittyvä vastuu oli uutta, mutta joskushan semmoiseenkin oli totuttava. Neuvoteltuani asiasta Kaufmannin kanssa, joka kehoitti tarttumaan asiaan, vastasin myöntävästi. Tarjottua palkkaa kuitenkin väheksyin, mainiten, että minulla jo ennen Hampuriin tuloani oli ollut palkkaa 200 markkaa kuussa. — Syyskuun 1. päivänä Vähäväkisten Osuusliikkeen hallitus teki sitten yksimielisesti päätöksensä, kutsuen minut osuusliikkeen kaupanhoitajaksi lokakuun alusta. Palkkaa ei voitu luvata enemmän kuin alkuaan oli tarjottu, koska se oli osuus-kuntakokouksen määräämä ylläraja, mutta ilmoitettiin tehtävän esitys seuraavalle kokoukselle sen korottamisesta 200 markkaan.

Juho Torvelainen, Pellervon konsulentti.

Arpa oli siis taas kerran heitetty. Minulle avautui tilaisuus käytännöllisenä osuuskauppamiehenä yrittää saada tyydytystä, jota en aikaisemmissa liikealan toimissa ollut löytänyt.

Kuten jo edellä olen kertonut, oli Kaufmann monella tavalla helpottanut opintojani ja myös suurella harrastuksella keskustellut kanssani monista periaatteellisista kysymyksistä. Kun nyt kotimatka oli edessä, otin hänen kanssaan puheeksi Suomessa suunnitteilla olleen keskusliikkeen perustamisen. Hän asettui jyrkästi perustamista vastaan, pitäen puuhaa ennenaikaisena, kun otti huomioon miten alkuaikaisella osuuskauppaliikkeellä meillä vielä oli. Sen pohjana tulisi olemaan liian harvoja osuuskauppoja, ja menestyminen olisi sen vuoksi epävarmaa. Olisi ensin perustettava runsaasti lisää kauppoja, ja keskusliikettä odoteltaessa olisi koetettava muulla tavalla ylläpitää yhteyttä niiden kesken. Hänen varovainen kantansa johtui niistä useista epäonnistuneista keskusliikkeen perustamisyrittäyksistä, joita Saksassa samoin kuin muissakin maissa oli koettu. — Imin näitä hänen ajatuksiaan itseeni ja omaksuin ne vihdoin omikseni. Minustakin alkoi näyttää siltä, että meillä kiirehdittiin liiaksi. Myöhemmin saamme nähdä, minkälaisiin ristiriitoihin tälle kannalle asettuminen johti.

Minulla oli kaiken lopuksi tilaisuus suorittaa erittäin miellyttävä matka Kaufmannin kanssa. Tanskassa pidettiin syyskuulla 1903 osuuskaupallinen kongressi "Kuninkaan kauniissa kylässä", Kööpenhaminassa. Kaufmann oli menossa sinne edustamaan saksalaisia keskusjärjestöjä. Hän kehoitti minua liittymään mukaan ja myöskin osallistumaan kongressiin. Se ettei minua ollut sinne kutsuttu eikä kukaan myöskään edustajakseen valinnut, ei hänen vakuutuksensa mukaan "veljien" kesken aiheuttaisi mitään vaikeuksia, niin kuin ei aiheuttanutkaan. Kun kotimatka oli edessä ja tämä merkitsi jo kotiinpäin menoa, noudatin mielelläni hänen kehoitustaan. Saisinhan siten tutustua Tanskaan ja sen osuustoimintaan. Matkustin siis yhdessä hänen kanssaan jättäen lopullisesti taakseni Hampurissa viettämäni monivaiheiset ja opettavaiset kuukaudet. Tein sen varsinkin siellä löytämieni monien hyvien ystävien vuoksi eräänlaisella kaipauksella.

Matkamme kulki Kielin—Korsörin kautta. Sekä juna- että laivamatka käytettiin "opettavaiseen keskusteluun", kuten mestarin ja opetuslapsen kesken asiaan kuuluu. Pääsin yhä lähemmäksi tätä merkillistä miestä, joka oli päätään pitempi muita, ei vain ruumiillisesti vaan myöskin henkisesti. Hänen elämänfilosofiaansa vain en jaksanut sulattaa. Hän oli todellinen nautiskelija ja piti sitä suurena elämänviisautena. Hänen ruumiinrakenteensa sen myöskin saattoi kestää.

Kööpenhaminan kongressi oli minulle uusi elämys. Tutustuin ensi kertaa iloisiin tanskalaisiin ja heidän huomattavaan osuuskauppaliikkeeseensä sekä sen moniin toimeliaisiin johtaviin miehiin. Silloin oli heidän henkisesti suuri mutta ruumiillisesti rujo, kyttyräselkäinen johtajansa Severin Jörgensen parhaissa voimissaan, hän joka tavallaan oli luonut maansa osuuskauppaliikkeen ja saattanut sen vakavalle pohjalle. Hänen ansiotaan oli myöskin jo hyvässä kunnossa olevan keskusliikkeen perustaminen. Täällä tapasin jälleen monia uusia ulkomaalaisiakin osuuskauppamiehiä, joukossa norjalaisen O. Dehlin, joka oli alallaan maansa "Grand old Man". Suomestakin oli tänne saapunut runsas joukko Pellervo-Seuraa edustamaan ja samalla kiittämään tanskalaisia isäntiä niistä he-

rätteistä, joita maamme oli saanut varsinkin maaseudun osuustoimintaa aloiteltaessa. Tapasin täällä uudelleen Juho Torvelaisen, johon jo Hampurissa olin tutustunut. Joukossa oli myöskin Pelleron virkailija Victor Fagerström sekä Eemeli Malmgren (Kirvelä), Pellervo-lehden monivuotinen toimittaja.

Kongressissa sai voimakkaan vaikutuksen siitä kiinteästä yhteydestä, mikä vallitsi Tanskan osuuskauppaliikkeen ja sen pääelinkeinon, maatalouden välillä. Pari hallituksenkin jäsentä oli kokouksessa saapuvilla, mikä Saksassa ei olisi tullut kysymykseen. He pitivät esitelmää maan taloudesta ja osuustoiminnallisten järjestöjen vahvasta asemasta Englantiin suuntautuvassa viennissä. Suurta tyytyväisyyttä herätti kongressissa Jörgensenin tiedoitus, että keskusliikkeelle oli Englannista myönnetty rajoittamaton luotto.

Kongressin päätyttyä oli jatkettava matkaa Suomeen. Jätin jäähyväiset Kaufmannille kiittäen häntä ystävydestään ja väsymättömästä ohjauksestaan. Rohkaistakseen uusiin oloihin joutuvaa opetuslastaan hän viimeisinä toivotuksinaan sanoi: "Nur Mut, es wird schon gut gehen". (Rohkeutta vain, kyllä kaikki hyvin menee.)

Samassa laivassa palasivat Suomesta tulleet edustajatkin. Laivassa kirjoitin selostuksen kongressista, ja Turkuun tultuani se julkaistiin siellä ilmestyvässä "Uudessa Aurassa".

Olin taasen oman maani maaperällä. Lähes puolitoista vuotta kestänyt poissaolo oli päättynyt.

OSUUSKAUPAN HOITAJANA

Vähäväkisten Osuusliike

Olin siis jälleen joutunut uusiin oloihin, Turun kaupunkiin, jota tunsin vain käymäselteään ja jossa minulla vanhastaan ei ollut ainoatakaan tuttavaa. Ja sitäpaitsi 22-vuotiaana vastuunalaiseen asemaan, silloisissa oloissa verrattain suuren liikkeen johtoon. Vähäväkisten Osuusliike oli nimittäin maan suurin osuuskauppa.

Tämän liikkeen alku oli hyvin kuvaavaa sille omatoimisuudelle, jonka avulla osuusliikkeitä vuosisadan alussa syntyi heti kun osuustoimintalaki vuonna 1901 oli saatu aikaan ja niiden perustaminen varmalle oikeudelliselle pohjalle kävi mahdolliseksi. Turussa kuten kaikkialla muuallakin olivat kuluttajat tyytymättömiä kauppiaihin. Syitä oli paljonkin. Tavara oli tavallisesti laadultaan huonoa, hinnat olivat liian kalliita ja velkakaupan johdosta olivat ostajat joutuneet suureen riippuvaisuuteen kauppiaista, jotka mielensä mukaan voivat käsitellä velkaantuneita ostajiaan. Osuustoiminnasta olivat vain harvat kuulleet tai lukeneet. Alkusysäyksen Turussa antoi Peller-
von neuvojan Juho Torvelaisen Maarian V. P. K:n talolla osuuskauppoista ja Rochdalen kankureista pitämä esitelmä. Hän kehoitti aluksi kokeilemaan yhteisostoilla. Vielä samassa tilaisuudessa valittiin komitea keräämään tavaratilauksia ja suorittamaan ostoja. Kuvaavaa sille varovaisuudelle, jolla tämä puuha aloitettiin, oli että aluksi ajateltiin vain kääntyä erään vähittäiskauppiaan puoleen ja suorittaa kertyneet ostot hänen kauttaan. Kun tukkukauppiaatkin osoittautuivat halukkaiksi myymään tälle tilapäiselle ostoyhtymälle, käännyttiin kuitenkin lopuksi näiden puoleen. Ostettiin tavaraa säkeittäin, tynnyreittäin ja pakoittain ja jaettiin ne tilaajille. Ensimmäinen tavarankoko voitiin suorittaa heinäkuun 27. päivänä 1901.

Tämän puuhan etunenässä oli edellä mainittu Juho Rainio, joka siihen aikaan työskenteli kirjaltajana "Uuden Auran" kirjapainossa. Hän oli innokas työväenliikkeen mies ja nautti melkoista luottamusta ympäristössään, Raunistulan esikaupungissa, missä hän asui. Kun hän oli lueskellut osuustoiminnasta, vaikutti Torvelaisen puhe häneen siinä määrin innostavasti, että hän ryhtyi asiaa ajamaan.

Kun ensimmäinen osto ja jako onnistui erinomaisesti — väitettiin tavarat saadun jopa 10—15 prosenttia huokeammalla kuin vähittäiskauppiaalta — päätettiin jatkaa samaa tietä. Yhteisostoja jatkettiin, mutta ryhdyttiin samalla toimenpiteisiin oikean osuuskunnan aikaansaamiseksi. Jo pari viikkoa ensi jaon jälkeen valittiin toimikunta laatimaan osuuskunnalle sääntöjä ja muutenkin viemään asiaa eteenpäin. Sääntöehdotusta kävi Rainio näyttämässä Pellervo-Seuran toimistossa, missä hän neuvotteli seuran sihteerin J. K. Paasikiven kanssa. Lokakuussa voivat nämä yhteisostaja-uranuurtajat jo puolestaan hyväksyä säännöt, joille sitten saatiin vahvistus tammikuussa 1902. Näin oli tämä Turun ensimmäinen osuuskauppa saatu perustetuksi. Se oli valinnut itselleen onnistuneen nimen "Vähäväkisten Osuusliike", haluten siten jo nimellään osoittaa, minkä piirien puoleen sen tarkoituksena oli kääntyä ja keitä se aikoi toiminnallaan hyödyttää.

Kun säännöt oli saatu vahvistetuiksi, ryhdyttiin ripeästi toimimaan. Ensimmäinen myymälä avattiin Raunistulassa parin viikon kuluttua vahvistuksen saannista. Syksyyn 1903 mennessä, jolloin minä astuin näyttämölle, oli osuuskunnan myymäläin lukumäärä jo seitsemän; jäseniä sillä oli vuoden 1903 lopussa 581, ja sen myynti kohosi samana vuonna kunnioitettavaan 400 000 markan summaan, joka vastanee noin 40 miljoonaa vuoden 1948 markkaa.

Liikkeellä ei silloin vielä ollut vakinaista kaupanhoitajaa. Sen hallituksen jäsenet uhrasivat paljon aikaa liikkeen hyväksi. Väliaikaisesti olivat liikettä hoitaneet aluksi hatuntekijä K. V. Oksanen ja hänen luovuttuaan muurari Frans Koskinen. Kahdesti oli jo ilmoitettukin vakinaista kaupanhoitajaa, mutta hallitus ei ollut hakijoiden joukosta löytänyt mieleistään. Tässä vaiheessa oli Juho Rainio kääntynyt minun puoleeni, ja hänen kehoituksestaan olin jättänyt hakemukseni ja myöskin tullut valituksi. Yksityiskohtainen sopimus

Vähäväkisten Osuusliikkeen päämyymälä ja konttori vuosisadan alussa.

tehtiin lokakuun 6. päivänä 1903. Viidentuhannen markan suuruisen takaukseen olivat puolestani menneet Pellervon konsulentti Juho Torvelainen, Tampereen kaupungin kirjanpitäjä J. K. Laurila ja maisteri Yrjö Jahnsson.

Tämmöiset olivat siis sen liikkeen alkuvaiheet, jonka palvelukseen olin ryhtynyt. Ja nyt se, kuten sanottu, oli maan suurin osuuskauppa.

Kun astuin uuteen tehtävääni, olin aluksi hieman yllättynyt. Liikkeen suuruudesta ja mahtavuudesta ei ulkoapäin ollut mitään nähtävissä. Olin nähnyt saksalaisia ja tanskalaisia osuuskauppoja ja mielikuvituksessani odotin jotakin vastaavaa. Niiden myymäläkulttuuri oli korkeatasoista. Ne olivat tavallisesti hankkineet itselleen siistejä myymälähuoneistoja, jotka olivat hyvin kalustettuja ja myöskin hyvin varustettuja. Niiden konttorit olivat, joskaan eivät komeilevia, niin ainakin asiallisia. Vähäväkisten Osuusliikkeen päämaja sitävastoin sijaitsi matalassa puutalossa Aningaisten tullissa, juuri sillä kohtaa, missä maantie haaraantuu Naantaliin ja Hämeenseen. Kaupunkiin päin olevalla etusivulla rakennuksessa oli pikkuihin myymälä ja sen vieressä vähäinen parturinliike. Myymälän ta-

Vähäväkisten Osuusliikkeen hallituksen jäseniä ja henkilökuntaa. — Eturivissä istumassa tekijä. Toisessa rivissä vasemm. lukien: F. F. Airola, H. W. Mattsson (Helle), K. Toivonen (seisoo), Juho Rainio ja J. A. Kuhlberg (Karhi).

kana oli liikkeen konttorihuone, joka oli niin pieni, että suuri, kahden hengen konttoripulpetti otti melkein puolet sen tilasta. Muita tiloja ei tässä suuren liikkeen pienessä päämajassa ollutkaan. Rakennus oli jo silloin peräti vanha ja ränstynyt, puoliksi maahan vajonnut, todellinen rotanpesä. Rotat juoksentelivat siinä päivälläkin peloittaen usein naismyyjättäriä. Pihan perällä oli vaatimaton vanha rakennus, jota käytettiin varastohuoneena. Siellä olivat jauhot, perunat, suolat ja sillit suloisessa sovussa. Sitäkin verottivat rotat ahkerasti, vaikka sitä alituisesti vahvistettiin peltisuojuksilla ja tukkimalla rotanreikiä.

Tähän vaatimattomaan konttoriin astuttuani sain tutustua liikkeen ensimmäiseen palkattuun toimihenkilöön, J. K. Varjoseen, keski-ikänsä jo saavuttaneeseen itseoppineeseen kirjanpitäjään. Huomasin heti, ettei hän ottanut minua varsin sydämellisesti vastaan.

Myöhemmin selvisi syykin. Hän oli palvellut liikkeessä jo vuoden verran ja oli pitänyt itsestään selvänä asiana, että hänestä tehtäisiin liikkeen "kaupanhoitaja", kuten osuusliikkeiden johtajia siihen aikaan nimitettiin. Ja nyt oli kuitenkin aivan tuntematon, sivulta päin tullut nuorukainen sivuuttanut hänet. Ynseätä suhtautumista jatkui kaiken aikaa muuttuen myöhemmin salassa tapahtuvaksi kalvamiseksi.

Osuusliikkeen johtokuntaankin sain pian tutustua, kun sen ensimmäinen kokous pidettiin. Johtokunta kokoontui liikkeen konttorissa, ja kun ahtaassa huoneessa istuttiin useampia tunteja ja ukot tupruttelivat huonoja tupakoitaan, jopa nurkantakuisiakin, arvaa, että siinä lopulta vallitsi hyvin "toverillinen ilmapiiri". Itse johtokunta oli hyvin mielenkiintoinen. Nykyaikaisia osuusliikkeiden johtokuntia tuntevalla ei voi olla käsitystä siitä, miten suuria vaikeuksia alkuaikojen johtokunnilla oli voitettavanaan. Nehän aukoivat tavallaan aivan uusia uria. Niiden jäsenet oli otettu "pystystä metsästä" ilman minkäänlaisia kaupallisia kokemuksia, ja tavallisesti sangen vähäisillä osuustoiminnallisilla tiedoilla varustettuina. Vain suuri harrastus ja vakava tahto tehdä parhaansa oli heidän varustuksenaan heidän ryhtyessään hoitamaan vastuunalaista tehtävänsä tavallisesti yhtä kokemattoman kaupanhoitajan avulla. Kaiken lisäksi oli voitettava ostavan yleisön välinpitämättömyys, jopa useissa tapauksissa epäluulokin, ja toisinaan taisteltava myrkyllisiä huhuja vastaan.

Johtokuntani puheenjohtajana ja samalla sihteerinä toimi Juho Rainio. Hän oli nopealiikkeinen mies, älykäs ja aina sanavalmis. Hänen nopeuttaan kuvaa jo se, että hän kokouksen varrella ja puhetta johtaessaan kirjoitti pöytäkirjankin valmiiksi sitä varten varattuun kirjaan, eikä siinä juuri korjaamisen varaa ollut. Valitettavasti en kauan saanut nauttia hänen arvokasta tukeaan. Hän meni jo saman vuoden marraskuussa Pellervon palvelukseen, kun siellä nähtiin tarpeelliseksi palkata erikoinen konsulentti osuuskauppoja varten. Yhdessä Juho Torvelaisen kanssa hän matkusteli kaikkialle, missä osuuskauppojen perustaminen oli vireillä. Keväällä 1904 hän ryhtyi Riihimäen Osuuskaupan hoitajaksi, missä ei kuitenkaan viihtynyt puolta vuotta kauemmin. Sen jälkeen hän palasi Turkuun ja

otti tehokkaasti osaa silloin vireillä olleisiin osuuskauppojen keskitämistöihin.

Useimmat muut johtokunnan jäsenet olivat kelpo ammattimiehiä. Siinä istui raskasliikkeinen kivityömies V. Ilmanen, joka pian siirtyi liikkeen ajomieheksi, kun oli katsottu tulevan halvemmaksi hankkia oma hevonen; konduktööri J. A. Kuhlberg (Karhi), paljon käytetty raittius- ja työväen puhujana ja kunnialla omaa ammattikuntaansa edustava mies; Kaarlo Kalke, räätäli, sukkela ja toisinaan pikku ilkeyksiä tarjoileva, innokas työväenaatteen mies; J. W. Kaskinen, nahkuri, jonka ammatin tunsivat jo kun hänelle löi kättä ja sai pistää kouransa hänen laajoihin, lapiomaisiin käsiinsä; K. Lindfors, valuri, joka viihtyi vain vähän aikaa johtokunnassa; H. W. Mattsson (Helle), seppä, innokas osuustoimintamies, mutta luonteeltaan kiukuinen, minkä vuoksi meille usein tuli vähemmän hauskaa sananvaihtoa. Vielä kuului johtokuntaan kaasutehtaan työmies K. Toivonen, harras työntekijä, joka väsymättömästi työskenteli liikkeen hyväksi kuolemaansa saakka; hänen poikansa hoitelee nykyään Turun kaupungin paljon suurempia asioita. Mielenkiintoisin ilmestys oli vanha muurari J. Willgren Raunistulan esikaupungista. Kaljupäisenä ja kipparien tavallisesti käyttämällä "kranssiparralla" varustettuna hän oli jo hauska katsellakin. Mutta kun kuuli hänen mojovia vanhan miehen juttujaan, ei voinut olla tulematta hyväälle tuulelle. Vielä kuului tähän joukkoon hansikkaantekijä A. W. Uggeldahl, hienoluontoinen ja hiljainen mies; puuseppä K. W. Wessman (Wälke); ja erään tovin "Länsi-Suomen Työmiehen" toimittaja, tunnettu työväenliikkeen mies Seth Heikkilä. — Sivistyneistöäkin oli johtokunnassa mukana, joskin heikosti. Sitä edusti pitemmän aikaa maisteri F. F. Airola, moniharrastuksinen mies ja hyvin tunnettu turkulaisissa yhdistyspiireissä; toisin ajoin oli siellä myöskin "Uuden Auran" päätoimittaja J. H. Kala. Molemmistakin oli suurta hyötyä asiain käsittelyssä, ja harrastustakin heillä oli. Hyvin he myöskin näyttivät viihtyvän "vähäväkisten" seurassa.

Johtokunta otti asiat aina hyvin tunnollisesti ja visusti karttoi hätiköityjen päätösten tekoa. Ei juuri koskaan sattunut, että kaupanhoitajan ehdotusta olisi ilman muuta hyväksytty. Johtokunnan jäsenet katsoivat velvollisuudekseen lausua siitä mielipiteensä,

vaikka olisivatkin olleet samaa mieltä. Kokoukset venyivät sen vuoksi aina pitkiksi. Pienimpiinkin asioihin kiinnitettiin huomiota. Sen ajan pöytäkirjoista voisi varmaankin poimia monta huvittavaa keskustelunaihetta. Muutamia on erikoisesti tarttunut muistiini. Kerran oli keskustelun aiheena myymäläin puhtaanapito. Sukeutui pitkä periaatteellinen väittely siitä, mikä väline siihen tarkoitukseen olisi soveliaampi, lattiaharja vai luuta. Pääasiasta oltiin tietysti yksimielisiä, että puhdasta täytyy olla, mutta puhdistusvälineisiin nähdessä katsoivat useimmat välttämättömäksi tuoda esiin omia elämänviisauksiaan. — Peräti tarpeellisen kassakaapin hankkimisesta keskusteltiin viidessä kokouksessa ennen kuin se päätettiin hankkia. — Kun oli havaittu, että oman hevosen pito tulisi halvemmaksi kuin vuokra-ajurien käyttö, päätettiin niinkin uhkarohkeaan ehdotukseen kuin hevosen ostoon suostua. Kun se kuitenkin oli vaikea tehtävä, päätettiin ostoa varten asettaa komitea, joka sai oikeuden käyttää asiantuntijoita apunaan. — Johtokunta halusi myöskin aivan yksityiskohtaisesti seurata tavarain ostoja ja käsitteli hintakysymyksiä perusteellisesti. Kaupanhoitajalla ei niin ollen ollut vallan suurta toimintavapautta. Sainpa kerran muistutuksenkin, kun olin teettänyt varastoon välttämättömän hyllyn tavarain säilyttämistä varten. Muistutus merkittiin oikein pöytäkirjaan, ja sitä perusteltiin sillä, että ”kaupanhoitaja oli teettänyt fakin ilman johtokunnan lupaa”. Sellaista oli toiminta osuuskauppaliikkeen alkuaikoina.

Yleensä on kuitenkin sanottava, että yhteistyö johtokunnan kanssa oli sekä miellyttävää että nuorukaiselle opettavaa. Muista seikoista johtui, että välit myöhemmin sumentuivat.

Liikkeen myymäläverkkoon kuului jo silloin, kuten olen maininnut, kokonaista seitsemän myymälää. Kun oli haluttu tarjota ostomahdollisuuksia kuluttajille mahdollisimman lähellä kunkin asuinpaikkaa, olivat myymälät hyvin hajallaan, eri osissa kaupunkia. Paitsi pääpaikassa, Aningaisten tullissa, oli myymälöitä keskikaupungilla Aurankadun, Puutarhakadun sekä Humalistonkadun varrella. Tiilentekijäinkadun ja Läntisen Pitkänkadun päissä oli niin ikään myymälät, ja näiden lisäksi lähtökohtana ollut myymälä Rautistulan esikaupungissa ja samoin toisessa esikaupungissa ”Nummenpakalla” (Nummenmäellä). Jos halusi pysyä asiain tasalla, oli

näissä käytävä ahkerasti, sillä siihen aikaan ei semmoisia virkamiehiä kuin myymäläntarkastajia tunnettu. Jotta tämän kierroksen voi suorittaa Turun laajalla alueella liikaa aikaa tuhlaamatta, oli hankittava polkupyörä, ja siihen meni suurin osa ensimmäisen kuukauden 175 markan suuruista palkkaa. Kiertelinkin ahkerasti myymäläverkkoa ja tutustuin paitsi myymälöihin, myöskin niiden henkilökuntaan. Kaikki myyjät olivat naisia, ja kaikki olivat liikkeeseen otettaessa olleet ammattiinsa tottumattomia ja vasta siinä työnsä oppineet. Mutta he olivat hartaita osuustoimintaihmissiä ja alaansa innostuneita ja pystyivät siten palvelemaan vaatimatonta ostajakuntaansa. Heidän kanssaan ei kaupanhoitaja pystynyt myynnissä kilpailemaan. Kun joskus kiireisimpinä aikoina kotimyymälässä yrittelin hieman auttaa myynnissä, huomasin että olin melkein enemmän tiellä kuin apuna. Punnitseminen näytti olevan tarkkuutta vaativaa hommaa. Ennen kuin täsmällinen paino saatiin pussiin ja vaaka tasapainoon, täytyi moneen kertaan kousikalla lisäillä tai vähennellä punnittavaa tavaraa. Ja paperitötterö, jonka tottunut myyjä pyöräytti yhdellä kädenliikkeellä, syntyi niin kömpelösti, että tuskin uskalsin sitä yrittääkään. Havaitsin, että jokaisessa ammatissa on omat vaatimuksensa. Kun en ollut koskaan ollut tiskintakana, vaan aloittanut kauppaopiston penkiltä, oli tämä puoli jäänyt oppimatta. — Vielä nyt kymmenien vuosien takaa muistan useimmat näistä myyjättäristä melkein paremmin kuin monet muut myyjättäret, joiden kanssa myöhemmin olen joutunut tekemisiin. Mutta kosketus henkilökuntaan oli silloin paljon välittömämpää kuin esimerkiksi Elannon tapaisessa suuressa liikkeessä.

Myymälät olivat hyvin vaatimattomia. Ne olivat pieniä, ja niiden takana oleva varastohuonekin oli pieni, jos sitä yleensä olikaan. Huoneistoja ei ollut alkuaan myymäläksi rakennettukaan, vaan jokin aikaisemmin asuntona palvellut huone oli muutettu myymäläksi avaamalla ovi suoraan kadulle. Sisustus oli sen mukaista. Tiskissä oli ulosvedettäviä laatikoita, joissa oli sokeria, mausteita ym. jokapäiväiseen kaupantekoon kuuluvia tavaroita. Jauhot ja ryynit kaadettiin seinän vierillä oleviin laareihin; kahvit — niitä piti olla useampia laatuja ja kaikki värjättyjä ja kiilloitettuja — olivat säkeissään seinän vierillä. Katossa riippui kaikenlaisia tavaroita.

Taavi Tainio, Sosiaalidemokraattisen puolueen ensimmäisiä "apostoleita".

niin kuin monessa maalaiskaupassa vielä tänäkin päivänä. Näyteikkunoista ei ollut minkäänlaista aavistusta, vielä vähemmän niiden koristelusta, mikä nykyään on myymälänhoitajain tai liikkeiden palkattujen koristelijain hyvin tärkeänä tehtävänä. Pääasia oli pitää myymälä siistinä ja olla ystävällinen ostajille. Kun sen lisäksi tavara oli kunnollista ja hinnat kohtuullisia, eivät ostajat osanneet muuta vaatiakaan.

* * *

Osuuskauppaliikkeen periaatteisiin kuuluu, että myynnin on tapahduttava käteisellä. Siten pyritään ostajat vapauttamaan turmiollisesta velkakaupasta ja säästämään osuuskauppa tappioilta, joita velkakauppaa harjoitettaessa aina syntyy. Tätä periaatetta noudatettiin myöskin Vähäväkisten Osuusliikkeessä. Kerran kuitenkin poikkesin tavanomaisesta käytännöstä ja sain siitä siksi paljon harmia, etten sen jälkeen ole siihen eksynyt.

Turussa oli sen ajan muodin mukaan alettu perustaa kansanruokaloita eli ns. "kuppiloita". Semmoisia oli kokonaista kolme kappaletta avannut mm. Taavi Tainio, joka siihen aikaan eleli Turussa. Niitä hoiti oikeastaan hänen nuori, tarmokas rouvansa, sillä Tainion itsensä aika kului pääasiassa puolueasioissa. Samanlaisen kuppilan oli perustanut myös eräs sosiaalidemokraattiseen puolueeseen lukeu-

tunut, Antti Lempinen niminen Karjalasta tullut mies. Hän halusi tehdä ostoksensa Vähäväkisten Osuusliikkeestä, mutta sanoi, ettei hän voinut maksaa ostoksiaan käteisellä, vaan vasta sitten kun tavarahan oli ruokana myynyt, siis aina jonkin aikaa jälkeenpäin. Epäröin tähän ehdotukseen suostumista, sillä jos siitä olisi tullut tappiota, olisi se jäänyt minun vastuulleni. Kun hän tarjosi takausmiehiä, suostuin kuitenkin lopulta. Takaajiksi tuli pari tunnettua sosiaalidemokraattisen puolueen jäsentä. Lempinen makseli alussa säännöllisesti ostoksensa, mutta lopulta häneltä jäi maksuja niin paljon rästiin, että oli pakko ryhtyä karhuamaan. Osoittautui, ettei hän pystynyt maksamaan. Tietämättäni hän muutti sekavia asioitaan pakoon Amerikkaan, missä näkyi myöhemmin Taavi Tainion kanssa olleen perustamassa "Raivaaja" lehteä Fitchburgin kaupungissa. Täältä sain häneltä kirjeen, jossa hän vastauksena karhuamiseeni syytti minua "porvarillisuudesta", kun kehtasin häntä karhuta, mutta lupasi kuitenkin kaiken maksaa, "uskokaapa tai olkaa uskomatta". En uskonut, ja turhaa se olisi ollutkin, sillä siihen kirjeenvaihtomme päättyi. Käännyin silloin takausmiesten puoleen, jotka kuitenkin kieltäytyivät maksamasta. Kun saatava oli suuri, en voinut asiaa jättää. Ei ollut muuta neuvoa kuin turvautua asianajajaan. Turussa oli silloin juuri aloittanut toimintansa Kivi & Saarniojen asianajotoimisto, ensimmäisiä suomalaisia toimistoja paikkakunnalla. Käännyin sen puoleen ja jouduin täten ensi kerran seuraamaan oikeudenkäyntiä. Tuntui suorastaan pöyristyttävältä, kun takaajat selvässä asiassa esittivät kaikenlaisia verukkeita vapautuakseen takausvelvollisuudestaan. En voinut käsittää semmoista moraalilin puutetta. Myöhemmin olen kyllä saanut semmoiseen ylenmäärin tottua, varsinkin ollessani itse muutaman vuoden asianajajana. Paperit olivat tässä tapauksessa kuitenkin riittävän lujat ja asia muutenkin selvä, niin että tuomio tuli ja aikanaan myöskin rahat. Sen jälkeen ei kenenkään ole kannattanut tulla pyytämään luottoa eikä tarjoamaan takauksia.

Tavarain hankinta — Säästökassa — Osuuskuntakokous

"Vähäväkisten" puutteellisinkin mahdollisuuksin sujui myynti niin hyvin kuin sen aikaisilta vähittäiskaupoilta oli totuttu odottamaan.

Vasta osuuskauppaliike on ryhtynyt kohottamaan myymäläkulttuuria, ja taso onkin sen johdosta nykyään aivan toinen.

Tavarain hankinta sen sijaan aiheutti huolia. Toritavarain ostoista huolehti Frans Koskinen, josta myöhemmin tuli Loimaan Osuuskaupan hoitaja ja aikanaan sanomalehdentoimittaja ja kansanedustaja. Muu tavarain hankinta oli minun tehtävänäni, eikä minulla siinä suhteessa ollut aikaisempaa kokemusta. Oli sen vuoksi edettävä varovaisesti ja niin sanoakseni tunnustelemalla otettava askel kerrallaan.

Eräs seikka oli omiaan heti alkuun hämmentämään: ihmisten piintynyt maku. Miksi piti kahvin ehdottomasti olla värjättyä ja kiilloitettua? Se tuotiin Hampurin suurista kahvintuontiliikkeistä, ja näillä oli värjäämistä ja kiilloittamista varten suuret ja varmasti hyvin kannattavat laitokset. Saksalaiset itse nauttivat kahvinsa luonnollisena, mutta tuhmia suomalaisia varten sitä pyöriteltiin suurissa rummuissa, jotta se tulisi houkuttelevamman näköiseksi. Mutta jos ostajille koetti selittää asiaa, oli jyrkkä seinä vastassa; he olivat tottuneet kauniiseen ulkonäköön, ja semmoisena oli kahvi edelleen hankittava. Toisenlainen kahvi oli jäädä myymättä. — Samoin oli riisiryyrien oltava kiiltäviä ja luumujen öljyisiä, mitä ne luonnostaan eivät olleet. Nekin oli sen vuoksi ensin asianmukaisesti käsiteltävä.

Miksi piti turkulaisille ehdottomasti hankkia Vaasan tehtaan sokeria? Turussa oli itsellään puolen vuosisadan ikäinen Auran sokeritehdas, mutta siitä huolimatta oli Vaasan vasta edellisen vuosisadan lopulla perustettu tehdas saanut niin vankan jalansijan Turussa, että vain sen tuotteet kelpasivat ostajille. Vaasan sokeri oli olevinaan kovempaa eikä se sen vuoksi sulanut suussa yhtä nopeasti, kun kahvia juotiin ”palan päälle”. Tämän kovuuden selitys oli se, että vaasalaisista sokeritopista sorvattiin pehmeä pohja pois. Arvattavasti vaasalaisille taas ei kelvannut muu kuin Auran tehtaan sokeri. Ja niin sai vanha ”Ahkera”-laiva rahdata sokeria edestakaisin Turun ja Vaasan välillä.

Vielä ihmeellisempi makuvaatimus tuli näkyviin sikurin suhteen. Pietarsaaren sikuria myytiin sekä sinisissä että ruskeissa pakkauksissa. Molemmissa oli kuitenkin samaa tavaraa. Mutta kun ostaja

vaati sinisessä pakkauksessa olevaa tavaraa, oli turhaa yrittää tyrkyttää hänelle ruskeata käärettä, jos sininen oli sattunut loppumaan.

Havaitsin siis, että ostajain makutottumus oli suuri tekijä tavarankannan hankinnassa. Siinä täytyi noudattaa ostajain vaatimuksia, muuten ei sopu säilynyt. Osuuskauppaliikkeen yhtenä lähivuosien tehtävänä tulikin olemaan perusteellinen valistustyön harjoittaminen liian yksilöllisen makusuunnan hävittämiseksi. Varsinkin kiilloitettujen ja värjättyjen kahvien markkinoilta karkottaminen tuli vaatimaan monta vuotta kestänyttä valistustyötä.

Paljon tärkeämpää oli kuitenkin, mistä ostettiin ja minkälainen hinta tavarasta maksettiin. Mielestäni liike maksoi ostoistaan kohtuuttomia hintoja. Vähittäiskauppojen tapaan tehtiin ostokset oman kaupungin tukkuliikkeistä. Siihen aikaan olivat tällä alalla toimivista tukkuliikkeistä huomattavimmat J. G. Wegelius, A. M. Fredrikson, Sven Hääväläinen, Maamiesten Kauppa O.Y., A. E. Himberg sekä rautakaupoista A. B. Axel Wiklund. Ne pitivät kaikki huomattavaa voittomarginaalia; vähittäiskauppa ja lopulta kuluttajat saivat sen maksaa.

Kun nykyaikaista lukijaa saattaa huvittaa verrata silloisia hintoja nykyään maksettaviin, mainitsen muutamien tärkeimpien tavaralajien hintoja tukkuliikkeestä ostettaessa. Hinnat ovat silloin laskeutuneet kolmen kuukauden maksuajalla ja tietenkin ilman liikevaihtoveroa, joka on vasta sangen myöhäisen ajan riistokeksintö. Niinpä maksoivat:

ruisjauhot	9: —	säkki à	65 kg
vehnäjauhot, sinileima	26: 50	,, ,,	82 ,,
perunajauhot, saksalaiset	34: —	,, ,,	100 ,,
kauraryynit, mankeloidut	14: 50	,, ,,	50 ,,
ohraryynit	9: 50	,, ,,	50 ,,
mannaryynit	22: —	,, ,,	80 ,,
riisiryynit, Patna	54: —	,, ,,	100 ,,
hieno suola	3: —	,, ,,	60 ,,
kristallisokeri	66: —	,, ,,	100 ,,
sokeri, toppa-	—: 88		1 ,,

sokeri, puuteri-	—: 70	1 kg
kynttilät	31: 50	laat. à 50 pak.
sikarit, Fennia	2: 40	,, ,, 100 kpl.
savukkeet, Matti	9: 40	milli (1 000 kpl.)
sillit, Mattjev	40: —	tynn. (n. 140 kg)

Saadakseni vertailukohtia lähettelin tarvelistoja ulkomaalaisille tukkuliikkeille, etupäässä Saksaan, missä lyypekkiläiset ja hampurilaiset kauppiat olivat vanhastaan tottuneet tekemään kauppaa Suomen kanssa. Kyselin heidän hintojaan. Samat kysymykset lähetin myös entiselle isäntäliikkeelleni GEG:lle Hampuriin, jolta jo sieltä lähtiessäni olin "Vähäväkisiä" varten tehnyt melko suuria ostoksia. GEG ilmoitti myöntävänsä samat ehdot, joilla se myi tavaraa Tanskan osuustukkukaupalle, nimittäin 14 päivän maksuajan tavaran perille saavuttua, mikä osoitti suurta luottamusta. Saatuani myyjäin hintailmoitukset, oli laskettava kuljetusmaksut, tullit, satamamaksut ja muut kustannukset, jotta tavaran lopullinen ostohinta perillä selviäisi. Useat ulkomaalaiset liikkeet myivät sitäpaitsi tavaransa cif-ehdolla, siis rahtivapaasti perillä, niin että tavaran sai ostaa vapaana Turun satamassa. Laskelmat osoittivat, että kotikaupungin tukkuliikkeiltä ostaessamme maksoimme aivan liikaa. Tein ulkoa muutamia koeostoja, ja kun ne onnistuivat hyvin, seurasi jatkoa. Huomattuaan, että ostokset heiltä vähenivät, tulivat tukkuliikkeet levottomiksi ja alkoivat tarjoilla tavaroitaan edullisemmilla ehdoilla. Olimme siten saaneet ostosten teon kokonaan toiselle tasolle: olimme sivuuttamassa paikkakunnan tukkuliikkeet ja päässeet suoranaiseen kosketukseen niiden toisissa maissa olevien liikkeiden kanssa, joilta tukkuliikkeetkin ostivat varastonsa. Tästä oli tietenkin pitkä matka ennenkuin pääsi sivuuttamaan vielä nämä saksalaisetkin tukkuliikkeet ja sai suoranaisen yhteyden tavarain alkuperämaiden kanssa. Siihen eivät kuitenkaan yksityisen vähittäiskaupan mahdollisuudet riittäneet; siihen vaadittiin jo osuuskauppojen keskusliike, joka voisi ostaa näiden yhteenlasketun tarpeen. Tälle asteelle on Suomessa vähitellen päästy, niin että sekä saksalaiset että tanskalaiset tukkuliikkeet, jotka vielä vuosisadan vaihteessa olivat suomalais-

ten pääasiallisimpia hankkijoita, on voitu jättää sivuun ja ostaa vilja, kahvit, sokerit, kuivatut hedelmät ym. suoraan tuotantomailta.

Eräs vaikeus tässä ulkoa ostamisessa kuitenkin oli. Oli osattava valita oikea ostohetki. Talven varastot oli koetettava ostaa jo syksyllä, sillä laivaliikenne oli talvella vielä kovin vaivalloista yhden ainoan jäänmurtajan avulla, joka huolehti pääasiassa voin ja paperin viennistä ja välttämättömästä tuonnista. Mutta satotoiveista, tavarain kysynnästä ym. riippuen kahvit, luumut, rusinat ym. siirtomaa-tavarat vaihtelivat hinnoiltaan suuresti. Jos onnistui ostamaan hintojen ollessa edullisimmassa pisteessään, voi tämä myyntikilpailussa merkitä paljon. Oli senvuoksi pakko seurata pörssi uutisia ja koettaa haistella, mihin suuntaan hintojen kehitys tulisi kulkemaan. Tästä kaikesta huolehtii nykyään osuuskauppojen keskusliike, niin ettei varsinaisilla osuuskaupoilla siinä suhteessa ole huolia. Mutta silloin olivat asiat toisin.

Ulkomaankauppaa käytiin muidenkin kuin Saksan ja Tanskan kanssa. Suomen ollessa liitettynä Venäjään olivat kauppayhteudet sen kanssa vilkkaat. Neljännes maan sekä viennistä että tuonnista oli Venäjän kauppaa. Tavallisen vähittäiskaupan alaan kuuluvista tuotteista saatiin sieltä varsinkin sekä vehnäjauhot että melkoinen osa täällä käytetystä raakasokerista. Välttämätön marmorikivi eli Venäjän lehdet, jotka antoivat myymälöille oman kirpeän tuoksunsa, tulivat nekin sieltä. Oli senvuoksi luonnollista, että pyrin hankkimaan näitäkin tavaroita suoraan ilman välikäsiä. Saadaksemme aikaan yhteyksiä tein muutamia matkoja Pietariin. Päästäkseni käsiksi oikeisiin liikkeisiin rohkenin kääntyä entisen luokkatoverini Saša Huurin isän puoleen, joka oli kauppiaina Pietarissa. Hän neuvoikin sopivia liikkeitä. Hänen kanssaan kävin myös silloisessa viljakaupan keskuksessa, Kalašnikovin pörssissä. Se oli omalaatuinen nähtävyys eikä laisinkaan vastannut länsimaissa tavattavia pörssijä. Suuressa salissa, joka oli sisustettu kahvilan tai teehuoneen malliin, oli pitkin seiniä ja myöskin keskellä lattiaa tavallisia tammissa pöytiä, joiden ääressä istui pitkäpartaisia kauppiaita teetä hörppien. Joka pöydän ääressä oli pari tai useampia näitä partaniekkoja hieroen keskenään kauppaa ja uutisia kuulostellen. Huurin

avulla sain viereeni erään jauhokauppiaan, ja siinä teetä hörpittäessä tehtiin kauppaa. Se kävi erittäin yksinkertaisesti. Vehnäjauhoa oli pääasiassa kahta lajia: sinileimaa, joka oli karkeata eli granulaaria, sekä punaleimaa, joka taasen oli hienoksi jauhettua. Näitä kumpaa-kin oli sitäpaitsi vielä kahta numeroa: I ja II eli priimaa ja sekunda. Piti vain ilmoittaa mitä laatua halusi, niin tarve oli selvillä. Kun eri myllyillä kuitenkin oli hieman erilaisia jauhatuksia, oli myyjällä vielä näytteetkin mukanaan. Jauhot levitettiin siniselle kartongille, jonka päällä niitä tarkasteltiin ja maisteltiin. Senjälkeen alkoi varsinainen kaupanhieronta, joka koski hintaa. Kun tästä oli tultu yksimieliseksi, oli kauppa selvä. Mitään papereita ei laadittu eikä allekirjoitettu. Venäläiseen kauppiaseen voi täysin luottaa; hän lähetti tavaran aikanaan ja juuri sovitulla tavalla. Useimmiten maksettiin tavara käteisellä heti kaupantekotilaisuudessa. Šekkejä tai muita maksuosoituksia en nähnyt käytettävän. Sen sijaan kyllä suuria setelitukkoja, joita ostajat vetivät taskuistaan. Sen jälkeen lyötiin kättä päälle ja juotiin vielä lasillinen teetä. Tätä täydelliseen luottamukseen perustuvaa kaupantekoa oli hupaisa seurata, varsinkin kun olin tottunut näkemään miten yksityiskohtaisesti kaikki kauppasopimukset Saksassa pantiin paperille.

Täältä siis ostettiin vehnäjauhot. Ruisjauhot taas tulivat siihen aikaan melkein yksinomaan Tallinnasta. Kotimaasta niitä ei saanut, eikä täällä ollut edes kunnollisia kauppamyllyjäkään. Rothermannin kuuluisat myllyt Tallinnassa olivat hankkineet itselleen melkein monopoliaseman Suomen markkinoilla. Entiset venäläiset ruisjauhoja sisältävät niinimattosäkit olivat vuosisadan vaihteen aikana jo jääneet syrjään, vaikka niitä edellisen vuosisadan lopulla vielä näkikin. Tallinnalainen ruisjauhosaäkki painoi 65 kiloa ja maksoi kaiken kaikkiaan n. 9 markkaa vapaasti Suomen satamassa. Siihen hintaan ei suomalaisen maanviljelijän kannattanut viljellä ruista muuta kuin omaksi tarpeekseen.

Eräs erikoinen artikkeli pakotti muun ohella kääntymään Pietariin.

Osuuskaupoissa on kautta aikojen aiheuttanut työtä ja vaivaa ns. ostomerkkijärjestelmä, jonka avulla todetaan, minkä verran ostaja

vuoden varrella on ostanut liikkeestä tavaraa. Palauttamiensa ostomerkkien mukaan hänelle vuoden päätyttyä suoritetaan ostohyvitystä eli ylijäämänpalautusta. Vähäväkisten Osuusliikkeessä käytettiin minun sinne tullessani irtonaisia pahvisia ostomerkkejä. Saksassa olin nähnyt käytettävän ns. rullamerkkejä, jolloin eriarvoiset merkit ovat juoksevilla nauhalla. Nämä paperinauharullat olivat yhtenäisessä laatikossa, josta jokainen nauha juoksi ulos omasta rakosestaan. Ryhdyin puuhaamaan tämmöistä helpotusta ostomerkkijärjestelmään, mutta en saanut mistään kirjapainosta tarjousta tällaisten merkkien painattamisesta. Suomessa ei ollut siihen tarvittavia painokoneita, ja vasta myöhemmin nämä merkit ovat täällä tulleet käytäntöön. Pietarissa sen sijaan oli näitä koneita. Kävin siellä olevassa Bernsteinin kirjapainossa ja sainkin tilaukseni tehdyksi. Sen jälkeen Vähäväkisten Osuusliikkeessä käytettiin rullamerkkejä ostomerkkeinä. Myöhemmin kassakoneet ovat käytännöllisyytensä vuoksi suurimmaksi osaksi syrjäyttäneet tämän järjestelmän. Mutta se oli halpa ja myöskin tehokas. — Mainitsemassani kirjapainossa käydessäni sain hiukan nähdä venäläistä tehdaskomentoa. Se oli siivotonta ja kaikkialla vallitsi huono järjestys, jommoista Suomessa ei voinut tavata. Vielä oudomman vaikutuksen teki työväen kohtelu. Satuun paikalle, kun oppaanani oleva työnjohtaja puhutteli erästä työntekijää. Hän oli tähän jostakin syystä tyytymätön. Hän haukkui miehen suut silmät täyteen ja lopuksi potkaisi häntä voimakkaasti takapuoleen, huutaen yhtämittaa "durak" (hölmö)! Semmoista ei Suomessa olisi siedetty.

Että Vähäväkisten Osuusliikettä, niin vähittäiskauppa kuin se olikin, ulkomaalaistenkin myyjien taholla pidettiin huomioonotettavana kauppalankona, siitä sain eräällä matkallani Saksaan vakuuttavan todistuksen. Keväällä 1904 matkallani Hampurin osuuskauppakokoukseen päätin pistäytyä katsomassa kauppatuttaviamme Piehl & Fehlingiä ja Buck & Willmannia Lyypekissä. Tarkoitukseni oli tehdä vain kohteliaisuuskäynti ja tavata liikkeiden isäntiä. Niin vähällä en näistä käynneistä kuitenkaan selvinnyt. Oli syötävä yhteinen lounas Lyypekin kauniissa Rathauskellerissä, ja lounaan jälkeen Buck & Willmannin päämies vielä vei minut ulos kaupungin

ulkopuolella olevaan ylelliseen huvilaansa. Kauppatuttavaa koettiin pitää hyvänä, vaikka tämä olikin matkalla vain vähittäiskaupan edustajana.

Liikkeen kannatuksen lisääntyessä kasvoivat siihen kohdistetut vaatimuksetkin. Jäsenet alkoivat vaatia lihamyymälän avaamista. Se oli vaikea ala. Tiesin sen etukäteen. Mutta jäsenten tyydyttämiseksi oli siihen käytävä käsiksi. Lihamyymälä avattiin Aurankadun varrella kauppatorin reunassa. Jouduin aivan uusien vaikeuksien eteen, enkä voi kehua siinä erikoisesti onnistuneeni. Varsin syväälle ei tosin tähän alaan menty; liha ostettiin ruhoina torilta ja myytiin paloiteltuna myymälässä. Mutta siinäkin oli omat pulmansa. Kun minun alaan tottumattomana oli ostettava torilta lehmä tai sika, en osannut arvostella sen laatua. Olen myöhemmin oppinut tietämään, että teuraat tässä suhteessa luokitellaan tarkkaan ja että niiden hintakin on sen mukainen. Silloin ne minun silmissäni olivat vain lehmiä ja sikoja ilman mitään "luokkarajoja". Seurauksena oli, että lihaliikettä vastaan oli alituisesti jotakin muistutettavaa. Pällepäätteenä ilmestyi vielä eräs maanvaiva, josta ei millään oltu selviytyä — kärpäset. Liha vetää puoleensa kärpäsiä, ja torin läheisyys kasvatti niitä laumoittain. Kerrankin oli eräässä johtokunnan kokouksessa koko illan kestävä keskustelu näistä kärpäsisistä, ja minulle luettiin lakia sen vuoksi, etten ollut huolehtinut niiden hävittämisestä. Kyllästyneenä tähän aiheeseen täytyi lopulta pyytää johtokunnan asianymmärtäviltä jäseniltä "teknillisiä neuvoja" tämän maanvaivan poistamiseksi. Jatkuvan ahdistelun ja ankaran siisteysvaatimuksen avulla niistä sitten selvittiin.

Ennen lihamyymälän avaamista olivat jäsenet esittäneet toivomuksiaan kunnollisen leipomon perustamisesta. Liikkeellä oli jo minun taloon tullessani kaksikin pientä leipomoa vanhoissa "pakarituvisissa". Toisessa leivottiin tavallista ruisleipää, toisessa "nisupullaa". Niissä oli kuitenkin jokin vika, jota ei tahdottu saada poistumaan. Leipä ei ollut juuri koskaan ostajain mielen mukaista. Milloin se oli raakaa, milloin palanutta. Pahinta oli liikkeen kannalta, että leipomoliike ei millään tahtonut kannattaa, vaikka leipurin ammatti

kautta aikojen on ollut hyvin tuottava. Eräs koiranleuka väittikin, että leipuri on taitavin ammattimies. ”Jumala loi maailman tyhjästä, mutta leipuri on sitäkin taitavampi; hän saa tästä tyhjästä vielä kuorenkin leipänsä päälle.” Ryhdyin puuhaamaan uutta kunnollista leipomoa, mutta sen aikaansaaminen lykkääntyi aikaan, jolloin jo olin poissa liikkeestä.

Omien pääomien vähyys vaivasi alituisesti kasvavaa liikettä mutta hallituksen ukot eivät olleet halukkaita ottamaan luottoa. Suurella vaivalla sain heidät suostumaan 10 000 markan suuruisen kassakreditiivin ottamiseen. Kun olin nähnyt, miten osuuskaupat Saksassa ja Tanskassa säästökassan avulla saivat tarpeellisen pääomansa jäseniltään, ryhdyin ajamaan tällaisen perustamista ”Vähäväkisten” liikkeeseen. Siinä tarkoituksessa muutettiin säännöt sisällyttämällä niihin oikeus säästökassaliikkeen harjoittamiseen. Ihme kyllä säännöt vahvistettiin, vaikka asiaa kuulon mukaan oli kovasti harkittu kauppa- ja teollisuustoimituskunnassa, tämä kun lienee ollut ensimmäinen tapaus laatuaan. Luullakseni tämä hyväksyminen oli K. J. Ståhlbergin ansiota. Asia olikin kokonaan uusi, mistä kuvaavana seikkana voin mainita siitä Pellervo-Seuran kanssa käydyn kirjeenvaihdon. Olin tarjonnut Pellervo-lehteen kirjoitusta ”Pääomasuhteista osuuskaupoissa”, missä kirjoituksessa samalla suosittelin säästökassaliikkeen perustamista. Sain sen johdosta Pellervo-lehden toimitajan Victor Fagerströmin allekirjoittaman pitkän kirjeen, jossa hän mainitsi, ettei Pellervo-Seurassa tämän asian ”julkituomista nykyyhetkellä pidetä suotavana”. ”Menestymisen mahdollisuudet ovat meillä vielä siksi pienet, ettemme ennemmin ole tohtineet Pellervossa ottaa asiaa puheeksi, koska olemme pelänneet, että se mahdollisesti voi antaa aihetta väärinkäsitykseen ja ehkä väärinkäytöksiinkin, jos osuuskaupat siihen kevytmielisesti ryhtyisivät, mikä tietysti vahingoittaisi koko maan osuuskauppaliikettä.” Hän ehdotti, että saisi jättää tämän osan kirjoituksesta pois. Tähän en halunnut suostua, vaan pyysin häntä palauttamaan kirjoituksen. — Vähäväkisten Osuusliikkeessä säästökassa alkoi toimia kesällä 1904. Ja siten saatiinkin jonkin verran helpotusta liikkeen raha-asioihin.

Osuusliikkeissä on vielä eräs elin, josta tähän saakka ei ole ollut puhetta, mutta jonka kanssa jouduin ennen pitkää tekemään tuttavuutta. Se on osuuskuntakokous. Vähäväkisten Osuusliikkeessä oli haluttu olla mahdollisimman kansanvaltaisia, ja tästä syystä oli säännöissä englantilaisen esikuvan mukaan määrätty, että osuuskunnan jäsenet oli neljännesvuosittain kutsuttava koolle keskustelemaan ja päättämään liikkeen asioista. Kokoukselle oli tehtävä selkoa liikkeen kulusta ja sen asemasta. Valmistin ensimmäiseen tämmöiseen kokoukseen perusteellisen kirjallisen esityksen kaikesta siitä, mitä oli tehty ja toimittu edellisen kokouksen jälkeen. Odotin, että saisin ellen juuri päänsilitystä, niin ainakin jonkinlaista tunnustusta. Mutta en tuntenut vielä silloin ihmisiä enkä varsinkaan kunnan turkulaisia, joiden suurimpana ilona on harjoittaa arvostelua ja opettaa lähimmäisiään ymmärtämään miten raadollisia he itse asiassa ovat. Selostusta seuranneessa keskustelussa ei ollut ainoatakaan tunnustuksen sanaa, mutta sen sijaan kyllä runsaasti valituksia ja tyytymättömyyden ilmauksia. Kuka oli saanut vallan kelvottomia perunoita, kenen ostamat sillit olivat olleet härskéjä, leipä taas oli jollakin merkillisellä tavalla ollut joko raakaa tai palanutta. Koetin parhaan ymmärrykseni mukaan selitellä asioita, mutta se näytti olevan vain pahennukseksi, sillä tyytymättömyyden ilmaukset siitä vain kasvoivat. Sain ensimmäisen kokemukseni ”kansan äänestä”, eikä se ollut vallan rohkaiseva. — Seuraavat kokoukset olivat samanlaisia, ja näitä ”luontoisetuja” jaettiin sitten aina kolmen kuukauden väliajoin. Oli selvää, etten näiden kokemusten jälkeen erikoisella ilolla odottanut osuuskunnan neljännesvuosikokouksia. — Myöhemmin olen kyllä saanut oppia havaitsemaan, että Helsingin yleisö on jokseenkin samanlaista. Elannon alkuaikoina, jolloin suurissa osuuskuntakokouksissa keskusteltiin liikkeen kulusta, sateli myöskin moitteita hyvin avokätisesti, mutta ei sentään koskaan niin etevällä tavalla kuin Turussa. Vai olisinko tällöin jo ollut paatuneempi niitä kuulemaan. Turkulaisista sanottiin kyllä jo siihen aikaan: ”Turku olisi kiva kaupunki, ellei siellä asuisi turkulaisia.” Helsingissä oli se etu Turkuun verrattuna, että täällä tämä kiirastuli oli kestävä vain kaksi kertaa vuodessa. Turussa ystävät tosin koettivat lohduttaa sillä, ettei tätä ollut otettava varsin vakavasti; se tapah-

tuu kaikki vain hyvässä ja kasvattavassa tarkoituksessa. Nuoren miehen oli vain niin kovin vaikeata tätä käsittää.

Puutteelliset konttori- ja varsinkin varasto-olot vaivasivat jatkuvasti Vähäväkisten Osuusliikettä. Vaikka varastoja vähitellen oli vuokrattuna eri osissa kaupunkia, ei päästy tyydyttäviin tuloksiin. Niitä oli vaikea valvoa, ja ajoja kertyi liian paljon, joten se tuli kalliiksi. Tämä pani haaveilemaan omaa taloa, johon voisi sijoittaa sekä päämyymälän että keskusvaraston ja konttorin sekä lisäksi vielä kunnollisen leipomon. Tätä asiaa haudottiin perusteellisesti, kuten asian luonto johtokunnan tapaiselta elimeltä vaati. Lopuksi tultiin niin rohkeiksi, että ostettiin tulevaa taloa varten tontti ja perustettiin erikoinen taloyhtiö. Toimiaikani en kuitenkaan päässyt näkemään tämän unelman toteutumista. Puuhan tuloksena on jälkeempään kohonnut Vähäväkisten talo, joka Aningaistentorin nurkalla ollen oli sopiva liikkeen tarkoituksiin. Siinä on suuri juhlasali, jota näyttään ahkerasti käytettävän ja jossa minäkin myöhemmin olen joutunut seuraamaan joitakin poliittisia kokouksia ja niissä myöskin myötävaikuttamaan.

Osuuskaupat lähestyvät toisiaan

Vähäväkisten Osuusliikkeellä oli hiukan omituinen kaksoisasema. Se oli vähittäiskauppaliike, mutta vähitellen sen oli pakko harjoittaa myöskin tukkukauppaa. Ympäristölle perustetut pienemmät osuuskaupat alkoivat ostoksissaan turvautua sen apuun. Ne havaitsivat voivansa ostaa siltä tavaroita huokeammalla kuin varsinaisilta tukkuliikkeiltä, mikä parhaiten todistaa näiden kovaa hintapolitiikkaa. Tämä tukkuliikeosasto kehittyi vähitellen yhä laajemmaksi. Siitä oli toiselta puolen Vähäväkisten Osuusliikkeellekin se etu, että sen omat ostot kasvoivat suuremmiksi ja se voi siten, varsinkin ulkoa ostaessaan, pyytää tarjouksia paljon suuremmille tavaramäärille kuin oma tarve olisi edellyttänyt. Tällä tavalla päästiin edullisempiin kauppaehtoihin, ennenkaikkea halvempaan hintaan.

Varsinkin pari osuuskauppaa työskenteli erittäin läheisessä yhteistoiminnassa "Vähäväkisten" kanssa. Pohjan pitäjään oli perustettu osuuskauppa, jota lyhyesti sanottiin vain Fiskarsin kaupaksi. Se oli melkein kuin turkulaisten oma liike; turkulaiset olivat olleet mukana sen perustamisessakin. Kuvaavaa senaikaisten ruukinpatruunien isännöimishalulle oli, että tehtaan johto kiinteästi vastusti sen perustamista ja odotti, että tehtaan työläiset ostaisivat tarpeensa tehtaan alueella olevalta yksityiskauppialta. Osuuskaupalle ei millään ehdolla suostuttu myymään eikä vuokraamaan tonttimaata. Tehtaan työläiset olivat omasta puolestaan myöskin päättäväistä väkeä. He hankkivat itselleen tontin tehtaan alueen ulkopuolelta, parin kilometrin päässä tehtaalta, rakensivat sinne pienen sievän kauppatalon ja alkoivat oikein hartiavoimalla kanniskella tavaraa sieltä saakka, vaikka yksityiskauppias oli aivan naapurissa. Muistan vielä erään hartaan työläisen, joka sanoi suurimpana ilonaan olevan kanniskella toistenkin tavarakoreja osuuskaupasta, kun sai niiden kanssa kulkea kauppiaan myymälän ohitse.

Samanlaista vastahakoisuutta oli Fiskarsin tehtaan johto osoittanut työväenliikettäkin kohtaan. Kun tehtaan työläiset halusivat pitää kokouksen, ei tehdas sallinut heidän kokoontua tehtaan omistamalla alueella. Mutta työläisetpä keksivät keinon. He kokoontuivat sen rautatietunnelin päällä, joka Skurun aseman lähellä sukeltaa vuoreen. Sen päällä oleva alue oli "ei kenenkään maata". Siellä heidän kokoustaan ei häiritty.

Fiskarsin kaupassa tuli usein käydyksi, ja vietin usean yönkin sen aloittelevan kaupanhoitajan Aksel Lindroosin — erään tehtaantyyöläisen pojan — luona auttaen häntä pääsemään alkuun. Osuuskaupan hallituskin oli tällöin harrastuksella asioissa mukana. Sitä kuvaamaan otan lyhyen katkelman kaupanhoitaja Lindroosin kirjeestä, koska se antaa hyvän käsityksen siitä, millä tavalla alkuaikojen osuuskauppoja hoidettiin. Kirjeessä sanotaan: ". . . voin sanoa, että sopu hallinnon ja minun välillä on erittäin hyvä, ja luulen sen paraiten jatkuvan, kun hallinto ottaa osaa kaikkiin liike-toimiin, eli toisin on kaikessa määrääjänä. Tarkastavat saadut hintatiedot, päättävät tilauksien suuruudesta, tarkastavat saatujen tavarain kelpoisuutta, jne., joten osakseni jää hyvin vähän edesvas-

tuuta liikkeen hoidossa. Hallinto pitää säännöllisesti kerran viikossa kokouksiaan ja sen lisäksi rahastonhoitaja ja vuorotellen jokin hallituksen jäsen tekevät väliajalla myöskin kerran viikossa tarkastuksen myymälässä, joten ovat tilaisuudessa seuraamaan vähäpätöisimpiäkin asioita". — Niin omantunnontarkasti silloin osuuskauppojen toimintaa jäsenistön edustajain puolesta valvottiin.

Toinen osuuskauppa, jossa myös tuli ahkerasti käydyksi, oli Kyrön Osuuskauppa. Sen sieluna oli kansakoulunopettaja Otto Sihvonen, edistysmielisiä pyrintöjä harrastava mies. Hänen kanssaan voi keskustella laajemmistakin suunnitelmista, ei vain osuuskauppaliikkeen alalla, vaan muistakin asioista. — Hyvin läheisiä kaupallisia ym. suhteita oli lisäksi moneen muuhunkin osuuskauppaan, joista huomattavimmat olivat Taalintehtaan, Paraisten ja Loimaan osuuskaupat.

Samalla kun "Vähäväkisten" liikkeellä oli tämäntapaisia kaupallisia suhteita toisiin samalla alalla toimiviin liikkeisiin, muodostui siitä muutenkin eräänlainen keskus. Siltä tilattiin usein, kuten ainakin vanhemmalta ja isommalta veljeltä, puhujia osuuskauppojen kokouksiin ja juhliin. Varsinkin jos oli kysymyksessä uuden osuuskaupan perustaminen käännyttiin tavallisesti "Vähäväkisten" puoleen. Näissä asioissa sain ahkerasti tehdä matkoja ja esiintyä puhujana tai neuvojana osuuskaupallisissa tilaisuuksissa. Olihan tosin olemassa Pellervo-Seura ja sen matkapuhujat. Kun sen päätarkoituksena oli auttaa maataloudellisten osuuskuntien perustamisessa ja neuvonnassa, mutta turkulaiset sensijaan olivat käytännössä näyttäneet miten osuuskauppoja oli hoidettava, lankesi vaali usein meihin.

Näillä matkoillani tutustuin lähemmin myöskin Juho Torvelaiseen, joka siihen aikaan oli Pellervo-Seuran matkapuhujana nimenomaan osuuskauppoja varten. Satuimme toisinaan samoille apajillekin ja koetimme yhdessä esiintyä uuden uskon apostoleina. Hän oli silloin mies parhaimmillaan ja erinomainen kansanpuhujana. Karjalaiseen vilkkaaseen tapaan hän osasi sirotella puheeseensa meheviä sukkeluuksia pitäen siten kuulijainsa mielenkiinnon vireillä. Sukkeluutensa hän lateli nauraen itsekin omille jutuilleen ja houkutteli siten kuulijatkin raikuvaan nauruun. Kun olin useamman puheen

häneltä kuullut, aloin kuitenkin oppia sekä puheen että sukkeluudet ulkoa, sillä huomasin, että ne olivat aina samoja. Se kai onkin oikea tapa, kun kerran on hyvän puheen valmistanut. Ihmettelin vain hänen taitoaan tarjoilla sekä puheensa että sukkeluutensa niin mehevinä kuin ne olisivat juuri sillä hetkellä mieleen juolahtaneet. — Myöskin Pellervo-lehden toimittajan Eemeli Kirvelän opin näillä retkillä lähemmin tuntemaan. Hän kävi usein meitä Turussakin tervehtimässä. Kirvelä oli aivan toisenlainen sekä miehenä että puhujana kuin Torvelainen: vakaa hämäläinen, jolla Mooseksen tapaan oli kankea kieli. Mutta vilpitön ja harras hän oli.

Monet osuuskaupat valitsivat minut tilintarkastajakseen, ja sillä tavalla tulin vähitellen tuntemaan lähiseudun osuuskaupat koko perusteellisesti. Pari poikkeuksellista tapausta on erikoisesti jäänyt muistiin. Kemiön saarella ruotsalaisen väestön keskuudessa toiminut osuuskauppa oli joutunut vaikeuksiin, ja sen johtokunta pyysi minua tulemaan suorittamaan inventoimisen ja tekemään tilinpäätöksen. Tein työtä käskettyä ja matkustin liikkeeni varastonhoitajan kanssa vuoden 1904 alussa talvipakkasella Kemiöön, jossa muutamaksi päiväksi sain vieraanvaraisen vastaanoton Strömman kartanon isännän, sittemmin maanviljelysneuvos K. A. Wasastjernan kodissa. Saatua osuuskaupan todellisen aseman selväksi minun oli pakko ilmoittaa koossa olevalle johtokunnalle, että liike oli konkurssikypsä. Sen oli joko lopetettava toimintansa tai saatava uutta pääomaa. Paljonko? — kysyivät johtokunnan jäsenet. Mainitsin riittävän suuren summan. Hetkeäkään epäilemättä johtokunnan jäsenet, joita kartanonherran lisäksi oli muutamia ympäristön talonpoikia, panivat keskuudessaan toimeen rahankeräyksen kooten vaaditun summan niillä istuimillaan. Tämä lujaa uskoa osoittava teko oli siksi suurpiirteinen, etten malttanut olla pitämättä heille pientä kiitospuhetta.

Toisen kerran minua pyydettiin saapumaan Lohjan saarelle, missä ilmoitettiin olevan aikomus perustaa osuuskauppa. Asia oli jo selvä, mutta muodollisuudet olivat vielä jäljellä. Samalla olisi ollut ratkaistavana, olisiko perustajien ostettava erään yksityiskaup-

piaan liike varastoineen. Tämä nimittäin näki parhaaksi hyvän sään aikana vetäytyä pois leikistä, kun näki että osuuskaupasta tulisi tosi. Kutsujana oli senaattori Genetzin perhe, ja kirjeenvaihtoa hoiti maisteri Juho Genetz (Jännes). Asuin muutaman päivän heidän kodissaan ja tutustuin talon poikasarjaan, josta myöhemmin on tullut tohtoreita, näyttelijöitä ym. Yhdessä heidän kanssaan sitten inventoimme kauppiaan varaston. Ostettavien tavaroiden hinnan määrääminen on vaikea tehtävä maallikolle, mutta minullehan ne olivat tuttuja. Siihen aikaan eivät hinnat vähittäiskaupassa myöskään vaihdelleet siinä määrin kuin nykyään, niin että kerran oppimansa hinnan voi myöskin muistaa. Ei kestänyt montakaan minuuttia, ennen kuin olin saanut selville kauppiaan hinta-avaimen. Kauppiaille on nimittäin tapana merkitä myytävänä olevien tavarain ostohinnat itse tavaroihin kirjaimilla, jolloin jokaista numeroa vastaa jokin kirjain. Tavallisesti valitaan tähän tarkoitukseen jokin sana, jossa on tasan kymmenen erilaista kirjainta. Jos saa selville tämän sanan, tuntee kauppiaan hintasalaisuuden. Tämän kauppiaan hinta-avaimena oli sana "ryskhandel". Kun tämä oli saatu selville, oli inventoijilla helppo merkitä luetteloonsa kunkin tavaran hinta tarvitsematta sitä minulta kysellä. Osuuskauppa perustettiin ja kauppiaan liike tavaroineen ostettiin. Liike ei kuitenkaan ottanut menestyäkseen, ja kirjeenvaihtoa sen kanssa jatkui myöhemminkin.

Lohjalla ollessani jouduin pariin otteeseen keskustelemaan vanhan senaattorin kanssa kirkollisistakin asioista. Hän oli kirkollistoimituskunnan päällikkö ja silloin parillaan koolla olleen kirkolliskokouksen osanottaja. Rohkenin esiintyä kirkonvastaisine mielipiteineni ja lausua arvostelevia sanoja kirkolliskokouksen keskusteluista. Tapansa mukaan senaattori kuunteli varsin rauhallisena kapinallisen nuorukaisen puheita ottamatta niihin nähden korkeata asennetta.

Erään "lähetysmatkan" jouduin tekemään myöskin Lokalahdelle. Siellä viljeli tilaansa myöhemmin eduskuntamiehenä huomatuksi tullut J. K. Kaskinen, johon olin tutustunut jossakin osuustoiminnallisessa tilaisuudessa. Keväällä 1905 hän kirjoitti, kertoen, että

heillä on osuuskaupan perustamispuuhat meneillä, minkä vuoksi hän tarvitsi apua. ”Vähemmän en tahtoisi vaivata veljeä kuin että saada veli tänne pikapuoliin pitämään esitelmän osuuskaupoista . . . Olisi minun mielestäni tarpeellista, jos veli suostuu ehdotukseni eli pyyntöni täyttämiseen, että veli ottaisi ja hankkisi valmiin sääntöehdotuksen mukaansa. Olen toivossa, että asia saadaan täällä toteutetuksi heti.” Kun Kaskinen lisäksi toivoi, että myöskin Rainio liittyisi matkaan, sonnustauduimme molemmat helatorstaina 1905 matkustamaan ”Kivimaa” laivalla Lokalahdelle. Kokouksessa saarnasimme molemmat osuuskaupoista ja saimme kuulijat asian hyödyllisyydestä siksi vakuuttuneiksi, että osuuskauppa heti perustettiin ja hyväksyttiin meidän mukaamme varaamamme säännöt. — Retken miellyttävyyttä lisäsi isännän vieraanvaraisuus ja hänen opastuksellaan tapahtunut kiertokäynti Hermansaaren kartanon hyvin hoidetuilla viljelyksillä.

Vähäväkisten Osuusliikkeen keskeinen asema tuli näkyviin monella muullakin tavalla. Kun Turussa oli lääninhallitus, jossa osuuskuunnilla tuon tuostakin oli asioita hoidettavana, lähetettiin asiamiehen kulujen säästämiseksi virastoon vietäviä papereita alituisesti liikkeelle sen edelleen hoidettavaksi. Olin tämän johdosta ahkera vieras lääninhallituksessa ja hoitelin tällöin en vain osuuskauppojen vaan useasti myöskin osuusmeijerien ja osuuskassojen asioita.

Liike oli myös suosittu osuuskauppa-alalle pyrkivien nuorukaisien harjoittelupaikkana. Olihan se maan suurin osuuskauppa ja sellaisena saavuttanut eräänlaisen maineen. Ehkä puolisen tusinaa tämmöistä harjoittelijaa ennätti minun liikkeessäoloajanani työskennellä siinä saadakseen käytännöllistä harjaantumista tällä erikoisalalla. Joukossa oli joitakin Liikemiesten Kauppaopistonkin käyneitä. Muistaen omat vaikeuteni hampurilaiseen osuustukkukauppaan pyrkiessäni en yleensä evännyt tämmöisiä pyyntöjä. Erään harjoittelijan suositteli meille entinen koulutoverini Rudolf Holsti, joka siihen aikaan vaikutti Hämeenlinnassa ilmestyvän ”Hämettären” päätoimittajana. Hänen suosittelmansa henkilö, hämeenlinnalainen nuorukainen Timo Helenius (Korpimaa) oli myöskin Liikemiesten Kauppaopiston oppilaita ja Holstin mukaan työväenliikkeen miehiä.

Kun hän oli pystyvä nuorukainen, ehdotin häntä Riihimäen Osuuskaupan kaupanhoitajaksi. Hän ei kuitenkaan ottanut vastaan tätä tehtävää, vaan oltuaan aluksi lyhyen aikaa Pellervon osuuskauppa-konsulenttina, antautui politiikkaan ryhtyen silloin Yrjö Mäkelinin johdossa olleen "Kansan Lehden" toimittajaksi Tampereella. Useista muista harjoittelijoista sensijaan tuli pysyviä työskentelijöitä osuuskauppaliikkeessä. Eräs heistä, K. Lohman (Luotola), ilmestyi myöhemmin näköpiiriini Osuusliike Elannon perustajajäsenenä.

Turussa työskenteli toinenkin osuuskauppa, nimeltään Turun Työväen Osuuskauppa. Sen jäsenistöön kuului yksinomaan työväkeä, jota se jo nimelläänkin kutsui liittymään mukaan. Siihen aikaan käytiin kiivasta väittelyä siitä, oliko oikein että osuuskaupat pelkäsivät ottaa nimeensä sanaa "työväen". Vähäväkisten Osuusliikkeen jäsenistön pääosa oli sekin työväkeä, mutta se noudatti siinä suhteessa puolueettomuutta, että se pyrki vetämään mukaan jäseniä muistakin piireistä. Keskiluokkaa ja sivistyneistöä olikin melkoisen runsaasti mukana sen jäsenistössä. Ennen pitkää alettiin ajatella, että oli oikeastaan voimien ja voiteen haaskausta toimia kahdella rintamalla. Molemmat osuusliikkeet halusivat sitäpaitsi levittää toimialuettaan ja huomasivat joutuvansa kilpailemaan jäsenistä ja ostajista. Aloite neuvottelujen käymiseen lähti Työväen Osuuskaupan taholta jo syksyllä 1903. Ensimmäiset neuvottelut olivat perinkankeita. Niihin oli saapunut mukaan Pellervo-Seurankin edustaja, joka lämpimästi kannatti yhteenliittymistä. Hänelle huomautettiin kirpeästi, että Pellervolla olisi siinä suhteessa tekemistä omien jalkojensa juurellakin, koska Helsingissä ja sen lähiympäristössä jo toimi useampia osuuskauppoja. Monien neuvottelujen jälkeen päästiin toimikunnassa itse periaatteesta yksimielisyyteen, mutta liittämistavasta jatkui vielä keskustelua. "Vähäväkisten" taholla pidettiin itsestään selvänä, että yhteenliittymisen tulisi tapahtua siten, että Työväen Osuuskauppa lopettaisi toimintansa ja liittyisi "Vähäväkiisiin", joka oli vanhempi ja myöskin suurempi. Tämä tuntui karvas-televan vastapuolen edustajia, mutta lopulta siitäkin valmistavassa toimikunnassa voitiin yhtyä.

Olin ottanut tämän asian sydänasiakseni ja koetin selitellä, miten muualla maailmassa ei tullut kysymykseenkään, että samalla paikkakunnalla toimisi kaksi keskenään kilpailevaa osuuskauppaa. Sainkin oman johtokuntani vähitellen kypsäksi tälle asialle, ja vihdoin asia voitiin viedä molempien osuuskuntien yhteiseen jäsenten kokoukseen. Se pidettiin Työväenyhdistyksen talolla, ja molemmista osuuskunnista oli saapunut jäseniä verrattain runsaasti. Alustukset esitettiin Vähäväkisten Osuusliikkeen taholta, ja sitten alkoi keskustelu. Mutta se ei ollut lainkaan lupaava. Osoittautui kuten muissakin myöhemmissä samankaltaisissa tapauksissa, että jäsenet olivat kovin kiintyneitä omaan liikkeeseensä eivätkä halunneet kuulla puhuttavankaan siitä luopumisesta. Siinä haistettiin valtausaikeita, vaikkei kumpikaan liike ollut ajatellut säilyttää omaa nimeään yhdistettävässä liikkeessä. Seppä Mattsson, joka siihen aikaan oli Vähäväkisten Osuusliikkeen johtokunnan puheenjohtaja, todisteli väkivästi yhdistämisestä koituvaa hyötyä. Sen osoittamiseksi hän esitti monia kuvaavia esimerkkejä. Innoissaan hän kuitenkin hairahtui käyttämään puhekukkasta, joka vei hänen muuten hyvän puheenvuoronsa hiukan vinoon. Todistaakseen yhdistetyn kaupan etuja hän huudahti jokaisen kokemuksestaankin tietävän, ”että yksi mieskin on vahvempi kuin kaksi”. Hän huomasi heti erehdyksensä ja pelastaakseen vertauksensa lisäsi siihen: ”jos tämä yksi mies on oikein vahva” — mikä tietysti sopi käsillä olevaan tapaukseenkin. Tämä haksahdus sai kuitenkin kokouksen nauramaan ja pilasi puheenvuoron vaikutuksen. Asia kaatui tässä kokouksessa. Sitä yritettiin vielä myöhemminkin ajaa, mutta samalla tuloksella. Yhdistämisspuuha oli sen vuoksi jätettävä raukeamaan. Turussa on siten vielä tänä päivänäkin kaksi osuuskauppaa: Turun Osuuskauppa (entinen Vähäväkisten Osuusliike), joka kuuluu ns. puolueettomiin osuuskauppoihin, ja Osuusliike Tarmola (entinen Turun Työväen Osuuskauppa), joka on edistysmielisiä osuuskauppoja. Ehkä yhdistämishankkeen raukeamisesta ei ollut vahinkoakaan, sillä myöhemmin syntyneissä ristiriidoissa olisi jotenkin varmasti kuitenkin uudelleen syntynyt hajaannus, ja arvattavasti olisi silloin perustettu uusi osuuskauppa vähemmistöön jääville. Tällöinen tilanne syntyi kymmenkunta vuotta myöhemmin.

Suomen Osuuskauppojen Keskuskunnan perustamispuuhat

Toisenkinlaisia, mutta korkeammalla tasolla liikkuvia yhteistointasuunnitelmia oli samaan aikaan vireillä maamme osuuskauppaliikkeessä. Ne tarkoittivat maan kaikkien osuuskauppojen kiinteämpää yhteistoimintaa.

Jo vuonna 1903 olivat tamperelaiset osuuskauppamiehet kutsuneet maamme osuuskauppojen edustajia Tampereelle koolle harkitsemaan, missä muodossa yhteistoimintaa niiden kesken olisi aikaansaataavissa. Tämä oli se kokous, jota minä Hampurista käsin olin sanomalehtien välityksellä seurannut. Siihen otti osaa edustajia 45 osuuskaupasta, jotka olivat ilmoittaneet yhteiseksi jäsenmääräkseen 8 400 jäsentä. Se oli siis rohkea aloite. Muissa maissa oli uskallettu ryhtyä harkitsemaan yhteisiä toimenpiteitä vasta sen jälkeen kun osuuskaupat olivat toimineet vuosikymmeniä ja keränneet ympärilleen laajoja jäsenpiirejä. Mutta olihan Suomella puolellaan se suuri etu, että se voi ottaa esimerkkiä toisten kokemuksista.

Tässä ensimmäisessä Tampereen kokouksessa oli oltu yksimielisiä siitä, että osuuskaupoille olisi perustettava kaupallinen yhdysside. Keskustelu koski oikeastaan vain kysymystä siitä, olisiko heti ryhdyttävä perustamaan varsinaista tukkuliikettä, vai olisiko aluksi tyydyttävä välitysliikkeeseen. Kun pelättiin tukkuliikkeen vaatimien pääomien suuria keräämisvaikeuksia ja siitä ehkä aiheutuvaa tappionvaaraa, yhdyttiin siitä, että aluksi olisi tyydyttävä välitysliikkeeseen. Lopullisia päätöksiä ei sillä kertaa kuitenkaan tehty, vaan asetettiin kysymystä valmistamaan seitsenhenkinen komitea, jonka tuli joka suhteessa selvittää asia mm. hankkimalla tietoja toimessa olevista osuuskaupoista, niiden liikevaihdosta samoin kuin niiden mahdollisuuksista osallistua välitysliikkeen kustannuksiin. Edelleen oli komitean tiedusteltava uudelle välitysliikkeelle sopivaa johtajaa ja harkittava sen tulevaa kotipaikkaa.

Päätyminen välitysliikkeen perustamisajatuksen johtui luultavasti siitä, että maataloudellisia osuuskuntia varten oli jo perustettu "Pellervon Välitysliike" niminen toimisto, josta sittemmin kehittyi Keskusosuusliike Hankkija.

Kokous pohti muitakin osuuskauppoja koskevia kysymyksiä. Siinä

tuli esille myös kysymys osuuskauppaliikkeen ja työväenliikkeen välisistä suhteista, joka liikkeen alkuaikoina oli vilkkaan pohdinnan alaisena. Työväen piireissä katsottiin ilman muuta selväksi, että osuuskauppojen tuli olla työväenliikkeen apujärjestöjä, ja tähän suuntaan menevä päätös tehtiinkin, kuten edellä on mainittu, hiukan myöhemmin samana vuonna pidetyssä sosiaalidemokraattisen puolueen perustavassa kokouksessa Forssassa. Tampereen kokouksessa alusti kysymyksen insinööri, sittemmin vuorineuvos Magnus Lavonius, joka työväenliikettä kohtaan myötämielisessä alustuksessaan tuli siihen tulokseen, että "osuusyhdistyksen toiminnallaan kannattavat sosiaalidemokraattista työväenliikettä", mutta "ettei osuusyhdistykseksi — ja tuskin sosiaalidemokraattiselle puolueellekaan — olisi edullista, että osuusyhdistyksen antaisivat rahallista kannatusta työväenliikkeelle, vaan vaikuttaisi se ehkäisevästi ja lamauttavasti osuusyhdistysten kehittymiseen ja toimintaan".

Työväenliikkeen edustajat olivat pitemmälle menevän yhteistoinninan kannalla, vaatien että olisi ainakin periaatteessa tunnustettava, että osuusliikkeet ja työväenliike kulkevat käsi kädessä. Vaativatpa jotkut osuusliikkeitä rahallisestikin tukemaan työväen poliittista liikettä. Porvarilliset osuuskauppojen edustajat sen sijaan olivat varovaisemmalla kannalla. — Kun asia palasi valiokunnasta, esitti valiokunta päätettäväksi: "Kokous tunnustaa osuuskuntaliikkeen olevan osan sosiaalidemokraattista liikettä, vaan jättää välien lähemmän määrittelyn siksi, kunnes ensi kokoontuva työväen yleinen puoluekokous on asiasta mielipiteensä lausunut". Näin pitkälle menevää molempien liikkeiden suhteiden määrittelyä kuitenkin vastustettiin, ja lopuksi päätettiin äänestyksen jälkeen pitää keskustelu vastauksena kysymykseen. — Näin päättyi tämän arkaluontoisen kysymyksen ensimmäinen selvittely. Asiaan oli palattava vielä moneen kertaan, mutta käyty keskustelu oli tavallaan vetänyt ne rajat, jotka myöhemmin niin ratkaisevasti tulivat vaikuttamaan osuuskauppaliikkeen tulevaan koossapysymiseen.

Muitakin osuuskauppaliikettä koskevia kysymyksiä pohdittiin tässä ensimmäisessä kokouksessa, mutta ne voim sivuuttaa.

Edustajakokouksessa valittu komitea oli ryhtynyt nopeasti selvittämään saamaansa tehtävää. Se oli saanut sihteerikseen tarmok-

W. A. Lavonius, SOK:n ensimmäinen toimitusjohtaja.

kaan ja perinpohjaisen miehen, W. A. Lavoniuksen, joka siihen aikaan oli Kustannusosakeyhtiö Otavan toimitusjohtajana. Hänen kynästään lähteneinä komitea julkaisi kaksikin ansiokasta tutkielmaa osuuskauppaliikkeen silloisesta tilasta ja ryhtyi näiden pohjalla harjittamaan seuraavalle edustajakokoukselle tehtäviä ehdotuksia. Komitea päätyi sellaiseen ehdotukseen, että osuuskauppoja varten olisi perustettava keskusliike, joka toimisi sekä tavaraliikkeenä että neuvovana laitoksena, mutta tyytyisi aluksi harjoittamaan tavarain hankintaa vain välityслиikkeen muodossa.

Komitean toimintaa saatoimme me Turun osuuskauppamiehet yksityiskohtaisesti seurata Juho Rainion välityksellä, joka oli yhtenä komitean jäsenenä. Hän selosteli jatkuvasti komiteatyön edistymistä. Hänen mielestään asia oli kulkemassa vinoon. Samaan käsitykseen tulimme me muutkin hänen selostuksiaan kuullessamme. Pääkysymykseenkin, tavaraliikkeen perustamiseen nähden olimme epäilevällä kannalla. Sääntöehdotuksen eräät kohdat eivät meitä myöskään miellyttäneet. Suunnitelma tuntui lisäksi vaativan osuuskaupoilta raskaita pääomasitoumuksia.

Kun aikaisemmin olin moneen kertaan keskustellut näistä kysymyksistä oppimestarini Heinrich Kaufmannin kanssa, katsoin parhaaksi tässä vaiheessa tiedustaa hänen mielipidettään. Kirjoitin hänelle selostaen Suomessa tehtyjä suunnitelmia sekä osuuskauppa-

liikkeemme silloista tilaa. Hän vastasi auliisti. Vastauksessa esitettiin huomioonotettavia epäilyksiä tavaraliikehanketta vastaan, ennen kaikkea sen vuoksi, että pohja vielä oli kovin kapea. Kaufmannin mielestä olisimme tehneet viisaimmin, jos olisimme aluksi tyytyneet perustamaan yhteisen neuvontatoimiston, joka olisi ottanut huolehtiakseen osuuskaupallisesta valistustyöstä ja uusien osuuskauppojen perustamisesta. Tavarain hankintaa olisi hänen mielestään toistaiseksi voitu harjoittaa ns. yhteisostoliittojen avulla, jotka Saksassa edelleenkin olivat tehokkaassa toiminnassa.

Tultuamme näin pitkälle päätimme me turkulaiset, lähinnä Juho Rainio ja minä, kutsua laajemman piirin tätä tärkeätä asiaa pohtimaan. Kutsuja lähetettiin henkilökohtaisesti asiasta kiinnostuneille henkilöille lounais-Suomessa, ei siis virallisesti osuuskaupoille. Osanottajia saapuikin aina Poria myöten, josta saapuivat sikäläisen osuuskaupan hoitaja Toivo Rintala sekä hallituksen jäsen Eetu Salin. Tällöin sain ensi kerran tutustua tähän merkittävään hahmoon, joka on jättänyt syvät jäljet maamme työväenliikkeeseen ja myös ratkaisevalla tavalla vaikuttanut omaan tulevaisuuteeni.

Tässä neuvottelussa voi havaita suuria epäilyksiä helsinkiläisten ja tamperelaisten tavaraliikepuuhaa kohtaan. Paitsi asiallisia, suunnitelman rohkeuteen kohdistuvia epäilyksiä tuntui olevan vastenmielistä se, että Pellervo-Seura niin läheisesti oli puuhassa mukana. Silloin jo oli nimittäin huomattavissa vastakohtaisuutta tämän etupäässä maataloudellisten tuotanto-osuuskuntien eduista huolehtivan seuran ja kaupunkien kulutusosuuskuntien välillä. Neuvotteluissa tultiin yksimielisiksi siitä, että ehdotettuun hankkeeseen oli suhtauduttava kielteisesti ja sen tilalle oli suositeltava Kaufmannin esittämää tietä. Tähän kantaan yhtyi myöskin Vähäväkisten Osuusliikkeen johtokunta.

Näin evästettyinä matkustimme Tampereelle maaliskuun 20. päivänä 1904 alkaneeseen osuuskauppojen toiseen edustajakokoukseen, jossa asia oli tuleva esille ja ratkaistavaksi. Siellä joutui siten kaksi suunnitelmaa kokouksen käsiteltäväksi.

Kokoukseen osallistui tällä kertaa edustajia 37 osuuskaupasta. Alustavan esitelmän osuuskauppatoiminnan keskittämisen merki-

tyksestä piti komitean sihteeri W. A. Lavonius. Hän esitti, että olisi perustettava osuuskauppojen keskusliike, jonka toimialana olisi sekä kulutustavarain hankkiminen jäseninä oleville osuuskaupoille että näiden sisäisen kehityksen valvominen ja toimipiirin laajentaminen. Tämän keskusliikkeen ei olisi toistaiseksi ryhdyttävä tavaran hankkimista tarkoittavaan toimintaan, mutta sitä tarmokkaammin toimittava kehittääkseen osuuskauppoja tarkoitustaan vastaaviksi, so. terveiden osuustoiminta- ja liikeperiaatteiden mukaisiksi. — Johtajaksi perustettavalle liikkeelle esitti komitea valittavaksi W. A. Lavoniuksen.

Alussa komitean ehdotusta yleensä kannatettiin. Ensimmäisen vastustavan puheenvuoron jouduin minä käyttämään. Kuvasin niitä vaikeuksia, jotka ehdotetulla tiellä olivat odotettavissa. Kun maamme osuuskauppojen koko liikevaihto nousi vain 5 miljoonaan markkaan, ja toisten maiden kehittyneissäkin oloissa ostoksista yleensä vain kolmasosa oli saatu keskitetyksi keskusliikkeeseen, pidin odotettavissa olevaa keskusliikkeen liikevaihtoa liian vähäisenä, jotta sen varaan voitaisiin mitään rakentaa. Kehoitin senvuoksi alussa tyytymään aatteellisen liiton perustamiseen, joka ryhtyisi kehittämään osuuskauppatoimintaa.

Täten esitetty vastustava kanta herätti vilkkaan keskustelun. Komitean ehdotuksen vastustajia tai ainakin sen epäilijöitä alkoi nyt nousta useampiakin. Kun olin tullut maininneeksi, että aatteellisen toiminnan ohella voitaisiin tavarain yhteistä hankintaa harjoittaa ns. yhteisostoliittojen avulla, vaati kokous minua siitä lukemaan laatimani lyhyen alustuksen. Tämä ajatus perustui varsinkin Saksassa yleisesti noudatettuun käytäntöön, jonka mukaan tietyllä alueella toimivat osuuskaupat ns. ”pörssipäivillä”, joihin oli kutsuttu tärkeimpiä tavaranhankkijoita, suorittivat yhteisesti ostoksensa saaden siten edullisempia ehtoja. Suosittelin tällaisiin yhteisostoliittoihin turvautumista meilläkin. Se olisi sopiva tapa alkaa yhteistä tavaranhankintaa, eikä tämä työ sitäpaitsi missään tapauksessa menisi hukkaan, koska niitä vastedeskin, tukkuliikkeen rinnalla, voitaisiin hyvällä menestyksellä edelleen käyttää.

Tähän päättyi keskustelu sillä kertaa, ja kysymyksen valmistelu siirrettiin sitä varten asetettuun valiokuntaan, jonka tuli käy-

dyn keskustelun nojalla tehdä ehdotuksensa kokoukselle. Komiteaan valittiin kymmenen jäsentä, niiden joukossa minutkin.

Komitean istunnoissa yritettiin päästä yksimielisyyteen, mutta epäonnistuttiin. Valiokunnan istuntojen välillä selostelin vastustavalla kannalla olevien työväen miesten kokouksessa valiokunnan keskusteluja ja suunnitelmia. Niissä oltiin kiihkeiden edustajakokouskeskustelujen jälkeen yhä jyrkemmin vastustavalla kannalla helsinkiläisten suunnitelmiin nähden.

Valiokunta koetti saada vastustavalla kannalla olevia puolelleen yksimielisesti yhtymällä tekemääni ehdotukseen yhteisostoliittojen perustamisesta. Muissa suhteissa yksimielisyyttä sen sijaan ei saavutettu. Valiokunnan edustajakokoukselle tekemä ehdotus sisälsi siten yksimielisen suosituksen yhteisostoliitoista. Sen ohella valiokunnan enemmistö, kuusi jäsentä, ehdotti perustettavaksi keskuslaitoksen, joka neuvontatoiminnan ohella yleisen kokouksen päätöksen mukaan voi tilaisuuden tarjoutuessa ryhtyä tavaroita hankkimaan. Vähemmistö, kolme jäsentä, sensijaan ehdotti, että perustettaisiin keskuslaitos, joka toimisi yksinomaan järjestelevänä ja neuvovana laitoksena.

Kun ei valiokunnassa saavutettu yksimielisyyttä, se jäi yleisesäkin kokouksessa saavuttamatta. Kokous hajaantui kahteen osaan. Kahdentoista osuuskaupan edustajat jäivät perustamaan uutta keskusosuuskuntaa ja lukumääränsä nojalla heitä alettiin kutsua "kahdeksitoista apostoliksi". Apostolin lujaa uskoa todella tarvittiin niin laajakantoisen päätöksen tekemiseen esiintyneen erimielisyyden jälkeen. Toinen osa kokousta siirtyi sivuhuoneeseen, missä ryhdyttiin keskustelemaan yhteisostoliittojen perustamisesta. Ajatus sai siellä osakseen yleistä kannatusta. Lounais-Suomessa toimivat osuuskaupat päättivät heti ryhtyä käytännöllisiin toimenpiteisiin, joiden seurauksena oli, että aikanaan perustettiin Lounais-Suomen Osuuskauppojen Liitto.

Näin oli maamme osuuskauppaliikkeessä syntynyt ensimmäinen hajaannus. Itse päämäärästä oltiin yksimielisiä, mutta päämäärään johtavasta tiestä vallitsi erimielisyys. Tämän hajaantumisen syntymisessä olin tahtomattani joutunut näyttelemään johtavaa osaa. Itse asiassa olin ollut monien muiden ajatusten tulkkina.

Tampereella perustettu keskusosuuskunta, jonka nimeksi tuli Suomen Osuuskauppojen Keskusosuuskunta r.l. (SOK) alkoi heti tämän jälkeen toimintansa. Sen ensimmäiseksi johtajaksi valittiin W. A. Lavonius, joka tällöin luopui Otavan toimitusjohtajan toimesta. Hänen lähimmäksi miehekseen tuli Tampereen Työväen Osuuskaupan kirjanpitäjä Jalmari Sahlbom. Uusi keskusliike ryhtyi aluksi harjoittamaan neuvontatoimintaa ja perusti itselleen siinä tarkoituksessa oman lehdenkin, jonka nimeksi tuli "Yhteishyvä".

Lounais-Suomen Osuuskauppojen Liitto

Siinä kokouksessa, jonka lounais-Suomen osuuskaupat Tampereella pitivät yhteisestä kokouksesta poistuttuaan, luettiin kokouksen varrella laadittu lounais-Suomen osuuskaupoille lähetettävä kirjelmä, jossa näitä kehoitettiin liittymään perustettavaan yhteisostoliittoon. Myöhemmin se lähetettiin osuuskaupoille painettuna. Kotiin päästyämme ryhdyimme tarmokkaasti työskentelemään näin yhtäkkiä päätetyn toiminnan käyntiin saamiseksi. Halusimme tehdä tästä liitostamme tavarain ostoja todella helpottavan välikkapalleen osuuskaupoille. Keräämällä alueella olevien osuuskauppojen ostovoiman yhteen ryhdyimme toimeenpanemaan yhteisostoja. Oma varasto ei pidetty, vaan oli tehtaiden lähetettävä tavarat suoraan tilaaville osuuskaupoille. Ulkomailta saapuvat tavarat hoidettiin liiton toimesta tullatuiksi ja lähetettiin sen jälkeen kaupoille. Tällä tavalla voimme hankkia osuuskaupoille entistä edullisempia ehtoja perien samalla liiton kulujen peittämiseksi vähäisen välityspalkkion. Liitolla ei aluksi ollut minkäänlaisia vahvistettuja sääntöjä, vaan se oli aivan löysä liittymä. Rahaliike kulki "Vähäväkisten" kassan kautta, ja osa tavaroistakin huollettiin sen toimesta. Vuoden loppupuolella ryhtyi Juho Rainio hoitamaan yhä suuremmaksi paisuvaa ostotoimintaa.

Yhteisostoliiton tavaranhankinta-asioissa jouduin tekemään erinäisiä matkoja tehtaisiin esitelläkseni uuden tulokkaan ja keskustellakseni sille myönnettävistä ostoehdoista. Tärkeimmän tammöisen matkan tein Vaasaan, jossa oli useampia osuuskaupoille myyviä

tehtaita. Sovittuna aikana sain tavata Vaasan Sokeritehtaan koko johtokunnan, jolle tein selvää liiton suunnitelmista ja sen yhteisestä sokerintarpeesta. Johtokunta, josta muistan tehtaan johtajan Emil Lindroosin, vapaaherra Hugo Sölfverarmin ja kauppias E. Moen, kuunteli esitystäni ja vetäytyi sen jälkeen toiseen huoneeseen päätöstään tekemään. Sain sieltä tavallisille tukkukauppiaille myönnettävät ehdot. — Käynti Vaasan Puuvillatehtaassa tuotti samanlaisen tuloksen. Muutkin tehtaat asettuivat suopealle kannalle uutta tulokasta kohtaan, niiden joukossa saippuatehdas.

Kokeillaksemme yhteisiä ostotilaisuuksia eli ns. ”pörssipäiviä” panimme semmoiset toimeen jo heinäkuulla. Kutsuja olimme lähettäneet lähiseudun osuuskaupoille ja tärkeimmille tavaranhankkijoille. Kutsuja oli ilahduttavassa määrässä noudatettu. Edustajia oli 26:sta osuuskaupasta ja tehtaiden ym. tavaranhankkijain edustajia oli myöskin runsaasti saapuvilla. Näillä Turun työväenyhdistyksen talolla pidetyillä ”pörssipäivillä” tehtiin vilkkaasti kauppoja, kun tavaränäytteet olivat nähtävinä ja hinnat sopivia; muistelen yksin puuvillakankaita ostetun 30 000 markan arvosta, mikä nykyisessä rahassa vastaisi ainakin 3 miljoonaa markkaa. Muita tavaroita ostettiin vastaavia määriä. Tämä ensimmäinen kokeilu oli siten täysin vastannut siihen pantuja toiveita ja kehoitti jatkamaan samaa tietä. Pörssipäiviä pidettiinkin sen jälkeen jatkuvasti noin parin kuukauden väliajoin.

Jo toisilla yhteisostopäivillä herätettiin kysymys kiinteämmän yhteyden aikaansaamisesta lähiseudun osuuskauppojen kesken. Mukana oli useita pieniä osuuskauppoja, joiden ostot olivat niin vähäisiä, etteivät tehtaat halunneet lähettää niille suoraan tavaraa. Vaadittiin sen vuoksi jotakin keskusta, joka ottaisi asian hoitoonsa. Tämä johti tammikuussa 1905 vahvistettujen sääntöjen pohjalla osuuskuntamuodossa toimivan Lounais-Suomen Osuuskauppojen Liiton (LOL) perustamiseen. Kokous, jossa puheenjohtajana toimi Eetu Salin, teki tavallaan ehdollisen päätöksen. Siinä tapauksessa, että SOK:n kanssa saataisiin aikaan yhteisymmärrys sen sääntöjen sekä varsinaisen toiminnan suhteen, olisi LOL:n toiminnan rajoituttava vain SOK:n paikallisena elimenä olemiseen. Ellei tämmöistä

yhteisymmärrystä saataisi aikaan, tulisi LOL toimimaan itsenäisenä keskuksena. Perustavassa kokouksessa valittiin näin alkavalle yritykselle johtokunta ja muut tarpeelliset toimihenkilöt. Sen hoito joutui Juho Rainion käsiin.

Näin oli osuuskauppoja varten syntynyt itse asiassa kaksi eri pohjalla toimivaa keskusjärjestöä. Tulisiko näin pysyvästikin olemaan, jäi riippumaan siitä, voisivatko eri suuntien miehet löytää toisensa yhteisen suunnitelman pohjalla.

Lounais-Suomen osuuskaupat eivät rajoittaneet yhteistoimintaansa yksinomaan tavaran ostoihin. Valistustyöhän oli oikeastaan ollutkin tärkeimpänä asiana, kun niiden yhteistoiminnasta oli ollut puhe. Valistustyön harjoittamista varten perustettiin oma elin, Osuuskunta Oma Apu, jonka johtokunnan puheenjohtajaksi valittiin minut. Se ryhtyi vuoden 1905 alusta julkaisemaan omaa lehteä. Tämä lehti, "Auta Itseäsi", oli ottanut otsikkoonsa Eino Leinon säkeen: "Auta itseäsi, niin Herrakin auttajas on". Lehteä tilattiin moneen osuuskauppaan kaikille jäsenille ja sen painos saatiin siten heti nousemaan 5 000 kappaleeseen, mikä siihen aikaan oli hyvä saavutus. Lehden päätoimittajaksi ryhtyi Juho Rainio, ja minä olin toimitussihteerinä. Kirjoittelin ahkerasti lehteen osuustoiminnan aatteellisista sekä käytännöllisistä kysymyksistä pitäen voimakkaasti esillä osuuskauppojen pääomakysymyksen kunnollista järjestämistä. Ulkomaanmatkoiltani lähettelin lehdelle säännöllisesti matkakirjeitä.

Osuuskunta Oma Apu työskenteli muutenkin aika ripeästi. Se julkaisi useita osuuskaupallisia lentolehtisiä, joita huokealla hinnalla jaettiin osuuskauppojen juhlatilaisuuksissa. Myöhemmin syksyllä se otti kustantaakseen Holyoaken kirjoittaman laajan "Rochdalen kunnan uranuurtajain" historian, jonka sivutöinäni olin suomentanut.

Huhtikuulla 1905 Oma Apu pani toimeen suorastaan suurisuuntaiset opastuskurssit osuuskauppojen toimihenkilöille. Näille oli saapunut osanottajia 40 osuuskaupasta, Pohjanmaata ja Viipuria myöten, kaikkiaan kuutisenkymmentä henkeä. Kurssit kestivät viisi päivää ja jaettiin niiden aikana tietoja mitä moninaisimmista osuuskaupan hoitajille tärkeistä kysymyksistä, yleisistä kauppaa-alaa kos-

kevistä puhtaasti osuuskaupallisiin saakka. Kurssien päättäjäsillanviettoa juhlallistuttivat puheillaan tri Ursin ja Juho Torvelainen.

Vilkasta oli toiminta osuuskaupparintamalla Turussa näinä kuu-kausina.

Lehtiväittelyä

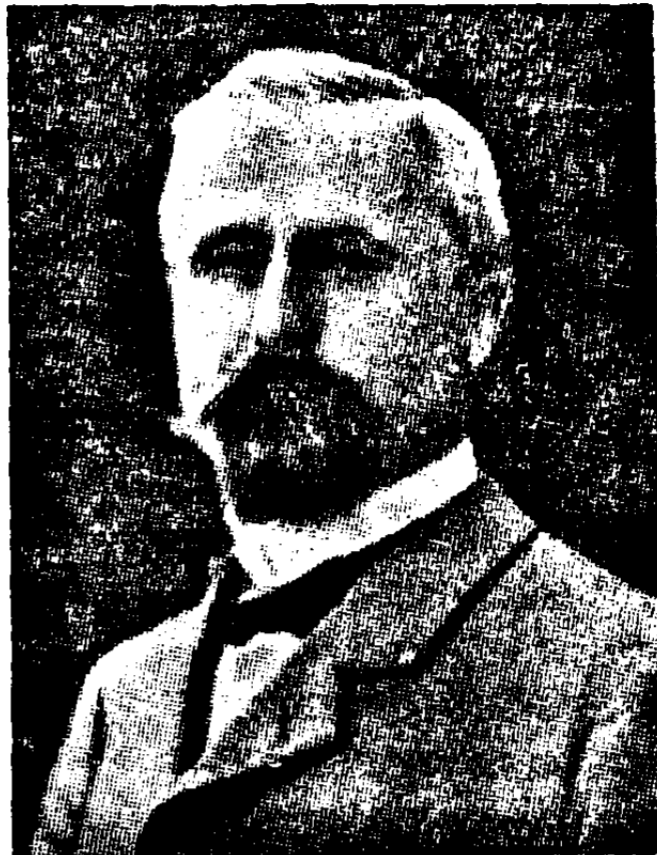
Oli odotettavissa, että osuuskauppaliikkeessä tapahtuneen kahtiajaon seurauksena tulisi olemaan myöskin julkista keskustelua. Sitä käytiinkin melko kiivaassa äänilajissa, osaksi päivälehtien palstoilla, mutta pääasiassa "Yhteishyvän" ja "Pellervon" välityksellä. SOK:n takana olevien voimien taholta karattiin juuri julmetusti turkulaisen kimppuun syyttäen heitä hajaannuksen aiheuttamisesta, ja etupäässä jouduin minä, joka olin joutunut olemaan näkyvimpänä nimenä, näiden hyökkäysten maalitauluksi. Kun ensimmäinen ryöpsähdys jo oli sivuutettu ja kesäisen lepotilan jälkeen rauha melkein oli palannut, tarttui Pellervo-Seuran esimies Hannes Gebhard kyntään ja ryhtyi teoreettiselta pohjalta pohtimaan kysymystä oikeasta tiestä osuuskauppaliikkeen keskittämiseksi. Kirjoituksissaan hän vastusti yhteisostoliittoja, joita Tampereen edustajakokous yksimielisesti oli suositellut. Hänen ensimmäisen kirjoituksensa, joka oli julkaistuna "Pellervo"-lehden syyskuun numerossa 1904, toimitin käännettynä Kaufmanille Saksaan, kun siinä arvostelevasti oli suhtauduttu hänen esittämiinsä mielipiteisiin. Kaufmann antoi silloin käytettäväkseni rauhallisen asiaa selvittävän kirjoituksen, jossa hän selosteli Saksassa saavutettuja kokemuksia. Suomensin tämän ja lähetin sen "Pellervon" toimitukselle pyytäen sen julkaisemista. Toimitus oli siinä määrin epäluuloinen, että vaati Kaufmannin alkuperäisen kirjoituksen nähdäkseen. Tietenkin lähetin sen, mutta mainitsin samalla, että suomennoksestani ei saanut sanaakaan muuttaa. Enintään voisi toimitus tehdä siihen reunamuistutuksia, jos katsoi siihen aihetta olevan. Kaufmannin kirjoitus ei kuitenkaan lainkaan rauhoittanut Gebhardia, vaan peittosi hän nyt vuorostaan Kaufmanninkin. Väittelykirjoituksia jatkui "Pellervossa" aina vuoden 1905 helmikuulle saakka.

Tässä lähes vuoden kestäneessä sanomalehtikeskustelussa peit-
tosivat sekä Gebhard että hänen apunaan Lavonius, Sahlbom ja
SOK:n hallintoneuvoston puheenjohtaja Heikki Lindroos minua par-
haansa mukaan. Pisimmälle persoonallisissa hyökkäyksissä meni
Gebhard, joka eräässä kirjoituksessaan väitti minun toimineen
henkilökohtaisista vaikutteista. Olin muka kesällä 1903 hänelle tar-
joutunut perustettavan keskusliikkeen johtajaksi, mutta päästyäni
selvyyteen siitä, että johtajaksi oli ajateltu toista miestä (W. A.
Lavoniusta) olinkin kääntänyt kelkkani ja ryhtynyt sen perusta-
mista vastustamaan pitäen sitä silloin ennenaikaisena.

Tämän johdosta kirjoitin Gebhardille yksityisen kirjeen, jossa
huomautin hänen vääristelleen hänelle kesällä 1903 Hampurista lä-
hettämäni kirjettä, ja viitaten hänen omaan, silloin lähettämänsä
vastaukseen, toivoin hänen peruuttavan tämän, luultavasti hetken
kiihkossa esittämänsä väitteen. Tätä hän ei kuitenkaan tehnyt,
vaan kehoitti minua julkaisemaan molemmat kirjeet. Silloin kävi
ilmi, ettei hänellä ollut tallella edes minun kirjettäni saati sitten
oman kirjeensä jäljennöstä. Hänen kehoitustaan en katsonut ole-
van syytä täyttää, koska hänen velvollisuutensa oli todistaa väit-
teensä. Lainasin sen vuoksi "Pellervossa" julkaistuun vastineeseeni
vain tärkeimmät lauseet kirjeestäni osoittaen hänen esittäneen pe-
rättömän väitteen ja paheksuin, että hän pelkästään muistinsa va-
rassa oli katsonut voivansa heittää minua vastaan niin julkean syy-
töksen. Sen lisäksi totesin, että jo kesäkuussa 1903 olin Hampurissa
ollessani saanut tietooni, että Lavoniusta ajateltiin SOK:n johta-
jaksi; että vasta heinäkuussa, Juho Torvelaisen siellä käydessä ja
hänen kehoituksestaan, olin kirjoittanut Gebhardille kirjeeni; sekä
että Gebhard elokuussa oli vastannut tähän kirjeeseeni, mainiten
että uuden liikkeen johtaja alussa tulee toimeen yhden naisen
avulla, mutta lupasi samalla pitää minut mielessään, kunhan liike
suurenee ja tarvitsee lisävoimia. Hän ei siis silloin itsekään käsit-
tänyt kirjettäni tarjoukseksi pyrkiä johtajan tuolille.

Kieltäytymiseni luovuttaa hänen käytettäväkseen alkuperäisiä kir-
jeitä selitti Gebhard vuorostaan siten, että en uskaltanut sitä tehdä,
koska muka totuus silloin olisi paljastunut. Kun tämä kirjejuttu
tähän saakka on ollut selvittämättä ja niin ollen saattaa olla rasi-

Hannes Gebhard, Pellervo-Seuran esimies.

tuksenani viimeisellä tuomiolla, on syytä jäljentää tuo pahan onnen kirje kokonaisuudessaan. Se oli seuraavan sisältöinen:

"Hampuri 16. 7. 1903.

Tohtori Hannes Gebhard. Helsinki.

Useammalta taholta, viimeksi herra Torvelaisen kautta, kuul-
tuani, että Suomen osuuskaupat aikovat perustaa itselleen yhteisen
keskusliikkeen, rohkenen seuraavalla kääntyä puoleenne.

Jo vuosi takaperin, käydessäni ulkomaanmatkastani luonanne
puhelemassa, oli vakaa aikomukseni antautua osuuskauppojen pal-
velukseen, ja täällä lähemmin niihin sekä osuuskuntaliikkeeseen
yleensä tutustuttuani olen päätöksessäni varmistunut ja vain odot-
tanut hetkeä, jolloin tämä aikeeni voisi toteutua. Nyt kun Suomessa
osuuskauppojen keskusliike perustetaan, luulisin tilaisuuden olevan
käsissä ja pyydän senvuoksi Teitä, Herra Tohtori, suosiollisesti il-
moittamaan, onko minulla Teidän mielestänne mahdollisesti toi-
veita siihen pääsemiseen.

Arvellen, että Herra Tohtori ei minua enää lähemmin muista,
pyydän ilmoittaa, että ylioppilaana Suomen Liikemiesten Kauppa-
opiston kurssin suorittuani ja jonkun aikaa Suomessa liikealalla
toimittuani, jo yli vuoden ajan olen työskennellyt Grosseinkaufs-
gesellschaftin (GEG:n) pääkonttorissa Hampurissa. Aluksi olin kir-
janpitäjänä ja nyt puolen vuoden ajan kirjeenvaihtajana, samalla
ottaen vastaan tavaratilauksia. Tämän lisäksi olen Herra Toimittaja

Heinrich Kaufmannin ystävällisesti opastamana sopivan kirjallisuuden avulla syventynyt itse aatteeseen sekä myöskin osuuspäivien aikana Dresdenissä tutustunut osuuskauppojen rientoihin itse niitä edustavien miesten kautta.

Pitkä ei siis kyllä ole kokemukseni, mutta sitä monipuolisempi. Ja mitä ehkä puuttuu, siihen toivon itse toimessa tutustuvani.

Jos voin toivoa tulevani huomioon otetuksi, olen aikonut jo ensi kuun alussa lähteä Hollannin, Belgian ja Ranskan kautta matkalle Englantiin tutustuakseni osuuskauppaliikkeeseen sen eri muodoissa. Olisin senvuoksi kiitollinen, jos Te Herra Tohtori siihen mennessä hyväntahtoisesti antaisitte vastauksen ylläolevaan. Varaton kun olen en ilman jonkinlaista varmuutta voi näin suurelle matkalle lähteä.

Arv. vastaustanne odottaen jään

kunnioittaen

Väinö Tanner.”

Tähän kirjeeseen sain jonkin aikaa odottaa vastausta. Syynä oli tohtori Gebhardin ulkomaanmatka. Hän oleskeli nimittäin silloin Norjassa terveyttään hoitamassa. Noin kuukauden päästä oli käsissäni kuitenkin seuraavan sisältöinen vastauskirje:

”Dovre-fjeld 10. 8. 1903.

K. Herra Väinö Tanner, Hamburg.

Kirjeenne 16. 7. ei tavannut minua kotona, vaan on kierrellyt maita, ennenkuin se tapasi minut. Sen jälkeen olen vielä ollut huonona, niin että tämä vastaus on viipynyt — vastoin tahtoani — jo liiankin kauan.

Toinen ikävä on se, etten voi antaa Teille mitään oikeata vastausta. Se puuha, josta Te mainitsette kuulleenne, oli saanut alkunsa työväen piiristä, jonka vuoksi me Pellervosta emme ole tahoneet paljon vaikuttaa siihen. Minulla sen vuoksi ei ole mitään sananvaltaa keskusliikkeen asioissa. Sitä paitsi tiedän, että uuden liikkeen johtajaksi on aiottu erästä hyvin lahjakasta ja tarmokasta liikemiestä, joka jo asianharrastuksesta on jättänyt hyvin edullisen paikkansa, valmistautuakseen tälle alalle. Varmasti en voi sanoa, tuleeko hän siihen vai ei. Niinkauvan kuin liike pysyy ainoastaan

välitysliikkeenä, luulisin, että hän voi — mahdollisesti yhden naisen avulla — yksin toimittaa sen tehtävät. Mutta jos liike pian kehittyy suureksi ja muuttuu kiinteäksi, niin se luonnollisesti lyhyen ajan kuluttua tarvitsee ja voi palkata useampia kallispalkkaisempiakin miehiä. Ja silloin ei minun tietääkseni ole ketään, joka meillä olisi siihen niin valmistautunut kuin Te ja lupaan minä puolestani tehdä mitä silloin voin saadakseni Teidät sinne, jos Te silloin vielä haluatte.

Jos Te sitä ennen jo tahtoisitte antautua osuustoiminnan palvelukseen, odottaaksenne paikkaa suuressa keskusliikkeessä, niin ilmoittakaa siitä minulle syksyn kuluessa. Ajattelen näet, että Pellerlossa ehkä voitaisiin toimittaa Teille joksikin aikaa toimi, vaikka se tietysti ei tule olemaan kovin suuripalkkainen.

Kunnioittaen

Hannes Gebhard.”

No niin. Tätä katkeraa väittelyä kesti lähes kokonaisen vuoden ajan. Olin siinä aika ahtaalla, kun neljä miestä pehmitti minua minkä ennättivät ja osasivat. Kaikki olivat minua vanhempia ja kokeneempia. Minä taas olin vallan tottumaton sanomalehtiväittelyyn enkä silloin vielä tiennyt, ettei semmoisessa koskaan saa oikeutta. Toimitus pitää aina puolensa, ja väittelijän vilpittömimmätkin selitykset tulkitaan väärin. Taisinpa sen vuoksi jäädä heikommalle puolelle, varsinkin kun vastapuoli voi vedota niin selvään periaatteeseen kuin osuuskauppaliikkeen yhtenäisen rintaman välttämättömyyteen, mitä minäkin pidin tärkeänä. Kysyä tosin sopi, kuka sen rintaman oli rikkonut. Joka tapauksessa koski minuun, 23-vuotiaaseen nuorukaiseen, kiusallisella tavalla kun täytyi nähdä omaa henkilöäni julkisesti painomusteen välityksellä tällä tavalla armottomasti rääkättävän. Se oli ensimmäinen varsinainen parkitus, minkä nahkani on saanut. Sen jälkeen olen saanut kestää monta muuta samanlaista leikkiä, mutta ne eivät enää ole vähimmässäkään määrässä vaikuttaneet. Ensimmäinen löylytys riitti turvaamaan mielenrauhan kaikkia myöhempiä tämäntapaisia hyökkäyksiä vastaan.

Sovinto

Se tulos näistä vuoden kestäneistä väittelyistä ja keskusteluista kuitenkin oli, että sovinnon halu molemmin puolin alkoi tulla voimakkaammaksi kuin erottavat näkökohdat. Alettiin ymmärtää, että jatkuva riiteleminen saattoi vahingoittaa itse pääasiaa, osuuskauppaliikkeen menestymistä. Keskustellessani turkulaisten ystävieni kanssa tulimme siihen käsitykseen, että olisi yritettävä päästä yhteisymmärrykseen, jos vain vastapuolella olisi siihen halua ja jos se suostuisi poistamaan pahimpia sovinnon tiellä olevia esteitä.

Vastapuolellakin alkoi sovinnon halu voittaa alaa. Nähtävästi siihen vaikutti sekin, että turkulaisella puuhalla oli ollut odottamattoman hyvä menestys. Sen mukana kulkivat maan voimakkaimmat osuuskaupat, ja ne olivat järjestäytymisellään onnistuneet saamaan tavaranhankintansa niin hyvälle pohjalle, ettei SOK voinut tarjota jäsenosuuskaupoilleen yhtä edullisia ehtoja. Yhä edelleen oli sitä paitsi harkinnanvaraista, kumpi tie varmemmin johtaisi tulokseen ja kumpi suunta jäisi pysyväksi, jos kilpailu olisi jatkunut. Tosin oli turkulaisella puuhalla suppeampi toimialue, eikä sillä ollut halua ulottaa toimintaansa varsinaisen alueensa ulkopuolelle. Siten siitä ei voinut kehittyä suurliikettä koko maata varten.

Sovinnon aikaansaamiseen vaikutti ehkä ratkaisevasti SOK:n uuden johtajan W. A. Lavoniuksen opintomatka Saksaan ja Tanskaan. Vuoden 1905 alussa pyrki näet Lavonius Saksan osuustukkukauppaan joksikin ajaksi, tarpeen vaatiessa harjoittelijana, voidakseen perehtyä tämän liikkeen toimitapoihin. GEG:n johto kirjoitti silloin minulle mainiten tästä, sekä pyysi henkilötietoja Lavoniuksesta ja hänen tarkoituksistaan, oliko hänellä toisin sanoen oikea asia päämääränään. Tietysti suosittelin lämpimästi tilaisuuden varamista hänelle perehtyä osuustoiminnalliseen liikkeeseen myöskin käytännössä. Lavonius oleskelikin sitten lähes parin kuukauden ajan GEG:n konttorissa.

Huhtikuun puolivälissä 1905 sain Kaufmannilta lavean kirjeen, jossa hän kertoi Lavoniuksen siellä olosta ja mainitsi istuneensa illan yhdessä hänen kanssaan. Tällöin heillä oli ollut perusteellinen keskustelu Suomen osuuskauppaliikkeen asioista, lähinnä keskusliik-

keen perustamisen yhteydessä esiintyneistä erimielisyyksistä. Kaufmann oli pahoitellut sitä, että meillä oltiin ajautumassa siihen, että maahan muodostuu kaksikin keskusliikettä, vaikkei meillä, hänen mielestään, vielä ollut oikein varaa perustaa yhtäkään. Hän oli katsonut asiakseen tehdä yksityiskohtaisen ehdotuksen sovinnon aikaansaamiseksi ja siten molempien keskittymispyrkimysten yhteensulattamiseksi. Hän ilmoitti Lavoniuksen suostuneen tähän sovintoehdotukseen, mutta että Lavoniuksen mukaan kaikki muka riippuisi minun kannastani. Helpottaakseen yhteenliittymistä oli Lavonius samassa tilaisuudessa tarjoutunut minun hyväkseni vetäytymään syrjään SOK:n johdosta. Tähän oli Kaufmann sanonut olevansa vakuuttunut siitä, ettei minulla ollut mitään henkilökohtaisia pyrkimyksiä, vaan että olin toiminut puhtaasti asiallisilla perusteilla.

Lopuksi Kaufmann ehdotti, että viittaamalla häneen ja hänen ehdotuksiinsa ottaisin yhteyden Lavoniukseen ja yrittäisin päästä hänen kanssaan yhteisymmärrykseen, jotta tämä ikävä erimielisyys saataisiin haudatuksi.

Tämmöinen yhteys järjestettiin. Kun lounais-Suomen osuuskaupat huhtikuun 15.—20. päivinä 1905 kokoontuivat aikaisemmin mainituille luentokursseille Turkuun, saapui niihin osanottajaksi myöskin Lavonius. Tällöin järjestettiin yhteinen keskustelu erimielisyyksien aiheesta. Saapuvilla olleet osuuskauppojen edustajat huomauttivat, että heidän edustamansa osuuskaupat tosin Tampereen kokouksessa olivat pitäneet SOK:n perustamista ennenaikaisena, mutta että niillä sen ohella oli ollut paljon huomautettavaa myöskin SOK:n rakennetta vastaan. Tämä puoli oli Tampereella kokonaan jäänyt keskustelun ulkopuolelle. Kun SOK epäilyksistä huolimatta oli tullut perustetuksi, voitaisiin tämä seikka ehkä pitää tosiasiassa, josta ei enää päässyt. Mutta sääntöjä vastaan aikaisemmin tehdyt huomautukset olisi joka tapauksessa otettava huomioon. Tällöin myös tarkemmin määriteltiin sääntöjen muuttamista tarkoittavat vaatimukset. Tärkeimmät vaatimukset olivat seuraavat:

Säännöissä oli niin hyvin osuusmaksu kuin lisämaksuvelvollisuuskin asetettu riippuvaksi jäsenosuuskaupan myynnistä. Tätä pidettiin vähemmän sopivana, koska osuuskauppojen myynnin suu-

ruus huomattavassa määrässä riippui siitä, kuinka laajaa myyntiä ei-jäsenille harjoitettiin. Parempana pidettiin sen määräämistä jäsenluvun perusteella. Samalla haluttiin korottaa lisämaksuvelvollisuuden määrää.

Sääntöjen mukaan SOK:n kokouksiin valittujen osuuskauppojen edustajain valtuus kesti kolme vuotta. Tätä pidettiin osuuskauppojen vapautta liiaksi rajoittavana. Vaadittiin vuosittain tapahtuvaa valintaa.

Pääsymaksu oli suoritettava jokaiselta osuudelta, myöskin vuosittain otettavilta uusilta osuuksilta. Kertakaikkista pääsymaksun suorittamista pidettiin oikeampana.

Näiden pääh huomautusten ohella oli lukuisia vähäisempiä toivomuksia. Mm. katsottiin johtajille jätetyn liiaksi ratkaisuvalltaa.

Näin oli toinen asiapuoli periaatteessa ilmaissut kannattavansa sovintoa ja samalla määritellyt toivomuksensa.

Seuraava askel otettiin jo muutaman päivän päästä, huhtikuun 24. päivänä Helsingissä alkaneen osuuskauppojen edustajakokouksen yhteydessä. Ulkopuolella virallisen kokouksen asetettiin kymmenmiehinen komitea — viisi kummaltakin puolelta — pohtimaan sovinnon mahdollisuuksia. Siitä kehittyi sitkeä kokous — se kesti kokonaista kahdeksan tuntia — mutta sovinnon pohja saatiinkin sitten selväksi. Sopimuksen mukaan suostuivat SOK:n miehet muuttamaan sääntönsä esitettyjen toivomusten mukaisesti. LOL:n miehet suostuivat esittämäänsä jäsenosuuskaupoilleen ja kannattajilleen, että LOL purettaisiin ja sen jäsenosuuskaupat liittyisivät SOK:hon. Kun kaksi osuuskauppalehteä oli liikaa, suostuttiin lopettamaan "Auta Itseäsi" lehden julkaiseminen. Lisäksi Osuuskunta Oma Apu lupasi lopettaa muunkin kustannustoimintansa. LOL:n miehet olivat siten valmiita auttamaan sovinnon aikaansaamista luopumalla omista puuhistaan saaden sitä vastaan toivomuksensa SOK:n sääntöihin nähden huomioonotetuiksi. — Edustajakokous otti tyytyväisin mielin vastaan tiedon saavutetusta sovinnosta.

Iloisena tästä päätöksestä, jonka aikaansaamisessa olin ollut mukana, kirjoitin "Auta Itseäsi"-lehteen: "Siunausta tuottavaksi päiväksi Suomen nuorelle osuuskauppaliikkeelle muodostui kuluvan huhtikuun 24. päivä. Silloin kokoontui Helsingin edustajakokouksen

yhteydessä kymmenmiehinen komitea neuvottelemaan, miten saataisiin vältetyksi se lopullinen kahtiajako, joka kaiken todennäköisyyden mukaan uhkasi Suomen osuuskauppaliikettä. Neuvottelujen tuloksena on päätös yhtenäiseen toimintaan liittymisestä, minkä sanoman Suomen osuuskaupat ottanevat vastaan yhtä vilpittömällä ilolla kuin sen tekivät heidän edustajakokouksessa olevat edustajansakin.”

Kaikki eivät kuitenkaan olleet yhtä iloisia tästä päätöksestä. Kun kesäkuulla pidettiin LOL:n kokousta Loimaalla, vastustettiin monen osuuskaupan taholta LOL:n lopettamista. Epäiltiin SOK:n pystyvän välittämään tavaroita yhtä edullisesti kuin oma liitto. Äänestyksessä jakaantuivat äänet tasan, joten mitään ratkaisua ei saatu aikaan. Toimintaa päätettiin sen vuoksi jatkaa. SOK:n johto viivytteli myöskin sääntöjen muutoksien toimeenpanoa, mikä puolestaan herätti epäluuloja. Olin silloin ulkomaanmatkalla enkä siten voinut vaikuttaa toisenlaisen tuloksen aikaansaamiseksi.

Asia tuli uudelleen esille syyskuun 16.—17. päivinä Salossa pidetyssä LOL:n kokouksessa. Siellä oli SOK:n puolesta saapuvilla Lavonius, joka rauhoitti kokousta tiedolla, että SOK:n sääntöjen muutos kyllä tulee toimeenpantavaksi. Minua oli pyydetty kertoilemaan havaintojani ulkomaanmatkalta, jolta juuri olin palannut. Koetin sen yhteydessä osoittaa, miten tärkeänä muualla pidettiin yhtenäistä toimintaa. LOL:n purkamiseen päätettiin tässä kokouksessa ryhtyä, ja osuuskauppalehdet päätettiin myöskin yhdistää. Vaatimuksena oli kuitenkin, että ”yhdistetyssä osuuskauppalehdessä tulisi sallia vapaasti tuoda esiin eri mielipiteitä osuuskauppatoimintaa koskevissa kysymyksissä”.

Kun vielä SOK:n marraskuussa Tampereella pidetty ylimääräinen kokous oli muuttanut säännöt sovitulla tavalla, oli asia saatu satamaan. Kokouksen jälkeen sen osanottajat marssivat työväentalolle. Siellä huudettiin eläköötä yksimielisyydelle ja laulettiin ”Työväen marssi”.

”Pellervokin” oli nyt tyytyväinen. Se lausahti: ”Vihdoinkin oikealla tolalla! huoahtaa osuustoimintamies tuon pitkän ja osuustoiminta-asialle haitallisen hajaannuksen jälkeen.”

Lopulliset yhdistämistoimenpiteet suoritettiin vuoden 1906 alussa.

Sen johdosta, että aatteellinen ja neuvontatyö, jota lounais-Suomen osuuskaupat olivat vaatineet erotettavaksi tavaraliikkeen yhteydestä, tässä sovinnonteossa edelleen jäi tavaraliikkeen hoidettavaksi, katsoin aiheelliseksi "Auta Itseäsi" lehden viimeisessä numerossa kirjoittaa, että "läheisessä tulevaisuudessa täytynee kuitenkin pakostakin herätä kysymys muutamien tehtävien erottamisesta keskusliikkeen toiminnasta. Tarkoitamme neuvovaa toimintaa, sanomalehden julkaisemista ja agiteerauksen järjestämistä, jolloin keskusliike voisi suuremmalla tarmolla antautua tavaraliikettä edistämään. Neuvova toiminta kärsii ehdottomasti ollessaan yhdistettynä tavaraliikkeen yhteyteen, ja sanomalehden tulee olla osuuskauppojen eikä keskusliikkeen äänenkannattaja, sitä vaatii terve kehitys. Näitä tehtäviä tulisi hoitamaan sihteerinvirasto, joka osuuskunnan muotoon perustettuna ottaisi innolla ajaakseen aatteellista puolta osuuskaupoissa."

Tämä vaatimus nousi uudelleen päiväjärjestykseen kymmenkunta vuotta myöhemmin, jolloin se aiheutti vilkkaan keskustelun ja oli yhtenä uuden eron aiheena.

Tällä kertaa repeämä kuitenkin oli saatu paikatuksi. Yhdessä kes-tettiin sen jälkeen seuraavat kymmenen vuotta. Silloin keskipa-koisvoimat jälleen saivat yliotteen. Maailmansodan rasitukset kärjisi-tivät eri yhteiskuntapiirien keskinäisiä suhteita siinä määrin, että yhteisessä pesässä eläminen ei enää saattanut jatkua. Jakaantumi-nen tapahtui silloin suunnilleen samoja linjoja myöten kuin ensim-mäiselläkin kerralla. Maamme työväki ja maanviljelijät eivät sopi-neet elämään saman katon alla osuuskauppaliikkeessäkään.

Erimielisyydet „Vähäväkisissä“ johtavat eroon

Aikaisemmin olen kuvaillut Vähäväkisten Osuusliikkeen hallituk-sen suhtautumista toimintaani. Se oli alussa hyväntahtoista, ja nuorta miestä koetettiin hallituksen taholta kaikin tavoin tukea. Mo-nessi oli työ hallituksen tavattoman perinpohjaisuuden vuoksi tosin raskasta, mutta toimeen silti tultiin.

Vähitellen tuli näihin suhteisiin jotakin vinoa ja rikkinäistä.

Mistä se oikeastaan johtui, on minulle edelleenkin arvoitus. Ehkäpä hallituksen eräät jäsenet pitivät joitakin suunnitelmiani ja laajenuspyrkimyksiäni liian lennokkaina; joka tapauksessa alkoi olla yhä vaikeampaa saada hallitusta kannattamaan kaupanhoitajan ehdotuksia. Ehkäpä tähän välien kylmenemiseen vaikutti osaltaan sekin, että puuhailin paljon oman liikkeen ulkopuolella, osuuskauppaliikkeen hyväksi yleensä. Olinhan usean lähiseudun osuuskaupan tilintarkastajana, pidin niiden kokouksissa puheita, toimin Lounais-Suomen Osuuskauppojen Liiton johtokunnan jäsenenä ja kaiken kukkuraksi riitelin helsinkiläisten osuustoimintamiesten kanssa sanomalehtien palstoilla.

Tein joka tapauksessa ennen pitkää sen havainnon, että eräät hallituksen jäsenet alkoivat esiintyä arvostelevasti ei vain hallituksen kokouksissa vaan vielä enemmän sen ulkopuolella. Ikävimpänä puolena tässä oli se, että se tapahtui myyräntyön luontoisena, johon ei voinut edes kunnolla vastata tai antaa selityksiä. Selvästi huomasi, että se oli järjestelmällistä ja että sillä pyrittiin johonkin päämäärään. Varsinaisena sieluna tässä toiminnassa lienee ollut liikkeen kirjanpitäjä Varjonen, joka yhä edelleen oli leppymätön, ja hän sai mukaansa pari hallituksen jäsentä.

Kun en itse ole pätevä lausumaan arvostelua omasta toiminnastani yhtä vähän kuin erimielisyyksien syistä, lienee paikallaan osittain lainata osuuskunnan 25-vuotistoiminnan johdosta vuonna 1927 julkaistua historiikkia. Siitä selvinnee, millä tavalla näitä aikoja pöytäkirjojen ja muistitietojen nojalla jälkeen päin on muisteltu.

Aikutaivaltani liikkeessä kuvaillaan seuraavin kaunein sanoin:

"Vähäväkisten Osuusliike sai uuden kaupanhoitajan kanssa uutta eloa ja uusia kokemuksia ja liikkeelle näytti tulevaisuus taatulta. Suuret suunnitelmat ja suuret kysymykset astuivat esiin. Hallitukselle toi uusi kaupanhoitaja suurta helpotusta, sillä olihan nyt asioista vastaamassa mies, jolla jo oli laaja kaupallinen kokemus. Häneltä tultiin paljon vaatimaan, mutta tyydytyksellä voidaan sanoa, että paljon hän antoikin" . . . "Vuosi 1904 oli muuten Vähäväkisten Osuusliikkeessä — samoin kuin koko maan osuustoiminnan historiassa — suurten ajatusten, suunnitelmien ja myös toteutumisten vuosi. Kaupanhoitaja Tannerin kaukonäköisyys ja osuustoimin-

nallinen päämäärä — minkä hänen myöhemmällä ajalla voidaan sanoa toteuttaneen tekemällä Osuusliike Elannon siksi mikä se nyt on, — ilmenee selvästi Vähäväkisten Osuusliikkeen kyseessäolevan vuoden pöytäkirjoista ja vuosikertomuksista. Hänen päämääränsä oli: jäsen-ten tulee voida tyydyttää kaikki ostotarpeensa omasta liikkeestä”.

Näin kauniilta näytti taivas vuoden 1904 kokemusten valossa. Mutta vuoden 1905 aikoja kuvatessa kuuluu liikkeen historioitsijan ääni paljon huolestuneemmalta:

”Vuosi näyttää verrattain tulokselliselta, mutta eripuraisuus oli päässyt iskemään liian syväälle. Arvosteltiin ja puhuttiin. Mistä? Eiköhän liene ollut vain pikkuseikkoja, joita ei silloin ymmärretty, ja jotka silloin näyttivät jättisuurilta. Lopputulos eripuraisuudesta oli se, että kaupanhoitaja ja johtokunta joutuivat vastakkain. Mielipahoin on todettava, että ristiriita kärjistyi seuraavan vuoden kuluessa — kaupanhoitajan viettäessä hänelle myönnettyä lomaa Saksassa — siihen, että kaupanhoitajan oli jätettävä toimensa. Mikä oli tehty, sitä ei yritettykään korjata, ja liike menetti miehen, joka jo parin lyhyen vuoden aikana oli osottanut omaavansa sekä kykyä että tarmoa laajempaakin työtä varten kuin mitä liikkeemme silloin vaati.”

Suoraa päätä eivät nämä erimielisyydet kuitenkaan johtaneet eroon. Niitä koetettiin välillä selvitelläkin. Kun keväällä 1905 tietooni tuli täsmällisesti määriteltäviä syytöksiä, katsoin oikeaksi alistaa nämä syytökset sovinto-oikeuden käsiteltäviksi, kuten osuuskunnan säännöt edellyttivät. Hallituksen puheenjohtaja — eräiden toisten tukemana — oli levittänyt sellaista huhua, että toiminnasani olin sekoittanut toisiinsa Vähäväkisten Osuusliikkeen ja Lounais-Suomen Osuuskauppojen Liiton liiketoimintaa, sekä että tämä oli tapahtunut edellisen vahingoksi. Niiden väitettiin joutuneen kilpailemaan keskenään. Haastoin tämän johdosta puheenjohtajan, seppä Mattssonin (Helle), sovinto-oikeuteen, jonka puheenjohtajana toimi opettaja J. K. Kari. Siinä kaikki syytteet tutkittiin ja osoitettiin perättömiksi, jopa siinä määrin, että vastapuolenkin edustajain oli ne myönnettävä täysin perättömiksi. Sovinto-oikeus määräsi hallituksen puheenjohtajan julkisesti peruuttamaan syytöksensä tai eroamaan. Osuuskunnan kokoukselle sovinto-oikeus ehdotti, että asia ”haudattaisiin hiljaisuudella”.

Kun tämä sovinto-oikeuden päätös esitettiin osuusliikkeen neljännesvuosikokouksessa toukokuun 28. päivänä 1905, jotta ainakin siinä mainitut asiat olisivat loppuunkäsiteltyjä, ei siitä ollut mitään apua. Kokouksessa vallinnutta mielialan kiihkeyttä kuvaa edellämainittu 25-vuotiskertomus seuraavalla tavalla:

”Tässä kokouksessa luettiin sovintolautakunnan lausunto kaupanhoitajan ja johtokunnan puheenjohtajan välisessä edelläviitatussa palkkiojutussa, mikä kokous loppui ’huutoon ja jalkojen polkemiseen sekä kättentaputuksiin . . . Melua ei voinut puheenjohtajakaan hillitä ja näin ollen ei hautaus (esilläolevan jutun, joka oli ehdotettu haudattavaksi) tapahtunut hiljaisesti’, kuten pöytäkirjan vastaava pykälä kertoo. Erinomaisen kuvaavasti esittää silloinen kaupanhoitaja V. Tanner osuuskunnan sisäistä tilaa saman vuoden ensimmäisessä neljännesvuosikertomuksessaan: ’Varsinaisista tapahtumista köyhä, mutta sisäisestä eripuraisuudesta rikas, siinä lyhyt kertomus tämän vuoden 1. neljänneksen toiminnasta’, ja toteaa samassa kertomuksessa vähän myöhemmin: ’Vähäväkisten Osuusliike, josta aikanaan niin paljon toivottiin, on miltei hajaantumistilassa’. Se ei kuitenkaan hajonnut, mutta vielä kirjoitettiin monta rikkinäistä lehteä sen aikakirjoihin. Lieneekö ollut ajan henki vai sittenkin ’pimeyden ja salaisuuden voimat’, jotka kokouksissa riehakoivat. Vuosikymmenien jälkeen asiaa arvosteltaessa on todella taipuvainen uskomaan, kuten *Auta Itseäsi*-lehti eräässä kokousselostuksessaan lausuu, ettei asiallinen puoli kysymyksissä ollut useallekaan pääasiana.”

Kertomuksessa mainitun neljännesvuosikokouksen jälkeen muodostui tehtävieni hoito entistä vaikeammaksi. Havaitsin, että osuuskunnan jäsenistössä ei enää vallinnut se luottavainen mieliala, joka on välttämätön, jos mieli saada asioita kulkemaan säännöllistä laatuaan. Tässä vaiheessa pidin parhaana pyytää toimestani joksikin aikaa lomaa otaksuen mielialan sillä välin rauhoittuvan. Tämä tuntui omankin mielenrauhani säilymisen kannalta tarpeelliselta.

Sainkin virkavapautta pitemmäksi aikaa ja läksin useampia kuuksia kestäneelle opintomatkalle ulkomaille. Tämä matkani ulottui Saksaan, Sveitsiin, Ranskaan ja Englantiin. Matkan ollessa päätty-mäisillään sain Juho Rainiolta sähkösanoman, jossa minua kehoitettiin kiireesti palaamaan kotiin.

Kotiin palattuani oli matkan mieluisat muistot jätettävä takalalle ja siirryttävä ikävään arkipäivään. Rainiolta sain kuulla mitä poissaollessani oli tapahtunut ja mikä oli saattanut hänet toimeenpanemaan hälytyksensä. Sen sijaan, että mielialat poissa ollessani olisivat rauhoittuneet, oli kiihko yhä vain yltenyt. Samoja asioita, jotka jo olivat olleet sovinto-oikeuden käsiteltävinä, oli edelleen käytetty aiheina. Olin muka laiminlyönyt tehtäviäni ja olin sopimaton palvelija. Johtokunnan enemmistö oli jo tehnyt päätöksensäkin. Poissaollessani olin erotettu toimestani.

Asia joutui kokonaisuudessaan vielä osuuskunnan kokouksessa käsiteltäväksi. Kokous pidettiin Raunistulan Työväenyhdistys "Tarmom" talolla sunnuntaina 23. päivänä syyskuuta 1905. Olen ollut monessa meluisassa kokouksessa sen jälkeen, mutta tämä vei voiton kaikista kokemistani. Alusta alkaen se oli täynnä sähköä. Onnettomuudeksi kokoukselle valittiin taitamaton puheenjohtaja, joka ei kyennyt ylläpitämään järjestystä eikä teettämään päätöksiä.

Kun minun asemaani koskeva asia tuli esille, luki johtokunnan jäsen konduktööri Kuhlberg (Karhi) johtokunnan enemmistön syytekirjelmän. Siihen sain tilaisuuden vastata omalla kirjelmälläni, jossa kohta kohdalta torjuin esitetyt väitteet. Vielä muitakin kirjelmiä luettiin, mm. Juho Rainio ja maisteri Airola esittivät minua puolustavat ja johtokuntaa syyttävät kirjelmät. Melu oli kaiken aikaa sietämätön.

Ennen kokouksen virallista lopettamista ei päästy päätöksen tekkoon, mutta silti kokouksen selitettiin hyväksyneen johtokunnan enemmistön erottamispäätöksen. Siitä miten tämä päätös syntyi, kertoi Juho Rainio sanomalehdissä seuraavaan tapaan:

"Kokouksessa vallitsi alusta alkaen kiihkeä mieliala, puhjeten tuon tuostakin myrskyiseksi. Etenkin silloin pidettiin korvia särkevää melua, kun käytettiin puheenvuoroja, jotka olivat johtokunnan enemmistölle vastenmielisiä, jonka vuoksi tuntui siltä kuin olisivat he hankkineet sinne melunpitäjiä. Asiallinen keskustelu tällaisessa melussa oli mahdoton, etenkin kun kokouksen puheenjohtaja vielä antoi puheenvuoroja hyvin puolueellisesti saaden puolueellisuudestaan useamman kerran ansaittuja muistutuksia.

Herra Tanner vastauksessaan kumosi kohta kohdalta johtokun-

nan enemmistön tekemät asialliset syytökset. Kun johtokunnan enemmistön useat syytökset olivat suorastaan valheellisia (kuten mm. se, että hra Tanner muka oli saattanut Lounais-Suomen Osuuskauppojen Liiton ja Vähäväkisten Osuusliikkeen keskenään kilpailemaan ja siten riistänyt osuuskunnalta suuret provisioinit), olisi näyttänyt hyvin omituiselta, jos osuuskunta tällaisten valheellisten syytösten nojalla olisi ruvennut asiasta päätöksiä tekemään. Osuuskunta *ei tehnyt*kään asiasta minkäänlaista päätöstä, sillä puheenjohtaja selitti ainakin kokouksen loppuneeksi ilman minkäänlaista päätöksentekoa. Kun allekirjoittanut yhdessä useiden muiden kokouksen jäsenten kanssa oli poistunut puheenjohtajan ilmoituksen johdosta kokoushuoneesta, sanottiin puheenjohtajan tehneen jonkinlaisen päätöksen, mutta tämä tapahtui vasta sen jälkeen kun kokous oli virallisesti lopetettu ja suuri osa osanottajia poistunut. Tällainen päätös ei ole koko osuuskunnan päätös.”

Vaikka kokouksen päätöksestä olisi vielä voinut vedota uuteen kokoukseen, pidin viisaimpana tehdä kokouksen menosta johtopäätökseni ja katsoa tullee ni erotetuksi toimestani. Eihän ollut mahdollista jatkaa työtä, kun olosuhteet olivat muuttuneet näin vaikeiksi. Tyydyin päätökseen ja lopetin työni. Samalla erosivat johtokunnasta eriävällä kannalla olleet johtokunnan jäsenet, muiden mukana Juho Rainio.

Kahden vuoden hartaan työskentelyn jälkeen oli minut siis kylmästi heitetty ulos Vähäväkisten Osuusliikkeestä. Samalla olivat myöskin mahdollisuuteni osuuskauppaliikkeessä toistaiseksi tulleet olemattomiksi. Aikaisemmin SOK:n johdon kanssa käymäni väittelystä jälkeen ei tuntunut olevan toiveita, että rauhassa saisin jatkaa työtä muissa osuuskaupoissa.

On selvää, että olin syvästi masentunut enkä ymmärtänyt mihin olisi ryhdyttävä.

*

Tämän omasta tahdostani riippumattoman eroni jälkeen olen useasti käynyt Turussa ja saanut siellä osakseni pelkkää ystävyyttä. Entisiä vastapuoliani Vähäväkisten Osuusliikkeessä en tosin näillä käynneilläni ole tavannut.

Noin parikymmentä vuotta edelläkerrottujen tapausten jälkeen jouduin osallistumaan Turun Yliopiston vihkiäisjuhlaan. Presidentti Relanderin sairaana ollessa hoidin silloin pääministerinä hänen virkatehtäviään. Siitä johtui, että Turun "huiput" kuljettivat minua autoillaan paikasta toiseen haluten näyttää kaupunkiaan. Katujen varsilla olevassa väkijoukossa sattui silloin olemaan eräs vanha juutalainen pikkukauppias, aikaisempia naapureitani Vähäväkisten Osuusliikkeessä oloajaltani. Minut nähdessään hän innostui naapureilleen osoittelemaan minua ja sanoi: "Titta, titta, de ä' ju den där pojken från Aningaistullen" (Kato, kato, sehän on tuo poika Aningaistentullista).

Kului taasen parikymmentä vuotta. Jälleen ajoin autossa pitkin Turun kaupungin katuja. Tällä kertaa istui vieressäni vanginvartija, joka oli kuljettamassa minua hovioikeuteen todistamaan eräässä oikeudenkäynnissä. Jos sama juutalaisukko olisi sattunut silloin näkemään olisi hän entistä hämmästyneempänä voinut huudahtaa: "Kato, kato, tuossa se Aningaistentullin poika taas on".

Elämä on täynnä vaihtelevia vaihteita.

POLITIIKKA ALKAA KIINNOSTAA

Poliittinen katsantokanta vakiintuu

Lähtiessäni Suomesta keväällä 1902 opintomatkalieni Saksaan olin poliittisesti indifferentti. En kuulunut mihinkään puolueeseen, eikä vanhempieni tuttavapiirissä yleensäkään mihinkään kuuluttu. Työväellä ei ollut edes äänioikeutta. Työväenliike ei ollut vielä ennättänyt levittää oppejaan kovinkaan laajoihin piireihin. Porvarilisten piirien keskinäisiin välienselvittelyihin ei myöskään puututtu. Koulupojan tavanmukaisella uteliaisuudella olin tosin seurailut sen ajan poliittisia ilmiöitä. Niistä merkitsivät meikäläisille jotakin vain jatkuvat venäläistämispyrkimykset.

Kun palasin takaisin kotimaahan, vain havaita ettei viimeksimainitussa suhteessa mikään ollut ainakaan parempaan suuntaan muuttanut. Venäläistämispuhua jatkettiin yhä pontevasti, ja välit Venäjään päin olivat sen vuoksi muodostuneet entistä kärjistyneemmiksi. Nyt oli esillä riidan aiheita, jotka vetivät piiriinsä koko kansan, kun sensijaan aikaisemmat iskut olivat koskeneet lähinnä sellaisia abstrakteja oikeuskysymyksiä kuin olisiko sitä tai tätä keisarilista manifestia ollut julkaistava vai ei, jolloin pääasiassa senaatissa olevat miehet joutuivat taistelemaan omantuntonsa kanssa. Kun nyt vaadittiin nuorukaisia noudattamaan ilman säätyjen myötävaikutusta syntyneen, heinäkuussa 1901 annetun laittoman asevelvollisuusasetuksen nojalla toimeenpantuja asevelvollisuuskutsuntoja, oli kymmenientuhansien nuorukaisten selvitettävä itselleen, oliko kutsua noudatettava. Yleensä he eivät totelleet, minkä johdosta kutsunnat täydellisesti epäonnistuivat. Passiivinen vastarinta voimistui jatkuvasti. Sen murskaamiseksi oli kenraalikuvernööri Bobrikov, jonka sitkeällä johdolla venäläistämistä suoritettiin, huhtikuussa 1903

hankkinut itselleen diktaattorin valtuudet. Eikä hän tyytynyt vain siihen, että hänellä nämä valtuudet olivat; hän oli ryhtynyt niitä myöskin käyttämään.

Kotiin palattuani tapasin sen johdosta maan suuressa kuohumis-tilassa. Asevelvollisuuskutsuntoja vastaan niskuroivia virkamiehiä oli ryhdytty erottelemaan, ja saman kohtalon alaisiksi joutuivat monet muutkin valtion virassa olevat. Tämän politiikan vaikutus ulottui tuomioistuimiinkin. Hovioikeuksissa vaihtui suurin osa jäseniä. Tietenkin semmoinen laitos, kuin poliisilaitos, joka kaikkina aikoina on diktatuurien ensimmäisiä tavoitteita, oli miehitetty uusilla voimilla, joukossa venäläisiä ja virolaisia miehiä. Venäläisiä oli alettu nimit-
tää muidenkin laitosten johtoon, myös alemmille portaille. Kuvernöörit vaihtuivat kaikissa lääneissä, ja joukkoon tuli uusina miehinä vain kolme suomalaissyntyistä, nimittäin Turkuun T. H. Lang (Langinkoski), Kuopioon M. A. Bergh ja Ouluun Savander (Sarvi). Muut olivat venäläisiä: Helsingissä Kaigorodov, Viipurissa Mjäsojedov, Hämeenlinnassa Papkov, Vaasassa Knipovitš, Mikkelissä Watatzi. Erottamisvimma ulottui lopulta kaupunkienkin hallintoon; kaikkiaan lienee 19 pormestaria saanut eronsa. Vuoteen 1905 mennessä oli siten yli 300 eriasteista virkamiestä poliittisista syistä tullut erotetuksi.

Tietenkin julkista sanaa koetettiin estää esittämästä arvosteluaan tapahtuneista laittomuuksista. Lehdille sateli painokanteita tuhka tiheään ja erinäisiä lehtiä lakkautettiin.

Kun näistäkään toimenpiteistä ei ollut toivottua vaikutusta, alettiin vastahakoisia ja ennen kaikkea johtavia henkilöitä ajaa maanpakoon. Joitakin vietiin Venäjälle, useimmat muut lähtivät läntisiin maihin, muutamat aina Amerikkaan saakka.

Samanaikaisesti ulottuivat venäläistämistoimenpiteet venäjänkielen käyttöönkin. Lokakuun alusta 1903 oli senaatin virallisena kiele-
nenä venäjä. Venäjäksi tapahtuivat esittelyt, pöytäkirjat laadittiin venäjäksi ja senaattorit allekirjoittelivat papereitaan venäläisillä kirjaimilla. Kenraalikuvernööri itse istui kerran viikossa puheenjohtajana senaatin istunnoissa valvomassa, että kaikki kävi hänen toivo-
mustensa mukaisesti.

Suomen kansa ei ollut yksimielinen siitä, miten näihin vieraan vallan taholta tuleviin sortotoimenpiteisiin oli suhtauduttava. Osa

Tohtori Nils Robert af Ursin.

kansasta piti parempana alistua, toivoen siten voitavan välttää suurempia onnettomuuksia. Toinen osa sensijaan — ja tämä osoittautui olevan valtavin osa kansasta — asettui sortotoimenpiteitä kohtaan jyrkästi tuomitsevalle kannalle. Passiivinen vastarinta kävi yhä yleisemmäksi ja muuttui eräissä piireissä vähitellen aktiiviseksi. Seurauksena oli välien kärjistyminen eri kansalaispiirien kesken. Se muodostui lopulta niin katkeraksi, etteivät eri piirit voineet edes seurustella toistensa kanssa. Perustuslaillisten ja suomettarelaisten kesken vallitsi melkein sotatila.

Mutta samanaikaisesti olivat kokonaan uudet väestöryhmät alkaneet esiintyä. Työväenliike oli ottamassa ensimmäisiä valtavia askeleitaan. Se oli vuonna 1899 Turun puoluekokouksessa järjestäytynyt valtiolliseksi puolueeksi ja vuonna 1903 Forssassa pidetyssä puoluekokouksessa hyväksynyt itselleen sosiaalidemokraattisen ohjelman astuen siten muiden maiden sosiaalidemokraattisten puolueiden rinnalle. Sekin tahtoi sanoa sanansa päivän poliittisista kysymyksistä eikä enää halunnut kulkea porvarillisten puolueiden talutusnuorassa, kuten vielä edellisen vuosisadan lopulla oli ollut laita. Sen ensimmäisenä tavoitteena oli äänioikeuden laajentaminen, niin kuin luonnol-

lista oli. Vallitsevissa oloissa sillä ei ollut minkäänlaisia mahdollisuuksia vaikuttaa valtiollisten asiain menoon muulla tavalla kuin sivulla olevana katkerana arvostelijana. Tämä katkeruus puhkesi jyrkimpään muotoonsa Forssan kokouksen äänioikeusjulistuksessa, joka oli Yrjö Mäkelinin kynästä lähtenyt. Siinä vaadittiin yleistä äänioikeutta kaikille 21 vuotta täyttäneille ja nelijakoisen säätyeduskunnan vaihtamista yksikamariseen kansaneduskuntaan. Julistuksessa singottiin maailmalle silloisesta eduskuntalaitoksesta seuraava tuomio: "Sosiaalidemokraattinen puolue ei voi tunnustaa Suomen valtiosäätyjä koko kansaa edustavaksi laitokseksi niin kauan kuin valtiollinen edustus oikeus, perustuen syntyperään, pariin hyvätuloiseen ammattiin, aineelliseen varallisuuteen ja kansalta riistettyihin maapalasiin, antaa valtiollisen vallan muutamille harvoille, jättämällä kansan valtavan enemmistön kokonaan sitä vaille." Ja edelleen: "Tähän katsoen pitää puolue täysin johdonmukaisena ja luonnollisena asiana, ettei Suomen työväki, joka on kokonaan syrjäytetty valtiollisesta vallasta, voi tunnustaa pyhiksi niitä lakeja, joita luokkaeduskunta sille laatii, ja sentähden ei se myöskään voi tuntea mitään sitovia velvollisuuksia näitä lakeja kohtaan, lukuunottamatta sitä velvollisuutta, jonka ulkonainen pakko asettaa."

Tämä "Forssan kokouksen äänioikeusjulistus" herätti aikanaan suunnatonta huomiota. Porvarillisella taholla ei tahdottu löytää kyllin voimakkaita sanoja sen tuomitsemiseksi. Ja vallankumouksellinenhan se olikin sisällöltään. — On huomattava, että se annettiin pahimman diktatuurin aikana. Itse asiassa lienee se kuitenkin ollut tervetullut Bobrikoville, se kun muka osoitti, ettei kansan syvillä riveillä ollut luottamusta passiivista vastarintaa harjoittavaa yläluokkaa kohtaan.

Tämmöiseen ulkonaisen sorron ja sisäisten erimielisyyksien myrkyttämään ilmapiiriin jouduin kotimaahan palattuani. Kun nyt muistelen noita aikoja, ei niistä omalta osaltani kuitenkaan ole jäänyt mieleen minkäänlaisia epäsointuja. Nähtävästi se johtui siitä, että alun pitäen jouduin työskentelemään ja seurustelemaan piireissä, joissa nämä erimielisyydet eivät näytelleet minkäänlaista osaa. Liikkeen hallituksessa eivät poliittiset erimielisyydet tulleet

K. F. Hellsten, "Länsi-Suomen Työmiehen" toimittaja.

näkyviin, mikä olikin luonnollista, kun sen suuri enemmistö kuului työtätekeviin luokkiin.

Omaksuttuani jo Hampurissa sosiaalidemokraattisen maailmankatsomuksen liityin Turkuun tultuani, vuoden 1903 syksyllä, sosiaalidemokraattiseen puolueeseen. Täten olin ottanut poliittisesti ratkaisevan askeleen liittyen järjestyneen työväen riveihin, missä siitä lähtien olen pysynyt. Muutettuani asumaan johtokuntani jäsenen räätäli Kaarlo Kalkkeen luo, joka oli innokas työväenliikkeen mies, jouduin kiinteämmin seuraamaan työväen toimintaa. Kalke puuhakkaana miehenä veti minua jatkuvasti mukaan työväen pyrintöihin. Aloin käydä työväenyhdistyksen talolla sen erilaisissa suuremmissa ja pienemmissä kokouksissa ja siten seuraamaan järjestyneen työväen elämää. Tällöin tutustuin myös useimpiin senaikaisiin turkulaisiin puoluetovereihin. Turku olikin vuosisadan alussa melkoinen tekijä puoluetoiminnassa, siellä kun sijaitsi sosiaalidemokraattisen puolueen puoluehallinto. Paitsi "meidän tohtoria", Nils Robert af Ursinia, vaikutti siellä puoluesihteerinä J. K. Kari ahkeroiden ensi askeleita ottavan puolueen hommissa. Taavi Tainion olen jo maininnut. Muita huomattavia senaikaisia puoluemiehiä olivat ennen kaikkea "Länsi-Suomen Työmiehen" toimittajat K. F. Hellsten ja Seth

Heikkilä, sekä lehden ja sen kirjapainon, "Ammattilaisten Kirjapainon" isännöitsijä J. H. Jokinen. Vielä on mainittava J. A. Salminen, joka vuoden 1904 vaaleissa valittiin porvarissäädyn jäseneksi. J. F. Tuomola, kivityömies, perusti eräiden samalla alalla työskentelevien kanssa "Kiviteollisuusosuuskunta Alku" nimisen liikkeen. Tuotantosuuskuntien tapaan sen elinikä ei tullut pitkäksi. Sen lopetettua toimintansa jatkoi Tuomola yksityisesti urakointia, menestyen siinä ja talonkaupoilla niin että pääsi varakkaaksi. Hänen Tekla rouvansa osallistui myös ahkerasti puoūetoimintaan. Olipa tässä piirissä omat originaalinsakin. Parhaiten tunnettu näistä oli muuan vanhapoika Taatila, joka oli "kaikilta asioilta vaikutettu" ja ulkonäöltäänkin erikoinen. Hän esiintyi joka kokouksessa hiukan "Veli Vatasen" tyyliin.

Huvittavimpia tilaisuuksia työväenyhdistyksessä olivat siellä järjestetyt keskustelukerhon väittelytilaisuudet. Ne olivat erinomaisia työväen kasvatustilaisuuksia. Niissä esitettiin tavallisesti aluksi alustus jostakin poliittisesta kysymyksestä, ja sen johdosta alettiin keskustella. Aluksi tämä oli kömpelöä ja taitamatonta, mutta monet saavuttivat vähitellen hyvän puhe- ja väittelytaidon. Väriä ja virkeyttä näille tilaisuuksille antoi varsinkin silloin Turussa vaikuttanut Taavi Tainio, olipa hän sitten alustajana tai väittelyyn osaaottavana. Hän oli silloin terävimmässä kunnossaan ja antoi aina oman leimansa keskustelujen menoon. Hänellä oli oma tapansa saada keskustelu vilkkaaksi ja jöröt varsinais-suomalaiset innostumaan. Tavallisesti hän asettui jollekin aivan mahdottomalle kannalle saaden siten koko kerhon vastaansa. Mutta kun hän oli taitava väittelijä, pystyi hän tavallisesti helposti puolustamaan kantaansa yhdistynyttä hyökkääjärintamaa vatsaan. Järkisyytkin asetettiin silloin pääläelleen ja vastustajia haukuttiin aina välillä pölkypäiksi, joista ei näytä tulevan kunnollisia puolueen toimihenkilöitä. Tämä pani jäykkin turkulaisten veren kiertämään, ja ukko kuin ukko ja lopulta naisetkin innostuivat puhumaan ja yrittämään nolata häntä. Hänen dialektinen taitonsa oli kuitenkin niin suuri ja kielensä niin terävä, että hän tavallisesti sai naurajat puolelleen. Tällä tavalla nämä keskustelukerhon illat muodostuivat melkein huvitilaisuuksien veroisiksi ja samalla kasvatettiin keskustelutaitoa työläisten keskuudessa.

— Valitettavasti Tainio jo vuoden 1904 alussa muutti Amerikkaan. En siten saanut kauan nauttia hänen pirteästä väittelystä.

Kun olin seurannut saksalaisten työläisten kokouksia, jouduin aivan itsestään tekemään vertailuja niiden ja vasta silmiään aukovien suomalaisten työläisten keskustelutaidon ja tietomäärän välillä. Oli pakko todeta, että turkulaiset jäivät tässä suhteessa surkeasti alakynteeseen. Vain Tainio olisi pystynyt saksalaisten kanssa väittelemään. Mutta missäpä suomalaiset työläiset olisivat voineet oppia pystyvämmiksi ollessaan kokonaan syrjäytettyjä julkisesta elämästä. Ehkä vieläkin suurempi oli ero työläisten jokapäiväisessä esiintymisessä. Saksalainen työläinen oli vapaa-aikanaan ja varsinkin sunnuntaisin niin siististi puettu ja esiintyikin niin edukseen, ettei häntä voinut muista yhteiskuntapiireistä erottaa. Meillä sensijaan työläinen oli vuosisadan alussa huonosti pukeutunut ja yleensä vailla esiintymistaitoa. Palatessaan työstä hän sai kaiken lisäksi kulkea kadulla työnsä likaamana ja voimatta työpaikalla vaihtaa vaatteitaan. Vähitellen on täälläkin — työväenliikkeen ansiosta — päästy toiselle tasolle. Nykyään voivat työläisten kokouksissa monet harjaantuneet puhujat vaivattomasti ottaa osaa keskusteluun, vieläpä uskaltautua toistenkin yhteiskuntapiirien kokouksiin ja hyvin selviytyä kilpailussa sivistyneistöön kuuluvien kanssa. Mutta heillä onkin nyt jo takanaan monikymmenvuotinen koulutus sekä työväenkokouksissa että yleensä valtiollisessa elämässä. Eikä työväenkokouksissa ainakaan sanoja säästetä, vaan puhutaan asiat tavallisesti halki, toisinaan liiankin suoranuottisesti.

Silloin tällöin tartuin kynäänkin kirjoitellen Turussa ilmestyvään työväenlehteen, "Länsi-Suomen Työmieheen". Etupäässä kirjoittelin osuuskaupallisista kysymyksistä, mutta toisinaan poliittisistakin, jouduinpa kerran väittelyynkin lehden päätoimittajan kanssa. Näillä asioilla kävin joskus toimitustakin tervehtimässä. Se asusti vaatimattomassa huoneessa, joka oli tuskin kolme metriä seinästä seinään. Siinä istuskeli tavallisesti Seth Heikkilä koettaen selviytyä raskaasta toimitustyöstään. Myöskin K. F. Hellstenin, joka muistaakseni siihen aikaan oli lehden päänä, voi silloin tällöin tässä murjussa tavata.

Nähtävästi osanottoni työväenkokouksiin sekä lehtikirjoitteluni

Seth Heikkilä, "Länsi-Suomen Työmiehen" toimittaja.

vähitellen huomattiin, vaikken kokouksissa suutani avannut. Minua pyydettiin vuoden 1904 keväällä vappujuhlassa pitämään puhe 8-tuntisen työpäivän vaatimuksesta, joka äänioikeuskysymyksen ohella oli tärkein ohjelmavaatimus. Torjuin jyrkästi tämän pyynnön, selittäen, etten ollut aikaisemmin esiintynyt puhujana yleisissä kokouksissa. Tämä ei kuitenkaan pelastanut. Oli suostuttava. Koetin huolellisesti valmistaa tästä minulle verrattain vieraasta kysymyksestä puhetta, joka sopisi työväenjuhlassa pidettäväksi. Olin välillä jo epätoivoinen, sillä tuntui, etten millään saisi siihen oikeata sävyä. Kun en siitä kuitenkaan päässyt eroon, oli puhe pidettävä. Sitä ennen se kuitenkin oli ajan vaatimusten mukaisesti alistettava sensuurin tarkastettavaksi. Sensorina toimi nimismies Paavo Jäykkä. Osoittaakseen virkaintoan hän vaati puheesta joitakin kohtia pyyhittäväksi. Mutta kun minäkin puolestani olin jäykkä, sai se mennä sellaisenaan.

Vappujuhlat pidettiin sillä kertaa Turun Työväenyhdistyksen pihamaalla Birgerinkadun varrella. Esiinnyin ylioppilaslakki päällä, mikä siihen aikaan vielä oli harvinaisuus työväenjuhlassa. Pidin tavallisen mittaisen puheen, niin ettei siinä suhteessa vikaa ollut. Se oli kokonaan kirjaviisautta ja paperista luettua, sillä mis-

täpä olisin saanut rohkeuden yrittää pitää vapaata puhetta. Jälkeenpäin olin hyvin tyytyväinen, kun huoneisäntäni Kalke sanoi, että se oli paras vappupuhe, minkä hän oli kuullut. Joko hän sitten ei ollut kuullut hyviä puheita, tai halusi rohkaista ujoa ja tottumatonta puhujaa.

Nyt olin "lyönyt itseni läpi" Turussa. Olin jo olevinani jokin tekijä. Siitä kai johtui, että kun kolme kuukautta myöhemmin oli valittava edustajia sosiaalidemokraattisen puolueen ylimääräiseen kokoukseen, joka syyskuussa pidettiin Helsingissä, olin minäkin valittujen edustajain joukossa, vieläpä neljännellä tilalla. Muina edustajina olivat vanhat puoluepukarit J. A. Salminen, J. H. Jokinen, J. F. Tuomola, K. Kalke ja V. Sjöblom.

Ylimääräinen puoluekokous oli kutsuttu koolle monessa suhteessa muuttuneen valtiollisen tilanteen johdosta. Yhtä ja toista oli nimittäin sattunut sen jälkeen kun edellisenä vuonna oli oltu koolla Forssassa. Ensinnäkin oli Venäjä saman vuoden helmikuun alussa joutunut raskaaseen sotaan Japanin kanssa, eikä sotaonni ollut seurannut Venäjän aseita. Tämä oli toiselta puolen rohkaissut vastustuskannalla olevia ja etenkin vallankumouksellisia aineksia Venäjällä, ja vaikutukset tuntuivat myöskin Suomessa, jossa tarkkaan seurattiin sotatapahtumia. Kesäkuun 16. päivänä 1904 oli kenraalikuvernööri Bobrikov saanut surmansa Eugen Schaumannin ampumasta luodista, ja kuukautta myöhemmin surmasi vallankumouksellisten heittämä pommi myöskin Venäjän sisäministeri Plehwen. Tämän teon takana oli sittemmin kuuluisaksi tullut kaksinaamaista peliä pelannut Asev, joka seurusteli vallankumouksellisten sisäpiireissä, vaikka oli ohranan taitavimpia toimitsijoita. Kaksi Suomen sortopolitiikan johtavaa miestä oli siten poistunut, ja tämä tuntui jonkin verran helpottavan painetta, samalla kun sodan johdosta kuristusta muutenkin lievennettiin. Maan uusi kenraalikuvernööri Obolenski oli aivan toisenlainen mies kuin edeltäjänsä, vaikka hänenkin ohjelmanaan oli entisen suunnan jatkaminen.

Elokuun lopulla oli julkaistu kutsu ylimääräisille valtiopäiville, joiden oli kokoonnuttava joulukuun alussa. Tämänkin johdosta oli otetta höllennettävä. Sensuuria helpotettiin ja vaalivapaus turvat-

tiin. Sosiaalidemokraattisen puolueen keskuudessa heräsi tällöin vilkas keskustelu suhtautumisesta valtiopäivävaaliin. Yleisesti oltiin jäykällä vastustuskannalla venäläistämistoimenpiteisiin nähden, ja suurin osa puolueen toimivista jäsenistä oli yhtynyt kannattamaan passiivista vastarintaa. Puolueen keskuudessa esiintyi suuri halu edustajiensa kautta saada mielipiteensä julki valtiopäivillä, joita ei vuosikausiin ollut kutsuttu koolle. Mutta toiselta puolen oli olemassa Forssan kokouksen julistus, jossa valtiopäiviltä kiellettiin kaikki kannatus. Mikä nyt oli oleva puolueen menettelytapa vaalien lähestyessä? Se ei tosin vallan paljon merkinnyt, koska puolue, muista säädyistä puhumattakaan, ei omilla äänillään olisi saanut edustajia edes porvarissäätyyn. Mutta tiedettiin, että porvarilliset puolueet olivat erinäisillä paikkakunnilla halukkaita asettamaan työväen miehiä ehdokkaiksi saadakseen siten puolelleen ne harvat äänet, joita työväellä oli käytettävänä.

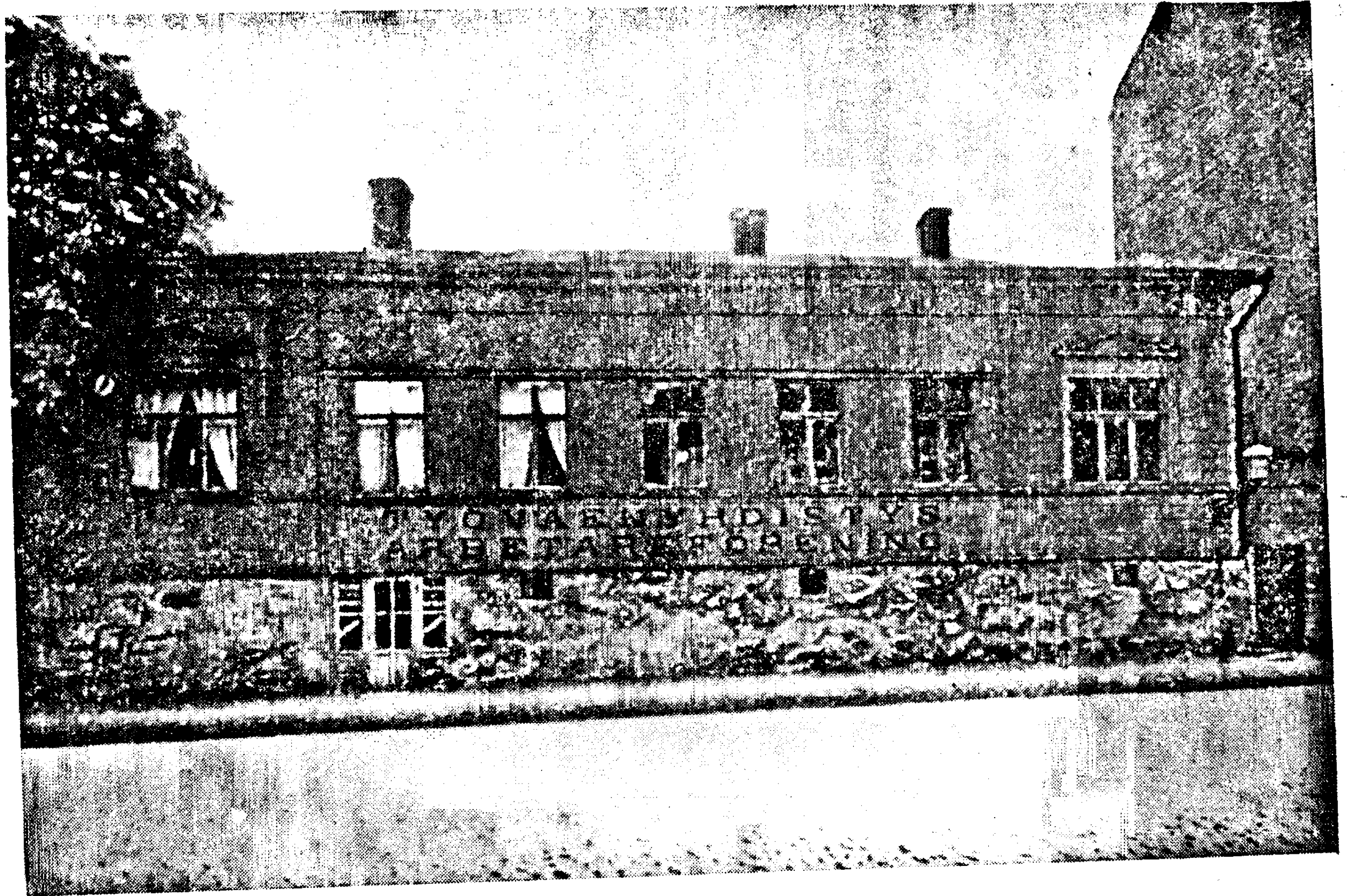
Tämän sekavan tilanteen ratkaisijaksi oli puolueen ylimääräinen kokous kutsuttu koolle. Ennakoivista sanomalehtikirjoitteluista päätellen oli odotettavissa kiihkeitä väittelyitä ja vaikeuksia saada yksimielisiä päätöksiä aikaan.

Riitaisa puoluekokous – Äänioikeuden uudistus kaatuu valtiopäivillä

Sosiaalidemokraattisen puolueen ylimääräinen puoluekokous, joka kantaa järjestysnumeroa kolme, koska laskeminen aloitetaan vasta Turussa vuonna 1899 pidetystä kokouksesta, kokoontui syyskuun 25. päivänä 1904 ja kesti neljä päivää. Kokous pidettiin vanhalla ”torpalla”, Yrjönkatu 27:ssä olevassa Työväenyhdistyksen omistamassa talossa. Kokoushuone oli kaikkea muuta kuin hauska. Se oli pihan perällä olevassa vanhassa puurakennuksessa. Mutta eihän vasta-alkavalta liikkeeltä voinut vaatia komeita juhlasaleja.

Ensi kertaa mukana olevalle tarjosi oman mielenkiintonsa nähdä yhtaikaa koolla puolueen silloiset silmäntekevät, joista oli yhtä ja toista lukenut ja kuullut, mutta joita ei vielä ollut tavannut. Siellä olivatkin useimmat sen ajan tunnetut työväenliikkeen miehet saapu-

"Torppa". — Helsingin Työväenyhdistyksen talo Yrjönkatu 27.

Edvard Valpas-Hänninen, "Työmiehen" päätoimittaja.

villa. Ursin tosin puuttui, mutta sensijaan oli ensimmäisistä "apostoleista" saapuvilla Eetu Salin ja Kössi Koskinen, viimeksimainittu tosin vain vieraana, joka huomattavana "kuppilanomistajana" tarjosi koko joukolle illalliset, mistä hän sai kokouksen kiitokset. Ensimmäisistä apostoleista puuttui myöskin Tainio, joka silloin sanomalehden toimittajana valisti Amerikan suomalaisia. Muita huomattavia puoluemiehiä olivat: Edvard Valpas-Hänninen, Yrjö Mäkelin, E. Perttilä, M. Wuolukka ym. Turkulaiset J. K. Karin, K. F. Hellstenin, J. H. Jokisen ja J. A. Salmisen tunsin ennestään. Naisten joukosta piirtyivät mieleen Anni Huotari, Mimmi Kanervo, Alma Malander (naimisiin mentyään Jokinen). Naisten osuus oli muuten jotenkin vähäinen, niin kuin yhä edelleenkin puoluekokouksissa.

Kokous oli kovin riitainen. Siinä ei olisi mitään ihmettelemistä, jos olisi tyydytty asioista riitelemään. Niistä riitti siihen aikaan kyllä erimielisyyksiä, sillä puolue tuntui olevan kovin hajanainen. Mutta kun lisäksi tuli vielä runsaasti henkilökohtaisuuksia, se ei tuntunut lainkaan miellyttävältä, ei ainakaan sellaisesta, joka ei vielä ollut tottunut "tyyliin". Varsinkin Valppaalla ja Yrjö Mäkelinillä tuntui olleen huonot henkilökohtaiset suhteet, sillä kumpi-

kaan ei voinut käyttää ainoatakaan puheenvuoroa lausumatta ilkeyksiä toisilleen. Tuntui kuin kilpailu johtavasta sijasta olisi ollut kaiken takana. Muutkaan eivät henkilökohtaisuuksia säästäneet.

Kun käsiteltäväksi joutui kysymys osanotosta valtiopäivämiesvaaleihin, havaittiin, että kokouksessa oli edustettuna kolme eri suuntaa: 1) niitä, jotka halusivat osallistua vaaleihin valtapuolueiden kanssa; 2) jotka olivat valmiit menemään vaaliliittoon sellaisen puolueen kanssa, joka hyväksyy ohjelmakseen yleisen äänioikeuden; ja 3) ehdottoman vaalilakon kannalla olevia.

Alustuksen esittäminen oli annettu "asikkalaisen", so. Eetu Salinin tehtäväksi, joka asettui vaalilakon kannalle. Hänen alustuksensa oli hupainen, kansanomainen ja täynnä sattuvia vertauksia. Kaikki osoitti hänen paneutuneen asiaan hyvin ja olevan omassa elementissään tämän väen keskuudessa. Forssan julistuksen mukaisesti hänkin väitti, etteivät säädyt edustaneet kansaa. Sen todistamiseksi hän mainitsi, että maaseudun 2 400 000 asukkaan puolesta puhuu 62 talonpoikaissäädyn jäsentä, joita valitsemassa on ollut vain mantaaliin pannun maan omistajia; porvarissäädystä edustaa 80 jäsentä kaupunkien 250 000 asukasta, mutta näistä vain murto-osa on pääsyt mukaan äänestämään; pappissäädystä edustaa sensijaan vähintään 37 edustajaa, vaikka säädyyn kuuluu kaikkiaan vain 6 900 henkeä. Ja parhaiten edustettu on aatelin 3 000 henkeä käsittävä joukko, joka sekin on saanut yhden säädyn haltuunsa. "Eikö näin ollen valtiopäiväjärjestyksen 1. §:n sanat: Suomen valtiosäädyt edustavat Suomen kansaa, ole katkeraa ivaa?" Hän ivaili myös niitä, jotka halusivat toisten puolueiden äänillä lähettää valtiopäiville työläisten edustajia: "Ei meidän miesten tarvitse mennä pilautumaan sellaiseen ros-kajoukkoon kuin porvarissäädystä on. Parlamentissa on pilautunut sellainenkin mies kuin Millerand; mitenkä siellä sitten käy meidän pienille sosialistitaimille? Se on selvää, että porvarit veisivät parhaan, ehkäpä minut, ja eikö se olisi vahinko?" — Tämmöisillä sutkauksilla joita oli siroteltuna puheen sekaan, hän piti kuulijoitaan vireessä.

Valpas oli aivan toisenlainen puhuja. Hänen tapanaan oli seisoa veltosti ja vääntelehtiä puhuessaan. Sanat tulivat jollakin tavalla teennäisesti. Silti ne vaikuttivat kuulijoihin, useimmiten sen ilkeylyn johdosta, joka olennaisesti kuului Valppaan puheisiin. Jos Salin

oli demagogi, suoritti hän tämän hauskalla tavalla, mistä näkyi, että hän itsekkin uskoi siihen mitä sanoi. Sitä vaikutusta ei saanut Valppaan puheista. Hän oli mitä suurimmassa määrässä demagogi, mutta semmoinen, joka useimmiten vetosi kuulijainsa matalimpiin vaistoihin.

Tässä kysymyksessä Valppaalla oli oma ohjelmansa. Hän kuului ylempänä mainittuun toiseen ryhmään, joka siis suositteli vaaleihin osallistumista semmoisen puolueen kanssa, joka ottaa ajaakseen yleistä äänioikeutta. Hän pilkkasi Yrjö Mäkeliniä, joka oli kirjoittanut Forssan äänioikeusjulistuksen, missä kiellettiin kaikki tunnustus silloiselta eduskunnalta, mutta nyt kuitenkin oli valmis lähettämään työläisten edustajia samaan eduskuntaan. "On pidettävä kiinni Yrjö Mäkelinin laatimasta Forssan julistuksesta. Hän leimaa jokaisen, joka menettelee vastoin tätä julistusta, tämän maan ja tämän kansan viholliseksi. On hirmuinen moraalinen haaksirikko yhtyä näihin vihollisiin. Jos työväki kannattaisi tällaisia miehiä, syljettäisiin heitä . . . On selvää, ettei tämä kokous hyväksy Yrjö Mäkelinin toimenpiteitä. Hän tahtoisikäytäntöön katolisen kuvien palveluksen. Hänen menettelyään noudattaen joutuisimme palvelemaan valtiopäivämiehiä, unohtaen periaatteet."

Kun Mäkeliniä vastaan oli hyökätty, oli hänen moneen otteeseen puolustauduttava. Hänen mielestään Forssan julistuksen periaatteet eivät tulisi horjumaan, jos omat miehet julistaisivat niitä valtiopäivillä. "Voimmehan puhua asioistamme vaikkapa kirkossa, emmekä silti tarvitse olla kirkon ystäviä." Ja Valppaalle osoitettuna: "Vaadimme painovapautta, vaan kuitenkin juokсутta Valpas joka päivä lehtensä painoasiamiehelle. Se kai on hallituksen kumartamista, surkeaa alistumista", mistä Valpas oli syyttänyt Mäkeliniä.

Lakontekoa irvisteli puolestaan tamperelainen Heikki Lindroos ihmetellen, että aiottiin tehdä äänestyslakko, vaikkei työväellä ole ääniä.

Kun tätä asiaa oli pari päivää selvitelty yhtä "asiallisesti" kuin edelläolevat esimerkit osoittavat, ryhdyttiin päätöstä tekemään. Lakkoajatus ei saanut puolelleen enempää kuin hiukan yli neljännesosan kokouksen äänistä. Lopulta hyväksyttiin Valppaan ponnet, joiden mukaan voitiin mennä vaaliliittoon jonkin porvaripuolueen kanssa, joka ottaa ajaakseen yleistä äänioikeutta.

Suuri osa kokouksen ajasta kulutettiin asiaan, joka koski Yrjö Mäkeliniä henkilökohtaisesti. Hän oli kesällä kenraalikuvernööri Obolenskin matkustellessa maaseudulla Tampereen työväen edustajana pitänyt tälle puheen, jossa kyllä tiukin sanoin oli moitittu maassa vallitsevaa laittomuuden tilaa, mutta sen ohella mainittu, että jos hallitsija saattaa uudelleen voimaan kaikki kansalaisoikeudet, ei hän "tule missään löytämään sen uskollisempia alamaisia kuin Suomen työtätekevä kansanluokka on". Koko käyntiä kenraalikuvernöörin puheilla oli pidetty sopimattomana "kumartamisena" ja erikoisesti tuota lupasta moitittiin. "Työmies" oli sitä artikkelissaan paheksunut ja jokin "proletäärikomitea" Helsingissä oli levitellyt lentolehtistä, jossa Mäkeliniä törkeästi soimattiin ja hänet leimattiin "katalaksi onnenonkijaksi". Nyt Mäkelin "kysyi kunniansa perään", ja siitä aukeni uusi laaja puhetulva, jossa ei suinkaan sanoja säästetty. Yhä selvempänä esiintyi Mäkelinin ja Valppaan henkilökohtainen vastakohtaisuus.

Se tuli näkyviin myöskin menettelytavasta keskusteltaessa. Siinä Valpas moittiessaan Mäkeliniä eräistä tämän "Kansan Lehdessä" julkaistuista kirjoituksista kutsui tätä "kautsukkiluonteeksi" ja "kerskailevaksi sosiaalidemokraatiksi". "Jos Mäkelinin esimerkki saisi seuraajia, niin porvarilehtien häväistyskirjoittajilta vähenisi työ ja heille tulisi huono vuosi. He voisivat sanoa kuin Shakespearen narri kuningas Learille: Jos kuninkaat rupeavat narreiksi, tulee narreille huono vuosi."

Tämmöinen kokousmeno vaikutti masentavalta. Olin tullut kokoukseen siinä luulossa, että siellä oltaisiin "veljet keskenään", niin kuin laulussa lauletaan. Veljeys oli kuitenkin kaukana. Oltiin vielä lapsenkengissä.

Kokouksessa oli vielä valittava puoluehallinto. Sen kotipaikkana oli siihen saakka ollut Turku, etupäässä senvuoksi, että "tohtori" (af Ursin) asui siellä. Hän ei tosin enää ottanut sanottavasti osaa puolueen järjestötyöhön, mutta sitä enemmän opettaja Kari, joka oli todellinen työjuhta, ja joka oli uhrannut paljon aikaa ja vaivaa puolueen hyväksi. Toistaiseksi jätettiin puoluehallinto tällä kertaa vielä Turkuun. Kun siellä ei ollut liikaa valintakelpoisia jäseniä, jou-

duin minäkin sen varajäsenten joukkoon. Varsin monta kertaa en kuitenkaan joutunut osallistumaan sen kokouksiin.

Kotimatalla junassa olivat turkulaiset edustajat kärsimänsä tappion johdosta huonolla tuulella. He olivat nimittäin olleet sillä kannalla, että vaaliin olisi ollut osallistuttava, jos jokin porvarillinen puolue suostuu ottamaan työväen miehiä listoilleen. Mitään ehtoja ei heidän mielestään olisi siinä tapauksessa tarvinnut asettaa. Samalla kannalla olivat muuten Tampereen, Porin ja Oulun edustajat olleet. Nyt he laskeskelivat äänimääriään ja ihmettelivät, kukahan oli äänestänyt toisin kuin oli ollut tarkoitus. Kun ilmoitin, että minäkin olin äänestänyt Valppaan ponsien puolesta, sain osakseni suurta tyytymättömyyttä. Heidän mielestään minun turkulaisena olisi pitänyt äänestää heidän mukanaan, mutta nyt olin heidän luottamuksensa pettänyt. Mitään pitempää kaunaa ei tästä välikohtauksesta kuitenkaan aiheutunut.

Tämmöinen oli siis ensimmäinen osallistumiseni puoluekokoukseen, eikä se ollut kohottava. Myöhemmin on niitä ollut useitakin, ja vaikutelma on jatkuvasti parantunut. Taso on noussut ja miehet kehittyneet. Asioista on kyllä voitu kiivaastikin väitellä, mutta henkilökohtaisuudet ovat jääneet vähemmälle.

* * *

Puoluekokous ei vaaleihin nähden lopulta joutunut merkitsemään mitään. Useilla paikkakunnilla mentiin päätöksestä huolimatta vaaliin mukaan, vaikkei mitään sitoumuksia yleisen äänioikeuden ajamisesta ollut saatu. Suomalainen puolue hiukan lupaili ”periaatteessa” sitä kannattaa, mutta perustuslaillisille työväen ääniä silti annettiin. Ylimääräisille valtiopäiville valittiin porvarissäätyyn kolme työväen miestä, nimittäin opettaja J. K. Kari Oulun listoilta, J. A. Salminen Turusta ja Heikki Lindroos Tampereelta. Heidän vaikutuksensa säädyn työssä hukkuivat näkymättömiin.

Vaalitaistelu näiden valtiopäivien edellä oli muuten ankara. Siitä muodostui voimainmittely suomettarelaisten ja perustuslaillisten välillä. Tuloksena oli perustuslaillisten täydellinen voitto. Vain pappissäätyyn olivat suomettarelaiset saaneet huomattavamman edustuk-

sen; siellä olivat äänimäärät molemmin puolin yhtä suuret: 24 ääntä. Porvarissäädyssä sen sijaan oli suomettarelaisilla vain 3 ääntä 73:stä. Talonpoikaissäädyssä laskettiin olleen 37 perustuslaillista 25 suomettarelaista vastaan. Aatelissa ei viimeksimainituilla myöskään ollut paljon sanottavaa.

Näiden valtiopäivien työ valui hiekkaan. Ainoa tulos oli laajan anomuksen lähettäminen hallitsijalle. Siinä esitettiin luettelo niistä laittomuuksista, joita maassa oli harjoitettu edellisistä valtiopäivistä lähtien. Semmoisena se muodostaa arvokkaan historiallisen asiakirjan. Sen jälkeen säädyt perustuslaillisten omaksuman katsantokannan mukaisesti jäivät odottamaan "laillisuuden palauttamista", hallitsijan päätöstä ainakin pahimpien laittomuuksien poistamisesta. Tämän päätöksen saapumiseen nähden oltiin luottavaisia, kun Venäjällä sodassa oli kestettävänä suuria vaikeuksia. Olihan Port Arthurin linnoitus menetetty tammikuun alussa 1905 ja Pietarissa oli ollut suuria levottomuuksia, mm. "verinen sunnuntai" tammikuun 22. päivänä.

Vasta maaliskuun lopulla 1905 saatiin vastaus laillisuusanomukseen. Siinä ilmoitettiin luovuttavan venäläisestä asevelvollisuusasetuksesta ja tuomarien erottamattomuusperiaate tunnustettiin. Mutta ei edes diktatuuriasetusta kumottu. Tulos oli siis laiha.

Valtiopäivien käsiteltävänä oli ollut myöskin äänioikeusesitys. Se oli varsin vaatimaton, laajentaen jonkin verran äänioikeutta talonpoikais- ja porvarissäädyissä. Sen mukaan olisivat kaupungeissa porvarissäätyyn edustajia valittaessa olleet äänioikeutettuja kaikki vähintään 800 markan tuloista veroa maksavat miehet. Kansakoulun käyneillä olisi samoilla edellytyksillä ollut kaksi ääntä, 35-vuotiailla naimisissa olevilla kolme ääntä sekä ylioppilaille neljä ääntä. Maaseudulla olisi talonpoikaissäädyn vaaleissa äänioikeus ollut kaikilla 500 markan tuloista verotetuilla sekä maata omistavilla miehillä. Laillisuuden palauttamista odottaessaan säädyt olivat jättäneet tämänkin asian odottamaan. Kun sitten valtiopäivät yhtäkkiä määrättiin hajaantumaa huhtikuun 15. päivänä, tuli säädyille kiire saada se käsitellyksi. Aivan viimeisinä päivinä se tuli säädyissä esille, ja vastustus näinkin vaatimatonta muutosta vastaan oli ankara. Kun äänioikeuden laajennus oli sydämen asia työväen taholla, herätti vitkastelu ja vastustus suurta levottomuutta. Mielenosoituskokouksia pidettiin kaikkialla maassa, ja yöllä huhtikuun 14. päivää vasten, jolloin säädyt yötä myöten käsittelivät ehdotusta, kokoontui sankkoja työväenjoukkoja Säädytalon ympärille piirittäen sen kokonaan. Jatkuvasti selostettiin ulkona oleville mitä sisällä tapahtui. Mielenosoituksesta olisi helposti saattanut muodostua väkivaltainen, ellei Valpas olisi noussut rauhoittamaan joukkoja.

Vaatimaton kahden säädyn äänioikeuden muutos jäi sillä kertaa toteuttamatta. Voinee sanoa — onneksi. Sillä vuoden päästä oli tilanne täydellisesti muuttunut. Silloin toteutettiin ilman vaivaa täydellinen uudistus: yleinen äänioikeus ja yksikamarijärjestelmä. Mahdollistahan on, että jos tällä kertaa olisi tullut otetuksi puoli askelta parempaan päin, olisi ollut vaikeata heti uudelleen palata asiaan ja saada perusteellisempia muutoksia aikaan.

Vastustajat olivat sokeita. Se koitui heidän tappiokseen.

PARI ULKOMAANMATKAA

Saksassa

Nuoruudessani oli suurimpana intohimonani saada matkustella. Kaipa se lienee ollut jonkinlaista perintöä Isän alituisista matkoista jarrumiehenä rautateillä, vai liekö ollut vielä vanhempaa perua. Lapsena olin saanut tyydyttää tätä haluani seuraamalla Isääni monesti hänen matkoilla ollessaan. Saatuaani Saksassa oloaikani haistella toisten maiden ilmapiiriä tunsin alituisesti vetoa näkemään uusia maita ja niiden elämää.

Tämä halu ei minua jättänyt Turussa ollessanikaan. Osittain tuntui jokapäiväiseen työhön sidottu elämä kovin yksitoikkoiselta, osittain — ja se oli virallinen syy — oli mielestäni aihetta perehtyä omaan alaani, osuustoimintaan, laajemminkin kuin siihen saakka olin saanut tilaisuutta. Kun ensimmäinen Turun kevät tuli, ei mikään olisi voinut minua pidättää lähtemästä pienelle matkalle, tälläkin kertaa Saksaan.

Aiheena oli Saksan osuuskauppaliikkeen kongressi keväällä 1904. Sain henkilökohtaisen kutsun ystävältäni Kaufmannilta ja noudatin sitä mielelläni. Kongressi pidettiin tällä kertaa Hampurissa. Sonustin itseni senvuoksi matkustamaan sinne. Varasin sen verran aikaa, että voin menomatkalla pistäytyä Kööpenhaminassakin, johon edellisenä syksynä tapahtuneella lyhyellä käynnilläni olin päällisin puolin tutustunut.

Siellä sain kokea, minkälaisiin kummelluksiin kielentaitamattomuus voi ihmisen saattaa. Olin matkustanut Ruotsin lävitse yöjunassa, tietenkin käyttämättä makuuvaunua — eihän nuorella iällä semmoisia tarvita. Saavuin Kööpenhaminaan jonkin verran väsyneenä ja ennen kaikkea matkasta pölyisenä ja pesun tarpeessa. Me-

nin ensimmäiseen tielle osuvaan hotelliin tiedustamaan huonetta. "Har De Rum for Rejsende?" (onko teillä matkustavalle huonetta) kysyin portieeriltä parhaalla tanskankielelläni. Päänpuistatus. Ei, sitä heillä ei ollut. Toisessa ja kolmannessa paikassa sama vastaus. Aloin jo ihmetellä, mikä kaikki hotellit oli täyttynyt, mutta jatkoin sitkeästi huoneen hakemista. Jouduin lopuksi erääseen pienempään hotelliin, jossa tein saman kysymyksen, saaden sielläkin kieltävän vastauksen. Näin silloin sattumalta avoinna olevasta ovesta erään huoneen olevan tyhjänä. Kysyin enkö ainakin saisi peseytyä ja hiukan levähtää. Se kävi mainiosti päinsä. Peseydyin ja panin levolle ja siihen huoneeseen sitten jäinkin. Kävi selville, että minun oli luultu kyselevän rommia, ja sitä ei kenelläkään ollut. Mutta "Vae-relse" (huone) heillä kyllä oli. Kielentaitamattomuudessani olin tehnyt itseni naurunalaiseksi juoksemalla kyselemässä rommia keskellä kirkasta aamupäivää.

Hampurissa pidetyssä kongressissa tapasin, paitsi aikaisempia saksalaisia tuttaviani, toistenkin maiden johtavia osuuskauppamiehiä. Saapuvilla olivat mm. Englannin osuuskauppaliiton pääsihteeri J. C. Gray, Skotlannin osuustukkukaupan johtaja William Maxwell, Ranskan osuustoimintaliiton sihteeri tohtori Alfred Nast, Tanskan osuustukkukaupan johtaja Severin Jörgensen, Hollannin osuustoimintaliiton puheenjohtaja alivaltiosihteeri tohtori Elias, ja Sveitsin osuustoiminnallinen sihteeri tohtori Hans Müller. Toiset heistä tunsin ennestään, muiden kanssa tutustuin kokouksen varrella ja koetin saada heiltä tietoja heidän maidensa osuuskauppaliikkeestä.

Itse kongressin menosta ei ole erikoista kerrottavaa. Voin havaita, että "kummilapseni", edellisenä vuonna perustettu Saksan uusi keskusliitto oli alusta alkaen hyvin menestynyt, ja että jokseenkin kaikki osuuskaupat olivat jo eronneet entisestä "Yleisestä liitosta" ja liittyneet tähän uuteen yhdyssiteeseen. Heinrich Kaufmann oli nyt oikeassa elementissään saatuaan itselleen laajemman työalan entisen "Schriftleiterin" asemassa olonsa sijaan. Hän oli saanut liitolleen uuden toimiston vastapäätä GEG:n konttoria olevassa "Asia-Haus"-talossa. — GEG:n kokouksessa Scherling oli entisensä lainen. Hän joutui riitaan Frankfurtin osuuskaupan edustajain kanssa. Nämä esittivät valituksiaan jonkin hanhikaupan johdosta, joka oli johtanut

erimielisyyksiin osuuskaupan ja osuustukkukaupan kesken. Kun siitä oli asianmukaiset väittelypuheenvuorot käytetty, kimpaantui Scherling ja huusi kiukuissaan, ettei hän ikipäivinä enää myy hanhia Frankfurtin osuuskaupalle. Ukon terveys näytti siis säilyneen, ja sisu hällä myös oli entinen. Kokouksella oli hauskaa tämän väittelyn johdosta.

Huomattavin tapaus minulle tämän kokouksen yhteydessä oli yhteinen huvimatka Helgolantiin. Matka tehtiin suurella höyrylaivalla, johon mahtui n. 1 000 henkeä, ja sen verran lienee mukana ollutkin huvimatkailijoita, kaikki kongressiväkeä. Niin kauan kuin matkattiin Elbe-jokea pitkin, sujui kaikki ilossa ja riemussa. Kyllähän saksalaisetkin osaavat päästää ilon irti kun huvimatkalla ollaan. Toiseksi muuttui olo niin pian kuin olimme sivuuttaneet Cuxhavenin ja tulleet aavalle merelle, jota riitti n. 70 kilometriä. Tuulta ei tosin ollut, mutta aikaisemman voimakkaan tuulen ansiosta merellä kävi petollinen maininki. Sen vaikutukset tulivat pian näkyviin. Matkailijat, kaikki sisämaasta tulleita ihmisiä, jotka tuskin olivat nähneet vettä muualla kuin kaivoissaan, tulivat melkein järjestään merikiipeiksi. Arvaa minkälainen siivo vallitsi täyteen ahdetussa laivassa. Siinä ei säästynyt laivan kansi eivätkä ihmisten vaatteet. Hapan haju teki helposti loputkin sairaksi. Voin melkein sanoa entisen matkustajan tavoin, että vain kapteeni ja minä säilyimme kunnossa. Ehkä sentään joku muukin.

Helgolanti, tuo vanha kiistakapula Saksan ja Englannin välillä, oli mielenkiintoinen tuttavuus. Sopii kuvitella keskellä aukeata merta olevaa pientä kalliosaarta, jonka rannat kohoavat äkkijyrkästi merestä tarjoten vain pienen kaistaleen tasaista rantaa kylän ja sataman alueeksi. Jyrkän rannan yläpuolella saari oli tasainen kuin lattia. Meri teki jatkuvasti hävitystyötään jyrkillä kalliorannoilla murentaen niistä kappaleen toisensa jälkeen alas mereen. Tätä luonnon hävitystyötä oli koetettu torjua lujittamalla sementillä pahimmin uhattuja kohtia. Saari oli niin pieni, että puolessa tunnissa käveli helposti sen ympäri. — Sen jälkeen saaren varustukset on kahteen kertaan hävitetty; ensi kerran ensimmäisen maailmansodan jälkeen, ja äskettäin taas uudelleen huhtikuun 18. päivänä 1947. Jälkimmäi-

Helgolannin saari Pohjanmeressä.

sellä kerralla tarvittiin 7 000 tonnia räjähdysainetta saaren 14 kilometrin pituisten maanalaisten käytävien tuhoamiseen.

Paluu tapahtui meren ollessa suopeammalla tuulella, joten matkailijamme saattoivat hyvässä kunnossa palata Hampuriin. Painuinsen jälkeen kiireesti kotimatkalle tyytyväisenä matkaani ja saamiini uusiin tuttavuuksiin. Astuessani lautalta maihin Malmössä sain kuulla tärkeän uutisen. Availlessaan matkalaukkujani kysäisi tullimies havaittuaan että olin Suomesta: Tiedättekö jo, että Bobrikov on ammuttu? Hämmästyin aika tavalla. Siitä ei vielä Saksan rannalta irtauduttaessa ollut tietoa. Oli selvää, että se tulisi merkitsemään muutoksia Suomen valtiollisissa oloissa, sillä Bobrikov oli ollut venäläisen sortopolitiikan symbolina. Tämä tapahtui kesäkuun 16. päivänä 1904.

Hampurin kongressissa olin tutustunut muiden ohella useihin englantilaisiin osuuskauppamiehiin, jotka kehoittelivat käymään tutus-

tumassa heidänkin maansa saavutuksiin. Seuraavana keväänä päätin noudattaa näiden uusien ystäväni kutsua. Yhtenä matkan syynä oli myöskin se, että aikaisemmin kerrotuista ristiriidoista omassa osuuskaupassani sekä SOK:n perustamisen yhteydessä sattuneiden erimielisyyksien ja sananvaihtojen jälkeen olin aika lailla masentunut. Pyysin sen vuoksi virkavapautta kolmeksi kuukaudeksi ja lähdin matkalle kesäkuussa 1905.

Tällä kertaa olin laatinut laajemman matkasuunnitelman haluten tutustua uusiin maihin. Tarkoitukseni oli tälläkin kertaa perehtyä osuustoimintaliikkeeseen kussakin maassa. Alkuvauhtia aioin jälleen ottaa Saksasta, jossa keskusjärjestöjen kokoukset sattuivat olemaan sopivaan aikaan kesäkuussa. Matkani suuntautui sen vuoksi aluksi Stuttgartiin, missä servuotinen kongressi pidettiin.

Näin jälkeinpäin on samantekevää, mitä asioita siellä käsiteltiin; niihin ei kannata syventyä. Ne olivat tavanmukaisia sisäisiä asioita, ilman maailmaa mullistavaa merkitystä. Tärkeätä oli edelleenkin tutustua henkilöihin ja keskustella heidän kanssaan, kun lähes kahden vuoden ponnistelujen aikana omassa liikkeessä monet ongelmat olivat askarruttaneet mieltä. Kokouksesta kirjoitin sanomalehtiä varten tyhjentävän selostuksen, sillä olin päättänyt käyttää hyväkseni sen ajan matkailijain keinoa matkakulujen peittämiseksi matkakertomusten avulla. Näitä selostuksia julkaistiin useissa Suomen lehdissä. Maisteri Yrjö Jahnsson, josta edellä on pari kertaa ollut puhetta, oli yritteliäänä miehenä perustanut "Kirjallinen toimisto" nimisen artikkelipajan, joka välitti lehdistölle artikkeleita ja muita valistavia kirjoituksia mitä erilaisimmista asioista, etupäässä kuitenkin yhteiskunnalliselta alalta. Tämän toimiston välityksellä saivat nerontuotteitaan maailmalle monet senaikaiset nuoret eteenpäin pyrkivät miehet, kuten Jahnsson itse, Leo Harmaja, O. W. Louhivuori, H. Paavilainen, Onni Talas, Väinö Juusela, Edv. Gylling ja monet muut. Minuakin oli Jahnsson kehoittanut muistamaan toimistoaan kirjoituksillani ja usein noudatinkin tätä kehoitusta, varsinkin kun niistä sen ajan korvauksiksi maksettiin aivan ruhtinaallinen palkkio, kokonainen markka senttimetriltä, sen sijaan että tavallisista artikkeleista ainakin työväenlehdissä, maksettiin vain 5—10 penniä. Lähetin tältäkin matkalta useampia kirjoituksia. — Olin lopulta joutunut

tähän "Kirjalliseen toimistoon" siinä määrin kiinni, että pariin toviin, Jahnssoonin matkoilla ollessa, hoitelinkin sen kirjoitusten hankintaa.

Sveitsissä

Saksalaisten kongressin päätyttyä olin vapaa käyttämään aikani parhaaksi harkitsemallani tavalla. Kun olin lähellä Sveitsin rajaa, otin tämän maan seuraavaksi päämaalikseni. Sain hyvää matkaseuraakin, kun pari kongressissa mukana ollutta tanskalaista, nimittäin Severin Jörgensen ja Hansen, jota erotukseksi monista muista Hanseneista kotipaikkakuntansa mukaan nimitettiin Hansen-Ølstykkeksi, olivat suunnitelleet itselleen samaa matkaa. Jälkimmäisellä oli oikein asiaakin Sveitsiin, sillä hänet oli juuri vähää aikaisemmin valittu Tanskan osuustoimintaväen perustaman keuhkotautiparantolan johtajaksi, ja hän halusi nyt tutustua näiden laitosten toimintaan sekä etelä-Saksan vuoristoseuduilla että Sveitsissä. Hänen seurassaan kävimme parissa suuressa, noin 1 000 metrin korkeudella sijaitsevassa parantolassa.

Astuimme siis yhdessä junaan ja aloimme painua kohti Sveitsin rajaa. Ennen rajalle saapumista hämmästyin hieman kun Jörgensen, joka oli hyvin taloudellinen eikä suinkaan liikaa jaellut antimiaan, otti laukustaan esiin täysinäisen sikarilaatikon, jonka hän itse tupakoimattomana varmaankin oli ostanut tuliaisiksi jollekin ystävänsä Tanskassa, ja tarjosi minulle siitä sikarin. Otin sen tietysti vastaan, vaikka en minäkään siihen aikaan vielä tupakoinut. Se olikin ainoa sikari, minkä Jörgensen minulle koskaan on tarjonnut, vaikka tapasimmekin vuosien varrella sangen usein. Rajalla tapahtuneessa tullitarkastuksessa ymmärsin syyn tähän anteliaisuuteen. Tullimiehen avatessa samaa laatikkoa voitiin hänelle huomauttaa, että laatikko oli aloitettu ja siis matkaeväisiin kuuluva. Siitä ei siten mennyt tullia.

Ensi pysähdyksemme tapahtui Schaffhausenissa, jossa katselimme komeata Reinin putousta (Rheinfall). Se oli eräänlainen matkailijakeskus hotelleineen ja runsaine matkailijoineen. Heitä varten putous valaistiin illalla erivärisillä valonheittäjillä, ja vaikutus olikin ko-

mea. Illan istuimme pienessä hausassa ravintolassa, missä nautimme halpaa maalaisviiniä. Se sai tanskalaiset matkatoverini hauskalle tuulelle ja kertomaan juttuja. — Yhteistä matkaamme jatkoimme senjälkeen Baseliin saakka, missä tiemme erosivat.

Baselissa, joka on Sveitsin osuuskaupallinen keskus, halusin tutustua sveitsiläiseen osuuskauppaliikkeeseen. Läksin senvuoksi ensi töikseni käymään heidän keskusliikkeessään (Verband Schweizerischer Konsumvereine) tapaamassa heidän johtomiehiään. Tapasinkin heidän molemmat sen ajan johtavat hahmonsia: B. Jaeggin ja Hans Müllerin. Edellinen oli toiminut sosialistisena poliitikkona ja kansalliskokouksen (Nationalrat) jäsenenä, mutta oli nyt astunut liikkeen toimitusjohtajaksi. Hän selosteli minulle perinpohjaisesti sveitsiläistä osuustoimintaliikettä ja sen kehitystä, samoin kuin heidän omalaa-tuista valtiollista järjestelmäänsä monine itsenäisine kantoneineen ja kansanäänestyksineen, mistä kaikesta ulkomaalaisen on kovin vaikeata saada itselleen oikeata kuvaa. Mieleeni jäi varsinkin hänen määritelmänsä, jonka mukaan Sveitsin valtio on ikäänkuin suuri osuustoiminnallinen rakenne, jota alhaalta päin kohoavana hoidetaan täysin demokraattisella tavalla. Kun ihmettelin, että Sveitsi, jonka pinta-ala on vain yhdeksäs osa Suomen pinta-alasta, siitäkin suurin osa vuoria, ilman hiiltä, rautaa, öljyä tai muita raaka-aineita, kykeni elättämään neljä miljoonaa asukastaan, ja sen ohella korkeiden tullimuriensa sisäpuolella ylläpitämään korkeata elintasoja, hän paljasti arvoituksen selittämällä, että heidän erikoisuutenaan kaikilla aloilla on parhaiden laatutuotteiden valmistaminen, joka aina maksaa itsensä, sillä niitä kaikki haluavat. — Jaeggi oli kuolemaansa saakka kansainvälisen osuuskauppaliikkeen tunnustettuja johtajia ja aina mielellään nähty ja kuultu vieras kaikissa toisten maiden osuustoimintakokouksissa, joissa hänen harkituille lausunnoilleen annettiin suuri arvo. Minulla oli hänestä myöhemmin paljon tukea toimiessani Kansainvälisen Osuustoimintaliiton puheenjohtajana.

Toinen mainitsemani henkilö, Hans Müller, oli eräänlainen me-teori osuustoimintaliikkeen taivaalla. Perinpohjin oppinut taloustieteilijä, hyvä organisaattori ja suunnattoman työkykyinen kun hän oli, uskottiin, että hänellä oli loistava tulevaisuus edessään. Hänen

luonaan käydessäni hän oli parhaassa luomiskunnossaan. Hän oli juuri saanut valmiiksi Sveitsin osuustoimintaliikkeen laajan historian, josta minäkin voin ammentaa yksityiskohtaisia tietoja kehityksestä tällä alalla. Hän työskenteli silloin keskusliikkeen valistusosaston hoitajana ja toimitti kolmella kielellä: saksaksi, ranskaksi ja italiaksi, liikkeen äänenkannattajaa "Schweizerischer Konsumverein", sekä lisäksi samoilla kielillä ilmestyvää kansanlehteä, joka levisi suurina painoksina. Kirjoitukset saneltiin aina suoraan pikakirjoittajille, sillä näin monipuuhaisella miehellä ei tietenkään ollut aikaa yrittää muulla tavalla panna ajatuksiaan paperille. Hänestä mainittiinkin, että hän oli kuin mikäkin tulivuori, joka alati oli toiminnassa työntäen itsestään ajatuksia ja kirjoituksia. Hänkin omisti melkoisen paljon aikaa perehdyttääkseen minua heidän työtapoihinsa ja saavutuksiinsa valistustyön alalla.

Müller oli tullut kuuluisaksi muutenkin kuin vain osuustoimintamiehenä. Hän oli syntynyt Saksassa, mutta oli jo nuorena ollut pakotettu pakenemaan maasta anarkististen mielipiteittensä vuoksi. Eräässä sosialistikongressissa Zürichissä hän oli suuttunut Karl Kautskyyn joidenkin tämän puheessa esiintyneiden mielipiteiden vuoksi. Tulinen kun oli luonteeltaan, hän oli hypännyt puhujalavalle ja antanut Kautskylle aikamoisen korvapuustin. Tekoaan puolustaakseen hän julkaisi jälkeinpäin laajahkon kirjasen, nimeltä "Zur Ohrfeige in Zürich" (Zürichissä annetun korvapuustin johdosta).

Müller valittiin muutamia vuosia myöhemmin Kansainvälisen Osuustoimintaliiton pääsihteeriksi, mihin hän kielitaitoisena ja alaan perin pohjin perehtyneenä oli kuin luotu. Oikullisen luonteensa ja elämäntapojensa vuoksi hän kuitenkin pian joutui riitaan johtokuntansa kanssa ja erosi toimestaan vieläpä jättäen liiton suureen pulaan juuri vähän ennen vuonna 1913 pidettävää kongressia. Sen jälkeen häntä ei ole nähty osuustoimintaväen parissa. Hän kuuluu viettäneen vaihtelevaa elämää milloin opettajana milloin minkin yksityisen liike-elämän järjestön palveluksessa. Taitoa ja kokemusta hänellä oli runsaasti, mutta luonnetta puuttui.

Vielä oli käytävä katsomassa paikallisen osuuskaupan laitoksia. Tällä liikkeellä, "Baseler Allgemeiner Konsumverein", oli se maine,

että se kaupungin asukaslukuun nähden oli suhteellisesti tehokkaimmin järjestetty osuuskauppa maailmassa. Ja niin näytti olevankin. Niin hyvin jäsenlukuunsa, myyntinumeroihinsa, tuotantoonsa ja muihin esittämiinsä numeroihin nähden se oli verrattomasti edellä kaikkien maiden pääkaupunkien osuuskauppoja. Sen toimipaikkoihin ja toimitapoihin oli opettavaista tutustua sen johtajien opastuksella. Eräänä erikoisuutena sen toiminnassa oli järjestömuoto, joka jäsenistön erilaisesta kokoonpanosta huolimatta teki mahdolliseksi säilyttää poliittisen puolueettomuuden. Se oli luonut itselleen jäsenten parlamentin, edustajiston. Kun edustajistoon oli valittava edustajia, käytiin ankara vaalitaistelu poliittisilla linjoilla. Mutta kun edustajat oli valittu, sovittiin hyvin toimimaan yhdessä liikkeen hyväksi. Tämä järjestömuoto on myöhemmin toteutettu Suomessakin, joten sen edut nykyään tunnetaan täällä hyvin.

Kun kymmenen vuotta myöhemmin sain tilaisuuden Elannon johdossa sovelluttaa matkoillani saamiani opetuksia, oli kunnianhimoisena tavoitteenani saada siitä luoduksi liike, joka voisi saada saman aseman Helsingin elämässä kuin tuolla sveitsiläisellä esikuvalla oli Baselin kaupungissa. Toivon siinä suurin piirtein onnistuneeni.

Baselissa ollessani tein tuttavuutta erään mielenkiintoisen suomalaisen kanssa. Sikäläiset osuustoimintamiehet kertoivat, että kaupungissa oleskeli eräs suomalainen nuori mies, joka tieteellisiä tarkoituksia varten ahkerasti kävi heidän arkistoissaan heidän menetelmiään tutkimassa. Läksin hakemaan tätä suomalaista, tulevaa tri Oskar Rosenqvistiä. Hän oli Bobrikovin maasta karkottama vuonna 1903 ja oli sen jälkeen ollut jonkin aikaa myöskin maasta karkotetun Eugen Wolffin lasten opettajana Pariisissa. Nyt hän valmisteli väitöskirjaansa ja väittelikin pian sen jälkeen tohtoriksi. — Hän oli sen ajan suomalaisia radikaaleja ja kuulunut "Arbetarbladeten" toimituskuntaankin samaan aikaan kuin eräät muutkin työväenluokkaan kuulumattomat radikaalit: Hörhammer, Tiderman, Mörne ym. Nyt hän tutki Baselissa osuustoimintaa ja valmisteli samalla väitöskirjaansa juuri tästä aiheesta. Osuustoimintamiestä hänestä ei kuitenkaan tullut, vaan valittiin hänet ruotsalaisen kauppakoulun (Högre Svenska Handelskolan), rehtoriksi, mistä koulusta myöhem-

min muodostettiin ruotsalainen kauppakorkeakoulu. Hänet murhattiin talvella 1918 Merisataman jäällä. — Rosenqvistin kanssa kävimme katselemassa kaupunkia ja keskustelimme molempia kiinnostavasta sveitsiläisestä osuustoimintaliikkeestä. Ulkopuolisena hän voi minulle valaista monia seikkoja, joihin maan omat asukkaat eivät olleet sattuneet kiinnittämään huomiota.

Vuoristomatka

Joka kerran on Sveitsiin saakka matkustanut, ei voi jättää käyttämättä tilaisuutta tutustua myöskin sen maailmankuuluihin luonnonnähtävyyksiin. Onhan Sveitsi siinä suhteessa aivan erikoislaatuinen Euroopan maiden joukossa. En minäkään voinut tyytyä siihen, että rajoittaisin käyntini vain pariin kaupunkiin ja niiden osuustoiminnallisiin laitoksiin, vaikka ne olivatkin matkani päätarkoitus. Halusin nähdä myös luontoa.

Matkustin tämän haluni tyydyttämiseksi Luzernin kaupunkiin ja astuin sen satamassa erääseen niistä pienistä järivialuksista, jotka kuljettavat matkailijoita Vierwaldstätter-järvellä. Tahdoin välttämättä nähdä tämän sekä historiasta että maantieteen tunneilta niin kuuluisaksi tulleen järven kauniine ympäristöineen. En tarvinnutkaan katua retkeäni. Laivan hiljalleen lipuesssa oli järvellä nähtävänä komea luonnon panoraama, jossa pieneen alaan puristettuna on melkein kaikkea, mitä luonto on ihmisen iloksi varannut. Vasemmalla Rigin vuori, josta samoinkuin sen komeista auringonlaskuista olin jo koulutunneilla saanut lukea. Sinne oli jo silloin köysirata, joka säästi vuorelle kiipeämisen vaivat. Oikealla oli lumipeitteinen Pilatus ja taempana joitakin kaukaisempia alppihuippuja. Järven keskipaikkeilla Wilhelm Tellin kieleke, missä hän tarun mukaan oli hypännyt maihin sekä sen jälkeen ampunut vouti Gesslerin. Monet muutkin kirjallisuudesta tutut paikat olivat tällä matkalla silmien edessä. Olen jälkeinpäin useammankin kerran tehnyt saman matkan, vieläpä asunutkin jonkin aikaa Vierwaldstätter-järven rannalla, mutta en myöhemmin ole siinä määrin nauttinut tämän järvimaiseman kauneudesta kuin tällä ensimmäisellä kerralla.

Tarkoituksenani oli vain tehdä huvimatka n. 40 kilometrin päässä olevaan järven eteläpäähän, St. Gotthardin tunnelin suulle, ja sen jälkeen samalla laivalla palata takaisia Luzerniin. Mutta toisin kävi — onneksi. Laivalla sattui olemaan iloinen nuorukaisjoukko, joka siihen tutustuessa osoittautui olevan opettajaseminaarilaisten luokka. Siinä oli n. 30 vilkasta opettajankisälliä, jotka hauskuuttivat matkustajia laulelemalla ja leikkiä laskemalla. Jouduin heidän kanssaan juttusille niin kuin matkoilla tavallisesti joudutaan. He kertoivat tekevänsä parin päivän kiipeämisretken alpeille ja alkoivat kehoitella minua matkaansa, kun kuulivat minun olevan ulkomaalainen, joka oli ensi kertaa Sveitsissä. Estelin aluksi, sillä en ollut heidän tavallaan tämmöiseen seikkailuun varustautunut. Heillä oli kaikilla lujat villavaatteet ja villapaidat, jalassa raskaat raudoitetut kengät ja kädessä alppisauva. Minulla sensijaan oli vain ohut kesäpuku, puolikengät, joiden pohjat lisäksi paljosta juoksusta olivat puhki, ja kädessä naurettavan ohut keppi. Mutta kun he väittivät minun tämmöisilläkin vehkeillä selviävän, ja ehdotus muuten kaikin puolin houkutteli, innostuin asiasta ja päätin lähteä heidän matkaansa.

Siitä tuli aivan ikimuistettava retki. Nousimme laivasta Flüelennissä, hiukan ennen reitin päätepistettä ja melkein St. Gotthardin, Italiaan vievän 20 kilometrin pituisen tunnelin suulla. Aloimme kiivetä vuoristopolkuja ylöspäin. Aluksi oli kauniita vuoristoniittyjä ja laitumia, mutta jo n. 1 000 metrin korkeudessa tulimme lumeen ja jäähän. Tällöin osoittautui, etteivät jalkineeni olleet tämmöiselle retkelle tarkoitettut. Sain alituisesti lunta kenkien suusta sisään ja pohjat läpäisivät kosteutta, niin että jalkani ennen pitkää olivat aivan märkinä. Mutta välipä sillä, olihan hauskaa kerran olla alpeilla kiipeilemässä, eikä nuoruudessaan kiinnitä suurtakaan huomiota tämmöisiin pikkuseikkoihin. Reittimme kulki eräänlaista vuoristosolaa, mutta silti nousimme n. 2 000 metrin korkeuteen. Näköalat olivat suorastaan lumoavia. Kaikkialla näkyi korkeita vuorenhuippuja. Vieressä olevat vuoret kohosivat 3 000 metrin korkeuteen ja taaempana näkyi ikuisen jään ja lumen peittämiä, yli 4 000 metrin korkeuisia vuorenhuippuja, mm. kuuluisa Finsteraarhorn. Illan pimetessä olimme saapuneet parintuhannen metrin korkeudessa olevaan hyvänpuoleiseen matkailumajaan, mihin yön ajaksi asetuimme taloksi.

Saimme hyvää ruokaa ja maan tavan mukaan kallistettiin lukuisia viinimaljoja, joiden vaikutuksesta ilo tässä hausassa seurassa kohosi kattoon saakka. Harvoin olen sattunut niin iloiseen ja laulavaan seuraan. Se pyrki väkisinkin tarttumaan jäyhään pohjoismaalaiseenkin. — Yö sensijaan oli kaikkea muuta kuin hauska. Makuuhuone oli lämmittämätön, mikä tällä korkeudella merkitsi sitä, että siellä oli pakkasasteita. Vaikka peitteet olivatkin hyvät ja lämpöiset, tuli yöllä aika lailla vilu. Hampaat löivät loukkua eikä nukkumisesta tullut mitään. Hyvin halukkaasti olin senvuoksi seuraavana aamuna valmis jatkamaan matkaa.

Tällä kertaa matka kävi alaspäin. Huomasin ihmeekseni, että oli melkein vaikeampaa tulla vuorilta alaspäin kuin kiivetä niitä ylös. Liukkaus tuntui enemmän ja jotkin uudet jalkalihakset, joita ei tavallisesti tämmöisellä liikunnalla vaivata, tunsivat pikemmin kävelyn vaivan. Mutta alastulo oli siitä huolimatta elämys. Ensin saavuttiin metsärajalalle ja sen jälkeen alkoi kasvullisuus joka sadalla metrillä tulla yhä rikkaammaksi, kunnes alhaalla laaksossa tultiin appelsiini- ja sitruunalehtoihin. Oli kuin olisi muutamassa tunnissa tehnyt matkan pohjoisnavalta etelänhedelmiä kasvavaan seutuun.

Jälkeenpäin katselin kartalta suorittamaamme matkaa ja havaitsin kävelleeni hiukan yli neljäkymmentä kilometriä ja sitä paitsi käyneeni kahdentuhannen metrin rajan yläpuolella. Päätepisteenä oli Meiringenin kaunis kaupunki hedelmällisessä laaksossa. Täältä oli sitten helppo vuoristoratoja myöten ajaa takaisin Luzerniin. Olin erittäin kiitollinen näille seminaarilaisille, jotka olivat laahanneet minut mukaansa, sillä sen kummempaa alppikiipeilyä ei senjälkeen ole tullut tehdyksi. Mutta kengät oli heti vietävä suutariin, ja kokonaisen vuorokauden minä tämän kiipeilyn jälkeen nukuin hyvää unta.

Näiden tutustumisten ja retkien jälkeen katsoinkin jo tehneeni riittävästi kunniaa Sveitsille ja mieli alkoi palaa näkemään uusia maita ja uusia oloja. Seuraavana matkan päämääränä oli Pariisi. Kun matkakassa vaati halvalla matkustamista, otin kolmannen luokan matkalipun yöjunaan. Onnettomuudeksi satuin junaan, joka oli täynnä Amerikkaan matkustavia siirtolaisia. Se kuljetti Galitsian

juutalaisia ja ruteeneja johonkin Ranskan satamakaupunkiin, mistä näiden sitten oli jatkettava matkaa "rapakon" ylitse. Se oli rauhaton yö. Joukko oli matkasta väsynyttä ja muutenkin levotonta. Lapset itkivät. Vanhemmat ihmiset molottivat outoja kieliään ja likaisuus sekä kynsilaukan haju täytti vaunun. Raja-asemalla oli miltei mahdotonta saada tullitarkastusta sujumaan heidän kanssaan.

Aikanaan päästiin sentään Pariisiin.

Pariisissa

Pariisissa oloa varten en ollut varannut pitkää aikaa. Tiesin, ettei Ranskan osuustoimintaliikkeellä ollut paljonkaan näytettävää. Alaa koskevassa kirjallisuudessa olikin selitetty, että romaaniset kansat näyttivät olevan vähemmän vastaanottavaisia tämäntapaisille lujaa solidaarisuutta vaativille aatteille kuin anglosaksiset ja germaanisets kansat. Sitäpaitsi työskenteli Ranskan osuuskauppaliike kahdella rintamalla; siellä oli sekä työväen että puolueetonta osuuskauppatoimintaa, ja ne taistelivat osittain toisiaan vastaan.

Halusin kuitenkin omin silmin nähdä ja omin korvin kuulla, millä tolalla asiat olivat. Teinkin senvuoksi käynnin kummankin suunnan päämajassa. Työväen kontrolloima haara, Bourse Socialiste, näytti elinvoimaisemmalta, vaikkei silläkään ollut juuri minkäänlaisia tuloksia esitettävänä, ei ainakaan minulle, joka olin nähnyt saksalaisten järjestöjen jo siihen aikaan valtavat saavutukset. He selittelivät ystävällisesti työtään ja aikaansaannoksiaan, pahemmin morkkaamatta kilpailevaa toimintamuotoa. — Toisella tavalla suh-tauduttiin asiaan ns. puolueettomassa päämajassa, L'Union Coopérative française. Sen pääsihteeri Daudet-Bancel koetti epäilyttävin värein maalata kilpailijaansa vakuuttaen sen ennen pitkää jäävän alakynteen ja häviävän.

Tätä osuuskauppaliikkeen heikkoustilaa jatkui sen jälkeenkin monia vuosia. Tarvittiin semmoinen herättäjä kuin tunnettu kansantalous- ja osuuskauppamies Charles Gide, ennen kuin asioihin tuli toisenlainen vauhti. Hänen onnistui vuonna 1912 saada aikaan sovinto molempien osuuskauppaliikkeen haarojen kesken. Ne su-

lautuivat silloin yhteen. Työväen osuuskauppaliikkeestä tuli uuden liikkeen runko ja herra Daudet-Bancelista tuli tähän yhdistettyyn keskusjärjestöön hyvin innokas ja ansioitunut pääsihteeri. Olen tavannut hänet lukuisia kertoja jälkeempään ja havainnut, että hän viihtyi uudessa ympäristössään erinomaisesti.

Saatuani vielä alaa koskevaa kirjallisuutta arvelin keränneeni tarpeeksi tietoja omalta alaltani.

Osuustoimintaväen jo silloin voimakkaalle kansainvälisyydelle ja vieraanvaraisuudelle omaan ryhmään kuuluvia kohtaan kuvaavana piirteenä kannattaa vielä mainita, että työväen osuuskauppaliikkeen johdossa olevat miehet pitivät tarpeellisena viettää iltaa kansani. He olivat järjestäneet hyvän päivällisen erään ravintolan yksityishuoneeseen. Siellä päästettiin aito ranskalainen ilo irti. Ruoka oli hyvää, niin kuin vain ranskalaisesta keittiöstä voidaan saada. Ja tietysti ranskalaiset viinit elävöittivät muutenkin vilkasta keskustelua. Kun jo oltiin pitkällä lähellä keskiyötä, tuli tarjoilija vielä sisään kädessään pölyinen ja hämähäkinseinin peittämä pitkäkaulainen viinipullo. Yhteinen ah!-huuto kajahti pöydän ympärillä. Mistä ilo; mitä hän tuo? — kysyin. ”Se on konsentroitua auringonpaistetta” — vakuutettiin minulle. Selvisi, että se oli jokin vanha hyvä vuosikerta Château d’Yquem-viiniä. Tietysti kuului asiaan, että se oli ”viimeinen pullo”. Niin vähäisestä voi viinien tuntija saada itselleen ilon aiheen.

Kun kerran olin Pariisissa, tässä monivaiheista historiaa ja monia vallankumouksia nähneessä pääkaupungissa, oli omistettava aikaa myöskin kaupungin katselemiseen. Teinkin sitä ahkerasti muutamana päivänä aikana. Kaupunki oli epäilemättä kaunis ja sen rakennustaiteelliset muistomerkit nähtävyyksiä. Monet puistot, maailman kaunein aukio, Place de la Concorde, sekä siitä lähtevä valtaväylä Champs-Élysées, jonka taustassa häämöttää Riemukaari, tekivät valtavan vaikutuksen. Juoksentelin Louvren monien kilometrien mittaisissa museosaleissa katselemassa vanhaa ja uutta taidetta ja sen muita nähtävyyksiä. Huomasin, että edes vaatimattoman käsityksen saamiseksi tästä maailman metropolista tarvittaisiin paljon pitempi aika kuin minulla oli.

Sitäpaitsi kiirehti eräs toinenkin asia pikaista poislähtöä. Huomasin nimittäin, että siellä viipymiseen tarvittaisiin vankempi kukkaro kuin minulla oli käytettävänäni. Olin tosin varannut pienehkön frangišekin Ranskassa oloa varten, mutta pian huomasin kulluttaneeni sen aivan tarkkaan loppuun, niin ettei enää ollut frangeja edes matkalipun ostoa varten eteenpäin. Oli välttämätöntä saada jokin pikku vippi selvitäkseni eteenpäin. Aloin muistella, olisiko siellä ketään tuttavaa, johon voisi tämmöisessä asiassa turvautua. Muistin lopulta, että entinen luokkatoverini Antti Favén varmaankin oleskelee parhaillaan siellä täydentämässä maalausopintojaan. Yhden suomalaisen löytäminen tämmöisessä muurahaispesässä oli kuitenkin suuren työn takana. Lopulta sain selville, että hän asui taiteilijain kaupunginosassa, jonka lopulta löysin. Siellä oli kokonainen kadullinen matalia ateljeerakennuksia, joita taiteilijanalut saivat vuokrata. Favénin asunnossa kohtasi kuitenkin pettymys. Hän ei ollut kotona eikä sillä hetkellä koko kaupungissa. Päähäni pälkähti kysyä, olisiko heillä tiedossaan ketään muita suomalaisia taiteilijoita. He muistelivat, että siellä oli eräs toinenkin, joka silloin tällöin oli käynyt Favénin luona. Minut opastettiin tämän luokse ja hiukan epäröiden astuin sisään, ihmetellen kenet täällä tapaisin. Hämmästykseni ja iloni oli suuri kun tapasin toisen koulutoverini, taiteilija Heikki Tandefeltin, joka nuoren Signe-rouvansa kanssa harjoitti täällä maalausopintoja. Kohtaaminen oli minun osaltani iloinen, mutta en tiedä miten Heikki siihen suhtautui, kun kuuli että olin vippausmatkalla. Pyytämäni laina ei tosin ollut suuri, vain 20 frangia, mutta se oli rahaa siihen aikaan. Sen hän kuitenkin ilman epäilyksiä minulle uskoi.

Tandefelt kertoi heidän ja muiden suomalaisten samoin kuin yleensä taiteilijan elämästä Pariisissa. Se tuntui olevan vapaata ja hauskaa elämää, jos vain taloudellinen puoli pysyi kunnossa. Olin tietenkin erikoisesti kiinnostunut Favénin edistymisestä, koska häneen jo kouluaikana oli pantu suuria toiveita. Tandefelt kehui Anttin hyvin menestyneen ja saaneen jo useita maalaustilauksiakin. Hän uskoi minulle, että tuskin enää tuntisin Anttia, sillä hän oli pukeutumisessaan ja muussa olemuksessaan täysin muuttunut. Vieläpä naamataulukin oli muuttunut senjälkeen kun Antti oli anta-

nut muuttaa nenänsä mallia teettämällä entisestä pystynenästään komean suoran nenän. Läksimme kolmisiin vielä syömään yhdessä päivällistä, jonka aikana tarinointi jatkui. Sen jälkeen erosin kiittäen avusta ja pyytäen sanomaan terveiseni Antille. — On ehkä syytä kaiken varalta mainita, ettei Tandefelt joutunut kärsimään tämän vippinsä takia, niinkuin ulkomailla käyville lainatessa usein tapahtuu. Heti Lontooseen tultuani lähetin saamani summan hänelle takaisin.

Pariisissa oli vielä eräs paikka, joka jo kouluajanani oli Suomessakin suuressa huudossa, ehkäpä osaksi senkin vuoksi, että Juhani Aho "Yksin"-kirjassaan oli sitä mainostanut. Tämä paikka, Moulin Rouge, sen ajan huomattavin huvittelupaikka, oli tietysti katsottava, jos ei muun, niin sen vuoksi, että voisi kotona kertoa sielläkin käyneensä. Vietin siellä yhden illan ja annoin täyden tunnustuksen sen taiteelliselle ohjelmalle. Senlaatuisia seuraamuksia kuin Aholle ei tästä käynnistä kuitenkaan koitunut.

Seuraavana päämääränäni oli Englanti, jossa tarkoitukseni oli vahvistaa englanninkielen taitoani ja senjälkeen tutustua maan korkealla tasolla olevaan osuuskauppaliikkeeseen. Pudistin Pariisin tomut jaloistani. Lähdin St. Lazairen asemalta Dieppen—Newhavenin kautta kanaalin yli vievää linjaa myöten Lontoota kohden. En muista enää, kuinka johduin valitsemaan juuri tämän linjan, jota nykyään käytetään verrattain vähän, sen jälkeen kun monet muut kaupungit ovat ottaneet kilpailussa johdon käsiinsä.

Ystävällinen pankinjohtaja Lontoossa

Lontooseen saavuin kello 6 aamulla. Hotellimaksuja säästääkseni olin nimittäin nytkin matkustanut yöllä. Newhavenista tultaessa saavuttiin Charing Crossiin, tälle Sherlock Holmesin ja hänen ystävänsä Watsonin jutuista kuuluisalle asemalle. Kun en aikonut tähän otteeseen viipyä Lontoossa, en ryhtynyt hakemaan asuntoa, vaan jätin vähäiset matkatavarani säilytettäväksi paikkaan, jonka yläpuolella komeili kamala nimitys "Cloak Room". Se ei kuitenkaan

tarkoittanut klooakkaa vaan matkatavarain säilytyshuonetta asemalla. Sitten läksin tallustelemaan kaupungille taskussani yksi šillingi ja yksi penny, jotka olin saanut vaihdettuani loput frangini. Nämä olivat sillä hetkellä ainoa käyttöpääomani. Sitäpaitsi oli lompakossani suurehko šekki, mutta se oli vaihdettava käyväksi rahaksi ennen kuin voisin mihinkään ryhtyä. Šillingilläni ostin Lontoon kartan, että osaisin liikkua, ja pennyni annoin erälle katumaalarelle, joka jalkakäytävälle maalaili kauniita värillisiä maiseimia, siihen aikaan varsin tavallinen näky Lontoossa. Senjälkeen supistui omaisuuteni lompakossa olevaan šekkiin. Olin nälkäinen ja matkasta likainen, mutta mitään ei ollut tehtävissä ennen kuin pankit avattaisiin. Mutta siihen oli vielä monta tuntia aikaa.

Kun kello vihdoin oli 10, olin täsmällisesti London Joint Stock Bankin erään konttorin edustalla, jonka kävellessäni olin sattunut näkemään. Tämä pankki oli Kansallis-Osake-Pankin kirjeenvaihtaja ja šekkiäni oli asetettu sen maksettavaksi. Esitin komeasti šekkiäni kassassa, mutta sain ihmeekseni vastauksen, ettei pankki halunnut sitä lunastaa. Kysyin syytä, ja minulle selitettiin jotakin, mutta en päässyt perille, mikä vika šekissä oli. Kun protestoin voimakkaasti, kehoitettiin minua kääntymään pääkonttorin puoleen.

Hain käsiini pääkonttorin, joka oli kaukana, vallan toisella suunnalla. Tarjosin sielläkin šekkiäni, mutta samanlaisella tuloksella. Nyt sain myöskin selville, mikä siinä oli vikana. Siinä oli šekin poikki vinoviiva; se oli ns. "Crossed Check", mikä merkitsee sitä, että sillä sai nostaa rahaa vain henkilö, jolla oli tili Joint Stock Bankissa. Kun minulla ei "sattunut" olemaan tällaista tiliä, ei pankki valitettavasti voinut sitä lunastaa, selitettiin minulle ystävällisesti. Mutta ehkäpä Thomas Cook'in matkatoimisto voisi ostaa minulta šekin, heillä kun oli tili pankissa — neuvottiin. Sen asianahan oli palvella matkustajia.

Tunnustan suoraan, että kiroilin karkeasti Kansallis-Osake-Pankin Turun konttoria ja Nap. Hultinia, tavallisesti "Naphultiniksi" kutsuttua, jonka nimi komeili šekkiäni alla. Lähettää minut Lontooseen tällaisen arvottoman paperin kanssa! Saamani neuvon mukaisesti menin Thomas Cookin toimistoon ja kysyin nöyrästi, olisivatko he niin ystävällisiä, että pelastaisivat pulaan joutuneen mat-

kustajan ostamalla minulta tämän šekin. Mutta siellä pudisteltiin vain päätä. Heillä ei ollut minkäänlaista halua edes antautua keskustelemaan asiasta. En silloin keksinyt muuta neuvoa kuin marssia takaisin pankin pääkonttoriin. Elleivät he siellä voi auttaa, niin kuka sitten. Näлкäkin alkoi jo vaivata.

Astuin siis jälleen pääkonttorin kassaan ja puhuin uudelleen asiastani. Valitin surkeuttani, koska en pysty hankkimaan itselleni ruokaa enkä kattoa pääni päälle, kun ei ole pennin pyörylää taskussani. Kassanhoitaja ei aluksi ottanut kuullakseen valituksiani, mutta kyllästyi lopulta sitkeyteeni ja sanoi menevänsä kysymään johtokunnasta. Hetken päästä minut vietiin johtokunnan huoneeseen ystävällisen pankinjohtajan puheille — semmoisiakin on joitakuita. Hän ryhtyi keskustelemaan kanssani, kysellen mistä tulen, mikä olen jne. Kuultuaan että olen suomalainen ylioppilas ja nyt liikealalla hän alkoi tulla kiinnostuneemmaksi ja kyseli opintojani. Kehuin lukeneeni kansantaloutta, koska arvelin sen olevan parhaan puoltolauseen, vaikka opintoni siinä olivatkin supistuneet kauppaopiston kurssiin ja yksityisiin harrasteluihin. Mitä aion tehdä Englannissa? — Aion opetella kunnollisesti englannin kieltä. — Minne minä aion lähteä sitä opiskelemaan? — Vastasin eniten pitäväni merenrantaelämästä ja kuulleen Cornwallia kehuttavan kauniiksi seuduksi. — Hän naurahti ja sanoi, ettei kansa siellä itsekään osaa englantia, niin että tekisin sinne turhan matkan.

Tämä muistuttaa näin paperille pantuna melkein poliisikuulustelua, mutta itse asiassa keskustelu tapahtui niin hausalla ja ystävällisellä tavalla kuin olisimme puhelleet jollakin junamatkalla. Kun hän näytti tulleen vakuuttuneeksi siitä, ettei ollut tekemisissä minkään huijarin kanssa, tuli kuulustelijani yhä ystävällisemmäksi ja alkoi jutella kaikenlaisia mukavia, mihin koetin parhaani mukaan vastaila ja antaa selvityksiä etupäässä kotimaani oloista, joista hän tuntui olevan kiinnostunut kuulemaan yhtä ja toista. Lopulta hän kysyi suostuisinko myymään šekini hänelle henkilökohtaisesti. Hän voisi siitä ehkä päästä eroon, kun hänellä "sattumalta" oli tili pankissa. Tietenkin suostuin mielihyvin. Senjälkeen hän alkoi tuumaila, mihin oikein lähettäisi uuden suojattinsa, ja suositteli minulle Eastbournen kylpyläkaupunkia Kanaalin ran-

nalla. Kiitin kovasti iloisena sekä avusta että neuvosta ja menin paljon paremmalla mielellä uudelleen kassaan, josta minulle nyt maksettiin koko šekin summa kultarahoina, mikä tuntui olevan yleisin maksuväline. Seteleitä ei tuntunut olevankaan 5 puntaa pienempiä.

Olin siis pelastunut pulasta, kiitos tämän ystävällisen pankinjohtajan, jonka kuvaa säilytän kiitollisessa muistissani. Söin lujan lounaan ja aloin valmistella matkaa Eastbourneen. Vielä samana päivänä olin siellä.

Kesänviettoa Kanaalin rannalla – „Jack Halkaisija“ sekoittaa asioita

Havaitsin Eastbourneen tultuani, ettei kaupunki ollut semmoinen paikka, jota olin toivonut kesänviettopaikakseni. Se oli melkoisen suuri kaupunki, kylpyläkaupunki tuttuun malliin. Siellä oli tosin laajat hiekkarannat ja niillä kylpyläkaupungin tavalliset vehkeet: pitkälle mereen pistävä laituri (Pier) ja sen kärjessä paviljonki ravintoloinen, jossa musiikin soidessa sai syödä, nauttia virvokkeita ja pelata bridgeä. Tunsin heti, etten täällä viihtyisi. Halusin maaelämän rauhallisempia oloja. Olin jo hiukan tyytymätön neuvonantajani, joka niin perin pohjin oli minut väärinkäsittänyt.

Ennen kuin lähdin koettamaan onneani muualla, halusin kuitenkin hiukan katsella kaupungin ympäristöä, Läksin kävelemään pitkin rannikkoa pohjoiseen päin. Ranta oli kauttaaltaan matalaa ja merenpohja hiekkaa. Käveltyäni noin viitisen kilometriä tulin kylään, jonka nimi oli Pevensey Bay. Menin kylän ainoaan kapakkaan; nehän ovat tunnetusti parhaita tietotoimistoja. Se oli täynnä olutta juovia ja liitupiippua polttelevia miehiä. Antauduin heidän kanssaan keskustelemaan ja tiedustelin, oliko kylässä tapana vuokrata huoneita kesäloman viettäjille. Vakuutettiin, että melkein jokainen perhe niitä vuokrasi. Oli vain käytävä katselemassa, missä olisi talon ulkopuolella ripustettuna valkoinen kartonki, jossa oli painettuna sanat "To let" (vuokrattavana). Tämähän oli hyvä neuvo. Kun kylä näytti hauskalta ja siistiltä ja kaikki talot erin-

omaisesti rakennetuilta, läksin löytöretkelle. Eräs "To let"-talo oli enimmäns puoleensa vetävän näköinen. Astuin sisään ja esitin asiani. Vähän aikaa keskusteltuamme ja kun oli päästy selville minun toivomuksistani, oltiin halukkaita ottamaan minut vastaan. Vuokrasta sovittiin helposti, sillä se oli varsin kohtuullinen, ainakin kaupungin hotellivuokriin ja aterianhintoihin verrattuna. Iloisin mielin palasin kaupunkiin kun ensin oli sovittu, että he seuraavana päivänä tulisivat hevosella noutamaan minut matkatavaroineni.

Mutta seuraavana päivänä minua odotti yllätys. Talosta oli käyty ilmoittamassa hotelliin, että he eivät voineetkaan vuokrata huonettaan, vaan heidän oli pakko peruuttaa sopimus. Tämä kuulosti salaperäiseltä. Mikähän solmu asiaan nyt oli tullut? En kuitenkaan ollut halukas jättämään asiaa tällöisen vastoinkäymisen vuoksi, vaan päätin lähteä uudelleen taloon saadakseni selville, mikä peruutuksen oli aiheuttanut. Pahimmassa tapauksessa voisin ehkä saada asunnon jossakin toisessa talossa. Sainkin syyn selville. Poislähtiesäni he olivat kiinnittäneet huomiota kupeellani suomalaisen tapaan riippuvaan suureen puukkoon, jommoisia Englannissa ei tunneta. Kun keskustelussa sitäpaitsi olin tullut maininneeksi jotakin "Jack the Ripperistä" (Jack Halkaisijasta), jonka niminen naisten himomurhaaja siihen aikaan ärsytti yleistä mielipidettä, oli heissä herännyt epäluuloja. Ja kun oli parempi varoa kuin jälkeinpäin katua, olivat he katsoneet parhaaksi purkaa sopimuksen.

Nauroin makeasti heidän johtopäätöksilleen ja koetin parhaani mukaan selitellä olevani aivan viaton tämän salaperäisen Jackin kauhutekoihin, sekä että me suomalaiset olemme maailman rauhallisinta väkeä. Sainkin epäluulot haihdutetuksi ja talon emäntä, topakka, mutta hyväntahtoinen ja lihavanpuoleinen, selitti ottavansa minut suojelukseensa. Ja niin lähdettiin yhdessä hevosella hakemaan tavaroitani kaupungin hotellista.

Kotiuduttuani totesin asunnon hankinnassani onnistuneeni mitä parhaiten. Talo oli hauska, englantilaiseen tapaan rakennettu. Siinä oli alakerrassa olohuone ja keittiö. Toisessa ja kolmannessa kerroksessa oli pieniä makuuhuoneita, niin että jokaisella perheen jäsenellä oli omansa. Perheeseen kuului mrs Gell, leskiemäntä, ja hänen kaksi täysikasvuista tytärtään Esther ja Ada sekä vanhemman tyt-

tären Estherin sulhanen Jack, reilun näköinen työmies. Nuorempi-kin tytär Ada oli siinä iässä, että hänellä oli aika odottaa sulhasta, jota hänen ilmeisesti ei kauan tarvinnutkaan odottaa, sillä hän oli mukiinmenevän näköinen ja sitä paitsi miellyttävä esiintymisessään.

Olin pian kuin perheen jäsen ja seurustelu kävi vapaasti. Kun heidän englantilaisina oli melkein mahdotonta lausua etunimeäni Väinö, tiedustelivat he, eikö minulla ollut toista etunimeä. Olihan minulla toinenkin etunimi: Alfred. Siitä tehtiin yksinkertaisuuden vuoksi pelkkä Fred. Kun sukunimeäni Tanner (joka sana englanninkieleessä merkitsee karvaria) leikillisessä puheessa usein käytettiin tarkoittamaan kuuden penceä rahaa (samalla tavalla kuin meillä 25-pennin raha aikaisemmin oli "piikki"), väännettiin siitä minulle saman tien uusi sukunimikin. Elämäni eräässä vaiheessa on nimenäni siten ollut "Fred Sixpence".

Sain talon ylimmästä kerroksesta olinpaikakseni makuuhuoneen ja sen lisäksi yksinkertaisen mutta ravitsevan ruoan. Se nautittiin englantilaiseen tapaan neljästi päivässä: aamulla kello 8 aamiainen (Breakfast), kello 12 lounas (Lunch), kello 16 kello viiden tee (Five o'clock Tea), joka on täydellinen ateria monine voileipineen ja marmelaateineen, sekä illalla kello 20 vielä illallinen (Supper). Ruokavalio oli alussa hiukan outo, mutta pian siihenkin tottui. Sitä nauttiessani muistui mieleeni Voltairen ilikurinen vertailu englantilaisten ja ranskalaisten tapojen välillä. Hän ihmetteli englantilaisia, joilla on viittäkymmentä lajia uskontoa, mutta vain yksi kastike, Mint Sauce. Ranskalaisilla sen sijaan on viittäkymmentä lajia kastiketta eikä yhtään uskontoa.

Ryhdyin kovalla touhulla lueskelemaan englantilaista kirjallisuutta ja sen ohella päivälehtiä, mikä on erinomaista kieliharjoitusta. Matkoillani olen kuitenkin havainnut, että keskustelu sitenkin on parasta kielenopetusta, varsinkin jos saa keskustelutoverikseen jonkun tyttölapsen, jolla on hyvää aikaa ja joka viitsii nähdä sen vaivan, että korjailee pahimpia virheitä. Puhuin asiasta perheen Ada tyttären kanssa ja hän oli halukas sekä keskustelemaan, että korjaamaan englanninkielen lukemistani ja ääntämistäni, mikä

tässä kielessä tuottaa suurimman vaikeuden. Mutta vain yhdellä ehdolla. Hän vaati vastapalvelukseksi, että opettaisin hänet uimaan — hän kun oli nähnyt, että olin hyvä uimari. Mikään ei minulle olisi ollut mieluisampaa. Joka päivä meillä tämän jälkeen oli keskustelu- ja lukutuntimme ja pari kertaa päivässä kävimme uimassa loivarantaisen Kanaalin vedessä. Siellä minun aluksi oli pitkän aikaa kannateltava molempia sisaruksia, että he pysyisivät veden pinnalla, opetettava heille uintiliikkeet ja vasta vähitellen päästettävä heidät omin valtoinsa uimaan. Heistä tulikin kesän mittaan melko hyviä uimareita, ja minä vuorostani sain keskustelutunteja.

Meren rannoilla uiminen oli siihen aikaan vielä siistiä hommaa. Kaikki pukeutuivat säädyllisiin uimapukuihin. Naisilla oli oikeat uimahameet. Kun lontolaiset sunnuntaipäivinä suurissa parvissa tulivat meren rannalle kylpemään, olivat heidän naisensa hameissa ja puseroissa aivan kuin olisivat olleet kävelylle menossa. Mutta paljonkos se auttoi. Kun nämä ohuet puvut kastuivat ja liimautuivat ruumiiseen kiinni, tulivat ruumiin muodot kuitenkin näkyviin. Se oli sen ajan muotia. Senjälkeen on rantaelämä täydellisesti muuttunut. Kanaalin molemmin puolin olevilla kylpyrannoilla loikoillaan nyt melkein alastomina tai ainakin hyvin minimaalisissa puvuissa — samoin kuin meilläkin Hietarannalla ja muuallakin.

Talon nuorempi tytär oli opetellut soittamaan pianoa, jommoinen vehje perheellä oli itsellään. Saimme senvuoksi usein kuulla soittoa, ei tosin mitään korkeatasoista, mutta sittenkin soittoa. Hän halusi osoittaa suosiotaan soittamalla jotakin suomalaistakin musiikkia, mutta hänen nuottivarastossaan ei ollut muuta kuin yksi ainoa suomalainen kappale — ”Honkain keskellä”. Sen sain sensijaan kuulla sitä ahkerammin. Siitä lähtien osaan vaikka unissanikin sen sävelen. — Jos taloon sunnuntaisin tuli musiikintaitoisia Lontoon vieraita, pantiin toimeen oikein ”Musical Evening” (musikaalinen illanvietto).

Pevensey Bay on oikeastaan historiallinen paikka. Siellä väitettiin Wilhelm Valloittajan aikoinaan nousseen maihin ryhtyessään Eng-

lantia valloittamaan. Aivan lähellä on Hastingsin kaupunki, missä ensimmäinen suuri taistelu hänen kanssaan käytiin. Se oli siis vanhaa asuinseutua, ja tästä kai johtui, että ympäristössä oli paljon näkemisen arvoisia paikkoja. Teimme yhdessä monia retkiä ympäristön vanhoihin linnoihin ja linnoituksiin tai muihin nähtävyyksiin. Nämä retket olivat sopivaa vaihtelua. Toisinaan käytiin Eastbournen kaupungissakin katselemassa suuren maailman rantaelämää ja muuta huvittelua. Tämmöisiä retkiä tehtiin varsinkin sen jälkeen kun taloon oli lisäksi ilmestynyt pari lontoolaista konttoristia viikon lomaansa viettämään.

Kylä oli tavallaan kalastajakylä, vaikka se kaikkien Englannin itärannikon seutujen tapaan oli joutunut kesänviettäjäin oleskelupaikaksi. Siellä harjoitettiin kuitenkin vielä säännöllisesti kalastusta ja saalis lähetettiin päivittäin joko Eastbournen tai useimmiten Lontooseen. Antauduin suhteisiin vanhojen kalastajain kanssa, ja tästä tuttavuudesta oli seurauksena, että pari kertaa pääsin mukaan heidän kalastusretkilleen. Se oli omaiaatuista hommaa. En lähtenyt mukaan verkkoja laskettaessa, mutta sitä mieluummin niitä kokemaan. Noustiin aamulla ylös jo kello 2 aikaan ja purjehdittiin muutamia maileja ulos merelle, missä verkot oli laskettu matalikoille. Perillä ryhdyttiin nostamaan talon korkuisia verkkoja. Kysyin mitä hommaa minä siinä saisin. Luvattiin antaa jotakin "job'ia" (puuhaa). Verkoissa oli tavallisesti runsaasti kalaa, etupäässä kampelaa. Sen lisäksi nousi mukana paljon muutakin, mikä tuli pohjasta saakka, oli suuria hummereita, oli meritähtiä ja monenlaista kalkki-kuorista merenpohjaeläimistöä. Ja lisäksi sieltä tuli eräs otus, josta minun oli huolehdittava — suuria rapueläimiä, pyöreitä, noin lautasen kokoisia. Niillä oli kauheat sakset, jotka olivat niin voimakkaita, että jos saivat hyvän otteen, ne voivat pusertaa poikki keskisormen paksuisia puutikkuja. Näitä rapuja oli minun, käteeni pistetyllä kurikalla murskattava, niin että ne voitiin pudistaa pois verkoista. Jos ne saivat jäädä verkkoon, sotkivat ne sen pahanpäiväiseksi. Se oli oikeata teurastajan työtä, mutta tein sitä tunnustusta saaneella harrastuksella. Murskattuina ne irtautuivat verkoista ja vajosivat pohjaan, tietenkin joidenkin muiden saaliinhimoisten olioiden ruuaksi. — Saimme molemmilla kerroilla, joilla olin mukana,

hyvän saaliin. Se lähetettiin heti junalla kaikkinelevään Lontooseen välittäjäin myytäväksi.

Eräässä toisessakin suhteessa tarjosi meri täällä uutta nähtävää oman maan meriin verrattuna. Englannin Kanaalissa tuntuu vuoroveden vaihtelu melkoisen huomattavana, olinpaikallani noin 2—3 metrin suuruisena nousu- ja laskuveden välisenä erona. Laskuveden eli luoteen aikana matala merenrannikko oli noin puolen kilometrin etäisyydelle kuivana, kun vesi oli paennut pois. Kun meren pohja oli hienoa hiekkaa, paljastui täten kuuden tunnin ajaksi mitä parhain kuiva kävelypaikka. Siitä voi löytää monenlaista tavaraakin, mitä vesi ei ollut onnistunut vetämään mukanaan. Toisinaan jäi kuiville suuria, kymmenenkin kilon painoisia tonnikalvoja. Hiekasta kaivettiin esille myös eräänlaisia suuria matoja, joita sitten käytettiin kalansyöttinä. Mutta viehättävimmän näyn tarjosi tämä merenrantapohja näinä tunteina kirjavana leikkikenttänä. Sinne riensi kylän nuoriso pallo- ym. leikkeihin. Krikettipeli, englantilainen muotipeli vuosisadan vaihteessa, oli myöskin säännöllisesti käynnissä tällä tasaisella pelikentällä. Sain silloin ensi kertaa nähdä tätä verrattain yksitoikkoista peliä ja ihmettelin, mistä suuri intohimo sitä kohtaan johtui. Siihen verrattuna on esimerkiksi jalkapallopelejä sittenkin vallan toista. Siinä on vauhtia ja elämää.

Eräänä päivänä levisi rannikolla tieto, että pelastusarmeijan perustaja ja päällikkö, itse kenraali William Booth saapuu esiintymään puhujana kylässämme. Määräminuutilla sonnustautui jokainen, ken vain kynnelle kykeni, kuulemaan mitä tällä maankuululla miehellä oli sanottavana, ja tietysti ennen kaikkea näkemään häntä. Paikalle ajoi auto — siihen aikaan vielä verrattain harvinainen ilmestys Englannissakin — ja siinä istui komeavartaloineen vanhus. Pää oli valkoinen, pitkä rinnalle valuva parta samoin. Komea kotkannenä ja muut kasvojen piirteet kuvastivat suurta rohkeutta. Ilmeinen päällikkö! Kun ensin pelastusarmeijan kokousten tavalliseen tapaan oli soitettu, nousi hän autossaan puhumaan. Puhe kosketteli Englannin sosiaalisia oloja ja osoitti suurta sosiaalista ymmärtämystä kärsiviä kohtaan. Se ei kestänyt 15 minuuttia kauempaa, mutta jätti varmaan hyvää jälkeä. Hänet nähtyäni en lainkaan ihmetellyt, että tällainen rohkea taistelijaluonne oli voinut

nostattaa koko maailman käsittävän liikkeen, joka on ollut suureksi siunaukseksi ihmiskunnalle. — Puheen jälkeen oli taas vähän musiikkia ja senjälkeen auto jatkoi matkaansa seuraavaan paikkaan. Ukko taisi sinä päivänä pitää parikymmentä tämmöistä lyhyttä puhetta pitkin rannikkoa. Kelpo suoritus silloin jo 70-vuotiaalle miehelle.

Sinä syksynä oli suoritettava parlamenttivaalit, ja pitkin kesää alkoi jo olla vaalien käryä. Käytiin ankaraa vaalitaistelua. Konservatiivit olivat Gladstonen kuolemasta saakka olleet vallassa, ja tätä valtaa yrittivät liberaalit nyt murtaa. Siinäkin vaatimattomassa perheessä, jossa oleskelin, puheltiin usein uuden poliittisen suuntauksen tarpeellisuudesta. Keskustelua hoiti pääasiassa tyttären sulhasmies, joka vakuuttavasti toisti, että "libroos" nyt pääsevät valtaan. Vaikka oli työmies, hän ei tiennyt mitään työväenpuolueesta, joka silloin otti vasta ensi askeleitaan. Tosin Keir Hardie, entinen kaivostyömies, oli jo 1890-luvun alussa ensi kertaa päässyt parlamenttiin, mutta varsinainen läpimurto tapahtui vasta myöhemmin. Silloin olisi ollut liian rohkeata kuvitella, että työväenpuolueella kerran tulisi olemaan enemmistö parlamentissa. — Itse vaalit tapahtuivat myöhemmin syksyllä, joten en niiden menoa enää saattanut seurata. Niissä "libroos" tosiaan voittivat. Balfourin hallitus sai tehdä tilaa Campbell-Bannermanin vapaamieliselle hallitukselle. Senjälkeen kun työväenpuolue, Labour Party, oli astunut näyttämölle, on aikaisempi kaksipuoluejärjestelmä saanut pahoja naarmuja ja entinen vanhoillisten ja vapaamielisten vuorottelu hallituksessa päättynyt.

Valitettavasti minuun täällä oleskellessani tarttui eräs pahe — tai sanoisinko nautinto — josta en senjälkeen ole päässyt irti. Kun kaikki polttelivat tupakkaa, useimmat piippua, heräsi minussa uteliaisuus tätä nautintoa kohtaan. Oikeastaan voi sanoa, että näytti niin miehekkäältä, kun miehet vetelivät sauhuja piipustaan ja haastelivat rauhallisesti ja viisaasti. Teki mieli koettaa, miltä tupakointi maistuisi, sillä siihen saakka en ollut tähän jaloon nautintoon perehtynyt paremmin kuin jonkin kerran imaissut savuk-

keesta ja sen heti pahalta maistuvana hylännyt. Ostin piipun, vaatimattoman liitupiipun, joita kylän miehet käyttivät. Siihen sai oivallista englantilaista "Navy Cut" piipputupakkaa. Pistin piipun ensi kertaa palamaan rannalla toisten pelatessa iänikuista krikettiään. Ihme kyllä, piippu ei halunnut oppia palamaan. Täytyi moneen kertaan sytytellä. Lopuksi eräs pelaajista, joka näki pulani, tuli avukseni, ja luullen, että palamattomuus johtui tuulesta, joka esti saamasta tulta piippuun, vetäisi oikein suuren, ilotulitusta varten valmistetun bengaalitikun, jonka avulla piippu lopultakin suvaitsi ruveta käryämään. Mistäpä hän tiesi, ettei 24-vuotias nuori mies vielä osannut sytyttää piippuaan. Nautinto oli tästä ensi kerrasta kaukana. Mutta kun oikein sisukkaasti harjoitteli, alkoi se jotenkin sujua. Mutta kyllä kitalaki oli pitkät ajat aivan palanut ja niin arka, ettei tehnyt mieli juuri syödäkään. Niin vaikeata saattaa paheisiin tottuminen olla.

Kun olin oleskellut tässä rauhallisessa kalastajakylässä lähes kaksi kuukautta, arvelin saavuttaneeni semmoisen kielitaidon, että uskaltaisin lähteä liikkeelle haastattelemaan ihmisiä ja tutustumaan maan osuustoimintaan. Olin saanut nauttia kauniista kestästä, hauskasta ympäristöstä ja ennen kaikkea saanut osakseni ystävällistä kohtelua. Sanoin kiitollisena jäähyväiset isäntä- tai oikeastaan emäntäväelleni ja läksin kohti seuraavaa päämäärääni — Lontoota.

Jälleen Lontoossa — Kansainvälinen Osuustoimintaliitto — Osuustukkukauppa

Lontoossa oli aikomukseni viivähtää muutamia viikkoja, minkä ajan tähän jättiläiskaupunkiin tutustuminen vähintään vaatiikin. Pidin sen vuoksi viisaimpana hankkia itselleni asunnon jossakin perheessä, joilla siellä tavallisesti oli kalustettuja huoneita vuokratavana. Löysinkin sopivan asunnon Grafton Placen varrella lähellä Eustonin asemaa, erään vaatimattoman vanhan lesken luona. Oli omalaatuinen ajomatka, kun kuljetin tavarani sinne "Hansom Cabilla", senaikaisilla lontoolaisilla ajoneuvoilla, yhden hevosen ve-

Englannissa oli siihen aikaan osuuskauppaväen keskuudessa käynnissä suuri periaatteellinen keskustelu osuusliikkeiden perimmäisistä tarkoituksista. Oliko niiden tehtävänä parantaa ensi sijassa jäsentensä vaiko työläistensä asemaa? Siellä toimi ryhmä tarmokkaita henkilöitä, jotka voimallisesti ajoivat liikkeiden palveluksessa olevan henkilökunnan voittoon-osallisuus-periaatetta (Copartnership). Kun heidän mielestään tämän periaatteen toteuttamisella ratkaistaisiin koko sosiaalinen pulma, he vaativat, että osuuskauppa-liike ottaisi tämän kysymyksen ohjelmaansa. Samaa pyrkimystä tyrkytettiin vuosikymmeniä myöskin Kansainvälisen Osuustoimintaliiton ohjelmaan. Huomasin, että miss Halford oli asiaan innostunut, sillä käynneilläni hän alkoi puhua siitä minullekin ja sai minut liittymään jäseneksi tätä asiaa ajavaan yhdistykseen sekä tilaamaan sen julkaisuja. Julkaisuja lähetettiin minulle senjälkeen vuosikausia. Ne saivat kuitenkin lukijan hyvin pian vakuuttumaan siitä, että tämä puuha oli englantilaisten yhteiskunnanparantajain tavanmukaista haaveellista hommaa. Kansainvälinen Osuustoimintaliitto onnistui myös ennen pitkää vapautumaan tästä painolastista päästen siten selville vesille kuluttajain, siis osuuskuntien jäsenten etuja ajavana liikkeenä. Nytemmin lienee tämä voittoon-osallisuus-liike joutunut syrjään, kun on havaittu, ettei siitä ole yhteiskunnallisen pulman ratkaisijaksi.

Miss Halfordilta sain myöskin Kansainvälisen Osuustoimintaliiton toimintaa koskevia arvokkaita tietoja. Sillä oli ollut suuret alkuvaikeudet, sillä monia maita oli ollut vaikea saada innostumaan tällaisesta niiden oman horisontin ulkopuolella olevasta asiasta. Siihen oli kuitenkin jo alkanut liittyä melkoisesti uusia jäseniä ja, mikä ilahduttavinta, liittyjien joukossa oli kokonaisia kansallisia järjestöjä. Aluksi oli toiminta perustunut yksityisten henkilöiden jäsenyyteen, mutta vähän ennen käyntiäni oli päätetty, ettei yksityisiä enää otettaisi jäseniksi, vaan toiminta oli kohdistettava yksinomaan järjestöjen jäseniksi saamiseen. Vasta paljon myöhemmin on astuttu vieläkin pitemmälle johtava askel: jäsenyyteen on otettu vain kansallisia keskusjärjestöjä, ja niiden kautta ovat siten jonkin maan kaikki osuustoiminnalliset järjestöt joutuneet sen vai-

kutuspiiriin. — Yksi poikkeus silloisesta päätöksestä kuitenkin tehtiin: "takapajulla olevista maista" otettiin edelleen yksityisiäkin jäseniä, koska edellytettiin, ettei osuuskauppaliike niissä vielä ollut riittävästi kehittyntä. Ja näihin takapajulla oleviin maihin luettiin Venäjä ja sen mukana valitettavasti myöskin Suomi. Miss Halfordin kehoituksesta liityin senvuoksi jäseneksi KOL:oon ja olin siten ensimmäinen suomalainen, joka joutui sen yhteyteen. En tietenkään voinut silloin aavistaa, että myöhemmin joutuisin niin läheisesti tekemisiin tämän laitoksen kanssa, että jo viiden vuoden päästä olisin sen keskusvaliokunnan jäsenenä ja parinkymmenen vuoden päästä liiton puheenjohtajana eli presidenttinä.

Kun halusin saada selville, minkälaista kirjallisuutta osuustoiminnan alalta oli olemassa, läksin siitä ottamaan selvää maailman ehkä parhaiten varustetusta kirjastosta, British Museumista — oimtuinen sattuma, että kirjasto on liitetty museon yhteyteen. Olin jo käynyt itse museossa ja koettanut tutustua sen valtaviin kokoelmiin. Tämä laaja museo — se täyttää kokonaisen korttelin — sisältää paljon muinaishistoriallisia harvinaisuuksia Egyptistä, Babyloniasta ja Assyriasta sekä myöskin vanhaa kreikkalaista taidetta. Sen erikoisesti varjeltuna kalleutena oli alkuperäinen Magna Charta, englantilaisten suuri vapauskirja vuodelta 1215. Kaikkiin museon aarteisiin tutustuminen vaatisi kuitenkin paljon aikaa, enkä voinut muuta kuin päällimmiten vilkaista kaikkea mitä se sisälsi.

Mutta kun yritin päästä siinä olevaan kirjastoon, havaitsin oven olevan suljetun, ellei ollut suosituskorttia. Täytyi tässäkin asiassa turvautua ystävällisen miss Halfordin apuun. Hänen suosituksensa avasi kyllä ovet. Mutta se ei minua paljon auttanut. Havaitsin kirjaston niin suunnattomaksi, että se ilmeisesti oli tarkoitettu vain tutkijoille. Itse kirjastoa en lainkaan päässyt edes näkemään, mutta jo yleisölle avoin, laaja ja korkea ympyrän muotoinen lukusali riitti antamaan aavistuksen sen suuruudesta. Lukusalin seinät olivat monen kerroksen korkeudelta täynnä kirjoja. Täällä oli Karl Marx istunut vuosikausia tutkimassa kirjallisuutta Pääoma-teostaan varten. Vuonna 1892 oli Lenin salanimellä Richter täällä takonut aseitaan. Myöskin Gandhi ja monet muut olivat sen pöytien ääressä lisänneet tietomääräänsä. — Mahtavia luetteloja oli yleisön käytettä-

vänä. Pyysin saada tutustua osuustoimintaa koskevaan kirjallisuuteen. Käsiini tuotiin silloin niin laajat luettelot, että suorastaan eksyin niiden palstoilla. Havaituin, että tätä alaa oli yli puolen vuosisadan aikana käsitelty lukemattomissa teoksissa. Pyysin joitakin tutuimmilta näyttävään tekijäin kirjoja nähdäkseni. Koetin niitä hiukan lueskellakin, mutta havaituin joutuvani semmoiseen viidakkoon, josta en omin voimin selviäisi. Oli sittenkin paras kysyä sen alan ihmisiltä, mitä oli luettava ja mitä ehkä itselleen ostettava. Aikaisemmin olin tosin lueskellut, mitä olin käsiini saanut, paitsi aikaisemmin mainittua Holyoaken Rochdalen kankurien historiaa, ennen kaikkea Beatrice ja Sidney Webbin kuuluisan teoksen "The Co-operative Movement in Great Britain". Miss Halfordilta sain nyt hyviä viitteitä, mitä kannatti niiden jatkoksi lueskella päästäkseen perille maan osuuskauppaoloista.

Tultuani riittävästi muonitetuksi sekä valaisevilla tiedoilla että kirjallisuudella ja suosituksilla jätin jäähyväiset ystävälliselle miss Halfordille ja aloin kiertokulkuni osuustoiminnallisissa laitoksissa. Tämä kiertokulku oli hyvin antoisa, mutta sen varrella saatuihin opetukseen ei tässä yhteydessä kannata mustetta tuhjata, koska joutuisin siinä tapauksessa vähemmän kiinnostaviin yksityiskohtiin. Sen sijaan on syytä pääpiirteissään kertoa kuinka kaikki sujui.

Ensimmäiseksi ohjasin askeleeni Lontoon East Endin köyhälistön kaupunginosaan, missä Leman-Streetin varrella osuustukkukaupan (Co-operative Wholesale Societyn, lyhennettynä CWS:n) komeat konttori-, varasto- ym. rakennukset sijaitsivat. Suuren kurjuuden keskellä ne näyttivät eksyneiltä, sillä sotkuisessa ja kurjassa ympäristössään nämä valtavan komeat rakennukset olivat kuin kokonaan toisesta maailmasta tuodut. Miss Halford oli etukäteen ilmoittanut tulostani — kuten havaituin hänen tehneen kaikkiin muihinkin paikkoihin, missä myöhemmin kävin. Seurauksena oli, että vastaanotto heti alusta alkaen oli mitä ystävällisin minun tarvitsematta vaivautua selittämään kuka olin ja mitä halusin. Sekä konttori että varsinkin varasto, josta tavaroita lähetettiin etelä-Englannin osuuskaupoille, olivat jo silloin huomattavia laitoksia. Varastoissa oli huomattavinta niiden monipuolisuus. Kaikkea mitä

jokapäiväisessä taloudessa tarvittiin, elintarvikkeista huonekaluihin saakka, oli siellä osuuskauppojen tarpeeksi. Eniten kiinnosti minua kuitenkin eräs uutuuus, nimittäin osuustukkukaupan teeliike, joka oli saanut käytettäväkseen valtavan, monikerroksisen rakennuksen. Minulle selitettiin, että sen teeliike oli suurin koko Englannissa, mikä ei ollut vähän tässä teetä juovassa maassa. Tee tuotiin pääasiassa omilta viljelyksiltä Ceylonilta, ja omat valtamerilaivat toivat sen Lontooseen. Tärkein henkilö tässä talossa oli teen maistaja. Hän maisteli päivittäin viittäkymmentä eri teeketitosta sylkien ne maistettuaan heti suustaan pois. Mainittiin, että melkein jokaista paikkakuntaa varten tee oli sekoitettava hieman eri tavalla pääasiassa paikkakunnan veden laadusta riippuen. Kun teelaatuja oli monenlaisia ja vielä useammanlaatuisia vesinäytteitä, oli sekoitusten lukumäärä tästä johtuen suuri. Tämä mies sai herkästä kielestään suurimman palkan koko liikkeessä, suuremman kuin liikkeen pääjohtaja.

Lontoossa oli pari osuustoiminnalliseksi itseään nimittävää liikettä, joita ei tahdottu hyväksyä puhtaaksiviljeltyjen osuuskuntien joukkoon. Toinen oli siviilivirkamiehiä ja toinen armeijan ja laivaston upseereja varten. Ne toimivat kyllä muuten osuustoiminnallisella pohjalla, mutta palvelivat vain omaa suljettua ostajapiiriään. Kävin niitäkin katselemassa. Johdon taholta annettiin kernaasti kaikki pyytämäni tiedot ja näytettiin myöskin auliisti sekä myymälät että varastot, vieläpä liikkeenhoidolliset tilastotkin. — Myöhemmin on Lontoossa tehty suuria ponnistuksia todellisen osuustoiminnallisen liikemuodon levittämiseksi ja siinä onkin onnistuttu. Lontoo voi nykyään esittää kävijöille maailman suurimmat osuuskaupat tavarataloineen ja ravintoloineen. Niin että satu "osuustoiminnallisesta erämaasta" ei enää pidä paikkaansa Lontoosta puheen ollessa.

Kun matkailija kerran joutuu Lontooseen, maailman väkirikkaimpaan kaupunkiin, ei hän laiminlyö tutustua myöskin kaupungin elämään, olkoon matkan tarkoitus muuten mikä tahansa. Niinpä minäkin käytin runsaasti aikaa harhaillakseni kaupungissa ja tutustuakseni sen nähtävyyksiin. Niitä oli tietysti legio. Suurimman

osan voi tässä sivuuttaa. Jokunen huvittava piirre kannattaa ehkä kuitenkin tulla mainituksi.

Poliittisiin piireihin tunkeutumiseen minulla ei tällä matkalla mielestäni ollut riittävästi aikaa. Halusin kuitenkin tehdä käynnin parikymmentä vuotta toimineeseen Fabian Societyyn, joka varsinaiseen päivän politiikkaan puuttumatta ajoi työväenliikkeen asiaa etupäässä valistustoiminnan avulla. Sen toimesta oli julkaistu paljon valistavaa sosialistista kirjallisuutta, kuten hyvin voi ymmärtää kun kysymyksessä on yhdistys, jonka johdossa olivat semmoiset henkilöt kuin Bernard Shaw, H. G. Wells, Beatrice ja Sidney Webb ynnä monet muut korkeasti sivistyneet henkilöt. Hain osoitekalenterista yhdistyksen toimiston osoitteen ja läksin sitä hakemaan. Mutta vaikka kuinka etsiskelin osoitekalenterissa mainittua talon numeroa, en semmoista kadun varrella löytänyt. Lopuksi ei auttanut muu kuin kysyä kadulla kävelevältä "Bobbyltä" (poliisilta), mistä semmoisen numeron oikein löytäisin. Hänen mukaansa talo oli "pulled down" (vedetty alas; siis revitty). Mihin Fabian Society oli muuttanut, ei hän pystynyt ilmoittamaan, vaikka Lontoon poliisit yleensä ovat kaikkitietäviä. En jaksanut lähteä ajamaan takaa uutta osoitetta, ja niin käynti valitettavasti jäi tekemättä. Olin nyt hyvin tyytyväinen, jos olisin silloin ollut tarmokkaampi. Ehkä olisin saanut tilaisuuden tutustua edellämainittuihin, sittemmin suuren kuuluisuuden saavuttaneisiin henkilöihin.

Huvittavimpia ilmiöitä Lontoossa olivat ja ovat edelleenkin Hyde Parkin kuuluisat puhujakilpailut. Puiston Marble Archin nurkkauksessa esiintyvät puhujat, jotka pauhaavat kukin pöntöstään kaikista asioista maan ja taivaan välillä ja vähän muustakin, ovat maailmankuuluja. Näiden puhujapönttöjen ympärillä on alati huvittunutta kuulijakuntaa, ja vuoropuhelu puhujan ja kuulijain välillä on vilkasta. Poliisi seuraa tätä menoa rauhallisena ja pitää huolen vain siitä, ettei kuningashuoneen kimppuun käydä. — Mutta Hyde Parkissa oli muitakin huvituksia tarjolla. Itse puistossakin kerääntyi sunnuntaisin erilaisia seuroja omia harrastuksiaan palvelemaan. Kerran näin erään kaljupäisen neekerin — harvinainen ilmestys — kertovan pilkalliselle kuulijakunnalle syntisestä entisyydestään ja

tekemästään kääntymyksestä. Hänelle huudettiin vähän väliä: "Valhtelet, neekeri!" Tästä neekeri sai vain uutta yllykettä raadollisuutensa kuvaamisessa. Se oli hurjinta farssia, vaikka neekeri ilmeisesti teki vakavaa työtä käännättääkseen ihmisiä parannuksen tielle. — Toisella kerralla oli pari ryhmää koolla verrattain lähellä toisiaan, kumpikin oman puuryhmänsä alla. Molemmissa oli lontoolaisia tarjoilijoita eli kyyppareita, kuten niitä siihen aikaan sanottiin. Ja molemmat seurat olivat lisäksi saksalaisia, joita silloin oli kaikissa Lontoon ravintoloissa. Mutta niillä oli eräs ero: toisessa ryhmässä oli porvarillisia ja toisessa sosiaalidemokraattisia kyyppareita. Niiden puhujat kohdistivat ankarimmat sanansa — ei suinkaan työnantajiaan vastaan, kuten olisi voinut odottaa — vaan toista ryhmää vastaan, joka kummankin mielestä oli suurimpana esteenä parempien olojen saavuttamisen tiellä. Siinä sinkoilivat sanan salamet puhujalavalta toiselle, ja vastaus tuli aina paluupostissa. Huvittava puhujain kaksintaistelu!

Lontoossa oloni ajalle sattui Bankholiday, so. pankkivapaapäivä, joka on laissa määrätty vapaapäivä koko maassa. Silloin ovat kaikki tehtaot ja liikkeet suljettuina ja päivää vietetään suurilla kansanjuhlilla. Halusin nähdä millä tavalla tällaisia juhlia Englannissa vietetään ja tein siinä mielessä matkan Lontoon lähellä olevaan Greenwichin kaupunkiin, joka on kuuluisa tähtitieteellisestä observatoriostaan ja nollameridiaanistaan, minkä mukaan kaikki maailman kellot asetetaan. Olin kuullut, että siellä olisi oikein suuret kansanhuvit. Siellä todella kuhisi kansaa, ja erilaisia kansanhuveja sekä rahannyppimispaikkoja oli jos miten paljon. Se oli kuitenkin kaikki tavallista markkinakomentoa. Eräaseen kojuun eksyin lopulta minäkin heittotaitoani koettelemaan. Siellä oli maahan pystyyn lyötyjä seipäitä, joista lähti useampia haaroja, kuten tavallisesta puusta. Jokaisen haaran päässä oli pieni kuppi ja siinä kookospähkinä. Joka pallollaan sai pudotetuksi pähkinän, sai sen omakseen. Kun poikasena olin ollut varma kivenheittäjä, sekä pituutta että tarkkuutta heitettäessä, ajattelin, että tässä oli jotakin minua varten. Otin yhden pallon maksaen siitä vaaditun yhden penceen rahaa. Mutta sensijaan, että olisin tähdännyt johonkin yksityiseen pähkinään, kuten oletettiin tehtävän, tähtäsin runkona olevaan

seipääseen ja heitin voimakkaasti. Puu sai kovan iskun ja kaikkien oksilla olleet pähkinät putosivat maahan. Kojua pitävä ukko kiroili karkeasti ja selitti tämän olevan vastoin pelin sääntöjä. Päästäkseen eroon minusta hän antoi kuitenkin palkinnoksi kaksi pähkinää, mutta uutta palloa hän ei millään hinnalla suostunut enää myymään. Vierelläoleva yleisö hurrasi heitolle. Ja olihan se urheilusaavutus sekin, ja sellainen aina saavuttaa suosiota Englannissa.

Eräässä toisessa teltassa esitettiin inhottavaa näytelmää. Kaksi tyttölasta nyrkkeili keskenään yleisön suureksi riemuksi. Vaikka he tekivät työtä rahan edestä, innostuivat he lopuksi mukiloimaan toisiaan oikein tosissaan, kuten leikki tavallisesti päättyy. Molemmilla nenät vuotivat verta, tukka meni hajalleen ja rinnat paljastuivat, kun vaatteetkin repeytyivät lähiottelussa. Jos nyrkkeily yleensäkin on raakaa urheiluksi, naisille se ei näyttänyt laisinkaan soveltuvan.

Hampurissa oleskellessani olin ollut siksi lähellä merimieslähetystyötä, että senkin jälkeen seurasin sen toimintaa missä vain voin. Olin kuullut sen toiminnasta Lontoossakin ja päätin käydä tervehtimässä siellä toimivaa merimiespappi Ludvig Enkvistiä. Hän perehdytti minua omaan toimintaansa tässä maailman suurimmassa satamassa, missä alituisesti oli paljon suomalaisia merimiehiä. Hän antoi monenlaisia hyviä neuvoja Lontoossa oleskelua varten ja kuvaili myöskin omaa elämäänsä. Erikoisesti jäi mieleeni hänen kuvauksensa siitä, miten perheiden tavaransaanti oli järjestetty. Suurin osa jokapäiväisistä tarvikkeista, kuten leipä, maito, liha ja hiilet tuotiin päivittäin kotiin. Perheen emännällä ei siten ollut paljonkaan vaivaa niiden hankinnasta; oli vain kerta kaikkiaan jätettävä päivittäinen lähetyslista johonkin hankkijaliikkeeseen. ”Tämä on helppoa, mutta ei huokeata” — sanoi pastori Enkvist. Ja kalliiksi se luonnollisesti tuli, sillä tietenkin liikkeet tavallisen hinnan lisäksi veloittivat lähetyskustannuksensakin. — Pastori, sittemmin rovasti Enkvist eli lopun ikäänsä Hämeenlinnan kirkkoherana. — Olen myöhemminkin käynyt tutustumassa merimiestemme hoitoon Lontoossa, viimeksi merimiespappi Lennart Heleniuksen toimintakaudella. Tämä nuori pappi osasi rouvineen erinomaisella ta-

valla viihdyttää merimiehiä heidän pienessä kirkossaan East Endissä. Helenius on myöhemmin tullut tunnetuksi Heljas nimisenä eduskunnan jäsenenä ja tasavaltamme ministerinä.

Kiertomatalla Englannissa

Kun mielestäni olin imenyt itseeni Lontoosta kaiken mitä halusinkin, olin valmis jatkamaan matkaa. Matkan lähimpänä päämääränä oli osuuskauppaliikkeen päämaja Manchester, jossa sekä keskusliiton että osuustukkukaupan pääkonttorit sijaitsevat. Välillä poikkesin matkan varrella olevaan Leicesterin kaupunkiin, joka näytti olevan oikea suutarien kaupunki. Siellä oli lukuisia kenkätehtaita ja osuustukkukauppakin oli sinne rakentanut oman kenkätehtaansa. Sen johtajan mr Halsteadin opastuksella tutkin tehtaan tarkkaan lattiasta kattoon saakka. Siihen aikaan kenkäteollisuus oli Suomessa vielä tuntematon käsite; jalkineet tehtiin meillä yhä käsin. Käynti oli senvuoksi hyvin opettavainen.

Manchester osoittautui olevan maineensa veroinen. Etukäteen oli minulle sanottu, että se on maailman nokisin kaupunki. En tiedä, pitääkö tämä kirjaimellisesti paikkansa, esim. Pittsburgh (Yhdysvalloissa) kuuluu kilpailevan tämän maineen omistamisesta — mutta kyllä Manchesterkin oli riittävän nokinen. Kun aamulla pani puhtaan kauluksen kaulaansa, oli jo puolen päivän aikaan pakko vaihtaa se toiseen. Ja käsiään sai alituisen käydä pesemässä. Eräällä torilla oli kuningatar Victorian komea muistopatsas, jonka sanottiin olevan valkoista marmorista. Mutta seistytään siellä jonkin aikaa se oli sananmukaisesti kivihiilestä veistetyin näköinen. Ja talojen seinät olivat myös kaikki mustat. Tämmöisen ilmapiirin aikaansaanemisesta pitivät huolta kaupungin lukemattomat tehtaat samoin kuin sen liepeillä olevat pikkukaupungit tehtaineen. Oltiinhan Lancashirissa, Englannin puuvillakeskuksessa. Koko maakunta eli puuvillakankaiden ja -lankojen valmistuksesta.

Tein täällä käynnin sekä osuuskauppojen keskusliittoon (Co-operative Union) että osuustukkukauppaan (Co-operative Wholesale Society = CWS). Edellistä hallitsi pääsihteeri J. C. Gray, englan-

Englannin osuustukkukaupan (CWS:n) pääkonttori Balloon Streetin varrella Manchesterissa vuosisadan vaihteessa.

tilaisen lordin näköinen herrasmies, vaikka olikin työläispiireistä kohonnut. Raskaimman työn teki kuitenkin hänen apulaisensa, kiltti vanha herra mr A. Whitehead. Hänen kanssaan oli helppo ystävystyä, ja hän oli valmis antamaan kaikkea apua, mitä hänen laaja liittonsa kykeni antamaan. Keräämäni kirjallisuusmäärä alkoi tämän johdosta paisua siinä määrin, että täytyi jo ostaa lisää kappakkeja saadakseen kaiken kulkemaan.

Aivan toisenlainen tyyppi oli sensijaan CWS:n sihteeri Sir Thomas Brodrick, jyry ja tyly herra. Tämä CWS on sikäli poikkeava maailman muista osuustukkukaupoista, ettei sillä nimellisesti ole johtajaa, vaan vaatimattomalla sihteerin nimellä kulkeva toimihenkilö. Johtajan nimeä kantoivat hallintoneuvoston 28 jäsentä, jotka olivat liikkeen vakinaisessa palveluksessa nauttien kiinteätä vuosipalkkaa. He matkustelivat alituisen liikkeen lukuisissa tehtaissa tarkastusmatkoilla tai osallistuivat eri osissa maata pidettäviin ko-

kouksiin. Kerran viikossa heillä säännöllisesti oli yhteinen kokous Manchesterissa. Sekä Lontoon että Newcastlen sivukonttorien hallintoneuvostojen jäsenet pitivät sen ohella omia kokouksiaan. Vaativimattomasta asemastaan huolimatta sihteerillä oli silti ohjaket varmastasi käsissään, ja tosiasiallisesti hän oli liikkeen todellinen johtaja.

Mr Brodrikiä en saanut edes nähdäkään, vaikka minut kerran kutsuttiin korkean hallintoneuvoston istunnon alkuun sanomaan "how do you do" (hyvää päivää) sen jäsenille ja varsinkin sen yli 70 vuotiaalle, valkotukkaiselle puheenjohtajalle mr Shillitolle. Viimeksimainittu kyseli yhtä ja toista minusta itsestäni ja Suomen oloista. Mr Brodrik pysytteli yleensä luolassaan; vasta Kansainvälisen Osuustoimintaliiton kokouksissa opin myöhemmin hänet tuntemaan. Osuustukkukaupasta sain kuitenkin vakinaisen oppaan moneksi päiväksi. Tämän tehtäviin kuului opastaa minua kaikkialle, mihin halusin mennä sekä antaa kaikki pyytämäni tiedot. Kaupungissa ollessani olin liikkeen vieraana ja aterioinkin heidän ruokalassaan.

Tietysti oli hartain haluni päästä käymään Rochdalessa, tuossa osuuskauppamiesten Betlehemissä tai Mekassa, miksi sitä kukin haluaa sanoa. Sillähän oli maailmanmaine nykyaikaisen osuuskauppa-liikkeen syntymäsijana ja olinhan sitäpaitsi suomentanut Holyoaken siitä kirjoittaman eloisan kuvauksen. Rochdale sijaitsee parinkymmenen kilometrin päässä Manchesteristä. Myöhemmillä käynneilläni on tämä matka suoritettu autoilla, mutta vuosisadan alussa ne eivät olleet vielä yleisiä, joten teimme retkemme junassa. Kaupunki oli minulle yllätys. Tosin Holyoaken kirjassakaan ei siitä anneta korkeata mainesanaa, mutta olin kuitenkin kuvitellut sitä hauskemaksi ja siistimmäksi. Se oli samanlainen savuinen tehdaskaupunki kuin kaikki muutkin ympäristön pikkukaupungit. Osuuskaupalla oli hallussaan suuri liiketalo, jossa sen konttorit ja joitakin myymälöitä sijaitsi. Alkuperäinen kankurien myymälä oli aivan vieressä — mutta se oli yksityisen hallussa. Se oli juuri sen näköinen kuin kuvista näkyy, aivan vaatimaton luola Toad Lanen (Sammakkokujan) varrella. — Vasta aivan äskettäin Englannin osuuskauppaväki on lunas-

Rochdalen osuuskaupan alkuperäinen myymälä Toad Lannen (Sammakkokujan) varrella.

tanut tämän alkuperäisen kaupan itselleen maksaen siitä sen omistajan vaatiman suorastaan kohtuuttoman hinnan. Omistaja ei pitänyt kiirettä myymisellä; hän tiesi, että se ostetaan häneltä sillä hinnalla, minkä hän katsoo hyväksi määrätä.

Voi havaita, että osuuskaupan johtajat olivat tottuneet näkemään talossaan vieraita. Kaikkialta maailman eri ääriä ja tietenkin myöskin Englannista sinne virtaa väkeä. Talon "Kultainen kirja", vieraskirja, näyttikin olevan täynnä talossa käyneiden vieraiden nimiä, osa niistä kaukaisiltakin seuduilta. Piirsin nimeni kirjaan kuten tapa vaati, niin että siellä se on minunkin puumerkkini.

Rochdalen osuuskauppa ei ole enää pitkiin aikoihin ollut mikään taloudellinen tekijä englantilaisessa osuuskauppaliikkeessä. Lukemattomat osuuskaupat ovat sivuuttaneet sen sekä jäsenmäärällään että muilla saavutuksillaan. Mutta silti sen nimen ympärillä on tarunhohdoinen maine; onhan se laatuaan ensimmäinen. "Uranuurtaajat" saavat kaikilla aloilla sankarihohteen nimensä ympärille.

Oppaani kanssa kävin tutustumassa moniin CWS:n lukuisista tehtaista. Se olikin ulottanut toimintansa melko pitkälle tuotannon eri aloilla ja omisti mm. useita suuria myllyjä, biskvii- ja makaronitehtaan, huonekalutehtaan ja vaatetustehtaan. Vaatetustehtaassa tehtiin työ koneellisesti ja sarjatyönä, mikä suomalaiselle oli uutta. Se samoin kuin kenkätehdas ovat tämän vuosisadan suuria demokratisoijia ja säätyeron tasoittajia. Niiden avulla on työläisellekin käynyt mahdolliseksi pukeutua kunnollisesti. Samalla ne ovat vaikuttaneet tärkeinä yhdenmukaistuttajina. — Erikoisesti on painunut mieleeni käynti Irlamin saippuatehtaalla, joka sijaitsi kauempana kaupungista. Ei sen vuoksi, että se olisi ollut sen kummempi kuin suomalaiset saippuatehtaat, vaan sinne suoritetun matkan erikoisuuden vuoksi. Ensin ajettiin junalla melkoinen matka, kunnes tultiin asemalle, mistä tehtaan oma, useiden kilometrien pituinen yksityisrata alkoi. Tehtaalta oli lähetetty erikoisjuna vastaanottamaan arvokasta vierasta. Tunsin olevani tärkeä.

Manchester oli eräässä suhteessa omalaatuinen kaupunki. Se sijaitsee noin kuusi peninkulmaa meren rannalta, mutta sillä oli satama, jonka väitettiin olevan suuruudeltaan kuudes järjestyksessä Euroopan satamista. Tämän teki mahdolliseksi meren rannalta sinne kaivettu kanava, jota myöten laivat saattoivat saapua kaupunkiin saakka. Tämän kanavan varrella, lähellä kaupunkia, sanottiin olevan nähtävyys, jota minun välttämättä oli käytävä katsomassa. Se olikin näkemisen arvoinen. Tämä Aquaeductiksi kutsuttu paikka oli semmoinen, että siinä kulki sekä rautatie- että maantiesilta edellä mainitun kanavan poikki, mutta niin korkealla, että suuretkin laivat pääsivät sen alitse kulkemaan. Tämä ei vielä ollut erikoista; semmoistahan saa nähdäkseen muuallakin. Mutta kun samalla paikalla vielä kulki pienempi kanava korkealla suuremman kanavan poikki, tuntui tämä jo hieman ihmeelliseltä. Tätä pientä kanavaa myöten vetivät hevoset lotjia ja veneitä sisämaahan päin. Suuren kanavan ylitse kulkiessaan se oli eräänlainen kaukalo. Kun suurempi laiva kulki alempaa kanavaa myöten, suljettiin tämä kaukalo molemmista päistään ja käännettiin pitkittäin, kuten tavallinen kääntösilta. Katselin kunnes näin kuinka se toimi laivan kulkiessa alitse.

Täällä sain ensi kerran omakohtaisesti tuntea englantilaisen sunnuntain todellisen harmauden. Sunnuntaisin eivät edes englantilaisten mieliharrastus, kilpailut, olleet sallittuja. Siihen saakka olin pääasiassa asunut perheissä enkä siis ollut riippuvainen niiden ulkopuolella vallitsevista oloista. Olin lähtenyt sunnuntaina katselemaan kaupunkia ja kävelin kunnes tuli ruoka-aika. Mutta mitkään ravintolat eivät olleet auki. Vieraat saivat kyllä ruokaa hotelleistaan, mutta omaani oli jo siksi pitkä matka, ettei tehnyt mieli lähteä sinne saakka kävelemään. Lopuksi ystävällinen poliisi neuvoi erään italialaisen ravintolan, joka ei muiden ravintolain tavoin kunnioittanut sunnuntaita, vaan tarjosi tavalliseen tapaan omia kansallisia ruokiaan. Sain siinä nälkäni tyydytetyksi.

Keskusliikkeestä poistuessani oli taskuni työnnetty täyteen liikkeen oman tupakkatehtaan tuotteita, etupäässä sikareja. Hotelliin palattuani kävin niitä maistelemaan. Voi surkeus, kuinka ne maistuivat ja haisivat pahalta. Todellisia "Stinkadores". Olin huonovointinen koko loppupäivän. Selvää myrkkyä — oli johtopäätökseni. En voinut kuvitellakaan, että niistä myöhemmin voisi tulla suuri nautinto, josta ei enää haluakaan vapautua.

Vielä teki mieleni käydä katsomassa, minkälaista olisi CWS:n kolmannessa keskuksessa Newcastlessa. Siellä oli samanlaista kuin Lontoossakin, joskin kaikki vähäisempää. Muutamia tehtaita sielläkin katseltiin. Sain myöskin tilaisuuden laskeutua hiilikaivokseen. Se oli uusi elämys, mutta ei suinkaan mieltä ylentävä. Ne olot, joiden vallitessa siellä työskenneltiin, ja kaivoksen ympärillä oleva asunto-alue eivät ilahduttaneet mieltä. Niin synkkää ja toivotonta kuin näiden asukkaiden elämä oli, tapaa harvoin muualla. Asuttiin pitkissä rivitaloissa, ja koko ympäristö oli murheellisen ja kolkon näköistä.

Newcastlessa oloajaltani on jäänyt mieleeni eräs keskustelu, joka otti pois kaikki mahdolliset mielikuvat oman maan tärkeydestä ja keskeisestä asemasta maailmassa. Oltiin iltaa viettämässä CWS:n työnjohtajien kerhossa. Meillä oli kovin hauskaa ja minun oli kerrottava matkahavaintojani. Oppaanani toiminut työnjohtaja oli esitellyt minut suomalaisena osuuskauppamiehenä. Kurillaan hän sitten kysäisi, tiesikö joku missä semmoinen maa kuin Suomi oli. Vastauk-

set tulivat hyvin empivinä. Toisilla ei ollut aavistustakaan; eräät arvelivat sen olevan "jossakin Balkanilla". Sen verran suuret tietävät pienistä maista. Ja tässä seurassa oli kuitenkin työnjohtajan asemassa olevia henkilöitä. Suomi tosin kuului silloin tavallaan Venäjän yhteyteen, ja se kai osaltaan oli syynä tähän tietämättömyyteen. Mutta sittenkin!

Kotiin paluu

Newcastleen sain kotoa Turusta sen jo mainitsemani sähkösanoman, jossa ystäväni Juho Rainio kehoitti minua mitä pikimmin palaamaan kotimaahan. Johtokunnan keskuudessa punottiin juonia minua vastaan, ja se vaati läsnäoloani. Kun ohjelmanikin jo oli loppuun suoritettu, valmistauduin ensi tilaisuudessa matkustamaan. Tämän ensi tilaisuuden sain eräessä Hampuriin matkaavassa lastilivassa. Ostin liput ja jätin jäähyväiset "Iloiselle Englannille".

Pohjanmerestä käyttävät englantilaiset kahta nimeä. Tavallisesti sen nimenä on North Sea (Pohjanmeri). Mutta kun se on pahalla päällä ja myrskyää, nimenä on "German Sea" (Saksan meri). Tällä tavalla naapurit koettavat aina lykätä huonot ominaisuudet toistensa niskoille. Samalla tavalla Englannissa käytettiin huonoimasta makkaralaadusta nimeä "German Sausage" (saksalainen makkarakara), vaikka koko maailma tietää, että makkarantekotaito Saksassa on tai ainakin ennen oli sangen korkealla tasolla. Erästä "paha tautia" kutsutaan maailmassa sangen yleisesti "Ranskan taudiksi", mutta Ranskassa sen nimenä on yleisesti "italialainen tauti". Naapurista paha aina lähtee, ei itsessä mitään vikaa ole!

No niin, Pohjanmeri oli tällä kertaa todellinen "German Sea". Myrskysi ja olin merikipeänä kaikki ne 48 tuntia, minkä matka Newcastlesta Hampuriin kesti. Olin sen vuoksi iloinen tuntiessani jälleen lujaa maata jalkaini alla, tai oikeastaan jo heti päästyämme Elben suulle. Merkillistä, etten ole vielä koskaan tavannut Pohjanmerta muunlaisena kuin myrskyävänä.

Hampurissa viivyin vain sen verran, että pääsin jatkamaan matkaa eteenpäin. Ja sitten suoraa päätä Tanskan ja Ruotsin lävitse

kotimaahan ja Turkuun. Minkähänlainen vastaanotto siellä oli tarjolla? Rainion sähkösanoma ei ainakaan ennustanut ystävällistä.

Näin oli tämä monivaiheinen mutta opettavainen matkani päättynyt. Olen sen jälkeen tehnyt lukuisia ulkomaanmatkoja, sekä pitkäaikaisia että lyhyitä. Olen kolunnut suuren osan Euroopan maista ja nähnyt monet sen kauneimmista paikoista. Mutta miltään muulta matkalta eivät muistot ole niin selvinä mielessä kuin tältä varsinaisesti ensimmäiseltä pitkältä matkaltani. Myöhemmät ovat ikäänkuin sekaantuneet toisiinsa; niitä on vaikeata palauttaa mieleensä niin yksityiskohtaisina kuin nyt päättynyt matka. Se on ikäänkuin teräspiirtimellä muistiini kaiverrettu.

SANOMALEHTIMIEHENÄ

Tutustun toimitustyöhön

Jouduttuani eroamaan Vähäväkisten Osuusliikkeestä olin aluksi epätietoinen siitä, mihin päin nyt olisi käännyttävä. Entinen ura näytti olevan tukossa. Johonkin oli tietysti ryhdyttävä, mutta vaikeutena oli keksiä sopiva tehtävä.

Vaikeus ei johtunut siitä, ettei olisi ollut erilaisia mahdollisuuksia valittavana. Päinvastoin ihmettelin, että minulle tehtiin tarjouksia niinkin monelta taholta kuin tapahtui. Jälkeenpäin olenkin monesti joutunut ajattelemaan, miten useasti sivulliset ihmiset ovat tarttuneet kohtalooni ja määränneet sen suunnan. Jos jätän huomioonottamatta sitkeän tunkeutumiseni hampurilaiseen osuustukku-kauppaan, en eläessäni ole hakenut mitään tointa enkä myöskään pyrkinyt luottamus- tai kunniatehtäviin. Aina on käynyt niin, että minulle on tehty ehdotuksia ja tarjouksia, joita on ollut mahdollisuus harkita.

Tarjouksia ilmestyi nytkin. Pariin osuuskauppaan kehoitettiin astumaan kaupanhoitajaksi. Toinen tarjous tuli Kemistä, toisen esitti ystäväni J. K. Laurila Tampereelta. Hän mainitsi, että siellä oli tarkoitus perustaa uusi osuuskauppa, jolla jo etukäteen olisi varma kannatus tiedossa, ja ”jossa olisi järkevämpää väkeä kuin Vähäväkisissä, niin ettei riidasta olisi pelkoa”. Tampereella oli kuitenkin jo kolme osuuskauppaa — siis ennestään kaksi liikaa — eikä uuden kilpailijan perustaminen lainkaan houkutellut. Sitäpaitsi epäilin menestymismahdollisuuksiani osuuskauppa-alalla, ainakin toistaiseksi, kun emme olleet pystyneet vetämään yhtä köyttä SOK:n miesten kanssa. — Kaiken muun lisäksi pommitti minua kirjeillään entinen luokkatoverini Janne Etholén, joka oltuaan jon-

kin vuoden Pietarissa vakuutusyhtiö Rossijan konttorissa nyt siirtyi Leopold Neuschellerin liiketoimiin joutuen siten kumialalle. Hän ehdotti, että ottaisin hänen paikkansa Rossijassa, jossa tarvittiin Suomen oloja tuntevaa miestä. Sekään ehdotus ei miellyttänyt.

Ratkaisevan ehdotuksen joutui tekemään Juho Torvelainen, jonka kanssa olin ohimennen sattunut tekemään tuttavutta ensin Hampurissa ja sittemmin yhteisillä osuustoiminnallisilla lähetysretkillämme Turussa ollessani. Saatuaan tietoonsa eroni Vähäväkisten Osuusliikkeestä hän paineli suoraa päätä Turkuun minua tapaamaan. Viime tapaamisemme jälkeen hän oli jättänyt Pellervo-Seuran konsulentin viran- joka vaati alituista matkustamista, mistä jo oli ennättänyt saada liikanimen "Matka-Jussi". Hän oli siirtynyt sanomalehtimiesalalle, aluksi suomalaisten radikaalien ylioppilaiden perustamaan "Raataja"-lehteen ja siitä lyhyen toimikauden jälkeen maaliskuussa 1905 "Viipuri"-lehden päätoimittajaksi K. N. Rantakarin jälkeen. Hän esitti, että ryhtyisin mainitun lehden toimittajaksi ja siten yhteistyöhön hänen kanssaan.

Tämmöinen ajatus ei olisi itsestään johtunut mieleeni. Olihan minulla tosin Torniossa oloni ajalta hieman kokemusta sanomalehden toimittamisessa. Senkin jälkeen olin koko ahkerasti kirjoitellut sanomalehtiin, etupäässä Yrjö Jahnssoonin "Kirjallisen Toimiston" välityksellä, ja sen ohella turkulaisiin lehtiin matkakertomuksia, toisinaan artikkeleitakin. Sitä paitsi olin "Auta Itseäsi" lehden toimittajana saanut kokemusta. Tämä kaikki oli kuitenkin ollut vain sivuharrastusta. Ryhtyä vakinaisesti ansaitsemaan leipäänsä kynällään oli sittenkin vallan toista. Asetuin sen vuoksi aluksi tähän ehdotukseen nähden epäilevälle kannalle. Sillä hetkellä ei kuitenkaan ollut muutakaan näköpiirissä. Muistin sitä paitsi melkein sananparreksi tulleen toteamisen, että uraltaan suistuneet nuorukaiset heittäytyvät sanomalehtialalle — tai niin kuin A. Meurman saman asian ilmaisi sanoessaan, että "lehtimiehet ovat julkisuuden hätäsatamaan ajautuneita henkilöitä". Tämähän sopisi minun tapaukseeni kuin nauhan kantaan. Samalla muistin toisenkin, lohdutukseksi lausutun totuuden, että sanomalehtimiehen ala on mainio, kunhan siitä ymmärtää ajoissa luopua. Olihan siis mahdollisuus peräytyäkin, ellei se tulisi maistumaan. Ehkäpä tämä tarjous oli kohtalon viittaus.

Yhdestä asiasta halusin ennen ratkaisua kuitenkin varmistua. Olin sosiaalidemokraattisen puolueen jäsen, vieläpä kuulunut puolueen puoluehallintoonkin, vaikka vain varajäsenenä. Ja "Viipuri" lehti oli suomalaisen puolueen äänenkannattaja. Miten tämä ristiriita olisi järjestettävissä? Torvelaisella oli vastaus heti valmiina. Hän oli itselleenkin pidättänyt täyden toimintavapauden ja voi puolestaan vakuuttaa minulle, että lehdessä ei harjotettaisi minkäänlaista mielipidepainostusta uutta toimittajaa kohtaan. Tämä sai ratkaista asian. Eihän koko maassa sitä paitsi ollut kuin kolme työväenlehteä, eikä näissä varmaankaan ollut uusien voimien tarvetta. Siihen aikaan ei myöskään jonkin lehden toimituksessa oloa pidetty millään tavalla puoluekantaa rajoittavana, varsinkin jos oli vain aputoimittajan asemassa. Toimittajaa pidettiin ikäänkuin teknilliseen henkilökuntaan kuuluvana.

Neuvottelematta muiden kanssa suostuin siis ehdotukseen. Lyötiin kättä päälle, ja asia oli selvä. Enkä ole katunut. Sanomalehden toimittajan ammatissa saadut kokemukset ovat hyvä koulu nuorukaiselle, jolla on vetoa yhteiskunnallisiin tehtäviin. Kuuden vuoden ajan kuuluin tämän jälkeen, ainakin nimellisesti, sanomalehtimiesten ammattikuntaan.

Muutto kävi helposti. Maallista omaisuutta ei vielä ollut kerääntynyt niin paljon, että sen muuttaminen olisi tuottanut vaikeuksia. Keräsin vähäiset huonekaluni ja kirjastoni ja lähetin ne Viipuriin. Kaupunki oli minulle monilta aikaisemmilta käynneiltä tuttu, joten olin varma, että viihtyisin siellä. Ja olihan minulla siellä sitä paitsi sukulaisiakin, Äitini sisaren perhe. Tätini kuoltua isännöi siinä nyt Aaro-enoni, ja hänen hoivattavanaan oli neljä serkkuani, joista kolme poikaa ja yksi tytär. Asunnon sain Torvelaisen perheessä Vanhassa kaupunginosassa, Naukkarisen talossa, Teatterikadun 4:ssä. Sain oman rauhallisen huoneen ja oikeuden käyttää kylpyhuonetta, mitä etua minulla ei ollut Turussa ollut. Ateriani nautin säännöllisesti Viipurin Osuusravintolassa. Elämä alkoi taas järjestyä.

Uudessa työpaikassani oli aluksi tutustuttava työtovereihin. Paitsi Torvelaista, päätoimittajaa, oli lehdessä minun ohellani vain pari muuta vakinaista toimittajaa. Toimitussihteerinä istui Anton Huo-

Toimittaja Anton Huotari.

tari, myöhemmin hyvin tuttu hahmo sosiaalidemokraattisessa puolueessa. Hän oli jo useita vuosia ollut puolueen jäsen ja avusteli nykyin säännöllisesti kirjoituksillaan maan kaikkia kolmea työväenlehteä. Ryhdyttyään muutamia vuosia aikaisemmin sanomalehtimieheksi hän jo oli ennättänyt olla perustuslaillisen "Viipurin Sanomain" toimittajana. Välillä hän oli yrittänyt perustaa Viipuriin työväenlehteäkin, joka ei kuitenkaan menestynyt, vaan kuoli vuoden 1905 keväällä. Ja näin oli Huotari nyt toimittelemassa suomettarelaista lehteä. Tällöinen toimituksesta toiseen hyppeleminen oli siihen aikaan varsin tavallista. Olipa tunnettu sosiaalidemokraatti Yrjö Sirolakin aikaisemmin ollut "Viipurin" toimittajana. Siitä hän oli siirtynyt Kotkaan perustuslailliseen lehteen. — Huotari oli muuten naimisissa Torvelaisen sisaren Annin kanssa, joka jo siihen aikaan ahkerasti puuhasi työväen naisten piirissä ja myöhemmin vuosikymmeniä edusti heitä eduskunnassa.

Toimituksessa istui lisäksi pari nuorukaista, jotka ottivat ensi askeleitaan tässä ammatissa, kuten minäkin. Toinen näistä, A. Lindroth, muutti myöhemmin nimensä Lintulahdeksi ja siirtyi varmemmalle alalle, pankinjohtajaksi ja edusti sittemmin erällä valtiopäivillä kokoomuspuoluetta. — Toinen, Jussi Tiinus, oli luullakseni in-

keriläisiä. Hän antautui sotilasalalle ja on sotiemme aikana kohonnut arvossa. Kumpikaan ei ollut ajatellut lehtimiehen tuolia pysyväksi istuimekseen. Tästäkin vähäisestä ryhmästä olivat siis muut paitsi Huotari uskottomia lehtimieskutsumukselle ja hakeutuivat ennen pitkää leipäisempiin ammatteihin.

Minut oli pestattu lähinnä ulkomaanosaston toimittajaksi. Velvollisuutenani oli huolehtia muistakin tehtävistä mikäli tarvittiin. Lie-nee tarpeetonta sanoa, ettei minulla tehtävään ryhtyessäni ollut min-
käänlaista käsitystä ulkopoliitikasta. Sillä ei kuitenkaan kuulunut olevan mitään väliä, eivät siitä muutkaan mitään ymmärtäneet. Eikähän Suomella siihen aikaan mitään omaa ulkopoliitikkaa ollutkaan. Nähtävästi kielitaitoni olikin ollut ratkaisevana työnjakoa ajateltaessa, sainhan selvän useista maanosamme pääkielistä. Oli vain seurattava toimitukseen tilattuja ulkomaisia lehtiä ja niistä koetettava tarjoilla jotakin mehevää ja kotimaiselle lukijakunnalle soveltuvaa luettavaa. Työ oli siten pääasiassa käännöstyötä, ja sitä minä kyllä osasin.

Muistan hyvin ensimmäisen ulkopoliittisen artikkelini. Torvelainen tuli huoneeseeni ensimmäisenä toimituspäivänä, heitti pöydälleni jonkin ulkomaisen lehden, viittasi siinä olevaan artikkeliin, joka käsittelee Itävalta-Unkarin poliittisia oloja, ja sanoi minun siitä saavan erinomaisen artikkelin ensiesiintymistäni varten. Ja saihan siitä, kun ei pannut sekaan vallan paljon omiaan.

Samaan tapaan hoitelin ulkomaanosastoani edelleenkin. Päivittäin kulki silmiäni ohitse toistakymmentä ulkomaista lehteä, joukossa ruotsalaisia, saksalaisia, ranskalaisia, englantilaisia ja venäläisiä. Niistä oli koetettava hakea jotakin mielenkiintoista ja tehtävä siitä omaan lehteen juttu. Sangen yksinkertaista! Nykyään ovat ulkomaanosaston toimittajalle asetettavat vaatimukset kyllä paljon suurempia, ainakin pääkaupungissa. Mutta tokkopa sentään maaseutu-lehdissä.

Tämän ohella joutui suoritettavakseni paljon muitakin tehtäviä. Sanomalehtimiehet olivat ainakin siihen aikaan eräänlaisia sekatyöläisiä, jotka saivat tehdä kaikkea mitä talo tarvitsi. Niinpä sain aika ajoittain hoidella uutispuolta, seurata oikeudenkäyntejä ja niitä var-

ten tehdä matkojakin, välistä myöskin esiintyä sekä kirjallisuus- että musiikkiarvostelijana. Työtä varten ei ollut niitä teknillisiä välineitä, joita vähäisetkin lehdet nykyään pitävät välttämättömänä toimittajilleen hankkia. Kirjoituskoneita ei ollut; kaikki työ oli suoritettava kynällä. Kun sitä kaiken päivää teki, turmeltui ennestään kehno käsialani ja lopuksi käsi väsyi siinä määrin, että jonkinlainen kouristus alkoi vaivata. Kunnioittavasti katselin latojain työtä; niiden raukkojenhan oli koetettava selvitellä toimittajain kelvottomalla käsialalla kiireessä sysättyjä käsikirjoituksia. Erikoisen kehnolla käsialalla kirjoitetut avustukset annettiin aina erikoisen latojan selvitettäväksi, joka oli asianomaisen käsialaan tottunut. Heidänkin työnsä oli muuten käsityötä; latomakoneita ei ollut.

Kiusallisin tehtävä oli uutisten vastaanotto puhelimesta. Joka ilta, määrähetskellä, soitettiin Helsingistä Uutistoimistosta sen päivän koti- ja ulkomaan uutiset. Usein oli niiden vastaanotto minun hartioilani, luultavasti sen vuoksi, että pikakirjoitusta jonkin verran taitavana sain nopeasti paperille, mitä puhelimesta huudettiin. Sanelija langan toisessa päässä piti kiirettä ja oli tyytymätön, ellei kaikki sujunut nopeasti. Mutta aina ei ollut helppo selvästi kuulla, mitä hän Helsingissä huuteli, ja kun puhelin sotkee äänen, olivat varsinkin vierasmaalaiset nimet toisinaan mahdottomia selvittää muuten kuin kirjain kirjaimelta. Auta armias, jos uutisiin tuli virheitä tai jos nimet olivat väärin kirjoitettuja. Se todisti tietysti toimittajan heikkoa ymmärrystä. — Muut toimittajat käyttivät omatekoista pikakirjoitusta sanoja rohkeasti lyhennellen, niin että useimmiten oli vaikeuksia jälkeinpäin selvitellä, mitä olivat paperille saaneet. — Myöhemminhän sanelukoneet ovat poistaneet tämän vaivan toimituksista. Kone kytketään vain puhelimeen ja lähettäjä sen kuin antaa tulla tekstiä tulista vauhtia. Jälkeinpäin otetaan rullalta ulos teksti samalla tavalla kuin parlografista.

Uutistoimiston ohella olivat ulkomaiset lehdet uutislähteinä, sikäli kuin vieraiden maiden asiat olivat kysymyksessä. Lehdet tulivat kuitenkin hyvin vanhoina perille. Ensinnäkin oli laivayhteys Tukholmaan vuosisadan alussa vielä kovin harvaa; lieneekö laivoja kulkenut muuta kuin pari kertaa viikossa. Sitten kesti vielä aikansa ennenkuin lehdet ennättivät Turusta Viipuriin. Helsinkiläiset lehdet olivat siten

ulkomaan uutisissa aina päivän edellä meitä. Kun me aloimme ottaa uutisemme Pietarin lehdistä, kerkesimme julkisuuteen ainakin yhtäaikaa helsinkiläisten lehtien kanssa. Lehtien lukeminen vaati toimitustyöstä runsaan aikansa. Paitsi ulkomaisia, oli tietenkin seurattava vielä monia kotimaisia lehtiä. Luullakseni jouduin päivittäin silmäilemään yhteensä pariakymmentä lehteä. Se oli tylsistyttävää hommaa. Valitettavasti se on siinä määrin tarttunut vereen, että senkin jälkeen on tullut tuhlatuksi liiaksi aikaa monien lehtien selailemiseen. Se on jotenkin hukkaan heitettyä aikaa. Silloin se ammatin vuoksi kuitenkin oli välttämätöntä.

Toisinaan oli toimitustyössä pakko käydä käsiksi tehtäviin, joihin oikeastaan en omannut minkäänlaisia edellytyksiä. Pari tällaista tapausta on erikoisesti jäänyt mieleen.

Siihen aikaan ilmestyi uuden kirjallisuuden joukossa mm. Juhani Ahon suuri kansallinen romaani "Kevät ja takatalvi". Minun vastuuleni jäi Torvelaisen poissa ollessa huolehtia siitä, että se tuli arvostelluksi. Kun en saanut ketään sitä tekemään, oli itseni tehtävä tämä työ. Toinenkin samanlainen kirjallisuusarvostelu on mielessäni. Se koski Selma Lagerlöfin kirjaa "Kungahällan kuningattaret". En ole jälkeenpäin uskaltanut katsella, minkälaista jälkeä niistä tuli. Eivät ne ainakaan kirjallisuuden tuntijan työtä olleet.

Toisella kertaa oli vielä oudompi tehtävä suoritettavana. Kaupunkiin oli saapunut jo silloin maineikas orkesterinjohtaja Georg Schneevoigt johtamaan konserttia. Schneevoigt oli Viipurin omia poikia, vaikka maailmalla mainetta niitettyään pitikin nyt ensimmäisen konserttinsa Viipurissa. Oli selvää, että hänellä oli runsas ja kiitollinen kuulijakunta. Jostakin syystä ei lehden vakinainen musiikkiasia-in arvostelija ollut tällä kertaa täyttänyt tehtäväänsä. Minulle soitettiin illalla kello 23 aikaan, ettei toimitukseen ollut saapunut minkäänlaista arvostelua tästä paikkakuntalaisille huomattavasta tilaisuudesta. Jos sitä ei seuraavan päivän lehdessä ollut, olisi siitä koitunut häpeätä toimitukselle. Täytyi koettaa auttaa asiaa ryhtymällä yötä vasten kirjoittamaan jotakin arvostelun tapaista. Sain hankituksi konsertin ohjelman. Sen nojalla sekä turvautumalla Martin Wegeliuksen musiikin historiaan kirjoitin palstan tilai-

suuden arvostelua, vaikka en ollut paikalla ollutkaan. Seuraavana päivänä tarkastelin levottomana mitä paikkakunnan muut lehdet olivat saaneet asiasta kokoon. Ei se mielestäni ollut sen viisaammin kirjoitettu kuin minunkaan aikaansaannokseni. Kun on saanut muutamia tämäntapaisia kokemuksia siitä, millä tavalla "Suuri Me" varmat mielipiteensä yleisölle taritsee, on liiallinen kunnioitus sanomalehtien esittämiä mielipiteitä kohtaan jokseenkin tarkkaan hävinnyt.

Toimittajien keskuudessa kerrottiin tämän tapaisista asioista lukemattomia juttuja. Niiden kohteena oli usein edellinen päätoimittaja K. N. Rantakari. Hänhän oli synnynnäinen sanomalehtimies. Päätoimittajakautenaan hän painoi persoonallisen leimansa koko lehteen. Toisinaan hän melkein yksinään täytti lehden koko numeron kirjoituksillaan. Saadakseen lehtensä vilkkaaksi järjesti hän silloin tällöin ankaria väittelyjä lehden palstoille. Hän kirjoitti jostakin päiväjärjestyksessä olevasta asiasta vieraalla nimimerkillä varustetun kirjoituksen ja ryhtyi sitten toimituksen nimessä väittelemään täten julkaistuja kerettiläisiä mielipiteitä vastaan. Tämmöistä väittelyä saattoi jatkua monessa numerossa. — Rantakari oli ennen Viipuriin tuloaan ollut Kotkassa ilmestyneen "Kotkan Sanomain" päätoimittajana ja oli tällöin toiminut ahkerasti työväen piireissä, jopa siinä määrin, että hänet valittiin edustajaksi Forssan puoluekokoukseen. Siellä hän oli menettelytapavaliokunnan jäsenenä allekirjoittanut huomiota herättäneen äänioikeusjulistuksenkin. Sen jälkeen hän kuitenkin vieraantui työväen harrastuksista ja ryhtyi innolla ajamaan suomalaisen puolueen politiikkaa toimien vuosina 1905—11 suomalaisen puolueen puoluesihteerinä ja pitäen tämän puolueen kaikki langat käsissään. Siinä tehtävässään hän matkusteli ahkerasti, piti puheita ja kirjoitteli uuden eduskunnan kokoonnuttua "Lehteri-Jussin" nimimerkillä hauskoja ja samalla purevia eduskuntapakinoita. Tästä toimestaan hän siirtyi "Uuden Auran" pääksi Turkuun, kunnes aikoi päästä leveämmälle leivälle aluksi henkivakuutusyhtiö "Salaman" toisena johtajana ja sen jälkeen Savo-Karjalan Pankin johtajana. Tämä oli kuitenkin harha-askel. Hän joutui tällöin pois omalta uraltaan ja epäonnistui täydellisesti. Pankki meni nurin ja Rantakari joutui moneksi vuodeksi pois julkisesta elämästä, kunnes

"Viipuri"-lehden toimittajia (vasemmalta lukien): Jussi Tiinus, Anton Huotari, A. Lintulahti ja tekijä.

Kivimäki pääministerikautenaan veti hänet ulkoasiainministeriön palvelukseen.

Siihen aikaan esiintyi eräs toimittajatyyppe, joka myöhemmin lie-nee hävinnyt. Silloin tällöin ilmestyi toimitukseen joku entinen toi-mittaja, joka oli joutunut rappiolle. Kun tällöinen ilmestys pyysi avustusta, vastattiin hänelle säännöllisesti samalla tavalla kuin maa-taloissa tehdään, että työtä vastaan voi saada avustusta. Silloin tämä raukka istahti pöydän ääreen ja puristi alkoholin sumentamista ai-voistaan joitakin kirjoituksia, joista sitten maksettiin senttimetrin mukaan samalla tavalla kuin muillekin sivullisille avustajille. Jonkin päivän aherrettuaan nämä vieraat tavallisesti häipyivät mennen ar-vattavasti verottamaan jotakin muuta toimitusta. Ollessani Porissa toimittajana havaitsin samanlaisia vieraita kiertävän myöskin siellä.

Kerran ilmestyi tällä tavalla toimitukseen eräs entinen koulutove-rini Suomen Liikemiesten Kauppaopiston ajoilta. Hän oli joutunut juomahimon valtaan ja hiukan rappiolle. Kun hän oli saanut vält-tämättömän artikkelinsa valmiiksi, havaitsin hänen kirjoittaneen omasta kohtalostaan. Kirjoituksensa otsikoksi hän oli pannut: "Työ-

hön sortuneita auttamaan”. Tarkoituksena ei tietenkään ollut sanoa, että ”työhön sortuneita” olisi ryhdyttävä auttamaan, vaan, että sortuneiden auttamiseksi oli käytävä työhön. Kirjoitus otsikoitiin lopulta: ”Työskennelkää hairahtuneiden kohottamiseksi”, ja se pääsi semmoisenaan julkisuuteen. Asianomainen kirjoittaja on, sikäli kuin ilokseni olen kuullut, päässyt uudelleen jaloilleen, ja on erinäisten vaiheiden jälkeen ollut erään puolueen matkapuhujana sekä sittemmin Tammisaaren vankilassa opettajana vuoden 1918 jälkeen.

Toimitustyötä kuvaavina voi vielä mainita pari arvoitusta, jotka tavallisesti esitettiin uusille toimittajille. Kysyttiin, tiesikö tämä, kuka oli toimituksen nopein toimittaja. Siihen oli vastattava — juoksupoika. Mutta kuka oli terävin toimittaja? — Oikea vastaus oli tietysti — sakset. Saksia ja liimapurkkia viljeltiinkin toimitustyössä ahkerasti, niin kuin kai vieläkin, ainakin maaseutulehdissä. Niin kuin oikein onkin. Sillä jos joku toinen on jostakin asiasta kirjoittanut hyvän kirjoituksen, on turhaa ryhtyä siitä enää uutta kirjoitusta valmistamaan ja saamaan ehkä vain huonomman tuloksen.

Pietarissa suurlakkoviikolla

Koko vuoden 1905 aikana Venäjällä oli ollut levotonta. Jo vuoden alussa, tammikuun 22. päivänä, eli ”verisenä sunnuntaina”, oli sattunut mellakoita, kun ”isä” Gaponin johtama rauhallinen mielenosoitus oli hukutettu verivirtoihin. Se oli todistus siitä, että pinnan alla kuohui. Myöhemminkään maa ei rauhoittunut. Syynä oli Japanin kanssa käyty sota, jossa Venäjä kärsi paljon vastoinkäymisiä. Vaikka sieltä silloin tällöin tuli voitonsanomiakin, oli ylipäällikkö Kuropatkinin liian usein ilmoitettava perääntyneensä ”ennakolta varustettuihin aseisiin”. Se oli omiaan rohkaisemaan vallankumouksellisia voimia. Tšusiman meritaistelua toukokuun 27. päivänä 1905, jossa Venäjän Tyynen meren laivasto hävitettiin, oli enää vaikea selittää voitoksi. Se oli viimeinen pisara, joka pani Venäjän hakemaan rauhaa. Witten johdolla rauha saatiinkin aikaan Portsmouthissa, Yhdysvalloissa, syyskuun 5. päivänä 1905 solmitulla rauhansopimuksella.

Hallituksen auktoriteetti oli kuitenkin arveluttavassa määrässä

heikentynyt ja kansan suuret joukot olivat oppineet tuntemaan voimansa. Rajuilman puhkeamista entistä voimakkaampana voi näin ollen odottaa.

Lokakuun puolivälissä saattoi rajan takaa saapuneista uutisista päätellä, että pian tapahtuisi jotakin ratkaisevaa. Toimituksessa katsottiin välttämättömäksi lähettää joku sen jäsenistä ottamaan selvää mitä siellä oikein oli tekeillä. Arpa lankesi silloin minulle, jonka alaan "ulkopolitiikka" kuului. Lähdin matkaan, ja sattui niin hyvin, että ilman välillämme tapahtunutta sopimusta Pietariin saapui myöskin Juho Rainio Porista. Hänenkin aina hyvävainuinen nenänsä oli haistanut, että Pietarissa oli jotakin tekeillä. Kahteen mieheen meidän oli hupaisampi seurata tapahtumain kulkua ja niiden johdosta vaihtaa mielipiteitä.

Olimme siten paikalla, kun suurlakko alkoi Pietarissa 25. päivänä lokakuuta 1905. Välillä olin jo aikonut palata takaisin, kun mitään ei ruvennut kuulumaan, mutta Torvelainen sähkötti Viipurista: "Pysy siellä." Ja sitten kaikki pyörät yhtäkkiä pantiinkin seisomaan. Kun väki oli joutilaana, olivat kadut täynnä joukkoja ja kokouksia oli joka nurkassa. Olimme jalkeilla aamusta iltaan ja kävimme niin monessa kokouksessa kuin ennätimme, seuraten mielialan nousua. Kun meillä ei ollut kosketusta sisäpiireihin, emme olleet selvillä tavoitteista; oliko tarkoituksena yrittää lopullisesti kukistaa yksinvaltius vai tyytyä vain perustuslaillisen komennon aikaansaamiseen? Kokouksissa pidetyistä puheista päätellen olivat kansan suuret joukot kyllä valmiita menemään äärimmäisyyksiin saakka.

Eräässä yliopistolla pidetyssä suuressa kokouksessa oli suorastaan kansainvälinen leima. Paitsi omia ylioppilaita ja muita lakon johtohenkilöitä esiintyi siellä puhujia monesta maasta. Kun kokouksen järjestäjät saivat tietää meidän olevan Suomesta, vaadittiin minuaikin käyttämään puheenvuoroa. Mutta vaikka mieli tekikin heittää joitakin kekäleitä tuleen myöskin sorretun Suomen puolesta, kehoitti järki kuitenkin jättämään sen tekemättä. Vaillinaisella venäjän kielen taidollani ja muutenkin tottumattomana puhujana en olisi siitä kuitenkaan kunnialla selvinnyt. Tietysti tehtiin siellä reippaita päätöksiä, niin kuin ylioppilasnuorison vallankumoukselliselta kokoukselta sopi odottaa.

Eräänä päivänä osuimme paikalle, kun kaupungilla syntyi suuri mellakka. Mielenosoituskulkue marssi pitkin Gorohavaja-katua, kun hallituksen joukot yhtäkkiä sulki tien. Kansanjoukkoa vaadittiin hajaantumaa. Kansa kaikkivaltias ei kuitenkaan ollut halukas noudattamaan tätä vaatimusta. Muuan mies kiipesi lyhtypylvääseen alkaen tältä korokkeeltaan pitää puhetta joukoille. Silloin sotaväki komennettiin ampumaan. Lyhtypylväässä ollut mies putosi ensimmäisenä alas verissään ja kuolleena. Monet muutkin haavoittuivat, ja joitakuuta kuolikin. Silmänräpäyksessä kansanjoukko hajaantui kuin akanat tuuleen. Jäljelle jäi vain maassa makaavia ruumiita ja haavoittuneita. Lisäksi hattuja, kalosseja sekä muuta kamaa. Olimme Rainion kanssa onneksi kadunkulmauksen suojassa, niin että olimme vaaravyöhykkeen ulkopuolella ja saimme hyvän yleissilmäyksen tapahtumasta. Oli hirveätä nähdä tällaista teurastusta. Tietysti se vain kiihotti kansanjoukon vihaa.

Kun kerran olin kirjeenvaihtajana matkalla, kirjoittelin ahkerasti tapausten kulusta. Yhteys Suomeen katkesi tosin pian, sillä jo parin päivän päästä lakon alettua meni myöskin Suomen liikenne tukkoon. Mutta kun Torvelainen hoputteli Viipurista käsin sähköttäen: ”Pysy siellä, sähkötä usein”, lähettelin päivittäin laajoja sähkösanomia lehdelleni. Ne otettiin tavalliseen tapaan vastaan sähkölennätinkonttorissa. Valitettavasti tämä oli turhaa touhua, sillä niitä ei lähetetty perille ennen kuin lakon päätyttyä. Palattuani aikanaan Viipuriin sain ne kaikki yhdessä kimpussa käsiini — tietysti pahasti myöhästyneinä ja arvottomina. Koko puuha ja samoin lennätinmaksutkin menivät hukkaan.

Kun lakko oli levinnyt kautta laajan valtakunnan ja alkoi saada yhä uhkaavampia muotoja, näki hallitus vihdoin parhaaksi perääntyä, vaikka aluksi olikin jyrkällä kannalla. Witten painostuksesta annettiin lokakuun 30. päivänä 1905 keisarillinen manifesti, jossa kansalle luvattiin täydet valtiolliset oikeudet lausunto-, kokoontumis- ja yhdistymisvapauksineen. Valtakunnanduuman vaalienkin pikainen toimittaminen luvattiin. Lisäksi luvattiin, ettei mikään laki astuisi voimaan ilman valtakunnanduuman hyväksymistä.

Manifesti herätti suurta tyytyväisyyttä. Olihan siinä lupailtu paljon sellaista, mistä Venäjällä aikaisemmin ei voitu edes uneksia.

Mutta täydellistä rauhallsuutta ei silläkään saatu syntymään. Hallituksen lupauksiin ei vanhasta kokemuksesta viisastuneina oltu oikein taipuvaisia uskomaan. Lakkoa jatkettiin sen vuoksi edelleen ja esitettiin uusia vaatimuksia. Muun muassa herätettiin kysymys amnestian myöntämisestä kaikille vallankumousyrytykseen osallistuneille. Se luvattiinkin, mutta kun se lopulta julkaistiin se olikin vain osittainen.

Kun lakkolaisten enemmistö kuitenkin alkoi osoittaa väsymystä ja alkoi tyytyä saavutettuihin tuloksiin, ja kun toiselta puolen hallitus osoitti taipumattomuutta enempiin myönnytyksiin, oli pakko lopettaa lakko. Se päättyi suurimmalta osalta marraskuun 3. päivänä, ja viimeisiksi jääneet lakkolaiset, rautatieläiset, palasivat töihinsä 4. päivänä. Silloin oli rauha pääasiassa palannut.

Asuimme Rainion kanssa Suomen valtion omistamassa talossa Gontšarnaja-kadun 21:ssä, missä oli pieni majatalon tapainen. Se oli halpa ja kaikin puolin siisti paikka. Kun siellä osattiin myöskin suomea, siellä tuli hyvin toimeen. Ateriamme nautimme kaupungilla milloin missäkin, sillä ravintolat olivat auki. Kahvilla sopi hyvin käydä Nevskin varrella olevassa Filippovin leipuriliikkeessä, joka oli kuuluisa hyvistä rasvassa paistetuista piirakoistaan, joiden täytteenä oli lihaa, hapankaalia, hilloa tai juustopiimää. Siellä pistäytymistä ei kukaan suomalainen Pietarissa käydessään laiminlyönyt. Kun oleskelumme alkoi venyä ajateltua pitemmäksi, aloimme suomalaiseseen tapaan tuntea saunan tarvetta. Meille neuvottiin hyvä sauna, ja sinne siis painuimme. Sauna tuntuikin kaikin puolin siistiltä ja mukavalta. Saunaan tultuamme kysyi meitä palveleva mieskylvettäjä: ”Entä missä tytöt ovat?” Emme aluksi hoksanneet mistä oli kysymys, kun emme tunteneet pietarilaisten saunatapoja, mutta pian ymmärsimme ja koetimme selittää, että ne olivat kiireessä unohtuneet. Hän tarjoutui silloin auliisti auttamaan meitä hankkimalla tämän välttämättömän sauna-avun, haluten vain tietää, minkälaisia pitäisi olla. Me rauhoitimme häntä lupaamalla seuraavalla kerralla hoitaa paremmin asiamme.

Kun levottomuudet olivat lakanneet ja manifesti saatu, arvelimme täyttäneemme tehtävämme. Mieli alkoikin jo tehdä kotiin näkemään,

miten siellä asiat olivat sujuneet. Se ei kuitenkaan ollut yhtä helposti tehty kuin ajateltu. Meille ilmoitettiin joka päivä, etteivät junat vielä kulje Suomeen päin. Lopuksi emme enää malttaneet jäädä odottamaan epämääräistä junien kulun alkamista, vaan aloimme harkita muita keinoja kotiin pääsemiseksi. Ajoimme venäläistä rantarataa myöten Siestarjoelle, kävelimme rajan ylitse kuulua Rajajoen siltaa myöten ja olimme kotimaassa. Saimme Suomen puolella erään miehen kyyditsemään itsemme aina Viipuriin saakka. Kyytimiehenä oli puhelias karjalainen, joka kertoili ensimmäiset Suomen uutiset, joista meillä ei ollut mitään tietoa. Saimme kuulla, että Viipurissa ja muuallakin Suomessa oli ollut suurlakko, ja että sitä parhaillaan lopeteitiin, kun Suomen toivomukset oli otettu huomioon. — En silloin voinut aavistaa, että yksitoista vuotta myöhemmin tulisin, jälleen sekavissa oloissa, matkustamaan samaa reittiä, vaikka päinvastaiseen suuntaan.

Viipurissa tapasin ihmiset tyytyväisinä ja innostuneina kaiken sen johdosta, mitä viikon kestäneen suurlakon aikana oli koettu ja mitä sen kautta oli saavutettu. Omista näkemistäni ja kuulemistani kirjoitin lennokkaan kuvauksen, jota "Viipurin Lentävän" julkaisuna levitettiin lentolehtisenä. Lehden ympärillä olevien toimesta pantiin pystyyn pieni juhlakin, jossa pidettiin paljon puheita. Lehden "Lentävänkin" sankariteot tulivat puheissa huomatuiksi.

Lailliset olot palautetaan — Eduskuntauudistus

Vasta tällöin sain kuulla, mitä kaikkea poissaollessani oli tapahtunut. Suurlakkoon oli Suomessakin jouduttu, joskin myöhemmin kuin Venäjällä. Lokakuun viimeisenä ja marraskuun ensimmäisenä päivänä suurlakko oli koko maassa ollut jotensakin täydellinen. Se oli kaikkien yhteiskuntapiirien vastalause tsaari-Venäjän laittomuuksia vastaan. Lakko oli sujunut verraten rauhallisesti, vaikkakaan eri yhteiskuntapiirit eivät kaikissa suhteissa vetäneet yhtä köyttä. Huomattavin tapaus oli ollut työväen herääminen ajamaan omia vaatimuksiaan. Se sai ilmauksensa ns. Tampereen "punaisessa julistuksessa", jonka alkuperäisenä laatijana oli ollut Yrjö Mäkelin. Puna-

kaartikin oli muodostettu, ja se oli ryhtynyt huolehtimaan järjestyksestä. Sen rinnalla toimi porvarillisten piirien järjestyskaarti, ja näiden välillä oli toisinaan ollut yhteentörmäyksen vaaraa. Suomettarelaisenaattia oli kansa vaatinut eroamaan, ja se olikin jättänyt eroanomuksensa. Kansa oli Rautatientorilla pidetyssä kokouksessa asettanut ehdokkaansa uuteen "kansalliseen hallitukseen", jota alettiin sanoa "torisenaatiksi". Helsingissä oli valmistettu ehdotus hallitsijan manifestiksi, ja se oli suurin piirtein semmoisenaan julkaistu.

Tämä 4. päivänä marraskuuta 1905 annettu manifesti teki lopun edellisten vuosien laittomuuspolitiikasta. Se kumosi useimmat vuoden 1899 jälkeen annetut poikkeuslait, joten siinä suhteessa päästiin jälleen säännöllisiin oloihin. Valitettavasti poikkesi manifestin lopullinen sanamuoto eräässä tärkeässä kohdassa Helsingissä valmistetusta ehdotuksesta. Koko laittomuuskauden pohjana ollut helmikuun manifesti vuodelta 1899 jäi kumoamatta; sen toimeenpano vain lykättiin. Luvattiin nimittäin, että helmikuun manifestiin kuuluvain "perussäännösten noudattaminen on lakkautettava siksi, kuin siinä mainitut asiat tulevat lainsäädäntötoimen kautta järjestyiksi". Aikanaan saatiin havaita, että tähän sanamuotoon oli "koira haudattuna". Tsaari-Venäjän taholla sen selitettiin voivan tapahtua venäläisessä lainsäädäntöjärjestyksessä.

Tärkeämpää kuin entisten laittomuuksien poistaminen oli se, että manifestissa annettiin lupauksia vastaisuuteen nähden. Senaatti sai siinä ohjeen ryhtyä valmistamaan ehdotusta uudeksi valtiopäiväjärjestykseksi, missä oli sovellettava yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta. Sen oli myös valmistettava ehdotuksia perustuslakisäännöksiksi, joilla kansalaisvapaudet turvattaisiin ja eduskunnalle taat-taisiin oikeus tarkastaa hallituksen toimenpiteitä. Nämä lupaukset johtivat tuloksiin, jotka jäivät pysyväisiksi. Muu osa manifestia menetti pian merkityksensä.

Samana päivänä jona manifesti annettiin, määrättiin myöskin ylimääräiset valtiopäivät kokoontumaan joulukuun 20. päivänä 1905. Valtiopäivien tehtävänä oli laatia ne säännökset, jotka tarvittiin manifestissa annettujen lupauksen toteuttamiseksi. Ennakkosensuuri lakkautettiin kuitenkin heti.

*Suurlakko julistetaan Helsingissä alkaneeksi. Kokous Rautatien-
torilla 30. päivänä lokakuuta 1905.*

Suomettarelaisen senaatin erottua astuivat uudet miehet asiain johtoon. Suurlakko ja sen aikaansaama muutos tulkittiin yleensä perustuslaillisuuden voitoksi, ja siitä johtuen miehittivät perustuslailliset Leo Mechelinin johdolla senaatin. Suomalaisen puolueen taholta tehtiin yrityksiä saada ainakin pari omaa miestä mukaan, mutta siinä ei onnistuttu. Sen sijaan otettiin senaattiin mukaan opettaja J. K. Kari työväkeä edustamaan. Hän oli siten ensimmäinen sosialisti, joka meidän maassamme on astunut hallitukseen. — Kun vielä kenraalikuvernöörin tuolillakin tapahtui miehen vaihdos Obolenskin erottua ja Gerardin astuttua hänen tilalleen sekä useimpien kuvernöörin vaihduttua, oli maassa siirrytty uuteen järjestykseen. Suurin toivein katsottiin tulevaisuuteen.

Pian suurlakon päättymisen jälkeen oli aloitettava vaalitaistelu ylimääräisiä valtiopäiviä varten. Se oli pääasiassa taistelua perustuslaillisten ja suomettarelaiden välillä. Työväki ei suuremmassa

määrässä ottanut osaa vaaliin, mutta joitakin työväen edustajia valittiin kuitenkin porvarissäätyyn. Valittuja olivat J. A. Salminen ja J. H. Jokinen Turusta sekä Yrjö Mäkelin Tampereelta. Minäkin jouduin hiukan osallistumaan vaalitaisteluun siitä huolimatta, että asemani sosiaalidemokraattisen puolueen jäsenenä oli arkaluontoinen. Rajoituin sen vuoksi pääasiassa selostamaan tapahtumien kulua ja kehoittamaan kansalaisia runsain määrin osallistumaan vaaliin. Vaalimatkoiltani muistan, kuinka tylästi jouduin vastaanotetuksi Ruokolahden kievarissa, missä oli pakko yöpyä. Kievaritalon omistaja Iivonen oli kovin tympääntynyt asiain kehitykseen ja poliittisiin riitoihin. Hän purki huonoa tuultaan minun tapaisiini matkapappeihin. ”Te olette niitä maailman kerälle panijoita!” — hän jyrisi. Kaikkiällä ei sentään näin vastahakoisesti suhtauduttu vaalisaarnoihin. Poliittiset harrastukset tulivat kuitenkin virkeämmiksi vasta yleisen äänioikeuden saavuttamisen jälkeen, jolloin kaikissa piireissä havaittiin, että äänioikeuden käyttämisellä oli merkitystä.

Vaalien tuloksena oli perustuslaillinen enemmistö kaikissa säädyissä. Valtiopäivät saivat käsiteltäväkseen eduskuntauudistusta koskevan hallituksen esityksen. Sitä valmistamaan oli uusi senaatti heti ensi istunnossaan joulukuun 4. päivänä 1905 asettanut professori Robert Hermansonin johdolla toimivan eduskuntauudistuskomitean, joka nopeasti suoritti työnsä. Sen ehdotus rakentui yksikamarisen eduskunnan pohjalle. Äänioikeus ehdotettiin yleiseksi ja yhtäläiseksi. Myös naisille ehdotettiin myönnettäväksi äänioikeus, ensi kerran maailmassa. Tämän esityksen hyväksyivät valtiopäivät, ja se tuli laiksi 20. päivänä heinäkuuta 1906. Näin oli Suomessa yhdellä askeleella ja ilman suurempia taisteluja siirrytty maailman vanhoillisimmasta edustusjärjestelmästä täysin uudenaikaiseen eduskuntalaitokseen.

Vanhan säätylaitoksen puolesta ei vuodatettu montakaan kyyneltä.

Väliaikaisesti päätoimittajana

Omituisten sattumien kautta olen useasti joutunut hoivaamaan alkoholin käyttöön vajonneita ystäviäni. He ovat tavallisesti muuten

olleet kunnan miehiä, mutta eivät ole voineet vastustaa juomahimoaan. Tällöinen tapaus sattui osalleni myöskin Viipurissa ollessani.

Torvelainen, joka pohjaltaan oli iloinen ja herttainen karjalainen sekä kaikkea hyvää tarkoittava, oli tämän heikkoutensa vuoksi jo aikaisemmin ollut alkoholistiparantolassa. Parannuttuaan hän pysyi vuosikausia raittiina, ja hänen viisas ja tarmokas rouvansa koetti parhaansa mukaan häntä varjella. Mikä lie Viipurissa ollessa uudelleen tuonut mieleen vanhat halut, tuloksena joka tapauksessa oli, että hän alkoi olla epäsäännöllinen ja viihtyä ravintoloissa ja viinituvissa. Hän ”leikitteli tulella”, vaikka tunsi sen vaarat. Koeitin aluksi seurata häntä retkillään ja kuljettelin häntä kotiin, ennen kuin mitään pahempaa sattui. Toisinaan sain rouvan pyynnöstä vielä yöllä lähteä häntä haeskelemaan, kun häntä ei ajoissa kuulunut kotiin. Vähitellen hän kuitenkin kyllästyi holhoamiseen. Silloin oli mittakin täysi rouvan ja perheen suureksi suruksi. Torvelaisen oli keväällä 1906 erottava toimestaan, ja perhe muutti pois Viipurista. Se asettui asumaan Loimaalle, maaseudun rauhaan. Tervehdyttyään alkoi Torvelainen sieltä käsin kirjoitella erinäisiin suomalaisen puolueen lehtiin hoidellen joutoaikoinaan puutarhaansa. Pessimistisesti hän nimitti mökkiään ”Hautalaksi”. Rouva protestoi nimitystä vastaan ja parempaa tulevaisuutta toivoen halusi sanoa sitä ”Unholaksi”.

Vielä kerran jaksoi Torvelainen nousta. Vuoden lopulla hän jo oli Haapaveden kansanopiston johtajana, mutta tätä ei kestänyt kauan. Hänen myöhemmät vaiheensa olivat täynnä seikkailuja. Lehtikirjeenvaihtajana hän matkusteli ympäri maailmaa, aina Kiinaa myöten, kirjoitteli matkakuvauksia ym., mutta ei malttanut asettua mihinkään pysyväisesti. Rouva ja lapset ovat sen jälkeen eläneet omaa elämäänsä häviten vähitellen näköpiiristäni. Semmoisia murhenäytelmiä sattuu silloin tällöin alkoholinkäytön seurauksena, vaikei niistä yleensä paljon tiedetä eikä puhuta.

Torvelaisen ero aiheutti seurauksia minullekin. Pienempi oli se, että jouduin hakemaan itselleni uuden asunnon. Sain semmoisen tuttavien välityksellä kirjansitoja Kinnusen perheessä Karjalan-

kadun varrella. Sielläkin minulla oli oma huoneeni ja oma vapauteni, mutta tällä kertaa jäin ilman kylpyhuonetta, jota suuresti kaipasin. Kauaskantoisempi seuraus oli se, että toimitusolot täytyi järjestää uudelleen. Johtokunta toivoi, että minä väliaikaisesti ottaisinkin hoitaakseni päätoimittajan tehtävät ja velvollisuudet, kunnes uusi pää ennätettiin valita. Suostuin tähän toivoen ettei väliaikaisuutta kestäisi kauan. Tästä asemani muutoksesta ei lehden otsikossa näkynyt jälkeä; Torvelaisen nimi vain katosi siitä. Uutta päätoimittajaa ryhdyttiin kuulustelemaan, mutta kesti kuitenkin nelisen kuukautta ennen kuin semmoinen löytyi.

Eräänä ehtona tähän uuteen asemaan ryhtyessäni oli, ettei johtokunnan taholta aseteta esteitä toimituksen vapaalle toiminnalle. Tämä toivomus myös täysin mitoin täytettiin, eikä toimituksen työtä millään tavalla rajoitettu. Sain vapaasti kirjoitella vireillä olleista asioista. Tätä nähtävästi pidettiin etunakin, sillä suurlakon jälkeen suomalainen puolue oli jyrkentänyt yhteiskunnallista ohjelmaansa ja kosiskeli työväkeä. Puolue meni ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin laajalla yhteiskunnallisella ohjelmalla, minkä avulla se täydellisesti korjasi vuoden 1905 vaaleissa kärsimänsä vaalitappion. "Viipuri" lehti oli näihin aikoihin monessa asiassa lähellä työväkeä. Muistan kirjoittaneeni pari artikkelia suurlakon aikana perustetun punakaartinkin puolustamiseksi torjuen sitä vastaan kohdistettuja hyökkäyksiä. Väitin näissä kirjoituksissa, että "kaartin vaikutus omiin jäseniinsä oli ollut kohottava". Jälkeenpäin, nähtyäni mihin tämäntapaiset aseelliset hommat johtavat, olen tullut täydellisesti toisiin ajatuksiin ja pitänyt aseellisia järjestöjä suurena onnettomuutena.

Muillakin aloilla touhusimme jyrkin ohjelmin. Kirjoittelin semmoisista asioista kuin siviilirekisteristä ja siviiliavioliitosta. Sivultakin päin tuli toisinaan radikaalisia kirjoituksia. Eräässä semmoisessa, kiertoartikkeliksi tarkoitettussa, Juho Jännes vaati koskivoiman kansallistamista. Arvattavasti monet lehden vanhemmista lukijoista tämäntapaisia vuodatuksia lukiessaan puistelivat päätään ja päivittelivät maailman turmelusta.

Lehden rasituksena olivat silloisia suomettarelaisten ja perustuslaillisten välisiä riitaisuuksia koskevat kirjoitukset. Niitä tuli pal-

jon sivulta päin, niin kuin hyvin voi ymmärtää, kun paraikaa oli käynnissä suomettarelaisten karkottaminen hovioikeuksista ja muista virkapaikoista. Mielialaa kuvaa se, että perustuslaillisia sängen usein, ainakin pakinoissa ja kevyemmissä kirjoituksissa, nimettiin "puristuslailliseksi". Tämä sakea riita olikin tässä vaiheessa pääasiassa riitaa virkapaikoista.

Johtokunnan jäseniä ja muita viipurilaisia

Uudessa asemassani vt. päätoimittajana tulin enemmän tekemisiin lehden johtokunnan jäsenten samoin kuin suomalaisen puolueen paikallisten toimihenkilöiden kanssa, joita tavallisena toimittajana en ainakaan samassa määrässä ollut tavannut. Johtokunnan puheenjohtajana oli arkkitehti Leander Ikonen, kiltti ja pelkkää hyvää tarkoittava mies. Hän oli aikaisemmin Kuopiossa asuessaan ollut työväenyhdistyksen johtomiehiä ns. wrightiläisen suunnan aikana. Viipurissakin asuessaan hän oli jäsenenä työväenyhdistyksessä. Hänellä oli siten eräänlaista lukkarinrakkautta työväenliikettä kohtaan, joskaan hän ei hyväksynyt sen uusia suuntauksia. Hän kävi silloin tällöin toimituksessa kainosti esittelemässä toivomuksiaan, mutta periaatteellista erimielisyyttä hänen kanssaan ei yleensä syntynyt. Kutsuipa hän toisinaan kotiinsakin, missä harastettiin musiikkia. Jenny rouva oli musikaalinen, esiintyipä toisinaan juhlatilaisuuksissakin laulajattarena. Hänen perintöään kai on, että pojasta Laurista on tullut huomattu muusikko ja säveltäjä. Perheen viehättävä tytär joutui myöhemmin naimisiin armeijan ylipäällikön Aarne Sihvon kanssa. — Leander Ikosen loppu oli traagillinen. Vuoden 1918 kansalaissodan aikana hänet murhattiin.

Johtokunnan jäsenistä oli ehkä huomattavin suomalaisen klassillisen lyseon rehtori Georg Vilhelm Valle, jonka tätä lyseota käynyt vanhempi oppilaspolvi kunnioituksella muistaa. Hän oli koulussa ankara herra, mutta silti aina oikeudenmukainen, minkä vuoksi hänen oppilaillaan lienee hänestä yksinomaan hyviä muistoja. Hän oli kova tupakkamies, ja johtokunnan kokouksissa istuessaan hän veteli ahkerasti Beirutski-pölkkypaperossejaan latoen poltetut sa-

vukkeet eteensä pöydälle pystyyn. Kokouksen päätyttyä hänen edessänsä oli näitä pölkkyjä kokonainen patteri, ja niistä voi laskea kuinka monen savukkeen kokous oli pidetty.

Keskeisin henkilö Viipurin suomalaisissa piireissä oli jo vuosikymmeniä ollut D. W. Åkerman, josta elämänsä lopulla ensin tuli hovioikeuden presidentti ja sittemmin senaatin oikeusosaston varapuheenjohtaja. Hän oli ollut mukana kaikissa paikallisissa sivistysym. riennoissa, vieläpä semmoisenkin yhdistyksen kuin työväenyhdistyksen puheenjohtajana sen vuonna 1888 tapahtuneesta perustamisesta vuoteen 1891 saakka, siis wrightiläiskautena. Minun Viipurissa ollessani hän oli jo poissa paikkakunnalta, mutta hänen monista pojistaan, jotka muuttivat nimensä Voipioksi, oli hovioikeuden virkamies Onni Voipio johtokunnan jäsenenä. Toisetkin pojat, etenkin Lauri ja Väinö, harrastivat hiukan politiikkaa. — Muista johtokunnan jäsenistä muistan kansakouluntarkastaja Anton Rikströmin (Valtavuo) sekä lehtori Petreliuksen (Pohjakallio), jotka molemmat olivat lehden avustajia.

Avustajista ahkerin oli kuitenkin Suomalaisen Säästöpankin perustaja ja johtaja, kultaseppä Otto Järveläinen. Hän oli kokonaan omatekoinen mies, vilkas ja älykäs. Oli ollut lehden toimittajana-kin aikanaan eikä erottuaankaan päässyt ”kirjoitussyyhystään”. Häneltä tuli viikon lopussa sunnuntaiksi ”Poskeisen pakinain” nimellä eräänlainen katsaus viikon tapahtumiin. Tämän johdosta hänet lehden otsikossa mainittiin toimitukseen kuuluvaksi. Nämä pakinat olivat äkäisen puoluemiehen pirteällä kynällä kirjoitettuja ja tavallisesti aiheuttivat kilpailevan ”Karjala” lehden taholta vastakirjoituksia. Jos tällainen pakina joskus puuttui, täytti Anton Huotari sen paikan ”Tähystelyjä” nimisellä pakinallaan, jonka alla oli hänen nimimerkinään ”Tähystäjä”. — Järveläisen loppu oli järkyttävä. Eläessään äskeisten sotiemme aikana evakkona Heinolassa hän haavoittui kaupungin pommituksessa. Kun häntä kuljetettiin sairaalaan, osui häneen toinen pommi, joka silpoi miehen niin ettei hänestä kuulunut jääneen mitään jäljelle.

Monet muutkin avustivat lehteä melko ahkerasti. Näiden joukossa oli pastori K. G. Sirén, Yrjö Sirolan isä. Ahkera artikkelien kirjoittaja oli myös silloinen hovioikeuden asessori J. E. Wilskman.

Hän oli kiivas suomettarelainen puoluemies ja kirjoitteli mielellään poliittisista aiheista, enimmäkseen silloin käynnissä olleesta hovioikeuden "puhdistamiskysymyksestä", joka lakaisi hänetkin pois. Tuodessaan kirjoituksensa toimitukseen hän tavallisesti varoitteli, ettei pitänyt ilmaista, keneltä kirjoitukset olivat. Suurena nimenmuuttovuonna 1906 hän muutti nimensä Viljomaaksi, mutta näkyi myöhemmin katuneen tätä nuoruudensyntiään, palaten takaisin Wilskmaniin. Hän kiipesi aikanaan hovioikeuden presidentiksi.

„Etusivun juttuja“

Jokaisen sanomalehtimiehen kunnianhimon on saada lehtensä jokaiseen numeroon ainakin yksi "etusivun juttu". Sen pitää olla semmoinen, että se herättää huomiota ja jokainen sen lukee. He ovat siten rakennettuja, että ovat sitä tyytyväisempiä mitä enemmän maailmassa tapahtuu. Heihin nähden ei pidä paikkaansa ruotsalainen sananlasku, jonka mukaan se uutinen on paras, ettei ole mitään uutisia.

Kysymyksessäolevana aikana ei suurista jymyuutisista ollut puutetta. Joka päivä tapahtui jotakin jännittävää, toisinaan järkyttävääkin. Uutisia tuli sekä kotoa että ulkoa, varsinkin Venäjältä. Tästä maasta tulleet uutiset koskivat enimmäkseen sitä taistelua, jota käytiin hallituksen ja vapaampiin oloihin pyrkivän kansan ja sen edustajien välillä. Siitä riitti etusivun juttuja jatkuvasti.

Vuoden 1905 lokakuun suurlakon päättyessä oli Venäjän kansalle luvattu antaa eduskuntalaitos, valtakunnanduuma. Maaliskuussa 1906 oli tätä tarkoittavat lait annettu, ja kansa voi ryhtyä vaalitaisteluun. Uusi valtakunnanduuma kokoontui toukokuun alussa, mutta sitä ennen hallitus oli taas alkanut tuntea olevansa aseman herrana. Witten oli ollut pakko erota pääministerin tehtävistä, ja hänen tilalleen oli tullut vanhoillinen Goremykin. Paljon tärkeämpää oli kuitenkin, että sisäministeriksi tällöin tuli P. A. Stolypin, joka rangaistusretkikuntien ym. samanlaisten toimenpiteiden avulla aloitti toimintansa maan rauhoittajana. Kun valtakunnanduumaan oli tullut valituksi voimakas vastustuspuolueiden

ryhmä — kadeteilla (mikä tarkoitti konstitutionaalisia demokraat-kraatteja ja luettiin etukirjaimia venäläisittäin ääntäen kaa dee'ksi = kadetit) oli siinä suurin ryhmä — oli yhteentörmäys hallituksen ja duuman välillä väistämätön. Duuma käytti aikansa pää-asiassa hallituksen arvostelemiseen, minkä johdosta varsinaisesta työstä ei tullut paljonkaan jälkeä. Duuma antoi heti alussa jyrkän hallitusvastaisen julistuksen, toisen heinäkuussa, suunnitellun agraariuudistuksen johdosta. Seurauksena oli, että asemansa var- maksi tunteva hallitus hajoitti duuman heinäkuun 21. päivänä, jolloin Stolypinistä samalla tuli uuden hallituksen pääministeri. Duuma oli silloin ollut koolla 72 päivää ja pitänyt 40 istuntoa. Se- kin luuli puolestaan olevansa vahvemmallalla puolella ja oli haluton jättämään asemaansa ilman taistelua. Suuri osa sen jäsenistä, 200 henkeä, matkusti seuraavana päivänä Viipuriin ja ryhtyi siellä pitä- mään vastalausekokousta. Vaikka Suomi kuuluikin Venäjään, pi- dettiin tämä mahdollisena. Se oli ensimmäinen niiden monien ko- kousten joukossa, joita Venäjän vallankumoukselliset tulevana vuosina pitivät Suomessa. Myöhemmin ne oli kuitenkin pidettävä salaisina.

Kaupungin parhaassa hotellissa, Belvederessä, näyteltiin tällöin kahden päivän aikana historiallista näytelmää. Siellä pidettiin val- lankumouksellisia puheita ja suunniteltiin toimenpiteitä hallituksen kukistamiseksi. Kaikki tapahtui jokseenkin julkisesti; hotellissa voi- vat lehtimiehet pistäytyä, vaikka eivät päässeetkään itse kokousta seuraamaan. Duuman jäsenet kävivät sen sijaan ahkerasti toimi- tuksessa kertomassa mitä kokouksessa tapahtui. Silloin tapasin useita silloisen Venäjän johtavia henkilöitä.

Aivan rauhassa ei kokous saanut jatkoa. Toisena kokouspäivänä viranomaiset ryhtyivät vaatimaan sen hajaantumista. Kuvernööri Rechenberg esitti tämän vaatimuksen, ja häneen yhtyi pian kovem- malla äänellä Viipurin linnoituksen komendantti. Viimeksimainittu uhkasi julistaa Viipurin sotatilaan, ellei kokousta lopeteta. Viipu- rihan oli linnoitusalue. Kokous ennätti kuitenkin saada valmiiksi ju- listuksensa, joka oli jyrkästi hallituksenvastainen. Siinä kehoitet- tiin kansaa kieltäytymään veronmaksusta ja sotaväkeen menosta. ”Ei kopeekkaakaan veroa, ei ainoatakaan miestä sotaväkeen” — oli sen ytimenä.

Näinä päivinä Viipuri oli tapahtumain keskipisteenä ja lehdet elivät loistoaikaa. Ne saivat toimia tuoreimpien uutisten hankkijoina. Kokouksen valmistamassa "Viipurin julistuksessa" oli muste tuskin ennättänyt kuivua, kun sitä jo toimituksessa kiireesti käännettiin ja lennätettiin maailmalle.

Julistuksen allekirjoittajain kävi huonosti. Hallitus vangitutti useita jo heidän palatessaan Pietariin, jonne useimmat salateitse pyrkivät. Heitä odotti oikeudenkäynti ja vuosikausien vankilaelämä sekä äänioikeuden menetys. Julistuksella ei enää ollut odotettua vaikutusta. Hallituspuoluelaiset sanoivat sitä huonosti leivotuksi "Viipurin rinkiläksi". Hallituksen ote oli lujempi, ja tämmöisissä tapauksissa hävinnyt puoli saa kestää syytöksen valtiopetoksesta, olkoon sen asia oikea tai väärä. Riittää, että on hävinnyt puoli.

Aivan ilman seurauksia ei julistus kuitenkaan mennyt. Sen kaijuja olivat ne kumoukselliset liikkeet ja mm. sotilaskapinat, joita sen jälkeen puhkesi monin paikoin Venäjällä, ja jotka verisesti tukahdutettiin. Me saimme Suomessakin niistä tuntua tunnetun Viaporin kapinan muodossa, joka alkoi heinäkuun 30. päivänä 1906 muutamien nuorten upseerien johdolla. Se kukistettiin helposti. Mutta sitä ennen siihen oli ennättänyt sotkeutua osa punakaartia-kin, ja levottomuus Helsingin työläispiireissä oli niinä päivinä suuri. Sosiaalidemokraattista puoluetta vaadittiin asettumaan kapinaa kannattamaan ja julistamaan suurlakon sen tueksi. Marraskuun suurlakossa eräänlaista sankarihohdetta saaneen J. Kockin johdolla liikehdittiin jo uhkaavasti. Punakaartin päällikkö Kaarlo Luoto oli tällöin myöskin toimeenpanevia voimia.

Jälkeenpäin on Eetu Salin minulle kuvailut näiden päivien tapahtumia, ja miten hän ja Tainio turhaan yrittivät puhua joukoille järkeä. Työväenyhdistyksen pihalla Yrjönkadun varrella pidetyssä kokouksessa heidät yksinkertaisesti huudettiin alas heidän saamatta jatkaa puhettaan loppuun. Kun Tainio oli tätä ihmetellyt — sitä ei ennen ollut tapahtunut — oli Salin yksikantaan vain sanonut: "Meiltähän ne sen ovat oppineet".

Viaporin kapinan jälkikaikuja kesti kauan aikaa jälkeenkänpäin. Kapinan johtajat Emeljanov ja Kahanski ammuttiin ilman muodol-

lisuuksia. Kapinaan osallistuneet suomalaiset, n. 70 työläistä, punakaartin jäseniä, sen sijaan pidätettiin ja heitä vastaan nostettiin syytteitä. Oikeudenkäyntiä kesti kauan, ja se lienee ollut suurin siihenastinen oikeudenkäynti maassamme. Syytettyjen asiaa ajoi entinen prokuraattori Valde Hirvikanta. Suurin osa heistä tuomittiin eri pitkiin vankeusrangaistuksiin. Siitäkin riitti sanomalehdille kuukausimääräksi palstantäytettä.

Eräänlainen rikollisuuden ja kurittomuuden aaltokin vyöryi silloin yli maan. Murhat ja ryöstöt olivat jokaviikkoisia. Suurin tämänlaatuinen tapahtuma oli venäläisen Valtakunnanpankin ryöstö Helsingissä. Siinä ryöstettiin pankin kassa ja ammuttiin saman tien pankin vahtimestari sekä haavoitettiin muita. Ryöstön toimeenpanijat, pääasiassa latvialaisia ja muita ulkomaalaisia, joutuivat pian kiinni. Eräät suomalaisetkin lienevät olleen asiaan sekaantuneita. Tarkoituksena sanottiin olleen antaa Venäjän valtion maksaa vallankumouksen kustannukset!

Toinen, vaikka aivan toisenlaatuinen "pankin ryöstö" näyteltiin Viipurissa. Pohjoismaiden Osakepankin pääkonttori päätettiin siirtää Helsinkiin vastoin viipurilaisten mielipidettä.

Pankki oli menestynyt heikonpuoleisesti, ja sen osakkeet olivat sen johdosta laskeneet arvossa. Tämä aiheutti keskustelua, ja helsinkiläiset osakkeenomistajat, joiden johdossa olivat lähinnä Rudolf Elving ja G. A. Björkenheim, alkoivat vaatia pankin siirtämistä Helsinkiin. Viipurilaiset pomot Dippel, Hackman, Hoving, Sellgren ja Wolff taasen oli jyrkästi sitä vastaan. Asia ratkaistiin pääsiäisenä 1906 pidetyssä yhtiökokouksessa, josta ei puuttunut humoristisia piirteitä. Siirtämällä osakkeitaan nuorille ylioppilaille olivat helsinkiläiset valloittajat hankkineet itselleen äänestyskarjaa. Eversti Hugo Standertskjöldin sanottiin järjestäneen näiden matkan Viipuriin. Hän oli MM (Muntra Musikanter) lauluseuran suosijoita ja lupasi tämän seuran jäsenille vapaan matkan Viipuriin, päivällisen perillä ja lisäksi tilaisuuden pitää siellä konsertin. Heillä ei ollut muuta velvollisuutta kuin äänestää kokouksessa sillä tavalla kuin Elving käskee. Ylimääräisellä junalla kuljetettiin 150 nuorukaista Vii-

puriin ja majoitettiin Hotelli Andreaan, joka oli kokonaan varattuna retkikunnan tarkoituksiin. Viipurilaiset olivat raivoissaan, kun heidän pankkinsa sillä tavalla aiottiin vallata. Lehdet kirjoittivat "helsinkiläisten pankkirosvojen argonauttain retkestä". Valtaus onnistui. "Korkeakauluksiset, sileäksi kammattut ja vahatuilla viiksenaluilla ylpeilevät esplanaadisankarit Helsingistä ratkaisivat" — kirjoittivat lehdet. Viipurilaiset olivat menettäneet pankkinsa ja sen pääjohtaja Burjam virkansa. Paljon myöhemmin pankki liitettiin Yhdyspankkiin ja esiintyy nyt nimellä Pohjoismaiden Yhdyspankki. Siihen on vielä liitetty Helsingin Liittopankki ynnä muita.

Näiden "rosvojuttujen" ohella oli paljon muitakin etusivun juttuja. Hannes Gebhard julkaisi lentolehtisen "Pienviljelijät kokoon" ja ryhtyi puuhaamaan uutta maalaispuoluetta. Hänen piirustustensa mukaan siitä arvattavasti olisi muodostunut eräänlainen suomalaisen puolueen lisäke. Hän ei siinä kuitenkaan onnistunut. Sen sijaan omaksui Santeri Alkio hänen aatteensa ja perusti maalaisliiton, joka aluksi oli pienviljelijäin puolue, mutta on ajan vieressä muuttanut ohjelmaansa muodostuen yleensä maataviljelevän väestön puolueeksi.

Tärkeimpänä asiana oli kuitenkin valtiopäivillä suoritettu työn uuden valtiopäiväjärjestyksen aikaansaamiseksi. Sitä seurattiin kaikissa yhteiskuntapiireissä herpaantumattomalla mielenkiinnolla. Sehän lupasi avata valtiolliselle elämälle aivan uudet mahdollisuudet. Suuri yleisökin osallistui tähän keskusteluun ja koetti samalla seurata sitä väittelyä, mitä käytiin suhteellisen vaalitavan salaisuuksista. Vaalitekniikat selittelivät hiki hatussa hollantilaisen d'Hontin suhteellista vaalitapaa koskevia sääntöjä, mutta suuren yleisön oli vaikea päästä niistä perille. "Höntiksi" pyrkivät monet sitä kutsumaan. Sen varassa on siitä lähtien kuitenkin eletty ja vaaleja toimitettu.

Sanomalehtiolut Viipurissa

Viipurin sanomalehtiolut olivat aikaisemmin olleet monien vaihtelujen alaisia. Tavallaan ne kuvastavat pienoiskoossa koko maassa tapahtunutta kehitystä.

Ensimmäinen Viipurissa ilmestynyt lehti oli saksalainen, mikä osoittaa saksalaisen vaikutuksen voimakkuutta kaupungissa. Sitten tulivat vuorollaan ruotsinkieliset lehdet, mutta silloin tällöin yritettiin julkaista vaatimattomia suomenkielisiäkin lehtiä. Kannatuksen puutteessa niiden elinikä tavallisesti jäi kovin lyhyeksi. Niitä oli aikojen kuluessa ollut monen nimisiä: "Sanansaattaja Viipurista", "Kanava", joka lakkautettiin vaarallisena, "Sananlennätin", "Otava" ja "Ilmarinen". Viimeksimainittu oli kansallisuusasian ajajana jo huomattava tekijä. Kun se vuonna 1885 lakkasi ilmestymästä, perustettiin sen tilalle pitempi-ikäinen "Viipurin Sanomat", joka radikaalisuutensa vuoksi oli aikoinaan huomattu tekijä koko maassa. Sen osti v. 1888 kirjailija Matti Kurikka, joka oli tullut tunnetuksi "Viimeinen ponnistus" nimisen näytelmänsä kautta. Toimitukseen kuuluivat hänen ohellaan myöskin tohtori J. A. Lyly sekä kirjailija A. B. Mäkelä. Viimeksimainittu kirjoitteli "Kaapro Jääskeläisen" nimellä. Näiden miesten käsissä lehti ajoi monia uusia aatteita, mm. työväen- asiaa, kuten sen toimittajilta voi odottaa. Lylyhän oli Viipurin työväenyhdistyksen puheenjohtajana vuodesta 1891 aina vuonna 1903 maanpakolaisena tapahtuneeseen traagilliseen kuolemaansa saakka ja osallistui moneen työväen puoluekokoukseenkin. Eräänä pikkupiirteinä mainitsen, että Lylyn kirjaston hajotessa minulle joutui hänen nimikirjoituksellaan varustettu saksankielinen Marxin teos "Das Kapital" (Pääoma). Kurikka toimi lehdessä päätoimittajana, kunnes taloudellisista syistä erosi ja muutti Helsinkiin siirtyen "Työmiehen" toimittajaksi. Sinne muutti aikanaan myöskin A. B. Mäkelä.

"Viipurin Sanomain" radikaalisuus ei ajan oloon tyydyttänyt kaikkia suomalaisen puolueen jäseniä, ja siitä johtui että vuonna 1894 sen kilpailijaksi perustettiin "Viipuri"-lehti, joka siis minun astuessani sen toimitukseen oli ennättänyt ilmestyä 11 vuotta. Sen päätoimittajina oli tällä välin ennättänyt olla monta sittemmin hyvin tunnetuksi tullutta kansalaista. Niiden joukossa olivat olleet: maisteri Juhani Alin (Arajärvi), myöhemmin KOP:n johtaja, arkkitehti Leander Ikonen, minun aikani johtokunnan puheenjohtaja, Akseli Rauanheimo, maamme pitkäaikainen pääkonsuli Kanadassa, maisteri K. N. Rantakari ja Juho Torvelainen. Väinö Kivilinna, myö-

hemmin huomattu maalaisliittolainen toimittaja ja kansanedustaja, tuli Torvelaisen jälkeen pääksi.

”Viipurin Sanomat” oli lakkautettu bobrikovilaisaikana vuonna 1902. Tavallaan sen seuraajaksi perustettiin vuonna 1904 perustuslaillisen puolueen äänenkannattaja ”Karjala”, joka siis minun toimittajakaudellani jo ilmestyi. Kun taistelu suomettarelaiten ja perustuslaillisten välillä riehui melkoisen kiivaana, oli lehtien keskeinen hammastelu tavallista. Äkäisimmät taistelukirjoitukset kirjoitti ”Karjalaan” ratsumestari, sittemmin kenraali Hannes Ignatius. ”Viipurin” patteriston puolesta vastaili tavallisesti Otto Järveläinen.

Työväellä ei ollut omaa äänenkannattajaa. Sitä oli kyllä pariinkin otteeseen yritetty aikaansaada, mutta onnistumatta. Vasta v. 1906 siitä tuli tosi, kun ”Työ”-lehti alkoi ilmestyä. Suurlakko avasi ovet työväen poliittisille pyrkimyksille, ja työväenlehtiä alkoi ilmestyä monissa kaupungeissa.

Osuustoimintaa ja sosialismia

Sanomalehden toimittaja on tavallaan julkinen henkilö. Häntä vedetään mukaan mitä erilaisimpiin tilaisuuksiin ja harrastuspiireihin. Hänen työssään tämä on samalla vaihtelua, koska siinä on tilaisuus laajentaa sekä asia- että tuttavapiiriään. Täten minäkin varsinaisen työni ohella jouduin mukaan hyvinkin erilaisiin piireihin.

Osuustoimintaharrastukset tietysti vetivät voimakkaasti puoleensa. Viipurissa oli kolme osuuskauppaa: Viipurin Työväen Osuuskauppa, Karjalan Työväen Osuuskauppa ja Osuusliike Ponnistus, joka oli enimmäns näkössä. Näiden lisäksi oli esikaupungeissa vielä omat kauppansa; ainakin Talikkalassa oli sellainen.

En muista enää, miten tuttavuus näiden kanssa alkoi, kävinkö minä sitä aloittamassa vai vedettiinkö minut mukaan niiden keskusteluihin. Joka tapauksessa tutustuin niiden johtaviin miehiin. Ennen pitkää oli käynnissä keskustelu kauppojen yhdistämismahdollisuuksista. Jokainen myönsi, että semmoinen voimien tuhlaus, mitä kolmen kaupan ylläpitäminen merkitsi, oli järjetöntä. Olisi senvuoksi viisainta lyödä hynttyyt yhteen. Tämä olisi ollut sitä tärkeämpää,

kun kaikki kärsivät tappioita. Pidettiin yhteisiä johtokuntien kokouksia ja oltiin periaatteessa yksimielisiä. Mutta kun tultiin käytännöllisiin kysymyksiin, oli jälleen sama pulma edessä kuin aikaisemmin Turussa: kukaan ei halunnut luopua omasta toiminimestään. Varsinkin Ponnistuksen miehiä, pääasiassa rautatieläisiä, oli mahdoton taivuttaa muuhun kuin siihen, että heidän kaupansa piti jäädä olemaan ja muiden oli yhdyttävä siihen. Sen johtokunnassa oli järkeviä miehiä kuten konduktööri Saima ja vaihdemies Toivonen, joka sanoi itseään "rautatien kielenkääntäjäksi", mutta tässä asiassa ei heitä voinut taivuttaa. Asia ei ennättänyt valmiiksi minun Viipurissa ollessani, vaikka minulla jo oli valmiina sääntöehdotuskin yhdistettyä kauppaa varten. Yhdistämistä yrittivät seuraavina vuosina muutkin aikaansaada, mutta yhtä huonoin tuloksin. Aikanaan se toteutui, ja tulokset osoittivat, että yhdistäminen merkitsi suurta voiman lisäystä. Viipurin Osuusliike oli aikanaan vahvimpia ja parhaiten hoidettuja osuuskauppoja maassamme.

Toisellakin tavalla tulin uudelleen vedetyksi mukaan osuustoimintaliikkeen asioihin. Keväällä 1906 pidettiin osuuskauppojen edustajakokous Viipurissa ja sen enemmistön päähän pälkähti valita minut SOK:n tilintarkastajaksi, varmaankaan ei liikkeen johtajain iloksi. Samassa kokouksessa asetettiin myös komitea säästökassa-asiaa kehittämään, ja senkin jäseneksi tulin valituksi, nähtävästi sen vuoksi, että aikaisemmin olin asiaa harrastanut. Tilintarkastukseen en kuitenkaan seuraavana keväänä päässyt, sillä se järjestettiin semmoiseksi ajaksi, jolloin eduskuntavaalien johdosta olin sidottu. Komitean työhön sensijaan osallistuin, ja vähitellen sekin asia alkoi kulkea eteenpäin.

Jatkaakseni vielä SOK:n asioista mainitsen, ettei sen ensimmäinen johtaja W. A. Lavonius jäänyt pitkäikäiseksi liikkeeseen. Hänet valittiin vuoden 1906 alussa Henkivakuutusyhtiö Suomen johtajaksi. Kun uutinen tästä tuli lehtiin, näpsäytti Torvelainen toimituksessa merkitsevästi sormiaan ja katsoen minuun sanoi olevan selvää, kuka Lavoniuksen tilalle SOK:n johtajaksi valittaisiin. Ymmärsin hänen tarkoituksensa ja hymyilin hänen hyväuskoisuudelleen. Johtajaksi

valittiin Jalmari Sahlbom, joka vuoden ajan oli ollut Lavoniuksen lähin mies talossa.

Erään omalaatuisen osuustoiminnallisen puuhan kanssa tulin kaiken muun lisäksi tekemisiin. Helylässä, Sortavalan liepeillä oli hyvässä kunnossa oleva, seminaarin lehtori Eero Mäkisen perustama puusepäntehtas, joka oli saavuttanut mainetta varsinkin koulukalustojen valmistajana. Sen peri isältään Lauri Mäkinen, myöhemmin tunnettu kotiteollisuuden ylitarkastaja Kuoppamäkenä. Kun hänellä oli voimakkaita sosiaalisia harrastuksia, hän halusi muodostaa tehtaastaan tuotanto-osuuskunnan tehdäkseen siten tehtaan työväelle mahdolliseksi osallistua liikkeen johtoon ja voittoon. Hän kääntyi puoleeni suunnitelmansa johdosta ja meillä oli siitä aikanaan vilkasta kirjeenvaihtoa. Varoittelin häntä tästä yrityksestä, sillä tuotanto-osuuskunnat eivät yleensä olleet menestyneet, taikka jos menestyivät, joutuivat lopulta yksityisten käsiin. Hän piti kuitenkin päänsä, eikä ollut muuta neuvoa kuin valmistaa hänelle tarpeelliset säännöt. Hän toteutti ajatuksensa, mutta en luule siitä koituneen niitä tuloksia, joita hän oli odottanut. Jouduttuani muutamia vuosia myöhemmin asumaan Sortavalassa voin todeta, ettei tehtaan työväki ollut tyytyväinen oloonsa. Myöhemmin tehdas joutui yksityisiin käsiin ja kaunis sosiaalinen unelma hajosi kuin saippuakupla.

Viipurin Työväenyhdistyksen puuhiin jouduin myöskin mukaan, vaikkakaan en millään tavalla huomattavammin. Kävin sen kokouksissa ja seurasin sen toimintaa. Se oli vilkasta ja ajat sitä vaativatkin. Esikaupunkien työläisillä oli polttavimpana paikallisena kysymyksenä niiden yhdistäminen kaupunkiin. "Patterien takana" asuikin väkeä melkein yhtä paljon kuin itse kaupungissa, mutta siellä elettiin vailla kaikkia kaupungin mukavuuksia. Asiasta käytiin monet neuvottelut, ja minä kirjoittelin siitä lehteenkin. Sekin oli ennenai-kaista puuhaa; aika ei ollut kypsä näin suurelle muutokselle. Se toteutui vasta vuosikymmeniä myöhemmin.

Keväällä 1906 pantiin Snellmanin satavuotispäivän kunniaksi kautta maan toimeen suuri nimenmuuttopuuha. Ruotsalaiset sukunimet oli mahdollisimman laajalti saatava muuttumaan suomalai-

siksi. Toimituksenkin yhteyteen avattiin nimenmuuttotoimisto, jossa annettiin tarvittavia neuvoja ja hoidettiin kaikki muodollisuudet. Siellä kävi runsaasti väkeä, ja harrastus asiaa kohtaan oli suuri kuten kaikkialla muuallakin. Muistaakseni laskettiin koko maassa silloin n. sadantuhannen nimen muuttuneen suomalaisiksi. Toimistossamme koetettiin valvoa myöskin otettavien nimien sopivaisuutta, siinä kuitenkin aina onnistumatta. Erikoisesti muistan erään yksinäisen nimenmuuttajan, jonka nimi oli Törnros ja joka halusi sen muuttaa nimeksi Ovi-Ruusu. Tämä oli nimenä mahdoton, mutta mies sanoi vain suomentaneensa entisen nimensä. Vaikka hän sai kuulla suomennoksen olevan päin seiniä, ei se auttanut. Hänestä tuli Ovi-Ruusu. Toivottavasti hän on myöhemmin vielä kerran muuttanut nimensä.

Tuttavuusiakin solmittiin vähitellen. Se johti osittain perheseurusteluunkin, vaikka minulla ei siihen ole nimeksikään harrastusta. Eräs sangen miellyttävä tuttavuus oli hovioikeudenneuvos Arthur von Weissenberg, myöhemmin sotaylioikeuden puheenjohtaja. Oikeastaan jouduin lähemmin tuttavaksi hänen nuoren ja intelligentin Esteri-rouvansa kanssa. Tämä rouva oli moniharrastuksinen nainen; hän maalaili, harrasti kirjallisuutta ja keräsi mielellään ympärilleen nuorta väkeä, jonka kanssa kernaasti keskusteli. Rouva järjesti niin, että me toimittajatoverini Lintulahden kanssa kävimme säännöllisesti heidän perheessään, missä yhteydessä luettiin kirjallisuutta ja keskusteltiin sen johdosta. Silloin oli juuri ilmestynyt G. B. Shawn kirja "Ihminen ja yli-ihminen", joka terävällä satiirillaan toi näköpiiriin jotakin vallan uutta. Sitäkin yhdessä luettiin ja nautittiin Shawn ilkeyksistä. Talon herra oli harvemmin näkösällä, nähtävästi hänellä oli aina kotitöitä hovioikeuttaan varten. Kävimme kerran syyskesällä perheen kauniilla huvilallakin Karisalmella, missä hausalla tavalla vietimme kokonaisen sunnuntain. Tällöin oli talon herrakin mukana keskusteluissa ja esitti rauhallisella tavalla mieliteitään päivän politiikasta ja hovioikeuden työstä.

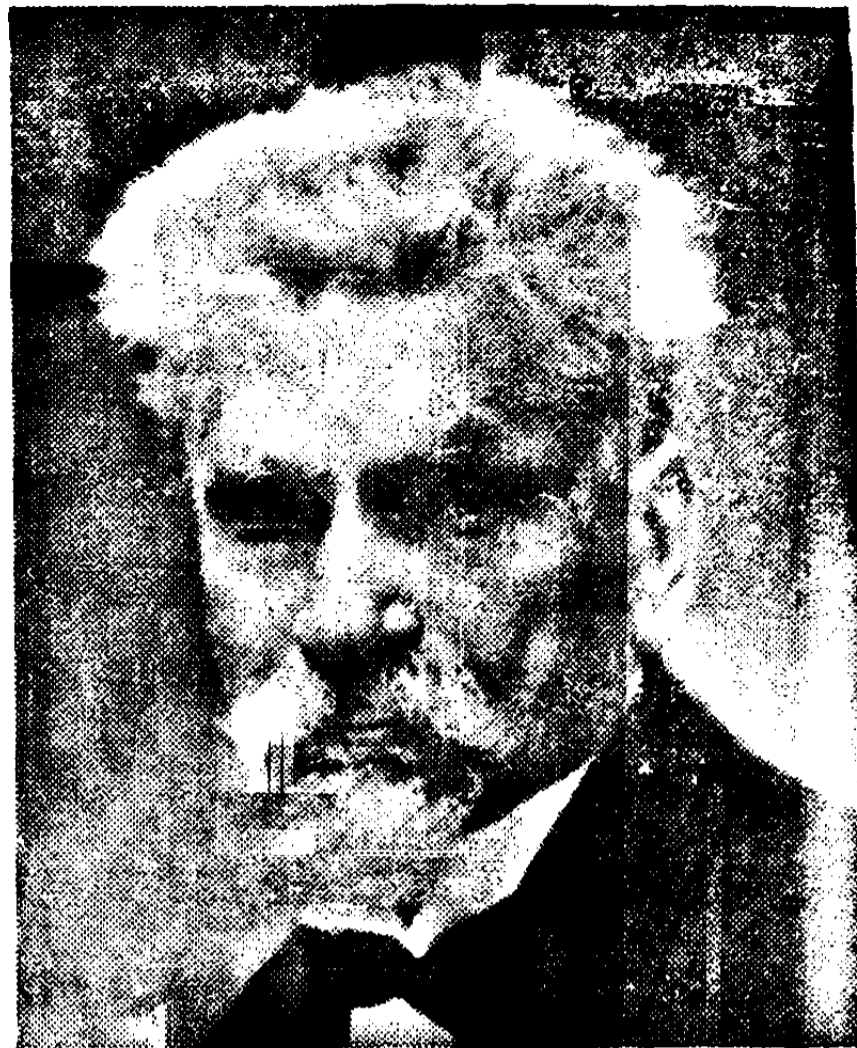
Viipurissa tapasin myös uudelleen Hampurissa kohtaamani nuoren neitosen Olga Stavenhagenin. Hän oli parhaillaan sairaanhoitajataroppilaana lääninsairaalassa. Hänen välityksellään tulin tutta-

vaksi muiden hänen työtoveriensa kanssa, ja siten tuli tuttavapiiriini yhtäkkiä nuoria tyttöjäkin. Olga neiti meni minun Viipurissa ollessani naimisiin insinööri Taavi Siltasen kanssa, josta myöhemmin tuli yksi Viipurin kaupunginjohtajista. Morsiamen toivomuksen mukaisesti hänen Hampurissa tapaamansa pastori Toivo Valtari suoritti vihkimisen.

Erään vaihekausien tavallisen ilmiön, pakolaiskysymyksen kanssa, saimme runsaassa määrässä tehdä tuttavuutta. Kun Venäjällä duuman hajoituksen jälkeen, Stolypinin otettua ohjaket käsiinsä ja ryhtyttyä harjoittamaan "kaulahuivipolitiikkaansa", alkoi uusi taantumuskausi, pakolaisia virtasi rajan ylitse Suomeenkin. Viipurissa saimme alinomaan tavata heitä. Tavallisesti pakolaisia pistäytyi ensi aluksi toimituksessa hankkimassa itselleen tietoja maan oloista ja turvallisista oleskelupaikoista. Yksi tällöinen pakolainen, virolainen Miihkel Martna, asuikin jonkin aikaa Viipurissa. Hänen oli ollut lähdettävä Virosta pakoon siellä alkanutta taantumusta, ja hän oleskeli sen jälkeen pitkän aikaa Suomessa. Hän kävi useasti tapaamassa, ja meistä tuli elinikäiset ystävät. Martna oli harvinaisen suoranuottinen mies ja vakaumuksellinen sosialisti. Hän joutui sen johdosta oleskelemaan maanpaossa suuren osan elämästään. Viron lyhyenä itsenäisyyden aikana hän oli sosiaalidemokraattisen puolueen tunnustettu johtaja ja sävyn määrääjä. Tapasin tällöin häntä useasti sekä Helsingissä että Tallinnassa.

Muuan pakolaistapaus oli kuvaava tämän poloisen ihmisryhmän elämälle. Kerran tuli viisi nuorta venäläistä pakolaisylioppilasta toimitukseen hakemaan neuvoja ja apua. Heidän joukossaan oli kaksi nuorta neitostakin. He olivat osallistuneet vallankumouksellisiin puuhiin Pietarissa ja sanoivat, ettei oleskelu Venäjällä enää ollut heille terveellistä, minkä vuoksi he pyrkivät Ruotsiin. Mutta heillä ei ollut rahaa eikä passeja. Järjestin heille aluksi asunnon omassa huoneessani muutamaksi päiväksi. Siinä he kaikin yhdessä asuivat ja nukkuivat. Sinne he saivat ruokansakin. Heille hommattiin hiukan matkakassaa ja passit. Eräälle heistä annoin oman ulkomaanpassini, vaikka tukan väri ja muutkin tuntomerkit sopivat melko huonosti sen käyttäjän ulkomuotoon. Saatuaan tästä kuulla oli Otto Järveläi-

Mihkel Martna, Viron sosiaalidemokraattisen puolueen johtaja.

nen kauhuissaan peläten siitä koituvan minulle ikävyyksiä. Passi palautettiin kuitenkin ensi tilassa kaikella kunnialla takaisin Tukholmasta. Sieltä he yrittivät päästä Amerikkaan peläten joutuvansa Venäjälle luovutettaviksi, jolloin heitä ilmoituksensa mukaan uhkasi varma kuolema.

Aika oli sosiaalisten harrastusten heräämisen aikaa. Suuret valtiolliset muutokset pakottivat itsekunkin hakemaan varmempaa käsitystä päivän yhteiskunnallisista kysymyksistä. Oli pakko ryhtyä perusteellisemmin lueskelemaan näitä asioita koskevaa kirjallisuutta. Siihen saakka olin lähinnä vaistonvaraisesti ollut mukana sosiaalidemokraattisessa liikkeessä; nyt tunsin tarvitsevani myöskin tietoja.

Sama harrastus levisi myöskin laajoihin työläispiireihin. Suurlakko oli herättänyt ne aikaisemmasta välinpitämättömyydestään. Edessä oleva mahdollisuus päästä eduskuntateitse vaikuttamaan maan kohtaloihin nostatti halun perehtyä yhteiskunnallisiin kysymyksiin sekä sosiaalidemokratian pyrkimyksiin. Mutta mistä saada tietoja näistä asioista? Näiltä aloilta ilmestynyt kirjallisuus oli niukka ja vaatimaton. Suomenkielellä ilmestyneestä, työväenliikettä ja sosialismia käsittelevästä kirjallisuudesta olivat tärkeimpänä osana tohtori af Ursinin kirjoitukset näiltä aloilta, ilmestyen useampana

numerona sarjassa "Työväen kysymyksiä", vuonna 1899 ilmestynyt Karl Kautskyn teos "Erfurtin ohjelma" ja hieman sen jälkeen ilmestynyt Werner Sombartin teos "Sosialismi ja sosialinen liike 19:nnellä vuosisadalla", jotka molemmat olivat J. K. Karin suomentamia. Myöskin vuonna 1902 ilmestynyt Heinrich Hercknerin teos "Työväenkysymys" oli tärkeänä tiedon jakajana. Sen ohella luettiin sellaisia mielikuvituksellisia teoksia kuin Bellamyn "Vuonna 2000" ja Blatchfordin "Iloinen Englanti", joista ei päässyt paljonkaan perille sosialismin pyrkimyksistä. Vasta jonkin verran myöhemmin ilmestyi Väinö Voionmaan toimittama laaja teos "Sosialidemokratian vuosisata".

Kun lueskelin saksalaisten teoreetikkojen teoksia, päätin ehdottaa eräitä niistä suomeksi käännettäviksi. Porilaiset puoluetoverit olivat uuden lehtensä kustantamiseksi perustaneet "Osuuskunta Kehitys" nimisen toiminimen, ja tämä ilmoitti olevansa halukas kustantamaan myöskin kirjoja. He kehoittelivat minua ryhtymään suomentamaan joitakin soveliaimpia kirjoja. Sovinkin heidän kanssaan suomennostöistäni, ja ensimmäiseksi suomensin Karl Kautskyn kirjoittaman kirjan "Marxin taloudelliset opit". Senjälkeen seurasi nopeassa tahdissa saman tekijän toinen teos "Yhteiskunnallinen valankumous". Molempien suomentamiseen pyysin Kautskylta luvan, ja hän myönsikin sen vaatimatta itselleen minkäänlaista korvausta. Suomensin molemmat toimitustyöni ohella käyttäen siihen osan kesälomastani. — Kun monet muut samoihin aikoihin suomentelivat ulkolaisia yhteiskunnallisia teoksia, alkoi suomenkieliselläkin työväellä olla käytettävänä oppaita yhteiskunnallisiin kysymyksiin perehtyäkseen. Lukuhalu olikin tavaton; kirjat upposivat kansaan kuin virkistävä sade maahan poudan jälkeen.

Kun suomennostyo tuntui mielyttävältä sivutyöltä, jatkoin sitä seuraavina vuosina suomentaen monta muutakin teosta.

Näihin aikoihin sain ensi kerran tehdä tuttavuutta erään kaksoisolentoni kanssa, johon minut myöhemmin on moneen kertaan sekoitettu — etupäässä kai hänen harmikseen. Sanomalehtiin ilmestyi tiedonanto, jonka oli allekirjoittanut "Väinö Tanner, polyt. op. insin., kemisti, geologi", ja jossa tämä kaimani "useiden karmivien

utelemisien johdosta” katsoi olevansa ”pakoitettu julkisesti selittämään, ”etten minä ole se Väinö Tanner” jne. Vuosien mittaan olen saanut vastaanottaa tälle kunniastaan aralle kaimalleni osoitettuja kirjeitä ja paketteja — kerrankin hänen äitinsä lähettämän pake-
tin, jossa oli vanhat housut, joita kehoitettiin käyttämään parempien housujen säästämiseksi — niin ettei hänelle nähtävästi sittenkään ole onnistunut vapautua ”karmivasta” nimien yhtäläisyydestä. Sattumalta hän vielä oli syntynyt samana vuonna kuin minäkin. Tämä Väinö Tanner, myöhemmin tunnettu lapinkävijä ja geologi sekä aikanaan Bukarestin lähettiläämme, osoittautui henkilökohtaisesti tavattaessa rauhalliseksi ja kiltiksi mieheksi. Hän on jokunen vuosi takaperin siirtynyt Ruotsin kansalaiseksi, toivottavasti ei kuitenkaan välttääkseen tätä karmivaa nimien yhtäläisyyttä. Siellä hän kuoli vuoden 1948 keväällä.

Tärkeä puoluekokous

Suurlakko ja sen jälkeen vuoden 1906 vaihtelevat tapahtumat olivat työväestön piireissä saaneet aikaan liikehtimistä. Sosiaalidemokraattiseen puolueeseen oli tulvimalla tulvinut uusia jäseniä, niin että jäsenmäärä yhtäkkiä kohosi 85 000:een. Sitä korkeammalle se nousi vasta vuonna 1917. Joukossa oli runsaasti akateemisestikin sivistyneitä. Nämä uudet ainekset, ns. ”marraskuun sosialistit”, olivat äsken kääntyneiden tapaan kiihkeimpiä ja pyrkivät vaikuttamaan puolueen toimintatapoja muuttavasti. Kaiken kevättä suoritettu työ yleisen äänioikeuden läpiajamiseksi ja eduskuntauudistuksen kunnolliseksi toteuttamiseksi oli antanut sosiaalidemokraattiselle puolueelle runsaasti tilaisuuksia osoittaa merkitystään, mutta samalla herättänyt vilkkaan keskustelun eri ratkaisumahdollisuuksista.

Kesällä sattui vielä edellä mainittu Viaporin kapina, johon yritettiin vetää työläisiä mukaan siinä osittain onnistuenkin. Mielipiteiden vaihto tämän tapahtuman johdosta kuohui korkeana, ja punakaartin itselleen ottamat valtuudet tuomittiin monissa piireissä ankarasti, vaikka sillä tosin oli puoltajansakin.

Kun lisäksi muistetaan, että heinäkuussa vahvistettu valtiopäivä-

järjestys oli suorastaan mullistavasti vaikuttanut valtiollisiin toimintamahdollisuuksiin, ja että tätä valtiopäiväjärjestystä tultaisiin pian käytännössä toteuttamaan, minkä vuoksi työväen ensimmäisen vaalitaistelun järjestäminen oli suunniteltava, oli aivan luonnollista, että sosiaalidemokraattinen puolue piti välttämättömänä jälleen kokoontua puoluekokoukseen neuvoa pitämään. Tällöin oli selvitettävä vuoden varrella sattuneet tapahtumat ja suunniteltava aivan uusissa oloissa tapahtuvaa toimintaa. Oltiinhan menossa kohti suuria ja tuntemattomia muutoksia, ja ilmapiiri oli sen johdosta sähköinen.

Tätä työtä suorittamaan kokoontui Oulun puoluekokous elokuun 20. päivänä 1906. Sille oli valmistettu laaja työohjelma, minkä vuoksi se kestitkin kaikkiaan kahdeksan päivää. Kun tämän kokouksen käsittelet ja ratkaisut kiinnostivat koko maata, oli luonnostaan selvää, että "Viipuri"-lehtikin lähetti kokoukseen kirjeenvaihtajansa. Tälle matkalle sonnustauduin minä lähtemään.

Tein matkan yhdistettynä työ- ja huvimatkana. Kuopiossa oli samaan aikaan maatalousnäyttely, jota kannatti käydä katsomassa. Se taisi olla valtavin siihenastisista näyttelyistä, ja se tarjosi semmoiselle kaupunkiasukkaalle kuin minulle paljon uutta nähtävää. Se oli sama tilaisuus, jossa Östen Elfving, karjavaltaista maataloutta puoltaessaan lohkaisi sittemmin siivekkäiksi tulleet sanat: "Ei nälkä ennen Suomesta lähde, ennenkuin viimeinen kuhilas sen pelloilta on hävinnyt", tai ainakin jotakin sinne päin. Myöhemminhän tämä totuus on käännetty pääläelleen, ja viljanviljelystä on jälleen alettu ajaa täydellä voimalla. Mutta semmoisiahan ne totuudet muillakin aloilla ovat; niiden elinikä on tavallisesti lyhyt. Oikein suuren totuuden sanotaan elävän enintään viisi vuotta.

Kuopiosta jatkui matka Kajaaniin ja sieltä Oulujoen koskia laskien Ouluun. Matkatoveriksi tälle matkan osalle sattui toimittaja Vataja, joka myöhemmin on ollut monessa lehdessä päätoimittajana, kunnes äkkäsi, että pankinjohtajana on helpompi elää. Hän kuoli Pohjolan Pankin pääjohtajana. Hän oli mukava juttelutoveri, ja hänen kanssaan matka sujui hauskasti. Tervaveneessä tapasin ensi kerran myöskin myöhemmän eduskuntatoverin, turkulaisen asianajajan Antti Mikkolan. — Siihen aikaan vaati matka Vaalasta Mu-

Maisteri O. W. Kuusinen.

hokseen kokonaisen pyöreän päivän, eikä ollut tarjolla niitä mukavuuksia kuin myöhempinä aikoina. Suvantopaikoissa saivat matkustajatkin kulkua jouduttaakseen tarttua airoihin, sillä moottoriveineitä ei ollut auttamassa. Muhoksessa oli yövyttävä ja vasta aamulla pääsi jatkamaan matkaa Ouluun. En jatkanut kuitenkaan suoraa päätä Ouluun. Puoluekokoukseen oli vielä viikko aikaa. Jäljelläolevat päivät vietin Muhoksella Ranta-Holapan talossa mahtavan Oulujoen rannalla. Lueskelin, suomentelin ja nautin luonnosta.

Oulun puoluekokouksella on vieläkin se maine, että se on ehkä tärkein sosiaalidemokraattisen puolueen lukuisista puoluekokouksista. Tämä tärkeys lankesi luonnostaan jo siinä käsiteltävien asiain painon vuoksi. Kun kokous sen ohella oli pirteä ja vailla kuolleita kohtia, oli sen seuraaminen sanomalehden kirjeenvaihtajanakin erittäin mielenkiintoista. Sen käsittelyjen selostaminen ei tässä voi tulla kysymykseen, mutta eräitä tärkeimpiä sen asioista kannattaa silti mainita.

Ehkä tärkein kokouksen käsittelemistä asioista oli vaaliohjelman laatiminen edessä olevan vaalitaistelun varalta. Tästä kysymyksestä esitti maisteri O. W. Kuusinen erittäin hyvän alustuksen. Hän piirтели siinä rohkein vedoin suuntaviivat eduskunnan oikeuksien laajentamiselle. Eduskuntaudistuksen kautta oli tosin kokonaan uusien kansalaispiirien osanotto eduskuntatyöhön tehty mahdolliseksi, mutta itse eduskunnan valta oli jäänyt entiselleen, kovin rajoitetuksi. Hallitus ei ollut vastuunalainen eduskunnalle; eduskunta ei voinut tehdä

aloitteita perustuslakikysymyksistä; suuri lohko lainsäädäntöä kuului kokonaan hallitsijan yksinään ratkaistaviin asioihin; koko raha-asiain hallinto niinkään, mikäli ei hallitsija tarvinnut suostuntaveroja; tulliverotuksesta päättäminen oli niinkään eduskunnan valvonnan ulkopuolella jne. Kaikissa näissä suhteissa alustaja ehdotti ohjelmaksi pyrkimystä perustuslaillisesti hallitun maan tasolle. Vaaliohjelmaan tulikin tätä tarkoittavat kohdat. Niiden toteuttaminen oli kuitenkin riippuvainen suhteestamme Venäjään. Siitä johtui, että vasta vuoden 1919 uudessa hallitusmuodossa voitiin astua tämä askel.

Vaaliohjelmaan sisällytettiin tämän ohella runsaasti yhteiskunnallisia vaatimuksia, jotka koskivat kunnallista äänioikeutta, maatalouskysymyksiä — niihin liittyen vaatimukset viljelyspakosta ja maiden pakkoluovutuksesta — työväensuojelua, vanhuudenvakuutusta, verotusuudistusta, kieltolakia. Tässä vaaliohjelmassa riittikin pitkäksi aikaa toteuttamista, sillä pian alkaneen taantumuksen aikana ei näitä asioita voitu saada toivomusten mukaisesti ratkaistuiksi. Vasta itsenäisyyden aikana on ohjelma suurin piirtein voitu toteuttaa. Siitä muodostui siten ohjelma pitkällä tähtäimellä, vaikka sitä laadittaessa kuviteltiin uusien voimien voivan käden käänteessä suorittaa yhteiskunnan uusiminen. Niin rohkealta kuin tämä ohjelma silloisissa oloissa Venäjän vallan alaisuudessa tuntuikin, oli se todellisuudessa vapaamielisen puolueen ohjelma.

Kun puolue oli entisestään suuresti paisunut, osoittautui välttämättömäksi kokonaan uusia puolueen järjestösäännöt. Ne laadittiinkin sellaisiksi, että täyttivät tehtävänsä, kunnes 1920-luvun uusissa oloissa toimivan puolueen oli ne jälleen uusittava.

Puoluekokouksien ohjelmaan on säännöllisesti kuulunut puolueen menettelytavan viitoittaminen lähintä tulevaisuutta varten. Aikaisemmissa oloissa tämä oli ollut helppo tehtävä, sillä hyökkäävässä oppositioasenteessa olevan puolueen päätehtävänä oli ollut esiintyä mahdollisimman jyrkällä, arvostelevalla tavalla. Vaikka puolue edelleenkin tuli jäämään vastustuspuolueen asemaan, vaikutti eduskuntatyöhön mukaantulo kuitenkin sen, että asiaa oli harkittava toisessa valossa kuin aikaisemmin. Kysymyksen alustaja, vanha puolueveteraani Eetu Salin, suoritti tämän tehtävänsä esittämällä aluksi

historiikin tähänastisesta kehityksestä alkaen wrightiläisen suunnan ajoilta sekä kuvaten itsenäistyneen työväenpuolueen senjälkeisiä pyrkimyksiä. Hän oli aina ollut jyrkimmän siiven mukana toimenpiteitä vaatimassa. Mutta kuvatessaan sen hetken mielialoja puolueessa tuli tämän vanhan taistelijan puheeseen surumielinen sävy. Hän lausui: "Mutta nyt minun siipeni ei jaksa niin kauas, minulle on tullut sulkasato, minä en jaksa lentää, niinkuin aikoinani toivoin, kaikkein jyrkimpien mukana . . . On menty niin pitkälle eteenpäin, että minä olen jäänyt jälkeen. Se ei ole mikään kumma . . . Meidän työväenliikkeessämme on käynyt niin kuin aina käy: uudet äsken heränneet joukot ovat kiihkeämpiä kuin ne, jotka ovat enemmän aikaa olleet mukana, ja että ne yhä kiihtyvät, johtuu siitä, että tapaukset menevät hurjaa vauhtia eteenpäin . . . Me olemme saarnanneet vihaa, äärimmäistä vihaa; me tosiaankin olemme kerta toisensa perästä koettaneet opettaa huutamaan 'alas porvarit', ja nyt en ihmettele, jos meille Tainion kanssa sanotaan, että porvarit ovat ne 'ostaneet' . . . Minä vain tahtoisin, että vihaa voitaisiin käyttää niin, että päästäisiin sillä eteenpäin, tuloksiin. Sillä jos vihaakin käytetään taitamattomasti, niin voidaan sillä vahingoittaa liiketämme . . . Ennemmin vähän aikaa levähtää saavutetussa asemassa, niin ettei ole pakko peräytyä siitä. Siinä se erikaltaisuus minun ja ehkä tämän kokouksen enemmistön menettelytavan välillä. Sen johdosta arvelen, että minun tulee astua ulos puolueesta."

Tämä tuntuu melkein surumieliseltä joutsenlaululta, mutta ei Sallin silti puolueesta ulos astunut. Puheen sävyn aiheutti kokouksessa esiintynyt, melkein vallankumouksellinen siipi, joka ei kaihtanut puhua aseelliseenkin toimintaan ryhtymisestä. Vieläpä "marraskuun sosialistina" puolueeseen astunut Kuusinenkin soitteli tämänlaisia säveliä huomauttaessaan: "Itse puolestani pidän tarpeellisena varustautumisen kaikilla keinoilla, yksin aseellisillakin." — Menettelytapapäätös tuli silti varsin maltilliseksi. Siinä teroitettiin vaaleihin osanoton välttämättömyyttä, korostettiin itsenäisen toiminnan välttämättömyyttä, katsottiin puolueen velvollisuudeksi olla solidaarinen Venäjän kansan vapausliikkeen kanssa ottaen kuitenkin kussakin tapauksessa huomioon Suomen mahdollisuudet täydellisen kansanvallan toteuttamiseksi maassamme. Oman sotaväen aikaansaamista

vastustettiin ja viitattiin kansanpuolustuksen järjestämiseen. Tämöisenä päätöslauselma yksimielisesti hyväksyttiin.

Punakaartista oli ollut paljon keskustelua varsinkin Viaporin kapinan tapausten yhteydessä, ja hallitus oli määrännyt sen hajoitettavaksi. Kaarti ei kuitenkaan siihen mennessä ollut noudattanut tätä määräystä. Kokous päätti lyhyen keskustelun jälkeen "julistaa punaset kaartit hajonneeksi". Ne olivatkin osoittaneet pyrkimystä muodostua itsenäisiksi elimiksi, eikä sitä haluttu sietää. Kesti toistakymmentä vuotta, ennen kuin ne uudelleen astuivat näyttämölle suureksi turmioksi maalle ja työväenluokalle itselleen.

Pari henkilökysymystä antoi kokoukselle pikanttia sivumakua. Toinen niistä koski Matti Kurikkaa, toinen senaattori J. K. Karia.

Matti Kurikka oli edellisen vuosisadan lopulla tapahtuneiden selkkausten jälkeen "Työmiehestä" erottuaan matkustanut aluksi Queenslandiin, Australiassa, ja vuonna 1901 Amerikkaan perustaen siellä v. 1901 Malkosaaren "Sointulansa". Vuonna 1905 hän oli jälleen palannut kotimaahan ja alkanut täällä taistelun puolueessa vallitsevaa suuntaa vastaan. Hän oli sitä varten perustanut "Elämä"-nimisen lehtensä ja oli siinä ankarasti ahdistellut puolueen johtoa. Nyt hän ilmestyi puoluekokoukseen Söörnäisten työväenyhdistyksen valtuuttamana. Valtakirjojen tarkastajat alistivat kokouksen ratkaisuksi, oliko Kurikalle myönnettävä edustus-oikeus. Keskustelussa esiintyi sekä puoltajia että vastustajia. Olihan noloa kieltää puolueyhdistyksen valtuuttamalta edustajalta oikeus esiintyä kokouksessa. Toiselta puolen oli kiukku Kurikkaa kohtaan niin ylivoimainen, että jo etukäteen voi tietää, mihin suuntaan päätös oli menevä.

Keskustelu oli hyvin meluisa. Kurikka koetti reippaasti puolustautua väittäen että erimielisyys koski vain "Työmies" ja "Elämä"-lehtien välisiä suhteita. Se ei kuitenkaan auttanut. Kuten Tainio sanoi: "Puolue oli saanut tarpeekseen Kurikasta, Luodosta ja punakaartista". Tulokseksi tuli, että enemmistön äänillä 29 vastaan Kurikalta evätettiin edustus-oikeus. Mentiin vielä pitemmälle; ehdotettiin Kurikan puolueesta erottamista. Se olisikin varmasti tullut päätökseksi, mutta sen esti Kurikka itse.

*Matti Kurikka, "Työmiehen" entinen
päätoimittaja.*

Tämän loppukohtauksen kuvaamiseksi lainaan omaa lehdelleni lähettämäni selostusta:

"Kurikka astuu reippaasti, pää pystyssä läpi salin ovensuuhun päin, suoristaa vartalonsa, heilauttaa päätänsä, niin että nuo pitkät, mustat hiussuortuvat hulmahtavat. Tumma, tulinen silmä liekehtii: — Herra puheenjohtaja! hän useita kertoja käheällä äänellä huudahtaa.

Lopulta hän puhuu kumminkin. Kuunnellaan ja melu taukosi.

— Estääkseni Suomen työväenpuoluetta tekemästä rikosta, johon se on ryhtymässä, minä eroan vapaaehtoisesti ja olen valmis huomisesta lähtien perustamaan tähän maahan uuden sosialistisen puolueen!

Sanoi ja lähti mies, joka vasta puolivuosisikymmen sitten talutettiin ulos teatterista ja jonka työväestö silloin kukitti ja käsillään kantoi.

'Den menige mannen plägar lätteligen förändra sig ...' kirjoitti Hannu Brask aikoinaan. Sellainen on suosion vaihtelu, sellainen yleinen mielipide.

Kurikka on kyllä itse syypää kohtaloonsa, mutta murhenäytelmä se sittenkin oli, mikä näyteltiin. Ja kun viimeinen näytös oli lopussa, Kurikka ulos astumassa. taputettiin käsiä, huudettiin 'hyvä', niin kuin oivalle kappaleelle esiripun laskiessa.

Niin todellista! Ja minun kävi sääliksi. Kukistunutta kohtaan tuntee sääliä.”

Tähän loppui Kurikan monessa suhteessa mielenkiintoinen toiminta Suomen työväen keskuudessa.

Päinvastoin kuin tämä juttu, oli senaattori J. K. Karia koskeva asia puhtaasti periaatteellinen.

Kari oli ollut mukana puolueessa alusta alkaen, pitänyt 20 vuotta aikaisemmin juuri Oulun työväenyhdistyksen salissa ensimmäisen julkisen puheensa, ja sen jälkeen puoluehallinnon jäsenenä hoitanut sihteerin raskaat velvollisuudet mitätöntä korvausta vastaan. Hän oli uuttera työjuhta, joka nurkumatta ja väsymättä oli suorittanut kaiken toimeenpanotyön puolueessa. Hän oli ollut erittäin suosittu ja kaikkien kunnioittama, mitä vielä lisäsi hänen suuri vaatimattomuutensa. Edellisessä puoluekokouksessa, marraskuussa 1905, oli Eetu Salin pitänyt hänelle suorastaan liikuttavan puheen, jossa hän mm. lausui: ”Jos minulta tultaisiin kysymään silloin kun jo olen harmaa-hapsinen vanhus, kiintyykö ajatukseni johonkin erityiseen henkilöön niiltä vuosilta, jolloin työväenliike meillä suoritti vaikeat mutta loistavat esitaistelunsa, vastaisin empimättä tuollaiselle kysyjälle: — Niin herra, tunsinhan minä puoluetoveri Karin, ja kun minä kerran tunsin hänet, niin onhan luonnollista, että ajatukseni kiintyvät häneen joka kerta kun muistelen noita kunnian vuosia . . . Toveri Kari, ystävä, veli, etten sanoisi isä! Minä tiedän parhaiten, samoin kuin nuo muutkin vanhemmat taistelumiehet, ettet sinä odota kiitosta töistäsi, sillä sinun työsi kiittävät sinua, vaikka me vaikenisimme. Mutta salli nyt siitä huolimatta meidän kaikkien yhteisesti sanoa sinulle, että me yksimielisinä yhdyimme siihen kiitokseen, jota sinun työsi tulevat sinun kunniaksesi julistamaan, aina niin kauan kuin työväenliikettä maassamme löytyy ja niin kauan kuin työväenliikkeen historia maassa tunnetaan . . .” Ja puhujan ehdotuksesta muuten hyvin erimielinen puoluekokous kohotti voimakkaan eläköönhuudon opettaja Karille osoittaen sillä, että se täysin yhtyi Salinin kiitoksiin.

Asiaan kuuluu vielä, että samassa Tampereen puoluekokouksessa, marraskuussa 1905, viimeisenä asiana, ulkopuolella päiväjärjestyk-

sen, eräs puhuja ehdotti keskusteltavaksi "opettaja Karin senaattori-ehdokkuuden". Karia oli nimittäin pyydetty jäseneksi Mechelinin senaattiin. Puheenjohtajan ehdotuksesta kokous kuitenkin huutoäänestyksellä hylkäsi kysymyksen esilleottamisen.

Nämä seikat on syytä tietää, kun tämän jälkeen nähdään, millä tavalla samaa miestä kohdeltiin Oulun kokouksessa yhdeksän kuukautta myöhemmin.

Kari saapui Oulun kokoukseen senaattorina. Järjestävä valiokunta oli katsonut tarpeelliseksi ottaa Karin kysymyksen käsiteltäväksi, ja asian selostaminen oli uskottu hänen vanhalle ystävälleen Tainiolle. Tainio selosteli asian periaatteellista puolta ja miten toisissa maissa porvarillisiin hallituksiin liittyneet sosialistit oli erotettu puolueesta. Kun meillä ei asiasta ollut mitään päätöksiä, ei hän ehdottanut mitään toimenpiteitä Karin suhteen. Sen sijaan oli hänen mielestään vastaisuuteen nähden päätettävä, ettei kukaan olisi oikeutettu menemään hallitukseen ilman puoluehallinnon tai puoluekokouksen lupaa. — Tainio koetti leikkisillä leikkauksillaan naurattaa kokousta ja siten pelastaa Karin uhraamisen. Hänen ehdotukselleen huudettiin voimakkaasti hyvä.

Kari selitti omassa asiassaan, ettei hän ollut mennyt hallitukseen kunnian vuoksi, vaan toivoen voivansa hyödyttää työväenluokkaa. Hän ilmoitti sitäpaitsi kutsuneensa puoluehallinnon toimeenpanevan valiokunnan koolle ennen ratkaisuaan, eikä sen joukosta kenelläkään ollut mitään muistuttamista hänen hallitukseen menoaan vastaan. Sen ohella hän selosti hallituksen toimenpiteitä ja sen suunnitelmia vastaisuuteen nähden.

Armoniskun Karille antoi O. W. Kuusinen. Hän käsitteli Karia hyvin pilkallisesti. Sanoi ihmetelleensä, mitä Karilla oli tekemistä sosiaalidemokraattien kokouksessa. Sen hän käsitti, että Kurikka tuli kokoukseen kalastelemaan; mutta mihin kokouksessa tarvittiin senaatin edustajaa, sitä hän ei käsittänyt. Hän halusi ottaa asian periaatteelliselta kannalta ja oli sitä mieltä, että Kari oli erotettava puolueesta. Syitä hänellä oli kolme. Ensiksi se, että Kari oli mennyt porvarilliseen hallitukseen. Toiseksi, koska Kari oli mennyt hallitukseen, joka ei ole eduskunnalle vähimmässäkään määrässä vastuunalainen teoistaan. Ja kolmanneksi senaatin monien syntien tähden.

Tällä puheenvuorolla Kari oli teiltu, sen huomasi heti kokouksen mielialasta. Turhaan koettivat vanhemmat puoluetoverit, jotka olivat Karin kanssa työskennelleet, mm. Valpas, häntä pelastaa. Asiasta käytiin pitkä ja kiusallinen keskustelu. Valiokunta ei ollut asiasta yksimielinen, vaan esiintyi kolmin eri ehdotuksin. Valtavalla enemmistöllä kokous hyväksyi pöytäkirjan, jossa ulkomaiden noudattamaan periaatteeseen viitaten katsottiin, että puolueen jäsen, joka on mennyt porvarillisen hallituksen jäseneksi ilman puoluekokouksen nimenomaista lupaa, on sen tekonsa kautta eronnut puolueesta, ja oli tätä yleistä sääntöä sovellettava Juho Kyösti Kariin.

Näin oli Kari tullut erotetuksi puolueesta huolimatta siitä, että hän oli asiastaan neuvotellut puolueen toimeenpanevan valiokunnan kanssa, ja että hänen senaattiin menostaan edellisessä puoluekokouksessa ei ollut haluttu keskustella, vaikka sitä pyydettiin. Uudet, nuoret voimat, jotka eivät Karia tunteneet, hänet kaatoivat.

Tämän kahdeksanpäiväisen kokouksen aikana ennätettiin tietysti käsitellä lukuisia muitakin asioita. Niiden joukossa oli eräs, joka suoranaisesti koski mm. minuakin. Kokous nimittäin teki päätöksen, jonka mukaan "sosiaalidemokraattisen puolueen jäsenellä ei ole oikeutta astua porvarillisen sanomalehden toimitukseen, eikä muutenkaan ottaa osaa varsinaiseen toimitustyöhön; jos puolueen jäsen tätä päätöstä vastaan rikkoo, on hän katsottava puolueesta eronneeksi".

Se oli selvä ohje, joka lopetti siihenastisen hieman hajanaisen käytännön. Sen jälkeen tiesin, mitä minun oli tehtävä.

Lopuksi suoritettiin puoluetoimikunnan vaali. Puoluetoimikunta oli edellisenä vuonna muutettu Turusta Helsinkiin. Sen puheenjohtajaksi valittiin nyt Valpas, sihteeriksi Sirola ja rahastonhoitajaksi Perttilä. Vakinaisiksi jäseniksi tuli etupäässä vanhempia puoluetovereita, mutta varajäseniksi valittiin joitakin nuoremman polven edustajia. Sirola kuitenkin kieltäytyi ehdottomasti sihteerin toimesta, ja hänen tilalleen tuli silloin Turkia, joka sen jälkeen yli kymmenen vuotta hoiteli tätä vastuunalaista tehtävää. Sirola oli lyhyenä, vuoden kestäneenä sihteerikautenaan ennättänyt panna puoluetoi-

minnan voimakkaaseen vauhtiin, ja uudella sihteerillä oli vaikeuksia täyttää hänen avoimeksi jättämänsä paikka.

Oulun puoluekokous merkitsi edeltäjiinsä nähden suurta edistysaskelta. Varsinkin pari sen edeltäjää oli ollut hyvin riitaista ja etupäässä henkilökohtaisten erimielisyyksien selvittelytilaisuuksia. Täällä sensijaan käsiteltiin suuria asioita, ja joskin erimielisyyksiä esiintyi, oltiin suurista linjoista yksimielisiä. Suuri voitonvarmuus myöskin vallitsi. Se ei sittenkään ollut niin suuri kuin miksi todellisuus vaaleissa muodostui. Niinpä Valpas ilmoitti lyöneensä paljon vetoja siitä, ettei sosiaalidemokraattinen puolue tulisi saamaan täyttä viittäkymmentä edustajaa eduskuntaan. Sitä vastaan Wuolijoki, Wäinö, lupasi kaikille päivälliset, ellei tätä lukua huomattavasti ylitetä. Kuten tunnettua sai puolue ensimmäisissä vaaleissa 80 edustajaa.

Yhden huomion voi tässä kokouksessa tehdä. Mikäli eri virtauksia esiintyi, siinä olivat vastakkain vanhat ja nuoret. Viimeksimainitut, siis äsken puolueeseen tulleet, olivat yleensä jyrkempiä kuin kauemmin aikaa puolueen riveissä toimineet. Uusina luutina he halusivat nopeasti tehdä selvää yhteiskunnallisista epäkohdista. Suurin osa näistä jyrkkinä esiintyneistä on myöhemmin siirtynyt toisiin leireihin.

Huomattavaa osaa näytteli kokouksessa puoluesihteerinä ollut Yrjö Sirola. Hän hoiteli suurenmoisesti tehtävänsä, käytti puheenvuoroja aina tarpeen vaatiessa ja suorastaan ohjasi kokousta, milloin se oli eksymässä harhateille. Oli suuri vahinko, että hänen sihteeritoimensa jäi niin lyhytaikaiseksi. Vuoden 1918 jälkeen hän Venäjälle paettuaan siirtyi toiseen leiriin, mutta se ei estä antamasta hänelle tunnustusta hänen aikaisemmasta toiminnastaan.

Kokouksen aikana oli Oulussa hyvin ymmärrettävästi ankara asuntopula. Olin senvuoksi iloinen, kun eräässä hotellissa sain yhteisen huoneen toisen kirjeenvaihtajaksi tulleen kanssa. Tämä huonetoimerini oli K. N. Rantakari. Hän edusti "Uutta Suometarta" kirjoitellen sille kokousselostuksia. Tämä monessa liemessä kovaksi keitetty poliitikko oli hyvin mielenkiintoinen tuttavuus. Hänhän oli kieltämättä hyvin lahjakas, paljon lukenut, hyvämuistinen ja osasi

ennen kaikkea panna ajatuksensa paperille siinä muodossa, että jokaisen oli pakko se lukea. Hänellä oli loppumattomasti juttuja, ja hän kertoi ne nautittavalla tavalla, niin että harvoin olen haus Kempaa huonetoveria saanut. Suorastaan hermoja kirkuttavaa oli kuulla hänen temppujaan niiltä ajoilta, jolloin hän Kotkassa ollessaan tanssitteli työväenkokouksia mielensä mukaan. Hän kuvaili, miten hän järjesteli kannattajiaan kokoussalin eri osiin ja aina tarpeen vaatiessa kuului joka taholta salia joko kannatusta tai murinaa. Yksi vika hänessä on ollut, häneltä on puuttunut elämän vakavuutta, ja se on heitellyt häntä laidasta laitaan.

Meillä oli Rantakarin kanssa monesti ankara työ saadaksemme kokouksen menosta paperille pannuksi kaiken tärkeämmän. Luulisin, että "Viipuri"-lehdelle laatimani selostukset olivat laajimpia ja samalla valaisevimpia mitä tästä kokouksesta julkaistiin. Selostusta olikin lehdessäni päivittäin palstamäärin; kaikkiaan lienee lehti julkaissut selostusta noin kymmenen palstametriä. Saman selostuksen lähetin myöskin "Uudelle Auralle" ja "Vaasa"-lehdelle, näiden pyynnöstä. Nykyään ei tulisi kysymykseenkään vastapuolueen kokouksien näin laaja selostaminen. — Kerran emme saaneet selostuksiamme ajoissa valmiiksi postijunan lähtöön mennessä. Keräsimme senvuoksi paperimme ja hyppäsimme lähtevään junaan. Täydentelimme junassa selostuksiamme, kunnes pohjoiseen menevä juna, muistaakseni Limingan asemalla, tuli vastaan. Pistimme silloin paperimme etelään menevän junan postivaunuun ja palasimme välittömästi takaisin Ouluun. Sen urakan jälkeen menimme saunaan.

Kun Oulun kokouksen päätös porvarillisiin lehtiin kuulumisen lopettamisesta oli selventänyt siihenastisen epäselvän tilanteen, oli ensimmäisenä tehtävänäni Viipuriin palattuani ilmoittaa eroavani lehden toimituksesta. Kun ilmoitin tästä vasta valitulle uudelle päätoimittajalle Väinö Kivilinnalle, joka poissaollessani oli astunut toimeensa, sanoi hän kyllä aavistaneensa näin käyvän. Samanlaisen ilmoituksen teki Anton Huotari. Viimeisen kerran esiintyi nimi lehden otsikossa lokakuun 4. päivänä 1906.

Olin siten taasen vapaa kuin taivaan lintu ilman tietoa, mihin

tämän jälkeen oli ryhdyttävä. Viipurissa ei ainakaan näyttänyt tämän jälkeen olevan mitään tehtävää. Tosin eräs tukkukauppias houkutteli ryhtymään liikkeeseensä apulaisjohtajaksi, mutta osuustoimintamiehenä hylkäsin tämän tarjouksen arvelematta.

„Sosialidemokraatin“ toimittajana Porissa

Muuttaessani Viipuriin sanomalehden toimittajaksi olin ajatellut, että siellä toimitustyöni ohella voisin ryhtyä jatkamaan aikaisemmin kesken jääneitä lainopillisia lukujani. Kun kerran osuustoiminta-ala näytti minulta sulkeutuvan, tuntui uuden uran valmistaminen välttämättömältä. Elämä Viipurissa ei kuitenkaan tullut niin rauhalliseksi kuin olin kuvitellut. Tapani mukaan sekaannuin monenlaisiin puuhiin, jotka vetivät eri tahoille.

Kun toimintani ”Viipuri”-lehdessä oli päättynyt puoluekokouksen mahtikäskyllä, näytti tämä selvältä viittaukselta lukuhommiin ryhtymiseen. Vanhempanikin olivat sitä jo kauan toivoneet kehoittaen palaamaan kotiin, missä lupasivat varata täyden lukurauhan. Tälläkin kertaa suunnitelma kuitenkin meni myttyyn. Se tapahtui seuraavalla tavalla.

Jo Oulusta palatessamme olivat Eetu Salin ja Juho Rainio ryhtyneet houkuttelemaan minua Poriin heidän toimittamaansa lehteen, joka oli alkanut ilmestyä vuoden alusta. Otin tarjouksen leikin kannalta enkä lupautunut. Toinen samanlainen ehdotus tehtiin heti palattuani Viipuriin. Timo Korpimaa, joka oli astunut ”Kansan Lehden” toimitukseen, kirjoitti Yrjö Mäkelinin kehoituksesta tiedustellen, suostuisinko astumaan heidän lehtensä palvelukseen. Heiltä oli juuri poistunut kaksikin toimittajaa — toinen näistä, Väinö Jokinen, oli siirtynyt ”Työmieheen” — joten heillä oli toimitusvoimien puutetta. Toimitustapaan nähden hän etukäteen halusi rauhoittaa minua selittämällä: ”Mitään liiallista määräälemistä Mäkelinin puolelta toimitustapaan ja kirjoitusten kantaan nähden ei tule kysymykseen; me muut toimittajat olemme tämän vuoden kuussa hyvinkin vapaasti esittäneet ajatuksiamme lehdessä”. Tarjottu tehtävä oli toimitussihteerin paikka, ja palkkaa siitä luvat-

tiin 225 markkaa kuussa, siis hyvin houkutteleva tarjous. — Vastasin kuitenkin Korpimaalle kielteisesti.

Yrjö Mäkelin ei muuten tämän jälkeen pitkäksi aikaa jäänyt "Kansan Lehteen". Hän oli joutunut ankaraan riitaan helsinkiläisen suunnan kanssa arvosteltuaan sen suhtautumista vuoden poliittisiin tapahtumiin, ennen kaikkea Viaporin kapinaan, jota puolue, hänen mielestään, ei ollut riittävän ankarasti tuominnut. Hän erosi lehden toimituksesta lokakuussa ja perusti yhdessä Vihtori Kososen ja Kössi Kaatran kanssa oikeistososialistisen "Oikeus"-lehden, jossa hän aloitti kiivaan taistelun Valppaan suuntaa vastaan. Lehti ei kuitenkaan menestynyt, vaan lakkasi jo vuoden vaihteessa. Tästä lakkaamisestaan se ilmoitti seuraavin alakuloisin sanoin: "Jatkaminen nykyoloissa olisi tuhmaa, sillä sitä päämäärää, johon lehden avulla tahdottiin pyrkiä, ei ole ainakaan toistaiseksi olemassa. Toiminnaltamme on ainakin nykyoloissa pohja poissa." — Tähän liitti Eetu Salin omassa lehdessään seuraavan peräkaneetin: "Me olimme sitä mieltä jo silloin, kun näimme lehden näytenumeron. Se 'Oikeus' oli aikamoinen neronleimaus, oikea meteoori poliittisella taivaallamme. Sellaisia saavat aikaan vain ne ihmiset, joissa on paljon pöhköä. Tusinaihmiset eivät pysty niin suuria asioita aikaansaamaan. Kepeät mullat vainajan haudalle. Tämä toivomuksemme on oikein sydämestä lähtenyt. Ja taas: 'oikeutt' ei maassa saa, ken itse sit' ei hanki'."

Porilaiset eivät kuitenkaan jättäneet asiaansa niin vähälle kuin junassa tapahtuneen keskustelun varaan. Syyskuun puolivälissä sain Rainiolta sähkösanoman, jossa lyhyesti kysyttiin: "Tuletko Sosialidemokraattiin? Vastaa heti!" Vastasin kirjeellä ja selitin lukuaikeistani, minkä lisäksi epäilin olevani vielä siksi vähän perillä sosialismista, etten senkään vuoksi halunnut kiinnittää ehdotukseen huomiota. Tähän sain Rainiolta lokakuun alussa vastaukseksi laajemman kirjeen, jossa hän yhä piti kiinni ehdotuksestaan. Hän kirjoitti mm.: "Jos kerran et nyt mihinkään muuhun ryhdy, niin mikset tule tänne? Olisihan sulla täälläkin aikaa suomennella, lukea jne. Mitä muuten siihen 'perehtymiseesi' tulee, niin käytännöllinen työ ja toiminta sinut parhaiten sosiaalidemokraattisen puo-

lueen 'tunnusmerkkeihin' perehdyttää. Teoreettisiin tietoihin taas on sulla täällä aikaa yllin kyllin perehtyä — lukemallahan niihin paraiten syventyy. Jos taas pidät tätä hyvää Poria liian pienenä ja syrjässä olevana, niin siirry täältä pois sittemmin milloin haluat; emme tahdo sinua ikipäiviksi tänne kiinnittää. Sitä paitsi voidaan Poria — ja etenkin lehteä — laajentaa, joten työtä ja tilaa riittää. — Kun näin pitkälle sulle tästä asiasta kirjoitan, niin saatat huomata, ettemme täällä pitäneet vastaustasi *lopullisena* kieltäytymisenä, vaan toivomme voivamme sinut vielä niin kääntää itsesi ympäri, että *toistaiseksi* tulet tänne. Varromme vastaustasi suurella jännityksellä.”

Kirjeeseen oli Salinin käsialalla liitetty jälkikirjoitus, jossa lyhyesti sanottiin: ”Olen samaa mieltä Jussin kanssa siitä, että voit pistäytyä täällä tutustumassa lähemmin paikkakuntaamme ja puuhiimme täällä. Toivon niin tapahtuvan! Eetu.”

Tämä loppu oli jotenkin samaa kuin käsky. Kuriin tottuneena puolueen jäsenenä sitä oli paras noudattaa. Niinpä sitten päätin jättää luvut toistaiseksi ja lähteä Poriin, vaikkei siellä köyhän lehden kannattanut maksaa kuin 100 markkaa kuukaudessa. Jos olisin pystynyt näkemään tulevaisuuteen hiukan eteenpäin, tai olisin arvannut, mitä tuon kutsun takana oli, ja mihin siihen suostuminen tulisi johtamaan, olisin arvattavasti sen torjunut tai ainakin perusteellisemmin asiaa harkinnut. Nyt Poriin meno tuntui tavalliselta toimen vaihtamiselta, joskin oman puolueen lehteen. Ilmoitin sen vuoksi hyväksyväni kutsun. Palkkaa pidin sivuseikkana. Miellensäni kuvasteli sosiaalidemokraattisen sanomalehtimiehen ura, ja alkajaisiksi ei ollut aihetta kiinnittää huomiota taloudelliseen puoleen. Olin sitä paitsi perheetön enkä kenellekään vastuussa taloudestani. Vähän oli tosin velkoja ulkomaanmatkojen johdosta, mutta ne eivät huolettaneet. Siten minusta joksikin ajaksi tuli porilainen.

Saavuttuani Poriin vähäisine huonekaluineni ja kirjastoineni oli ensimmäisenä tehtävänä järjestää asunto-olot ja sen jälkeen tutustua toimitukseen ja uusiin tehtäviini. Asunto järjestyi porilaisten ystäväieni avulla helposti erään leskirouvan luona, missä sain hyvän hoidon. Toimitukseen ei ollut vaikea löytää; se sijaitsi keskikau-

pungilla, Kauppatorin lähellä, Konstantininkadun 2:ssa. Sen jälkeen toimitus pariinkin kertaan vaihtoi olinpaikkaa, kunnes sai itselleen oman komean talon ja vakinaisen asunnon.

Lehti oli perustettu suurlakon jälkeisenä työväenlehtien syntymäkautena. Ajatuksen isänä oli tietenkin ollut Eetu Salin. Hän oli vuoden 1906 loppiaisena pidetyssä yleisessä työväenkokouksessa tehnyt sitä tarkoittavan ehdotuksen, ja se saavutti yksimielisen kannatuksen. Lehden kustantamista varten perustettiin "Osuuskunta Kehitys". Jo huhtikuun alussa lehti pääsi ilmestymään säännöllisesti. Sillä ei siten ollut vielä montakaan kuukautta ikää niskoillaan minun Poriin tullessani, mutta se oli jo hankkinut itselleen vankan jalansijan Satakunnan työläisten ja pienviljelijäin keskuudessa. Painoskin oli jo kohonnut 8 000:aan. Kun lehdellä ei ollut omaa kirjapainoa, oli sitä painettava Otto Andersinin kirjapainossa.

Ensimmäinen vaikutelma toimituksesta ei ollut varsin luottamusta herättävä. Viipurissa meillä oli ollut erinomainen toimitushuoneisto, missä jokaisella toimittajalla oli työrauhansa. Täällä koko toimitus — tosin vain kaksi miestä, minun tultuani kolme — työskenteli yhdessä huoneessa. Eikä se ollut suuruudella pilattu. Sitäkään toimitus ei saanut rauhassa pitää hallussaan. Huone oli nimittäin työväen paikallisten silmantekeväin yhteisenä kokoontumispaikkana. Iltaisin, päivän työnsä päätettyään, he joukolla kerääntyivät toimitukseen juttelemaan ja uutisia kuulemaan. Kun päivän uutiset tulivat puhelimella Uutistoimistosta, oli tupa tavallisesti niin täynnä kuin siihen suinkin mahtui, minkä vuoksi uutisia vastaanottavan Rainion tavan takaa täytyi vaatia hiljaisuutta voidakseen kuulla, mitä langan toisessa päässä puhuttiin. Ennen uutisten tuloa kulutettiin aikaa juttelemalla tai korttia pelaamalla. Tavallisesti pelattiin "hörriä", ei koskaan rahapelinä, vaan ajan kuluksi. Toimitustyö oli tämmöisissä oloissa hankalanpuoleista.

Päätoimittajana oli nimellisesti Eetu Salin. Hän ei kuitenkaan varsinaisesti osallistunut toimitustyöhön, lähettihän silloin tällöin jonkin artikkelin, mutta oli osallisena neuvottelemassa kun tärkeämmät asiat olivat esillä. Raskain osa toimitustyöstä oli Juho Rainion harteilla. Hän oli "Vähäväkisten Osuusliikkeessä" Turussa sattuneiden rettelöiden jälkeen jättänyt Turun ja entisen kirjaltajan

ammattinsa siirtyen porrasta ylemmäksi samalla alalla, ryhtynyt lehden toimittajaksi. Hän oli nimellisesti toimitussihteerinä, mutta hoiteli sen ohella kaikkia mahdollisia toimitustehtäviä: kirjoitteli pääkirjoituksia ja "Jäärän" nimimerkillä alakertoina teräviä viikkokatsauksia "Porvarillisesta yhteiskunnasta", korjaili uutisia, otti vastaan puhelintiedot ollen siten toimituksen kaikki kaikessa. Hänellä oli oikeat lehtimiehen vaistot ja otteet; pitäisin häntä melkein parhaana lehtimiehenä, mitä sosiaalidemokraattisella puolueella silloin oli käytettävänä — jätän tällöin tietysti eri luokkaan semmoiset varsinaiset poliittiset toimittajat kuin Valppaan, Yrjö Mäkelinin, Sirolan ja Kuusisen. Rainion vikana voi ehkä pitää hänen hieman liian kärkevää kirjoitustapaansa, joka myöhemmin koitui hänen turmiokseen. Vuoden 1918 melskeissä hänet palatessaan pakomatkaltaan Poriin pidätettiin ja surmattiin raa'alla tavalla pistimillä Porin poliisikamarilla.

Toisenkin vanhan tuttavan Turun ajoilta tapasin täällä. Frans Koskinen, joka myöskin oli ollut "Vähäväkisten Osuusliikkeen" palveluksessa, istui nyt hänkin toimitustuolilla näperrellen maaseutu-uutisia ym. pikkutehtävissä. Lehden paikallisten uutisten hankkijana puuhaili eräs poikanen, Pekka Lönngren nimeltään, jota hiukan ihmetellen katselin. Hän oli kaikin puolin höyläämätön, kulki huolimattomasti pukeutuneena ja käytöskin oli suorastaan katu-poikamainen. Mutta uutisia hän osasi hankkia — aina poliisikamaria myöten. Tavallaan tämä oli hänellä perinnöllistä. Kerrottiin, että ennen päivälehtien aikakautta hänen äitinsä oli ollut Porin paras uutistoimisto, joka tiesi kaupungin kaikki asiat ja velvollisuudentuntoisesti myöskin piti huolta niiden levittämisestä. — Sama Lönngren kiipesi myöhemmin OTK:n sihteeriksi, missä toimessa hän nokkeluutensa ja pikakirjoitustaitonsa ansiosta hyvin menestyi. Hän oli aikanaan myöskin eräänlainen haka elokuva-maailmassa.

Lehden ympärillä oli useita muitakin henkilöitä, jotka ovat kynäneet syvän vaon työväenliikkeessä. Osuuskunta Kehityksen taloudenhoitaja Tahvo Ruotsalainen oli iloluontoinen ja kaikenlaista leikinlaskua harrastava mies. Lehden talouden hän hoiteli niin suurenmoisesti, että se tätä nykyä, jolloin hän tosin jo jonkin vuo-

den on ollut syrjässä, on erinomaisessa kunnossa. — Piirisihteeri Vilho Laine oli päinvastainen luonne, vakava satakuntalainen, mutta harras työssään. Hänen leskensä Hilma-rouva on jatkanut miesvainajansa työtä pysyen yhä edelleen piirin kanslianhoitajana. Osuuskaupan toimitusjohtaja Toivo Rintala taasen hoiteli kauppaansa tehden siitä yhden maamme suurimmista. Samalla hän oli alati valmis tukemaan lehteä taloudellisilla neuvoillaan ja muutenkin. Useimmat edellämainituista henkilöistä — Ruotsalaista lukuunottamatta — ovat kuka pitemmän kuka lyhemmän ajan olleet eduskunnassakin edustamassa Satakunnan työväkeä ja pienviljelijöitä. Heidän ohellaan oli lehdellä laaja kannattajajoukko, joka hartaasti tuki lehteään avustuksillaan ja taloudellisestikin. Näiden joukossa oli monta erittäin miellyttävää tyyppiä.

Tämmöisen joukon keskuuteen olin siis joutunut lehden toimittajaksi, kuitenkin ilman mitään sovittua työnjakoa. Tein milloin mitäkin, kirjoittelin pääkirjoituksia ja uutisia, korjailin maaseudun kirjeenvaihtajien lähettämiä, useimmiten harjaantumattomasti kirjoitettuja juttuja, jotka tavallisesti täytyi kokonaan uudelleen kirjoittaa. Seurasin myös niitä harvoja ulkolaisia lehtiä, joita toimitukseen tuli ja otin niistä sopivia palasia. Suomentelin myös lehden valistavia teoreettisia kirjoituksia. Kun lehti ilmestyi vain kolme kertaa viikossa, ei työ ollut vaativaa, vaan aikaa riitti myöskin järjestötoiminnan seuraamiseen, joka vaalien lähestyessä alkoi olla kiihkeimmillään.

Lehden puolesta sain tilaisuuden olla saapuvilla Suomen Ammattijärjestön perustavassa kokouksessa Tampereella huhtikuun 15.—17. päivinä 1907. Jo vuosikausia oli työväen piireissä keskusteltu ammatillisen keskusjärjestön perustamisesta, ja monet puoluekokoukset, vuodesta 1899 alkaen, olivat lausuneet sitä koskevia toivomuksiaan. Pari keskenään kilpailevaa yritystä oli jo perustetukin, mutta niistä ei lopultakaan tullut mitään muuta kuin keskinäistä katkeruutta. Nyt uuden nousun innostamina käytiin asiaa lopultakin täydellä todella toteuttamaan. Tampereen kokous johti tulokseen, ja kymmenkunta vuotta voitiin silloin perustetun järjestön tukemina mennä eteenpäin.

Itse kokouksen menosta ei ole aihetta kertoa, se oli tavanmu-

Toivo Rintala, Osuusliike Kansan toimittusjohtaja.

kainen. Sen yhteydessä pidettiin saapuville tulleille teatterinäytännöt, jossa esitettiin silloin suosittu näytelmä "Pirun kirkko". Se on jäänyt mieleen siinä esiintyneen lahjakkaan näyttelijän Arne Orjatsalon ansiosta. Hänen näyttelemisensä suorastaan valloitti yleisön. Vahinko, ettei kotimaa saanut häntä pysyvästi pitää.

Porissa ollessani tapasin ensi kerran puolueen vanhan inventaarin, "Veli Vatasen", joka oli omalaatuinen originaali. Hän oli omaloitteisesti ryhtynyt levittämään sosialismia ja kierteli tässä tarkoituksessa kautta maan. Matkakulunsa hän keräsi kolehtina ja kirjoja myymällä. Lopulta puolue lienee niitä korvannut hänelle, luullakseni 50 markalla kuukaudessa.

Vatanen saapui Poriinkin ja piti siellä puheitaan. Yksi hänen tilaisuuksistaan oli Vähän Rauman kylässä Porin liepeillä. Vatanen puhui tavallisesti vähintään kaksi tuntia, joten yleisön kärsivällisyyttä koeteltiin aika tavalla. En ollut saapuvilla tässä Vähän Rauman tilaisuudessa, mutta siitä kerrottiin seuraava hupainen juttu. Kun Vatanen oli puhunut suunnilleen tunnin ajan ja oli paraiksi sanonut tavallisesti käyttämänsä sanat: "ja siksi toiseksi", pälkähti erään pojan päähän viedä hänelle kolehtina kymmenpenninen. Va-

tanen, joka oli tarkka mies raha-asioissa, ryhtyi panemaan tätä kolehtia kukkaraan. Mutta kukkaro oli merkillisessä paikassa, alushousujen sisäpuolella olevassa taskussa. Hän avasi housunsa, avasi alushousunsa, otti esille kukkaronsa, avasi sen, pisti kymmenpennisen sinne ja sulki sen jälkeen kaikki avaamansa paikat puhuen kaiken aikaa keskeytymättä. Yleisö seurasi huvittuneena tätä toimitusta, ja saarnan kuuleminen taisi sillä aikaa jäädä verraten heikoksi. Näytelmä houkutteli jatkamaan leikkiä, ja seurauksena oli, että hetken päästä toinen poikanen kantoi pöydälle kymmenpennisen. Kohtaus uusiintui tälläkin kertaa aivan samassa järjestyksessä. Nyt oli päästy makuun, ja kymmenpennisiä alkoi tulla pöydälle jatkuvasti, niin että ukolla riitti yhtämittaista housujensa avaamista ja sulkemista. Mutta se ei millään tavalla keskeyttänyt hänen puhettaan. Yleisöllä oli hauska ilta.

ENSIMMÄISET EDUSKUNTAVAALIT

Eduskuntaehdokkaat asetetaan

Joulukuun alussa 1906 oli Porissa sosiaalidemokraattinen piirikokous, jossa oli sovittava edessä olevan vaalitaistelun yksityiskohdista sekä ratkaistava, keitä piiristä koetettaisiin saada eduskuntaan valituiksi. Eetu Salin istui puheenjohtajan paikalla, ja minä toimin sihteerinä. Minun asianani oli esitellä vaaliohjeita. Selostelinkin vaalia varten tarpeellisia valmisteluja. Kun aikomuksenani oli ryhtyä selittelemään asetettavilta ehdokkailta vaadittavia pätevyysehtoja, keskeytti Salin minut ja ilmoitti itse selvittävänsä sen puolen asiasta. Sen hän sitten tekikin esittäen samalla, keitä hän oli ajatellut ehdokkaiksi. Niistä oli nähtävästi jossakin pienemmässä piirissä ollut puhetta. Hämmästykseni kuulin hänen silloin mainitsevan minunkin nimeni ehdokkaiden joukossa, asia, josta en siihen saakka ollut kuullut puhuttavan. Salin oli puhunut ja asia oli päättynyt. Hänen esittämänsä henkilöt tulivat kokouksen päätöksellä ehdokkaiksi. Myöhemmin niitä asetettiin joitain lisääkin. Naisten ehdokkaana oli rouva Mimmi Kanervo Helsingistä. Nähtävästi porilaisilla naisilla ei silloin vielä ollut tarpeeksi tunnettua naisehdokasta — myöhemmin kyllä oli. Ehdokkaiden joukossa olivat valituiksi tulleet: suutari E. Aromaa, pientilallinen D. J. Kalliokorpi, kaupanhoitaja Frans Koskinen, palstatilallinen J. R. Merinen, piirisihteerä Vilho Laine, leipuri Oskari Leivo, kirvesmies Frans Rantanen ja maalari Kalle Salminen. Näiden joukkoon oli siis myöskin minun nimeni joutunut Porin kaupungin listalle.

Voi pitää varmana, että ainakin minun ehdokkuudestani tulisi syntymään keskustelua, ehkä erimielisyyksiäkin. Olin tosin ollut puolueen jäsenenä pitemmän ajan kuin ns. "marraskuun sosialis-

tit”, mutta olin aina pysytellyt hiljaisten joukossa. Sitäpaitsi oli toimittajakauteni ”Viipuri”-lehdessä tietenkin rasituksenani, ja siitä oli kulunut vasta muutamia viikkoja. Mikäli puoluepiireissä asiasta mukistiin, se tehtiin kaikessa hiljaisuudessa. Porvarilliset lehdet sensijaan saivat aihetta ilkkumiseen. Tähän antoi aihetta varsinkin ”Sosialidemokraatti”-lehdessä julkaistu ehdokkaiden esittely. Siinä oli johdannossa selitetty, mitä vaatimuksia asetettaville ehdokkaille oli asetettava. Muiden vaatimusten ohella oli ”tärkeimmäksi kelpoisuusehdoksi asetettu kokemusperäinen varmuus sosiaalidemokraattisen puolueen periaatteiden käsittämässä, hyväksymisessä ja käytäntöön saattamisessa. Ei riitä ainoastaan se, että käsittää ja hyväksyy puolueemme periaatteet, sillä senhän tekevät jo miltei porvaritkin, patavanhoillisimmista suomettarelaisista radikaalisiin nuoruotsalaisiin saakka. Epäilyttävältä tuntuu vielä uskoa niin tärkeään luottamustoimeen semmoistakin henkilöä, joka aivan äskettäin on astunut mielipiteinensä julkisuuteen, vaikkapa hän osoittautuisikin mitä ’punaisimmaksi sosialistiksi’. Meidän täytyy senvuoksi asettua tässäkin suhteessa — ja ennen kaikkea juuri tässä — hyvin vaativalle kannalle” — sanottiin kirjoituksessa. Tämän johdannon jälkeen oli esitelty eri ehdokkaat ja minun nimeni kohdalla lausuttu:

”Toimittaja Väinö Tanner, yliopistosivistyksen saanut, maamme teoreettisesti sekä käytännöllisesti osuustoimintaan enin perehtynyt henkilö. Pitemmän aikaa varsinkin kirjallisesti tutustunut sosiaalidemokratiaan.”

Tästä sai naapurilehti ”Kansalainen” aihetta irvistelyyn. Nuo ylisanat osuustoiminnallisesta perehtyneisyydestä olivatkin kiitollinen maalitaulu. Lehti irvisteli mm.: ”Jopa peräti. Siinä sen nyt kuulitte hyvät herrat Pellervon puuhaajat ja johtomiehet, mihin teidän ’snajunne’ kelpaa, kun etevyydestä on kysymys. Sillä täältä Porin kautta ne suuret nerot on ennenkin kulkeneet . . . Hra Tanner on näet monipuolisempi mies kuin yksikään muu osuustoiminnan harrastaja maassamme ja siinä monipuolisuudessaan *ehdottomasti* kaikkia muita etevämpi. Hän näet osaa kieliä, on pistäytynyt Saksassa, suoriutunut sormiaan polttamatta Turun Vähäväkisten sekamelskaisista osuustoimintahommista, ollut tuikisuomettarelaisen ’Viipuri’-lehden toimittajana ja ’Pietarin-lentävänä’ aina viime syksystä

saakka, ja nyt muutama kuukausi sitten tehnyt 'krukonmin' ja liittynyt mitä punaisimpana, en tiedä loka- vai marraskuun sosialistina, Sosialidemokraatin toimitukseen. Vieläkö tarvitaan enemmän kelpoisuusehtoja ollakseen *enin perehtynyt* osuustoiminnan mies maassa. Ja myöskin mitä pätevin valtiopäivämiesehdokas."

Tähän vastasi puolestaan Eetu Salin (joka salanimellä oli edellään lainatun esittelynkin kirjoittanut) hieman purevasti huomauttaen samalla, että Porin kautta nuorsuomalaisienkin "nero" Mikko Latva oli tullut. Ja sitten hän lisäsi melkein diktaattorin tyyliin: "Herra Väinö Tannerin perehtyminen osuustoimintaan tulkoon tällä kertaa minun kontolleni, sillä minäkin tiedän siitä jotain. Myös se, että hän nykyään kuuluu 'Sosialidemokraatin' toimitukseen on osaksi minun vikani, sillä minä myös olen niin vaatinut."

Eetu Salin

Edellä kerrottu jo tavallaan osoittaa, miten Eetu Salin voi henkilökohtaisella auktoriteetillaan määrällä porilaisissa puolueasioissa. En ollut montakaan päivää ollut Porissa, ennen kuin havaitsin, miten keskeinen asema hänellä oli kaikessa, mikä koski paikallista puolue-elämää. Niiden puolueansioiden ohella, joita hänellä aikaisemmasta toiminnastaan oli ja joiden kautta hän oli tullut tunnetuksi koko maassa suurena herättäjänä ja työväen oikeuksien puolesta taistelijana, hänellä oli Porissa aivan ainutlaatuinen asema. Hän oli johtanut taistelua, kun Porin Työväenyhdistys oli vallattava sen siihenastisilta isänniltä, joiden käsissä mm. yhdistyksen arvokas kiinteistö oli, ja hän oli ankarasta vastustuksesta huolimatta onnistunut saamaan sen työväen omiin käsiin. Hän oli puuhannut paikkakunnalle lehden ja sitä aikaisemmin jo osuuskaupan. Hän oli lyhyesti sanoen ollut kaikessa mukana ja erehtymättömällä vaistollaan yleensä sanonut vapauttavan sanan, milloin jokin tärkeämpi asia oli ollut ratkaistavana. Kun hän lisäksi oli liikkunut puhujana Porin ulkopuolellakin, hän oli koko vaalipiirissä kiistaton auktoriteetti. Ihmekö sitten, että hän sai kantaa "Porin keisarin" arvonimeä ja nautti täydellistä luottamusta työväestön taholta.

Eetu Salin.

Hänen nauttimaansa luottamusta ei häirinnyt se, että hänen yksityiselämänsä silloin parhaillaan oli hyvin risaista. Hän oli "alkoholin myrkyttämä", kuten hän itse puheissaankin usein mainitsi. Vieläpä siinä määrin myrkytetty, ettei hän kestänyt alkoholia, vaan päihtyi vähäisemmistäkin määristä. Ja silloin hän oli vaikea. Päihtyneenä hän voi ottaa ajurin ja huudellen ja laulellen ajella ympäri Poria. Matka johti silloin tavallisesti pahnoille. Mutta omituista kyllä, se ei herättänyt juuri minkäänlaista pahennusta. Herraskaiset hieman naureskelivat; työväki oli tietenkin vähän häpeissään, mutta ei antanut sen seikan vaikuttaa suhtautumiseensa häneen. Tämmöisinä aikoina hänen kotielämänsäkin oli myrskyistä. Rouva Ida Salin, joka oli puuhakas talousihminen ja jonka hoidossa heidän yhteisesti omistamansa kansankeittiö menestyi hyvin, oli miehensä takia saanut paljon kokea ja sen johdosta tullut kärsimättömäksi ja ärtyisäksi. Tämä taasen ei edistänyt miehen viihtymistä kotona, vaan vei hänet yhä useammin paikkoihin, missä voi saada viihdykettä huolilleen. Kun tämmöinen myrskykausi oli mennyt ohitse, oli kaikki taas kotonakin pelkkää päivänpaistetta. Molemmat aviopuolisot olivat itse asiassa lujasti kiintyneet toisiinsa ja kohtelivat tämmöisinä hetkinä toisiaan suorastaan hellästi. Näinä valoisina aikoina Salin oli myöskin erittäin arvokas voima poliittisessa toiminnassa.

Pariin otteeseen olen joutunut hoivaamaan Salinia semmoisina kausina, jolloin hänen kotielämänsä oli käynyt raskaaksi. Ensimmäinen näistä tapauksista sattui juuri näinä ensimmäisinä Porissa oloni aikoina.

Eräänä yönä tammikuussa 1907 koputettiin huoneeni ikkunaan. Heräsin ja katsoin ulos. Ulkona oli Salin, joka viittoili, että avaisin oven. Päästin hänet sisään ja huomasin, että hän oli vahvasti liikuttunut. Hän kertoi joutuneensa pahaan riitaan vaimonsa kanssa, lähteneensä sen johdosta kotoaan ja turvautuvansa nyt minun vieraanvaraisuuteeni. Sen lisäksi hän mainitsi olevansa aivan lopussa ja tarvitsevansa elämänmuutosta. Tästä asiasta arvelin olevan parasta keskustella aamulla, minkä vuoksi toimitin hänet vuoteeseen. Aamulla hän oli rauhoittuneempi, ja silloin otettiin puheeksi tuo hänen kaipaamansa "elämänmuutos". Hän oli ajatellut parhaaksi lähteä joksikin ajaksi maaseudun hiljaisuuteen, pois kaupungin viettelevistä paikoista, ja vaati minua tulemaan seurakseen, koska hän ei muka yksin tulisi toimeen. Olin jo jonkin kerran aikaisemmin saanut kokea, miten toivotonta alkoholistin paimentaminen on, ja miten vähän voi luottaa semmoisen henkilön päätöksiin "elämänmuutoksesta", mutta myötätunnosta Salinia kohtaan lupasin lähteä hänen seurakseen.

Salinilla oli pieni kesämökki Kyläsaarella, ehkä parin peninkulman päässä Porista. Sinne me aamulla suuntasimme matkamme sitä ennen varustauduttuamme välttämättömillä eväillä. Mökki oli pieni, siinä oli keittiö ja kamari, joka viimeksimainittu lämpisi keittiön puolella olevasta leivinuunista. Tupa oli tietysti kylmillään, mutta kun panimme leivinuuniin roiman tulen, oli meillä pian lämpimät oltavat. Täällä me sitten vietimme lähes kaksi kuukautta mukanaamme vain alle kymmenvuotias Salinin perheen Kalle niminen kasvattipoika. Rouva Salin piti huolen meidän muonavarastomme täydentämisestä käyden toisinaan itsekin ruokatarvikkeita tuomassa. Panin heti alusta alkaen kovan järjestyksen toimeen. Panin määräksi, että meidän oli voimisteltava ja mahdollisimman paljon oleskeltava ulkona. Kävimme aamuin illoin uskollisesti lävitse Müllerin järjestelmän voimisteluliikkeet, aamulla tavallisesti ulkona ja alasti,

Eetu Salin ja Kalle Kyläsaaren mokilla.

niin tammikuu kuin olikin. Sen jälkeen juoksimme kaivolle, nostimme sieltä sangollisen kylmää vettä ja kaadoimme sen niskaamme. Aluksi Salin pyristeli ankarasti vastaan — hevoskuurihan se hänelle olikin — mutta alkoi vähitellen mieltä tähän komentoon. Naapurit, jotka olivat sattuneet näkemään tätä menoa, kertoilivat toisilleen, että mökkiin oli tullut ”joku hullu maisteri”, ja nyt se tekee Salinistakin lopullisesti täysin hullun. — Oleskelimme mahdollisimman paljon ulkona, milloin lumitöissä, milloin halkoja pienentäen. Kun tuli hankikeli, rakentelimme hankilevyistä rakennuksia ja linnoja. Minä hiihtelin sen lisäksi ahkerasti ja kävin tuon tuostakin suksilla Porissa uutisia kuulemassa ja viemässä käsikirjoituksia lehteen.

Tämä minun ”terveydenhoito-ohjelmani” ei tuntunut miellyttävän sisartanikaan, joka voimistelun opettajattarena oli hiukan tutustunut terveydenhoito-oppiin. Ainakin hän kirjeessään sitä ihmetteli seuraavaan tapaan: ”Vai maalla sinä elelet. Onpa se tekevä hyvää sinulle, raitis ilma ja hiljaisuus. Mutta miten ihmeellä sinä terveystoppia väännätkään? Mennä kylmänä talviaamuna kaivolle ja vielä päälle päätteeksi rypeä hangessa. Mahtaakohan se sinunkaan luja

ruumiisi semmoista kestää? Etköhän vedä ihan kuolemantautia päällesi? Älä sentään hyvä veikko liiaksi uhmaile.”

Näiden kehon hoitoa tarkoittavien harrastusten vuoksi emme silti unohtaneet, että vaaliaika läheni, sekä että työväen oli ensi kertaa lähdettävä mitteleämään voimiaan valtiollisissa vaaleissa. Senvuoksi harrastelimme ahkerasti poliittisten kysymysten pohtimista. Lueskelimme kirjallisuutta vaaliohjelmaan sisältyvistä kysymyksistä ja kirjoittelimme niistä lehteen artikkeleita ja muita selvityksiä. Tai oikeastaan minä kirjoitin, sen jälkeen kun ensin olimme yhteisesti asiaa pohtineet ja päässeet selvyyteen siitä, mitä oli kirjoitettava.

Näistä vaaliohjelmaan sisältyvistä kysymyksistä tuotti puolueelle suurinta vastusta Oulun puoluekokouksessa ohjelmaan otettu kohta, jossa vaadittiin vanhuuseläkettä jokaiselle 55 vuotta täyttäneelle kansalaiselle riippumatta siitä, oliko hän sen tarpeessa vai ei. Eläkkeen määrä oli asetettu 350 markaksi vuodessa, melkoinen summa aikana, jolloin suurimmalla osalla kansaa vuositulot eivät juuri ylittäneet tätä summaa. Tätä ohjelmakohtaa vastaan hyökkäilivät toiset puolueet ankarasti väittäen sen olevan pelkkää vaalikalastusta ja lupaus, jota ei voitu eikä edes ajateltukaan täyttää. Tohtori August Hjelt, Tilastollisen päätoimiston johtaja, kirjoitti ”Uuteen Suometta-reen” pääartikkelin, jossa hän tilastojen avulla todisteli, ettei Suomen valtio ikinä pysty ottamaan näin suurta räsitusta kantaakseen. Hän kysyi pilkallisesti, mistä sosialistit aikoivat ottaa tähän uudistukseen tarvittavat varat, hänen laskujensa mukaan 108 miljoonaa markkaa vuosittain. Se oli tietysti vakava syytös, kun väitettiin sosialidemokraattisen puolueen vaativan jotakin sellaista, mikä oli mahdotonta toteuttaa. Ryhdyimme tämän johdosta työhön todistaaksemme, että vaatimuksen toteuttaminen oli mahdollinen. Pangoimme tilastoja ja katsoimme voivamme osoittaa Hjeltin väitteet vääriksi, sekä että ohjelmakohta kyllä voitaisiin toteuttaa, jos siihen vain olisi halua. Vähän ”skruuveilla” tuo meidän todistelumme oli, sen kyllä huomasimme. Meille oli ilmoitettu, että Santeri Nuorteva, joka siihen aikaan toimitteli ”Yhdenvertaisuus” lehteään Forsassa, oli luvannut selittää asian. Emme kuitenkaan luottaneet Nuortevan lupauksiin, sillä hänelle oli maailman helpoin asia luvata pal-

jon, mutta unohtaa se heti sen jälkeen. Nuorteva ei asiasta kirjoittanut riviäkään.

Olimme Salinin kanssa tyytyväisiä kahdessakin numerossa, otsakkeella "Rakentavatko sosialistit tuulentupia", julkaistuun perusteelliseen artikkeliimme. Siihen oli kerätty aineksia aina Australiaa ja Uutta Seelantia myöten. Kirjoitukseen ei kuitenkaan edes vastustajain taholla kiinnitetty huomiota. Sen sijaan eräs helsinkiläisessä "Työmieheissä" julkaistu samaa asiaa koskeva kirjoitus sai suorastaan riemullisen vastaanoton. Sen alla oli nimimerkki -u, jonka taakse kätkeytyi Sulo Wuolijoki. Hän vastasi tohtori August Hjeltille jo kirjoituksensa otsakkeessa, että "Rahat otetaan riistäjain pussista". Itse kirjoituksessa hän ensin perin pohjin haukuttuaan tohtori Hjeltin taantumuksellisen yrityksen torpedoida tämä hyvä aloite selitti vain, ettei asiassa mitään vaikeuksia tule olemaan, koska rahat tultaisiin ottamaan riistäjain pussista. — Niin yksinkertainen se asia oli. Kirjoitus herätti nokkeluudellaan suurta huomiota, ja varsinkin työväen piireissä sillä katsottiin vastaväitteet kumotuiksi. Sillä tavalla sitä pitää kirjoittaa! — sanottiin. Meidän perusteellinen selvittelymme oli sen sijaan mennyt kokonaan hukkaan. Opin taas vähän journalistiikkaa.

Täällä maaseudun yksinäisyydessä eläessämme meillä oli rauhaa ja tilaisuutta viettää miellyttävää elämää. Aikamme kuluksi lueskelimme ja pelasimme šakkia milloin vaalitouhut eivät kiinnostaneet. Sen ohella keskustelimme. Salinilla oli vaikka millä mitalla juttuja puolueen alkutaipaleelta, sen sankarikaudelta, jolloin ei ollut leikin asia olla sosialisti, koska se merkitsi työpaikan menetystä ja jatkuvaa vainoa. Siitä muuten johtui, että niin monet senaikaiset puolueen eturivin miehet pyrkivät itsenäisiksi ja saksalaiseen tapaan perustivat kansanruokaloita, kuppiloiksi nimitettyjä. Semmoisiahan oli mm. kaikilla kolmella varsinaisella ensimmäisellä "apostolilla": Salinilla, Tainiolla ja varsinkin Kössi Koskisella, jolla niitä aikanaan oli useampiakin yhtäikaa. — Näitä "talvi-iltain tarinoita" kuunnellessani sain kuulla kertomuksia hänen ja Tainion kisällimatkoista Ruotsissa, missä he olivat sosialisminsa aakkoset omaksuneet, sekä Kössi Koskisen matkoista Saksassa, missä hän maalarinkisällinä oli

Sulo Wuolijoki,

matkustellut ja kääntynyt sosialistiksi. Nämä kolme "apostolia" Suomessa sosialismia sitten alkoivatkin levittää aikana, jolloin siitä ei täällä vielä paljon tiedetty, ja jolloin wrightiläisen työväenliikkeen toiminta näytti olevan enin, mihin täällä voitaisiin päästä. Salinin mukaan he kuitenkin olivat melkein poikasia erään verrattain vähän tunnetun työväenliikkeen miehen rinnalla. Tämä mies, kirjansitoja Vilho Virta, oli niinkään Saksassa käydessään perehtynyt sosialismiin, myöskin teoreettisesti, ja hän oli aikanaan tavallaan ollut edellämainittujen kolmen oppimestarina. Hiljaisena miehenä hän ei kuitenkaan esiintynyt paljonkaan julkisuudessa ja on senvuoksi jäänyt unhoon.

Valppaasta, joka vuosisadan alkuaikoina oli johtoasemassa työväenliikkeessä, ei Salin laisinkaan pitänyt. Vaikka hän myönsikin Valppaan ansiot työväen herättäjänä, oli Valpas hänen mielestään jollakin tavalla abnormi ihminen, jonka vaikutus työväkeen ei ollut terveellinen. Valppaasta ja hänen omituisuuksistaan Salinilla oli runsaasti juttuja.

Muutkin silloin tunnetut työväenliikkeen miehet käytiin lävitse ja punnittiin. Sain heistä Salinin silmälasien kautta nähdyn kuvan mieleeni ja voin useammassa tapauksissa jälkeinpäin heitä tavatesani todeta, että nämä minulle siihen saakka enimmäkseen vain nimiä edustaneet henkilöt tavallisesti vastasivat hänen arviointiaan. Olen jälkeinpäin monesti pahoitellut, etten älynnyt panna paperille hänen loppumattomia juttujaan. Ne olisivat olleet arvokkaana lisänä puolueen alkuaikojen historiaan. Siitä on meille säilynyt niin kovin vähän perimätietoa.

Näinä Salinin kanssa kahden kesken viettäminäni viikkoina sain hänestä kokonaan toisen kuvan kuin minulla siihen saakka oli ollut. Olin katsellut häntä jotenkin samoin silmin kuin yleensä muutkin: räikeänä kiihottajana, räyhäämiseen taipuisana karkeana henkilönä, joka juopottelullaan alituisesti antoi aihetta kaikenlaisiin juttuihin. Nyt opin näkemään hänet aivan toisessa valossa. Hän oli hyvin älykäs ja tavallaan synnynnäinen taktikko. Joka ratkaisun edessä hänellä oli tapana laskeskella, mihin mikin toimenpide tulisi johtamaan, ja huonoon tulokseen johtavat ratkaisut hylättiin tällöin ehdottomasti, niin mieluisia kuin ne ehkä joukoille olisivatkin saattaneet olla. Pohjaltaan hän oli erinomaisen hyväsydäminen ja tasa-puolinen. Voisipa häntä melkein sanoa gentlemanniksi, mikäli hänen sisimmistä ominaisuuksistaan on kysymys. Tämä vaikutelma hänestä vakiintui minussa edelleen hänen oleskellessaan kesällä 1914 parisen kuukautta perheeni parissa Porkkalan saaristossa. Vaimoni silloin suorastaan ihastui häneen, ja hän on kuitenkin sangen kriitillinen tämmöisissä asioissa. Karkeutta ei Salinissa oikeastaan ollut lainkaan; se mikä näkyi ulospäin, oli työväenliikkeen alkuaikoina välttämättömäksi katsottua kansanomaisuutta, jota ilman ei uskottu voitavan työväkeä saada käsittämään puhuttua ja kirjoitettua sanaa. Tätä karkeuden käyttöä Salin tavallisesti perusteli seuraavalla oma-peräisellä tavalla: "Kun ammattimies ryhtyy pölkystä valmistamaan jotakin tarvekalua, ei hän ensimmäiseksi tartu puukkoon ja talttaan. Hän ottaa käteensä kirveen ja suorittaa sillä karkeimman osan työstä. Vasta sen jälkeen tulee puukon ja taltan vuoro, ja ehkä lopuksi tarvitaan hiekkapaperiakin. Samalla tavalla työ puolue-elämässäkin on aloitettava kunnes väki on vastaanottavaista hienostuneemmalle käsittelylle."

Tämän mukaisesti Salin käytti puhetaitoaankin. Kansankokouksissa hän saattoi olla jyrkkä ja karkea. Hän voi esimerkiksi teilata levottomina aikoina näkyviin pyrkivät vähemmän toivottavat ainekset huudahtamalla: "Kun vesi menee sekaisin, nousee p— a pinnalle." Mutta esiintyessään kehittyneemmän kuulijakunnan edessä, esimerkiksi puoluekokouksissa, oli puhetapa vallan toisenlaista. Osasipa hän esiintyä vaativankin yleisön edessä. Porissa panivat porvarilliset piirit kerran toimeen jonkin isänmaallisen juhlan ja pyysivät Salinin

siihen juhlapuhujaksi. Salin suostui ja tuli Palokunnantalolle frakkissa! Hänen puheensa oli niin valloittava, että yleisö, joka mahdollisesti oli odottanut saavansa säälivästi hymyillä, taputti haltioissaan käsiään.

Parhaiten Salin kuitenkin viihtyi työväen parissa. Esimerkiksi eduskuntaan hän ei halunnut tulla valituksi. Kun hänet siitä huolimatta pari kertaa sinne lähetettiin, oli se hänelle kuin rangaistuslaitoksessa oloa. Hänestä ei ollut parlamentaariseen työhön.

Salin oli myöskin sangen sanavalmis. Ostettuaan Ylöjärvellä pientilan hän halusi muuttaa kirjansa sinne. Tässä tarkoituksessa hän vei muuttokirjansa papinkansliaan. Kirkkoherrana oli siellä silloin Salokas-niminen pappi. Tämä halusi olla hiukan pisteliäs ja kysäsi ensi töikseen: ”Olettekos te se kuuluisa sosialisti Eetu Salin?” — Vastaamatta kysymykseen Salin tokaisi heti vastaan: ”Olettekos te se Ylöjärven kuuluisa kirkkoherra Salokas?” Kirkkoherra Salokkaalla oli ollut juuri aikaisemmin ikäviä juttuja sen johdosta, että hänet oli tavattu humalaisena juotuaan ehtoollisviinin ja silittelemässä sopimattomalla tavalla rippikoulutyttöjään. Tämän sananvaihdon jälkeen siirryttiin asiaan jatkamatta keskustelua kummankaan henkilöllisyydestä.

Lähemmän tutustumisen perusteella asetan Salinin ihmisenä moraalisesti hyvin korkealle.

Valitettavasti ei maidolla ja vedellä eläminen kovin kauan tyydyttänyt Salinia. Kun vaalien aika läheni, ei hänen levoton verensä enää tyytynyt jatkamaan rauhallista maalaiselämää. Hän olikin siihen mennessä jo kuntoutunut aika tavalla. Muutimme takaisin kaupunkiin. Heti ensimmäisenä kaupungissa olomme päivänä sain rouva Salinin pyynnöstä lähteä hakemaan häntä kotiin. Löysin hänet eräästä kahvilasta, missä hän oli kiihkeässä keskustelussa siellä olevan miesjoukon kanssa. Kahvilassa oli myös alkoholitarjoilua.

Puolueet uusivat ohjelmansa

Eduskuntaudistuksen muututtua tosiasiaksi tuli kaikille puolueille kiire siistiä ulkomuotonsa, toisin sanoen tarkistaa ohjelmansa.

Tätä työtä tehtäessä koettivat ne ottaa huomioon muuttuneen ajan vaatimukset. Edellä on jo ollut puhetta sosiaalidemokraattisen puolueen vaaliohjelman laatimisesta Oulun puoluekokouksessa. Samanlaisen työn suorittivat vuoden 1906 aikana kaikki muutkin puolueet. Paitsi pääpuolueita, suomalaista, nuorsuomalaista ja ruotsalaista puoluetta, pitivät myöskin uudet pikkuryhmät tärkeänä saada itselleen häävaatteet, joissa voisivat esiintyä kosijoina valitsijain edessä. Tärkein näistä pikkupuolueista oli maalaisliitto, joka nyt ensi kertaa esiintyi poliittisena tekijänä. Hannes Gebhardin aatteen oli Santeri Alkio ottanut omakseen ja pyrki nyt uutena tulokkaana eduskuntaan. Muitakin pieniä ryhmiä esiintyi, kuten kristillinen työväenliitto, radikaalinen edistyspuolue, raittiusryhmä ym.

Yhteistä kaikille näille uusituille ohjelmille oli lämmin harrastus yhteiskunnallisia kysymyksiä kohtaan. Siinä suhteessa tapahtui täydellinen käänne entiseen verraten. Aikaisemmin olivat pääasiassa perustuslakitaistelu, kielikysymys ja muut samanlaiset asiat olleet etualalla. Nyt havaitsivat entiset valtapuolueet kilpailussa sosiaalidemokratiaa vastaan tarvitsevansa myöskin yhteiskunnallisen ohjelman. Ja yleensä niiden ohjelmat olivat hyvin radikaalisia, joten kilpailusta uhkasi tulla kireä.

Suomalaisen puolueen kanslia teki sen palveluksen vaalikentällä työskenteleville, että se "yleiskatsauksen saamiseksi" painatti samaan vihkoseen kaikkien puolueiden ohjelmat. Samalla kehoitettiin sidottamaan tämä vihkonen siten, että kunkin lehden väliin jätettäisiin tyhjä lehtinen, johon vastaiset ohjelmanmuutokset voitaisiin lisätä. Noudatin omalta osaltani tätä hyvää neuvoa ja sidotin ohjelmat yhdeksi kirjaksi jättäen kokonaista kolme tyhjää lehteä kunkin lehden väliin. Arvelin tällä varovaisuustoimenpiteellä tulevani pysyvästi toimeen. Ei kuitenkaan kestänyt montakaan vuotta, kun jo huomasin tilanpuutteen ahdistavan kirjaani. Puolueiden ohjelmat muuttuivat niin ahkerasti, että muutoksia oli lopulta turha yrittää seurata.

Ensimmäisten vaalien edellä näyttelivät ohjelmat tärkeintä osaa puolueiden välisessä vaalitaistelussa. Oli jatkuvaa keskustelua siitä, kenellä oli parempi ja kansan suurta enemmistöä parhaiten tyydyttävä ohjelma. Epäilemättä sosiaalidemokraattisella puolueella tässä suhteessa oli melkoinen etumatka. Sillä oli lisäksi puolellaan

se etu, ettei sillä ollut taakkanaan entisyyttä, josta sitä toiset olisivat voineet arvostella. Sen sijaan se itse pystyi kohdistamaan arvostelunsa kärjen porvarillisten puolueiden aikaisempia laiminlyöntejä kohtaan.

Puolueohjelmien selostamiseen ei tässä ole aihetta ryhtyä. Vain parista pikkuryhmästä, jotka meillä Porin piirissä olivat hauskuutenamme, haluan hieman kertoa. Toinen näistä oli maisteri Frans Nuupalan ryhmä, jonka toiminta-alueena olivat Tyrvään seudut; toisena oli "Teffaan Waleeni Kullaalta", kuten hän itseään nimitti.

Frans Nuupalalla oli eräänlainen sekava yhteiskunnallinen ohjelma, josta oli vaikea saada otetta. Maalaisväestön asiaa hän kuitenkin pääasiassa sanoi ajavansa. Hän oli vihainen kaikelle ulkomailta tuodulle kokemukselle ja pilkkasi sitä, miten meiltä lähetetään hakemaan ulkomailta oppia yksin puolukkain poimimiseen taikka — kuten vaalivalmisteluihin ryhdyttäessä oli tehty — vaaliurnien rakentamiseen. Samasta syystä hän pilkkasi sosialismia, joka oli "Saksan juutalaisilta opittua" samalla tavalla kuin kansallisuusasiaakin, jonka Snellman oli lainannut Hegeliltä "pureksien suuteita siitä Hegelin silpusta, joka ei enää tämän filosofin kotimaassa kelvannut", kuten hän Juhani Ahon "Kevät ja takatalvi" kirjaa lainaten sanoi. Voisi ehkä sanoa, että Nuupala oli tämän maan ensimmäinen kansallissosialisti, vaikka hänen suunnitelmansa olivat hyvin utuisia ja sekavia. Menestystä hän ei saanut, vaikka kulkikin vaalikokouksissaan raamatunselitysten varjolla. Hänen maineensa entisenä "bobrikofilaisena" oli ehkä myöskin menestymisen esteenä. — Nuupalan tie taisi muuten päättyä mielisairaalaan.

Paljon hauskempi ilmiö oli Kullaalla asuva torppari Stefan Wälén, joka esiintyessään kutsui itseään nimellä "Teffaan Waleeni, Kullaalta". Hän oli yksinäisyydessään mietiskellyt tämän maailman pulmia ja monen kangerruksen jälkeen jyperrellyt itselleen ohjelman, jonka avulla oli päästävä parempiin oloihin. Hän kulki puhujamatkoilla kautta Satakunnan ja saarnasi ohjelmaansa. Se saavutti kaikkialla suurta suosiota. Yleisö kuunteli häntä hymyillen ja lupasi ohjelmaa kannattaa. Kun Teffaan sen jälkeen kysyi, valitaanko hä-

net valtiopäiville tätä ohjelmaansa ajamaan, lupasivat kaikki hänet sinne hyväksyä. Varmuuden vuoksi kysyi Teffaan vielä, hyväksyvätkö naisetkin hänet. Sekin tavallisesti luvattiin, vaikkei Teffaan heille luvannutkaan muuta kuin kristillisen avioliiton, siitä huolimatta, että jotkut vaativat siviiliavioliittoa. Ja kaiken lopuksi Teffaan tavallisesti vakuutti, että "hän menee valtiopäiville, valittakoon tai ei. Ja hän esittää siellä ohjelmansa. Ellei sitä hyväksytä, palaa hän takaisin isäinsä maalle, jossa ei kukaan häntä ymmärrä". Ja meni myös, kuten myöhemmin selviää.

Tämmöinen oli tämä omalaatuinen valtiomies. Ja nyt joitakin otteita hänen 33 kohtaa sisältävästä painetusta ohjelmastaan:

"Metsä tulee olla yhteinen.

Mäkitupalainen. jolla ei itsellä hevosta ole, niin se saa ottaa likempää mettää.

Jolla on itsellä hevonen, se menee edempää ottamaan, 2 kilometriä kylästä, josta metsä alkaa.

Metsärajoista ei tarvitse välittää muuta kuin kunnan rajat tulee olemaan käytännössä.

Kunnan raja tulee olemaan keskipaikalla kirkon välimatkaa.

Kalastaa, kravustaa ja metsästää saa, kun ei kenenkään viljelysmaita tallaa ja sotke.

Kaikki virkatoimet tulee siihen järjestykseen, että kuka helpommalla ottaa tehdäkseen papin, lukkarin ja kiertokoulunopettajan viran. Tulee olla 50 huutajaa vähintään, mutta saa enemmänkin olla, että kuka vähimmällä ottaa viran hoitaakseen eli tehräksensä, kykenevä mies, pappi, lukkari sekä urkuri. 4 alimmaista huutajaa pääsee vaaliin ja niistä otetaan ne äänestämällä.

Kaikki virkamiehet samassa järjestyksessä, kellä on parhaat koulutodistukset eli työtodistukset.

Keisari tulee olemaan vanhallaan ja keisarillinen huone entisellään."

Tämän painetun ohjelmansa lisäksi oli Teffaanilla vielä lisäpykälä, joita hän lueskeli kokouksissa. Otan niistäkin eräitä huvittavimpia kohtia.

Väkijuomaohjelma oli seuraavanlainen:

"Väkijuomat ei tule vallan pois, muutako olut ja rommi ja huonot konjakit. Viina ja paras konjakki ja aarakki ne tulee olemaan käytännössä ja viini, mutta vain rajoitus niitten nauttimisella kolme litraa viinaa kuukau-

ressa ja kolme litraa aarakkia ja konjakkia vuotees kahrenkymmenen vuoden täyttäneille miehille ja naisille ja lapsille tropiks sen jälkeen kun näyttää heen tarvittevan. Ja viinan hinta markka litra ja viinan arenti valtiolle 10 penniä litra ja samon konjakin ja arrakin tulli 10 penniä litra valtiolle, että sitä voiraan vähän helvommalla myyrä ko nyt.”

Kahviin nähden hänellä myös oli selvät piirustukset:

Kaffeen hinta 50 penniä kilo tyyriimpi ja 30 penniä helvempi kilo, että maan kauppiaat voi sillä myyrä. Ja jollei ulkomaalaisen ränttäällä sillä myyrä, niin pitäköön he heen kaffees, Suomessa on monta sataa vuotta eletty ilman kaffeeta ja eletään vielä; ei niin mitättömän ainee tähren passaa niin montaa miljoonaa markkaa vierä pois Suomesta ko nyt on viety ja se on monta miestä pitänyt hyvin lujilla ja moni ämmä on sen tähren selkäns saanu.”

Ja vielä eräs tärkeä kohta:

”Ja siveellisyysasiassa sellainen ohjelma, että useamman kuin yhden rakastelulle tulee kieltolaki, mutta jos rakastelee yhtä niin sitä on rakastettava kunnollisesti. Mutta luvattomilla vesillä kalastelu olkoon kielletty ja menettäköön sellainen henkilö pyydyksensä.”

Vaikka Teffaanilla oli näin hyvä ohjelma ja vaikka hänelle kaikkialla luvattiin kannatusta, ei hän vaaleissa saanut kuin yhden ainoan äänen, senkin Kullaalta. Liekö sitten ollut hänen oma äänensä. Siitä huolimatta hän meni eduskuntaan ohjelmineen ja valtakirjoineen. Hän oli aluksi lehterillä, mutta kun saatiin tietää, minkälainen kuuluisuus siellä oli saapuvilla, tuotiin hänet oikein istuntosaliin — en muista kuka sen juonen keksi, eiköhän vain ollut Sulo Wuolijoki — ja hänet istutettiin erääseen sattumalta tyhjänä olevaan tuoliin. Siitä vahtimestari hänet kuitenkin pian nouti pois. Niin päättyi tämän valtiomiehen ura.

Punaisen viivan vetoon valmistaudutaan

Oli hyvin ymmärrettävissä, että ensimmäisten yleisten vaalien lähestyessä koko kansakunnan huomio kiintyi niihin. Puolueet kohdistivat kaikki voimavaransa vaalien onnistumiseen. Sanomalehdet oli

viritetty vaalitunnelmaan jo kuukausia ennen vaaleja. Kun koko asia oli uusi, oli kaiken muun lisäksi huolehdittava siitä, että valitsijat teknillisesti osaisivat suoriutua vaikealta tuntuvasta vaalitoimituksesta. Pidettiin ”leikkivaaleja”, joissa oikein kädestä pitäen opetettiin valitsijoita suorittamaan ne muutamat temput, joita äänestettäessä ei saanut unohtaa. Porissa me järjestimme vielä tiukan valvonnan äänestämässä käymiseen nähden. Jos havaittaisiin, että joku oli jättänyt äänioikeutensa käyttämättä, oli tarkoitus pitää huoli siitä, että hän täyttäisi tämän velvollisuutensa.

Valitsijain herättämisestä pidettiin huolta vaalikokousten avulla samalla tavalla kuin nykyään. Puolueet lähettivät puhujiaan selittämään oman puolueen erinomaisuutta ja tietenkin sen ohella mustaamaan toisia puolueita. Varsinkin ehdokkaiksi asetettujen velvollisuutena oli liehua ahkerasti vaalien edelliset viikot. Minunkin oli muutamien viikkojen aikana käytävä vaalipiirin eri puolilla puhujamatkoilla. Kun puhujana esiintyminen edelleenkin oli minulle suuri koettelemus, voipa sanoa rangaistus, valittelin tätä kerran Eetu Salinillekin. Sanoin, että minulla puhujana esiintyesäni aina on se tunne, että jokaisen kuulijakunnan keskuudessa on ainakin muutamia, jotka varmasti tuntevat asian paremmin kuin minä puhujana, ja että joku heistä varmaankin osaisi saman asian paremmin ja osuvammin selittääkin. Salin antoi silloin tottuneen puhujan neuvon. Hän sanoi, että tuollaiset ajatukset ovat puhujalle aivan sopimattomia. Puhujan pitää päinvastoin esiintyä sillä tavalla kuin seisoi hän kaalipellon äärellä ja näkisi edessään pelkkiä kaalinpäitä. Silloin hän voi suvereenisesti esiintyä kaikkia muita viisaampana ja jakaa tätä viisauttaan kaikkien estojen häiritsemättä. — Jotakin sentapaista tottuneelta puhujalta nähtävästi vaadittaneenkin. Omalta osaltani minun yhä edelleenkin on ollut vaikeata asettua tälle kannalle. Itsekritiikki on liian voimakas.

Puhujamatkoillani tein muuten sen havainnon, että Satakunnassa puhuminen on raskaampaa kuin muualla. Yleisö kuuntelee kyllä vakavana, mutta se ei pienimmälläkään ilmeellä osoita, seuraako se puhetta ja on mukana. Puhuja tarvitsee kuitenkin tuommoista vuorovaikutusta itsensä ja yleisön välillä. Sitä sai esimerkiksi aina Karjalan puolella liikkeessaan, missä kuulijat voivat suo-

rastaan innostuttaa puhujaa. Satakuntalainen sen sijaan on jörö. Vaikka koettaisi joillakin sukkeluuksillakin häntä lämmittää, ei sen vaikutusta tavallisesti näe. Mutta toiselta puolen hän kyllä kätkee kuulemansa visusti mieleensä. Voipa vielä vuosienkin päästä huomauttaa ristiriitaisuuksista väittämällä, että "sinä sanoit silloin niin ja niin". Mahdollisesti tämä kuva on vain minun henkilökohtaista kokemustani ja johtuu siitä, että puheeni yleensä ovat olleet kuivan asiallisia eivätkä ole jaksaneet kohota riittävään lennokuuteen.

Ensimmäisissä vaaleissa ja joissakin seuraavissakin kokeiltiin meillä erästä näytelmää, josta sittemmin on miltei kokonaan luovuttu. Pantiin toimeen väittelykokouksia, joissa eri puolueiden edustajat selittelivät puolueensa etuja ja koettivat kumota vastapuolueiden väitteitä. Näistä väittelykokouksista kerrottujen juttujen lukumäärä oli legio. Mainitsen tässä yhteydessä pari huvittavinta.

Salossa oli väittelykokous, jossa oli kolmen puolueen edustajia puhumassa. Suomalaista puoluetta edustivat Salon piirilääkäri P. A. Koskenhovi ja raittiuspiirin puhuja Algot Untola, myöhemmin paremmin tunnettu kirjailija Irmari Rantamalana. Nuorsuomalaisia edustivat Risto Ryti ja Eemeli Niemelä, asianajajana tunnettu liikanimellä "Kieronperän Eemeli" (hän oli kotoisin Kieronperän kylästä Perniössä). Sosiaalidemokraateillakin taisi olla useampia edustajia, mutta vain Taavi Tainion nimi on säilynyt muistissani. Koskenhovi oli aluksi puhunut ja tehnyt parastaan pannakseen sosiaalidemokraattisen puolueen pataluhaksi. Kieltolaista puhuesaan hän mm. oli väittänyt, että sen ajaminen oli sosiaalidemokraattisella puolueella vain keppihevosenä. Sen näki muka jo siitä, että sillä riveissään oli yksityisessä elämässään niin kaukana kieltolaista olevia henkilöitä kuin Eetu Salin ja Taavi Tainio, jotka hänen mukaansa olivat tunnettuja juoppoja. Suomalaisella puolueella sen sijaan oli tarjottavana semmoisia raittiusasian ajajia kuin Mikael Soininen ja Matti Helenius-Seppälä. Algot Untola lisäsi löylyä. Puhuessaan raittiusasiasta hänkin oli kolhaissut Tainiota tämän rakkaudesta väkijuomia kohtaan.

Kun Tainio oli päässyt vuoroon, oli hän kuitannut nämä molemmat

mat letkaukset taitavalla tavalla. Edelliselle hän oli vastannut: "Koskenhovi on sosiaalidemokraattisesta puolueesta löytänyt vain kaksi juoppoa ja suomalaisesta puolueesta sitä vastoin vain kaksi raitista miestä." Siinä oli paras todistus siitä, millä puolella todelliset raittiuden harrastajat oli löydettävissä. Ja Algot Untolallekin riitti muutama pureva sana. Vaikka hän kulki raittiuspuhujana, ei hän suinkaan sylkenyt lasiin. — "Ryyppäähän Tainiokin" — oli Untola huutanut väliin. — "Ryyppään kylläkin, ja sen tietää koko Suomi — mutta en raittiusseuran rahoilla" — tuli Tainiolta kuin pyssyn suusta. Hän sai tietysti naurajat puolelleen ja viimeisestä letkauksesta kättentaputuksia. Ne hän oli hyvin ansainnutkin.

Hämeen pitäjissä selvisi Sulo Wuolijoki paljon vähemmällä vaivalla. Parin muun nuorukaisen kanssa hän läksi seuraamaan senaattori Alfred Oswald Kairamon puhujakiertuetta ollen läsnä kaikissa tämän puhetilaisuuksissa. Kairamon esittäessä väitteitään huusi Wuolijoki tuvan perältä vain: "Valehtelee!" Se pani tietysti kuulijakunnan epäuskoiseksi ja hermostutti puhujaa, jolla ei ollut mitään mahdollisuuksia ryhtyä väittelemään tällöistä kiusantekoa vastaan.

Kun vaalien aika läheni, alettiin Porinkin puolella vaatia väitelykokousten toimeenpanoa. Semmoisia järjestettiin kaksi kappaletta, toinen Raumalle ja toinen Poriin, molemmat suomalaisen puolueen kanssa. Rauman kokous pidettiin helmikuun lopulla Seurahuoneen salissa. Se alkoi kello 14 päivällä, mutta jo tuntia ennen kokouksen alkua oli sali täynnä kuin nuijalla lyötynä. Melkein koko ajan oli talvipakkasesta huolimatta pakko pitää ikkunoita auki, jotta ilma ei sisällä loppuisi. Ikkunain ulkopuolella oli lisäksi sankat väkijoukot menoa kuuntelemassa. Suomettarelaiset olivat keränneet edustajikseen parhaat voimansa. Suurimpana tykkinä oli "Myllymäen Ukko", seminaarin johtaja Osk. Hynén (Hynninen) ja häntä säestivät seminaarin lehtorit K. A. Franssila ja Puttila. Sosiaalidemokraattiset puhujat olivat muut kaikki Porista tulleita paitsi raumalainen asioitsija F. Jalonen. Muita olivat Juho Rainio, Oskari Leivo, Frans Rantanen ja minä, siis yleensä edustajaehdokkaita. Taistelu kävi kuumana koko ajan ja etenkin Hynénin kanssa,

joka oli tuittupäinen ukko, se muuttui monesti suorastaan kii-
vaaksi. Kokousväki seurasi herpaantumattomalla harrastuksella tätä
sanan säilän käyttöä, ja kun pakosta täytyi pitää lähes tunnin
väliaika, kukaan ei poistunut paikaltaan peläten menettävänsä sen.
Vasta kellon lähetessä 24 yöllä saatiin väittely päättymään. Sitä
oli silloin kestänyt kokonaista yhdeksän tuntia.

Porissa suoritettiin samanlainen väittelytilaisuus aivan vaalien
aattona, maaliskuun alkupuolella. Kun suomalaisen puolueen ta-
holta kaiken aikaa oli selitetty sosiaalidemokraattien ohjelman ole-
van humpuukia, pantiin lehteen haaste, jossa suomalainen puolue
haastettiin julkisessa väittelytilaisuudessa puolustamaan väitteitään.
Tämä haaste otettiin vastaan ja meitä kehoitettiin tilaisuuden jär-
jestämiseksi kääntymään piirilääkäri Hj. Nordlingin puolueen. Yksi-
tyiskohdat sovittiin sitten etukäteen molempien puolueiden seka-
komiteassa. Siinä määriteltiin, mitkä kysymykset otettaisiin kes-
kustelun alaisiksi, missä kokous pidettäisiin, kuinka monta kuuli-
jaa saliin päästettäisiin jne. Kokous pidettiin sitten Porin Palokun-
nan talolla ja sinne jaettiin 600 pääsylippua, 300 kummankin puo-
lueen jäsenille. Salissa kuulijat asettuivat kahden puolen keskikäy-
tävää kuten kirkossa, sillä erotuksella vain, ettei täällä ollut eri
puolta miehille ja naisille, vaan sen sijaan istuttiin puolueittain.

Olimme ilmoittaneet Helsinkiin tästä tärkeästä tilaisuudesta pyy-
tään sieltä apuvoimia, kun epäilimme omien voimiemme riittäväi-
syyttä. Sieltä olikin luvattu lähettää sekä Sirola että Kuusinen. Pe-
tyimme suuresti kun kumpikaan näistä lopulta ei tullutkaan hei-
dän saatuaan jonkin esteen. Heidän sijastaan saapui Sulo Wuoli-
joki, joka kyllä oli ilkeä suustaan, mutta mielestämme vähemmän
perillä asioista. Muina sosiaalidemokraattisen puolueen edustajina
olivat Eetu Salin, piirisihteeri Vilho Laine, Oskari Leivo, Juho Rai-
nio ja minä hännän huippuna. — Suomalaisen puolueen puhuja-
penkeillä oli kokeneita voimia. Heidän avukseen oli Helsingistä saa-
punut maisteri Oskari Autere ja paikallisina voimina esiintyivät
tohtorit Nordling ja F. O. Rapola, rehtori Sandelin, jolle koulu-
pojat olivat antaneet lempinimen "Kukko", ja kultaseppä Iisakki
Saha. Kokousyleisöä oli täälläkin täysi sali, niin että salissa ennen
pitkää vallitsi melkein saunan lämpö.

Vaatimatonta vaalimainostusta ensimmäisten eduskuntavaalien edellä.

Keskustelu muodostui samanlaiseksi kuin muissakin tämäntapaisissa tilaisuuksissa. Siinä käytiin lävitse kansallisuuskysymys, maatalouskysymys, verotuskysymykset, eikä myöskään unohdettu sen ajan väittelyjen vetonaulaa, vanhuusvakuutusksymystä, josta sosiaalidemokraattista puoluetta äkäsimmin ahdisteltiin. Viimeksimainitussa esiintyi maisteri Autere vastapuolella. Erikoisuutena tässä tilaisuudessa olivat toht. Hj. Nordlingin (Nortamon) käyttämät puheenvuorot. Tämä tunnettu humoristi, "Raumlaisten jaaritusten" tekijä ("Jaaritukset" eivät silloin vielä olleet ilmestyneet), koetti saavuttaa yleisön suosion panemalla leikiksi koko jutun. Hän oli kiihkeä poliitikko ja oli laatinut vaalien edellä ilmestyneen lehtisen nimeltä "Silmät auki", missä ruokottomasti hyökättiin sosiaalidemokraatteja vastaan. Mutta tällä kertaa hän viljeli huumoria. Hänen taktiikkanaan oli tehdä kysymyksiä. Hän kyseli miten siinä tulevassa sosialistisessa yhteiskunnassa vaivaiset hoidetaan, miten siellä heinää tehdään — koneella vai viikatteella — ja muuta yhtä yksinkertaista. Hän saikin tavallisesti naurajat puolelleen. Selvää on, ettei meidän puoleltamme antauduttu selvittämään tällaisia asioita; eihän mikään ole vaarallisempaa kuin ryhtyä ennustele-

maan miten elämä tulevaisuudessa järjestyy. Sulo Wuolijoki hänet vihdoin sai lopettamaan kyselemisensä. Kun Nortamo kysyi, milloin se ennustettu kapitalistisen yhteiskunnan romahdus tulee tapahtumaan, heitti Sulo vastakysymyksen: Milloin Mechelinin senaatti kukistetaan? — se kun oli suomalaisen puolueen lähiohjelmassa. Lupasi vastata Nortamolle saatuaan ensin tähän vastauksen. Vastauksista ei annettu kumpaankaan kysymykseen.

Tietenkään ei tässä tilaisuudessa tehty mitään päätöksiä; sehän olikin tarkoitettu vain yleisön mielenkiinnon herättämiseksi ja molemminpuolisten selitysten antotilaisuudeksi. — Kun tilaisuus monen tunnin väittelyn jälkeen päättyi, ehdotettiin yleisön taholta, että päättäjäksi laulettaisiin. Mitä lauletaan? — kysyi puheenjohtaja. Toiset ehdottivat Maamme-laulua, toiset Internationaalia. Yksimielisyyttä ei saavutettu, ja niin alettiin laulaa molempia. Internationaalin sävelet kaikuivat lopulta niin voimakkaina, että Maamme jäi kesken.

Tämä tilaisuus oli Porissa niin huomattava, että se pani runoseppätkin liikkeelle. Molempain puolueiden lehdet sisälsivät, paitsi kokousselostusta, myöskin omat monisäkeiset runonsa tilaisuudesta. Otan niistä tähän vain itseäni koskevan säkeen. ”Satakunnan” runoseppä oli nähnyt minun esiintymiseni seuraavanlaisena:

”Kovin Tanner suutaan soitti,
Kun hän mahdolliseksi koitti
Tehdä mahdottomatkin.”

Minun vaikeana tehtävänäni oli nimittäin ollut puolustaa vaali-ohjelman vanhuusvakuutusta koskevaa kohtaa, jota vastaan tilaisuudessa tietysti kiivaasti hyökättiin.

”Sosialidemokraatti” taasen leuhki:

”Tanner lausui laskelmansa,
Jotka ’Suomettaren’ joukot
Valheet sekä vääristelyt
Poltti kerrassa pilalle,
Turhiks’ teki tykkänensä.”

Siis samalla tavalla kuin vielä nykyäänkin. Kumpikin koetti kehua omiaan ja laulaa vastustajansa suohon.

Vihdoin koitti hartaasti odotettu vaalipäivä, maaliskuun 15. päivä 1907. Innostus oli suorastaan liikuttava. Tuskin koskaan sen jälkeen kansa on ollut niin kiinnostunut eduskuntavaaleista. Mutta ei sitä toiselta puolen ole ihmeteltäväkään. Ensi kertaa pääsivät laajat kansankerrokset laskemaan äänestyslippunsa vaaliurnaansa ja siten osallistumaan yhteiskunnan asioista määräämiseen. Kun Ilmari Kianto jonkin aikaa jälkeenpäin kirjoitti menekkikirjansa "Punainen viiva", teki hän varmasti täysosuman kuvatessaan miten tämä viivanveto sähköistävänä tapahtumana sai liikkeelle pienimmänkin mökin miehen ja naisen.

Vaalien tulos – suuri yllätys

Vaalien mentyä yritettiin eri tahoilla laskeskella, minkä tuloksen ne olivat antaneet. Tämä oli kuitenkin pelkkää arvailua, paljon suuremmassa määrässä kuin koskaan jälkeen päin. Tiedettiin vain, mitä kullakin taholla odotettiin. Hallituksen taholla omaksuttiin yleensä senaatin varapuheenjohtajan Leo Mechelinin arvio, ettei vasemmisto tulisi saamaan enemmän kuin 30 paikkaa. Vasemmiston omassa keskuudessa oltiin hiukan optimistisempia. Kuten edellä on mainittu, lyötiin Oulun puoluekokouksen aikana vetoja siitä, tulisiko tämä määrä olemaan 50:n ala- vai yläpuolella. Varmaa perustetta ei kuitenkaan millään taholla voinut olla. Oli sen vuoksi jäätävä odottamaan äänten laskun tuloksia.

Asiaa pidettiin niin tärkeänä, että "Sosialidemokraatti"-lehti päätti lähettää miehensä Turkuun, missä äänten lasku suoritettiin, seuraamaan tuloksien laskemista. Tehtävä joutui minulle. Läksin samalla junalla, millä äänestysliputkin lähetettiin. Joka asemalla kannettiin junaan lakkasinetein suljettuja paketteja, joissa kansan tahto oli merkittynä äänestyslippuihin. Matkalla sattui ankara lumipyry, joka tukki radan suojalumella niin lujasti, että juna Peipohjan aseman tienoilla takertui moneksi tunniksi kinoksiin.

Istuimme junassa synkeinä ihmetellen, sinnekö ne kansan antamat ratkaisutkin jäivät kevään tuloa odottamaan. Lopuksi saatiin pari voimakasta veturia ja lumiaura avuksi. Näiden tehtyä kauan ankaraa työtä selvisimme eteenpäin. Pääsimme pahasti myöhästyneinä Turkuun.

Keskuslautakunnan puheenjohtajana Turussa oli näissä ensimmäisissä vaaleissa, kuten monissa senjälkeisissäkin, pormestari H. von Hellens. Kaikkien keskuslautakuntien puheenjohtajat olivat ennen vaaleja olleet monta päivää kestäneillä kursseilla Helsingissä osataksaan oikealla ja nopealla tavalla täyttää ne monilukuiset kaavakkeet, joita tämälapsessa laskennassa syntyy. Hellens sai laskemisen alusta alkaen hyvään vauhtiin. Hyvänä apuna hänellä oli lautakunnan sihteeri, kaupungin virkamiehiin kuuluva sosiaalidemokraattinen puoluetoveri Edv. Wahlstén, jonka kanssa me sanomalehtimiehet tulimme hyvin toimeen saaden häneltä heti kunkin lasketun äänestysalueen tulokset. Nämä tiedotin puhelimitse Poriin, missä tuloksia jännittyneinä odoteltiin. Pian keksin tavan, millä lopputuloksiin nähden olin hiukan virallisten laskelmien edellä, joten voin suunnilleen ilmoitella, mihin suuntaan vaalit olivat menossa. Kun tulos lopulta saatiin selväksi, havaittiin että Poriin piirissä sosiaalidemokraatit olivat vallanneet 17:stä sijasta kokonaista 10, siis yli puolet. Muut paikat jakaantuivat porvarillisten puolueiden kesken siten, että suomalainen puolue sai 5, nuorsuomalainen puolue ja kristillinen työväki kumpikin 1 paikkaa. Porvarillisten puolueiden huomattavimpia edustajia olivat Lauri Ingman, J. K. Paasikivi ja E. N. Setälä. Nuupala ja "Teffaan Waleeni Kullaalta" eivät tietenkään olleet saaneet yhtään edustajaa. Piirin sosiaalidemokraatit olivat siten hyvin hoitaneet leiviskänsä.

Koko maassa olivat vaalit sosiaalidemokraattisen puolueen kannalta menneet hyvin. Eduskuntaan valittiin heti ensi kerralla 80 edustajaa. Tämä määrä ylitti rohkeimmatkin ennakkolaskelmat ja odotukset. Toisten puolueiden taholla oltiin sen johdosta yllättyneitä. Ei ollut odotettu vasemmiston näin suurta menestystä. Muista puolueista saivat: suomalainen puolue 58, nuorsuomalainen puolue 26, ruotsalainen puolue 25, maalaisliitto 9 ja kristillinen työväenliitto 2. Jos maassa olisi ollut parlamentillinen hallitusjärjestelmä, olisi

Mechelinin perustuslaillisen senaatin ollut erottava, sillä se oli odottamansa voiton asemesta kärsinyt musertavan tappion. Mutta eihän meillä hallitus ollut riippuvainen eduskunnasta vaan hallitsijasta.

Vaaleissa olin myöskin minä tullut valituksi. Olin siis kansanedustaja juuri 26 vuotta täyttäneenä. Sen nuorempana ei olisi ollut mahdollisuuttakaan tulla valituksi, ensinnäkään iän vuoksi ja ennen kaikkea, koska ei aikaisemmin ollut yleistä äänioikeutta.

Siitä lähtien olen ollut kiinni politiikassa. Pariin otteeseen olen siitä pyrkinyt irti jouduttuani ristiriitaan oman puolueeni kanssa, mutta huonolla menestyksellä. Jos jossakin vaalissa olenkin onnistunut jättäytymään syrjään, vaadittiin kuitenkin seuraavissa vaaleissa jälleen astumaan riviin. Vuodesta 1907 saakka täytynee minut siis laskea kuuluvan poliitikkojen huonossa maineessa olevaan joukkoon, aluksi tosin vain vaatimattomana talonpoikana poliittisessa pelissä, mutta myöhemmin suurempaakin vastuuta kantaen.

Eetu Salinin viaksi jää, että tähän asemaan olen joutunut. Suostuessani hänen kutsuunsa saapua Poriin en aavistanut, mihin tämän kutsun noudattaminen johtaisi.

Äidin sydän

Kun eräs uusi vaihe elämässäni nyt oli alkamassa, lienee tässä sopiva kohta hiukan poiketa persoonallisiin asioihin ja omistaa joku-nen sana vanhemmilleni ja heidän suhtautumiselleen puuhiini. Jos sillä onnistuisin pystyttämään vaatimattoman muistokiven lapsuuteni kodissa vallitsevalle hengelle, tuntisin itseni tyytyväiseksi.

Olen toisessa yhteydessä kertonut, miten perheessämme lapset kasvatettiin paitsi työntekoon ja rehellisyyteen, myöskin jumalanpelkoon ja kristinopin kunnioittamiseen. Tätä puolta meille jatkuvasti teroitettiin kotona oleskellessamme. Uskon, etten tänä ikäkautenani aiheuttanut suurempia huolia vanhemmilleni, varsinkaan Äidille, joka meidän kehitystämme lähinnä valvoi.

Toiseksi muuttui asia, kun useammaksi vuodeksi jouduin pois kotoa oleskellen milloin ulkomailla, milloin kotimaassa muilla paikkakunnilla. Äidin harrastus asioitani ja menestystäni kohtaan oli

edelleen väsymätön. Heikonpuoleisesta kirjoitustaidostaan huolimatta hän tällöin oli ahkera kirjeiden kirjoittaja koettaen siten ylläpitää yhteyttä lapsiinsa. Näissä kirjeissä oli toistuvana valituk-sena, etten riittävän usein ja tarkasti selostanut toimiani ja olo-jani. Se oli Äidin mielestä moitittavaa salamyhkäisyyttä. Parhaani mukaan yritin kyllä noudattaa Äidin toivomusta, mutta valitetta-vasti vain vähäisessä määrässä onnistuin häntä tyydyttämään. Kautta elämäni on kirjeiden kirjoittaminen tuntunut minusta hiu-kan joutavalta puuhalta.

Suurta huolta tuotti vanhemmilleni, kun en onnistunut pysy-västi vakiintumaan mihinkään tehtävään, vaan vaihdoin alaa kuin mustalainen hevosta. Tämä purkautui esiin Äidin kirjeissä jatku-vana huolena. Alkuvaihtelut eivät vielä tehneet häntä erikoisem-min levottomaksi, mutta mitä kauemmin hapuilemista jatkui, sitä levottomammiksi vanhempani kävivät. Sekä Isä että Äiti olivat esi-merkiksi jyrkästi Saksaan tekemääni opintomatkaa vastaan, mutta kun sille kerran olin lähtenyt, sain kotoa yksinomaan rohkaisevia kirjeitä. Asetuttuani Turkuun osuuskaupan hoitajaksi, rauhoittui Äitikin joksikin aikaa arvellen vaellusvuosieni vihdoinkin päätty-neen. Mutta äitien tapaan hän ei nytkään päässyt täysin rauhoit-tumaan. Puuhasin hänen mielestään liiaksi ja kulutin siinä itseäni. Silloin voi kirjeeseen pujahtaa seuraavakin lause:

”Minä olen aina pelännyt sitä, että sinä hermostut siinä sinun touhussasi ja pian olet mennyttä miestä. Miten sitten käy kun tulet vanhemmaksi, niin kuin on aina toivoa, että elää vanhemmaksi ja on terve. Te lapseni olette minulle niin kallis omaisuus, että en soisi itseänne turmelevan ja terveyttänne menettävän . . . Täällä on elänyt se toivo, että tulet tänne ja rupeat rauhallisesti ja hiljaisuu-dessa työskentelemään, niin ehkä pysyisit terveenä.”

Kun Turun vaihe oli päättynyt ja olin ryhtynyt sanomalehti-alalle, tuli kirjeisiin suorastaan hätäantynyt sävy. Äiti kehoitteli jatkuvasti palaamaan kotiin ja ryhtymään lukemaan — olin nimit-täin maininnut hänelle lukuaikeistani. Kun sisarenikin oli joutunut toiselle paikkakunnalle, elelivät vanhukset kotona kahden kesken. Heidän seurakseen olisin ollut tervetullut, ja lukurauha olisi ollut täydellinen.

Tekijän Äiti nuorempana.

Tämä kaikki oli kuitenkin vähäistä sen rinnalla, mitä hätää aiheutin Äidille, kun hän huomasi minun muuttuneen mielipiteiltäni ja luopuneen hänelle kalliista kristillisistä opeista, vieläpä kääntyneen sosialistiksikin. Sen jälkeen sisälsivät kirjeet huolestuneita kehoituksia ja elämänmuutoksen toivomuksia.

Vaikka tämänkaltaiset mielenilmaukset ovat ankaran henkilökohtaisia, arvelen kunnioittavani Äidin muistoa lainaamalla muutamia luonteenomaisia kohtia hänen huolestuneista kirjeistään.

Ollessani pitemmällä ulkomaanmatkallani sain Englantiin useita kirjeitä, joissa alku saattoi olla seuraavanlainen:

”Väinö rakas. Jumalan armoa ja rauhaa toivoo äiti semmoiselle pojalleen, joka ei tahdo jumalasta mitään tietää.”

Taikka myös:

”Rakkahin Väinömme. Minä toivotan taas sitä rauhaa, jonka Väinö on halukas hylkäämään, jumalan armoa ja rauhaa, joka on Jeesuksessa Kristuksessa. Ja pyydän, ole rehellinen ja hylkää epäusko eli ne mielipiteet, jotka sinulla nykyään ovat, niin minäkin tulisin rauhalliseksi, jos saisin tietää, että et olisi niin kauhian epäuskon lapsi. Se on kauhistus olla siinä tilassa, jossa Väinö nyt on. Jumala armahtakoon meitä.”

Tekijän Isä.

Eräs kirje päättyi seuraavaan toivomukseen:

”Ehkä nyt lopetan. Sittenkin toivon, että jumala johtaisi sinut oikealle, että toimisit jumalan pelvossa eikä jumalattomuudessa. Ei ole raskasta elää jumalan tuntemisessa.”

Ollessani palaamassa Englannista sain kirjeen täynnä hyviä neuvoja ja toivotuksia kotimaahan paluun johdosta. Lopuksi siinä oli seuraavat äidilliset sanat:

”Vielä tästä autuaaksi tekevästä uskosta olisi juteltava. Väinö turvaa hyvän elämän. Se ei auta yksin. Hyvä sekä siivo elämä on parasta, mitä täällä maan päällä voi olla. Se on meillekin paras ilomme, että lapset ovat siivoja ja oivallisia käytöksessään ja toimissaan. Siten menestyvät. Niin kuin sanoin, tämä on paras ilomme, mitä täällä voimme tuntea. Mutta se, joka kestää kuolemassa ja viepi toiselle puolelle tulevaisuuteen, se on Jeesuksen kuoleman ja meidän edestämme täydeksi tekemän ansion uskolla omistaminen.”

Kaukana on Äidin tyytyväisyys jälkeläisensä elämän johdosta seuraavissakin nuhteissa:

”Armoa armon jumalalta ja rauhaa rauhan ruhtinaalta Jeesukselta Kristukselta, toivoo rakkaalle rauhattomalle pojalleen, joka eksyksissä tiensä turmeli ja kuuntelee ja seurustelee jumalattomain

seurassa. Hylkää sen kuin oikea ja tärkeä on. Kulkee ja kuuntelee niitä iljettäviä profeettoja. Minulla on kauhean ikävä, että poikani on antanut itsensä tähän jumalattomain seuraan. Sitä minä olen aina pelännyt. Olet jo lapsena noista punaisista kirjoista imenyt itsellesi huonoa ruokaa. Nytkin se pahoittaa, kun ostelet turhanpäiväisiä kirjoja, anarkistin elämäkertomuksia ja muita Belin op-paita. Niihin panet rahasi ja et opettele säästäväisyyteen. — Ja nyt kun muutat, niin jättäisit tuon seuran ja pitäisit seuraa semmoisten kanssa kuin on jalommat aatteet ja suo kunkin pitävän omaisuutensa ja viran, mikä kullekin kuuluu.”

Äiti oli myös kovin tyytymätön siitä, että asetuin ehdokkaaksi eduskuntavaaleissa. Aivan vaalien aattona sain hänen viimeiset ohjeensa:

”Pyydän, otat korviisi ja tulet järkiisi ja tulet pois Porista niin pian kuin voit ja rupeat lukemaan kun olet sitä niin kauan aikonut. Näytät kerran, jos voit, että sinulla on vielä järki ja tunto jällellä. Sinä olet mennyt takaperin, kun on odotettu, että menet eteenpäin toimissasi . . . Nämä on vaalin lopettajaisia. Ei sinun tarvitse olla siellä. Nämä asiat on kaikki tänne maailmaan kuuluvia. Ijäisyysasioista olisi vielä puhuttava ja ne on kaikkein tärkeimmät. Mutta ne saa jäädä tällä kertaa. Jätän jumalan armollisen haltuun Väinöni. Lapsiaan kaipaava Äiti Maria.”

Kirjeiden alla oli säännöllisesti, kuten tässäkin, vaatimattomasti ”Äitisi Maria”.

Huolestuneita, mutta samalla helliä, olivat siis Äidin kirjeet. Olin pahoillani, että en pystynyt hänelle tuottamaan suurempaa iloa.

Kun vihdoin, eduskuntavaalien jälkeen päädyin Helsinkiin ja rakkaaseen kotiin, oli Äidin ilo suuri. Tuorelle valtiopäivämiehyydelle hän ei antanut mitään merkitystä; päinvastoin tuntui siltä kuin se hänen silmissään olisi ollut samanlainen harha-askel kuin kaikki aikaisemmatkin. Sensijaan hän iloitsi suuresti, kun sai ”tuhlaajapoikansa” lopulta taasen silmäinsä alle. Oltuani kuusi vuotta melkein yhtä mittaa poissa kodin piiristä, oli minullekin mieluista olla jälleen kotona, jossa tunsu vanhempiensa kaikista pettymyksistä huolimatta toivovan pojalleen pelkkää hyvää.

Tätä yhdessäolon iloa ei kuitenkaan kestänyt kauan. Jo saman vuoden kesällä Äiti yhtäkkiä kuoli sydänhalvaukseen ennättämättä nähdä poikansa saavuttavan elämässä pysyvää jalansijaa. Surin häntä suuresti, kuten vain hyvää äitiä surraan. Isä sensijaan eli vielä 23 vuotta tämän jälkeen, niistä viisitoista viimeistä vuottaan vuorostaan minun perheeni jäsenenä — vaarin päivillä ja lastenlastensa taluttajana.

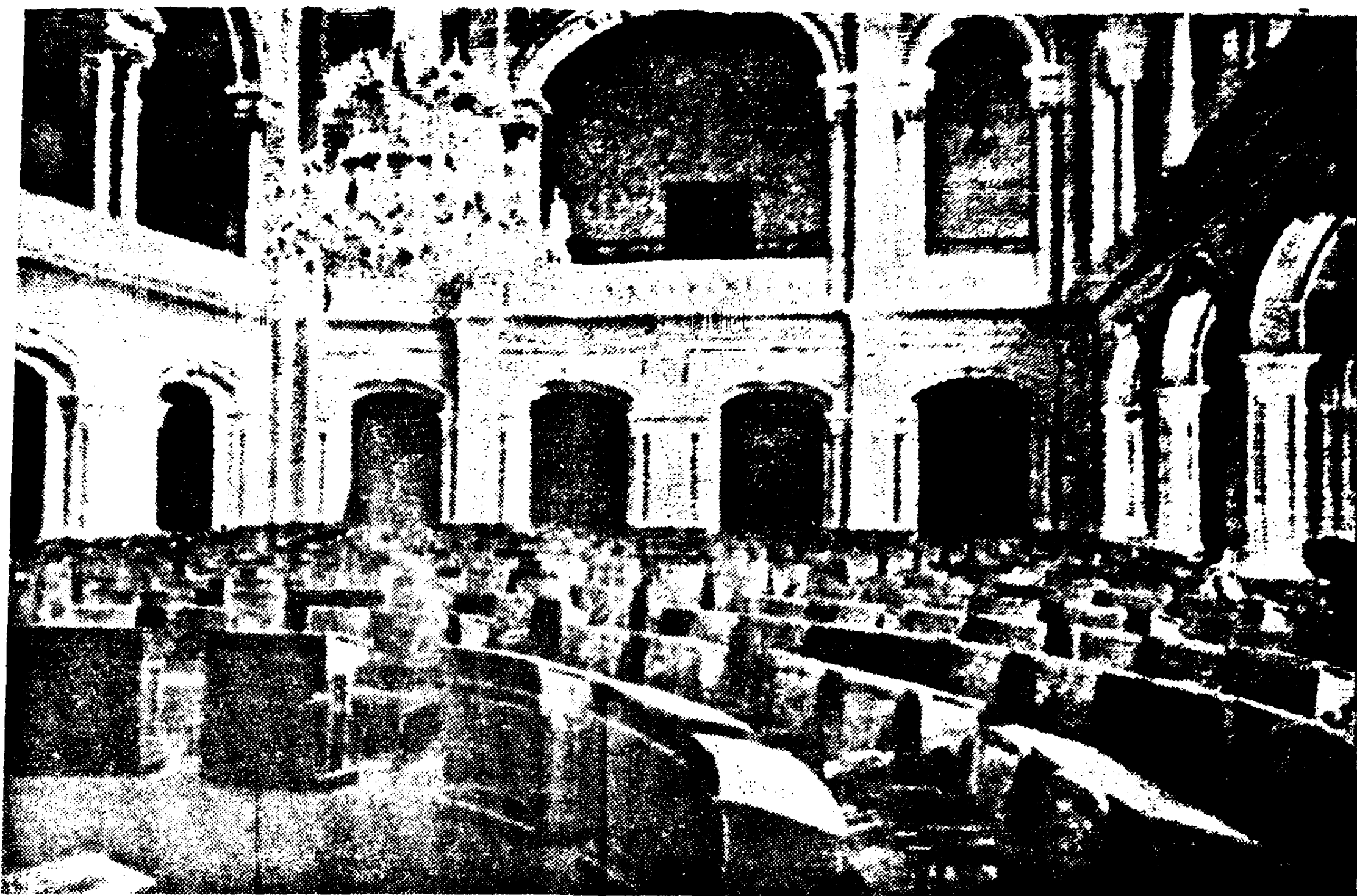
KANSANEDUSTAJANA

Ensimmäinen yleisillä vaaleilla valittu eduskunta kokoontuu

Maassa oli juhlahetki, kun ensimmäinen yleisillä vaaleilla valittu eduskunta, tämä muodollisesti maailman kansanvaltaisin parlamentti kokoontui alkajaisistuntoonsa. Tämä tapahtui toukokuun 23. päivänä 1907. Väkeä oli kokoontunut seuraamaan tätä tilaisuutta ja lehterit olivat niin täynnä kuin niihin vain voitiin väkeä päästää.

Eduskunnan kokoontumispaikan järjestäminen oli ollut vaikeuksien takana. Olihan tosin olemassa Säätytalo, jossa valtiopäivät vuodesta 1890 alkaen olivat kokoontuneet, Ritaria ja Aatelia lukuunottamatta, joka oli kokoontunut omalla talollaan Ritarihuoneessa. Mutta Säätytalo oli rakennettu kolmea säätyä varten, jotka kaikki olivat lukumäärältään vähäisempiä kuin uusi eduskunta. Siellä ei sen vuoksi ollut tarpeeksi suurta salia 200-jäseniselle eduskunnalle. Ritarihuonetta ei samasta syystä voinut ajatella. Tilapäisen majan oli hallitus lopulta löytänyt Vapaaehtoisen Palokunnan talosta Hakasalmenkadun varrella. Se oli siihen saakka palvellut yleisten kokousten ja myöskin ns. "muffibaalien" pitopaikkana, joissa oli käynyt paljon helsinkiläistä yleisöä. Talo oli auttavan sopiva eduskunnan tarkoituksiin. Istuntosalia vastaan ei ollut paljonkaan muistuttamista; siihen voi hyvin sijoittaa kahdensadan edustajan tuolit ja lehterillä on yleisölle runsaasti tilaa. Salin perällä oli puhemiehen koroke ja sen takana tunnetun "Laki"-veistoksen kipsijäljennös. Muut tilat sen sijaan olivat melkein olemattomat. Vähäinen ravintolasali oli ainoa paikka, mihin edustajat voivat vetäytyä istuntojen aikana. Puhemiehellä oli huoneensa ja sen vieressä vähäinen kansliahuone, mutta siihen eduskun-

Ensimmäinen yksikamarinen eduskunta kokoontui Helsingin Vapaaehtoisen Palokunnantalossa. Talon upeaan juhlasaliin oli sijoitettu Säätytalosta tuodut edustajain pöydät ja tuolit.

nan käytettävissä olleet huonetilat sitten supistuivatkin. Valiokunnille sopivia huoneita ei ollut laisinkaan. Niiden istunnot pidettiin Säätytalolla, missä jokainen valiokunta sai käytettäväkseen huoneen. Työ oli siten hajaantunut kahdelle taholle, ja usein riitti juoksua niiden välillä.

Jonkin vuoden kuluttua eduskunta muutti majaa siirtyen Heimolan taloon, Hallituskadun ja Vuorikadun kulmassa. Siellä tiloja oli huomattavasti runsaammin. Oli lisäksi suuria halleja ja oleskelupaikkoja sekä joitain vähäisempiä huoneitakin, joissa tilapäisiä neuvotteluja voitiin pitää. Valiokuntain työ oli silloinkin suoritettava Säätytalolla.

Säätytalolla olivat myöskin eduskuntaryhmät saaneet kokoushuoneensa. Sosiaalidemokraattiselle ryhmälle oli luovutettu käytettä-

Eduskunta kerääntyy V.P.K:n talon ulkopuolella lähteäkseen valtiopäiväjumalanpalvelukseen.

väksi entinen porvarissäädyn verrattain tilava ja kaunis istuntosali. Sen yhteydessä oli parikin pienempää huonetta, joita sopi käyttää ryhmän valiokuntien istuntoja varten sekä kokousten aikana tupakoitsijoille.

Tarkoitukseni ei ole yrittääkään antaa täydellistä kuvausta siitä mitä tällä eduskunnan ensimmäisellä ikäkaudella, vuodesta 1907 maailmansotaan saakka, tapahtui. Valtiopäivillä tapahtuu aina niin kovin paljon, mutta suurin osa on semmoista, millä myöhemmin ei ole edes historiallista arvoa. Haluaisin mieluummin palauttaa mieleen erinäisiä pikkutapauksia, jotka voivat heittää valaistusta niihin oloihin, joissa neljäkymmentä vuotta takaperin elettiin, samoin kuin siihen tapaan, jolla eduskuntatyötä silloin suoritettiin.

Sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä

Eduskuntatyötä suoritetaan kahdenlaisessa ympäristössä, epävirallisissa ryhmien kokouksissa ja virallisissa eduskunnan ja sen valiokuntien istunnoissa. Suljetuissa eduskuntaryhmien istunnoissa

valmistellaan ryhmien esiintymistä, määritellään kanta esilletuleviin kysymyksiin ja toisinaan sovitaan siitäkin, kuka tai kutka ryhmän puolesta eduskunnan istunnoissa esiintyvät. Ryhmän kokouksissa esiinnyttäen vapaasti, kuten ainakin toveripiirissä, kinataankin monesti. Jos eri mielipiteitä esiintyy, ratkaistaan äänestyksellä, millä puolen ryhmän enemmistö on. Ratkaisuun tavallisesti alistutaan — äänestämällähän demokratioissa pulmat ratkaistaan — mutta jos tärkeämpi periaatteellinen kysymys on esillä, saattaa toisinaan esiintyä aitureitakin, jotka loppuun saakka pitävät kiinni mielipiteestään. Edustajat joutuvat enimmin kosketuksiin omien ryhmätoveriensa kanssa. Heidän parissaan seurustellaan, väitellään ja heidät myös opitaan parhaiten tuntemaan. Muu osa edustajista kuuluu vastustajiin. Heidän kanssaan ollaan enemmän tai vähemmän sotaljalalla, minkä vuoksi seurustelukin muodostuu varovaisemmaksi.

Ennen virallista eduskunnan alkajaisistuntoa pitivät eduskuntaryhmät omat valmistavat kokouksensa. Sosiaalidemokraattiselle ryhmälle haluttiin näyttää Työväen Sanomalehti Osakeyhtiön juuri valmistunutta kirjapainorakennusta, minkä vuoksi ryhmän ensimmäinen istunto oli järjestetty sinne. Siellä oli hyvää tilaa, sillä kirjapainokoneet eivät vielä olleet paikoilleen asetetut.

Tämä ryhmän ensimmäinen kokous on vielä nyt, neljäkymmenen vuoden takaa, melkoisen terävänä muistissani. Se kai johtuu sen uutuudesta, juuri siitä, että se oli laatuaan ensimmäinen. Olihan sitäpaitsi melkein jännittävää ensi kerran nähdä koossa tulevat ryhmätoverit ja ennen kaikkea sen silmantekevät miehet, joita en maaseudulla asuneena kaikkia ollut siihen mennessä nähnyt, vaikka kyllä heistä olin paljon kuullut. Täällä ne nyt olivat yhdessä koossa ja heidän ohellaan paljon uusia, tuntemattomien nimien kantajia. Istuttiin laudoista tehdyillä väliaikaisilla penkeillä ja pohdittiin asennoitumista eduskunnan alkajaismenoihin. Esillä oli kysymys eduskunnan puhemiehen vaalista sekä valiokuntiin sijoittumisesta ja valiokuntien puheenjohtajapaikkojen jakamisesta.

Puhemieskysymyksessä oli ”tohtori”, siis Nils Robert af Ursin, puolueen kunniavanhus — ei hän tosin silloin vielä vallan ikivanha ollut, hiukan yli viidenkymmenen, vaikka hän harmahtavine par-

toineen meistä puolta nuoremmista tuntuikin jo ikälopulta — saanut päähänsä, että puhemiehen paikka kuului sosiaalidemokraateille, ja heistä tietysti juuri hänelle, puolueen ensimmäiselle miehelle. Hän oli ottanut tämän asian sydänasiakseen, eikä sitä sovi ihmetellä, sillä hän oli yleensäkin herkkä tällaisille huomaavaisuuksille. Kysymyksestä oli etukäteen käyty jonkin verran sanomalehtikeskustelua. Sen olivat alkaneet eräät porvarilliset lehdet pitäen itsestään selvänä, että sosiaalidemokraattisen ryhmän eduskunnan suurimpana sekä oikeus että velvollisuus oli asettaa puhemies. Asiaan oli Valpas puuttunut ollen sitä mieltä, ettei puolueen suuruudestaan huolimatta ollut tätä paikkaa tavoiteltava. Ehdotus oli hänen mielestään tehty vain ”puolueen vahingoittamiseksi”. Tämä ennakkokeskustelu oli osoittanut, ettei asia ollut laisinkaan selvä, ei ainakaan niin päin kuin Ursin sitä Turussa oli ajatellut. Torjuakseen auktoriteettien avulla tällaiset kerettiläiset mielipiteet Ursin oli varannut mukaansa aika pinon kirjallisuutta. Sitä oli hänen vierellään penkillä noin metrin korkuinen läjä teoretikkojen teoksista aina saksalaisen ”Neue Zeitungin” vuosikertoihin saakka. Väittelyn kestäessä hän vastustajain teilaamiseksi luki sopivia kohtia arsenaalistaan. Tämä voide meni kuitenkin hukkaan, sillä sydämättömät nuorukaiset eivät ottaneet opetuksesta vaarin. He olivat lukeeet toisia kirjoja, joissa oli sanottu, ettei sosialistin pitänyt pyrkiä vastuunalaisille paikoille porvarillisessa yhteiskunnassa ja siten antamaan väärää kuvaa yhteiskunnan todellisista voimasuhteista. Vieläpä katseltiin hiukan ylimielisesti hymyillen Ursinin intoa ja hänen kirjaläjänsä. Ehdotus oman puhemiehen asettamisesta tuli hylätyksi 67 äänellä 4 ääntä vastaan.

Puhemies oli siis saatava jostakin porvarillisesta puolueesta. Mutta mistä puolueesta ja kuka? — siinä kysymys. Tein tällöin sen havainnon, että suomettarelaisuus oli kovin huonossa kurssissa; sen puoleen ei haluttu kääntyä. Aikahan oli monien sortovuosien jälkeen perustuslaillisuuden mahtikautta. ”Routavuosien” aikana työväki oli ollut läheisessä yhteistoiminnassa perustuslaillisten kanssa, vieläpä jotkut yksityiset olivat kuuluneet aktivisteihinkin. Puhemiehen piti sen vuoksi olla perustuslaillinen samoinkuin silloisen hallituksen, Mechelinin senaatin. Tältä taholta ei ollut vaikeata löytää

ehdokasta. Ilman suurempia epäilyksiä yhdyttiin Svinhufvudin ehdokkuudesta. Ilman sosialistien apua hän ei kuitenkaan olisi tullut valituksi, kun perustuslaillisia eduskunnassa oli vähemmän kuin suomettarelaisia. Vaikka sosialisteille olikin karvasta antaa äänensä porvarillisen puhemiehen hyväksi, ei tällä kertaa muu auttanut kuin päättää äänestää Svinhufvudia. — Suhtautuminen puhemiehen vaaliin ei tällä kuitenkaan ollut lopullisesti selvitetty; sillä oli vielä monta vaihetta, ennen kuin kanta vakiintui. Ja silloin se tapahtui niillä linjoilla, joita Ursin oli puolustanut.

Varapuhemiehen paikan täyttäminen ei, ihme kyllä, ollut yhtä vaarallista luokkarajojen selvänä pitämisen kannalta. Siihen päätettiin asettaa ehdokkaaksi oma mies. Ursin oli tietysti tällöin itse-oikeutettu. Toisesta varapuhemiehestä saisivat porvarit, ryhmän päätöksen mukaan, keskenään sopia. Siinä vaalissa päätettiin äänestää tyhjillä lipuilla.

Sama perustuslaillisuuskanta kuin puhemiehen vaalista puheen ollen tuli näkyviin myöskin valiokuntain puheenjohtajapaikkojen jakamisesta keskusteltaessa. Monet halusivat kokonaan syrjäyttää suomettarelaiset näiltä tärkeiltä paikoilta. Muistelen kainosti suositelleeni jonkinlaista suhteellisuutta, niin että jokainen ryhmä saisi puheenjohtajia suuruutensa mukaisesti, mutta tälle minun ”materiaalilleni” päämiehet vain hymyilivät. Vaalit kävivät kuitenkin kutakuinkin suhteellisuuden pohjalla.

Ensimmäisessä ryhmän kokouksessa puhuttiin alustavasti myöskin eduskuntatöistä ja suunniteltiin tehtäviä aloitteita.

Seuraavissa ryhmän kokouksissa käytiin asioihin käsiksi suurella hartaudella ja perinpohjaisuudella. Kaikista asioista pidettiin välttämättömänä etukäteen keskustella ryhmässä, aivan toisin kuin myöhemmin, jolloin jo oltiin tottuneempia ja samalla paatuneempia. Tämä perinpohjaisuus alkoi jo aloitteita suunniteltaessa. Oli tietenkin välttämätöntä panna vireille aloitteita kaikista niistä asioista, joista vaaliohjelmassa oli ollut puhetta, ja joista lupauksia oli annettu. Niinpä sitten tehtiinkin aloitteita runsaasti ja suurista asioista. Paitsi tärkeistä taloudellisista ja sosiaalisista kysymyksistä tehtiin monia aloitteita, jotka tähtäsivät eduskunnan vallan

laajentamiseen. Semmoisia olivat esimerkiksi eduskunnan budjetti-oikeuden laajentaminen, vastuunalaisen ministerihallituksen aikaansaaminen, päättämisvallan hankkiminen eduskunnalle tulliverotuksessa, valtion omaisuuden ja liikelaitosten hoidon perusteiden määräämisen siirtäminen eduskunnalle, yleisten maksujen määräämisoikeus eduskunnalle, äänestys eduskunnassa avoimeksi, aloiteoikeus eduskunnalle perustuslaki- ja kirkkolakikysymyksissä, välikysymysoikeuden laajentaminen ja äänioikeusrajoitusten poistaminen. Muista tärkeimmistä aloitteista mainittakoon kunnallisasetusten uudistaminen, maanvuokralaki, palkkaussäännön kumoaminen, työkyvyttömyys- ja vanhuusvakuutus, työttömyysvakuutus ym. Tämä luettelo osoittaa, miten paljon oli uudistettavaa ennen kuin Suomessa olisi päästy kansanvaltaisen hallinnon asteelle, ja mitä uudistuksia muillakin aloilla kipeästi kaivattiin. Luettelo oli komea ja tarkoitettu eräänlaiseksi jäiden lähdön aikaansaamiseksi. Valitettavasti kesti kymmenkunta vuotta ennenkuin tämäntapaisilla aloitteilla oli minäkäänlaista mahdollisuutta tulla toteutetuiksi.

Aloitteiden tekeminen jaettiin eri henkilöiden kesken, ja heidän aikaansaannoksensa tai ainakin niiden pääsisältö luettiin tavallisesti ryhmässä julki. Niiden johdosta saattoi ryhmässä vielä nousta keskusteluakin ennen kuin tiedettiin, missä muodossa ryhmä halusi ne tehtäviksi. Minun nimiini oli jäänyt aloite interpellaatio-oikeuden (välikysymysoikeuden) laajentamisesta. En ole aivan varma, oliko juuri se minun valmistamani; minun nimissäni se joka tapauksessa eduskunnalle jätettiin. Joitakin aloitteita minäkin tosin panin paperille.

Ryhmän „silmänstekevistä“ — „Marxilaisia“ ja „revisionisteja“

Näissä alkutoimissa pääsi jo hiukan tutustumaan ryhmätovereihinsa, ja aikaa myöten heitä oppi perusteellisemminkin tuntemaan niin hyvin vahvoilta kuin heikoiltakin puoliltaan. Se oli hieman sekalaista joukkoa. Oli toisia, joiden maine jo oli laajalti levinnyt ja jotka hyvin täyttivät paikkansa, ja taas toisia, jotka oli otettu, niin kuin sanotaan, ”pystystä metsästä”. Oli opillisen sivistyksen saaneita ja oli

itseoppineita. Yhdessä suhteessa he kaikki olivat samanarvoisia: kansa oli heille luottamuksensa antanut. Vieläpä toisessakin suhteessa: kaikki olivat uusia tulokkaita parlamentillisessa työssä. Vain Heikki Lindroosilla oli hiukan aikaisempaa kokemusta oltuaan kaksilla säätyvaltiopäivillä porvarissäädyn jäsenenä. Ursinkin oli joskus istunut aatelissäädystä. Kaikille muille työ oli uutta ja outoa.

Lähinnä kiintyi tietysti huomio "silmäntekeviin" eli napamiehiin. Näistä oli Valpas alussa ehdottomasti numero yksi. Oli vaikea sanoa, mihin hänen vaikutusvaltansa oikeastaan perustui. Nähtävästi hänen päätoimittaja-asemaansa "Työmies" lehdessä. Sen palstoilla hän voi päivittäin ohjata joukkojen mielipiteitä, milloin innostaa, milloin kiihottaa, usein myöskin ärsyttää toisella kannalla olevia vastaan. Kokouksissa hän harvoin otti osaa keskusteluun. Milloin hän sen teki, olivat hänen lausuntonsa hiukan samanlaisia kuin kirjoituksenakin: enimmäkseen ilkeilyä ja kyynillisyyttä. Tuntui kuin hän olisi puhunut ulkopuolella huuliensa, tarkoittamatta juuri sitä mitä sanoi. Semmoista oli hänen esiintymisensä ryhmässä niinä harvoina kertoina, jolloin hän käytti puheenvuoroja. Hän hyökkäsi mielellään toisia vastaan, mutta oli tällaisten ihmisten tapaan hyvin arka omasta nahastaan. Jos joku ryhtyi häntä arvostelemaan, pahastui hän kovin ja piti sitä suurena loukkauksena. Havaitsin pian, että häneltä sai parhaiten olla rauhassa, jos hänen hyökätessään antoi riittävän lujasti takaisin. Hän haki alati jotakin erikoisuutta, millä olisi voinut erota joukosta. Kerran hän laiminlöi ryhmän jäsenmaksun suorittamisen. Olin silloin ryhmän taloudenhoitaja ja tein velvollisuuteni mukaisesti siitä ilmoituksen ryhmälle. Kun Valpas edelleen kieltäytyi, katsottiin hänen eronneen ryhmästä. Myöhemmin hän sitten kyllä maksoi rästinsä, vieläpä korkoineen. Koron palautin kieltäytyen sitä vastaanottamasta. — Kerran ryhmän naiset nostivat suuren metelin erään hänen sanomalehtikirjoituksensa johdosta. Hän oli siinä tavallistakin kyynillisemmin käsitellyt eduskunnan naisia ja näiden suhteita miehiin. Naiset pitivät kirjoitusta liikkaisen mielikuvituksen tuotteena, siveettömänä ja heitä halventavana, sekä vaativat toimenpiteitä. Valpas selitti kirjoittaneensa "leikkillisesti", ja että kirjoitus oli tarkoitettu "lehden irtonumerojen myynnin lisäämiseksi". Asia haudattiin, kun se hiukan vanheni.

Yrjö Sirola.

Luonteeltaan Valpas oli ihmisarka, melkein erakko. Hän voi toisinaan viikkomääräksi hakeutua eristyneisyyteen, niin ettei kukaan saanut häntä tavata. Hänen kanssaan oli vaikea päästä juttusille niin kuin muiden kanssa, eikä tavallista keskustelua juuri saanutkaan käyntiin. Vaikka kymmenkunnan vuoden aikana jouduin olemaan yhtäkaa hänen kanssaan eduskunnassa ja muuallakin, jäivät aivan luetuiksi ne kerrat, jolloin vaihdoimme muita sanoja kuin korkeintaan hyvän päivän. Keskustelutyylinsä oli omalaatuista; hän ei sinutellut eikä teititellyt ryhmätovereitaan, vaan saattoi esimerkiksi kiertää tämän pulman kysymällä: onko tullut käytyä siellä ja siellä. Valppaan eristyneisyydestä johtui, ettei hänen kanssaan voinut etukäteen neuvotella esilläolevista tärkeistäkään ratkaisuksista, mikä poliittisessa toiminnassa kuuluu säännölliseen asiain menoon. Ratkaisun tapahduttua hän sen sijaan kyllä oli valmis purevastikin arvos-telemaan, jos oli osuttu väärään, toisinaan muulloinkin. Varsinainen yhteistyö oli hänen kanssaan näistä syistä jotensakin toivotonta. Mutta myönnettävä on, että hänen vaikutusvaltansa työväenjoukkoihin oli suuri, sekä että hän työväen järjestötoiminnassa oli saanut paljon aikaan.

Aivan toisenlainen luonteeltaan oli Yrjö Sirola. Hän oli avoin ja päivänpaisteinen. Alati valmis keskustelemaan ja väittelemään sekä hyvin toverillinen. Aloiterikas ja työkykyinen hän myöskin oli, mikä

Matti Paasivuori.

erikoisesti tuli näkyviin hänen lyhyenä puoluesihteerikautenaan. Herkkä vaikutteille kun oli, hän antoi vahvempien luonteiden helposti kuljettaa itseään.

Taavi Tainion olin tavannut jo aikaisemmin Turussa asuessani. Havaitsin jo silloin hänet aivan ensiluokkaiseksi puhujaksi ja ennen kaikkea väittelijäksi. Nämä hänen ominaisuutensa tulivat erinomaiseen käyttöön hänen kansanedustajana ollessaan. Hänen terävä erittelytaitonsa, hiukan satiirinen ja toisinaan pilkallinenkin puhetaisonsa tapasivat aina maalinsa. Rantakari, Uuden Suomettaren lehteripakinoitsija, vertasi häntä puhujana mustalaissoittajaan, joka voi "ilman nuotteja soittaa hotj' miten paljon vaan". Tainion kanssa oli väittelyssä aina helisemässä, vaikka hänellä olisi ollut vääräkin asia, ja sitä pahemmin, jos hän ajoi oikeata asiaa. Amerikassa käytyään hän oli lisäksi oppinut sen maan kokoustapoja ja reipasta esiintymistä. Kaikki nämä ominaisuudet tekivät hänen puheensa semmoisiksi, että niitä aina kuunneltiin.

Vanhempaan ikäpolveen kuuluvista olivat Paasivuori ja Turkia, molemmat todellisia luonteita. Vanhan Paasi-Matin tunsi koko Suomen kansa. Hän oli rehellinen ja vilpitön israeliitta, jossa ei petollisuutta ollut. Kaikenlainen taktiikkapeli oli hänelle vierasta. Jöröluontoinen, mutta samalla perin hyväntahtoinen. Hidas liikkeiltään

ja samoin ajatuksiltaan, mutta sitkeä pitämään kiinni siitä, mitä kerran oli päähänensä saanut. Muisti hänellä omalla alallaan — työväenlainsäädäntöä koskevissa asioissa — oli aivan erikoinen. Eduskunnassa Paasivuori oli työnantajain keskusliiton toimitusjohtajan, Axel Palmgrenin antipodi. Jos Palmgren esiintyi, katsoi Paasivuorikin velvollisuudekseen esiintyä ja huomauttaa missä ”Palmkreeni” oli ollut väärässä. — Toinen Matti, Turkia, oli monessa suhteessa edellisen vastakohta. Hänen ajatuksenjuoksunsa oli paljon vilkkaampi ja hän oli vastaanottavaisempi kaikelle uudelle. Hänen mielihalujaan oli väitellä, ja hänessä oli melkoinen annos asianajajaa; puolueen kanneviskaaliksi häntä toisinaan sanottiinkin. Turkia oli oppinut sujuvasti kirjoittamaan, niin että hänen kirjoituksiaan luki mielellään. Hän oli hyvin epäluuloinen, mutta kun pääsi voittamaan hänen luottamuksensa hänen ystävyytensä oli horjumaton. Turkia kirjoitteli mielellään runoja, samoin kuin vaimonsakin, joka kotioloissa oli hyvin epäkäytännöllinen.

Tokoi ei eduskuntaan tullessaan millään tavalla kuulunut huomattuihin ryhmän jäseniin. Muistan vielä, miten häntä alkuaikoina melkoisen uteliaasti tarkastelin. Hän oli tavallisen maalta tulleen vilkkaan pojan tapainen. Mutta hänellä oli terävä havaintokyky ja hän kävi alusta alkaen hanakasti ja vähääkään epäilemättä käsiksi asioihin, joista hänellä ei olisi luullut olevan aavistustakaan. Vuosikausien oleskelu Amerikassa oli antanut hänelle varmuutta, mistä johtui, että hän osallistui mielellään keskusteluun. Vuosien varrella hän kasvoi ohi monen muun ja oli ennen pitkää ryhmän huomattavimpia jäseniä, kohosipa ryhmän puheenjohtajaksikin ja lopulta ensimmäiseksi ryhmän asettamaksi puhemieheksi, minkä tehtävän hän suoritti tunnustusta ansainneella tavalla. Puhujan edellytyksiä hänellä oli alusta alkaen, ja tässä taidossa hän myöhemmin kehittyi kernaasti kuulluksi tunnepuhujaksi. Vaikka Tokoi yleensä osasi hyvin hillitä itsensä, asui hänessä pohjimmaltaan kiivas pohjalainen luonne. Tämä tuli kerran näkyviin hänen johtaessaan puhetta ryhmän kokouksessa. Ryhmä oli tavallista juonikkaammalla päällä, niin ettei asiain käsittelystä tahtonut tulla mitään. Riideltiin vain ja tehtiin vastaväitteitä. Lopulta Tokoi kiivastui, löi nuijansa lujasti pöytänsä, kirosi väkevästi: ”P—le teidän kanssanne viitsiköön”, ja jätti

paikkansa. Nuijan varsi katkesi ja lyönnin voimakkuudesta vasara lensi vastapäiseen seinään. Tällöistä sattui kuitenkin aniharvoin.

Ryhmään kuului myöskin kaksi Wuolijoen veljestä, jotka heti alusta alkaen työntyivät eturiviin. Vanhempi, Wäinö, oli oikeastaan kemisti, joka oli antautunut opettajan ammattiin. Opettajana hän varmaankin oli hyvin onnistunut, sillä poliittisistakin kysymyksistä keskusteltaessa hänen tapanaan oli opettavaiseen tapaan selittää vaikeita asioita, niin että perehtymättömätkin helposti ymmärsivät. Aina iloisena ja hersyvästi nauravana oli hän hauska toveri. Ystävystyin alusta alkaen hänen kanssaan. — Sulo, nuorempi veli, oli epäilemättä teräväpäisempi, mutta häntä oli vaikea ottaa vakavasti. Hän ei itsekään ottanut mitään vakavasti. Hän kuului niihin ihmisiin, joista mielellään käytetään nimitystä "ylenannettu". Aina täynnä koirankujeita, pientä "kanaljavikkelyyttä" ja kiusantekoa sekä ilkeilyäkin. Eipä sen vuoksi ollut ihme, että hänen isänsä, vakava entinen talonpoikaissäädyn jäsen, Sulon tultua valituksi eduskuntaan, oli sanonut (Sulon oman kertoman mukaan): "Ennen valit-

tiin valtiopäiville vakavia, kristillismielisiä ja kokeiltuja kansalaisia, joihin kansa voi luottaa. Nyt näyttään valittavan parrattomia nuorukaisia, joille mikään ei ole pyhää ja jotka eivät edes ole kristittyjä." Sulo teki eduskunnassakin monenlaisia kureja. Kerran hän ehdotti Tainiolle vetoa, että saa Sippolan rovastin Vuorimaan puhumaan, vaikkei tämä pyydä puheenvuoroa. Veto lyötiin. Sulo vei puhemiehelle Vuorimaan nimessä puheenvuoronpyynnön. Svinhufvud ei kiinnittänyt huomiota siihen, kuka lapun oli tuonut ja huusi vuorollaan Vuorimaan nimen. Vuorimaa nousi ylös, katseli hiukan hölmistyneenä ympärilleen, mutta ryhtyi sitten puhumaan, aluksi paikaltaan. Kun puhetta riitti yli kahden minuutin, komensi puhemies hänet lavalle jatkamaan, kuten sääntö on. Vuorimaa jatkoi vielä sielläkin hyvän tovin ja teki lopuksi vielä oman ehdotuksensakin, josta oli äänestettävä. Sulo voitti vetonsa ja nauroi tyytyväisenä. "Ylenannettu" hän oli, mutta hauska seurassa ja täynnä loppumattomia iloisia juttuja. Kyllä hän työtäkkin sentään teki, ja varsinkin maatalousasiat ja torpparien asema kuuluivat hänen erikoisharrastuksiinsa.

Seuraavissa vaaleissa ilmestyi ryhmään kolmekin uutta edustajaa, jotka pian kiipesivät huomattavaan asemaan. Heistä kaksi, Edvard Gylling ja Otto Wille Kuusinen, olivat molemmat saman ikäisiä ja molemmat yliopistollisen arvon saavuttaneita, edellinen tohtori, jälkimmäinen maisteri. Kolmas, Yrjö Mäkelin, oli entinen suutari, joka sittemmin oli kunnostautunut sanomalehtimiehenä ja poliitikkona.

Gylling ei mielestäni harrastuksiltaan oikeastaan ollut poliitikko, vaan tyypillinen tiedemies. Tutkiessaan maamme yhteiskunnallisia oloja, varsinkin torpparikysymystä, miltä alalta hän oli väitellytkin, hän oli päätenyt sosialismiin. Gylling oli älykäs ja suunnattoman työkykyinen, oikea germaaninen työjuhta, hyväntahtoinen ja loppuun saakka hieman poikamainen. Hän ei käsittääkseni pyrkinyt mihinkään johtavaan asemaan puolueessa. Mutta kun hänen työkykynsä havaittiin, hänelle työnnettiin tehtävä toisensa jälkeen, niin että hän lopulta oli raskaasti kuormitettu. Saamansa tehtävät hän suoritti aina tunnollisesti ja kunnollisesti. Gylling oli suuresti Kuusisen vaikutuksen alainen ja noudatti mielellään tämän linjoja.

Kuusinen sen sijaan oli synnynnäinen poliitikko. Se oli tullut näkyviin jo hänen koulu- ja ylioppilasaikoinaan. Nuorena ylioppilaana

Edvard Gylling.

hän oli kuulunut suomettarelaiseen Nuijaan, ollen sen innokkaita jäseniä. Marraskuun suurlakon aikoina hän oli tehnyt kääntymyksen liittyen sosiaalidemokraattiseen puolueeseen. Teräväpäisenä ja loogillisesti ajattelevana hän oli pian paneutunut sisälle sosiaalidemokraattiseen ajatusmaailmaan, varsinkin saksalaisten sosialistien esittämiin teorioihin, ja voi siten pian esiintyä oppimestarina vanhemmillekin puoluetovereilleen. Hänen harrastuksensa liikkuvatkin pääasiassa teoreettisissa kysymyksissä. Tämänluontoisista asioista keskusteltaessa hän mielellään osallistui väittelyyn. Alkuaikoina Kuusinen oli vahva demokraatti ja ajoi muita voimakkaammin eduskunnan vallan lisäämistä. Hän varoitti usein anarkistisista ja syndikalistisista menettelytavoista ja kirjoitteli niitä vastaan. "Työmieheissä" esiintyessään hän käytti usein nimimerkkiä "Kirja-Ville", ja näitä kirjoituksia lueskeltiin mielellään, koska niissä aina oli omintakeisia mielipiteitä, kuten esimerkiksi hänen ryhtyessään oikein hartiavoimalla vastustamaan lapsirajoitusta. Hänen ensimmäinen kirjoitussarjansa "Työmieheissä" sisälsi ankaran hyökkäyksen kirkkoa vastaan. Puhujana Kuusinen ei ollut erikoisemmin vaikuttava; hänen kirjoituksensa olivat paljon parempia. Ei puheiltakaan voinut kieltää loogillisuutta, mutta esittämistapa oli hieman erikoinen. Huomiota herätti, että hänen lauseisiinsa oli tarttunut eräitä tarpeettomia liikasanoja, niin kuin monelle muullekin on käynyt. Kuusisen tapana oli melko usein aloittaa lauseensa sanoilla: "Ottia tuota, ottia tuota". Yleensä ei ole tunnettua, että hän väke-

vien poliittisten vaistojen ohella harrasti estetiikkaa ja myöskin — musiikkia, ottaen viimeksimainitussa oppitunteja Diktoniuksen johdolla. — Kuten tunnetaan, muutti Kuusinen Venäjän vallankumouksen jälkeen kokonaan mielipiteensä ja antautui palvelemaan diktatuuria.

Yrjö Mäkelin oli omalaatuinen mies. Entisenä suutarina ja itseoppineena hän oli opetellut hyvän kirjoitustaidon, jonka avulla aluksi "Kansan Lehdessä" ja myöhemmin muissa lehdissä oli hankkinut itselleen huomattavan aseman työväenliikkeessä. Hän oli synnynnäinen "julistaja". Niin hyvin hänen kirjoituksensa kuin puheensakin tavoittelivat korkealentoisuutta ollen säännöllisesti eräänlaista suuntien hakemista, "julistamista". Tästä johtui, että monet valtiollisessa elämässämme tärkeiksi muodostuneet julistukset, kuten Forssan puoluekokouksen äänioikeusjulistus sekä vuoden 1905 marraskuun suurlakon aikainen "punainen julistus" olivat hänen laatimiaan. Puhujana hän ei mielellään esiintynyt, ei ainakaan valmistautumatta, mistä johtui, että häntä ryhmässä harvoin saatiin kuulla. Eduskunnassa esiintymisensäkin hän valitsi vain tärkeimpien asiain yhteydessä, valmisti silloin huolellisesti puheensa ja luki ne aina paperista. Kaikessa esiintymisessään Mäkelin aina tavoitteli arvokkuutta. Hänen jokainen eleensä, jokainen äänenpainonsa tuntui etukäteen harkitulta, ikäänkuin hän olisi seisonut filmikameran edessä. Eräs hänen ihailijoistaan kuvasi häntä mieheksi, joka aina ajattelee minkä vaikutuksen hänen esiintymisensä tekee. "Vaikkei hän muuta tekisi kuin katselisi kenkiään, olivatko ne riittävästi kiilloitetut, luo hän niihin katseensa aina arvokkaalla ja vaikuttavalla tavalla."

Mäkelin oli suuri voima työväen valtiollisessa elämässä. Hänen heikkoutenaan oli mielipiteiden häilyväisyys, mikä kai suureksi osaksi johtui hänen vastakohtaisuusasenteestaan Valppaaseen. Alkuaikoina hän oli puolueen oikean siiven johtohenkilöitä ja taisteli Valppaan vaikutusta vastaan. Kun hänen tämän "revisionistisen" asenteensa johdosta oli erottava "Kansan Lehden" toimituksesta, perusti hän lokakuussa 1906 oikeistososialistisen "Oikeus" lehden, jonka ohjelmaan kuului "siltasaarelaisuutta" vastaan taistelemisen.

Mäkelinin varsinaiseksi suuruudenajaksi tuli vuosi 1917, jolloin hän asettui itsenäisyystaistelun johtoon. Viimeisinä vuosinaan Mäke-

lin, kuten tunnettua, vankilassa olonsa myrryttämänä, rikkoi välinsä koko entisyyteensä siirtyen kommunistien leiriin.

Tähän saakka on ollut puhetta vain napamiehistä. Kohteliaisuus vaatii omistamaan huomiota myöskin napanaisille — kai nimitys tasapuolisuuden nimessä on sallittu. Sellaisiakin, jo ennestään mainetta saavuttaneita naisia ryhmässä oli alusta lähtien.

Heistä Miina Sillanpää oli sekä nimeltään että maineeltaan tunnetuin. Olin hänet nähnyt aikaisemmin parissa puoluekokouksessa, mutta vain etempää. Hänellä oli se maine, että hän maan ”piioista” oli pahasisuisin. ”Piikakenraaliksi” häntä rouvien keskuudessa kutsuttiin. Lähemmin häneen tutustuessa havaitsi, että hän oli rauhallinen ja johdonmukaisesti ajatteleva nainen, jolla oli elämässään selvä päämäärä. Kun hän avasi suunsa, kuunneltiin aina, mitä hänellä oli sanottavaa. Paras todistus hänen kansansuosioistaan on se, että häntä aina mainitaan etunimellään. Hän on aina vain Miina, samoin kuin Paasivuori oli Matti.

Toinen entuudestaan laajemmin tunnettu ryhmän naisjäsen oli Hilja Pärssinen. Hän oli opettajatar, mutta oli enemmän tunnettu Hilja Liinamaan nimeä käyttävänä runoilijana. Puoluehommissa hän oli jo kauan liikkunut, varsinkin kotipaikkakunnallaan Viipurin puolella. Siellä asuessani olin paikallisesta ruotsinkielisestä lehdestä lukenut hänestä seuraavan muistiin jääneen mainesanan: ”Allas vår Hilja med sitt praktiga munläder” (Meidän kaikkien Hilja, jolla on mainio suuvärkki). Tällä Hiljalla oli vakiintunut asema työväen naisliikkeessä, jonka eturivin naisia hän oli. Ryhmässä hän ei kuitenkaan koskaan saavuttanut varmaa asemaa. Hän oli haihatteleva ja toisinaan oikuttelevakin.

Jotkut ensimmäisissä eduskunnissa mukana olleet ryhmän jäsenet ovat myöhemmin kääntäneet selkänsä puolueelle, joko vetäytyen hiljaa syrjään tai kääntyen sen vastustajiksi. Viimeksimainituista muistuu mieleeni varsinkin Mikkelin vaalipiiristä valittu kansakoulunopettaja Josua Järvinen. Hän oli aikanaan kiihkeimpiä ryhmän jäseniä ja toisinaan vaikeasti hillittävissä, kun hän halusi suoraa päätä rynnätä vahvojakin varustuksia vastaan. Hänen keppihevoseensa, erikoisharrastuksenaan, oli kirkon- ja uskonnonvastainen toi-

minta. Kerran eduskunnassa oli käsiteltävänä jokin näistä hänen harrastuspiiriinsä kuuluvista asioista, kunhan ei vain ollut jumalanpilkkaa koskevien pykäläin rikoslaista poistamista koskeva ehdotus. Näimme että Järvinen oli asiasta valmistanut laajan kirjoitetun puheenvuoron. Kun keskustelu jo oli venynyt pitkäksi ja puoliyö oli käsillä, katselimme levottomina hänen käsikirjoituspinkkaansa. Lopulta mentiin hänen luokseen varoittamaan, ettei hän vaan enää rupeaisi sitä eduskunnalle lukemaan. "Voi, voi!" valitteli Järvinen. "Ymmärtäkäähän nyt minua. Vaimoni istuu tuolla lehterillä. Hän on tullut maalta eduskuntaa seuraamaan ja hänen kunniakseen olen valmistanut puheeni." Näin voimakkaiden syiden edessä täytyi nöyrästi mykistyä ja alistua kuulemaan hänen saarnaansa. — Myöhemmin Järvinen suurella melulla erosi puolueesta parhaansa mukaan liaten entistä pesäänsä ja siirtyen suomalaiseen puolueeseen. Taisi sen jälkeen lukea maisteriksi. Joka tapauksessa hän lopun ikäänsä Porin puolessa vaikutti kansakoulujen tarkastajana ja hartaana kristittyinä. Semmoiset ihmiskohtalot eivät ole harvinaisia.

Monesta muustakin ryhmän jäsenestä olisi yhtä ja toista kerrottavaa. Riittäkööt kuitenkin nämä lyhyet merkinnät näkyvimmistä ryhmän jäsenistä.

Mitä itseeni tulee, tyydyin ensimmäisissä eduskunnissa ja myöskin ryhmässä pääasiassa olemaan kuuntelijana ja katselijana. Tunsin itseni valmistumattomaksi esittämään mielipidettäni niistä suurista asioista, joista siellä oli tehtävä ratkaisuja. Suuripuli ei myöskään vaivannut eikä vaatinut esiintymään. Harvoin käytin sen vuoksi puheenvuoroa, mutta olin sen sijaan "vankka äänestäjä", kuten niistä ryhmän jäsenistä sanottiin, jotka kuuluivat maan hiljaisiin. Palvelin kaikki asteet tunnollisesti lävitse suorittaen minulle uskottuja tehtäviä. Esiinnyin kuten noviisit tavallisesti saavat esiintyä ryhtyesään puolueessa toimimaan. Puoluejärjestöissä pannaan uudet tulokkaat aluksi palvelemaan ovenvartijoina ja järjestysmiehinä. Jos he näissä toimissa tunnollisesti suorittavat tehtävänsä, saattavat he ajan mittaan päästä jo ääntenlaskijoiksi ja pöytäkirjan tarkastajiksi, kunnes heille joskus vuosien päästä ehkä uskotaan sihteerin tai kerassaan puheenjohtajan luottamustehtävä. Minä sain sentään aloit-

taa niin korkealta kuin valmisteluvaliokunnan jäsenenä ja ryhmän sihteerin asemassa. Panin toimeen semmoisen uudistuksen, että kirjoitin pöytäkirjat koneella, mihin pöytäkirjantarkastajat olivat kovin tyytyväisiä. Muutaman vuoden päästä kohosin taloudenhoitajaksi; kaipa liikeopiskeluni katsottiin tarjoavan takeet siitä, että pysyisin siihen kuuluvat tehtävät hoitamaan. Karhusinkin tarmokkaasti ryhmän jäseniltä jäsenmaksuja ilmoitellen kokouksien päättyessä, että "Tannerin pankki avataan nyt ja ottaa vastaan talletuksia". Koetin samalla säästäväisesti hoidella ryhmän vähäistä taloutta, niin että yhteisessä kassassa aina oli rahaa kaikkiin tarpeisiin. Sainkin aina reilusti tilivapauden. — Joskus vuosien kuluttua kohosin kerrassaan ryhmän puheenjohtajaksi, mikä osoittaa, että ahkeruus ja tunnollisuus aina huomataan ja palkitaan. Mutta se on jo toinen juttu.

Yleisestä asennoitumisestani jouduin kuitenkin poikkeamaan eräässä asiassa, josta tavallaan muodostui vedenjakaja ryhmän eri suuntien välillä. Ryhmässä oli silloin, kuten aina myöhemminkin, "jyrkkiä" ja "maltillisia" (oikeaoppisia ja realisteja). Myöhemmin näistä vakiintuivat nimitykset "marxilaiset" ja "revisionistit". Edellisiä sanottiin jokapäiväisessä keskustelussa myöskin "siltasaarelaisiksi", koska "Työmiehen" päämaja sijaitsi Siltasaarella. Näiden kahden ryhmän mielipiteet törmäsivät vastakkain monessakin asiassa, mutta kiivaimmaksi ja pitkäaikaisimmaksi kävi väittely, kun esillä oli niin proosallinen asia kuin suostuntaverojen myöntäminen.

Asia oli sillä tavalla, että eduskunnan budjettioikeus oli varsin rajoitettu, oikeastaan mitätön. Kaikki valtion säännölliset tulot olivat hallituksen tuloja ja valtion varat hallituksen varoja, joiden suhteen eduskunnalla ei ollut minkäänlaista sananvaltaa. Mutta jos hallitus säännöllisten tulojen lisäksi tarvitsi menojen peittämiseksi lisätuloja, sen oli käännyttävä eduskunnan puoleen pyytäen sitä myöntämään nämä lisätulot ns. suostuntojen muodossa. Tällöisiä suostuntaveroja olivat paloviinasta, mallasjuomista ja pelikorteista kannettavat verot samoin kuin leimavero, johon myöskin perintövero kuului. Oikeastaan suostunnatkin olivat muodostuneet vakinaisiksi tuloiksi, kun niitä oli kannettu vuosikymmeniä. Niistä päätti eduskunta joka tapauksessa vuodeksi kerrallaan. Tässä tarjoutui edus-

kunnalle ainoa mahdollisuus tarkastaa valtion budjettia, koska se suostuntoja myöntäessään voi ulottaa harkintansa budjettiin kokonaisuudessaan.

Kun tsaarin Venäjä alkoi rettelöidä eduskunnan kanssa, ja varsinkin sen jälkeen kun Suomen valtion varoista lainvastaisesti maksettiin sotilasmiljoonia Venäjän valtiokassaan, alettiin ryhmässä vaatia, että eduskunnan olisi vastattava tähän kieltämällä suostunnat. Vaadittiinpa, että olisi äänestettävä koko budjettia vastaan ja siten kieltävä hallitukselta varat. Nämä olivat Saksasta tuotuja ajatuksia; siellä oli aika ajoittain ehdotettu, että valtiopäivät äänestäisivät budjettia vastaan. Ero Saksan ja Suomen välillä oli kuitenkin huomattava. Ensinnäkin eduskunnalla Saksassa oli budjettioikeus, meillä sitä ei ollut. Saksan valtiopäivillä sosialistien osuus lisäksi oli siksi pieni, että enemmistö olisi vastalauseista huolimatta myöntänyt varat; meillä taasen sosiaalidemokraattinen ryhmä edusti kahta viidettäosaa koko eduskunnasta, joten sen kannanotoilla oli paljon suurempi merkitys, joskin enemmistö täälläkin varmaan olisi varat myöntänyt.

Suostuntaverojen kieltämistä koskeva kysymys oli hyvin monimutkainen. Tuntui luonnottomalta päästää semmoiset tuotteet kuin paloviina, mallasjuomat ja pelikortit verovapaiksi, kun hallituksella oli mahdollisuus kantaa puuttuvat summat esimerkiksi viljatullien korotuksella tai myymällä valtion metsiä. Hallitus olisi sitäpaitsi voinut tulla toimeen kokonaan ilman näitä tuloja supistamalla vastaavassa määrässä sivistysmenoja, kuten se ajoittain tekikin. Suostuntain kieltäminen olisi siten jäänyt iskuksi ilmaan. Käytännössä se olisi merkinnyt sitä, että kaikki meidän harrastamamme sosiaaliset uudistukset olisivat varain puutteessa jääneet toteuttamatta.

Tämä riitakysymys pysyi vuodesta 1909 alkaen vuosikausia päiväjärjestyksessä. Valtiovarainvaliokunnan jäsenenä olin tullut vakuutuneeksi suostuntojen kieltämisen tehottomuudesta ja ryhdyin siihen suuntaan käyviä ehdotuksia vastustamaan. Kirjoitin Porin lehteen siitä kokonaisen artikkelisarjan. Ryhmässä siitä käytiin kiivaita keskusteluja monet pitkät illat. Kielteinen kanta hävisi parina ensimmäisenä vuotena ryhmässä suoritetuissa äänestyksissä. Mutta vuonna 1911, jolloin venäläinen sorto jo oli yltynyt sietämättömäksi, asettui

ryhmän enemmistö suostuntain kieltämisen kannalle. — Näiden keskustelujen ajoilta vakiintuivat nimitykset marxilainen ja revisionisti — nekin saksalaista tuontitavaraa. Minäkin sain silloin revisionistin nimen, mitä olen pitänyt kunnianimityksenäni, samoin kuin vuosikymmentä myöhemmin nimitystä "noske" tai "emänoske".

Myöskin puhemiehen vaalikysymyksestä jatkui väittelyä vuosi vuodelta. Siinä esiintyi monta eri kantaa, joita vuorotellen kokeiltiin. Ensimmäisissä vaaleissa ryhmä äänesti porvarillista puhemiestä es-tääkseen suomettarelaisen puhemiehen valituksi tulon. Kun perustuslailliset saivat enemmän edustajia kuin suomettarelaiset, eikä meidän apuamme enää tarvittu, äänesteli ryhmä tyhjillä lipuilla. Vasta vuonna 1913 ryhmä uskalsi asettaa oman miehensä puhemiehen tuolille, sillä kertaa Oskari Tokoin. Joskus jätettiin ryhmän jäsenille vapaat kädet menetellä vakaumuksensa mukaan, kun yhteisestä menettelytavasta ei voitu sopia. Vasta 1920 luvulla voitettiin lopullisesti tämä kammo puhemiehen paikkaa kohtaan. — Varapuhemieheksi ryhmä sen sijaan pyrki alusta alkaen saamaan oman miehensä.

Luottamustehtäviäkin alkoi vähitellen tippua osalleni ryhmän taholta. Puhumattakaan siitä, mitä luottamustehtäviä minulle eduskunnassa annettiin, valittiin minut vuonna 1910 puolueen edustajaksi sosialistisen internationaalin (II:n internationaalin) sihteeristöön. Edellisenä vuonna edustajana oli ollut Sirola, mutta hänen matkustettuaan Amerikkaan tuli tämä luottamustehtävä minun osalleni.

Eduskunnan istunnot olivat todellisia „täysi“-istuntoja

Eduskunnan ensimmäisen täysistunnon avasi valtiopäiväjärjestyksen määräysten mukaisesti sen vanhin jäsen, ikäpuhemies Iisakki Hoikka Oulun läänin pohjoisesta vaalipiiristä. Hän piti kauniin alkajaispuheen ja kehoitti eduskuntaa valitsemaan itselleen puhemiehen ja varapuhemiehet. Tämä Iisakki Hoikan kunniatehtävä muodosti hänen elämänsä kohokohdan. Hän kuului sen kunniaksi lopun

ikänsä käyttäneen arvonimeä "ikäpresidentti". Sen hän tunnollisesti merkitsi kestikievariin päiväkirjoihin ja muihin papereihin, joissa titteliä kysyttiin.

Puhemiehiksi tulivat valituiksi Pehr Evind Svinhufvud, Nils Robert af Ursin ja E. G. Palmén. Maailman kansanvaltaisimman eduskunnan ensimmäisenä tekona oli siten kolmen aatelismiehen valitseminen johtoonsa. Tällä teolla kunnioitettiin myöskin vanhaa säätyeduskuntaa, missä jokainen heistä oli ensimmäisen parlamentillisen koulutuksensa saanut. Irvihampaat keksivät heille vielä lempinimetkin: Sikapää, Sekapää ja Äkäpää. (Selitykseksi on mainittava, että ensimmäinen näistä lempinimistä oli suoranainen suomennos, toinen johtui Ursinin hajamielisyydestä, ja kolmas oli asianomaisen nimien etukirjainten eegeepeeksi ääntämisestä johtunut.)

Täysistunnoissa oli paljon juhlallisempaa kuin ryhmäkokouksissa ja valiokunnissa. Vaikka toiselta puolen, jos sen aikaisia täysistuntoja vertaa nykyisiin parlamentin istuntoihin, elettiin niissä alkuaikoina paljon vapaammin ja reippaammin. Nykyään Suomen eduskunnalla on se maine, että se on maailman vakavin ja juhlallisin parlamentti. Alkuaikoina ei paljon seulottu puheita, vaan mies kuin mies kapusi pönttöön todistamaan. Välihuutojakin viljeltiin paljon ahkerammin kuin nykyään on tapana.

Istuntojen aikana oli hyvää aikaa tarkastella tätä joukkoa, jonka Suomen kansa oli lähettänyt itseään edustamaan. Se oli hyvin sekalainen seurakunta, arvattavasti melko oikea kuva koko kansasta. Joukossa oli monenlaista miestä ja naista. Oli monia huomattaviaakin henkilöitä. Ensimmäisiin eduskuntiin kansa oli valinnut useita silloisia eturivin miehiä ja naisia. Sosialisteihin kuuluvista on edellä jo useita esitelty. Porvarillisten taholla herätti huomiota varsinkin suomettarelaisten voimakas edustus. Heistä olivat tunnetuimmat J. R. Danielson- Kalmari, Hannes Gebhard, Aleksandra Gripenberg, Lauri Ingman, Alfred Oswald Kairamo, Arthur Lagerlöf, Akseli Listo, Ernst Nevanlinna, J. K. Paasikivi, E. G. Palmén, Mikael Soininen, A. H. Virkkunen sekä veljekset E. S. ja Y. K. Yrjö-Koskinen. Nuorsuomalaisilla oli kärkimiehinään Jonas Castrén, Lucina Hagman ja Antti

Mikkola, ruotsalaisilla Ernst Estlander, Emil Schybergson ja Karl Söderholm. Vuonna 1910 lisääntyi heidän ryhmänsä vielä niin vahvoilla nimillä kuin Julius Grotenfelt, Leo Mechelin, August Nyberg ja Rabbe Wrede. Maalaisliiton silloisen vähäisen ryhmän etunenässä oli Santeri Alkio ja hänen lähimpänä miehenään Kyösti Kallio, joka silloin oli valtiollisen uransa alkutaipaleella oltuaan tosin jo sitä ennen säätyvaltiopäivilläkin talonpoikaissäädyn jäsenenä.

Porvarillinen edustus oli siten hyvin vankka. Joukossa oli kokeneita valtiomiehiä, entisiä senaattoreja, professoreja, tohtoreita ja korkeita virkamiehiä. Mitä oli sosiaalidemokraateilla näiden vastapainoksi tarjottavana? Pieni kourallinen opillisen sivistyksen saaneita henkilöitä, jokunen sanomalehdentoimittaja joukossa, loput itseoppineita työmiehiä. Sikäli kuin opillisilla tiedoilla ja korkeilla virka-asevilla oli painoa, oli sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä surkeasti alakynnessä. Mutta sillä oli takanaan joukkoja ja järjestöjä. Ja näillä oli selvä ohjelma. Siihen sisältyi vaatimuksia, joilla oli selvä suunta: vähävaraisten aseman parantaminen. Sitä ryhmä myös parhaansa mukaan koetti pitää ohjeenaan.

Eräessä suhteessa voinee sanoa sosiaalidemokraattisella ryhmällä olleen puolellaan hieman kiistanalainen etu. Se oli nuori. Ja nuoruushan on semmoinen vika, joka vuosi vuodelta vähenee ja tarjoaa sen sijaan kehitysmahdollisuuksia. Joukossa oli useita, jotka eduskuntaan astuessaan olivat juuri täyttäneet tai pian täyttivät 26 vuotta. Vuonna 1881 syntyneitä olivat ainakin Matti Airola, Ivar Hörhammer, Kalle Hämäläinen, Alma Jokinen, Santeri Nuorteva, Armas Paasonen, Väinö Tanner ja Sulo Wuolijoki. Myöskin Edvard Gylling ja O. W. Kuusinen, jotka seuraavissa vaaleissa liittyivät joukkoon, olivat samana vuonna syntyneitä.

Eduskunta oli siten ensimmäisessä kokoonpanossaan ainakin porvarillisella siivellään paljon korkeatasoisempi kuin myöhemmin. Eduskuntatyö alkoi näet vähitellen kyllästyttää henkilöitä, joilla oli muita tärkeitä tehtäviä, minkä vuoksi monet myöhemmin jättäytyivät siitä pois. Vai olisiko tuo nimien loisto tuntunut meistä niin kirkkaalta sen vuoksi, että useimmat näistä nimeltään tunnetuista henkilöistä olivat osallistuneet valtiolliseen elämään jo parinkymmenen vuoden aikana ja siten saaneet nimensä jatkuvasti näkyviin?

Eduskunta syventyi heti ahkerasti asioihin. Aluksi oli kuitenkin esillä pari sen sisäistä työtä koskevaa kysymystä, jotka jo osoittivat mielipiteiden eroavaisuuksia. Edustaja E. S. Yrjö-Koskinen ehdotti, että istunnot aloitettaisiin rukouksella. Siitä väiteltiin kotvan aikaa ennen kuin äänestyksellä sovittiin, että rukous on yksityinen asia, jota ei ole tehtävä muotoasiaksi. — Toinen työjärjestykseen kuuluva kysymys koski tulkintaa. Kun eduskunnassa oli sekä suomalaisia että ruotsalaisia jäseniä, joista eivät ainakaan kaikki ymmärtäneet maan molempia kieliä, oli tulkinta jossakin määrin tarpeellinen. Ruotsalaiselta taholta ehdotettiin verrattain laajan tulkinnan käytäntöön ottamista. Paitsi sitä, että puhemiehen kaikki lausunnot olisi ollut esitettävä molemmilla kielillä, ehdotettiin, että edustajainkin lausunnot pääkohdiltaan käännettäisiin toiselle kielelle. Näin laajaan tulkintaan, joka olisi vaatinut paljon aikaakin, ei eduskunta suostunut. Puhemiehen tiedonannot sekä äänestusehdotukset päätettiin tulkita, mutta edustajain lausunnoista vain ruotsinkielisten puheiden ponnet. Ruotsalaisille rahvaanmiehille oli sen ohella hankittava yksityistulkki, joka tulkitsisi suomenkielisten puheiden sisällön. Pääasiassa tällä kannalla on senkin jälkeen pysytty.

Kun sukeltettiin varsinaisiin asiakysymyksiin, voi havaita, että oli pääasiassa kolmenlaisia kysymysryhmiä, joista keskusteleminen aiheutti kiivaita yhteentörmäyksiä.

Aivan ensimmäisenä puhdistettiin ilmaa perustuslaillisten ja suomettarelaisten välillä vanhojen riitakysymysten tiimalta. Näiden välistä erimielisyyttä oli jatkunut vuosisadan alusta alkaen, ja se oli katkeroittanut mielipiteitä porvarillisessa maailmassa. Se oli lopulta muuttunut taisteluksi virkapaikoista. Kun laillisuuden kannalla jyrkinä pysyneitä virkamiehiä poistettiin virkapaikoiltaan, astuivat myöntöväisyyskannalla olevat miehet heidän tilalleen. Siten siitä samalla kehittyi kysymys ruotsinkielisen virkamiehistön syrjäyttämisestä. Paraikaa olivat perustuslailliset kuitenkin vallassa, ja heidän muodostamansa Mechelinin senaatti "puhdisteli" vuorostaan suomettarelaisia pois. Ensimmäinen välien selvitys eduskunnassa tapahtui prokuraattorin kertomuksen yhteydessä. Siinä ei suinkaan sanoja

säästetty. Ellei aikaisemmin tienryt. havaitsi ainakin silloin, että näillä ryhmillä oli jotakin "kränää" keskenään.

Toisenlaisiksi muodostuivat rintamat kun kajottiin kysymyksiin, jotka jollakin tavalla sivusivat kieliasiaa. Ruotsinkieliset olivat siihen saakka olleet yksinmäärääjiä myöskin valtiollisella alalla. Heidän vaikutusvaltansa supistuminen vain kymmenenteen osaan yleisen äänioikeuden vaikutuksesta oli vielä niin tuore tapahtuma, että sen vaikutukset kirvelivät. He koettivat pelastaa valta-asemiaan niin paljon kuin mahdollista. Minkälaisiin pikkumaisuuksiin tässä suhteessa voitiin mennä, kävi ilmi kun esimerkiksi ehdotettiin, että Suomen Pankin sisäiseksi kieleksi otettaisiin suomenkieli, jota olisi käytettävä mm. kirjanpidossa. Tätä muutosta vastustettiin kiivaasti ruotsinkielisellä taholla. Suomenkieli pääsi kuitenkin vähitellen sille kuuluviin oikeuksiin. Samalla haluttiin välttää kaikkea, mikä saattaisi vivahtaa kielelliseen sortoon.

Tärkeämmiksi ja samalla pysyväisemmiksi muodostuivat rintamat, kun yhteiskunnalliset kysymykset olivat käsiteltävinä. Silloin oli raja jotenkin selvä: toisella puolella porvarillinen enemmistö, toisella puolella sosialistit. Välimailloilla oli sentään silloin tällöin joitakin näitä asioita harrastavia porvarillisia edustajia, joiden avulla yksiä ja toisia uudistuksia saatiin hyväksytyiksi. Tulokset eivät kuitenkaan alkuaikoina olleet millään tavalla huimaavia. Ja se, mitä eduskunnassa ehkä saatiinkin hyväksytyksi, saattoi juosta hiekkaan Pieterissa esiintyneen vastustuksen johdosta.

Suurin osa eduskunnan aikaa kului näinä vuosina kuitenkin maan valtiollista asemaa koskevien kysymysten käsittelemiseen ja Suomen oikeuksien puolustamiseen. Miten siinä onnistuttiin, siitä tulee jäljempänä lähemmin puhe.

Kun aivan uudet kansanainekset ensi kertaa pääsivät esittämään huoliaan ja toivomuksiaan, riitti niistä runsaasti puhetta. Olihan jokaisella niin paljon sydämellään, ja vaaliaikana oli päästy hyvään puhumisen vauhtiin. Eduskunnan pöytäkirjoihin puhuttiinkin ensimmäisellä istuntokaudella kokonaista 3 200 sivua, todellinen ennätysmäärä. Tavallisen pituiset istunnot, joihin myöhemmin on totuttu eivät silloin läheskään riittäneet asiain pohtimiseen. Ei ollut laisin-

kaan harvinaista, että istuttiin yötä myöten kello kahteen tai kolmeen, toisinaan aamuun kuuteen saakka.

Puhetulva aiheutui suuressa määrässä myöskin siitä, että etukäteen kirjoitettujen puheiden pitäminen tuli niin yleiseksi. Kun edustaja oli nähnyt sen vaivan, että oli etukäteen valmistanut puheen, ei hän raskinut sen pitämisestä luopua, vaikka monet muut ennen häntä olisivat ennättäneet sanoa melkein samat sanat, jotka hänellä oli paperilla. Kirjoitettuja puheita on muuallakin maailmassa pidetty, mutta niitä on myöskin pidetty vilkkaaseen parlamentilliseen elämään vähemmän sopivina. Niinpä esimerkiksi Saksan valtiokansleri vuosisadan alussa, von Bülow, joka tavallisesti piti puheensa vapaasti, ja oli niistä ylpeä, lausuu muistelmissaan: ”Olen vahvistunut vakaumuksessani, että saksalaisten parlamentaaristen käsittelyjen kieltämätön kuivuus ja pitkäpiimäisyys suuressa määrässä johtuu nykyisten parlamentaarikkojen taipumuksesta pitää pitkiä, kauan etukäteen valmistettuja, käsikirjoituksista luettuja yksityiskohtaisia esitelmiä. Tällaiset yksinpuhelut, jotka eivät kohdistu vastapuolen argumentteihin, eivät voi saavuttaa ranskalaisten väittelyjen vilkkautta ja tuoreutta. Nämä ovat todellisia välienselvittelyjä, joilla on välitön ja senvuoksi paljon suurempi teho.”

Tämä meidänkin nuoreen eduskuntaamme pesiytynyt tapa lukea pitkiä kirjoitettuja puheita antoi E. S. Yrjö-Koskiselle aiheen ehdottaa, että etukäteen kirjoitettujen puheiden pitäminen olisi muutammin poikkeuksin kiellettävä. Hän perusteli ehdotustaan aika hyvin ja se sai monelta taholta kannatustakin. Mm. Wäinö Wuolijoki tuki ehdotusta voimakkaasti huomauttaen nimenomaan siitä, miten suuresti keskustelun taso voittaisi, jos se muodostuisi enemmän väittelyn luontoiseksi. Ehdotus kaatui kuitenkin suuren enemmistön halutessa turvata itselleen tämän oikeuden. Nähtävästi pelättiin sitä, että monelta edustajalta jäisivät puheet pitämättä, elleivät he saisi niitä etukäteen kotonaan muovailta. Pääpuhujana ehdotusta vastaan esiintyi ed. Lagerlöf, joka pienestä mustakantisesta taskukirjastaan puhettaan lukien selitti olevansa niin ujo, että hän jäisi vallan mykäksi, jos paperit kiellettäisiin.

Laajoiksi paisuneita keskusteluja ei kukaan jaksanut yhtämittaa

paikallaan istuen seurata. Kun samaa asiaa pohdittiin toistakymmentäkin tuntia, väsyi siihen vähitellen jokainen ja alkoi etsiä itselleen vaihtelua. Useimmiten vetäydyttiin silloin kahvilan puolelle, vaikka siellä tilat olivatkin ahtaan puoleiset. Siellä tupakkavaliokunnassa juttu luisti niiltäkin, jotka eivät salissa halunneet suutaan avata. Usein siellä kaikui laulukin, joka nykyisessä eduskunnassa kokonaan on vaiennut. Varsinkin jos Nestori Huoponen ja Anton Kotonen sattuiivat yhtäikaa oleilemaan kahvilan puolella, saattoi olla jottenkin varma, että ennen pitkää saataisiin kuulla laulua. Molemmat olivat komeäänisiä laulajia, Huoponen kanttorina oikein ammatti-veisaaja. Hänellä oli kaikuva ja myöskin kestävä ääni. Siitä hän kertoi kokemuksiaan väittelytilaisuuksista vaalien edellä. Hän oli mm. joutunut ulkosalla pidetyssä kokouksessa väittelemään sosiaalidemokraattisen puolueen "ikuisen agitaattorin" Vilho Lehokkaan kanssa. Lehokas oli aluksi pitänyt hyvin puoliaan, mutta kun oli kahdeksan tuntia väiteltä, niin — Huoposen kertoman mukaan — "jopa Lehokkaan ääni laukesi". Väittelyä oli mahdoton jatkaa, kun toisen ääni vain vähän pihisi. Huoponen katsoi voittaneensa tämän kilpalaulannan.

Kaikille edustajille eivät kahvilan ahtaat tilat ja sen rajoitetut antimet kuitenkaan riittäneet. Silloin oli mukava poiketa vastapäätä Palokunnantaloa olevaan "Central"-ravintolaan, jossa valikoimat sekä ruuan että juomien puolesta olivat runsaammat. Tässä Sigrid-rouvan ravintolassa kuului voivan tavata monen edustajan pitkien yöistuntojen aikana istuskelemassa vakinaisena asiakkaana, kunnes ravintola kello yhden aikaan yöllä oli pakko sulkea. Äänestysten sattuessa joku "kuulona" ollut soitti sinne, jolloin koko parvi riensi äänestämään. Kun eduskunta jonkin vuoden päästä muutti Heimolaan, löytyi samanlainen kosteikko aivan Heimolaa vastapäätä olevassa "Uudessa Hotellissa". Se, kuten koko talokin, on jo hävinnyt ja sen tilalle on noussut Suomalaisen Säästöpankin liikepalatsi "Helsinki"-hotelleineen.

Kun pitkien istuntojen aikana alkoi tuntua ajan haaskaamiselta istua ilman työtä, eikä kahvilankaan puolelle aina tehnyt mieli mennä, keksin tuoda mukaan istuntoihin suomennostyötä. Mo-

nien yöistuntojen aikana suomentelin työväenkirjallisuutta, ja useampia kirjoja taisi näiden vuosien aikana tulla valmiiksi. Kun käytävän toisella puolella lähinnä minua istuva Aleksandra Gripenberg näki minun alati ahertavan kynä kädessä, tuli hän kerran kysymään, mitä minä oikein puuhasin. Selitettyäni hänelle työni laadun, innostui hänkin kirjallisiin töihin istuntojen varrella. Niin me monet yökaudet tuhertelimme papereihimme.

26-vuotiaan „maanisän“ harrastuksia

Eduskunnan puhetulvaa en puolestani paljon lisännyt. Niin paljon viisauden keskellä, mikä siellä kukoisti, tunsin omat tietoni ja ainakin haluni osallistua keskusteluun vähäiseksi. Ensimmäisten valtiopäivien aikana otin vain kerran puheenvuoron. Tämä ”neitsytpuheeni” käsitteli sosiaalidemokraattiselle nuorisoliitolle meikäläisten taholta ehdotettua valtion apurahaa — hyvin sopiva aihe nuorelle kansanedustajalle. Sitä oli monituntisen keskustelun aikana porvarilliselta taholta ankarasti vastustettu, pääasiassa sillä syyllä, että sosiaalidemokraattiset nuorisoseurat olivat puoluelaitoksia, joiden tehtävänä vain oli ”kasvattaa teräksisiä vallankumousmiehiä”, kuten eräskin puhuja sanansa asetti. En pyrkinyt niiltä tätä leimaa pois ottamaan, mutta väitin, että samanlaisiksi puoluelaitoksiksi olivat myöskin eriväriset porvarilliset nuorisoseurat muodostuneet. Niissä ei työläisnuoriso sen vuoksi voinut viihtyä. Keskustelun merkityksen voi arvata jo siitä, että siihen osallistuivat monet suurpuhujatkin, kuten Danielson-Kalmari, Jonas Castrén, Taavi Tainio ja Lauri Ingman. Sillä kertaa apuraha kiellettiin. Seuraavalla kerralla sosialistit saivat aikaan sen, että myöskin porvarillisilta nuorisoseuroilta evättiin apuraha. Tämä aikaansai vihdoin käänteen.

Edellä mainitsemassani väittelyssä käytti Lauri Ingman erään näiden aikojen valtiopäivien hauskimpia puheenvuoroja. Hän halusi kuvata sosialistiset nuorisoseurat kirkonvastaisiksi ja jumalankieltäjiksi, mikä syytös ei ollutkaan vallan perätön. Kun työväen keskuudessa siihen aikaan ahkerasti luettiin amerikkalaisen Ingersollin

uskonnonvastaisia kirjoja, luki Ingman niistä näytteeksi erään luvun, osoittaakseen, minkälaista kirjallisuutta työväen nuorisoseuroissa harrastettiin. Siinä kuvattiin parin henkilön esiintymistä viimeisellä tuomiolla.

Ensimmäisenä esiintynyt henkilö oli elänyt maallisen elämänsä aikana nuhteettomasti, rakastanut vaimoaan ja huolehtinut perheestään. Tällöin syntyivät seuraavat vuorosanat:

”— Kuuluitteko mihinkään seurakuntaan?

— En. Ne olivat hyvin ahtaita ja ulkokullattuja minusta. He olivat aina onnellisia tietäessään toisen olevan helvetissä.

— Uskoitteko kylkiluutarinan?

— Minkä kylkiluutarinan? Tarkoitatteko tuota Aatamin ja Eevan juttua? En. Minusta se oli enemmän kuin voin sulattaa.

— Viekää hänet helvettiin!”

Seuraava kuulusteltava ilmoitti kuuluneensa seurakuntaan ja sen ohella Nuorten Miesten Kristilliseen Yhdistykseen. Hän oli ollut pankin kasöörinä ja karannut sadantuhannen dollarin ja naapurinsa vaimon kanssa. He olivat laulaneet samassa kirkkokuorossa.

”— Oliko teillä lapsia?

— Oli.

— Ja te hylkäsitte ne?

— Niin, mutta luottamukseni Jumalaan oli niin suuri, että olin varma, että hän pitäisi heistä huolen.

— Uskoitteko kylkiluutarinan?

- Uskoin. Tietysti. Monesti ajattelin, että jos raamatussa olisi vieläkin kummempia juttuja, niin voisin näyttää uskoni lujutta.
- Te siis uskoitte sen?
- Uskoin, kaikesta sydämestäni.
- Antakaa hänelle harppu.”

En muista koskaan muulloin eduskunnassa kuulleen semmoista räjähdysmäistä naurunremahdusta kuin se, mikä seurasi Ingmanin vakavalla naamalla lausuttua viimeiset sanansa. Puhemies Svinhufvudinkin täytyi yhtäkkiä kumartua papereihinsa ja suurella kädellään peittää suunsa.

Tosin erään toisenkin kerran saatiin aihetta hiukan samanlaiseen iloiseen naurunpurskahdukseen. Muuan kovaääninen pappismies oli todistamassa pöntössä, ja hänen äänensä kaiku kiiri salissa voimakkaasti. Joku ilkikurinen vasemmistolainen huudahti silloin kiusaa tehdäkseen: ”Kovemmin!” Puhuja korotti ääntään huomattavasti, nähtävästi uskoen, ettei puhe aikaisemmin ollut kuulunut. Kun temppu näytti onnistuneen, uudistettiin se, ei vain yhden vaan useamman kerran. Ja pappi korotti aina vaan ääntään eduskunnan suureksi huviksi, kunnes se kuului kuin tuomiopäivän pasuuna. Kun vielä sittenkin joku kiusanhenki huusi ”kovemmin!” — karjaisi pappi epätoivoissaan: ”Minä en jaksa enää!” Silloin ei kukaan enää voinut olla purskahtamatta valtavaan nauruun. Puhemieskin heittäytyi vallan vatsalleen pöydälleen.

Tämmöisiä virvoittavia keitaitakin saattoi kuivan puhemyllyn käynnin jossakin lomassa sattua.

Vähitellen aloin tuntea oloni eduskunnassa hiukan kodikkaammaksi, joten uskalsin puuttua muihinkin asioihin. Harrastin varsinkin verotuskysymyksiä, kuten valtiovarainvaliokunnan jäsenelle kuuluukin. Verotuslaitoksen uudistamiskysymys oli esillä vuoden 1908 valtiopäivillä, ja tällöin oltiin puuhassa saada maalle nykyaikaisempi tapa hankkia valtiolle tulolähteitä kuin siihen saakka oli ollut laita. Oltiinhan siinä omituisessa asemassa, että varsinaista välitöntä veroa valtiolle maksettiin vain henkirahan muodossa, kaksi markkaa hengeltä. Suurimmat tulonsa valtio sai tulleista. Tulo- ja omaisuusveroa ei ollut, sen jälkeen kuin vaatimattomasta sellai-

sesta vuonna 1885 oli luovuttu ”vähän tuottavana, ikävänä ja tarpeettomana”, kuten silloin sanottiin. Nyt oli kysymyksessä tulo- ja omaisuusveron käytäntöön ottaminen. Sitä vastustettiin yleisesti porvarillisten ryhmien taholta. Ja nekin, jotka olivat taipuvaisia sitä kannattamaan, pitivät neljän prosentin tuloveroa korkeimpana mahdollisena. Laskelmien mukaan se olisi voinut antaa vaatimattomat 8—9 miljoonaa markkaa, vain noin kymmenennen osan valtion tuloista. Kyllä kapitalistit — ja myöskin työläiset — sen jälkeen ovat saaneet tottua aivan toisenlaisiin veroprosentteihin. Saattaahan yksin tulovero nykyään korkeimmissa tuloluokissa nousta jopa 60:een prosenttiin, puhumattakaan muista lisäveroista, jotka voivat nostaa tätä prosenttimäärää vielä siitäkkin huomattavasti.

Tämän asian käsittelyyn olin valmistanut laajan puheenvuoron, jossa koetin osoittaa miten nurinkurista oli, että koko verotus oli välillistä, jolloin varakkaat maksoivat jotenkin saman verran kuin vähävaraiset. Sillä eihän esim. sadantuhannen vuosituloilla elävä voinut käyttää ruokaansa eikä vaatteisiinsa sataa kertaa enemmän kuin tuhannen markan vuosituloja nauttiva. Kuljin tässä varovaisesti Lassallen kuuluisassa puolustuspuheessaan viitoittamia jälkiä. — Kai tästä verotuskysymysten harrastamisestani johtui, että silloinen senaatti määräsi minut yhdeksi jäseneksi vuonna 1908 asettamaansa verotusuudistuskomiteaan. Kun siihen ei ollut määrätty ketään muuta sosiaalidemokraattia, kieltäydyin kunnian, arvellen, ettei komiteasta mitään kunnollista ehdotusta kuitenkaan lähde, niin kuin ei lähtenytäkään. Verotusuudistukseen päästiin vasta ensimmäisen maailmansodan jälkiseurausten taloudellisen taakan pakkottamina.

Vuoden 1909 valtiopäivillä jouduin aivan sattumoisin näyttämään eräänlaista johtavaa osaa rautatierakennusohjelmasta päätetäessä. Anomuksia oli esillä runsaasti — arvaahan sen, kun ensimmäisen kerran yksikamarisessa keskusteltiin rautateistä — ja ohjelma pyrki murenemaan käsiin. Ehdotin silloin ryhmässä, että myöskin rautatierakennusasiat käsiteltäisiin ryhmäasiana. Siihen suostuttiinkin ja asia jäi suurimmaksi osaksi minun hoidettavakseni. Teimme silloin yhteisen rataohjelman, joka oli niin laaja, että siitä

riitti rakentamista pitemmäksi ajaksi ja — että siihen myös sai riittävästi voimaa taakse. Ohjelma hyväksyttiin eduskunnassa, ja vielä pari pätkää sen lisäksi, nimittäin Naantalin ja Heinolan radat. Ohjelmaa ei sillä kertaa kuitenkaan toteutettu; maailmansota tuli väliin. Luulen kuitenkin, että se sen jälkeen suurin piirtein on tullut käytännössä toteutetuksi.

Myöskin tulliasioissa sain näihin aikoihin ensimmäisen koulutukseni. Venäjän hallitus oli ryhtynyt suunnittelemaan muualta kuin keisarikunnasta tuotavalle viljalle asetettavaa tullia. Sen avulla tahdottiin pakottaa Suomi ostamaan viljatarpeensa yksinomaan keisarikunnasta, joka myydessään tänne voisi tietenkin hintaa määrätessään ottaa huomioon myöskin tullin määrän. Tämä suunnitelma aiheutti suurta levottomuutta maassa, sillä täällä ei vuosikymmeniin — vuodesta 1865 lähtien — ollut kannettu viljatullia. Myöskin sosiaalidemokraattinen puoluekokous lausui vuonna 1913 tuomionsa "moisesta Suomen työväen leipäkannikan kimppuun suunnitellusta katalasta hyökkäyksestä". Sosiaalidemokraattisen ryhmän aloitteesta tuli tämä Venäjän hallituksen suunnitelma käsiteltäväksi vuoden 1914 valtiopäivillä. Eduskunta piti asiaa niin tärkeänä, että asetti sitä valmistamaan erikoisen tulliasiainvaliokunnan, jonka puheenjohtajaksi minut valittiin. Valiokunnassa asia käsiteltiin perusteellisesti, ja ihmeekseni havaitsin, ettei siellä periaatteessakaan oltu erimielisiä viljatullin epämiellyttävistä puolista. Varsinkin ovat mieleeni jääneet valiokunnan jäsenen, valtioneuvos J. R. Danielson-Kalmarin esitelmät viljatullien vääryydestä samoin kuin hänen selityksensä siitä, miten vaarallista pienelle maalle oli joutua taloudelliseen riippuvaisuuteen suuremmasta naapurimaasta, missä suhteessa hän voimakkaasti viittasi Puolan riippuvaisuuteen Venäjästä. Valiokunta voikin antaa asiasta yksimielisen mietinnön, jossa mm. voitiin lukea seuraavat vieläkin paikkansa pitävät järjen sanat: "Mainittava on vielä, että viljatullit todennäköisesti kohottaisivat Suomen maatalouden tuotantokustannuksia, sillä viljan kallistuminen tekisi työpalkkojen parantamisen tarpeenvaativaksi . . . Muihin tuotannon aloihin viljatullit vaikuttaisivat yksinomaan haitallisesti, sillä ne tekisivät tuotantokustannusten lisäämisen tarpeelliseksi ja vähentäisivät siten

kotimaisen tuotannon kykyä kilpailla ulkomaisen kanssa . . . Erittäin arveluttavaa on, että ne raskaimmin kohtaisivat vähävaraisia kansanluokkia. Näiden taloudessa on leipäravinnolla paljon suurempi merkitys kuin varakkaampien kansanluokkien . . . Viljatullien aiheuttama lisämeno vaikeuttaisi ei ainoastaan vähävaraisten taloudellista toimeentuloa vaan epäilemättä myös heidän sivistyspyrintöjään.”

Tähän tapaan kulki valiokunnan todistelu sivukaupalla. Ja eduskunta asettui melkein yksimielisesti valiokunnan esittämälle kannalle anoen, että suunniteltujen viljatullien toteuttamisesta luovutaisiin. Ainoastaan yksi eduskunnan jäsen, maanviljelijä Iipponen Pohjanmaalta, oli toista mieltä. Hänen mielestään viljanviljelijät tarvitsivat tullisuojaa.

Eduskunnan vastustuksesta huolimatta määrättiin kuitenkin muualta kuin keisarikunnasta tuodulle viljalle tulli. Tullin määrä oli 4 markkaa 30 penniä 100 kiloa kohti jauhamattomasta ja 6 markkaa 50 penniä jauhetusta viljasta. Tätä tullia ei kuitenkaan jouduttu maksamaan. Pian sen määräämisen jälkeen alkanut maailmansota aikaansai sen, ettei Suomeen koko sodan aikana tuotu viljaa eikä jauhoja muualta kuin keisarikunnasta. Sieltä tuotaessa se taasen oli tullivapaa.

Suomen tultua itsenäiseksi muuttui suunta. Maaliskuussa 1919 hallitus ennen täysilukuisen eduskunnan kokoontumista hallitsijalle kuuluneilla valtuuksilla uudisti koko tullitaksan, huomattavasti korotellen kaikkia tulleja. Tällöin tulivat viljatullitkin käytäntöön. Kauran tulli oli 5 penniä kilolta, rukiin ja ohran 8 penniä, vehnän 11 penniä. Parin vuoden jälkeen koroteltiin tulleja uudelleen huomattavasti; esimerkiksi vehnän tulli nousi 1 markkaan kilolta.

Vuoden 1910 valtiopäivillä sain semmoista ansiotonta arvonnousua, että minut valittiin eduskunnan ensimmäiseksi varapuhemieheksi. Sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä oli jatkuvasti katsonut tämän paikan itselleen kuuluvaksi. Siinä oli parilla valtiopäivillä ollut af Ursin. Hänen jättäytyttyään pois eduskunnasta peri viran hänen jälkeensä Sirola. Kun hänkään ei ollut mukana vuonna 1910, päätti ryhmä ankarasta vastaanpyristelystäni huolimatta asettaa minut ehdokkaaksi tähän luottamustehtävään. Kun porvarilliset ryhmät eivät voineet sopia yhteisestä ehdokkaasta, tulin kolmannessa äänestyksessä valituksikin.

Varapuhemiehen virka ei ollut rasittava, sillä Svinhufvud jaksosi istua tuolillaan pitkätkin istunnot, yökaudetkin, niin että varapuhemies ani harvoin joutui istahtamaan puhemiehen paikalle. Mutta siinä oli sentään enemmän kaiken kansan nähtävänä kuin edustajan tuolilla istuessa. Uuden Suomettaren "Lehteri-Jussi" (Rantakari), joka siihen aikaan kirjoitteli lehteensä eduskuntapakinoita, parhaita mitä tähän saakka on kirjoitettu, esitteli minut jo vaalia seuraavana päivänä seuraavin sanoin: "Tanner, jota ei sentään saa sekoittaa Esitelmä-Tanneriin, olisi aivan niin kuin rippikoulun penkiltä karannut, ellei hän olisi niin kiltin näköinen."

Kerran hoitaessani puhemiehen tehtäviä aamupuolella yötä — kello taisi olla jo lähellä kolmea aamulla, ja Svinhufvud oli mennyt hiukan lepäämään — näyteltiin eduskunnassa pieni draama. Keskusteltiin viljelyspakkoasiasta. Jonas Castrénin pitäessä puhetta tekivät sosialistit hänelle ahkerasti välihuutoja. Jonas pyysi varapuhemiestä suojelemaan hänen puhevapauttaan. Myönnettävä onkin, että oma ryhmäni käytti välihuuto-oikeutta luvattoman runsain määrin. Tämä antoi suomettarelaiselle edustaja Listolle aiheen

ryhtyä lukemaan minulle lakia siitä, että en ylläpitänyt järjestystä istunnon aikana. Kun Castrénkin tahtoi jatkaa samaan tyyliin, oli minun pakko katkaista keskustelu, joka olisi voinut venyä miten pitkäksi tahansa.

Tästä tapahtumasta sai "Lehteri-Jussi" jälleen aiheen mainostaa minua. Hän teki sen seuraavaan herkulliseen tapaan:

"Hän on ollut oikeastaan yksi niistä pienimmistä. Ja hänellä on vieläkin ne samat viattomat ja laupiaat karitsan silmät, jotka hänellä oli silloinkin kun hän kuului tähän minun lammashuoneeseeni.

Ja siitä ajasta minussa on asunut jonkinlainen isällinen huoli hänen ajallisesta menestyksestään. Niin kuin minun velvollisuuteni on. Minun vilpitön iloni oli siis suuri kun hänestä, Väinö Tannerista — se on suojattini nimi — tehtiin eduskunnan ensimmäinen varapuhemies. Minä odotin siitä kunniaa Suomen Eduskunnalle.

Hän antoi 'toveriensa' räysätä kesken toisten puheita ja hän näytti niin pieneltä siellä pöydän takana. Jos olisi ollut päiväs-aika, olisin käynyt ensimmäisestä parturista noutamassa edes teko- viikset ja lähettänyt ne hänelle jonkinlaiseksi arvonmerkiksi."

Samaan malliin pitkälti.

Palaan vielä itse vaaliin. Siitä nousi nimittäin lehdissä tavallisuudesta poikkeava näytelmä — pukukysymyksen tiimalta. Jutun aloitti Valpas "Työmiehessä". Heti vaalin jälkeen hän kirjoitti minua koskeneen vaalin tuloksen johdosta: "Sosialistit saivat vihdoinkin Tannerinsa varapuhemieheksi. Tämä olikin tarpeen, sillä Tanner oli sitä varten pukeutunut mustaan hännystakkiin; ellei hän olisi tullut valituksi, niin olisi tuo pukeutumisvaiva mennyt hukkaan. Mikä olisi ollut varsin sääliä." — Ja seuraavana päivänä hän jatkoi: "Kuitenkin on heitä (porvarillisia) lohdutettava tuossa syvässä surussaan ilmoittamalla, ettei sosialisti Tanner ole ensinkään paha heille, vaan hyvin kiltti ja voi kehittyä heidän seurassaan vielä kiltimmäksi."

Tuohon "mustaan hännystakkiin" (se oli tavallinen, vaatimaton "ponksuuri") takertui melkein koko maan sanomalehdistö. "Uusi Suometar" noteerasi vaalin vain lyhyesti mainitsemalla: "... valitsivat he toimeen hra Tannerin, joka kunnioitti tapahtumaa pukeutumalla porvarilliseen pitkäntakkiin, saaden tästä sosialistisen

Jonas Castrén.

moukkamaisuuden halveksimisesta muistutuksen Työmieheissä.” Mutta maaseudun pakinanikkareille riitti asiasta puhetta pitkäksi aikaa. Porilainen ”Sosialidemokraatti” kirjoitti viikon päästä seuraavan opettavaisen pätkän ”Siitä Tannerin mustasta takista”: ”Tähän asti ovat porvarit aina Sirolaa, sosialistien entistä varapuhemiesmiestä, moittineet siitä, että tämä avajaisjuhlatilaisuudessa ja puhemiesvakuutusta antaessaan on ollut puettuna vain pikkutakkiin ja siten siis osoittanut muka kunnioituksen puutetta näitä eduskuntajuhlallisuuksia kohtaan. Nykyinen sosialistinen varapuhemies näkyi tahtoneen esiintyä ’säädylisemmin’, koskapa oli pukeutunut pitkään mustaan takkiin, jota ’säädyliset’ ihmiset juhlapukuna käyttävät. Luuli kai porvariainkin nyt pitävän leipälaukkunsa kiinni. Mutta äläs mitä. Tuskin oli toimitus päättynyt ja Tannerin pitkän takin lieve nähty, kun jo porvarit ulvahtivat! Tämän päivän ’Satakunta’ sitä sitte vielä irvaili. Siinäkin on opetus: Ei pidä porvariain porinalle antaa hituistakaan arvoa. Jos käyttäydyt näin tai noin, teet sitä tai tätä, niin aina ne porvarirakit kintereilläsi haukkuvat. Parasta tehdä aina niin kuin tiedät oikein olevan ja köyhälistön asiaa paraiten edistävän.”

Juttu ei päättynyt edes tähänkään. Se räätälinliike, josta pukuni

olin tilannut, käytti tätä takkini osakseen saamaa huomiota hyväkseen mainostaakseen liikettään. Niinpä saatiin sitten useiden lehtien palstoilla lukea seuraavansisältöinen ilmoitus:

"SUURTA HUOMIOTA ON HERÄTTÄNYT

Eduskunnan varapuheenjohtajan herra V. Tannerin uusi puku.

Siitä puhuvat nykyään kaikki sanomalehdet yli maan, sekä Suomalaiset että Ruotsalaiset.

Arvatkaas minkätähden?

Sentähden, että se on tehty

Amerikkalaisessa Rääpälinliikkeessä

Sirkuskatu N:o 3. Puhelin 7027.

Ainoastaan siellä tehdään niin huomiota herättäviä pukuja."

Kyllä koko maa oppi tämän mainostuksen jälkeen tietämään, kuka oli eduskunnan varapuhemiehenä ja minkälainen takki hänellä oli ollut yllään.

Valiokunnat töissä

Eduskunnan pääasiallinen työ suoritetaan valiokunnissa. Niissä koetetaan sovittaa yhteen ryhmien usein vastakkaisia mielipiteitä. Harvoin siinä täydellisesti onnistutaan, mutta eräänlainen keskilinja siellä tavallisesti muodostuu. Jos eriävät mielipiteet ovat kovin vastakkaisia, liittyy valiokuntain mietintöihin vastalauseita. Eduskunnan yleisistunnoissa tapahtuva käsittely on tämän jälkeen enemmän tai vähemmän paraatin luontoista. Siellä puhutaan "ikkunoista ulos", suurta yleisöä varten. Ratkaisut tapahtuvat jälleen äänestämällä.

Kun eduskunnan jäseniä oli sijoitettava valiokuntiin, koetettiin silloin, kuten nykyäänkin, asettaa kukin harrastustensa ja kykyjensä mukaiseen valiokuntaan. Poikkeus nykyisestä käytän-

Leopold Henrik Stanislaus Mechelin.

nöstä tapahtui kuitenkin suureen valiokuntaan nähden. Siihen valittiin alkuvuosina kustakin puolueesta edustavimmat jäsenet. Suurelle valiokunnalle tahdottiin näet antaa todellisen ylähuoneen leima ja asema, ja sen mukaisesti se myös miehitettiin. Nykyäänhän tyydytään siihen, että siellä kustakin ryhmästä on edes yksi johtoon kuuluva, jonka vastuulla käsittelyt tapahtuvat. Muut ovat joko erikoisalojen tuntijoita tai äänestäjiä. Alussa se oli "etupenkien vanhurskaiden" valiokunta.

Suurimman taakan kaikilla valtiopäivillä ensimmäiseen maailmansotaan mennessä sai kantaa perustuslakivaliokunta. Siihen kaasaantuivat kaikki poliittiset asiat. Niitä esiintyi jokaisilla valtiopäivillä runsaasti, kun oikeustaistelua oli käytävä. Perustuslakivaliokunnan puheenjohtajana oli aluksi Emil Nestor Setälä, ja jäseninä kustakin ryhmästä huomattavimmat poliittiset voimat. Niinpä olivat sosiaalidemokraateista mukana af Ursin, Valpas, Turkia, Kuusinen ja Mäkelin; suomettarelaisista Danielson-Kalmari, Nevanlinna, Virkkunen, Lagerlöf ja Y. K. Yrjö-Koskinen; nuorsuomalaisista Renvall ja Ahmavaara; ruotsalaisista Estlander ja G. G. Rosenqvist sekä maalaisliitosta Alkio. Se oli siis vahvasti miehitetty. Kun Leo Mechelin vuonna 1910 antoi valita itsensä eduskuntaan, hänet valittiin tämän valiokunnan puheenjohtajaksi. Valiokunnasta läksi vuo-

sittain arvokkaita mietintöjä, joissa Suomen oikeuksia puolustettiin ja protestoitiin niihin kohdistuneiden loukkausten johdosta.

Tältä ajalta kerrottiin eduskunnassa seuraavanlainen juttu. Leo Mechelin ja Yrjö Mäkelin, jotka molemmat istuivat samassa valiokunnassa, tapasivat toisensa ensi kerran ennen valiokunnan istuntoa Säätytalon alahallissa. Mechelin esitteli itsensä sanomalla: "Nimeni on Mechelin. Sukuni on kotoisin Mechelinin kaupungista Belgiassa, missä esi-isäni ovat olleet pormestareina." — Tähän olisi Mäkelin vastannut: "Nimeni on Mäkelin. Sukuni on kotoisin Oulun kaupungista, missä esi-isäni ovat olleet suutareina." Hyvin vastattu, liekö totta.

Minut sijoitettiin valtiovarainvaliokuntaan samoin kuin seuraavillakin valtiopäivillä. Se oli vilkas ja työteliäs valiokunta. Siellä sai aina olla tekemisissä reaalisten tosiasiain kanssa, mikä teki työn vaihtelevaksi ja miellyttäväksi. Sen puheenjohtajana oli alkuaikoina itse Äkäpää eli E. G. Palmén. Hän oli nokkela puheenjohtaja ja liikkeissäänkin kuin elohopea. Käsiteltävät asiat hän tunsiperin pohjin vanhastaan ja toisinaan hän yön aikana kirjoitteli valiokunnan mietinnötkin edellisenä päivänä tapahtuneen keskustelun pohjalla. Vasta-alkajalle asiat sensijaan pysyivät kauan salattuina, mikä suureksi osaksi johtui myöskin sekavasta valtion tilinpitojärjestelmästä. Sitä paitsi itse kysymyksetkin olivat uusia. Vasta kun parit kolmet valtiopäivät oli ollut mukana ja tutustunut valtiotalouteen, alkoivat asiat tulla tutummiksi.

Kun tätäkin valiokuntaa pidettiin tärkeänä, mitä se epäilemättä olikin — nykyäänhän sitä ainakin säännöllisinä aikoina sanotaan leikillisesti "maan todelliseksi hallitukseksi" — tapasi sielläkin kunkin puolueen huomattavia jäseniä. Siellä vierailivat alkuaikoina sosiaalidemokraattisesta puolueesta: Ivar Hörhammer, Kaapo Murros, Taavi Tainio, Oskari Tokoi ja Wäinö Wuolijoki; suomettarelaisista Juhani Arajärvi, Valde Hirvikanta, A. Oswald Kairamo, Arthur Lagerlöf, F. O. Rapola ja Y. K. Yrjö-Koskinen; perustuslaillisista Pekka Ahmavaara ja Heikki Renvall; ruotsalaisista V. M. von Born, M. Hallberg ja Arvid Neovius sekä maalaisliitosta Kyösti Kallio.

Sosiaalidemokraattien taholla olivat enemmän äänessä varsinkin Tainio ja häntä säesti ahkerasti Wuolijoki. Kun Palménin tapana puheenjohtajana oli joka istunnon alussa tarkastella käsiteltävänä olevien asiain paljoutta ja valitella, että valiokunnalla alkoi olla kiire saada työnsä valmiiksi, puhkesi Tainio kerran tuskastuneena sanomaan, että valiokunta kyllä helposti suoriutuisi tehtävistään ja ennättäisi saada pöytänsä puhtaaksi, ellei puheenjohtaja puhuisi niin paljon. Tämä oli liikaa Palménille, joka siitä suuttui kuin tupakka. Hänellä oli tosiaan tapana käyttää ahkerasti puheenvuoroja ja jakaa viisauttaan valiokunnan jäsenille, jotka hänen luulonsa mukaan kaipasivat tämmöistä valistusta.

Palménin tapana oli vapaahetkinä kertoilla kaikenlaisia juttuja ehtymättömästi varastostaan. Häntä mainittiinkin ruotsalaisella taholla varsin yleisesti nimityksellä "Professor i nordiska historier" (Pohjoismaisten juttujen professori. Selitykseksi on mainittava, että Palménin virallinen titteli oli "Professor i nordisk historia" — Pohjoismaiden historian professori). Hänen juttunsa olivat monesti hyvin kaksimielisiä, niin kuin vanhain herrain jutut siihen aikaan yleensä olivat. Niille me nuoret vastatulleet hiukan hämillämme naureskelimme ihmetellen kuinka yliopiston professori ja kunnioitettu kansalainen sentapaisia renkitupajuttuja kertoilee. — Muuan tämmöinen juttu ällistyi erään nuoren maalaisjäsenen aika tavalla. Palmén oli yhteiskunnallisissa asioissa hyvin vanhoillinen kuten porvarilliset piirit silloin enimmäkseen vielä olivat. Sosialistien esitykset, joiden avulla koetettiin hankkia sosiaalisia etuja vähävaraisille, olivat hänelle tavallisesti vastenmielisiä. Kerran oli taasen käsiteltävänä muuan tämmöinen ehdotus, jonka tarkoituksena oli valtion puolesta hankkia vapaat oppikirjat vähävaraisille kansakoulunoppilaille. Ehdotus kauhistutti puheenjohtajaa, ja hän käytti kaiken älynsä sen turmiollisuuden osoittamiseksi. Kun valiokunta kiivaan keskustelun jälkeen otti kahviloman, oli sosiaalidemokratinen edustaja Heimonen jäänyt valiokuntahuoneeseen papereitaan järjestelemään. Palmén oli silloin äkäisenä kääntynyt hänen puoleensa kiukutellen: "Te sosialistit, te sosialistit, te luulette voivanne järjestää maailman niin mukavaksi, ettei teidän tarvitse tehdä muuta kuin laittaa lapsia maailmaan." (Hän käytti tässä erästä

teonsanaa, joka ei siedä painomustetta.) Heimonen tuli kauhistuneena ulos meidän seuraamme, ihmetellen: "Tiedättekös mitä se professori minulle sanoi?"

Valtiovarainvaliokunta sai myöhemmin muitakin puheenjohtajia. Puheenjohtajan tuolilla istuivat vuorollaan Nevanlinna, Wuolijoki ja A. H. Virkkunen. Olinpa minäkin vuoden 1910 ylimääräisillä valtiopäivillä tässä virassa. Tunnettu suomettarelainen poliitikko A. Oswald Kairamo hoiti joillakin valtiopäivillä erään jaoston puheenjohtajan tehtäviä. Hän oli aivan Palménin vastakohta: rauhallinen ja kylmäverinen. Häntä oli mahdoton johtaa harhaan, siksi luokkatietoinen ja kannanotoissaan selvä hän oli. Hänen ilmeistään ei koskaan voinut päätellä, mitä hän ajatteli. Hänestä sanoikin eräs valiokunnan jäsen, että Kairamolla oli erinomainen naamio. Hän näytteli mielellään yksinkertaista, melkeinpä tyhmää, mitä hän suinkaan ei ollut.

Eräässä vaiheessa kuului valiokuntaan myöskin ruotsalainen edustaja Victor Magnus von Born, aatelissäädyn viimeinen marmarsalkka. Hänellä oli se maine, että hän oli jyrkimpien ruotsalaisten eli "viikinkien" itsetietoisimpia miehiä. Kun hän valiokunnan vanhimpana jäsenenä joutui avaamaan valiokunnan ensimmäisen istunnon, hän teki sen kuitenkin kaikkien hämmästykseksi suomenkielellä. Niin olivat ajat muuttuneet sen jälkeen kun ruotsinkielien ehdoton ylivalta eduskuntaudistuksen kautta oli murrettu. v. Born kuului aatelissäättyyn silloin kun siellä esitettiin vastalauseita sen johdosta, että Yrjö-Koskinen säädystä ensi kerran esitti suomenkielisen lausunnon. Sen selitettiin olleen lainvastaista. — v. Born oli muuten kohtelias ja ystävällinen herra. Hän saattoi vapaasti keskustella sosialistienkin kanssa, mitä eivät tavalliset aateliset vielä silloin osanneet.

Ruotsalaisilla oli valiokunnassa pari muutakin edustajaa, jotka ovat jääneet pysyvämmiin mieleen. Arvid Neovius, entisiä aktivisteja ja vuosisadan alussa salaisesti ilmestyneen venäläisvastaisen "Fria Ord" (Vapaita sanoja) lehden toimittaja, oli ahkera ja hiljainen työntekijä. Hän oli aina selvillä käsiteltävistä asioista; oli nähtävästi hyvin valmistautunut kunakin päivänä esilletuleviin kysy-

myksiin. Kun esiintyi jotakin laskettavaa, niinkuin valtiovarainvaliokunnassa usein esiintyy, otti hän taskustaan laskutikun ja sanoi nopeasti, mikä saatiin tulokseksi. — Toinen samaan ryhmään kuuluva oli lääketieteen tohtori Kristian von Alfthan. Hän oli vilkas ja puhelias, sekaantui kaikkiin asioihin ja käytti sen johdosta ahkerasti puheenvuoroja. Palmén, itse ahkera puheenvuorojen käyttäjä, ei häntä tämän vuoksi oikein sietänyt. Huitaisi usein kädellään ja sanoi: "Tuon Krishun suu käy kuin poikain tuuliväkkärä."

Perustuslaillisten edustajaksi ilmestyi valiokuntaan vuoden 1908 valtiopäivillä historian professori Kustavi Grotenfelt. Hän oli omalaatuinen herra. Ankarasti liberaali, vihasi kaikkea vanhoillisuutta. Yhtyi sen vuoksi useasti meihin sosialisteihin. Muistan erikoisesti hänen kiivailunsa, kun oli puhe henkirahan poistamisesta, jota me sosiaalidemokraatit vaadimme. Kun sitä porvarillisella taholla yleensä vastustettiin ja katsottiin se välttämättömäksi, jotta voisi Nummisuutarin Eskon lailla sanoa "henkirahan minäkin puolestani maksan", kiivaili Grotenfelt ankarasti tällöistä käsitystä vastaan. Hänen mielestään oli taantumuksen keksimä pirullinen juoni panna köyhä maksamaan saman verran valtionveroa kuin rikaskin. Grotenfeltillä oli omalaatuinen kielenkäyttö. Vuorityö oli hänen kielenkäyttönsä mukaan vuoriviljelys (bergsbruk) jne. Hän ei hyväksynyt nimeä Kustaa, sen piti olla Kustavi. Sen mukaisesti hänen oma nimensäkin oli Kustavi. Ja Kustaa III:tta piti opiskelijain sanoa Kustavi III:ksi. Jos tentittävä tiesi näin sanoa, oli hän varmasti läpäissyt historian tentissä.

Senaikaisen valtiopäiväjärjestyksen mukaan oli jokaisilla valtiopäivillä asetettava kaksi erikoisluontoista valiokuntaa, toimitusvaliokunta ja tarkastusvaliokunta. Edellisen tehtävänä oli "toimittaa" kaikki eduskunnan päätökset, katsoa, että kaikki tuli oikealla tavalla hoidetuksi. Kun tämän työn oli oltava tarkkaa, suoritti tarkastusvaliokunta vielä sen jälkeen "tarkastuksen" valvoen edellisen valiokunnan töitä. Kun eduskunnan istuntokaudella useimmiten oli runsaasti muita kiireellisiä tehtäviä, istuivat nämä valiokunnat tavallisesti vasta istuntokauden päätyttyä, ellei jokin aivan kiireellinen päätös ollut heti toimitettava perille. Kun tällöin kiireet eivät

hätyyttäneet, voitiin näiden valiokuntain istunnot järjestää aika mukaviksi. Kiirettä ei sitä paitsi saanutkaan pitää, sillä työ oli tehtävä tarkkaan, jotta ei virheitä, ei edes painovirheitä pääsisi pujah-
tamaan lakiteksteihin.

Minut valittiin ensimmäisellä istuntokaudella toimitusvaliokunnan jäseneksi, ja joskus myöhemminkin kuuluin siihen. Silloin kun olin siinä mukana, toimi valiokunnan puheenjohtajana Setälä. Hän oli äärimmäisen tarkka pikkuasioissakin, korjaili kaikenlaisia kielellisiä seikkoja ja valisti meitä jäseniä suomenkielen oikeinkirjoitukseen kuuluvissa asioissa. Papereistaan hän sen sijaan oli melko huolimaton; ne pyrkivät aina olemaan hiukan epäjärjestyksessä, niin että tarvittavia papereita ei sattunut ajallaan käsiin. Valiokunta teki hänen johdollaan huolellista työtä. Siinä vainottiin vääriä sanontatapoja, pisteltiin pilkkuja oikeisiin paikkoihin ja karkoitettiin niitä sopimattomista. Kun minulla kokemusta saaneena sanomalehden toimittajana oli hiukan tietoa kirjapainoteknillisistä seikoista, kuului minun erikoisvelvollisuksiini huolehtia, että teksti siinä suhteessa tuli moitteetonta. Muutamat latojain käyttämät teknillisten virheiden nimitykset ovat semmoisia, ettei niitä juuri voi painattaa, mutta valiokunnassa tein niistä aina tunnollisesti huomautuksia. Valiokunnassa herätti aina iloa kun voin ilmoittaa, että "täällä on taas piisi" (eräs asiaan kuulumaton ja poistettava merkki). Eräs

valiokunnan jäsen piirsi kerran istunnon aikana minusta melko hyvän piirroksen, jonka alle hän tuntomerkitseksi kirjoitti: "Täällä on taas piisi."

Jos nämä kaksi valiokuntaa jossakin asiassa sattuiivat tulemaan erilaisiin tuloksiin, oli pidettävä yhteinen kokous, jossa yhteisellä äänestyksellä oli ratkaistava kumpi niistä oli oikeassa. Siinä voi toisinaan sattua hullunkurisiakin tilanteita. Kerran oli erään lakipykälän suomalaisessa tekstissä sanat "yhteiskunnallinen työ". Mikä oli oleva niiden ruotsinkielinen vastine? Jotkut valiokunnan jäsenet ehdottivat ne käännettäviksi sanoilla "socialt arbete". Minusta tämä ehdotus ei tuntunut oikein vastaavalta juuri siinä kohdassa, ja vaikka en voikaan kehua ruotsinkielen taidollani, uskalsin ehdottaa ne käännettäviksi sanomalla "samhälleligt arbete". Kun eräs valiokunnan ruotsalaisista jäsenistä yhtyi minuun, sain valiokunnan enemmistön puolelleni. Mutta tarkastusvaliokuntapa ei ollut samaa mieltä. Oli pidettävä yhteinen kokous, jossa käytiin perusteellinen keskustelu ja kysymystä valaistiin kaikilta puolin. Kun lopulta äänestettiin, jolloin ruotsia taitamattomatkin täydellä vakaumuksella ottivat osaa äänestykseen, sai minun ehdotukseni nytkin enemmistön. Niin oli tämä valtakunnalle tärkeä asia suuren työn jälkeen saatu lailliseen kuntoon. Semmoisia parlamentillisia voittoja eduskunnassa voi saavuttaa.

Toisella kertaa oli tarkastusvaliokunnassa syntynyt ankara väittely siitä, tarkoittiko jossakin pykälässä käytetty sana: "pyydyksin" yksikköä vai monikkoa. Valiokunnan puheenjohtaja Wäinö Wuolijoki piti lujasti kiinni käsityksestään, että se tarkoitti monikkoa ja oli sen mukaisesti ruotsiksi käännettävä. Varapuheenjohtaja Lauri Ingman taasen väitti sen olevan yksikkömuoto. Istunnon aikana ei asiasta päästy yksimielisyyteen; hermojen rauhoittamiseksi täytyi välillä ottaa kahviloma. Ovesta ulos mentäessä laukaisi Ingman viimeisen todistuskappaleensa sanoen: "Jos minä sanon, että Wuolijoki tuli huoneesta ulos paljain päin, niin se sinun mukaasi merkitsisi siis sitä, että sinulla on molemmat päät paljaina." Sanoi ja nauroi. Todistus oli niin vakuuttava, että Wuolijoen oli antauduttava. On huomattava, että Wuolijoen pää kaiken lisäksi oli paljas kuin kananmuna.

Toimitusvaliokunnan yhtenä jäsenenä oli Sulo Wuolijoki, joka täällä sai oikein loistaa kujeillaan. Hän hankki meille monesti hauskoja hetkiä. Kerran kun valiokunnan sihteerin, yksivakaisen maisteri Grönlundin oli hommattava meille kahvia ja leipää, mikä tavallisuuden mukaan tilattiin lähellä olevasta kahvilasta, vaati Sulo, että oli tilattava myös munkkia. Hän tarkoitti sellaisia rasvassa paistettuja kahvileipiä, joita sanottiin munkeiksi. Mutta Grönlund, joka tunsikin vain munkkiliköörin, puisti surumielisenä päätään ja sanoi, ettei se valitettavasti käynyt päinsä. Nauroimme makeasti.

Mitä kaikkea arvokkaiden 26-vuotiaiden kansanedustajain päähän saattaa pälkähtää kesäiseen aikaan toimitusvaliokunnassa istuessaan, on Sulo Wuolijoki kertonut eräässä minulle omistetussa pakinassaan. Kun hän siinä on antanut väärän todistuksen lähimmäisestään, minkä vielä on jälkeinpäin uusinut eräässä radiomuistelmassaan, täytynee totuuden esillesaamiseksi kertoa, kuinka se asia oikein tapahtui. Linaan ensinnä kappaleen Sulon kirjoitusta:

”... keskustelimme kerran kahden kesken hänen kanssaan Säätälöllä, ja kun meillä molemmilla oli ollut pienenä sivuharrastuksena ranskalainen paini, niin huomasimmepa siinä tarkastelevamme hiukan arvostelevasti toisiamme, kumpaisellakin nähtävästi sivuajatuksena, että millähän tuokin luulee kerskailevansa. 'Mitä kyräilevät sonnit', sanoo Aleksis Kivi, ja Eskoa yllytetään: 'Oikea mies ei kerskaile voimillaan vaan näyttää'. Meillä ei ollut mitään sivusta yllyttäjää, mutta sitä ei tarvittukaan. Kuin yhteisestä sopimuksesta siirryimme viereiseen maatalousvaliokunnan pieneen huoneeseen, jossa oli riittävästi huonekaluista vapaata tilaa ja kookosmatto lattialla.

Tanner oli nimittäin sen sortin miehiä, että hän ei myöntänyt missään konstissa olevansa toista huonompi ennen kuin ensin oli koetettu. Ja niinpä nytkin me kaksi arvokasta 26:n vuoden ikäistä kansanedustajaa, sitten kun ensin ovi oli suljettu ja takit riisuttu, yhdenkään sivullisen silmäparin näkemättä ja siis myöskin ilman palkintotuomaria iskimme yhteen.

Painimme lienee kestänyt osapuulleen laillisen ajan eli 15 minuuttia, mutta varmasti emme sitä tiedä, sillä kummallakaan meillä ei ollut aikaa katsoa kelloa. Siihen yksimieliseen loppupäätelmään

tulimme kuitenkin, että paini jäi ratkaisematta, vaikka siinä ei si-
veltykään maitosormilla eikä sisua kummaltakaan puuttunut.

Väinö Tannerin 'skamfiilattuun otsaan' — sanat Tannerin it-
sensä — kasvoi myöhemmin uusi ja paksumpi nahka."

Näin Sulo Wuolijoki. Ja lainattu pätkä osoittaa, miten mainio
kertoja hän on. Mutta lopussa hän on hiukan runoillut — omaksi
edukseen.

Painia ei kylläkään saatu ratkaistuksi, mutta ensi erässä Sulo
jollakin konstilla sai minun otsani karheata kookosmattoa vasten,
jolloin otsa tietysti kärsi enemmän kuin matto. Halusin kuitata
tämän. Ja seuraavalla yrityksellä hieroin minä vuorostani Sulon
nenää samaan karheaan mattoon, niin että nenästä lähti nahka.
Olimme siten kuitit. Muutaman päivän ajan olimme molemmat
hauskoja katseltavia — "skamfiilattuine" naamoinemme.

Nyt tämäkin juttu on tullut asetetuksi kohdalleen.

Tämä ei muuten ollut ainoa kerta, jolloin Wuolijoki painissa
näytteli taitoaan. Kerran eduskunnan istuntojen aikana kahvilan
puolella oleillessani satuin kohdalle kun Pekka Ahmavaara ja Wuo-
lijoki kehuskelivat voimiaan. Miten siinä juttu kehittyikin, jonkin
hetken päästä he olivat keskenään käsikähmässä. Wuolijoki oli hin-
telä mutta voimakas ja painissa taitava. Ahmavaara sen sijaan
vanterra ja tavallista lihavampi. Hän ei näyttänyt laisinkaan tun-
tevan ranskalaista painia. Seurauksena oli, että yhtäkkiä nähtiin
Wuolijoen heittävän Ahmavaaran päänsä ylitse lattiaan että jysähti.
Pelkäsimme vähintään luita katkenneen, mahdollisesti hengenvaa-
raakin, kun satakiloinen mies sillä tavalla korkealta lentää lattiaan.
Ihme kyllä, ei siinä sentään sen kummempaa tapahtunut. Ei aina-
kaan Ahmavaara valitellut.

Eduskunta uuden sortokauden pyörteissä

Ensimmäistä, maailmansodan alkuun jatkunutta lainsäädäntö-
kautta on vaikea ymmärtää, ellei tunne sitä taustaa, joka väritti
eduskunnan koko toiminnan. Siihen painoivat leimansa Suomen ja

Venäjän väliset suhteet, kuten niin monesti aikaisemmin — ja myöhemminkin. Lyhyt yleispiirteinen katsaus tämän ajanjakson tapahtumiin on sen vuoksi paikallaan.

Täynnä toiminnanhalua ja tulevaisuuden uskoa kokoontui ensimmäinen eduskunta suorittamaan kansan sille uskomaa tehtävää. Vuoden 1905 marraskuun julistuskirja oli herättänyt suuria toiveita, ja yleensä uskottiin useita vuosia kestäneen sortokauden päättyneen ja vapaamman ajan koittaneen. Nämä toiveet olivat kasvaneet, kun tärkeä eduskuntauudistus saatiin toteutetuksi ja eduskuntavaalitkin säännöllisissä oloissa suoritetuiksi. Tuntui kuin olisi tapahtunut keväinen jäidenlähtö. Edustajat ahkeroivat aloitteiden teossa, ja niitä jätettiin eduskunnalle komea kokoelma. Niiden pelkkä luettelo osoitti, että kuviteltiin vuosikymmenien laiminlyönnit saatavan käden käänteessä korjatuiksi ja maan elämä kohennetuksi.

Näissä toiveissa petyttiin perin pohjin. Tosin eduskunta sai jo ensimmäisellä istuntokaudellaan aikaan huomattavia tuloksia lainsäädännön alalla. Ensimmäisten suursaavutusten joukossa oli kielto-laki, jonka aikaansaamista oli vaaleissa kaikilla tahoilla pidetty hyvin tärkeänä. Se hyväksyttiin eduskunnassa lokakuun viimeisenä päivänä 1907 yksimielisesti ja eduskunta kunnioitti tätä tilaisuutta olemalla juhlapuvussa ja nousten seisaalleen. Tällöin lausui Mikael Soininen, eräs kielto-lain hartaimmista ajajista, ”juhlapuheessaan” eduskunnassa: ”Eduskunta on nyt tehnyt tässä asiassa tehtävänsä ja täyttänyt velvollisuutensa. Tietäköön ja täyttäköön hallitus omansa!” — Sitä ei hallitus kuitenkaan täyttänyt. Se ei edes lähettänyt lakia vahvistettavaksi, minkä johdosta eduskunta vuonna 1909 sääti uuden kielto-lain. Sitäkään ei lähetetty vahvistettavaksi. Vasta kymmenen vuotta myöhemmin, vuonna 1919 säädetty kielto-laki tuli noudatettavaksi, kunnes se kahdentoista vuoden jälkeen kumottiin kansanäänestyksellä. — Kunnallislait säädettiin vuonna 1908, mutta jäivät vahvistamatta. Sama kohtalo tuli oppivelvollisuuslain ynnä monien muiden uudistuksiin tähtäävien lakien osaksi.

Lainsäädäntötyö ei siis johtanut tuloksiin. Sen tiellä oli monen-

laisia vastuksia. Kotimainen hallitus oli monessa kysymyksessä eri kannalla kuin eduskunta. Niissä tapauksissa, joissa se katsoi voinnansa yhtyä eduskunnan päätöksiin ja lähettää ne Pietariin vahvistettaviksi, ne useimmiten jäätivät sinne. Niin sitten kävi, että kokosinä kautena, jota jatkui ensimmäiseen maailmansotaan saakka, oikeastaan vain leipurien työaikaa koskeva laki jäi ainoaksi mainittavan arvoiseksi sosiaalisesti uudistukseksi, mikä jaksoi läpäistä kaikki vaikeudet ja astua voimaan. Sosiaalidemokraattisen puolueen taholla oltiin huonojen tulosten johdosta epäluuloisia ja syyteltiin omaa porvaristoa tahallisesta jarrutuksesta ja Pietarin teiden käyttämisestä. Mahdollisesti epäluulo oli osittain oikeutettu, mutta suurimpana esteenä oli kuitenkin Venäjällä uudelleen voimistunut taantumus.

Siellä oli vallankumousyrityksen jälkeinen vapauden aika pian kukistettu verivirtoihin. Sekä ensimmäinen että toinen duuma oli tullut hajoitetuksi, ja vasta kolmannesta duumasta hallitus sai itselleen sen uskollisen tuen, jota se oli kaivannut. Taantumuksen nostamana astui valtaan myöskin Stolypin ja hänen mukanaan otettiin kiinteä kurssi kohti vanhoja totuttuja latuja. Tämän saimme Suomessakin tuntea. Suomea alettiin jälleen käsitellä saman kaavan mukaan, mihin Bobrikovin järjestelmän aikana olimme tottuneet.

Ensimmäinen uuden suuntauksen tuulahdus koettiin, kun syksyllä 1907 Frans Albert Seyn, kenraalikuvernöörin kanslian päällikkö, vastoin kenraalikuvernööri Gerardin tahtoa määrättiin kenraalikuvernöörin apulaiseksi. Pian sen jälkeen seurasi vaihdoksia itse kenraalikuvernöörin viran hoidossa. Gerard, joka hienosti sivistyneenä ihmisenä oli ollut suopea Suomea kohtaan ja hoitanut virkaansa marraskuun julistuksen hengessä, ei enää kelpannut valtaan päässeelle uudelle suunnalle. Helmikuussa 1908 hänet erotettiin ja hänen tilalleen tuli kenraali Böckman. Kun hänkään ei tarpeeksi innokkaasti palvellut uutta suuntaa, jäi hänen palveluskautensa lyhyeksi. Saman vuoden marraskuussa joutui hänkin eroamaan ja hänen tilalleen kenraalikuvernööriksi tuli Seyn, josta Stolypin sai tottelevaisen ja tarpeeksi innokkaan välikappaleen uuden politiikkansa ajamisessa.

Jo sitä ennen oli eduskuntaa vastaan ryhdytty toimenpiteisiin. Eduskunnassa oli esitetty pari välikysymystä maamme valtiollisen aseman turvaamisesta. Hallituksen niiden johdosta antama vastaus joutui valiokuntakäsittelyn jälkeen eduskunnassa ratkaisuun maaliskuun 27. päivänä 1908. Valiokunnan mietintö merkitsi luottamuslausetta Mechelinin senaatille. Sitä seurasi kuitenkin vastalauseita. Mietinnön johdosta keskusteltiin koko yö kello viiteen saakka aamulla, ennen kuin päästiin äänestämään. Sekä sosialistit että suomettarelaiset olivat ehdottaneet epäluottamuslausetta, tosin eri perusteilla. Sosialistien moittiessa hallitusta tarmon puutteesta venäläisen sorron vastustamisessa moittivat suomettarelaiset sitä joustavuuden puutteesta. Äänestyksessä perustuslailliset kannattivat ensin sosialistien vastalauseita, työntäen siten syrjään suomettarelaisten vastaehdotuksen. Tästä katkeroituneina suomettarelaiset pidättyivät seuraavassa äänestyksessä, jolloin sosialistien vastalause tuli eduskunnan päätökseksi. Hallitus oli saanut moitelauseen, jota sosialistien taholla ei ollut vakavasti tarkoitettu. Suomettarelaiset, joiden senaatti syksyllä 1905 kansan painostuksesta oli joutunut eroamaan, olivat halunneet kaataa hallituksen pyrkien itse tilalle.

Kun hyväksytyssä sosialistien moitelauseessa oli hyökätty myöskin Venäjän hallitusta vastaan, mitä Pietarissa ei suvaittu, oli seurauksena eduskunnan hajoitus, mikä tapahtui huhtikuun 6. päivänä. Mechelinin senaatti sai eronsa kesäkuun alussa ja sen tilalle astui Edv. Hjeltin kokoomussenaatti, jossa oli puoleksi perustuslaillisia, puoleksi suomettarelaisia.

Ensimmäinen eduskunta ei siten saanut istua täyttä vuottakaan ennenkuin se tuli hajoitetuksi. Muihin voimatoimenpiteisiin ryhtymättä Venäjän hallitus tahtoi nujertaa sen arvosteluhulun. Hajoitukseen saatiin tämän jälkeen tottua, ja Suomen kansa sai oppia käymään vaaleissa. Se haluttiin väsyttää. Kolmen ja puolen vuoden aikana käytiin viidet vaalit.

Samoihin aikoihin Stolypin piti valtakunnanduumassa suuren valtiollisen puheen, jossa hän käsitteli myöskin Suomen asemaa. Hänen mielestään se oli aivan soveltumaton yleisvaltakunnallisiin etuihin ja kaipasi sen vuoksi muutoksia. Uusi politiikka oli alkanut. Rauhallista aikaa ei ollut kestänyt enemmän kuin kaksi ja puoli

vuotta. Se oli ollut vain eräänlaista aselepoa pitkässä oikeustaistelussa. Taistelua oli tämän jälkeen jatkuva vielä kymmenen vuotta, kunnes keväällä 1917 uudet tuulet jälleen alkoivat puhaltaa.

Toisissa, kesällä 1908 käydyissä vaaleissa sosialistit voittivat kolme paikkaa ja suomettarelaiset menettivät viisi. Eduskunta siirtyi siten vasemmalle samaan aikaan kuin hallitus oli siirtynyt oikealle. Sama kehitys jatkui seuraavinakin vuosina. Melkein jokaisissa vaaleissa sosialistit saavuttivat suurempaa kannatusta, kunnes heillä vuoden 1916 vaaleissa oli enemmistö, 103 sijaa. Hallituksessa kehitys sen sijaan kävi päinvastaiseen suuntaan. Hjeltin hallituksen jälkeen tuli puhdas suomettarelainen hallitus ja pian sen jälkeen venäläisten miesten muodostama senaatti. Juopa eduskunnan ja hallituksen välillä syveni siten askel askelelta. Se teki yhteistyön mahdottomaksi. Sellaista oli parlamentillinen elämä Venäjän vallan viimeisinä vuosina.

Seuratkaamme venäläisen sortopolitiikan kehitystä tänä aikana.

Jo ennen toisissa vaaleissa valitun eduskunnan kokoontumista Venäjän hallitus oli hyväksynyt ns. "erikoispöytäkirjan", joka koski Suomen asiain esittelyä. Sen mukaan kaikki asiat, jotka saattoivat koskea Venäjän etuja, oli ennen esittelyä hallitsijalle käsiteltävä Venäjän ministerineuvostossa sen sijaan että Suomen ministerivaltiosihteeri siihen saakka oli ne esitellyt suoraan hallitsijalle. Kun kaikissa sekä lainsäädännöllisissä että hallinnollisissa asioissa saattoi olla Venäjän etuja koskevia kohtia, oli ne vastedes järjestään lähetettävä ministerineuvostolle, joka ratkaisi, mitkä asiat oli käsiteltävä venäläisessä järjestyksessä. Tämä järjestys hidasti kaiken valtiollisen toiminnan. Asiat ruuhkautuivat ministerineuvostoon, ja Suomen valtiokoneisto uhkasi pysähtyä. Muutos oli toimeenpantu ilman eduskunnan suostumusta ja sen mieltä kuulematta.

Elokuussa 1908 kokoontunut uusi eduskunta sai kestää monia ristiriitoja Venäjän hallituksen kanssa. Suurinta huolta aiheutti kaksi raha-asiaa, joissa molemmissa oli tapahtunut Suomen oikeuksien loukkaus. Lakkautetun Suomen puolustuslaitoksen korvaukseksi vaadittiin vuosittain 20 miljoonan markan suoritusta Venäjän valtiokassaan. Vaikka eduskunta piti tätä suoritusta maalle liian

raskaana — se vastasi noin viidennestä valtion koko menoarviosta — koetettiin summan suoritus kuitenkin järjestää lailliselle pohjalle. Siihen Venäjän hallitus ei suostunut. Vuoteen 1917 saakka summa otettiin ilman eduskunnan myötävaikutusta. — Toinen rahasia koski Nevajoen yli rakennetun rautatiesillan kustannuksia, joihin Suomi pakotettiin osallistumaan. Vaadittu summa oli 2 ½ miljoonan ruplan suuruinen. Kun silta palveli Helsingistä Pietariin menevää rautatietä, ei vaatimusta asiallisesti olisi ollut vaikea hyväksyä. Mutta siihenkään ei Suomen eduskunnan suostumusta hankittu. Summa otettiin Venäjän hallituksen päätöksellä.

Kun eduskunta joululoman jälkeen helmikuun 18. päivänä 1909 uudelleen kokoontui, oli puhemiehelle ilmoitettu, että hänen vastatessaan valtaistuinpuheeseen oli rajoitettava esittämään vain valtiopäiväjärjestyksessä määrätyt kunnioituksen ja alamaisuuden tunteet hallitsijaa kohtaan. Tämä huomautus oli aiheutunut siitä, että Svinhufvud edellisissä valtiopäiväin avajaisissa elokuulla oli jyrkkään tapaansa arvostellut Suomea kohtaan harjoitettua laittomuutta. Saamaansa varoitusta Svinhufvud ei ottanut huomioon, vaan puhui nytkin suunsa puhtaaksi. Seurauksena oli välitön eduskunnan hajoitus. Toinen eduskunta oli saanut matkapassit.

Tämän eduskunnan peruista aiheutui omalaatuinen ristiriita. Stolypin omaksui sen kannan, että hajoitetun eduskunnan kaikki päätökset, joita vielä ei ollut vahvistettu, olivat hajoituksen kautta käyneet mitättömiksi. Näiden joukossa oli kuitenkin eräs asia, jota Venäjänkään hallitus ei voinut jättää tuuliajolle. Se koski torppareita, joita maaliskuun 14. päivänä 1909, vajaan kuukauden päästä hajoituksesta, uhkasi häätö kodeistaan, koska vuokrasopimukset silloin menivät umpeen. Häätöjen estämiseksi eduskunta oli hyväksynyt lain, jolla vuokrasopimuksia jatkettiin. Venäjän ministerivaltionneuvosto puolsi kyllä eduskunnan hyväksymän lain vahvistamista, mutta pelastaakseen omaksumansa periaatteen lisäsi siihen oman johdantonsa, jossa selitettiin, ettei lakia olisi ollut esitettävä keisarille, mutta että keisari, turvatakseen Suomen köyhimpien kansanluokkien aseman, armossa oli vahvistanut lain. Laki ei siis enää ollut samassa muodossa kuin eduskunnasta lähtiessään. Tästä aiheutui jälleen suuri

oikeusriita. Senaatti kieltäytyi aluksi asetuskokoelmassa julkaisemasta näin muutettua lakia. Kun julkaisemista Pietarista käsin painostettiin, erosivat perustuslailliset senaattorit ja jäljelle jääneet suomettarelaiset senaattorit julkaisivat lain. Samassa yhteydessä erosi myöskin senaatin oikeusosasto. Tällöin miehittivät suomettarelaiset senaatin molemmat osastot. — Torpparit olivat siten kyllä tulleet pelastetuiksi hädöistä, mutta maan valtiosääntöä oli jälleen loukattu.

Tällä välin valtakunnallinen lainsäädäntö vietti uusia riemuvoittoja. Venäjä ei halunnut enää tyytyä siihen, että sen ministerineuvosto *tarkasti* Suomen eduskunnan ja hallituksen päätökset. Se halusi itse *säätää* lait Suomelle. Eduskunnalle olisi sen jälkeen jäänyt vain oikeus pyydettäessä antaa lausuntoja lakiesitysten johdosta. Sen itsenäinen lainsäädäntöoikeus olisi ollut mennyttä. Venäjä olisi ottanut aloiteoikeuden käsiinsä.

Kun kolmas eduskunta kesäkuun 1. päivänä 1909 kokoontui, rajoitti Svinhufvud, joka tälläkin kertaa oli valittu puhemieheksi, puheensa vähimpään säädettyyn määrään. Siten eduskunta pelastui ainakin pääsemään työn alkuun. Siitä ei kuitenkaan koitunut suurta iloa.

Ristiriidan aiheeksi tuli tällä kertaa eräs Venäjän ministerineuvoston julistus. Siinä määrättiin, jälleen yksipuolisesti, että asevelvollisuus Suomessa oli lakkautettu, kunnes uusi asevelvollisuuslaki tulisi säädetyksi. Siihen mennessä olisi Suomen rahassa suoritettava korvaus Venäjän valtiokassaan. Se oli siis oikeastaan vanha asia, joka nyt muodollisesti lyötiin kiinni. Tätä julistusta, jossa jälleen räikeästi loukattiin Suomen valtiosääntöä, ei suomettarelainenkään senaatti enää jaksanut sulattaa. Se kieltäytyi sitä julkaisemasta ja erosi. Sen tilalle nimitettiin silloin venäläisistä kokoonpantu senaatti. Alussa sen jäsenet tosin olivat Suomessa syntyneitä, mutta Venäjällä kasvaneina täysin venäläistyneitä miehiä. Kaksi suomalaistakin senaattoria oli mennyt mukaan, mutta mitään puoluetta ei hallituksella ollut tukenaan. Myöhemmin ei suomalaisella syntyperälläkään enää pidetty väliä. Niinpä aito venäläinen, armenialais-syntyinen Borowitinov vuodesta 1913 alkaen istui senaatin varapuhemies-

heenjohtajana vuoden 1917 vallankumoukseen saakka. Myöntyväisyssuunnan toivomasta "joustavuudestakaan" ei ollut ollut toivottua tulosta. Tämän jälkeen ryhdistyi vastarinta Suomessa yleiseksi.

Venäläissenaatti (sitä nimitettiin yleensä "amiraali"- taikka myös "sapelisenaatiksi") julkaisi Stolypinin julistuksen lokakuun 7. päivänä 1909, samana päivänä, jolloin se astui virkaansa. Kun eduskunta kieltäytyi julistusta hyväksymästä, seurasi eduskunnan hajotus. Se oli toinen hajotus saman kalenterivuoden aikana.

Samoihin aikoihin tuli myöskin Seyn kenraalikuvernööriksi, ja häntä saimme sen jälkeen tällä paikalla sietää kokonaista kahdeksan vuotta. Hän oli todellinen santarmiluonne. Kun hän eduskunnan avajaisissa kirkuvalla äänellään piti avajaispuheensa, tuntui siltä kuin joku "vältväepeli" komppaniansa edessä olisi kiljunut komentosanojaan. Avajaisissa kuului asiaan, että puhemies lopuksi esitti eläkönhuudon keisarille ja suuriruhtinaalle. Tapahtuneiden laittomuuksien ja kenraalikuvernöörin puheen jälkeen Svinhufvud ei suostunut tätä eläkönhuutoa esittämään. Kun sen poisjääminen olisi herättänyt huomiota, oli kanttori Huoponen saatu suostutetuksi sen esittämään. Siihen yhdyttiin heikosti. Epämiellyttäviä hetkiä!

Muissa tilaisuuksissa kuin eduskunnan avajaisissa ja lopettajaisissa sekä niiden yhteydessä pidetyissä jumalanpalveluksissa Nikolainkirkossa eduskunnan ei tarvinnut Seyniä katsella.

Koko yhteiskunta sai kuitenkin tuntea hänen täällä olonsa. Kenraalikuvernööri tarvitsi nöyriä apulaisia. Niitä näkyi kaikissa oloissa löytyvän. Hän erotteli kuvernöörejä ja korkeampia virkamiehiä ja asetteli luotettavia miehiään niiden tilalle. Elämä muuttui ahtaaksi.

Etukäteen laaditun aikataulun mukaisesti marssittiin Pietarissa eteenpäin. Nyt seurasi "laki yleisvaltakunnallisesta lainsäädännöstä", jonka tarkoituksena oli täydellisesti lopettaa Suomen erikoisasema. Yhdeksässätoista kohdassa lueteltiin ne alat, joita säännöstelevä lainsäädäntö siitä lähtien oli kuuluva valtakunnanduumalle. Lailla ei kuitenkaan "ollut tarkoituksena loukata Suomen itsenäisyyttä", vakuutettiin, mutta täytyihän "rajamaassa" noudattaa samoja peri-

aatteita kuin keisarikunnassa. Suomi olisi saanut sen epäilyttävän edun, että se olisi saanut olla edustettuna Venäjän lainsäädäntöelimissä. Eduskunta olisi saanut valita neljä edustajaa valtakunnanduumaan ja kaksi valtakunnanpuvostoon.

Neljäs eduskunta kokoontui maaliskuun 1. päivänä 1910. Siihen olivat kaikki puolueet koettaneet lähettää edustavimpia miehiään, sillä uusi yleisvaltakunnallinen lainsäädäntösuunnitelma oli kaikissa piireissä herättänyt pahoja aavistuksia. Vieläpä Leo Mechelin, sen ajan suurin nimi valtiollisessa elämässä, oli 70 ikävuodestaan huolimatta antanut valita itsensä eduskuntaan "parsimaan kokoon rikkinäisiä puolueolojamme". Siinä kyllä osaksi onnistuttiinkin, sillä uhkaavan vaaran edessä eduskunta esiintyi yksimielisempänä kuin aikaisemmin.

Tätä eduskuntaa oli vaadittu antamaan lausuntonsa yleisvaltakunnallisesta lainsäädäntösuunnitelmasta. Lausuntoaika oli yksi kuukausi. Perustuslakivaliokuntaan, joka tämän lausunnon valmisti, asetti kukin ryhmä parhaat voimansa. Sen puheenjohtajana toimi Mechelin.

Lausunto oli yksimielisesti hylkäävä. Semmoisena sen eduskuntakin hyväksyi. Se ei kuitenkaan estänyt lain käsittelyä valtakunnanduumassa. Sitä vastaan puhuivat siellä useat kadetit sekä sosialisti Gegetškori, joilla sen jälkeen oli hyvä nimi Suomessa. Duuma tietysti hyväksyi lain. Tässä tilaisuudessa mustasotnialainen Puriškevits huusi kuuluisiksi tulleet sanansa: "Finis Finlandiae!" (Suomen loppu). Sapelisenatti tietysti heti julkaisi lain. Suomen oman lainsäädännön katsottiin sillä saaneen surmaniskun.

Seuraava vaihe oli se, että eduskunta kutsuttiin ylimääräisille valtiopäiville elokuussa 1910. Sen oli silloin määrä valita edustajansa valtakunnanduumaan ja valtakunnanpuvostoon. Samalla sen odotettiin järjestävän venäläisille yhtäläiset kansalaisoikeudet Suomessa kuin maan omillakin kansalaisilla oli. Puheet valtiopäivien avajaistilaisuudessa olivat tällä kertaa mahdollisimman lyhyet. Niin hyvin senaatin varapuheenjohtaja Markovin avauspuhe kuin Svinhufvudin vastaus sisälsivät kumpikin vain yhden lyhyen karun lau-

seen. Puhemies kieltäytyi esittelemästä näitä lainvastaisella tavalla annettuja ja maan valtiosääntöä vastaan tähdättyjä esityksiä. Edustavat miehet kustakin ryhmästä tukivat puheenvuoroissaan puhemiehen kantaa. Seuraus oli tavanmukainen. Eduskunta hajotettiin, ja jälleen saatiin lähteä vaalitaisteluun. Se oli jo viides kerta kolmen vuoden kuluessa. Näissä vaaleissa valittu eduskunta sai istua täydet vuotensa, vuoteen 1913 saakka.

Riitakysymyksistä ei silti senkään aikana ollut puutetta. Kun Venäjä alkoi valmistautua sotaan, joka oli näköpiirissä, päätti se — jälleen yksipuolisesti, ilman eduskunnan myötävaikutusta — rakentaa suoran radan Pietarista Raasulin ja Käkisalmen kautta Hiitolaan. Siitä rata jatkui Savonlinnan ja Jyväskylän kautta Pohjanlahden rannikolle. — Luotsilaitos venäläistettiin vuonna 1912 saatamalla se Venäjän ministeriön alaiseksi. Sen johdosta 500 luotsia erosi; tilalle tuotiin Kaspian mereltä luotseja. — Uudenkirkon ja Kivennavan pitäjien erottamista Suomesta ryhdyttiin puuhaamaan. Siitä ei kuitenkaan ennättänyt tulla valmista, ennen kuin muuttuneet ajat koittivat.

Suurin rettelö aiheutui ”yhdenvertaisuuslaista”, jonka duuma hyväksyi marraskuussa 1911. Se oikeutti venäläiset elinkeinon harjoittamiseen nähden nauttimaan samoja oikeuksia kuin Suomen omilla kansalaisilla oli. Se järjesti myös venäläisille oikeuden astua täällä virkoihin ja määräsi venäjän kielen käytön virastoissa tasa-vertaiseksi maan omien kielten kanssa. Maistraateille alkoi nyt saapua venäläisten elinkeinoilmoituksia. Kun maistraatit eivät niitä ottaneet vastaan, vangittiin niiden jäseniä ja vietiin Pietariin. Viipurin hovioikeuden päätettyä vapauttaa näin vangitut henkilöt kiertyivät hovioikeudenkin jäsenet juttuun ja heidätkin vangittiin. Tuomiot olivat ankaria ja niitä seurasi viran menetys. Tämmöisistä rikkomuksista ei Venäjän rikoslaissa ollut mitään pykälää. Se vaikeus voitettiin helposti; hallitus yksinkertaisesti määräsi, minkä pykälän nojalla ”rikolliset” oli tuomittava, menettely, jonka me hyvin tunnemme aivan tuoreeltakin ajalta. Vastustavalla kannalla olevien jäsenten tilalle astui myöntyväisyssuunnan miehiä, ja pian olivat hovioikeudet saaneet uuden, myöntäväisemmän kokoonpanon. Jokainen maan virkamies oli vaarassa sotkeutua tähän vyyhteen.

Vuoden 1913 vaaleissa sosialistit saavuttivat suurimman siihenastisen vaalivoittonsa. Vasemmiston edustajamäärä nousi 96:ään. Nyt vaihdettiin puhemiestä. Svinhufvud oli tällä kertaa puhemiehen vastauspuheeseen nähden taipumaton. Hän uhkasi arvostella sortotoimenpiteitä, jos hänet valittaisiin puhemieheksi. Siitä olisi ollut seurauksena välitön hajoitus. Tätä halusi vasemmisto välttää ja luopui sen vuoksi aikaisemmasta kielteisestä kannastaan puhemiehen paikan täyttämiseen. Se asetti puhemiesehdokkaakseen Oskari Tokoin, joka tulikin valituksi. Eduskunta säilytti siten työskentelymahdollisuutensa, vaikkakin rajoitettuna. Mutta sekin oli parempi kuin jättäytyä kokonaan ilman eduskuntaa tai alituisen juosta vaaleissa muutaman voimakkaan sanan tähden. Kansakin alkoi väsyä vaaleihin. — Seuraavana vuonna valittiin puhemieheksi K. J. Ståhlberg.

Tämän eduskunnan tehtäväksi jäi antaa lausuntonsa aikaisemmin kerrotuista venäläisten viljatullisuunnitelmista.

Vuonna 1914 alkoi ensimmäinen maailmansota ja eduskunnan työ keskeytyi silloin määräämättömäksi ajaksi. Hallitus ei halunnut kuulla kansan toivomuksia ja tunsu varmaankin helpotusta kun tällä syyllä pääsi eduskunnan arvostelevista huomautuksista. Sapelise-naatti hoiteli maan asioita, sikäli mikäli. Enimmäkseen ne jäivät hoitamatta. Ja vaikkei eduskunnan kokoontumisesta ollut minkäänlaista tietoa vielä vuonna 1916:kaan, jolloin sen valtuudet menivät umpeen, toimeenpantiin silloin uudet vaalit säännöllisellä tavalla. Näissä vaaleissa vasemmiston edustus kasvoi 103:een. Se oli siten saavuttanut enemmistön, joskin niukan. Sitä jouduttiin kuitenkin käyttämään vasta Venäjän vallankumouksen jälkeen ja aivan toisenlaisissa oloissa.

Näissä erilaisissa vaiheissa olin ollut mukana kaikissa muissa eduskunnissa paitsi vuonna 1911 valitussa, jolloin yksityisasiain vuoksi olin kieltäytynyt ehdokkuudesta.

Nämä monet eduskunnat olivat taistelevia parlamentteja. Ne joutuivat käymään jatkuvaa viivytystaistelua voimakkaampaa ja samalla häikäilemätöntä sortajaa vastaan. Tämän raskaan tehtävänsä ne yleensä täyttivät kunnialla. Asiat kulkivat silti omaa rataansa. Tämä oli omiaan heikentämään todellisuustajua. Ainakin sosiaalide-

mokraattiseen eduskuntaryhmään tällä seikalla oli vaarallinen vaikutus. Siinä kasvoi tänä ajanjaksona merkittävä edesvastuun puute. Olihan aivan samantekevää mitä eduskunnassa päätettiin ja miten jyrkinä esiinnyttiin. Pietari asiat kuitenkin lopulta ratkaisi. Se johti pitämään taktillisia näkökohtia ja vaalimenestystä etualalla. Tästä tottumuksesta on myöhemmin, itsenäisyyden aikana, ollut vaikea vapautua, vaikka suuren eduskuntaryhmän panos silloin oli aivan toisella tavalla ratkaiseva. Hedelmättömällä taistelulla oli siten omat varjopuolensa.

„Niin minäkin olisin tehnyt“

Sosiaalidemokraattisen liikkeen alkuaikoina ei aina ollut helppo tunnustaa uskoaan ja esiintyä sosiaalidemokraattina. Lukemattomat ovat kertomukset työläisistä, jotka tulivat karkotetuiksi työpaikoistaan, kun olivat esiintyneet poliittisella rintamalla, perustelleet työväenyhdistyksiä tai ammatillisia järjestöjä, puuhanneet lakkoja tai muulla tavalla esiintyneet johtavassa asemassa työväen keskuudessa. Useimmiten tällä tavalla karkotetut sitä paitsi luetteloitiin työnantajain ”mustaan kirjaan”, mistä oli seurauksena, että työpaikan saanti muuallakin kuin heidän kotipaikkakunnallaan kävi mahdottomaksi. Tunnettuna esimerkkinä tämmöisestä kohtalosta oli Matti Turkia. Oltuaan aloitteentekijänä norjalaisen yhtiön omistamalla Hallan sahalla puhjenneessa lakossa asuinpaikkakunnallaan Kotkassa, jolloin 13 1/2 tunnin pituista työpäivää vaadittiin lyhennettäväksi, merkittiin hänet tämmöiseen ”mustaan kirjaan”. Sen jälkeen hän joutui kulkemaan työpaikasta toiseen ja tuli aina karkotetuksi, niin pian kuin hänen entisyytensä tuli tunnetuksi. Niinpä hän päätyi poliittiseen toimintaan, lehden toimittajaksi, puoluesihteeriksi ja kansanedustajaksi.

Vielä niinkin myöhään kuin eduskuntaudistuksen jälkeen, jolloin sosiaalidemokraattinen puolue oli osoittanut olevansa maan suurin puolue ja hartiavoimalla otti osaa valtiolliseen elämään, oli tämmöistä karsasta suhtautumista puolueen jäseniin havaittavissa. Mo-

net ystävyys- ja tuttavuussuhteetkin särkyivät sosiaalidemokraatiksi tunnustautumisen jälkeen.

Voin ehkä parhaiten kuvata tämän karsauden kertomalla "tapauksen Orasmaa — Lagerlöf". Oskari Orasmaa oli yksinkertainen, vilpittön sielu, joka ei tahtonut kenellekään pahaa. Hänen kanssaan tuli toimeen kuka tahansa, ja hänen juttujaan oli hupaisa kuunnella. Hänen leipätyönään oli vahtimestarin toimi Heinolan Seminaarissa. Hän hoiti tehtävänsä nuhteettomasti ja nautti seminaarin johdon täyttä luottamusta. Mutta sitten tapahtui onnettomuus, mikä joidenkin mielestä saattoi merkitä onnea ja menestystä. Orasmaa valittiin kansanedustajaksi sosiaalidemokraattisen puolueen listoilta. Nähtävästi hän oli menestyksellisesti työskennellyt työväen piireissä ja saavuttanut sen luottamuksen.

Orasmaa astui siis eduskuntaan Mikkelin piirin edustajana. Eduskunnassa hän alkoi esiintyä reippaasti työväen edustajana. Tämä oli liikaa vanhoilliselle Heinolan Seminaarille. Orasmaa erotettiin vahtimestarin tehtävästään, jota hän pitkän aikaa menestyksellä oli hoitanut.

Tämä oli ankara isku Orasmaalle. Hän valitteli kohtaloaan kaikille, jotka jaksoivat häntä kuunnella. Valituksillaan hän kääntyi mm. suomettarelaisen Lagerlöfin puoleen, joka oli suuri haka ryhmässään. Tapansa mukaan Orasmaa selosteli "tapauksensa" perusteellisesti ja kysyi lopuksi Lagerlöfiltä, eikö tällainen menettely sentään tämänkin mielestä ollut sopimatonta.

Lagerlöf, joka oli viisas ja huumorintajuinen herra, oli kärsivällisesti kuunnellut Orasmaan jeremiadia. Orasmaan loppuvetonaan tiedusteltua hänen mielipidettään, kysyi Lagerlöf: "Saanko minä sanoa ihan suoraan mielipiteeni?"

— "Totta kai. Sitä varten minä asiastani olen puhunutkin", vastasi Orasmaa.

— "No hyvä", sanoi Lagerlöf. — "Minun on siinä tapauksessa sanottava, että niin minäkin olisin tehnyt. En minäkään sietäisi sosiaalidemokraatteja töissäni. Jos minulla olisi mahdollisuus, karkotaisin minäkin heidät kaikki. Mutta sitä minä en voi tehdä. Syksyllä metsä- ja uittotöiden päätyttyä, minulla olisi siihen valta. Mutta mitä se auttaisi. Seuraavana keväänä, näiden töiden uudelleen al-

kaessa, työväellä on valta, ja minä jäisin silloin ilman työväkeä. Näin ollen minä en voi heitä erottaa, vaikka haluaisin. Mutta Heinolan Seminaarilla on kautta vuoden tällöinen valta.”

Se oli keskustelun pääasiallinen sisältö. Mitä sen jälkeen sanottiin, ei enää vaikuta asiaan.

Orasmaa ei siis saanut toivomaansa lohdutusta siltä taholta. Ryhmätovereilleen hän valitteli Lagerlöfiltä saamaansa vastausta.

Semmoinen oli sosiaalidemokraattisen kansanedustajan turvattu asema tämän vuosisadan ensimmäisellä vuosikymmenellä.

Ensi tutustuminen Suomen Pankkiin

Kansanedustajille tarjoutuu useasti erilaisia tehtäviä myöskin varsinaisen eduskuntatyön ulkopuolella. Alkuaikoina ei tosin läheskään yhtä suuressa määrässä kuin nykyään, jolloin monet valtion yhtiöt ja muut laitokset sijoittavat hallintoneuvostoihinsa ja johtokuntiinsa eduskunnan jäseniä. Mutta oli silloinkin eräs laitos, jossa eduskunnalla oli sananvaltaa ja johon valittiin kansanedustajia. Se laitos oli Suomen Pankki. Siihen oli eduskunnan valittava sekä pankkivaltuusmiehiä että tilintarkastajia.

Säätyvaltiopäivillä oli pankkivaltuusmiehen vaalia pidetty hyvin tärkeänä, ja sen ympärillä oli käyty monet riidat ja juonittelut. Kuuluisiksi olivat tulleet varsinkin ne riitaisuudet, jotka talonpoikaissäädystä muodostuivat melkein vedenjakajaksi ”vanhain” ja ”nuorten” välisessä valtataistelussa. Siellä oli vankka ”vanhojen” ryhmä, jota vuosien 1877—78 valtiopäiviltä alkaen johti Agathon Meurman, ”Kangasalan Karhu”, eli niin kuin hän itse mieluummin ainakin vanhoilla päivillään kuuli itseään nimitettävän: ”Gorm den Gamle”. Hänet oli valittu edustamaan talonpoikaissäätystä pankkivaltuusmiehissä. Mutta sitten ilmestyi säätyyn Jonas Castrén, joka ostettuaan Piippolan kunnasta jonkin pienen maapalstan oli vapautunut ”irtolaisen” asemasta. Hän oli sen jälkeen ”manttaaliin pannun maan omistaja” ja oli vaalikelpoinen talonpoikaissäättyyn, mihin hänet valittiinkin. Hän ryhtyi johtamaan säädyn ”nuoria”

Agathon Meurman.

taistellen Meurmanin vaikutusvaltaa vastaan. Tähtäimessä oli kaiken aikaa pääsy pankkivaltuustoon. Tässä taistelussa Meurman säännöllisesti peri voiton edustaen säätyä pankkivaltuustossa vuosina 1882—1905. Tämä tavoite ei ollut taloudellisesti niinkään vähäarvoinen. Siihen aikaan maksettiin pankkivaltuusmiehelle, jos hän oli helsinkiläinen, ruhtinaallinen 4 000 markan, maaseutulaiselle kerrassaan 6 000 markan vuosipalkka, mikä nykyisen rahanarvon mukaan merkitsisi noin 600 000 markan verotonta vuosituloa.

Tärkeänä tätä vaalia pidettiin alussa uudessakin eduskunnassa. Ensi kerralla valittiin pankkivaltuusmiehiksi professori E. G. Palmén, prokuristi Heikki Lindroos, ent. senaattori L. A. Gripenberg, maanviljelijä H. G. Paloheimo, toimitusjohtaja W. A. Lavonius ja kauppaneuvos Gösta Björkenheim. Puheenjohtajana toimi vuosikausia, aina vuoteen 1917 saakka, yhteen menoon Palmén.

Vaalia varten oli sosiaalidemokraattinen ryhmä asettanut ehdokkaakseen Yrjö Sirolan. Kun vaali tapahtui enemmistövaalina, ja porvarilliset olivat tehneet keskenään sopimuksia, ei Sirola kuitenkaan tullut valituksi, vaan hänen sijastaan Heikki Lindroos, joka paremmin kelpasi porvarillisille ryhmille. Tästä seurasi sapekkaita kirjoituksia sosialistisissa lehdissä, jotka katsoivat Lindroosin pettäneen

työväen luottamuksen antautumalla porvarien ehdokkaaksi sosialistien omaa ehdokasta vastaan. — Seuraavalla kerralla, vuonna 1910, Sirola tosin tuli valituksi, mutta jupakka siitä tälläkin kertaa syntyi. Hänen vaalinsa oli turvattu vain siten, että sosialistiset valitsijamiehet olivat tehneet lehmäkaupan suomettarelaiten kanssa, luvaten äänestää heidän ehdokastaan Ernst Nevanlinnaa, jos he äänestävät Sirolaa. Molemmat tulivat valituiksi, ja olisi luullut tyytyväisyyden vallitsevan. Mutta tällä lehmäkaupalla oli ”himmennetty luokkarajoja”, ja siitä seurasi sosiaalidemokraattisessa eduskuntaryhmässä ankara jälkiselvittely. Hairahtuneet lehmäkaupan tekijät olivat kuitenkin paatuneita ja katsoivat menetelleensä oikein. Ryhmän pöytäkirjaan merkittiin heidän ”menetelleen vastoin ryhmän päätöstä”. Valpas irvisteli heille ”Työmieheissä” eikä käsitellyt Sirolaakaan hellävaroen. Sirola luopui jo samana vuonna syksyllä ja hänen tilalleen astui pankkivaltuustoon Matti Paasivuori.

Näin vaikeaksi pähkinäksi osoittautui pankkivaltuusmiesten vaali. Tilintarkastajat valittiin sen sijaan sovussa. Niiksi valittiin uudessa eduskunnassa ensimmäisellä kerralla professori Ernst Bonsdorff, kauppaneuvos Juho Lallukka, maanviljelysneuvos K. W. Bruncrona sekä minut. Minut valittiin useamman kerran uudelleen. Sekä Bonsdorff että Bruncrona olivat kaiken aikaa mukana, mutta välillä vaihtui Lallukka ensin Jonas Castréniin ja myöhemmin Eero Erkoon. Puheenjohtajana toimi kaiken aikaa Bonsdorff.

Suomen Pankin tilintarkastus oli verrattain vaatimaton homma. Pankin johtavista periaatteista ei paljonkaan keskusteltu, eivätkä johtokunnan jäsenet, joina silloin olivat Clas von Collan, K. F. Steenius, Jalo Järnefelt sekä K. A. Basilier, meitä siinä suhteessa sanottavastikaan valistaneet. He elivät ylhäisessä eristyneisyydessä tilintarkastajiin nähden. Vain kerran joka tarkastuksen aikana oli johtokunnan kanssa muodollinen keskustelu, jossa tilintarkastajat saivat tehdä kysymyksiä ja vastaanottaa selityksiä.

Itse tilintarkastus tapahtui tarkan aikataulun mukaan, jonka puheenjohtaja Bonsdorff aikaisemmilta tarkastuksiltaan oli taskukirjaansa merkinnyt. Siinä oli joka päivän tehtävät merkittynä, ja aikataulua seurattiin uskollisesti kaikkina vuosina. Suurin osa ajasta kulutettiin aivan joutavaan puuhaan, kuluneiden ja sen vuoksi pois-

tettavien seteleiden laskemiseen. Emme me tilintarkastajat tietenkään niitä itse laskeneet, siihen ei arvomme antanut myöten. Ja liian paljon aikaa se meiltä olisi vienytkin. Meille annettiin avuksi kymmenkunta ikäneitoa ja pankin virkamiesten leskeä, jotka meidän vieressä seisoskellessamme ja toimitusta valvoessamme laskeskelivät näitä rypistyneitä ja pahalta tuoksuvia seteleitä. Sitä toimitusta kesti kerrassaan kymmenkunta päivää. Myöskin kulta- ja hopearahat, sekä kassoissa että holveissa olevat, laskettiin ja kultaharkot punnittiin. Sillä tavalla käytiin tarkoin lävitse pankin kaikki varat. Luotonantoa tarkastettiin sen jälkeen yksityiskohtaisesti, ja sillä tavalla saatiin selville pankin asema ja vakavaraisuus.

Kun käytöstä poistettavat setelit oli hävitettävä, kuljetettiin ne kantajan avustamina ja meidän tarkastajain kävellessä hautausmaattueena jäljessä eräänlaiseen krematorioon pankin sivurakennuksessa. Siellä ne pakkoihin sidottuina heiteltiin tulipunaiseksi kuumennettuun rautauuniin, missä ne hehkutettiin hienoksi tuhkaksi. Aikaisemmin ne oli poltettu tavallisissa suurissa uuneissa, mutta silloin oli osa seteleistä kovan vedon vaikutuksesta lentänyt ulos piipusta, ja puoleksi palaneita ja vieläpä palamattomiakin seteleitä oli löytynyt lähiseutujen kaduilta. Vieläkin aikaisemmin oli pankin pääjohtaja omakätisesti heiteltyt hävitettävät setelit huoneensa uuniin.

Setelien polttotilaisuudessa oli Lallukka utelias tietämään, mihin kertynyt setelin tuhka joutui. Pankkivirkailija valisti häntä ilmoittamalla, että sen oli jo pitkät ajat ostanut kreivi Armfelt, Joensuun kartanon herra, kasvitarhansa lannoitteeksi. "Tulee maar siitä kallista ryytmaan lantaa" — arveli Lallukka, ajatellen niitä miljoonia, joita nämä setelit olivat edustaneet. Siitä tulikin kovin kallista lantaa, sillä paperin tuhka ei sisällä mitään lannoitusainetta.

Kun "ikäpresidentti" Iisakki Hoikka kuuli, miten jumalattomasti me menettelimme, kun poltimme kalliita seteleitä, hän vallan kauhistui. "Olisitte antaneet ne meille Lappiin, kyllä ne siellä olisivat vielä kauan kelvanneet", arveli hän.

Puheenjohtajamme Bonsdorff oli tunnettu matemaatikko ja oppikirjojen kirjoittaja. Hänen algebran ja geometrian oppikirjojensa ääressä olimme jo me viime vuosisadan koulupojat saaneet hikoilla. Nyt hän oli vanhanpuoleinen herra, iän lähetessä 70 vuotta. Siitä

kai johtui, että hän oli aika tavalla hajamielinen, niin kuin kai korkeasti oppineelle yleensäkin kuuluu. Huomiota herätti hänen täydellinen välinpitämättömyytensä pukuasioista. Hänen vaatetuksessaan oli aina jotakin muistuttamisen aihetta ja ainakin liivit olivat säännöllisesti väärin napitetut. Tietyt housujen napit olivat taas useimmiten napittamatta. Kun Bonsdorff vietti säännöllistä elämää, poltti sikarinkin vain kahvin yhteydessä ja käveli joka päivä varmaankin peninkulman, hän pääsi harvinaisen korkeaan ikään, huomattavasti yli 90 vuoden.

Juho Lallukka oli omalaatuinen tyyppi, rehevä ja kansanomainen. Hän tunsi tarkkaan kaikki liikemiehet Kymijoen itäpuolella, jopa maakauppiaatkin, joten hänen asian- ja henkilötuntemuksestaan oli suuri apu, kun näiden luottokelpoisuutta oli punnittava. Hän oli noussut pienistä oloista silloiseen huomattuun asemaan, maan suurimman tukkukaupan omistajaksi. Lallukan juttuja kuunteli mielellään, sillä niissä oli aina leveätä huumoria. Hän oli myöskin suuri taidemesenaatti, kuten hänen jälkisäädöksessään määrätty Lallukan taiteilijakodin perustaminenkin osoittaa. Tästä avuliaisuudesta hän toisinaan hieman avomielisesti puheikin. Kun esimerkiksi kerran tuli puhetta Juho Rissasesta, mainitsi Juho Lallukka

häntäkin avustaneensa. "Mie syötin sitä Rissasta kaksi vuotta", hän sanoi.

Kun Jonas Castrén astui tilintarkastajien joukkoon, havaitsi heti, että mukaan oli tullut mies, joka tunsi arvonsa ja oli tottunut siihen, että häntä pidettiin suurena tekijänä. Hän oli oikeastaan suuri näyttelijä, mikä tuli erikoisesti näkyviin hänen esiintyessään eduskunnassa. Suurella näyttelijätaidollaan hän oli aikaisemmin ollut käräjäsalien kruunaamaton kuningas. — Castrénin suuri toive päästä Suomen Pankkiin täyttyi kahdenkymmenen vuoden ponnistusten jälkeen näin vaatimattomalla tavalla, mutta hän oli joka tapauksessa päässyt talon sisäpuolelle. Hän näyttikin ymmärtävän tämän askelen arvon.

Castrén oli monipuuhainen mies. Hän oli sekä suuren valiokunnan että perustuslakivaliokunnan jäsen, ja mitä hänellä lienee sen lisäksi ollutkaan puuhia eduskunnan ulkopuolella. Näiden puuhiensa vuoksi hänen täytyi monesti olla poissa tilintarkastuksista. Kun häntä silloin pankista puhelimesta tiedusteltiin, oli meidän vastattava, että hän oli sanonut menevänsä perustuslakivaliokuntaan. Ei hän kuulunut olevan siellä eikä suuressa valiokunnassakaan, vastattiin. Hänen tapoihinsa näytti kuuluvan, että jos kaksi tai kolme asiaa oli hoidettava yhtäikaa, jätti hän ne kaikki sikseen eikä mennyt mihinkään niistä. Se olikin yksinkertaisin tapa ratkaista tällöinen ikävä yhteensattuma.

Castrénilla oli näihin aikoihin vaikea vatsahaava, jota hänen oli huolellisesti, ennen kaikkea oikealla ruokavaliolla hoidettava. Hänelle tuotiin sen vuoksi määräminuutilla päivittäin kaksi kertaa kotoaan oma ruoka. Siinä oli tarkoin määrätty ruokalajit ja pullo punaviiniä. Hänen vanha, uskottu taloudenhoitajansa kattoi ruokatarpeet huolellisesti pöydälle levitetylle valkealle pöytäliinalle, nosti viinipullon viereen, ja niin alkoi Castrénin ateriointi. Näin tapahtui oli Castrén missä tahansa, pankissa, eduskunnassa tai valiokunnassa.

Bruncrona oli tavallinen hyvinvoipa suurtilan omistaja. Tyytyväinen itseensä ja maailmaan.

Vierailuni Suomen Pankissa tuli pitkäaikaiseksi. Olin alussa tilintarkastajana yhteen menoon vuoteen 1912 saakka ja uudelleen Helsinkiin palattuani vuosina 1915 ja 1916. Vuodesta 1919 alkaen

kuuluin pankkivaltuustoon, ja aikanaan minulle uskottiin sen varapuheenjohtajan paikka Nevanlinnan toimiessa puheenjohtajana. Nevanlinnan jälkeen sain vuodesta 1933 alkaen käytellä puheenjohtajan nuijaa. Opin siten tuntemaan tämän talon melkoisen hyvin ja sain sen välityksellä hiukan tutustua "korkeaan finanssiinkin".

YLIOPPILASYHDISTYS – KANSAIN-
VÄLISYYTTÄ

Ylioppilaiden sosialidemokraattinen yhdistys – Sosialistinen aikakauslehti

Vuosisadan alussa toimi Helsingissä eräs erikoislaatuinen sosialistinen puolueyhdistys. Tarkoitin Ylioppilaiden Sosialidemokraattista Yhdistystä (YSY). Olin siitä etukäteen paljon kuullut, minkä vuoksi Helsinkiin muutettuani halusin siihen lähemmin tutustua. Liityin ensi tilaisuudessa sen jäseneksi.

Yleensä sosialistiset yhdistykset työskentelevät ruumiillisen työn tekijäin piirissä. Jos niihin joku henkisen työn tekijä sattuu eksymään, häntä tuskin huomataan muun väen joukossa. Nyt kysymyksessämme olevaan yhdistykseen sen sijaan kuului pääasiassa ylioppilaita, kuten nimikin jo ilmaisee, siis tulevia henkisen työn tekijöitä. Vuoden 1905 aikana alkanut mielipiteiden radikalisoituminen oli saanut nämä nuorisopiirit harrastamaan yhteiskunnallisia kysymyksiä ja johtanut heidät vihdoin sosialismin pariin. Yhdyssiteekseen ne kevättälvella 1905 perustivat oman yhdistyksensä ja ryhtyivät siinä toisiaan valistamaan.

Kuka oli ottanut aloitteen yhdistyksen perustamiseen ja miten se tapahtui, on minulle aikaisemmin ollut hämärän peitossa. Kun tiesin maisterien Sulo Wuolijoen ja Timo Korpimaan olleen yhdistyksessä mukana alusta alkaen, olen pyytänyt heitä siitä kertomaan. Molempien selostus käy kutakuinkin yksin, vain muistikuva alusta saakka mukana olleista henkilöistä on hieman erilainen. Wuolijoen selostuksen mukaan lähtö tapahtui seuraavalla tavalla:

”Yhdistyksen syntysanat lausuttiin helmi- tai maaliskuussa 1905 Aleksanterinkadulla, lähellä Ylioppilastaloa, Timo Korpimaan suusta. Olimme silloin kahden ja hyvin yksimielisiä, ainakin enemmän kuin

Ylioppilas Linda Anttila.

nyt. Ensimmäisiä uhrejamme olivat Erland Aarnio ja O. W. Kuusinen sekä Linda Anttila. Perustava kokous pidettiin sittemmin Ylioppilastalolla, jolloin läsnä taisi olla myöskin Paasivuoren Matti, Lauri af Heurlin ynnä joukko muita, joiden nimiä en muista. Puheenjohtajaksi valittiin "kenraali" Haapalainen minun kieltäytyessäni ehdokkuudesta kokemattomuuteni perusteella, vaikka olinkin koulussa ollut toveriseuran puheenjohtaja. Aarniosta tuli sihteeri. Joku komitea valittiin sääntöjä laatimaan ja tuleva professori Väinö Salminen ja minut valittiin hakemaan säännöille vahvistusta. Kaksin menimme kansliaan rehtori Rabbe Aksel Wreden luo vahvistusta pyytämään. Viikon verran harkittuaan vapaaherra ilmoitti meille jättävänsä säännöt vahvistamatta, koska niissä tahdotaan edistää luokkataistelua, ja hyvien kansalaisten tulee edistää ja harrastaa yhteiskunnallista rauhaa eikä yhteiskunnallista taistelua. Ajattelin sanoa jotakin hyvin siivoa ja tilaisuuteen sopivaa, mutta silloin tuleva professori Salminen hyökkäsi hyvin sopimattomasti ohitseni, löi nyrkkiä pöy-

tään ja kiljaisi: 'Me emme kaipaa yhdistyksellemme tuommoisten herrojen hyväksymistä, vaan minä ilmoitan, että me perustamme sen joka tapauksessa ja kokoonnumme missä tahdomme, ilman että kukaan kykenee meitä estämään!' Palaver oli päättynyt.

Yhdistyksemme jäsenet naureskelivat kun kuulivat selostuksen käynnistämme, mutta muistaakseni Sakari Pälsi oikein nauraa hohotti."

Näin sotaisella tavalla yhdistys aloitti toimintansa. Ja samaan tyyliin, reippaasti ja rohkeasti se jatkuikin.

Korpimaan muistin mukaan olivat perustavassa kokouksessa mukana lisäksi ainakin seuraavat henkilöt: Sakari Pälsi (myöhemmin kirjailijana tunnettu), Viljo Hytönen (kuoli köyhäinhoidon ylitarkastajana), Väinö Salminen (kuoli kansanrunouden professorina) sekä toimittaja Väinö Toikka. Yhdistyksen sihteerinä kevätlukukaudella oli ollut Korpimaa ja syksyllä Aarnio.

Yhdistykseen liittyi jo ennen marraskuun suurlakkoa huomattavasti jäseniä, mutta varsinkin suurlakon jälkeen oli liittyminen ollut vilkasta. Harrastus sosialismia kohtaan levisi silloin laajoihin piireihin. Monet, jotka siihen saakka olivat olleet sosialismin jyrkkiä vastustajia tai ainakin siihen nähden viileitä, alkoivat havaita siinä miellyttäviä piirteitä. Pidettiin melkein muotiasiana hieman keikaroida sosialismilla. Näitä sosialismiin kääntyneitä kutsuttiin yleensä "marraskuun sosialisteiksi". Missä järjestyksessä liittyminen YSY:een tapahtui, merkitsee nyttemmin sangen vähäisen, vaikka siitä aikanaan pidettiin tarkkaa lukua.

Alkuaikoina nähtiin yhdistyksen kokouksissa edellämainittujen lisäksi mm. seuraavat jäsenet (mainitsen samalla sulkumerkeissä kunkin myöhemmän aseman mikäli se on tiedossani): Julius Ailio (muinaistieteen dosentti yliopistossa, senaattori, kuollut), Severi Alanne (insinööri, poistui Amerikkaan), Edvard Gylling (yliopiston dosentti, kansanedustaja, poistui Venäjälle 1918, kuollut), Väinö Hakkila (Tampereen kaupungin pormestari, ministeri ja kansanedustaja), Matti Helenius-Seppälä (tohtori, kristillisen työväenpuolueen perustaja, sosiaaliministeriön raittiusosaston päällikkö, kuollut), Albert Hämäläinen (suomal.-ugrilaisen kansantieteen professori), Väinö Jokinen (sanomalehdentoimittaja, poistui Venäjälle

1918, kuollut), Vilho Joutsenlahti (asianajaja), Kalle Kahila (Hämeen läänin lääninkamreeri, kuollut), Jalo Kohonen (sanomalehdentoimittaja, poistui Venäjälle 1918), Joonas Laherma (Helsingin Työväen Säästöpankin johtaja), Lauri Letonmäki (sanomalehdentoimittaja, poistui Venäjälle 1918), Eino Pekkala (lakit. kandidaatti), Juhani Peräläinen (Pietarin suomalaisen yhteiskoulun johtaja, vuoden 1918 jälkeen sanomalehdentoimittaja Helsingissä), Paavo Raittinen (Suomen Pankin johtaja), Hannes Ryömä (lääkintöhallituksen pääjohtaja, kuollut), Vilho Sarkanen (asianajaja, kuollut), Ilmari Tavaststjerna (lakit. kandidaatti, kuollut), K. H. Wiik (kansanedustaja, kuollut), Elviira Willman (Eloranta, kirjailija, poistui Venäjälle 1918, kuollut), Väinö Voionmaa (historian professori, ministeri, kuollut), Väinö Wuolijoki (eläkkeellä ollut lähettäjä, kuollut).

Mukana oli useita sellaisiakin, jotka myöhemmin ovat jääneet tien oheen, vieläpä siirtyneet toisiin leireihin. Tällaisia tilapäisvierailijoita olivat mm. Lauri Lindstedt (Loimaranta, Salon Raakaso-keritehtaan johtaja) ja hänen sisarensa Saima Lindstedt (Loimaranta), joka aikanaan oli "Työläisnaisen" toimitussihteerinä. Imatran yhteiskoulun tuleva rehtori Hjalmar Tukiainen kuului myös tähän joukkoon.

Yhdistyksen kokouksiin saivat osallistua siihen kuulumattomatkin, joilla yhteiskunnallisissa kysymyksissä ei vielä ollut varmaa vakaumusta, mutta jotka halusivat niihin tällä tavalla perehtyä. Näitä "proselyyttejä" ja "porttiproselyyttejä" kävi ahkerasti kokouksissa ja heitä koetettiin parhaan mukaan käännättää. Näiden joukosta voi mainita tohtori Jaakko Forsmanin ja professori J. J. Mikkolan, joka viimeainittu kirjoitteli niihin aikoihin ahkerasti "Työmieheen". Samaa ryhmään voidaan lukea myöskin V. A. Forsnäs (nykyinen akateemikko, professori V. A. Koskenniemi), ja professori Janne Valmari vainaja samoin kuin senaatin esittelijä Brynolf Jalasmaa rouvineen.

Oman ryhmänsä muodostivat nuoret ylioppilasneitokset. Heitäkin oli muutamia. Jotkut olivat löytäneet sinne tiensä omasta aloitteestaan, toisia olivat nuoret miehet tuoneet mukanaan kasvattaakseen heistä oikeinajattelevia aviiovaimoja. Joitakin avioliittoja solmittiinkin vuosien varrella yhdistyksen jäsenten kesken. Sieltä minäkin tulevan elämänkumppanini löysin.

Jotta yhdistys ei kadottaisi kosketustaan työväkeen ja pääsisi rämettymään, koetettiin pitää huoli siitä, että suolana olisi mukana varsinaiseen työväenluokkaan kuuluvia henkilöitä. Tämmöisinä oikean luokkatietoisuuden vartijoina kulkivat yhdistyksen mukana ainakin Matti Hälleberg (vuodesta 1906 Paasivuori), Paavo Leppänen, Iida Aalle ja ehkä joku muukin. Samasta syystä katsottiin asiaan kuuluvaksi, että yhdistyksen jäsenet kuuluivat johonkin ammattiosastoon saadakseen tutustua oikeaan proletaariseen ilmapiiriin. Mitä omituisimpia ammatin valintoja saattoi tällöin tulla kysymykseen. Niinpä esimerkiksi Hakkila kuului rapparien ammattiosastoon, vaikkei liene ikänään rapparin kauhaa kädessään pitänyt.

Kokouksissa käydyt keskustelut olivatkin omiaan vetämään mukaan väkeä yhdistyksen ulkopuolella olevista piireistä. Sen sijaan, että työväen muut järjestöt tavallisesti omistivat aikansa pääasiallisesti järjestöillisille kysymyksille, harrastettiin täällä päiväjärjestyksessä olevien yhteiskunnallisten kysymysten teoreettista pohdintaa ja koetettiin selvittää niitä sosialistisen maailmankatsomuksen valossa. Näiden joukossa oli alkuaikoina tärkeimpänä parhailaan päiväjärjestyksessä ollut äänioikeuskysymys. Sen yhteydessä väiteltiin suhteellisen ja enemmistövaalitavan valo- ja varjopuolista. Kun asia oli tullut ratkaistuksi suhteellisen vaalitavan eduksi, kulkivat yhdistyksen jäsenet selittämässä uutta vaalilakia ja osallistuivat niinkään ensimmäisten vaalien edellä toimeenpantuihin väittelykokouksiin. — Maatalouskysymys oli samoin vilkkaan keskustelun alaisena, ja kuului se lähinnä Sulo Wuolijoen harrastuspiiriin. Pohdittiin mikä oli oleva Suomen tuleva viljelysmuoto, pienviljelyslinja vai valtion hallinnassa oleva suurviljelys. Kuusinen oli tällöin suurviljelyksen kannalla samoin kuin Kautskykin. Pientiloista tulisi hänen mielestään vaivaistaloja. — Gylling piti esitelmää torpparikysymyksestä, Kuusinen valtiomuodosta jne. Yleensä oli jokaiseen kokoukseen varattu esitelmä tai alustus, jonka pohjalla keskustelu käytiin. Jos joku ulkomaalainen puoluetoveri saapui Helsinkiin, houkuteltiin hänet pitämään esitelmä jostakin hänen alaansa kuuluvasta kysymyksestä. Muistan ainakin virolaisen Miihkel Martnan ja lättiläisen Janssonin (Braunin) pitäneen esitelmää omien maittensa oloista. Myöskin asianajaja Herman Friedman esiintyi jonkin kysymyksen selvittä-

jänä. Aino Malmberg toi tuulahduksen Englannin työväenpuolueesta. Periaatteista väiteltiin vilkkaasti, ja tarpeen se olikin, sillä monelle sosialismin aakkosetkin olivat tuntemattomia. Tällä tavalla yhdistyksen toiminta muodostui pirteäksi ja sen merkitys käsitteiden selvittäjänä oli suuri. Voi ehkä hieman liioitellen sanoa, että se meidän pienissä oloissamme suoritti samanlaista urauurtavaa työtä kuin Englannin kuuluisa Fabian Society, jonka siipien suojassa Webbin puoliset, H. G. Wells ja Bernard Shaw ym. syvensivät sosialistista tietoisuutta. Samaan aikaan kuin työväki suurlakon jälkeen heräsi valtiolliseen tietoisuuteen ja alkoi pontevammin esittää vaatimuksiaan, keräsi yhdistys ympärilleen tulevassa valtiollisessa toiminnassa tarvittavia henkisiä voimia. Niiden avulla puolue aikaisempaan alkukantaiseen toimintaan verrattuna saattoi kohota huomattavasti korkeammalle tasolle. Kirjallisiakin kykyjä alkoi olla runsaammin käytettävänä.

Kun katselee yhdistykseen kuuluneiden henkilöiden edellä olevaa luetteloä, hämmästyä miten moni sen jäsenistä myöhemmin joutui esiintymään huomattavissa tehtävissä. Jo ensimmäisissä vaaleissa valittiin sen jäsenistä eduskuntaan Yrjö Sirola, Sulo ja Wäinö Wuolijoki. Seuraavana vuonna olivat myöskin Edv. Gylling ja O. W. Kuusinen kansanedustajia. Ja valtioelämämme myöhemmissä vaiheissa monet heistä olivat hyvin näkyvillä paikoilla. Yhdistys toimi siten eräänlaisena tulevien poliitikkojen taimilavana.

Vuoden 1905 marraskuun suurlakon aikana yhdistyksen jäsenillä oli tilaisuus suorittaa palveluksia oman piirinsä ulkopuolellakin. Alussa sen edustajat olivat istuneet ns. ylioppilaskunnan ministeriössä asioita hoitamassa. Mutta kun perustuslaillisten ja työväen kesken syntyi erimielisyyksiä, siirtyivät yhdistyksen jäsenet poliisilaitokselle, missä John Kock silloin isännöi. Hänen lähimpiä apulaisiaan oli ollut yhdistyksen jäsen Severi Alanne. Heidän suoritettavanaan oli siellä erinäisiä kansliatehtäviä. Lakkopäivät olivat olleet työntäyteisiä, eikä nukkumiseen ollut jäänyt paljon aikaa. Näiltä päiviltä yhdistyksen jäsenillä oli monta huvittavaa juttua kerrottavana. Erään jutun mukaan oli päätetty tilata ylimääräinen juna Tampereelle. Suurlakkokomitean puheenjohtaja Paavo Leppänen

lähti omassa korkeassa persoonassaan rautatiehallitukseen tämän-suuntaista määräystä viemään. Matkalla hän kuitenkin alkoi epäillä, mahtaisiko vaikutus olla riittävän tehokas, jos korkeiden rautatien virkamiesten eteen ilmestyy joku tuntematon Paavo Leppänen antamaan näin tärkeätä määräystä. Tuloksena oli, että hän pyörsi takaisin ja kirjoitutti suurlakkokomitean sihteerillä Lauri Loimaranalla kirjallisen määräyksen, jonka alle piirsi nimensä. Tätä määräystä hän sitten itse lähti viemään perille, ollen olevinaan vain lakkokomitean lähettinä. Rautatien herrat eivät aluksi olleet asiasta tietääkseenkään, vaan puhelivat tuntemattomien henkilöiden lähettämistä papereista. Tähän ”juoksupoika” Leppänen silloin tokaisi: ”Ettekö näe, että paperin alla on suurlakkokomitean puheenjohtajan Paavo Leppäsen nimi.” Se auttoi. Herrat olivat säikähtäneet ja juna päätettiin lähettää. — Psykologisesti oikein ajateltu.

Suurlakkokomitea oli päättänyt vallata muutkin poliisiasemat kuin pääpaikan. Tästä on Sulo Wuolijoki, joka antoi asiaa koskevat määräykset, minulle jälkeen päin kertonut seuraavan jutun:

”Kahden poliisipiirin valtauksesta on eräitä seikkoja jäänyt mieleeni. Toiseen komensin O. W. Kuusisen, joka hetkeäkään epäröimättä lähti sinne pistooli taskussaan. Päässään sekä estetiikkaa että filosofiaa, mutta sillä hetkellä pääasiassa Marxia. Valtakirjansa esitettyään hän sai sovinnolla päällikkyuden, jota hoiteli hyvin tuoden viimeisenä päivänä joukkonsa pitkin Aleksanterinkatua Senaatin torille paraatiin. Räjähdimme nauramaan kun näimme tämän, pääasiassa suurikokoisista miehistä kootun sankarijoukon etunenässä marssivan hyvin huonoon ja liian väljään kesäpalttooseen puetun Napoleonin (Kuusisen), jonka vartalon hirmuisen raskas kuusipiippuinen revolveri oikeanpuoleisessa sivutaskussa veti aivan väärään. — Väinö Salminen taasen kertoi, että uusmaalaiset ylioppilaat olivat miehittäneet hänelle määrätyn poliisipiirin, ja että sen kansliassa Salmisen joukkoineen sinne saapuessa oli kaksi päällikön tapaista käyttäytynyt kovin karskisti häntä kohtaan. ’Toinen niistä oli niin ruma, että sen naamakin oli aivan tämän näköinen’ — kuvaili Salminen innoissaan — ja väänsi oikein lappalaisnoidan irvistyksen oman naamansa, joka sekään ei ollut mikään pääkaupungin kauristus. ’Minä panetin ne molemmat putkaan ja annoin niiden olla

siellä pari päivää, eikä minua senjälkeen enää muut häirinneetkään, lopetti hän raporttinsa.”

Isänmaan asiat painoivat yhdistyksen jäsenten nuoria hartioita siinä määrin, että he suurlakkoviikolla päättivät lähettää lähetystön kenraalikuvernööri Obolenskin luo esittämään työväen sen hetken vaatimuksia. Vaatimuksena oli lähinnä yleinen äänioikeus ja yksikamarinen eduskunta. Lähetystön muodostivat Sulo Wuolijoki ja hänen mukanaan Erland Aarnio ja Timo Korpimaa. Kenraalikuvernööri oli heille lausunut panevansa koko omaisuutensa pantiksi siitä, että Suomen työväki saa sekä yleisen äänioikeuden että yksikamarisen eduskunnan. Kun tämä vastaus tuotiin yhdistykseen, oli tulevan pankkimiehen alku Lauri af Heurlin heti tokaissut, että olisi pitänyt kysyä pantin arvoa. Kaikki kyllä tiesivät, että se nousi miljooniin rupliin.

YSY:n toimintahalu suuntautui toisinaan muullakin tavoin ulospäin. Niin tapahtui esimerkiksi vuoden 1907 alussa sattuneiden aikanaan suurta huomiota herättäneiden Laukon kartanon torpparien häätöjen johdosta. Kartanon omistaja, Standertskjöld-Nordenstam, oli antanut häätää asunnoistaan satakunta torpparia, jotka olivat kieltäytyneet suorittamasta päivätöitään entiseen tapaan. Tapaus herätti niin suuren kuohunnan, että siitä nousi eduskuntakysymys-

kin, ja se osaltaan kiirehti torpparikysymyksen järjestämistä. YSY:n monet jäsenet, varsinkin Sulo Wuolijoki ja Yrjö Sirola, toimivat aktiivisesti torpparien hyväksi. Heidän aloitteestaan perustettiin O. Y. Laurila niminen osakeyhtiö, jonka nimeen Vesilahdella ostettiin torpparien käytettäväksi maatila. Siinä torpparit vuosikausia sitkeästi pysyivät paikallaan oikeuksiensa puolesta taistellen.

Minun astuessani tähän akateemisten sosialistien seurapiiriin oli sen loistokausi oikeastaan jo ohitse. Useimmat aktiivisimmista jäsenistä olivat joutuneet mikä mihinkin tärkeään tehtävään. Osa oli kansanedustajina, toiset oli vedetty mukaan puoluetehäviin. Heiltä ei enää riittänyt aikaa tällöisen keskusteluseuran vaatimattomaan toimintaan. Silti olivat kokoukset edelleen virkeitä ja niissä käytiin ahkerasti. Viihdyin hyvin tässä nuorten ihmisten seurassa.

Kun uusi taantumuskausi alkoi, tuntuivat vaikutukset tämänkin yhdistyksen toiminnassa. Innostus laimeni ja vähitellen toiminta sammui kokonaan. Uusi ylioppilaspolvi perusti 1920-luvulla uuden yhdistyksen, mutta vähitellen se joutui vähäisen kommunistisen ryhmän käsiin. Tästä johtui, että sosiaalidemokraattisesti ajattelevien ylioppilaiden oli puolestaan perustettava oma yhdistyksensä, joten kahtiajako tälläkin alalla on tapahtunut.

* * *

Sosialistisen Ylioppilasyhdistyksen eniten ulospäin näkyvä aikaansaannos oli teoreettisen aikakauslehden julkaiseminen. Tämä, nimeltään "Sosialistinen Aikakauslehti", alkoi ilmestyä vuonna 1906. Sen vastaavana toimittajana oli kaiken aikaa Edv. Gylling ja toimittussihteerinä O. W. Kuusinen. Muina toimituksen jäseninä olivat Sulo Wuolijoki ja Yrjö Sirola. Toimituksen osoitteena oli Gyllingin asunto.

"Sosialistinen Aikakauslehti" ilmestyi kerran kuukaudessa, tavallisesti 32 sivuisena. Sen sisältö oli korkealla tasolla. Siinä oli runsaasti teoreettisia kirjoituksia, selostuksia koti- ja ulkomaan tärkeimmistä poliittisista tapahtumista sekä ilmestyneestä sosialistisesta

kirjallisuudesta. Siihen kirjoittelivat etupäässä yhdistyksen kärki-
miehet, joilta ihme kyllä kaikkien muiden tehtäviensä ohella riitti
aikaa tämmöiseen kirjalliseen työhön. Heidän ohellaan monet muut-
kin avustivat lehteä. Vanhemmankin polven puoluejäsenet esiintyi-
vät silloin tällöin kirjoittajina. Niinpä tapaamme heidän joukossaan
Ursinin, Salinin, Paasivuoren ja Voionmaan nimet. Ulkomaisten puo-
luetoverien kirjoituksia oli niinkään melkein joka numerossa. Pää-
asiassa nämä kirjoittajat olivat saksalaisia, heidän joukossaan Kaut-
sky ja Bernstein, mutta monet venäläisetkin avustivat lehteä. Myös-
kin Brantingilta tuli silloin tällöin avustuksia. Lehti voi siten esiintyä
suuriakin vaatimuksia vastaavalla tavalla. Se täytti kunnialla paik-
kansa työväen valistajana.

Tässä yhteydessä on syytä antaa tunnustus erään miehen työlle,
jonka ansiot sosiaalidemokraattisen puolue toiminnan hyväksi ovat
laajemmille piireille kovin vähän tunnettuja. Tämä mies, Lauri af
Heurlin, näytteli alkavassa työväenliikkeessä tärkeätä osaa. Hänellä
on kuitenkin aina ollut kammo julkista esiintymistä kohtaan, minkä
vuoksi hän puolta tusinaa suuremmassa seurassa tavallisesti on
vaiennut. Mutta pienemmissä piireissä voi harvoin tavata sanaval-
miimpaa ja sukkelampaa keskustelijaa kuin Heurlin. Ennen kaikkea
hänellä alati oli uusia ehdotuksia ja suunnitelmia. Hänen osuutensa
työväenliikkeen alkuaikoina on melkein mittaamaton, varsinkin kun
sen taloudellisten asiain järjestämisestä oli kysymys. Niinpä esi-
merkiksi "Sosialistinen Aikakauslehti" ja sen taloudellinen puoli oli
kokonaan riippuvainen hänen harrastuksestaan. Hän ryhtyi sen pal-
kattomaksi taloudenhoitajaksi, ja hänen taitavalla johdollaan tam-
moinen taloudellisesti epäkiitollinen yritys oli mahdollinen. Tähän työ-
hön hän keräsi ympärilleen nuorempia voimia, joiden joukossa havait-
sin ennen muita Erland Aarnion, Väinö Hakkilan ja Paavo Raittisen
hääräävän. He autoivat häntä lehden painatustöiden hoidossa samoin
kuin sen harjoittamassa kustannustoiminnassa. Lehti otti nimittäin
tehtäväkseen myöskin sosialistisen kirjallisuuden kustantamisen.
Useita ulkomaisia teoksia suomennettiin ja jaettiin siten suomalais-
selle yleisölle sen kaipaamaa teoreettista valistusta yhteiskunnalli-
sissa ja valtiollisissa kysymyksissä. Heurlinin ehdotuksesta alettiin

Paavo Raittinen.

julkaista myöskin "Työväen Kalenteria", joka heti sai suunnattoman menekin. Se lahjoitettiin myöhemmin puolueelle, joka sitä on siitä lähtien julkaissut saaden siitä itselleen hyvän tulolähteen. — Heurlinin osuus "Suomen Sosialidemokraatti" lehden aikaansaamisessa vuonna 1918 ansaitsee myöskin tulla muistiin merkityksi. Ilman hänen taloudellista tukeaan olisi silloisissa oloissa ollut hyvin vaikeata saada lehteä ilmestymään. Hän ryhtyi senkin taloudenhoitajaksi ja pani sen talouden heti alussa hyvään kuntoon.

Kun työväenliikkeen kansainvälinen marssi "Internationaali" vuoden 1906 vapuksi haluttiin saada suomenkieliseen asuun, oli siinä ollut aika puuha meikäläisille tottumattomille runosepille. Heurlin käänsi sen ensin ranskalaisesta tekstistä suorasanaisesti suomeksi. Siitä muovaili Pertti Uotila sanat aluksi epäonnistuneeseen runopukuun, niin että siitä tuli melkein rekiviisun tapainen. Kuusinen oli sitä sitten muokkaillut, vaikkei hänkään mikään runokuningas ollut. Siinä oli ollut vielä joitakin paikkoja avoimina, kun vapunpäivä alkoi uhkaavasti lähestyä. "Työmiehen" toimituksessa sitä sitten muutamien ensikertalaisten voimin koetettiin viimeistellä. Yritykseen osallistuivat ainakin Sulo Wuolijoki, Paasivuori ja Haapalainen. Yhteen kohtaan oli Paasivuori välttämättä halunnut muutoksen. Kun

runoilija Kuusinen oli kirjoittanut: "Ei koskaan tee he itse työtä, vaan he työtä ryöstävät", väitti Paasivuori, ettei se ole asiallisesti oikein, koska työtä ei voi ryöstää. Siinä pitää olla: "he ryöstävät työn tuloksia". Hänen mielestään piti sen vuoksi muuttaa joko sanat tai nuotti. Sitä ei kuitenkaan pystytty muuttamaan, ja niin jäi se paikka entiselleen.

"Sosialistinen Aikakauslehti" lakkasi ilmestymästä vuoden 1908 lopussa. Syyksi toimitus ilmoitti voimien puutteen. Lehden kannattajajoukko oli kyllä ollut harras, ja se oli vuosi vuodelta kasvanut. Mutta toimitusvoimia ei ollut riittävästi. Työn kunnollinen täyttäminen olisi edellyttänyt sekä perusteellista perehtymistä tieteelliseen sosialismiin ja sosiaalipolitiikan eri aloihin että myös näitä aloja käsittelevän uuden kirjallisuuden säännöllistä seuraamista. Siihen ei kuitenkaan ollut ollut mahdollisuutta, sillä käytännöllinen elämä ja puoluetoiminta olivat vaatineet osansa, ja toimitustyö oli jäänyt liiaksi sivutoimeksi. Tämän vuoksi toimitus katsoi olevan pakko jättää työnsä kesken. Se lausui kuitenkin toivorikkaasti: Näkemiin!

"Näkemiin" ei päästy pitkiin aikoihin. Tosin on pariinkin otteeseen uudelleen yritetty saada aikaan aikakauslehti puolueen jäseniä varten, mutta nämä yritykset on lyhyen kokeilun jälkeen ollut pakko jättää kesken. Vasta nyt, vähän enemmän kuin vuosi takaperin, on uudelleen palattu asiaan ja tehty uusi yritys tämän puutteen poistamiseksi.

Ruotsinkieliselläkin taholla vallitsi samaan aikaan hyvin virkeä toimintahalu. Ruotsinkielistä sivistyneistöä oli runsaasti liittynyt mukaan sosialistiseen liikkeeseen. Tämän ryhmäkunnan toimesta alettiin vuotta myöhemmin julkaista ruotsinkielistä teoreettista aikakauslehteä. Sen nimenä oli "Folktribunen". Siihen kirjoittelivat pääasiassa tähän sivistyneistön ryhmään kuuluvat henkilöt. Mainittakoon nimet: Ivar Hörhammer, Ture Jansson, Runar C. Öhman, Gunnar Castrén, Ola Castrén sekä Arvid Mörne. Lehti tarjosi myös runsaasti suomenkielisten kirjoittajien aikaansaannoksia, jotka toimitus oli kääntänyt ruotsinkielelle.

"Folktribunen" jaksoi yhä synkkenevistä poliittisista oloista huo-

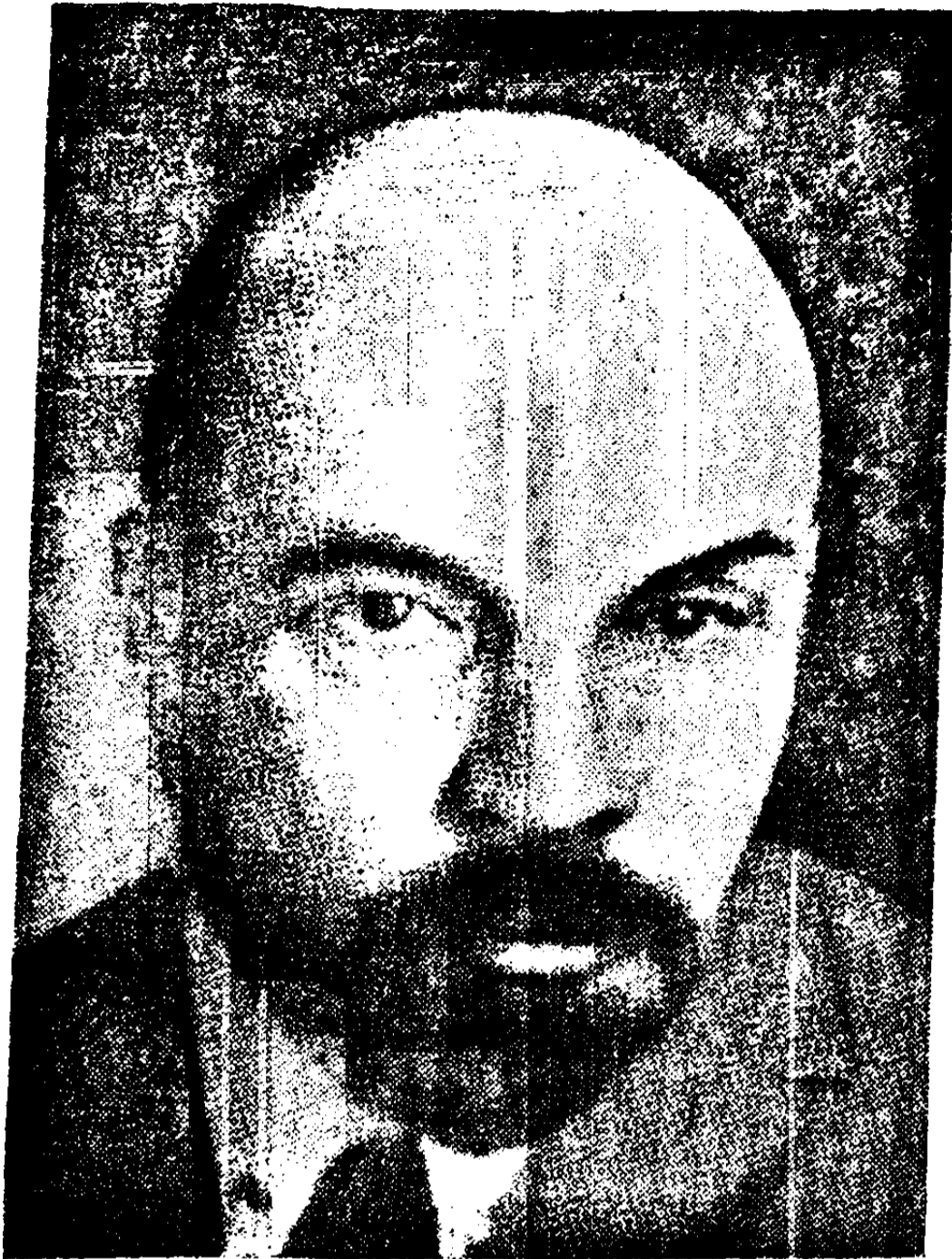
limatta jatkaa ilmestymistään vuoden 1910 loppuun. Silloin senkin elämä sammui. Taantumus sammutti valonlähteen toisensa jälkeen.

Pakolaisten hoivaamista — Salaisia kokouksia

Stolypinin johtaman taantumuksen alkaessa tuli vallankumouksellisille aineksille Venäjällä tukalat oltavat. Jokainen, jolla oli omallatunnollaan joitakin vallankumouksellisia syntejä, tunsu maan polttavan jalkainsa alla ja yritti päästä maasta pois. Osa meni maan alle.

Pakolaisvirta suuntautui kaikkialle Eurooppaan. Kun Suomi vuosina 1906—1908 vielä oli suhteellisen vapaa maa, saimme mekin ottaa vastaan suoranaisen pakolaistulvan. Pääsy tänne "rajamaahan" oli helpompi kuin muualle, kun rajatarkastuksia ei ollut. Osa jatkoi matkaansa eteenpäin niin pian kuin oli saanut passi- ja muut matkaa varten tarpeelliset asiansa järjestykseen. Melkoinen osa pakolaisista jäi kuitenkin väliaikaisesti Suomeen. Täällä oltiin heitä kohtaan suopeita ja heille järjestettiin turvapaikkoja. Vaikkei Ylioppilaiden Sosialidemokraattinen Yhdistys virallisesti ollut näiden asiain kanssa tekemisissä, olivat monet sen jäsenistä paljon mukana tässä toiminnassa. Siihen osallistuivat myöskin porvarilliset piirit siitä huolimatta että kysymyksessä olivat vallankumoukselliset. Taistelivathan he tsaarin valtaa vastaan, jota kohtaan Suomessakaan ei ollut myötätuntoa. Täällä muodostettiin pakolaiskomiteoita, joiden puoleen pakolaiset voivat kääntyä ja jotka heitä hoivasivat. Eräs tunnettu viinikauppa Länsi-Heikinkadun varrella oli paikkana, johon he tavallisesti ensimmäiseksi menivät ja josta heitä ohjattiin eteenpäin. Heitä sijoitettiin yksityisasuntoihin asumaan, ja täällä oli — varsinkin Pitkäsillan toisella puolen — monia perheitä, joiden luo aina voi heitä lähettää. Yhtenä keskuspaikkana oli Siltasaarenkadun varrella, nykyisen Elannon omistaman Siltalan talon paikalla ollut "Kahvila Paratiisi", jonka omistaja, työväenpiireissä hyvin tunnettu rouva Eeva Juuri-Oja tavallisesti piti luonaan monta pakolaista yhtäaikaan. Pariin kertaan jouduin minäkin majoittamaan eräitä täällä pidettyihin salaisiin kongresseihin osaaottaneita henkilöitä. Kerran-

Vladimir Iljitš Lenin.

kin oli luonani eräs lättiläinen, jolta riitti juttua kaiken yötä. — Pysyvämmin tänne jääneille oli hankittava vakinainen asunto. Täällä oleskelikin vuosikausia moni, joka ei halunnut lähteä pitemmälle ennen kuin oli pakko. Heistä oli useita virolaisiakin, mm. Viron sosialistipuolueen johtaja Miihkel Martna, viulunsoittaja Sörmus, taidemaalari Mägi sekä soittotaiteilijat Tasan veljekset. Latvialaisista oli huomattavin Braun, joka käytti peitenimeä Jansson.

Sangen useat käyttivät muuten peitenimiä. Venäläisistä hyvin harvoin saatiin tietää, minkä nimisiä he todellisuudessa olivat. Tunnetuimmista pakolaisista voi mainita: Lenin (V. I. Uljanov), N. K. Krupskaja, Lunatsharski, Krasin, Berzin, N. E. Burenin (jolla oli monta salanimeä: Viktor Petrovitsh, Viktor, Herman Fedorovitsh, Alfred), Tshort (=Piru, Bogomolov) ym. Monet näistä ovat myöhemmin näytelleet huomattavaa osaa sekä Venäjän vallankumouksessa että Neuvostoliiton politiikassa. Huomattavin oli tietysti Lenin. Hän asui täällä muutaman viikon aikana Hakkilan luona.

Näistä pakolaisista oli monenlaista puuhaa. Kaikki oli sitäpaitsi hoidettava hiljaisuudessa, sillä se oli olevinaan vaarallista, kun san-

tarmit puolestaan tekivät parhaansa pakolaisten tavoittamiseksi. Jos joutui kiinni, seurasi ikävyyksiä ei vain piileskelevälle pakolaiselle, vaan myöskin hänen isäntäväelleen. Vaikeuksia tuotti sekin, että venäläiset olivat tottumattomia viettämään hiljaista elämää. Heidän bokseissaan kävi alituinen puheensorina, vieläpä yötä myöten. Yleensä koetettiin välttää bolševikin ja menševikin sijoittamista samaan huoneeseen; siitä ei nimittäin koskaan seurannut hyvää. Vähin mitä tapahtui, oli se, että heillä riitti ainaista väittelyä; pahimmassa tapauksessa voi seurauksena olla ankara riita. Eräässäkin piilopirtissä jatkui tällaista välienselvittelyä vuorokausikaupalla, niin että naapuritkin alkoivat tulla uteliaiksi ja kysellä, mitä elämää perheessä oikein vietettiin, se kun häiritsi heitäkin. Kun väittelijöille koetettiin puhua, että heidän tulisi olla hiljempää, selittivät he sen olevan kovin vaikeata, kun heillä keskenään oli niin paljon selvitettävää. Leikillä heille silloin ehdotettiin, että he esittäisivät väittelypuheenvuoronsa toisilleen kirjallisesti. Silloin siitä ei syntyisi mitään melua, vaan kaikki tapahtuisi hiljaa ja siististi. Siitäkös heille tuli suuri ilonaihe. Väitellä kirjallisesti! Semmoinen ajatus voi syntyä vain rauhallisten suomalaisten aivoissa.

Eräässä toisessa perheessä väittely bolševikin ja menševikin välillä muiden argumenttien loppuessa päättyi siihen, että bolševikki laukaisi pistoolinsa vastapuoltaan kohti. Tämä oli kiireesti vietävä lääkäriin. Helsingissä oli pari lääkäriä, joiden kanssa oli sovittu, että heidän luokseen sai tuoda pakolaisia ilman että siitä syntyi tarpeettomia tiedusteluja. Onneksi ei tässä tapauksessa ollut hengenvaaraa.

Eräs sangen mielenkiintoinen pakolainen joutui viikkomääriä asumaan Wäinö Wuolijoen luona. Hän tuli Venäjältä ja käytti nimeä Parvus (Pieni). Todellisuudessa hän oli saksalainen ja oikealta nimeeltään Helphand. Parvus oli terävä havaintojen tekijä ja täällä oleskelunsa aikana hän Tilastollisen vuosikirjan avulla paneutui niin sisälle maamme yhteiskuntarakenteeseen, että uskalsi ennustaa seuraavan vuosikymmenen kehityksen. Ennustus kuuluu käyneen toteen. Hän on kirjoittanut useita sosialistisia kirjoja, joista jokunen on suomennettukin. Parvus poistui maasta Sulo Wuolijoen passilla. Kun passin sopivaisuutta epäiltiin, Parvuksen ollessa tumman ja Wuoli-

N. K. Krupskaja.

joen passivalokuvan taasen vaalea, lohdutteli Parvus: "Ich bin doch dunkelblond" (minähän olen tummanvaalea). Ja onnistui läpäisemään passintarkastuksessa, vaikkei millään oppinut ääntämään uutta nimeään. — Saksan vallankumouksen jälkeen hänestä tuli tärkeä tekijä omassa isänmaassaan. Sitä ennen hän sodan aikana oli toiminut sotilashankkijana ja siinä rikastunut suunnattomasti. Hänen välitystään lienevät Lenin ja hänen toverinsa saaneet kiittää siitä, että Ludendorff salli heidän kuuluisassa suljetussa vaunussaan matkustaa Sveitsistä Saksan lävitse, tekemään vallankumousta Venäjällä.

Osa venäläisistä hääräsi täällä vaarallisissa hommissa. Valmistellessaan vallankumousta heille oli tärkeätä harjoittaa propagan-
daansa venäläisen sotaväen, ennen kaikkea matruusien keskuudessa. Sitä johdettiin Venäjältä käsin, ja Helsingissä toimi pääjärjestäjänä eräs Anatol nimeä käyttävä mies, jonka oikea nimi lienee ollut Triliser. Huomattava tekijä tällä alalla oli myös naisagitaattori Ida Pöder, syntyään virolainen. Häntä nimitettiin tavallisesti Ida Kronstadtškajaksi, mikä johtui siitä, että hän aikaisemmin oli toiminut samoissa tehtävissä Kronstadtissa. Kun maa siellä alkoi polttaa, oli hänen paettava. Matruusien avulla hänet pojaksi pukeutuneena kuljettiin tynnyrissä pois vaaralliseksi kayneestä Kronstadtista, minkä

jälkeen hän otti Helsingin toimialueekseen. Muuan niinkään samalla alalla työskentelevä sotilasagitaattori oli eräs Rogge nimeä käyttävä komea gruusialainen. — Venäjän Helsingissä olleen Valtakunnan pankin ryöstön suorittivat täällä oleskelleet venäläiset ja latvialaiset vallankumoukselliset.

Venäjän vainottuja vallankumousmiehiä autettiin myöskin siten, että heille tehtiin mahdolliseksi pitää täällä kokouksiaan. Kun heillä ei ollut minkäänlaisia mahdollisuuksia kokoontua omassa maassaan, järjestelivät he kokouksiaan ulkomailla. Suomessakin pidettiin muutamia tällaisia puolueneuvotteluja. Tampereella oli ensimmäinen kokous jo vuonna 1905, ja vuosina 1907—08 pidettiin niitä Helsingissä ainakin kolme. Eräs tällainen yleisvenäläinen bolševikkikokous pidettiin marraskuussa 1907 Koiton talolla. Siellä en tullut käyneeksi, mutta tapasin kyllä eräitä sen osanottajia. Kokousten suomalaisten järjestäjien kanssa pistäydyin sen sijaan parissa myöhemmässä seuraamassa niiden menoa. Toinen niistä oli järjestetty erääseen tehdasrakennukseen Lastenodinkadun varrella, ja myöhempi Helsingin Nuorisoseuran talolle Antinkadun varrella, samaan paikkaan, missä nykyään on polyteekkarien kokoushuoneisto. Molemmat olivat bolševikkipuolueen kokouksia. Osanottajat eivät suinkaan olleet pelkkiä työläisiä. Ensinmainitussa kokouksessa sanottiin erään osanottajan olleen Kaukasian entinen kenraalikuvernööri. Korkeita sotilashenkilöitä samoin kuin tiedemiehiäkin oli saapuvilla. Jälkimmäinen, Nuorisoseuran talolla pidetty kokous, on piirtynyt terävämmin muistiin. Ei vain sen johdosta, että sitä kesti useampia päiviä, joten siellä tuli pistäydytyksi useamman kerran, vaan sen vuoksi, että siellä näin ensi kerran Leninin ja kuuntelin hänen puheitaan. Venäläiset ovat tunnetusti innostuneita kokousihmisiä ja suuria puhujia. Mutta monen päivän kokous oli sittenkin alkanut kyllästyttää heitä niin että suuri osa osanottajista mieluummin viihtyi kokoussalin vieressä olleessa kahvilahuoneessa, missä vilkkaasti väiteltiin pienten pöytien ääressä. Mutta sitten saattoi joku yhtäkkiä rynnätä kokoussalista ja huutaa: ”Lenin gavarit!” (Lenin puhuu). Silloin ei kukaan jäänyt sivuhuoneisiin istumaan, vaan kaikki riensivät saliin, joka hetkessä täyttyi. Lenin

näytti jo silloin olleen ehdoton auktoriteetti puoluetoveriensä keskuudessa. Mielestäni hän ei ollut mikään loistava puhuja. Sanat tulivat hänen suustaan kankeasti, töytäyksittäin ja melko epämiellyttävällä tavalla. Nähtävästi puheen lennokkuus, missä muut venäläiset olivat mestareita, ei lopultakaan ole pääasia, vaan se mitä sanoo. Ja Leninillä oli erinomainen taito sanoa sillä tavalla, että se iskeytyi hänen kuulijoihinsa.

Huvittava piirre näiden kokousten yhteydessä oli se, että vaikkane olivat kiellettyjä ja sen vuoksi ankaran salaisia, poliisi oli tietoinen niiden toimeenpanosta. Helsingin poliisin silloinen apulaispäälikkö Bruno Jalander tiesi niistä. Hänen kanssaan oli sitä paitsi sovittu, että jos santarmit saisivat niistä vihiä ja hänen virkaapuaan niin ollen vaadittaisiin, ilmoittaisi hän etukäteen ennen kuin ryhtyisi toimenpiteisiin. Semmoisen tapauksen varalta oli sovittu, mihin kukin osanottaja kiireellisesti toimitettaisiin.

Porkkalan kauniita kesiä

Kun eduskuntatyö keväällä 1907 kesän ajaksi keskeytyi, halusin pitää kesälomaa, jota en oikeastaan aikaisemmin ollut saanut nauttia; kouluajanani kesät olivat kuluneet ansiotyössä, eikä ollut senkään jälkeen ollut aikaa niiden pitämiseen. Eivät olleet edes tekemäni monet ulkomaanmatkat lomaa, vaan työntäyteisiä opintomatkoja. Nyt oli tilaisuus korvata aikaisempi aherrus viettämällä oikein suomalainen kesäloma.

Puhelin aikomuksestani lapsuudenystäväni Aku Marsion kanssa. Hän kävi parhaillaan Teknillistä korkeakoulua, mutta oli vapaa käyttämään kesänsä mielensä mukaan. Hän innostui asiasta. Mitään erityistä seutua ei ollut tähtäimessämme, mutta päättelimme, että meren rannalla sen olla piti. Tutkiskelimme karttoja, ja tällöin Porkkalan niemen takana oleva saaristo näytti meistä sellaiselta, että sieltä voisi löytää rauhallisen kesäpaikan, joka olisi siksi kaukana Helsingistä, etteivät huvila-asukkaat olisi vastuksina.

Läksimme keväällä löytöretkellemme. Kirkkonummen asemalta painelimme jalkapatikassa merenrantaa kohden, jonne näytti ole-

van matkaa kymmenisen kilometriä. Rannikolle päästyämme kyse-
limme alkuasukkailta, olisiko heillä tiedossa yksinäistä saarta, jolla
asuva kalastaja suostuisi ottamaan hoiviinsa pari vaatimatonta nuo-
rukaista. Meille neuvottiin yksiä ja toisia saaria, ja lopulta tuntui
houkuttelevimmalta eräs, jolla kuului asuvan kalastajan leski las-
tensa kanssa. Soudatimme itsemme sinne ja perille päästyämme
päättelimme, että parempaa emme mistään voisi löytää.

Saaren nimi oli oikeastaan Hormö, mutta tavallisesti sitä sanot-
tiin nimellä Hormus. Siellä piti emännyyttä useamman kerran nai-
misissa ollut kalastajan leski, jota viimeisen miehensä mukaan sa-
nottiin Westmans Änkäksi. Saaren oli hänen miehensä vuokrannut
kalastajan asunnoksi, ja vuokrasopimuksen mukaan oli leskellä asu-
misoikeus niin kauan kuin eli. Häntä oli yritetty häätää pois, mutta
sopimus oli osoittautunut päteväksi, ja niin jatkoi muori elämistä
saarellaan saaden kalastushommissaan apua lähes kaksikymmenvuo-
tiailta vanhemmilta lapsiltaan. Nuorin tytär oli vasta nelivuotias.

Leski oli valmis ottamaan meidät kesäasukkaikseen. Hän va-
raisi meille huoneen ja ruokkisi meidät niin kohtuulliseen hintaan
kuin puolellatoista markalla henkeä ja päivää kohti. Teimme sopi-
muksen luvaten saapua niin pian kuin töiltämme pääsemme.

Kun eduskunta aivan juhannuksen alla oli hajaantunut kesäksi,
astuimme "Västra Skärgården" laivaan, joka kuljetti meidät Pork-
kalan niemen kärjessä olevaan Tullandetin laituriin. Se oli alueen
keskuspaikka; sinne oli sijoittunut kauppias sekä myöskin pari kilo-
hailin säilömlaitosta. Ympäristö oli täynnä helsinkiläisten kesä-
huviloita, mistä johtui, että siellä kesäiseen aikaan oli melkoinen
vilske. Täällä odotti meitä "Hormus-Express", lesken täysikasvuiset
pojat kalastajanveneineen, jolla meidät kyydittiin Porkkalan nie-
men ympäri ja pitkin Hämeenselkää (Tavastfjärd) määränpähän.
Asetuimme taloksi ja ryhdyimme tekemään tutustumismatkoja sok-
keloiseen ympäristöön.

Porkkalan niemen länsipuolella oleva saaristo on ihanteellista
seutua. Se on todellinen arkkipelagi, kymmenittäin saaria Porkka-
lan ja Obbnäsin niemien välisessä kainalossa. Saarien välillä on
kapeita salmia, syviä lahdelmia ja kauniita hietarantoja. Helsinki-
läiset eivät vielä olleet ennättäneet huviloineen pilaamaan alku-

Purjeita pestään Hormuksen rantakalliolla.

peräistä luontoa. Koko tienoolla oli vain kaksi huvilaa. Naapurisaaresta, Kroköstä, oli helsinkiläinen Tallberg, rautakaupan omistaja, hankkinut itselleen kesäasunnon. Hän oli muodostellut vanhasta kalastajan rakennuksesta mukiin menevän kesäasunnon. Sinne herrat silloin tällöin ilmestyivät asianmukaisine juomineen ja muine iloineen viettämään hauskaa viikonloppua. — Kauemaksi, Obbnäsin niemen kärkeen, oli Robert Kajanus rakennuttanut jylhään kallioluontoon synkännäköisen huvilansa, jossa hän kesäaikana keräsi voimia talven konserttiponnistuksia varten. Muut saaret olivat enimmäkseen asumattomia tai asui niillä joku kalastaja, kuten Lövössä ja Ramsössä, molemmissa Ekström nimiset perheet. — Saaremme ohitse purjehti toisinaan rannikolta päin vene täynnä nuorukaisia. Emäntämme tiesi heidän olevan tohtori Heinrichsin poikia, jotka monena kesänä olivat asuneet Junkars nimi-

sessä talossa mannermaalla. Kyselyimme, mikä tohtori tämä Heinrichs oikeastaan oli, saimme vastaukseksi: "Han lär vara bara en toko där väderleksdoktor" (kuuluu olevan vain semmoinen säätohtori). Näiden poikien joukkoon kuului myöskin nykyinen kenraali A. E. Heinrichs.

Havaitsimme heti, että vedet olivat täällä erittäin kalaisia. Koskaan ei tarvinnut laskea pitkäsiimaansa tai verkkojaan saamatta runsaasti kalaa. Onkiminen ja hauenkoukkujen kokeminen olivat myöskin antoisaa puuhaa. Kerran näin harvinaisen näyn. Kuumana kesäpäivänä oli matalaan hietapohjaiseen lahteen kerääntynyt monta sataa haukea päivää paistattelemaan. Ne makasivat pohjassa kuin halot. Korkealta kalliolta tarkastelin aikani tätä veden viljan runsautta. Mutta niin pian kuin ne äkkäsivät minut, kävi kuin hirmumyrsky kaikkien kiitäessä syvemmillä vesille.

Elokuusta alkaen voi ryhtyä pyytämään minulle siihen saakka aivan outoa kalaa, turskaa. Se hakeutui näet vesien jäähtyttyä rannikolle, ja sitä voi silloin pyytää pitkälläsiimalla. Viittätoista metriä matalammista vesistä sitä ei kuitenkaan kannattanut yrittäkään. Se oli hauskaa kalastamista. Syöttinä käytettiin silakan kappaleita. Pitkäsiima laskettiin illalla tavalliseen tapaan. Aamulla kokiessa voi jo kaukaa tuntea miten suuret turskat siimaa ylös vedettäessä ponnistelivat vastaan. Mutta mitä lähemmäksi veden pintaa kala nousi, sitä voimattommaksi vastustus kävi. Kun kala nousi veden pinnalle olivat sen voimat vallan lopussa; se kääntyi selälleen, valkoinen vatsa ylöspäin. Sen voi silloin vaivatta vaikka paljain käsin nostaa veneeseen. Syvän veden kalana se menetti voimansa tultuaan vähemmän paineen alaiseksi. Turskaa kalastimme syyspuolella ahkerasti. Se oli mainio kala, kun vain oppi sen oikein käyttämään. Sen epämiellyttävä maku johtuu nahasta, joka on voimakkaasti lipeäpitoinen. Jos nahan nylkee pois, voi turskan nauttia melkein missä muodossa tahansa. Suolasimmekin sitä talven varaksi useita nelikollisia.

Meidän kalastamisemme oli kuitenkin vain urheilua kalastajain varsinaiseen elinkeinoon verrattuna. Se on raskas elinkeino, jos yksinomaan sillä on eletävä. Jo kalastusvälineiden hankkimisessa oli

iso urakka. Monet suuret verkot, rysät ja muut vehkeet vaativat huomattavan alkupääoman. Lisäksi tulivat veneet: isompi purjeverne, jolla voi lähteä ulapalle silakkaverkkoja laskemaan, ja sitä paitsi useampia soutuveneitä tai ruuhia kotitarvetta varten. Moottoriveneitä ei vielä ollut; ne ovat vasta myöhemmin tulleet käyttöön sekä kalastuksessa että kalaa myytäväksi lähetettäessä.

Työkään ei ollut helppoa. Verkkojen laskuun lähdettiin illalla kauas ulapalle. Niitä laskettiin peräkkäin kymmenkuntakin yhteen jataan. Merkki jadan päässä ilmoitti niiden sijainnin. Aamulla päivän sarastaessa ryhdyttiin niitä kokemaan. Toisinaan oli työ turhaa; saalista oli tuskin nimeksikään. Vain jokunen silakka siellä täällä osoittamassa, että kalaa oli sentään suku olemassa. Joskus voi havaita, että vieraskin oli käynyt verkkoja kokemassa. Verkossa oli jäljellä vain kalan päitä, mutta muu osa kalasta oli viety. Se oli hylkeen käyntikortti. Tämä otus oli päällepäätteeksi niin herkkusuu, että jos verkossa vain oli kilohailia, oli ne viety tarkkaan, mutta silakka oli saanut jäädä. Useimmiten oli kuitenkin suorastaan ilo katsella, miten runsaasti hopealta hohtavaa silakkaa oli verkoissa. Silloin oli kalastajakin tyytyväinen. — Kotiin palattua ripustettiin verkot kuivumaan niitä varten pystytetyille telineille, ja tällöin irroitettiin kalat verkoista. Samalla pidettiin silmällä, oliko joukkoon eksynyt kilohailia. Ne erotettiin eri kasaan, sillä niillä oli paljon suurempi arvo. Ne osti korkeaan hintaan Porkkalan niemen kärjessä oleva kalanjalostuslaitos. Westmannin leski väitti, luultavasti liioitellen, että jokainen kilohaili arvossa vastasi kananmunaa. Kalastajan silmä oli siksi tarkka, että se jo kaukaa erotti kilohailin silakasta. Sitä ei tottumaton kaupunkilainen oppinut tekemään; kilohailin tunsi varmasti vasta sen terävästä vatsasta. Siitä sen ruotsinkielinen nimikin "vassbuk" (terävä vatsa).

Kalastaminen menetteli kesällä, jolloin ilmat olivat kauniita ja vesi lämmintä. Mutta syksymmällä, kun vesi jäähtyi ja saattoi olla myrskyisiä säitä verkkojen nostoon lähdetessä, oli leikki kaukana. Jos ilmat näyttivät uhkaavilta, ei verkkoja laskettukaan, sillä niiden menettäminenkin saattoi uhata.

Kalastajat olivat tyytyväisiä elämäänsä. Se oli yksinkertaista ja vaatimatonta, mutta toimeen he tulivat. Kun heidän kans-

saan antautui keskustelemaan heidän ammatistaan ja yritteli kehua maanviljelijän elämää, sai hämmästykseseen kuulla, miten paljon helpompana he pitivät omaa ammattiaan. Heidän mielestään maan tonkiminen oli orjan työtä. Siinä sai otsansa hiessä käännellä raskaita savimaita, ojitella niitä ja aina olla kiinni työn puuhassa. Silti oli tulos tavallisesti laiha ja jumalan armosta riippuva. Kalastajan elämä saattoi kyllä toisinaan olla raskasta. Mutta he eivät olleet mitään päivätyöläisiä, vaan vapaita ihmisiä, jotka kalastivat kun ilmat sallivat, ja se heitä huvitti. Kellon diktatuuria he eivät tunteneet. Heidän elämänsä oli muutenkin paljon siedettävämpää kuin maamyyräin. Heillä oli aina tuoretta kalaa pöydässä. Jos he joskus halusivat herkkupalan, tarvitsi vain ottaa haulikko seinältä ja ampua vesilintu, ja niin oli hyvä linnunpaisti padassa. Entä talvet sitten. Ne olivat pääasiassa lepoaikaa, jolloin kyläiltiin ja kerättiin voimia kesää varten. Talvikalastus oli vähäistä. Kevätjäiden aikana lähdettiin hylkeenpyyntiin.

Näin ihanteellisena he ammattinsa näkivät tai ainakin uskoittelivat näkevänsä.

Monesti tuli täällä kalastajain keskuudessa eläessään ajatelleeksi, että koko ammatti oli vielä varsin alkuperäisellä kannalla. Sitä harjoitettiin samaan tapaan kuin vuosisatoja oli tehty. Pyydykset ja kulkuneuvot olivat yhä samanlaisia. Ja saaliin kaupaksi saaminen, se vasta oli huonosti järjestettyä. Kun kalastaja oli saanut hyvän saaliin ja halusi muuttaa sen rahaksi, hän purjehti kuuden peninkulman päässä olevaan pääkaupunkiin. Siellä hän saattoi — jos kysyntä oli hyvä — saada silakastaan 50 penniä ja turskasta 25—30 penniä kilolta. Mutta jos muillakin sattui samana päivänä olemaan hyvät saaliit, oli kalaranta täynnä kalaa, ja silloin hinnat putosivat. Kalaa ei kuitenkaan kannattanut kuljettaa takaisinkaan; se oli myytävä mihin hintaan tahansa. Ei ollut harvinaista, että sen hinta putosi jopa 5 penniin kilolta. Sen hinnan saamista varten ei olisi kannattanut purjehtia Helsinkiin ja menettää siinä päiväänsä. — Suolaaminen oli yhtenä pelastuskeinona. Mutta kesäsilakka ei oikein kelvannut suolattavaksikaan; siitä oli koetettava päästä eroon tuoreena.

Tällä alalla kaivattiin siis rationalisointia. Kalaa oli meressä

viljalti. Mutta sitä ei saatu sieltä riittävästi kulutukseen eikä aina-kaan siten, että sitä olisi ollut säännöllisesti saatavissa ja hinnat pysyneet tasaisina, jolloin sekä kalastaja että kuluttaja olisivat tulleet paremmin palvelluiksi. Olisi ollut sijoitettava enemmän pääomia, hankittava varasto- ja jäähdytyshuoneita. Myyntiorganisaatiota olisi ollut parannettava, niin ettei jokaisen kalastajan olisi ollut pakko purjehtia saalistaan myymään. Korjaus olisi ollut aikaansaataavissa kapitalistisella linjalla, siten että joku pääomistaja olisi ryhtynyt tällä alalla työskentelemään. Mutta silloin kalastajasta olisi tullut palkkatyöläinen. Olisi myöskin voinut ajatella osuustoiminnallista yritystä. Siihen kalastajat näyttivät kykenemättömiltä; heillä ei ollut riittävää yhteenkuuluvaisuuden tunnetta. Semmoisenaan ammatti kuitenkin oli auttamattomasti vanhentunut.

Myöhemmät ajat ovat jossakin määrin tuoneet parannuksia silloiseen asiointilaan. Purjevene on saanut väistyä moottoriveneen tieltä. Nyt lähdetään merelle melkein yksinomaan moottoriveneellä, ja ennen kaikkea tapahtuvat pitkät myyntimatkat kaupunkiin petrolin voimalla. Helsingin ympäristön kalastajat ovat yrittäneet kulkea osuustoiminnallistakin tietä, mutta menestys on ollut heikollaista. Kalastajain avuksi ovat sen sijaan rientäneet kaupunkilaiset liikkeet, mm. Elanto, joka on perustanut kalanvastaanottoasemia eri tahoille rannikkoa. Niihin tuovat kalastajat saaliinsa, ja suuri sumpulla varustettu moottorivene kerää päivittäin kautta rannikon kalan ja tuo sen kuluttajille jaettavaksi. Tällä tavalla on aikaansaatu osittainen parannus. Mutta vieläkin on tällä alalla paljon tehtävää ennen kuin kalastus meillä on siinä asemassa, missä tämä elinkeino on eteläisemmällä vesillä, kuten esim. Pohjanmerellä ja myöskin Itämeren etelärannoilla, ja missä se meilläkin voisi olla.

Kalastamisen ohella oli linnustaminen tärkeä ruokapuolen täydentäjänä. Sitä varten oli joka kalastajalla omat "kuvansa", täytettyjä alleja, koskeloita, telkkiä, haahkoja ym. Syksyisinä aamuina ankkuroitiin nämä kuvat ulkokarien edustalle, ja kun paha aavistamattomat linnut sitten laskeutuivat petollisten houkutuslintujen mereen, ammuttiin niihin surmanlaukaukset rannalta kivivallien

suojasta. Saalis joko syötiin tai myytiin. Omalaatuista hyötymistä lintumaailman kustannuksella oli niiden pesien verottaminen. Pesimisaikaan kierreltiin karilta toiselle ja otettiin muna tai pari joka pesästä. Haahkan pesistä otettiin höyhenet, ja haahkaemo sai uudelleen raastaa rintaansa saadakseen uudet patjat poikueensa paljaiden ruumiiden suojaksi. Ripustettiin myöskin suuriin honkiin laajoja, ontosta puusta kokoonkyhättyjä pesimispönttöjä, joihin telkät tulivat pesimään. Pesiä verotettiin vuosi vuodelta.

Saaristolaisten silmät olivat kehittyneet tarkoiksi jo kaukaa tuntemaan erilaiset linnut. Siellä missä meidän silmämme tuskin erotivat uimassa olevan vesilinnun pään, voi saaristolainen jo sanoa, mikä lintu se oli, ja oliko se koiras vai naaras.

Saarelaisten elämä oli kovin eristettyä. Maailman menosta he eivät paljonkaan tiedäneet. Sanomalehtiä ei ainakaan sille kulkunnalle saapunut. Uutiset tulivat varsin hitaasti ja niukkoina kuulopuheina. Ajatustapa oli tämän vuoksi yksinkertaista ja vanhoillista. Poliitikasta ei välitetty. Mantereen ruotsalaiset talonpojat olivat sitä vastoin jo toisenlaisia. He ainakin vihasivat sosialisteja. Niinpä sain kuulla, että meidän oloamme saarellamme ei katseltu suopein silmin, kun oli saatu tietää minun olevan sosialistinen kansanedustaja. "En av dem är en av de värsta djävlar" (toinen heistä on pahimpia perkeleitä), kuului sanotun. Kirjallisuuttakaan ei luettu, kun sen sijaan suomalaisella maaseudulla lukuharrastus juuri niihin aikoihin oli erittäin suuri. Muiden ihmisten joukkoon eksyttiin hyvin harvoin, vain joko kauppialla käytäessä tai kerran pari vuodessa kirkkomatkalla. Kerran lähti Westmanin leski kauniina sunnuntai-päivänä kirkolle, ja se oli suuri juhlahetki hänen elämässään. Mutta kun hän palattuaan sai kuulla, että naapurisaaren kalastaja juuri sinä päivänä oli saanut suuren kalansaaliin, oli hän retkeensä tyytymätön puhjeten sanomaan: "De va en skitresa" (p—areissu). Taloudelliset näkökohdat painoivat enemmän vaa'assa.

Eräässä suhteessa oli elämä saarellamme vaikeata. Kaikki yritykset kunnollisen kaivon saamiseksi olivat epäonnistuneet. Niistä sai vain suolaista vettä, jota ei voinut käyttää ruokiin eikä pesuun. Sadevesi kerättiin sen vuoksi tarkoin talteen erilaisiin astioihin.

Noin kilometrin päässä, Lövön saarella, oli lähin kaivo, joka suurimman osan kesästä antoi vettä. Sieltä sitä soutaen käytiin saavilla hakemassa. Tästä johtui se omituinen asiointi, että maito tavallaan oli huokeampaa kuin juomavesi. Ainakin sitä sai vapaammin käyttää.

Hormuksessa oli erinomainen uimaranta. Siinä sai valita, halusiko kahlata matalaa hiekkarantaa vai hypätä rantakalliolta suoraan syvään veteen. Rantakalliolla oli mainio auringonkylpypaikka. Kun kovan kallion pehmikkeeksi toi mukanaan huovan ja päänalusekseen kapokkityynyn, voi siinä viettää vaikka koko päivät. Enimmäkseen me siinä joutohetkinämme makailimmekin, ja suuren osan tenttilukujanikin olen siinä vuosien varrella lukenut. Harrastimme myöskin muuta kirjallisuutta. Niinpä luin ensimmäisenä Porkkalassa viettämänäni kesänä kaiken mitä Strindbergin kirjoittamaa sain käsiini.

Marsio innostui Porkkalaan siinä määrin, että hankki itselleen myöhemmin maapalstan lähellä olevalta rannikolta rakentaen sinne itselleen vaatimattoman kesähuvilan. Siellä hän kuolikin, nähtävästi ponnistuksien aiheuttamaan sydänhalvaukseen. Minäkin haaveilin aikanani vakinaisen kesäpaikan hankkimista näiltä seuduilta. Silloin meitä oli kuitenkin kaksi siitä päättämässä, ja kun vaimoni ei sisämaassa kasvaneena oikein tottunut saaristossa elämiseen, jäi se aikomus toteuttamatta.

Nythän nämä kauniit seudut eivät ole meikäläisten määrättävissä.

* * *

Kun olin joutunut Porkkalan lumoihin, pyrin seuraavanakin kesänä samoille kesänviettopaikoille. Tällä kertaa Aku Marsiolle ei sopinut enää laiskotella, eikä hän sen vuoksi voinut tulla mukaan. Seurakseni sain silloin Vilho Sarkasen, lakitieteen kandidaattia lueskelevan viipurilaiseen osakuntaan kuului van ylioppilaan. Hän oli kotoisin Sortavalasta, alkuaan nimeltään Subrinski, mutta muuttanut sen suomalaiseksi. Suurlakkoviikolla hänestä oli tullut sosiaalidemokraatti, ja oli hän silloin yhdessä Pekka Supisen (Kornilov), puoluepiireissä aikoinaan tunnetun maisterin kanssa ahkerasti tou-

hunnut puolueasioissa, mm. perustanut kotikaupunkiinsa "Rajavahti" lehden. Aikaa myöten näiden äskenkääntyneiden kiihkeys rapisi pois, ja kummastakin tuli säyseitä porvareita.

Vuonna 1908 Sarkanen kuitenkin vielä oli sosialisti ja Ylioppilaiden Sosialidemokraattisen Yhdistyksen jäsen. Kun hän lisäksi lueskeli lakia, jota minäkin ajoin ryhtyä lukemaan, sovittiin että hän tulisi kesäksi Westmanin lesken hoitoon. Se kesä meni entiseen malliin. Miltei pysyvimmäksi muistoksi on minulle jäänyt kilpailumme löylyn otossa. Olimme molemmat olevinamme kovia löylymiehiä, ja päätimme ratkaista paremmuutemme kokeilemalla käytännössä, kumpi enemmän kestää. Löylyä lyötiin lujasti, eikä kumpikaan hievahtanutkaan, vaikka jo alkoi olla aika polttavaa. Nenääni alkoi vähitellen tuntua oikein palaneen käryä, ja jäin ihmettelemään, mistä se tuli, sillä en ollut kuullut, että löylyä voisi saada niin paljon, että nahka alkaa kärytä. Lopulta Sarkanen kiljasi, että hän ei kestä enempää, ja hyppäsi alas lauteilta. Hänen valittaessaan, että istuinpaikkoja edelleen polttaa, ryhdyttiin näitä seutuja tarkastamaan. Sieltä löytyi pahannäköinen palohaava. Sarkanen oli istunut lavaan lyödyn suuren rautanaulan kannan päällä! Siitä se palaneen lihan käry oli peräisin. Ihme että hän oli kestänyt niinkin kauan. Vaikka minä muodollisesti jäinkin voittajaksi, oli tuo palanut paikka hänen voittotilillään.

Vielä kesinä 1909—11 jatkui tätä mielyttävää Porkkalan saaristossa oloa. Silloin oli kuitenkin poikamieselämä minun kohdaltani päättynyt. Ylioppilaiden Sosialidemokraattisessa Yhdistyksessä olin tavannut hämäläisen filosofian kandidaattia lueskelevan neitosen, joka oli suostunut kanssani perustamaan osuuskunnan rajattomalla lisämaksuvelvollisuudella ja velvollisuudella ottaa vastaan uusia jäseniä sikäli kuin halukkaita tulijoita esiintyi. Nuoren vaimoni kanssa jatkoimme saarielämää entiseen tapaan kalastellen ja lueskellen. Olin tällöin hankkinut itselleni oikein kajuutalla varustetun purjeveneekin ollakseni riippumaton kalastajien veneistä. Niin voimme vapaammin liikusella ja laajemmaltikin tutustua saaristoon. Sillä me Helsingistä käsin saareimme muutimmekin, ja useamman kerran kesässä tuli purjehdituksi tuttua reittiä Helsingin ja Porkkalan väliä, jossa saaret, Ryssänkari, Kytö, Espskär ja Stora

Mickelskär olivat helposti havaittavina tienviittoina. Näillä retkillä opimme hyvin tuntemaan tämänkin saariston osan, jopa niinkin hyvin, että tiesimme tarkkaan, millä kareilla mitkin vesilinnut pesivät. Lokeilla ja tiiroilla varsinkin oli täysin erilliset pesimisalueensa.

Kaksi kansainvälistä kongressia

Olen edellä maininnut, että minut oli vuonna 1910 valittu Suomen edustajaksi Sosialistisen Internationaalin (II:n Internationaalin) sihteeristöön. Tämä luottamustehtävä toi mukanaan mieluisan ulkomaanmatkan ja samalla tilaisuuden osallistua Kööpenhaminassa samana vuonna pidettyyn kansainväliseen sosialistikongressiin.

Nämä kongressit olivat aikanaan suuria "tapauksia". Niissä muovailtiin sosialistiset periaatteet ja toimintatavat. Eri kansallisuudet saivat niissä tilaisuuden esittää omia näkökohtiaan, ja monesti niissä käytiin kiivasta henkien taistelua. Varsinkin olivat tulleet kuuluisiksi ne puhekaksintaistelut, joita saksalainen August Bebel ja ranskalainen Jean Jaurès kävivät Pariisin ja Amsterdamin kongresseissa. Jokaisen oikean sosialistin oli tarkkaan tunnettava, mitä kansainväliset kongressit mistäkin asiasta olivat päättäneet, ja näitä päätöslausemia käytettiin kotoisissakin välienselvittelyissä tärkeinä todistuskappaleina. Niillä oli siten suuri merkitys. Mutta työväenpuolueet olivatkin silloin yhtenäisiä; kommunismin aiheuttamaa hajaannusta ei vielä tunnettu.

Kööpenhaminan kongressiin lähti Suomesta 19 hengen suuruinen retkikunta. Olihan meillä ensi kerran tilaisuus ottaa semmoiseen kongressiin osaa. Tällä kertaa kokouspaikka lisäksi oli niin lähellä kuin Tanskassa, jonne päästäkseen oli mentävä vain meren ylitse. Matka tehtiin vanhalla "Arcturuksella". Silloisista matkatovereistani muistan Yrjö Sirolan, molemmat Matit, Paasivuoren ja Turkian, K. H. Wiikin, Miina Sillanpään, Iida Aalteen (joka silloin vielä ei ollut liittänyt nimeensä Teljoa), Väinö Hakkilan, Eero Haapalaisen sekä toimittaja Hannes Uksilan. Matkaan liittyi myöskin Suomessa käymässä ollut Amerikan suomalainen Martin Hendrick-

son, joka Amerikassa tunnettiin "Martti-sedän" nimellä. Matkassa taisi vielä olla joku muukin. Omasta takaa minulla oli matkaseuranani nuori vaimoni, jonka kanssa tällä tavalla teimme myöhästyneen häämatkamme. Kun se hänelle oli ensimmäinen ulkomaanmatka, voin minä esiintyä kokeneena matkustajana ja matkareittien sekä paikkojen tuntijana. Se tietysti kohotti arvoani.

Isäntämme olivat varanneet suomalaisille asunnoksi erään pienen hotellin, joka meitä ei laisinkaan miellyttänyt. Muutimmekin sen vuoksi "Höjeskolehjemmetiin". Raittiusmatkustajakotina se tuntui kodikkaalta.

Kongressissa pohdittiin monia tärkeitä kysymyksiä, niin kuin tämmöisessä poliittisessa kirkolliskokouksessa on tapana. Mainitsen niistä vain pari, jotka läheisesti koskivat meitäkin. Toinen niistä käsitteli työväenliikkeen ja osuustoimintaliikkeen välisiä suhteita. Siitä hyväksytyyn päätöslauselmaan tulen hiukan jäljempänä. Toinen koski Suomen valtiollista asemaa.

Kutakin maata oli kehoitettu kongressia varten etukäteen lähettämään selostus poliittisista oloistaan ja työväenliikkeen asemasta. Tätä oikeutta olivat kaikki maat käyttäneet hyväkseen. Selostukset jaettiin painettuina kongressin osanottajille. Monesta pienestä maasta kertyi täten kongressiedustajain pöydille valituskirjelmia, joissa selostettiin asianomaisessa maassa harjoitettua sortoa. Suomestakin oli lähetetty selostus niistä vaikeuksista ja taisteluista, joita maassamme oli saatu kestää. Aivan odottamatta kongressi ranskalaisten edustajain aloitteesta kiinnitti huomiota Suomen käymään taisteluun ja hyväksyi siitä laajan päätöslauselman. Siinä sanottiin mm.:

"Kööpenhaminan kansainvälinen sosialistinen kongressi leimaa häpeälliseksi ja raakalaismaiseksi sen politiikan, jota Venäjän hallitus ja omistavien luokkien taantumukselliset edustajat ajavat duumassa ja valtakunnanneuvostossa — politiikan, jonka tarkoituksena on hävittää Suomen itsehallinto ja kansanvaltaiset vapaudet sekä muuttaa Suomi Venäjän sorretuksi maakunnaksi.

"Kongressi panee merkille, että Venäjän hallitus sillä politiikallaan, jota se nyt alkaa harjoittaa Suomea kohtaan, häikäilemättö-

Karl Kautsky.

mällä tavalla ja vastoin kaikkea lakia ja oikeutta rikkoo vuonna 1905 antamansa vakuutukset samoin kuin Suomen yli 100 vuotta voimassa olleen valtiosäännön. Hallitus halveksii tätä tehdessään kokonaan Suomen kansan lausumaa tahtoa, Euroopan yleisen mielipiteen vastalauseita ja huomattavien oikeusoppineiden lausuntoja.

”Siihen nähden:

että omistavat luokat Euroopassa sanomalehdistöineen tuon tuostakin päästävät julki platonisia toivomuksiaan Suomen hyväksi, mutta muuten tosiasiassa tukevat raakalaismaista Venäjän hallitusta,

että Suomen sosialidemokraatit ovat joutuneet keskelle vakavaa ja raskasta taistelua säilyttääkseen Suomen kansan kansanvaltaiset vapaudet ja itsemääräämisoikeuden,

lausuu kongressi luottavaisuutensa Suomen luokkatietoisien työväestön osoittaman tarmon, rohkeuden ja kestävyuden johdosta.

”Kongressi on vakuuttunut siitä, että Suomen työläisväestö alituisesti tulee kulkemaan eteenpäin yhteisymmärryksessä Venäjän työläisluokan kanssa ja tulee taistelemaan solidaarisesti tämän kanssa samaa sortojärjestelmää vastaan. Kongressi kehoittaa kaikkia sosialistisia puolueita ja todellisesti kansanvaltaisia aineksia kaikissa maissa kaikilla käsillä olevilla keinoilla (sanomalehdis-

tössä, parlamenteissa, mielenosoituksissa jne.) panemaan vastalauseensa Suomea kohtaan harjoitettuja sortotoimenpiteitä vastaan ja mitä voimakkaimmin tukemaan taistelua Venäjän sortovaltaa vastaan.

”Kongressi antaa kansainvälisen sosialistisen toimiston tehtäväksi ryhtyä toimenpiteisiin, saadaksean aikaan kaikissa maissa sosialistisen köyhälistön mahdollisimman yhtenäisen ja vaikuttavan mielenilmaisun.”

Ponnen esitteli kokoukselle itävaltalainen tohtori Ellenbogen. Hänen lausunnostaan mainitaan pöytäkirjassa: ”Puhujan intohimoista, syvää vihaa Venäjän toimenpiteitä kohtaan kuvastavaa lausuntoa ei voi Suomessa julkaista.”

Päätöslauselman tultua hyväksytyksi K. H. Wiik Suomen edustajiston puolesta ranskankielisessä puheessaan kiitti kongressia tästä arvokkaasta kädenojennuksesta. Wiik lopetti kauniin kiitospuheensa sanoihin: ”Vielä kerran, toverit, kiitän teitä siitä avusta, jonka olette taistelussamme antaneet.” — Pöytäkirjaan on tällä kohtaa merkittynä: ”Myrskyisää, yhä uudistuvaa suosiota.”

Ensikertalaiselle kongressi oli erikoinen elämys. Siellä sai nähdä ja kuulla senaikaisia, kautta maailman tunnettuja sosialistipäälliköitä, joiden nimet vuosikausia olivat täyttäneet sanomalehtien palstoja. Kongressin avasi tervehdyspuheellaan Internationaalin puheenjohtaja, tulinen belgialainen Vandervelde, jolla oli runsaita ansioita raittiustyönkin alalla. Saksasta ei vanha Bebel ollut enää jaksanut saapua, joten hän jäi näkemättä; hän kuolikin kolmisen vuotta myöhemmin. Sieltä oli lähetetty tunnetut edustajat Molkenbuhr ja Ledebour. Heidän ohellaan oli mukana myöskin kuuluisa sosialistinen teoretikko Karl Kautsky. Ranskasta olivat saapuneet Jean Jaurès, jonka sotakiihkoilijat murhasivat ensimmäisen maailmansodan aattona, Albert Thomas, saman sodan aikainen varusteluministeri ja myöhemmin Kansainvälisen Työtoimiston tarmokas johtaja, sekä vanha kommunardi Vaillant; Englannista Ramsay MacDonald, maansa ensimmäinen sosialistinen pääministeri, ja Keir Hardie, ensimmäinen sosialistinen parlamentin jäsen; Venäjältä tunnetut sosialistit Plechanov ja Rubanovitsh; Itävallasta sosiaali-

demokraattisen puolueen isä ja kasvattaja tohtori Victor Adler sekä Ellenbogen, Adolf Braun ja Karl Renner, Itävallan presidentti toisen maailmansodan jälkeen; Belgiasta Vandervelden ohella Internationaalinen sihteeri Camille Huysmans, hänkin moninkertainen ministeri, sekä vanha osuustoimintaveteraani Anseele; Yhdysvalloista Morris Hillquit ja Victor Berger; Espanjasta tämän maan eduskunnan ensimmäinen ja ainoa sosialistinen jäsen Pablo Iglesias. Skandinavian maista olivat edustajikseen lähettäneet Ruotsi Hjalmar Brantingin ja Herman Lindqvistin, joista edellinen pari kertaa istui pääministerinä ja jälkimmäinen sosiaaliministerinä; Norja Jepsenin ja Ole Lianin. Isäntämaata, Tanskaa, edustivat tohtori Bang ja Stauning, hänkin myöhemmin maansa pitkäaikainen pääministeri. Siinä olikin komea kokoelma kuuluisia nimiä, ja vielä kuuluisammiksi monet heistä myöhemmin tulivat.

Kongressiväen keskuudessa herättivät jotkut edustajat erikoista huomiota. Englantilainen MacDonald oli siihen aikaan mies parhaimmillaan, 44-vuotias. Hän oli pitkä ja komea, suoraryhtinen,

Aleksandra Kollontay.

tummatukkainen ilmestys. Esiintyi kuin nuori leijona. Hänen puhe-
tapansakin oli puoleensa vetävä. Naisten ryhmässä venäläinen
Aleksandra Kollontay edusti naisellista kauneutta. 38:sta ikävu-
destaan huolimatta hän oli vielä todellinen kaunotar. Hänellä oli
aina miehiä ympärillään, ja miesten katseet seurasivat häntä missä
hän vain kulki. — MacDonaldin maanmies vanha Keir Hardier oli
myöskin nähtävyys. Tämä Englannin parlamenttiin ensimmäisenä
valittu sosialisti esiintyi lyhyessä vuorimiestakissa — hän oli enti-
nen vuorityöläinen — ja piippua poltellen arvokkaana nuoremman
ikäpolven keskuudessa. — Myöskin Lenin oli saapuvilla, mutta hä-
neen ei silloin osattu vielä kiinnittää erikoisempaa huomiota. Hän
ei tainnut edes julkisesti esiintyäkään ja oli muutenkin vaatimat-
tomana syrjästä katselijana. Silti hänenkin ympärillään näki useasti
miehiä, joiden kanssa hän keskusteli rauhalliseen tapaansa. Jonkin
sanan hän vaihtoi minunkin kanssani Suomen asemasta.

Kun edelläolevaa nimiluetteloa katselee ja muistelee kunkin
myöhäisempiä vaiheita, tulee todenneeksi, että ihmiskohtaloita on
monenlaisia. Jotkut nousivat kunnian kukkuloille, maansa hallituk-
sen jäseniksi, jopa pääministereiksi; toiset tekivät vallankumouk-
sia; jotkut sen sijaan kuolivat unohdettuina isänmaansa jouduttua
sodan jaloissa tuhotuksi. Noina kiireisinä kongressipäivinä ei kai-
kesta tuosta ollut hämärintä aavistustakaan. Kaikki olivat vain to-
vereita, kanssatyöntekijöitä työväenluokan valtiollisessa toiminnassa.

Kongressin yhteydessä Tanskan sosiaalidemokraattinen puolue
vietti 40-vuotisjuhlaansa. Tämä tapahtuma olikin aiheuttanut

kongressin sijoittamisen Kööpenhaminaan. Pääjuhla, todellinen kansanjuhla, vietettiin kaupungin ulkopuolella olevassa Söndermarkin suuressa puistossa, jonne kongressin jäsenet riveissä marssivat. Juhlassa esiintyi isäntämaan puolesta Stauning, joka siihen aikaan jo oli valtiopäiväryhmänsä puheenjohtaja ja tulossa puolueen todelliseksi johtajaksi. Monet ulkolaiset vieraat pitivät puheita neljältä puhujalavalta. Suomen puolesta esiintyi Sirola. Muistiini on jäänyt varsinkin Jaurèsin mahtava hahmo. Hän oli suuri ja hieman lihavahko, parrakas ranskalainen, liikkui puhujalavalla kuin kotonaan, jylisi mahtavalla äänellään samalla kun raskailla kädenliikkeillä alleviivasi puheensa tärkeimpiä kohtia. Kun häntä kuunteli, voi hyvin ymmärtää hänen suuren vaikutuksensa omassa maassaan, varsinkin kun puhetaitoon liittyi vielä syvälinen valtiollisten ja yhteiskunnallisten kysymysten tuntemus. — Juhla oli vaikuttavimpia mihin olen osallistunut.

Minuun oli tämä ensimmäinen ja samalla ainoa kansainvälinen sosialistikongressi, mihin olen ottanut osaa, tehnyt niin syvän vaikutuksen, että kotiin palattuani valmistin siitä laajan pöytäkirjan. Se lienee ainoa tähän saakka suomeksi ilmestynyt kansainvälisen kongressin pöytäkirjajulkaisu. Kirjassa julkaistiin kokouksen päätöslauselmat ja käytettyjen puheenvuorojen tärkeimmät kohdat.

Kongressin jälkeen kuuluin maailmansotaan saakka Internationaalisen sihteeristöön Suomen edustajana. Se vaati melkoista kirjeenvaihtoa toimiston sihteerin Camille Huysmansin kanssa. Siinä tapahtui alussa semmoinen väärinymmärrys, että hän oli lukenut etunimeni väärin — tietysti se oli ollut epäselvästi kirjoitettu — ja lähetti minulle tulevat kirjeet osoitteella: ”Vaimo Tanner”. Kun olin valistanut häntä, mitä tämä merkitsi, sekä maininnut siitä voivan aiheutua epäsopua perheessä, hän leikillisessä kirjeessä valitti aiheuttamaansa perhedraamaa. — Vanhan tuttavuuden perusteella Huysmans kävi tätä kirjoitettaessa minua tervehtimässä ”linnassani Söörnäisissä”. Maansa opetusministerinä hän oli Helsingissä avaa-
massa belgialaista taidenäyttelyä.

Kööpenhaminan kongressin aikana tutustuin erääseen saksalaiseen puoluetoveriin, jonka kanssa myöhemmin jouduin usein teke-

Paul Löbe.

misiin. Breslaussa ilmestyvän sosiaalidemokraattisen lehden päätoimittaja Paul Löbe, nuori ja iloinen vekkuli, tuli tekemään tuttavuutta, ja meillä oli kovin hauskaa toistemme seurassa. Ennen eroamme hän toivoi minulta pientä palvelusta. Hänellä oli läjä kuvapostikortteja, jotka olivat osoitettuja hänen ystävilleen ja tuttavilleen Breslaussa ja muualla Saksassa. Hän pyysi, että postittaisin nämä kortit Helsingissä. Se tulisi hämmästyksellä lyömään hänen ystävänsä, jotka silloin uskoisivat, että hän matkallaan oli eksynyt Suomeen saakka. Tietysti lupasin tehdä hänelle tämän pilan mahdolliseksi ja otin kortit haltuuni. Aikanaan postitinkin ne Helsingissä. Sain häneltä sen johdosta jälkeinpäin kiitoskirjeen, jossa hän kehui, että tällä tempauksella oli ollut "Dundereffekt" (jättiläismenestys). Aito saksalainen, viaton pila! — Löben tapasin seuraavan kerran vasta viisitoista vuotta myöhemmin. Olimme silloin saksalaisella "Bremen" laivalla matkalla Yhdysvaltoihin kansainvälisen parlamenttienliiton kongressiin Washingtoniin. Hänestä oli sillä välin tullut Saksan parlamentin kunnianarvoisa presidentti, ja hänellä oli matkalla suuri parlamenttiryhmä johdettavanaan ja sihteeri asioitaan hoitamassa. Nähtyään nimeni laivan matkustajaluettelossa hän lähetti sihteerinsä kutsumaan minut aterioimaan ryhmänsä pöytään, missä sitten koko matkan ajan seurustelin. Hän palautti mieleen postikorttikepposensa ja nauroi sille vieläkin makeasti. Minä

olin sen jo aikoja sitten unohtanut. Pienilläkin palveluksilla näyttää voivan olla ystävyyttä vahvistava vaikutus. — Sen jälkeen tapasin Löben tuon tuostakin, viimeksi Hitlerin valtakautena hänen päästyään vapaaksi keskitysleiristä, jossa hän oli saanut kestää monenlaisia vaikeuksia. — Lehti uutisista päättäen Löbe näyttää jälleen olevan erinäisissä tärkeissä luottamustehtävissä isänmaassaan pyrysen jatkuvasti vakaana sosiaalidemokraattina.

* * *

Kun Kööpenhaminan kongressi oli päättynyt, jatkoimme vaimoni ja minä matkaamme vielä Hampuriin. Siellä kokoontui viikon päästä toinen kansainvälinen kokous, nimittäin Kansainvälisen Osuustoimintaliiton kongressi. Osallistuin siihen SOK:n valitsemana edustajana. Muita suomalaisia oli mukana ainakin Emil Stavenhagen (Honkapuu) SOK:sta ja Onni Karhunen Pellervosta.

Tämänkin järjestön kongressissa olin mukana ensimmäistä kertaa. Oli sen vuoksi opettavaista nähdä tälläkin alalla toimivia johtavia henkilöitä samaan saliin koottuina. Kongressin johto oli skotlantilaisen William Maxwellin jänteissä käsissä. Pääsihteerin virkaa hoiti vanha tuttavani Baselissa käynnin ajalta, Hans Müller, josta viime tapaamisen jälkeen oli tullut KOL:n pääsihteeriksi. Tapasin uudelleen useita tuttaviani toisiin maihin tekemiltäni matkoilta, ennen kaikkea vanhoja saksalaisia ystäviäni, muiden muassa oppimestarini Heinrich Kaufmannin sekä GEG:n kaikki johtajat. Kaufmann oli jo tällöin tärkeä tekijä kansainvälisessä osuuskauppaliikkeessä. Sen havaitsi kongressin varrella hänen toimiessaan isäntänä kotimaansa kamaralla kokoontuvassa kongressissa.

Tämän kongressin päätöksistä viittaa vain sen päätöslauselmaan työväen ja osuuskauppaliikkeen välisistä suhteista, josta tuonempana tulee erikseen puhe.

Kongressissa valittiin minut SOK:n ehdokkaana KOL:n keskusvaliokunnan jäseneksi. Tämä jäsenyyteni jatkui vuoteen 1927 saakka, jolloin minut korotettiin KOL:n presidentiksi eli puheenjohtajaksi.

Kongressin päätyttyä katselimme vaimoni kanssa hiukan minulle perin pohjin tuttua kaupunkia, jossa seitsemän vuotta aikaisemmin olin kisällivuoteni viettänyt. Palasimme sen jälkeen kotimaahan. Häämatka oli päättynyt ja arkiset tehtävät odottivat.

ASIANAJANA

Uudelleen lukuhommissa — Käräjiä seuraamassa

Elämäni oli muodostunut aivan toisenlaiseksi kuin alkuaan olin ajatellut ja mihin olin valmistautunut. Olin joutunut sanomalehtimieheksi ja eduskunnan jäsenenä politiikan pyörteisiin, mutta ne tuntuivat väliaikaisilta puuhilta. Olin kuitenkin jo 26-vuotias, ja alkoi tuntua siltä, että oli aika ajatella tulevaisuuttaankin. Sitä varten oli saatava uusi ammatti, jossa voisi koettaa vakavammin pysyä. Kun jo vuosikausia aikaisemmin olin hieman aloitellut lainopin lukuja, vieläpä suorittellut niitä varten välttämättömät alkututkinnotkin, tuntui luonnolliselta, että palaisin takaisin tähän ajatukseen. Siinä sain lämmintä kannatusta vanhemmiltani, jotka jo aikaisemminkin olivat minua siihen kehoitelleet.

Otin selvää kurssivaatimuksista ja ryhdyin hiljalleen hankkimaan kurssikirjoja. Kävin varovaisuuden vuoksi professori E. G. Palménin luona tiedustamassa, vieläkö hänelle aikoinaan tenttimäni pohjoismaiden historian tutkinto pätee. Palmén, jonka kanssa olin uusintututtavuuden eduskunnassa, ei laisinkaan muistanut seitsemisen vuotta aikaisemmin tenttineensä minua. Mutta hänellä näytti olevan kätevä muistiinpanojärjestelmä. Hän kaivoi laatikoistaan esiin vanhat taskuallakkansa ja sieltäpä löytyi minunkin niminen ja saamani arvosana. Hän ilmoitti, että arvosana pätee yhä edelleen, eikä tenttiä siis tarvinnut uusia.

Hiljalleen aloittelin senjälkeen lainopin lueskelua. Mutta varsin vastahakoiselta se siinä iässä tuntui. Sitä paitsi oli niin paljon muuta, mikä vei ajatukset. Eduskuntatyö vaati oman aikansa, puoluetöimintä niinkään. Sitäpaitsi olin suorittanut eräänlaisen "come backin" (takaisin paluun) osuuskauppa-alalle tultuani valituksi niin

hyvin SOK:n hallintoneuvostoon ja sen puheenjohtajaksi, kuin Osuusliike Elannon hallintoneuvostoon ja sen palkatuksi sihteeriksi, jolle annettiin aika tavalla työtä. Kaiken muun ohella kuului tavallaan edelleenkin porilaisen "Sosialidemokraatti" lehden toimituskuntaan, vaikka voinkin oleskella siellä vain eduskunnan lomakautena. Helsingissä ollessani olin kuitenkin lehden pääkaupungin kirjeenvaihtajana, jonka tehtävänä oli iltaisin puhelimitse antaa uutisia ja selostuksia Poriin sekä lähettää tavaksi tulleita "pääkaupungin kirjeitä". — Hitaasti, kovin hitaasti sujui sen vuoksi vaivalloinen lukutyö.

Jotta vanhurskaus tulisi täytetyksi, halusin kuitenkin selvittää tieltä pois kaikki muodolliset vaatimukset, ennen kuin varsinaiseen lukuhommaan vakavammin kävisin käsiksi. Oikeustutkintoa varten oli opiskelijan jonkin aikaa seurattava tuomaria käräjillä päästäkseen hiukan haistelemaan sitä ilmapiiriä, jossa hänen edellytettiin myöhemmin tulevan toimimaan. Arvelin olevan eduksi selviytyä tästä vaatimuksesta niin pian kuin mahdollista. Oli vain löydettävä sopiva tuomiokunta, jonka kihlakunnantuomari suostuisi ottamaan huonossa huudossa olevan sosialistisen eduskuntamiehen tuomiokuntaansa. Lähinnä tuli tällöin mieleen P. E. Svinhufvud, johon eduskuntatyössä olin tutustunut — muita tämän alan miehiä en henkilökohtaisesti tuntenutkaan. Esitin toivomukseni Svinhufvudille, ja myhäillen hän enempää tuumimatta vastasi, että kyllä se vain sopii. Tervetuloa Lappeen tuomiokuntaan.

Tämä lupaus johti siihen, että kun kevätkäräjiä vuonna 1908 istuttiin Valkealan kärjäkunnassa, olin siellä memorialistina eli pöytäkirjurina. Käräjiä istui nuori sopuisa mies Bertil Brunou, silloin hovioikeudenauskultantti, myöhemmin Viipurin hovioikeuden herroja. Minä istuin pöydän päässä kirjoitellen pöytäkirjaan asiain käsittelystä sen mukaan kuin tuomari sitä saneli. Sillä semmoinen oli ajatuksenakin mahdotonta, että pöytäkirjuri voisi oman päänsä mukaan panna paperille, miltä asiain kulku hänen horisonttinsa mukaan näytti. Sanelua vaati myöskin käsittelyn julkisuus, sillä asianosaisten täytyi saada kuulla, mitä heidän jutustaan pöytäkirjaan tuli.

Käräjain seuraaminen oli minulle uusi elämys. En ollut oikeus-salia kaupungissakaan paljon nähnyt; vain kerran ollut mukana eräässä velkomusjutussa. Maalaiskäräjistä minulla ei ollut minkään-laista kokemusta. Oli sen vuoksi hauska nähdä, kuinka kaikki ta-pahtui. Sillä olikin oma viehätöksensä. Tuomari istui pöydän ta-kana itsevaltiaana diktaattorina, jota mikään muu ei sitonut kuin laki. Senkin sitomisen laita oli vähän niin ja näin. Eräskin vanha tuomari kuului sanoneen, että "laki on hyvä olemassa; siitä voi saada yhtä ja toista johtoa". Sanotaanhan vanhoissa, Olaus Petrin 1500-luvulla kirjoittamissa ja lakikirjaan otetuissa tuomarinohjeis-sakin, että "maantapa, kun se ei ole kohtuuton, pidettäköön la-kina, jonka mukaan on tuomittava". Ja edelleen: "Hyvä ja älykäs tuomari on parempi kuin hyvä laki, sillä hän voipi asetella kaikki kohtuuden mukaan." Tuomari siis sanelee päätöksensä oman vii-saan harkintansa mukaan, ja siihen asia jää, ellei jompikumpi asianosaisista mahdollisesti vie juttuaan korkeampaan instanssiin ja lain tarkoitusta siellä harkita toisin kuin käräjiä istunut tuo-mari on tehnyt.

Tuomarin apuna ja tukena on lautakunta, johon kuuluu enin-tään kaksitoista jäsentä, heidän etumiehenään herastuomari (huo-maa — ei herrastuomari). Tuomarin arvonimellä varustettuja hen-kilöitä on täten melko monta. On "ukkotuomari" eli varsinainen kihlakunnantuomari, joka kuitenkin verrattain harvoin joutuu istu-maan käräjiä. On "istuva tuomari", jona tavallisesti on varatuo-marin arvonimeä tavoitteleva hovioikeudenauskultantti; häntäkin sanotaan aina tuomariksi. Kun hän on istunut vaaditut kolmet kä-räjät, tulee hänestä vihdoon varatuomari (maallikon mielestä val-lan väärä järjestys, kun tuomarista tulee varatuomari). Käräjiä seuraavaa pöytäkirjaa pitävää tuomarin oppipoikaakin sanoo kansa mielellään tuomariksi. Ja vihdoon on herastuomari, jonka arvonimi kalskahtaa kaikkein komeimmalta. Sitä ei saavutetakaan ennen kuin on ollut mukana monilla käräjillä lautakunnan jäsenenä.

Lautakunnan osanotto oikeudenkäyntiin oli minulle ollut verrat-tain hämärä. Käräjillä näin, millä tavalla tällainen laitos toimii. Sen vähäisen kokemuksen nojalla, mikä minulla on maalaiskärä-jistä, ei lautakunnasta ole suurtakaan oikeusturvaa, sillä verrattain

harvoin se puuttuu asiain menoon. Jos tuomari on tunnollinen, voi hän kyllä lautakunnalta saada arvokasta apua tarvitessaan tietoja paikallisista oloista ja henkilöistä. Enimmäkseen lautakunnan jäsenet kuitenkin istuivat ikävystyneen näköisinä penkillään käräjähuoneen seinustalla. Taisipa silloin tällöin joku torkahtaakin. Olisikin liikaa vaatia, että lakia taitamattomat yksinkertaiset maalaismiehet, joita ainakin neljäkymmentä vuotta takaperin lautakunnan penkillä istui, olisivat olleet huvittuneita lainopillisista riitakysymyksistä. Mutta annas olla, että esillä oli jokin asia, jolla oli yhteyttä heidän jokapäiväiseen ympäristöönsä. Silloin seurattiin tarkkaan jutun kehittymistä, otettiinpa toisinaan osaa sen käsittelyynkin esittämällä omia mielipiteitä. Ja jos esillä oli esimerkiksi semmoinen herkullinen asia kuin lapseneläkejuttu, seurasivat lautakunnan jäsenet silmä kovana, miten tyttö onnistuisi, sillä tavallisesti mies pyrki kurjasti kieltämään isyytensä, eikähän semmoisissa asioissa todistajia ollut käytetty mukana. Ei tarvittu vallan paljon todennäköisyyssyitä, kun lautakunta oli valmis lausumaan mielipiteenään, että selvä on. Puheenpartena oli, että jos vastaajana oli suutari, oli se puoli näytöstä, mutta jos vastaajaksi sattui räätäli, se kävi täydestä todistuksesta.

Lautakunnalla oli muuten mahdollisuus äänestää tuomari kumoonkin, jos se oli yksimielinen. Tätä tapahtui sentään verrattain harvoin. Milloin näin kävi, vaikutti siihen paikkakunnan vakiintunut yleinen mielipide, eikä silloin kysytty mitä laki asiasta sääti.

Käräjän ensimmäinen päivä oli kanteeseenpanoa varten. Etukäteen ei tiedetty, miten paljon ja minkälaisia juttuja käräjillä tulisi käsiteltäväksi, sillä vain harvoissa asioissa oli otettu kirjallinen haaste. Kanteeseenpanopäivänä tulivat ihmiset ilmoittamaan juttunsa, ja niistä tehtiin sitten juttulista. Se oli hyvin kirjavan näköinen, sillä siihen sisältyi kaikenkaltaisilla nimityksillä ilmaistuja asioita, joista monesti oli vaikea päätellä, minkälainen juttu asiasta lopulta kehittyisi. Joukossa oli luvatonta syöttöä, metsänhaaskausta, aitausta, velkomusta ym. maaseudun väestölle elintärkeitä asioita. Rikoslainkin monet pykälät kuvastuivat juttulistassa. Erikoisessamassa olivat virallisen syyttäjän jutut, joista useimmat olivat viina-

juttuja. Merkillistä kyllä, oli joukossa melkoisen paljon kunnianloukkausjuttuja. Ihmettelin usein, miten herkässä ihmisten kunnia oli. Kerrankin eräs Valkealan kauppias oli haastanut käräjiin miehen, joka myymälään astuessaan oli päästänyt epäilyttävän äänen. Selvä kunnianloukkaus! Mies kuitenkin selitti asian aivan päinvastaiseksi. Hän oli ennen myymälään astumistaan halunnut "puhastaa itsensä", pelkästä kunnioituksesta myymälää kohtaan. Syyte kumottiin.

Kaikki juttulistaan merkityt jutut eivät joutuneet käsittelyyn. Monet asiat sovittiin ennen kuin ennättivät kärjäsalin. Varsinkin kävi näin velkomusasioissa; velallinen katsoi paremmaksi maksaa kuin saada vielä oikeuskulut niskaansa. Silloin suoritettiin "pyyhkiäiset"; juttu poistettiin.

Maatilojen lainhuudot annettiin siihen aikaan käräjillä. Ne piti julistaa "avoimin ovin". Se tapahtui tavallisesti siten, että ovea hiukan raoitettiin. Nykyään tämä muodollisuus on poistettu; lainhuudon saa tuomiokunnan kansliasta.

Tärkeä tekijä käräjillä oli nimismies, joka esiintyi syyttäjänä, milloin jokin yleisen syytteen alainen rikosjuttu sattui tulemaan käsiteltäväksi. Silloin hän valtiovallan edustajana otti puhevallan ja lausui painavan sanansa syytetyn teoista ja edesottamuksista. Tämmöisissä tilanteissa tuli oikeussaliin heti vilkkaampaa, sillä tavallisesti tunkeutui silloin käräjäyleisöä juttua seuraamaan. Todistajiakin oli silloin useimmiten enemmän kuin tavallisissa jutuissa. Kolkolta tuntui, jos tällöin tuotiin sisälle vanki käsi- ja jalkarau-doissaan, jotka kalinallaan toivat mieleen vaarallisen rikollisen. Toisinaan oli juttu siksi iso, että asianosaiset omaan taitoonsa luottamatta olivat hankkineet itselleen asianajajan kaupungista. Useimmiten hoiti tällöisen asianajajan eli "vulmahtin" tehtäviä kuitenkin paikkakunnan poliisi tai joku juoppouteen vajonnut entinen kärjäkirjuri. Näitä viimeksimainittuja saattoi nähdä monenlaisia, toisinaan hyvinkin korkealta sortuneita. Niinpä esimerkiksi Valkealan käräjillä toimi tällöisenä "vulmahtina" erään piispan rappiolle joutunut poika.

Jos käräjät olivat pitkät, kuten oli laita esimerkiksi Valkealassa, oli välillä varattu jokin "jänispäivä" lepopäiväksi. Silloin pää-

sivät lautamiehetkin hiukan kotiinsa asioitaan hoitamaan. Käräjien päättyessä katsoi tuomari asiakseen pitää lautakunnalle pienen toti-illan lopettajaisjuhlaksi. Silloin kerrottiin hupaisia käräjäjuttuja.

Seurasin käräjiä vielä samaan tuomiokuntaan kuuluvilla Lemin ja Savitaipaleen käräjillä. Niillä istui oikeutta hovioikeudenauskultantti Bertil Sjöström, josta aikanaan tuli prosessioikeuden professori. Lainopillisten opintojensa ohella hän oli harrastanut myöskin muuta kirjallisuutta. Kun hän oli lukenut saksalaisen sosialistisyöjän Eugen Richterin suomeksikin käännettyjä kirjasia, oli hänen mieliharrastuksenaan väitellä sosialismista. Tietenkään en jäänyt vastauksen velkaa, ja niin väittely kehittyi kiivaaksi. Nimismies Pöylänen, rauhaa rakastava mutta hieman yksinkertainen mies, puuttui silloin keskusteluun toivoen ettei riideltäisi. Hän ei erottanut asiallista väittelyä riitelemisestä.

Minusta oli käräjillä toisille kovin vähän iloa, sillä minulla oli eräs suuri puute, jota ainakin silloisissa juristipiireissä pidettiin anteeksiantamattomana. En osannut skruuvata, ja niin puuttui korttipelissä aina tarpeellinen neljäs mies. Sain tästä paljon moitteita, ja varsinkin myöhemmin asianajajana toimiessani sain tästä "juridisten opintojeni puutteesta" kuulla kunniani. Olin kuitenkin siinä suhteessa parantumaton.

Käräjien seuraamiseen kuului myöskin työskentely tuomiokunnan kansliassa. Ukko Svinhufvud ei tällä velvollisuudella kauan rasittanut minua. Jonkin aikaa oli kuitenkin oleskeltava hänen luonaan Luumäellä, missä hänellä Kotkaniemen pientilalla oli asuntonsa ja kansliansa. Sain silloin silmätä tämän maamme valtiolliseen elämään syvän vaon kyntäneen miehen elämää kotioloissa. Hän oli patriarkaalinen tuomari. Istuessaan tuomarinpöytänsä takana tuomitsemassa hän käsitteli maalaisyleisöään melkein isällisesti. Hänen antamiinsa päätöksiin saattoi luottaa, sillä ne saneli aina omantunnontarkka oikeudenmukaisuus. Kotonaan, opettaessaan auskultanttejaan tuomarin ohdakkeisella polulla hän suhtautui nuorukaisiin leppoisasti. Auskultantit saivat ateriansa talon pöydässä. Aterian jälkeen seurasi rupatteluhetki, jolloin Svinhufvud

Nuori aviopari tenttilukujen kimpussa.

pani käryämään suuren sikarinsa, mistä hän taitavasti puhalteli ilmaan savurenkaita pystyen puhaltamaan renkaita toistensa lävitsekin. Tällöin puheltiin tavallisesti erilaisista oikeustapauksista, joita kunkin osalle oli sattunut, ja tutkisteltiin, mikä ratkaisu kussakin tapauksessa olisi ollut oikea. Nuorukaiset kuuntelivat oppivaisina kokeneemman miehen mielipiteitä, jotka tavallisesti olivat hyvin perusteltuja. Kun tunti oli tähän tapaan käytetty eräänlaiseen kurssien kertaamiseen, hajaannuttiin omiin töihin.

Oleskeluni Kotkaniemessä sattui kauneimman talven ajaksi. Vaapaahetkinä otettiin sukset esille ja painuttiin joko Kivijärven jäälle, joka aukeni aivan talon edustalla, taikka metsiin. Svinhufvud itse oli innokas hiihtäjä ja harrasti tätä urheilua vanhan miehen päiviin saakka, vaikka se silloin kävi hitaasti ja harvakselleen.

Kun käräjän seuraaminen oli takanapäin oli jäljellä varsinainen päätyö, opintokurssien läpikäyminen. Tähän tuli enemmän vauhtia, kun siihenastisen vanhanpojan elämäni päättyi, ja vuoden 1909 alussa sain itselleni elämänkumppanin. Tällöin oli pakko ryhtyä toden teolla valmistautumaan uuteen ammattiin. Kun vaimoni lueskeli filosofian kandidaattia varten, olimme todellinen opiskeleva paris-

kunta, joka luki kummallakin puolen kirjoituspöytä. Myöskin ke-säisin Porkkalan saaristossa ollessamme oli kirjat mukana uimaran-nalla auringonkylpyjä ottaessamme. Lukutyöni ohella olin jatkuvasti eduskunnan jäsenenä ja hoidin sihteerin virkaani Elannossa.

Syksyllä 1910 ryhdyin tenttimään käymättä sitä ennen yksilläkään luennoilla. Juristien opinnot ovatkin siitä omalaatuisia — tai olivat ainakin aikaisemmin — ettei luentojen seuraaminen ollut välttämä-töntä. Tutkinnoista voi selviytyä lueskelemalla kurssiin kuuluvia kir-joja.

Jokaisella yliopistossa tenttejä suorittaneella on kerrottavana lu-kuisia juttuja siitä, kuinka kaikki oikein kävi. En ryhdy omista ko-kemuksistani laveammin tarinoimaan, mutta en kuitenkaan malta olla esittelemättä muutamia silloisia yliopistomiehiä.

Ensimmäisenä suoritin rikosoikeuden tentin professori Allan Ser-lachiukselle, joka myöhemmin muutti nimensä Särkilahdeksi. Hä-nelle suoritettu tutkinto muodostui miellyttäväksi, tasapuoliseksi kuulusteluksi. Pojilla oli hänen tenttejään varten olemassa laaja ”knoppologia”, joka luovutettiin minunkin käytettäväkseni. Kun jäl-keenpäin kerroin Wäinö Wuolijoelle tällöisen knoppologian ole-massaolosta hän ei malttanut olla irvistelemättä siitä Serlachiukselle. Tämä oli rauhallisesti vastannut, että joka hänen knoppologiansa osaa, se osaa myös koko hänen aineensa. Myönnettävä onkin, että se oli hyvin monipuolinen, sekä että Serlachius piti kiinni siitä, että rikoslain joka ainoa pykälä oli tunnettava, mieluummin sananmukai-sesti osattava.

Vaativin oli siviilioikeuden tentti, joka oli suoritettava professori Wilhelm Chydeniukselle. Tätä tenttiä kohtaan pojat tunsivat suurta kunnioitusta, jota lisäsi se, että useimmat saivat ensi kerralla reput. ”Se on paha talo, siellä on kalosseissakin W.C.” — kuulin toisinaan sanottavan. Minulla ei kuitenkaan ollut aihetta valittaa taloa eikä sen isäntää. Professori oli hyväntahtoinen herra. Hänellä ei vähim-mässäkään määrässä ollut tenttijäin tavallista pyrkimystä koettaa saada tentittäviään kiinni tietämättömyydestä; hän päinvastoin ha-lusi mitata heidän tietojensa syvyyttä. Takerruimme syvemmältä ta-kausjärjestelmän mysteereihin. Kun olin joutunut kerran käymään oikeutta eräässä takausjutussa, olin perin pohjin selvillä takauksen

yksityiskohdista, minkä professori mielihyvin totesi vaivaamatta minua pitkälti tietojeni luotaamisella.

Professori Rafael Erich, sittemmin niin mainehikas valtio-oikeutemme tutkija ja tuntija, otti siihen aikaan ensimmäisiä askeleitaan professorin virassa. Siitä kai johtui, että käynti hänen luonaan jätti vähemmän mieluisan muiston. Hän oli hermostunut, käveli koko ajan nurkasta nurkkaan ja luki omasta vihkostaan knoppologiaansa, josta pojat jo olivat ennättäneet laatia omatekoiset jäljennökset. Jos tentittävä pyrki omilla sanoillaan selvittämään kysyttävää asiaa hieman laveammin kuin knoppologian mukaan, se ei kelvannut. Usein sai toinen puoli pojista palata uudelleen näyttämään tietojaan.

Miellyttävimmän vaikutuksen tenttijänä teki ainakin minuun sessio-oikeuden professori Otto Hj. Granfelt. Tentti oli vaikea ja kuulustelua kesti yli kaksi tuntia. Sen varrella käytiin melkein koko kurssi perin pohjin lävitse. Selvänä pyrkimyksenä oli mitata oppilaan tietojen laajuus ja syvyys. Jos tulos oli tyydyttävä, oli arvosana sen mukainen.

Humoristisin oli tenttini kansantalouden tenttijän Karl Willgrenin luona. Olin nimittäin aikonut samalla suorittaa tutkinnon ylempää hallinto-oikeutta varten ja lukenut kurssit eri aineissa siinä mielessä. Kurssiin kuului myöskin tutkinto kansantaloudessa, mikä ei sisältenyt oikeustutkintoon. Olin mielestäni hiukan perillä kansantaloudesta, enkä sen vuoksi ottanut tenttiä vakavalta kannalta. Eivät sitä muutkaan ottaneet, lueskelivat vain Willgrenin kuuluisaa knoppologiaa. Minä tyydyin parin päivän aikana hiukan lehteilemään tenttiin kuuluvia kurssikirjoja. Kun sitten tenttipäivä koitti, istui meitä kokonaista 15 nuorukaista pöydän ympärillä, mikä jo osoitti, ettei Willgrenkään pitänyt tenttiään tärkeänä.

Willgren heitti ensimmäisen kysymyksen minulle. Hän kysyi mikä oli kapitaali norjalaisen kansantalousmiehen Aschehougin määritelmän mukaan. En ollut nähnytkään Aschehougin laajaa kaksiosaista teosta, mutta kapitaalin luulin kyllä vanhastaan tuntevani. Määrittelin sen mielestäni koko selvästi ja selittelin vielä, mitä kaikkea voidaan lukea kapitaaliin kuuluvaksi. Mutta se ei tietenkään ollut juuri Aschehougin määritelmä, minkä vuoksi vastaukseni ei kelvannut. Sama kysymys meni seuraavalle, vieressäni istuvalle nuorukai-

selle. Tämä ilmoitti, ettei hän sitä tunne. Kapula kiersi sitten koko pöydän kenenkään pystymättä antamaan tyydyttävää vastausta. Silloin sanoi Willgren: "Mitä meidän kannattaa jatkaa, kun herrat eivät edes tiedä, mitä kapitaali on." Sillä tiedolla saimme astua ulos. Koko tentti oli kestänyt enintään 10 minuuttia. Oven ulkopuolella kerääntyivät reputetut nuorukaiset päivittelemään huonoa onneaan. Ja tietysti syy oli minun, sillä "olihan selvää, että professori tulisi kysymään sosialistilta, mikä kapitaali on" — päättelivät pojat ja olivat minulle kiukkuisia. Heidän joukossaan oli monia sittemmin huomattuja kansalaisia, mm. nykyinen korkeimman hallinto-oikeuden presidentti Urho J. Castrén. Puoluepiireissä pahimmat irvileuat irvistelivät, että minulta oli kysytty Marxin kurjistumisteoriaa, mistä kysymyksestä en ollut selvinnyt.

Olen kertonut tämän Willgrenin episodin osoittaakseni, miten mahdottomaan menettelytapaan jokin yliopiston professori saattoi hairahtua tekemällä yhden ainoan kysymyksen ja senkin epäasiallisen. Sillä eihän tulevalle lakimiehelle ollut millään tavalla tärkeätä tietää, millä sanoilla juuri herra Aschehoug määritteli kapitaalin; pääasia kai on tietää, mitä kapitaali on. Ei myöskään ole hyvän tavun mukaista yhden ainoan kysymyksen jälkeen ajaa ulos 15 nuorukaista ja kehoittaa heitä tulemaan uudelleen. Willgrenistä mainitsivat pahat kielet, että hänen tapoihinsa kuului säännöllisesti reputtaa noin puolet tentittävistä. Tämän motiivina sanottiin olleen ne kuusi markkaa, mitkä joka tentistä oli maksettava. Toista kertaa en lähtenyt kuutta markkaani maksamaan, siksi tympeältä tämä tentti tuntui. Jätin aikeeni ylemmän hallintotutkinnon suorittamisesta mieluummin sikseen. Siitä ei ole ollut vahinkoa, sillä ei minusta kuitenkaan olisi koskaan tullut valtion virkamiestä.

Kaikki muut tentit sujuivat säännöllisessä järjestyksessä kevääseen 1911 mennessä, ja tiedotkin arvosteltiin melko tyydyttäväiksi. Keväällä oli vielä jäljellä ns. publiikki. Se merkitsi sitä, että valmistuvan lakimiehen oli koko lainopillisen tiedekunnan edessä suoritettava viimeinen kypsyyskoe. Tiedekunnan professorit olivat saapuvilla juhlatamineissaan, ja heidän läsnäollessaan tehtiin kullekin jokin kysymys. Koko toimitus oli pelkkä muodollisuus, niinkuin yli-

opistossa monet muutkin toimitukset, jotka säilytetään pieteetin vuoksi. Ratkaisu oli jo etukäteen tehty. Kun tämä muodollisuus oli sivuutettu, ilmoitettiin meille, joita sillä kertaa oli puolisen tusinaa, että olimme hyväksytyt. Samalla annettiin paperi kouraan. Se oli avain niihin tehtäviin, joita lakimiehen uralla saattoi tulla eteen. Jokaisesta itsestään riippui tämän jälkeen, antautuiko hän oikeudenkäytön alalle, siis tuomarin tehtäviin, virkamieheksi vai asianajajaksi, jolloin saattoi olla oma herransa siinä määrin kuin kukaan voi olla oma herransa.

Asianajajan opissa Sortavalassa

Kun lainopin opinnot onnellisesti olivat takanapäin ja oikeustutkinto selvänä, oli ensimmäisenä tehtävänä ilmoittautua johonkin hovioikeuteen auskultantiksi. Se kuului asiaan, vaikka uusi juristin taimi ei aikonutkaan antautua hovin herraksi. Ilmoittauduin Viipurin hovioikeuteen, missä samalla vannoin tuomarin valan.

Tärkeintä oli kuitenkin ratkaista, mihin näitä vastahankittuja tietojani ja uutta komeata hovioikeudenauskultantin arvonimeä käytäisin. Virka-alaa en ajatellutkaan. Aloittelevalla "lakijuristilla" on tarjona toinenkin tie, jolla voi melkein heti päästä leipään käsiksi. Se on asianajajan ura. Voidakseen tällä alalla päästä alkuun on jontenkin välttämätöntä päästä johonkin jo toimivaan asianajotoimistoon harjoittelemaan ja oppimaan niitä monia pikku niksejä, joita siinä tarvitaan. Kirjaviisuus on tälläkin alalla sittenkin vain esivalmistusta. Varsinainen oppiminen tapahtuu jommallakummalla puolen tuomarinpöytää: istuvana tuomarina tai asianajajana.

Kun eduskuntaryhmässämme sattui olemaan mukana mainetta saavuttanut asianajaja, Anton Kotonen, suuntautuivat ajatukseni itsestään häneen päin. Kirjoitin hänelle Sortavalaan, missä hän harjoitti ammattiaan, ja tiedustelin, tarvitsisiko hän apulaisekseen minun tapaistani aloittelevaa juristia. Kotonen ilmoitti tarvitsevansa. Niinpä minä eräänä heinäkuun iltana astuin junaan ja matkustin kuumassa makuuvaunussa Sortavalaan asiasta lähemmin keskustelemaan. Juna saapui perille semmoiseen aikaan, jolloin Kotonen juuri

lopetteli päivätöitään ja oli menossa laivalle päästäkseen huvilalleen vilvoittavien vetten ääreen. Hän ennätti parahiksi vahvistaa olevansa apulaisen tarpeessa, koska hän istui eduskunnassa. Mielellään hän pestaisi minut tähän tehtävään mainiten samalla verrattain hyvät palkkaehdot. Minulla olisi ollut halu keskustella hiukan enemmänkin uuden tehtävän yksityiskohdista, sillä merkitsihän tämä askel minulle suurta muutosta. Kotoselle se kuitenkin merkitsi vain jotakin niin jokapäiväistä kuin uuden apulaisen ottamista, eikä hänen vuoksi halunnut lykätä matkaansa. Löimme joka tapauksessa kaupat kiinni, ja niin olin astunut sen kynnyksen ylitse, jonka toisella puolella työskentelevät hiukan epäilyttävässä maineessa olevat mutta silti tarpeelliset asianajajat. Näine tietoineni palasin tiedottamaan vaimolleni, että nyt meistä tulee sortavalalaisia. Kiirettä ei sinne siirtymisellä sentään ollut, sillä asianajajan sesonki alkaa vasta syyskuun alussa, jolloin käräjiä aletaan istua.

Elokuun puolivälissä matkustin uuteen toimipaikkaani valmistamaan perheemme siirtymistä. Vaimoni jätin Helsinkiin huolehtimaan taloutemme muuttamisesta. Ennen pitkää voin ilmoittaa löytäneeni sopivan asunnon, joten saatoin kehoittaa vaimoani tulemaan jäljestä. Pian meillä oli talous pystyssä lähellä seminaaria Kymölän puolella, missä olin onnistunut saamaan rauhallisen kolmen huoneen ja keittiön huoneiston. Nyt kannatti jo ajatella talousapulaisenkin pestamista ja semmoiseksi saatiin eräs Kiteeltä tullut yksinkertainen naisihminen, jonka olennaisimpana ominaisuutena oli, ettei hänelle kelvannut ruuaksi kala, jota Sortavalassa, Laatokan antoisan kalastuksen ansiosta, oli runsaasti saatavana. ”Meillä ei kotona Kiteellä koskaan oltu niin köyhiä, ettei olisi ollut lihaa pöydässä”, oli hänen puolustelunsa.

Ja sitten alkoi tutustuminen uuteen ammattiin. Kaupungissa oli vain kaksi asianajotoimistoa, Anton Kotosen ja J. A. Cautónin. Enempää ei oikeastaan tarvitakaan pikkukaupungissa, jossa on pieni asiakaspiiri. Siitähän riittää asianajaja kummallekin riitapuolelle. Kun Kotonen oli onnistunut hankkimaan toimistolleen hyvän maineen, ryntäsivät asianajajaa tarvitsevat tavallisesti ensi töikseen hänen luokseen, niin pian kuin heillä jokin juttu oli joko hankkeissa

tai uhkaamassa. Näin Kotonen usein sai perehtyä molempien asia-
puolten näkökantoihin ja voi valita kumman puolella hän ryhtyi
asiaa ajamaan. Seurauksena oli, että hän useimmiten voitti jut-
tunsa, mistä hänen maineensa vain kasvoi. Jos he joutuivat vastak-
kain, Cautónin kohtalona oli tavallisesti olla häviävän puolella.
Mutta ei hän sitä kovin pahakseen pannut. Hän oli rauhallinen,
liiankin rauhallinen mies, jota tämmöiset pikkuseikat eivät paljon-
kaan painaneet. Ja sitä paitsi: täytyyhän häviävälläkin puolella
olla asianajaja.

Kotonen sensijaan ei ollut rauhallinen luonteeltaan. Olen har-
voin tavannut niin kiivasta, voipa melkein sanoa kiukkuista miestä.
Seuramiehenä hän kyllä oli vilkas ja hauska, mutta työtoverina vai-
kea, melkein rasittava, koska hänen temperamenttinsa milloin ta-
hansa saattoi ryöpsähtää yli äyräittensä. Ja se, mitä hänellä apulaisel-
leen oli sanottavana, ei aina ollut lempeintä laatua; hän voi äyskiä
ja heitellä tuittupäisiä huomautuksiaan. Mikään pedagogi hän ei
siis ollut aloittelevalla miehelle. Mutta toiselta puolen hänen ot-
teensa ammatissaan olivat tarkkaan harkittuja. Vähällä kuulemi-
sella hän oli selvillä vaikeidenkin juttujen ydinkysymyksestä. Usein
hän suorastaan loistavalla tavalla ratkaisi pulmallisia lainopillisia
kysymyksiä ja sai tuomaritkin vakuuttuneiksi kantansa oikeutuk-
sesta. Kun hän sen lisäksi oli oivallinen kynänkäyttäjät — eduskunta-
työssä ja myöhemmin lainvalmistelukunnassa hänen myönnettiin
olevan parhaita pykälänikkareita — oli opettavaa seurata hänen työ-
tapojaan.

Ei Kotonen tavallisesti asiakkaitaan liiallisella kohteliaisuu-
della pilannut. Hän saattoi heillekin olla töykeä ja heittää päin
naamaa mitä loukkaavimpia syytöksiä, etenkin jos näiden jutuissa
oli jotakin kieroä tai vilpillistä. Usean kerran satuin olemaan näki-
jänä, kun hän ajoi ulos huoneestaan asiakkaiksi pyrkiviä, joiden
jutut eivät häntä miellyttäneet. Kerrankin eräs lähipitäjien mies
kiusasi häntä ottamaan juttuaan hoidettavakseen, mutta Kotonen
ei ollut siihen lainkaan halukas. Ukko vain tolkutti: "Ota hyvä An-
ton!" — Kotosta sanottiin koko maakunnassa talonpoikien keskuu-
dessa Antoniksi, minkä ilmeisesti luultiin olevan hänen sukunimensä.
— "Ota hyvä Anton, tää miun juttuin!" Anton sen kuin vain hauk-

kui miestä: "Sie vilpistelet." Kun ukko ei lakannut tolkuttamasta, ryhtyi Kotonen oikein hartiavoimalla työntämään tätä ulos ovesta. Vielä ovellakin ukko pyyteli: "Ota hyvä Anton!" Mutta Anton oli kuuro eikä ottanut. Kaipa tämäkin asiakas lopuksi joutui kilpailemaan toimistoon.

Mutta jos Kotonen oli ottanut jutun hoidettavakseen, hoiti hänen myöskin täydellä harrastuksella. Hän suorastaan kiihkoili sen puolesta. Mikään ei olisi saanut häntä vakuuttuneeksi siitä, että hän mahdollisesti oli väärällä puolella. Vieläpä hän meni niin pitkälle, että hän — varsinkin rikosjutuissa — oli syvästi vakuuttunut siitä, että hänen päämiehensä oli enkeli ja vastapuoli tunnoton roisto, joka yritti hänen enkeliään johdattaa kadotukseen. Eipä ihme, että kansa oli alkanut häneen luottaa.

Olen näin pitkälti omistanut henkilökohtaista huomiota Anton Kotoselle sen vuoksi, että hän aikanaan on ollut huomattava tekijä julkisessa elämässämme. Tosin hän poliittisessakin toiminnassaan on ollut kiihkoilija, joka olojen vaihdellessa on siirtynyt puolueesta toiseen. Hän lienee aikoinaan ollut luja suomettarelainen. Sortavalan pormestariksi hänet vuonna 1904 valittiin perustuslaillisena. Myöhemmin hän liittyi sosiaalidemokraattiseen puolueeseen ja valittiin sen edustajaksi eduskuntaankin vuonna 1909, jolloin hän kaikella innollaan heittäytyi mukaan puolueen toimintaan. Kun hänet vuoden 1918 tapahtumien yhteydessä pidätettiin ja vietiin Seinäjoelle, missä oli vähällä tulla teloitetuksi, oli hän sen jälkeen kaikkein katkerimpia "valkoisen terrorin" vastustajia. Loppupuolella elämäänsä hänestä tuli uudelleen kokoomuslainen ja kaiken lopuksi innokas lapuanliikkeen ja ikl:n ymmärtäjä. Rengas oli kuljettu umpeen. Kun häntä tästä vaihtelevaisuudesta moitittiin ja sanottiin hänen hyppäävän puolueesta toiseen, oli hänellä heti vastaus valmiina: "En minä hyppää, puolueet ne hyppäävät."

Semmoinen mies oli Anton Kotonen.

Mutta hänen toimistonsa oli, kuten sanottu, hyvä ja hyvässä huudossa. Sitä käytettiin ahkerasti, ja työtä oli sen vuoksi niin paljon kuin suinkin ennätti tehdä. Kun Kotonen näinä vuosina oli

suuren osan ajastaan eduskunnassa, joka silloinkin istui pitkään, jäi minun aloitteleville hartioilleni runsas työtaakka.

Asioita oli jos minkälaisia, kuten asianajotoimistoissa yleensäkin. Aivan uutta minulle oli näiden seutujen väestön tapa suhtautua velkoihinsa. Jos talonpoika oli ostanut kauppiaalta tavaraa, ei hän sitä tavallisesti maksanut ostaessaan, vaan se merkittiin hänen tililleen. Hänellä ei ollut minkäänlaista kiirettä ryhtyä sitä makselemaan. Lopulta kauppias lähetti hänelle laskun. Siitä velallinen ei vielä hievahtanutkaan. Silloin kauppias lähetti laskun asianajotoimistoon antaen sen tehtäväksi periä laskun sisällyksen. Asianajotoimisto kirjoitti velalliselle kehoittaen häntä määräpäivään mennessä suorittamaan laskun loppusumman lisättynä niin ja niin monella markalla perimispalkkion korvaamiseksi. Joskus tämä jo alkoi tepsyä ja velallinen tuli suorittamaan rästiään. Mutta näin kävi vain aniharvoissa tapauksissa. Silloin ei ollut muuta neuvoa kuin ottaa haaste käräjiin. Useimmiten tämä jo auttoi, sillä silloin tultiin yleisesti jo maksamaan. Kun velallista moitittiin siitä, ettei hän ajoissa ollut laskuaan maksanut, sai tavallisesti vastaukseksi: "Eipä ole tullut pyytöäkään (haastetta)". Jotkut uppiniskaisimmat jättivät vielä tämänkin armonhetken käyttämättä ja odottivat vain rauhallisina käräjiin menoa. Siellä he sitten oikeudessa myönsivät velkansa, jos tulivat saapuville, taikka saivat tuomion niskaansa poissaolevina. Kuukausien päästä, kun tuomio oli valmis, vietiin se kruununvoudille uloshakua varten. Kruununvoudi sai selvittää suunnattoman määrän talonpoikien kauppalaskuja tai heidän muita velkojaan. Silloin olivat alkuperäiset velat ennättäneet kasvaa huomattavilla kuluilla. Tätä tietä olivat aikoinaan monet tilat siirtyneet kauppiaiden käsiin. — Tämmöistä leväperäisyyttä ei tunnettu länsi-Suomessa.

Toinen ikävä piirre tämän seutukunnan kansassa oli sen taipuvaisuus vilppiin. Alinomaa oli petosluontoisia juttuja hoidettavana. Jos talonpoika tunsi, että hänen velkansa alkoivat kasvaa liian suuriksi, koetti hän vapautua niistä tekeytymällä köyhäksi. Tavallisin tapa oli, että hän myi talonsa joko pojalleen tai jollekin sukulaiselleen. Usein sattui myöskin, että hän ensin oli myynyt tilastaan jonkin osan ja sen jälkeen, ennen kuin ostaja oli ennättänyt hakea

lainhuutoa saannolleen, myi koko tilansa jollekin kolmannelle henkilölle. Silloin tuo tilanosan ostaja menetti sekä maansa että siitä maksamansa rahat. — Liian kauan lakeihimme jäänyttä mutta silloin vielä voimassa olevaa sukulunastusoikeutta käytettiin myöskin melkoisen ahkerasti. Saattoi olla tapauksia, että jokin tila oli myyty jo satakunta vuotta aikaisemmin varsin vähäisestä hinnasta, toisinaan vain jauhomaton hinnalla. Jos ostaja perikuntineen oli ollut huolimaton eikä ollut hankkinut saannolleen lainhuutoa, saattoi joku tuon aikoinaan omistajana olleen ja tilansa myyneen kaukainen jälkeläinen vaatia tilaa sukuun lunastettavaksi samalla hinnalla, millä se aikanaan oli myyty. Ja tietysti maatilojen hinnat vuosien kuluessa olivat huimasti nousseet. — Tämmöisiä oikeusjuttuja oli tuhka tiheään. Sen seudun talonpojat näkyivät hyvin tuntevan tämäntäpäiset metkut. Ehkäpä tavat siitä lähtien kuitenkin ovat muuttuneet.

Mutta olipa oikeita asiallisiakin juttuja jos millä mitalla. Vastanäihin aikoihin oli perintökirjojen annossa lahjoitusmaiden entisille lampuodeille päästy niin pitkälle, että Salmin tilat pääsivät vuoroonsa. Nämä tilat olivat kuitenkin jo aikoja etukäteen joutuneet kiihkeän spekulaaation kohteeksi. Tunnottomat kapitalistit, aina Helsinkiä myöten, olivat tässä nähneet erinomaisen mahdollisuuden keinotteluun. Tulevilta tilallisilta he olivat jo etukäteen ostelleet joko heidän tilojaan tai niiden metsiä, ja tietysti halpaan hintaan. Yksinkertaiset lampuodit olivat tietämättömyydessään olleet helppona saaliina. Tätä liiketoimintaa varten oli muodostettu oikein spekulatiotyhtymä. Kun entinen lampuوتي sitten sai perintökirjansa ja tuli tilan oikeaksi omistajaksi, ryhtyivät rahanlainaajat esittämään vaatimuksiaan tiloihin tai metsiin nähden. Tällöin hätääntyivät talonpojat ja hakivat lakimiehiä avukseen. Siitä kehittyi yksi asutustoimintamme surkuteltavimmista näytelmistä, missä valtakunnan taitavimmat lakimiehet koettivat selvittää sotkeutunutta vyyhtiä. Tämmöisiä oikeusjuttuja kulki käräjillä vuosikausia. Kun ne siellä olivat kypsyneet, jatkettiin niitä hovioikeudessa ja korkeimmassa oikeudessa. Semmoisten juttujen parissa sai Kotosenkin toimisto puuhaila.

Mutta olipa tällöinen uusi perintötila oikeassa järjestyksessä

joutunut talonpojalle tai yritteliään keinottelijan käsiin, kummassakin tapauksessa oli ryhdytty hakkaamaan puutavaraa näistä aikaisemmin koskemattomista metsistä. Hakkuita oli kaikkialla ja uittoja niin ikään, niin että joet olivat täynnä tukkeja ja pinotavaraa. Talonpoikia oli ollut helppo johtaa harhaan tämäntapaisissa heille oudoissa kaupoissa. Seurauksena oli jälleen lukemattomia oikeudenkäyntejä. Ja asianajajia vieraili ahkerasti Salmin käräjillä.

Matkat näille käräjille eivät olleet mitään pikkumatkoja. Salmin kirkonkylään laskettiin Sortavalasta olevan matkaa 100 kilometriä. Rautatietä ei silloin ollut. Kesäiseen aikaan matkat eivät tuntuneet erikoisen raskailta. Ajettiin laivalla Sortavalasta Janaslahteen Impilahden pitäjässä. Sieltä sai kievarihevosen eteenpäin Pitkäänrantaan saakka, missä hevosta oli vaihdettava. Tällä hevosella pääsikin jo perille Salmiin, minne oli enää 40 kilometrin matka. Syksyllä matka sitävastoin oli vaivalloinen. Janaslahteen saavuttaessa oli tavallisesti jo säkkipimeä, niin ettei kyytimies lainkaan nähnyt eteensä. Täytyi turvautua hevosen vaistoihin, eikä siihen suotta turvaututtukaan. Jos sattui sateinen sää, kuten syksyllä useimmiten sattui, oli hevoskyyti tuolla matkalla kaikkea muuta kuin miellyttävä. Olin kyllä varustautunut kaikilla tarpeellisilla vehkeillä: öljytakilla, öljyhousuilla ja öljylakilla ("sydvästillä"). Nekään eivät kuitenkaan kestäneet jatkuvaa sadetta. Ennen pitkää oli ruumis kuin kolmeen osaan jaettu, kun märkyys tihkui istuimiin ja polviin. Perusteellisesti kastuneena tultiin silloin perille. Tämmöisinä iltoina minulla oli tapana yöpyä jo Udessakylässä erään Haukka nimisen iloisen talonpojan luona. Häneltä sai tavallisesti illalliseksi lohi- tai siikakeittoa, kaikki rannikkotalonpojat kun kalastelivat Laatokassa ja saivat hyviä saaliita. Tämän Haukan lähimpänä naapurina oli eräs ihmeellinen talo, jossa asui Kuikka nimisen talonpojan suku. Se oli siitä erikoinen, että koko suku oli monessa polvessa asunut samassa talossa. Siinä oli vaaria ja mummoa, vävyä ja miniää, ja lapsilauma oli laskematon. Väitettiin siinä parhaimmillaan asuneen noin sata henkeä, jotka kaikki muodostivat suuren perheen. Oli siinä vilskettä yhden talon osaksi. Mutta kyllä oli talokin suuri.

Talvisin oli matka näille käräjille sikäli mukavampaa, että Sor-

tavalasta lähdetäessä otettiin "myötyrihevonen", mikä merkitsi sitä, että sama hevonen vei perille saakka ja odotti siellä kunnes selviydettiin palaamaan takaisin. Tällöin sai ajoneuvoksi ns. "resla-reen", johon voi paneutua pitkäkseen vällyjen alle ja pysyä siten lämpimänä koko pitkän matkan.

Mutta ei talvella aina ollut yksinomaan mukavaa matkustaa Salmiin. Muistan erikoisesti erään talvisen retken, jota en mielelläni tekisi uudelleen. Pakkanen oli kiristynyt päivä päivältä, ja sinä iltana, jolloin matkalle oli lähdeävä, laski pakkanen 42 asteeseen Celsiusta. Semmoista pakkasta en aikaisemmin ollut kokenut. Matkaa ei voinut jättää tekemättä, ja niin oli tuohon tulipalopakkaseen lähdeävä. Tiesin, ettei tavallinen matkaturkkini olisi riittänyt mihinkään tuommoisessa säässä. Pyysin sen vuoksi Kotoselta lainaksi hänen karhunnahkaturkkiaan, joka oli iso ja lämmin. Kaksiin turkkeihin kääriytyneenä läksin liikkeelle. Ajeltiin Laatokan aavoja selkiä. Vaikka oli kova pakkanen, puhalsi hienoinen viima. Se tunkeutui tässä pakkasessa molempien turkkien lävitse niin kuin ne olisivat olleet kevyitä kesävaatteita. Ihmettelin kovasti, miten paljon ohuemmin puettu kyytimies tuli toimeen tässä polttavassa pakkasessa. Mutta kylläpä hän pistikin aina välillä juoksuksi.

Vallan kurjaa oli tämän matkan teko kevätkelirikon aikana. Tie oli mahdoton ja paikoitellen hengenvaarallinen. Kun Laatokan jäät eivät kestäneet, oli kierrettävä Kirjavalahden ympäri, sen jyrkkiä mäkiä, mikä vielä lisäsi matkaa pari peninkulmaa.

Salmissa jouduin käymään kaikilla käräjillä. Siellä oli paljon juttuja hoidettavana. Niitä koetettiin istuvan tuomarin kanssa etukäteen sovittaa samoiksi päiviksi useampia, mutta silti saattoi käräjillä olo kestää monta päivää. Matkan pituus vaikutti, että taksat olivat aika korkeita. Tavallisin taksa oli 100 markkaa jutulta, siihen aikaan suuri summa. Kalliiksi tuli siten käräjoiminen salmilaisille. Helsingkiläisiltä ei sensijaan käynyt sääliksi periä tällöisiä korvauksia.

Käräjillä olo näillä raukoilla rajoilla oli omalaatuinen kokemus. Ensinnäkin rahvaan kieli oli semmoista kuultavaa, ettei siitä aluksi ollut saada mitään tolkkua. Se oli täynnä venäläisperäisiä sanoja.

Pöytä oli stola, sika oli potshi, anjovikset olivat kikkereitä, Suomesta saapunut henkilö oli ruotshi jne. Vähitellen kieleen sentään tottui, vaikka ymmärtäminen usein oli arvaamisen varassa. Käräjämenotkin olivat monessa suhteessa toisenlaiset kuin muualla. Kun esimerkiksi oli vannottava todistajan vala, voi sen kreikkalaiskatolilaisilta ottaa vain heidän uskontokuntaansa kuuluva pappi. Asianajajan täytyi muistaa huolehtia siitä, että tällaisissa tapauksissa pappi oli saapuvilla, muuten ei valaa voitu ottaa. Sitä vannottaessa ei pantu kahta sormea kirjan päälle, kuten muualla Suomessa tehdään, vaan todistaja nosti valaa tehdessään kaksi sormeaan ilmaan. Sen sijaan, että Suomessa on tapana kysyä: "Panetkos kaksi sormea kirjan päälle?", kysyi salmilainen: "Nostatkos haarukkas pysyyn?" Toisinaan sattui, että pappi kieltäytyi ottamasta valaa. Syynä saattoi olla, että oli jokin suuri kirkollinen juhlapäivä, jolloin ei saanut vanna. Vielä omituisempiakin kieltäytymisen syitä voi sattua. Jos pappi kieltäytyi ottamasta vastaan valaa joltakin naiselta, oli syynä se, että tällä naisella silloin juuri oli "aikansa", ja hän siis oli "saastainen". Jos todistaja oli tärkeä, täytyi juttu tällaisissa tapauksissa lykätä seuraaviin käräjiin. Epäilen, että tätä useasti käytettiin keinona jutun lykkäämiseksi. Mutta kukapa voi ryhtyä kiistämään vastaan, kun pappi näin ilmoitti. Tietysti oli nainen hänelle tämän asian etukäteen kuiskannut. Vuoden 1932 jälkeen ei pappia enää tarvita kreikkalaiskatolilaistenkaan valan otossa.

Salmilaisten talonpoikain nimet olivat muuten luku sinänsä. Monella oli edelleen venäläiset nimet, kuten Afanasjev, Bogdanov jne. Mutta tultuaan itsenäisiksi talonpojiksi olivat monet ottaneet suomalaiset nimet tai oli semmoinen heille annettu. Silloin riippui henkikirjoittajasta eli "henk'puukosta", kuten häntä siellä tavallisesti nimitettiin, minkälaisen nimen kukin sattui saamaan. Nämä antoivat ihmisille piruuttaan kaikenlaisia outoja nimiä. Haukasta ja Kuikasta oli jo edellä puhe. Muitakin lintujen tai toisten eläinten nimiä tapasi. Oli Kukkoa ja Kanaa, oli semmoisiakin rumia nimiä kuin Rupi ja Pusu tai muita samanlaisia. Eräs tuntemani liukas talonpoika, joka paljon toimi kauppojen välittäjänä, oli aikaisemmin ollut nimeltään Peljus, joka on venäläinen nimi. Nimeään

muuttaessaan hän ei tyytynytäkään mihin nimeen tahansa, vaan hänestä tuli sen jälkeen Toppelius. Useat kysyivät häneltä, oliko hän sukua kirjailija Topeliukselle, mihin hän vaatimattomasti vastasi, ettei aivan läheistä sukua. — Erityisesti minua ihmetytti, että Bogdanovin nimi oli niin kovin yleinen. Aikanaan sain siihen selityksen. Tapana kuului olleen, että lehtolapselle, siis isättömälle, annettiin nimeksi juuri Bogdanov (Jumalan antama). Kaunis tapa!

Salmin tuomiokunnan tuomarina oli siihen aikaan vanha ukko V. A. Örn. Hän oli vanhuuttaan jo niin väsynyt, ettei hänen toimensa hoitamisesta tahtonut tulla mitään. Juttujen käsittely kävi häneltä hitaasti ja hänen oli vaikeata seurata paikkakuntalaisten puheita. Hän ei enää sietänyt ajella pitkiä käräjämatkojaan kaksipyöräisillä rattailla, vaan tuli niissä merikipeäksi. Sen vuoksi hän kulkikin tavallisesti vaunuissa ja talvella tietysti reessä. Keväisin ja syksyisin, kelirikon aikana, jolloin vaunuja ei voinut käyttää, häntä vedettiin reessä pitkin hiekkaisia teitä. — Samainen tuomari Örn oli aikoinaan harrastanut kirjailemista. Häneltä oli syntynyt semmoinenkin hyvin tunnettu romaani kuin "Siltalan pehtori" (Inspektorn på Siltala), jota aikoinaan paljon luettiin ja dramatisoituna näyteltiin.

Kun ukko Örn ei itse paljon istunut käräjiä, jäi se enimmäkseen nuorten auskultanttien tehtäväksi. Näitä tapasinkin siellä useita. Heidän joukossaan oli ollut mm. Antti Hackzell, myöhemmin ministerimme Moskovassa, sittemmin myöskin ulkoministerinä ja pääministerinäkin toiminut. Häntä en tosin nähnyt tuomarinpöydän takana, mutta kylläkin vieraana käräjillä. Hän toimi siihen aikaan Pietarissa asianajajana ja oli saanut tehtäväkseen venäläisen yhtiön laskuun valvoa Pitkärannan kaivosten asioita. Kaivoksista oli työt lopetettu ja olivat ne murheellinen nähtävyys ohi ajettaessa. — Eräs toinen Salmin käräjiä istuneista oli Martin Wetzler. Hän oli käynyt kadettikoulun, mutta Suomen armeijan tultua hajoitetuksi ryhtynyt lukemaan lakia ja suoritti nyt kisällinäytteitään täällä kaukaisessa Salmassa. Suomenkin kieltä kankeasti puhuvana hänelle tuotti vaikeuksia ymmärtää alkuasukkaiden murretta. Hän pyrki pitämään hieman sotilaallista järjestystä oikeussalissa. Kerrankin eräs todis-

tajana ollut akka pärpätti, vaikka häntä kehoitettiin olemaan vaiti. Useamman turhan kiellon jälkeen Wetzer löi nyrkkinsä pöytään ja karjaisi: ”Minä olen saanut 50 000 sotamiestä tottelemaan ja nyt minä en saa yhtä akkaa pitämään suutaan kiinni.” Akka vaikenä. — Kun sotaisemmat ajat koittivat, palasi Wetzer alkuperäiseen ammattiinsa kohoten nopeasti kenraaliksi.

Olen kertonut näin pitkälti Salmin käräjistä, koska useimmat käräjämatkat suoritettiin sinne, ja elävimmät käräjämuistonikin ovat sieltä. Näiden ohella tuli samanlaisia matkoja tehdyksi muuallekin. Suojärvelle tämä tapahtui harvemmin. Sinne mennessä ajettiin laivalla Koirinojaan, mistä oli vielä n. 140 km perille. Siellä oli perintökirjojen antaminen vuorossa vasta senjälkeen kun Salmin asiat olivat selvitettyjä. 1920-luvulla oli Suojärven vuoro. Silloin siellä alkoi kulta-aika, ja tämä unohdettu seutu muuttui Suomen Klondykeksi. Metsäkauppoja tehtiin, useita sahalaitoksia perustettiin ja rahaa oli joka miehellä. Joka silloin sattui käväisemään Suvilahden kylässä, sai oivallisen kuvan siitä, minkälaista muualla Suomessa oli ollut sahojen perustamisen aikoina 1870—80-luvulla.

Usein oli lähdettävä aivan toiselle ilmansuunnalle, pohjoiseen, missä oli asioita ajettavana Korpiselän sekä Ilomantsin käräjillä. Edelliseen oli Värtsilän asemalta vielä 40 km maantiematkaa ja jälkimmäiseen 80 km. Näillä käräjillä tapasi aivan toisenlaisia juttuja ja ihmisiä. Käräjäasiat olivat enimmäkseen samanlaisia kuin muuallekin Suomessa, mutta joukossa oli myöskin tilan- ja metsäkauppoja koskevia. Ilomantsissa, tässä ”punaisen puukirkon pitäjässä”, kuten minulle myöhemmin eräs tuttavani kotipitäjäänsä esitteli, oli mm. kauppias Makaroffin perikunnan asioita hoidettavana. Jouduin silloin asumaankin tässä varakkaassa kodissa, missä harrastettiin kirjallisuutta ja musiikkia.

Näiden seutujen käräjillä tapasi toisinaan asioita ajamassa silloisen varatuomarin Oiva Huttusen, josta aikanaan tuli maamme pitkäaikainen oikeuskansleri. Hän oli jo silloin taitavan lakimiehen maineessa. — Eräs toinen mielenkiintoinen tuttavuus näiden seutujen käräjillä oli asioitsija Veli Pekka Juuma Hammaslahdesta. Hän oli tavallinen maallikko, oli tainnut olla kärjäkirjurina ja hoiteli

nyt paikkakuntalaisten asioita milloin nämä eivät ryhtyneet hankimaan itselleen kallista tutkinnon suorittanutta asianajajaa. Hän oli terävä mies ja osasi usein keksiä kaikenlaisia verukkeita asioita ajaessaan. Hänet tapasi säännöllisesti Joensuun ympäristön käräjillä tai Kiteellä ja Tohmajärvellä. Eräs samaisen Juuman taitavimpia temppuja oli, kun hän ajaessaan lapseneläkettä eräälle varattomalle tytölle, pisti vastahakoisen ylkämiehen pussiin. Vapautuakseen tuomitusta lapseneläkkeestä mies oli halvasta hinnasta myynyt tilansa jollekin sivulliselle, tietenkin valekaupoin. Hän oli siten varaton, kun rahoja tultiin hakemaan. Silloin keksi Juuma sen temppun, että pani lapsen nimessä vireille sukulunastusjutun ja olisikin saanut sille lunastetuksi komean tilan halvalla hinnalla. Silloin tuli vastahakoiselle ylkämiehelle kiire pyytää petettyä tyttöä aviovaimokseen. Asia järjestyikin tällä tavalla. Sukulunastusoikeudesta voi siten joskus olla hyötyäkin.

Lyhyempiä yhden päivän kestäviä käräjämatkoja tuli sen ohella tehdyksi monelle taholle, lähinnä Jaakkimaan, Kurkijoelle ja Uukuniemelle.

Useimmat asiat oli silti hoidettava kotikaupungissa Sortavallassa, joko raastuvanoikeudessa tai Sortavalan kärjäkunnan istunnoissa. Raastuvanoikeudessa oli puheenjohtajana pormestari Paavo Pajula, sittemmin ulkomaanedustuksessamme tunnetuksi tullut henkilö. Siellä asiat hänen rauhallisella johdolla kulkivat tasaisesti ja ilman sensaatioita. Kaupunkilaisten jutut olivatkin tavallisesti selviä tai pieniä. — Sensijaan saattoi maalaiskunnan käräjillä, jotka myöskin istuttiin kaupungissa, monesti olla vaikeitakin asioita. Siellä hallitsi vanha ja vakava kihlakunnantuomari Uno Montin, milloin hänen tilallaan ei ollut joku hänen auskultanteistaan. Montin oli laatuun käypä ukko. Ilmoittauduin hänen tuomiokuntaansa vaadittua auskultoimista varten, ja hän ottikin minut luetteloihinsa. Siitä johtui, että sain istua jotkin välikäräjät hänen tuomiokunnassaan. Vakinaisempana apulaisena hänellä oli nuori, juuri varatuomariksi valmistautuva Eino J. Ahla, joka osoittautui nokkelaksi ja samalla ahkeraksi lakimieheksi. Montinilla oli tapana sanoa, että tämä hänen apulaisensa tulisi menemään vielä pitkälle ja kuolee vielä se-

naatin esittelijäsihteerinä. Se tuntui meistä nuorista kovin rohkealta ennustukselta; siksi korkeana virkamiehenä pidettiin silloin esittelijäsihteerinä. Mutta Ahla on kiivennyt vieläkin korkeammalle, nimitettiin korkeimman hallinto-oikeuden jäseneksi. Hänen nuoremmasta veljestään, Väinö Ahlasta on tullut maanmittaushallituksen pääjohtaja. Mainitsen tämän pienellä tyytyväisyydellä, sillä rautatieläisen poikana iloitsen nähdessäni muiden rautatieläisten jälkeläisten menestyneen maailmassa. Ahlat ovat näet ylijunailija Jeremias Ahlan poikia.

Seinänaapurinani Kymölässä asui seminaarin yliopettaja Kaarlo Merikoski. Kun hän oli reipas ulkoilija, oli meillä paljon yhteistä. Talvella käytiin joskus aamuisin ennen työn alkamista hiihtelemässä, kesällä taasen kalassa. Hän opetti minulle uuden hauen pyydystämistavan, ns. "slanttaamisen", jolla saikin haukia narratuksi. Merikoski oli erinomainen rajaseutuolojen tuntija ja on kirjoittanut niistä laajan historiallisen teoksenkin "Taistelu Karjalasta", jossa hän mm. kuvailee siihen aikaan kipeänä ollutta taistelua rajaseudun kouluista. Venäläistäjät tekivät nimittäin parhaansa saadakseen sikäläisen väestön käymään venäläisiä kouluja. Venäjän valtion varoilla rakennettiin useita koulutaloja, joissa käyville oppilaille tarjottiin monenlaisia taloudellisia etuja. Merikoski oli hyvä pedagogi ja on julkaissut myös monia oppikirjoja. Hänestä tuli myöhemmin kouluneuvos ja hänen pojastaan Veli Kaarlosta, joka siihen aikaan oli pieni seitsemän vuotias nallikka, on ennättänyt tulla valtio-oikeuden professori.

Kesät vietimme Sortavalan kauniissa ympäristössä Laatokan rannalla, ensimmäisenä kesänä Yhinlahdessa, toisena Anjalan kylässä lähellä Helylän joen suuta. Tosin minun maalla oloni rajoittui pääasiassa iltatunteihin päästyäni vapautumaan toimistosta. Toisena kesänä tein kuitenkin pitemmän tutustumismatkan Karjalaan. Entinen luokkatoverini Jalo Sihtola saapui Helsingistä tervehtimään ja hänen kanssaan lähdimme polkupyörillä katselemaan Karjalan kauneuksia. Matka ulottui Joensuuhun ja siitä vielä eteenpäin Kolille saakka. Aloin melkein uskoa, että näköala sieltä on Suomen mahtavimpia, kuten sen ihailijat ovat väittäneet.

Politiikkaan ja puolueasioihin en Sortavalassa ollessani ennättänyt laisinkaan puuttua. Työtä oli ilmankin enemmän kuin ennätti kunnollisesti suorittaa. Silti tapasin usein sikäläisiä puoluetovereita. Näistä on mainittava ennen muita "Rajavaahdin" itseoppinut päätoimittaja Esa Tanskanen, tiedonhaluinen ja oppivainen nuori mies. Hän kävi useasti perheessäni vierailemassa. Hän sai surmansa vuoden 1918 melskeissä. — Myöskin lehden taloudenhoitaja Pekka Kapanen oli miellyttävä tuttavuus. Hänen tarkan hoitonsa alaisena saatiin lehden talous pysymään kunnossa. Pystyipä se aikanaan hankkimaan itselleen kiinteimistönkin ja siihen tyydyttävän kirjapainon.

Sortavalalaiset asettivat minut ehdokkaakseen vuoden 1913 vaaleissa. Kun olin ennättänyt lupautua entiseen vaalipiiriini Poriin, täytyi minun kuitenkin tästä luottamuksen osoituksesta kieltäytyä.

Kun olin parisen vuotta työskennellyt Kotosen apulaisena, alkoi jo taas tehdä mieli Helsinkiin, mihin lapsesta pitäen olin tottunut. Olin mielestäni tarpeeksi perehtynyt asianajajan tehtäviin, ja sehän oli ollut Sortavalan käyntini tarkoituksena. Yhtenä muuttohalun syynä oli myöskin se, että yhteistyö Kotosen kanssa alkoi ajan mittaan käydä rasittavaksi. Hänen temperamenttinsa ei oikein sopinut minulle. Sanouduin sen vuoksi irti syksyllä 1913 ja muutin Helsinkiin. Tuolini Kotosen toimistossa ei silti jäänyt tyhjäksi. Sille tuli aluksi istumaan Eemeli Korpivaara, josta myöhemmin tuli hovioikeuden asessori, ja sen jälkeen Yrjö Puhakka, tunnettu lakitieteen tohtori ja hallitusmies.

Väinö Tannerin asianajotoimisto

Oli päästy syksyyn 1913. Olin ollut liikkuvalla jalalla siitä alkaen kun olin päättänyt opintoni keväällä 1901. Sen jälkeen olin ennättänyt asua ja toimia monessa kaupungissa: Torniossa, Hampurissa, Turussa, Viipurissa, Porissa ja viimeksi Sortavalassa, välillä tosin viivähtäen joitakin aikoja syntymäkaupungissani Helsingissä. Kun tämä kiertelevä elämä sai mielestäni riittä, olin vakaasti päättänyt

asettua pysyvästi helsinkiläiseksi. Perheellisen miehen ei sopinut enää muutella samalla tavalla kuin vapaana nuorena miehenä ollessa. Tässä aikomuksessa olen sen jälkeen pysynytkin ja loppuiäksi asettunut Helsinkiin.

Aikomuksenani oli perustaa oma asianajotoimisto ja ryhtyä siinä käyttämään hyväkseni opiskelun ja Kotosen toimistossa hankkimani kokemuksen avulla saamiani tietoja. Omana herrana oleminen on alati ollut hartaana toiveenani, vaikka valitettavasti en elämäni varrella ole semmoisesta asemasta paljonkaan saanut nauttia.

Ensimmäisenä tehtävänä oli hankkia pysyvä asunto, mikä aina tuottaa ihmiselle eräänlaisen turvallisuuden tunteen. Olin Sortavalaasta käsin Helsingissä pistäytyessäni kouluaikaiselta toveriltani Jalo Sihtolalta saanut tietooni erään rakennushankkeen Töölössä, Tempelikadun 1:ssä, jossa oli saatavana vapaita asunto-osakkeita. Sihtola oli siinä varannut itselleen asunnon ja sai minut uskomaan yrityksen kannattavuuteen. Sen rakennuttajana ja tulevana isännöitsijänä oli rakennusmestari K. A. Himanka, joka onnistui saamaan talosta käytännöllisen ja kannattavan. Hankin 5 000 markan suuruisen kassalainan ja sillä rahalla ostin kolmen huoneen ja keittiön huoneistoon oikeuttavat osakkeet. Helsinkiin tultuamme muutimme tähän silloin juuri valmistuneeseen taloon. Mukanamme asetui siihen asumaan vanha Isäni, joka Äidin kuoltua oli jäänyt yksinäiseksi.

Taka-Töölö oli tällöin vielä asumaton. Etu-Töölö sen sijaan oli jo melkein valmis ja sen viimeisiä taloja oli naapurinamme Nervanderinkadun varrella oleva Oiva-yhtiön talo, jossa asusti pääasiassa suomalaiseseen puolueeseen kuuluvia tunnettuja kansalaisia, kuten Paasikivi, Gebhard ym. Tempelikatun 1 muodosti siten "sivistyksen valloitusten" äärimäisen rajan tällä taholla. Sen takana aukeni vain kallioita — vanhoja Rakkarinkallioita — joiden korkein huippu oli nykyisen Tempeliläisen kohdalla. Katujakaan ei ollut vielä pitemmälle avattu. Se oli siten rauhallinen asuinpaikka, joskin matkat keskikaupungille tuntuivat pitkänpuoleisilta. Sen jälkeen helsinkiläiset ovat saaneet tottua paljon pitempiin matkoihin ja ennen kaikkea Töölössä ovat kivimuurien jonot edenneet kilometrikaupalla kauemmaksi. Talosta ei kuitenkaan tullut minulle vaki-

naista asuinpaikkaa pitemmäksi ajaksi. Kun parin vuoden päästä työmaani siirtyi Elantoon, oli minun koetettava päästä lähemmäksi uutta työpaikkaani.

Sopivan huoneiston asianajotoimistoa varten sain Uudella Ylioppilastalolla, jossa arkkitehti Väinö Leander isännöi. Tarvitsemani ala ei ollut suuri, vain kaksi huonetta. Niistäkin voin aluksi vuokrata toisen pois. Siihen asettui asumaan Väinö Hakkila tuoden mukanaan välttämättömät huonekalunsa. Hän lueskeli silloin parhailaan lakitieteiden kandidaattitutkintoa. Tähän taloon, Itä-Heikin-
katu 9, lyötiin ulko-ovelle valkoinen emaljikyiltti, jossa sanat: "Väinö Tannerin Asianajotoimisto" julistivat oikeusapua tarvitseville, että tässä oli auttaja saatavana. Kun vielä ilmoitus oli pantu lehtiin, oli julkisuudesta pidetty tarpeellinen huoli.

Asianajaja ei tule toimeen ilman konttoriapua, vaikkei hänen toimistollaan vielä olisi suuresti tehtäviä. Hänellä on paljon kirjoitustyötä, tilit on hoidettava, määräpäivistä on huolehdittava ja puhelinta on valvottava niinä aikoina, jolloin hän on matkoilla tai asioilla kaupungilla. Tämmöiseksi avuksi tarjoutui omasta aloitteestaan neiti Tyyne Pälve Otto Tannerin asianajotoimistosta Viipurista. En ollut aikaisemmin häntä tavannut, mutta Sortavalasta käsin olin voinut seurata hänen työtään, Kotosen toimistolla kun oli paljon asioita Otto Tannerin asianajotoimistoon. Kun olin kuullut häntä kiitettävän, tein empirättä sopimuksen, eikä minun tarvinnut kauppojeni katua. Parempaa ja huolellisempaa apulaista en olisi voinut saada. Neiti Pälve hoiti itsenäisesti kaikki juoksevat asiat vanhan tottuneen tekijän rutiinilla. Voin huoletta jättää toimiston hänen varaansa, milloin itse olin poissa. — Ennen pitkää lisääntyivät tehtävät, niin että toimistoon oli hankittava lakimies avuksi. Tehtävään astui tuomari Jaakko Eerikäinen, joka vastikään oli suorittanut tutkintonsa. Miellenkiintoisena inhimillisenä piirteenä mainitsen, että apulaisillani alussa oli vaikeata sietää toisiaan. Ollessaan kahden kesken kansani kumpikin mielellään arvosteli toisen erinäisiä ominaisuuksia. Nähtävästi tämä oli välttämätön edellytys sille, mitä myöhemmin tapahtui. Aikanaan he ilmoittivat menevänsä naimisiin keskenään. Eerikäinen perusti sittemmin oman toimistonsa Helsinkiin. Hänen rouvansa oli tietenkin hänelle siinä uskollisena apulaisena.

Vasta-alkavat lääkärit ja asianajajat saavat usein pitempiä aikoja odottaa ensimmäistä potilastaan. Elleivät olosuhteet ole erikoisen onnellisia, kestää tavallisesti kuukausia ennen kuin ihmiset yleisemmin oppivat heidän luokseen löytämään. Tällöinen kohdalo ei tullut minun osakseni. Kaipa tähän vaikutti se, että kansanedustajana ja osuustoimintamiehenä olin työväen piireissä ennätännyt saada jonkin verran nimeä. Mainitessaan toimistoni avaamisesta "Työmies" mainostikin pikku-uutisessaan minua työväen asianajajana. Siitä kai johtui, että heti ensimmäisenä päivänä luokseni eksyi joitakin asiakkaita, pääasiassa työväen piireistä, ja vähitellen niiden luku kasvoi. Ensimmäisen kaksimarkkasen, mikä siihen aikaan oli tavallinen taksa suullisesta neuvottelusta, säilytin koskemattomana pöytälaatikossani koko asianajajana oloajan. Vaikka en olekaan taikauskoinen, sai se silti olla siellä onnenrahana eli maskottina.

Asianajaja ei kuitenkaan elä sillä, että hänen luonaan käydään ottamassa suullisia neuvoja. Hänen täytyy saada hoidettavakseen oikeusjuttuja, tehdä matkoja maaseudun käräjille, hoitaa konkurssipesiä ja mieluummin myöskin onnistua löytämään asiakkaakseen jokin liike, joka säännöllisesti voi antaa hänen hoidettavakseen uloshakuja tai muita samanlaisia asioita. Vähitellen alkoikin esiintyä oikeusjuttuja. Huolellisesti koetin varoa joutumasta mihinkään epämoraaliseen asiaan rikollista puolustamaan. Silti sattui joskus, että annoin johtaa itseni harhaan uskoessani päämieheni kertomuksia, jotka sittemmin oikeudessa osoitettiin valheellisiksi. Mitään suurempaa erehdystä ei onneksi kuitenkaan sattunut. Vähitellen sain kahlata kaikessa siinä sillisalaatissa, mitä Helsingin raastuvanoikeudessa päivittäin selvitellään. Olin melkein jokapäiväinen vieras tässä harvinaisen epäystävällisessä talossa, jossa asianajajilla ei ainakaan silloin ollut minkäänlaisia mukavuuksia. Ahtaissa ja tupakansavua täynnä olevissa huoneissa sai odotella juttunsa esille tuloa ja kuluttaa aikaansa joko valmistelemalla juttujaan tai lueksimalla romaaneja. Odottaminen onkin asianajajan ammatin ikävimpiä puolia. Koskaan ei tiedä tarkalleen, mihin aikaan juttu huudetaan esille, minkä vuoksi on varmintä olla paikalla mieluummin ennen aikaansa kuin myöhään. Jos laskee vää-

rin edelläolevien juttujen kestämisajan, on asiakkaalle tapahtunut korjaamaton vahinko. Helsingissä voi raastuvanoikeuden vahtimestarin kanssa tosin sopia siitä, että hän soittaa, milloin oli alettava painua oikeuteen. Mutta tähänkään ei voinut täydellisesti luottaa.

Matkat maaseudulle tarjosivat sikäli enemmän vaihtelua, että silloin pääsi joksikin aikaa pois toimistosta ja sai keskittyä yhteen asiaan. Matkoja jouduin tekemään toisinaan aina itä-Suomea myöten. Maaseutukäräjilläkin oli edessä sama oikeuden esikartanoissa odottelemisen. Voi tosin yrittää sopia istuvan tuomarin kanssa siitä, milloin juttu tulee esille, mutta siinäkin oli omat vaikeutensa. Edessä oleva juttu saattoi viedä niin paljon aikaa, että se sotki kaikki laskelmat. Varminta oli, jos sai juttunsa ensimmäiseksi, mutta sen paikan tavoittelijoita oli tavallisesti useampia.

Vakinaiseksi työnantajaksi onnistuin saamaan helsinkiläisen Talous-Osakekaupan, jonka perustajia ja ensimmäisiä toimihenkilöitä olin toistakymmentä vuotta aikaisemmin ollut. Johtaja Anton Silvo, jonka kanssa olin aikoinaan tehnyt tuttavuutta sekä Talous-Osakekaupassa että myöhemmin hänen ollessaan Elannon toimitusjohtajana, oli siirtynyt takaisin Talous-Osakekauppaan, ja hän kutsui minut eräänä päivänä luokseen keskustelemaan. Hän esitti, että ottaisin heidän oikeusasiansa vakinaisesti hoitaakseni. Tein sen tietenkin mielihyvin. Sieltä tippuikin sen jälkeen säännöllisesti asioita, enimmäkseen velkomusjuttuja, joita oli ajettava maksukyvyttömiksi joutuneita tai vilpillisiksi havaittuja vähittäiskauppiaita vastaan. Merkkillistä miten paljon tällöisiäkin juttuja saattoi kertyä yhden ainoan liikkeen osalle. Se avasi silmät näkemään, miten epäterveellistä luotolla myyminen oli. Näiden maksukyvyttömiksi joutuneiden tai epärehellisten liikkeiden aiheuttamat tappiot oli tietysti saatava korvatuiksi perimällä hyviltä ostajilta korkeampi hinta. Yhteiskunta sai ne maksaa.

Velallisten joukossa saattoi olla suoranaisia petkuttajiakin. Erään kanssa minun oli kestettävä monia kuukausia jatkunut taistelu, ennen kuin sain hänet nitistetyksi. Se oli eräs kauppias, joka oli saanut melkoisen määrän tavaraa luotolla ja sitten yhtäkkiä lopetti maksunsa. Samalla hän hävisi, niin että oli vaikeata päästä hänen jäljilleen. Suurella työllä löysin hänet vihdoinkin eräästä Pakinkylän

huvilasta, jonne hän oli vienyt piiloon melkoisen tavaravaraston-
sakin voidakseen myrskyn mentyä ohitse myydä sen. Se olisi ollut
hänelle mainio afääri, koska tavarasta ei ollut mitään maksettu.
Hän oli kuitenkin haistanut käryä, ja kun menin sinne, oli hän
parhaillaan muuttopuuhissa. Tavaratkin olivat jo kuormattuina mo-
neen hevoskuormaan. Minun olisi saattanut käydä siinä leikissä
huonosti, sillä mies vallan hurjistui havaitessaan tullessa keksi-
tyksi. Tuntien hänet olin onneksi varustautunut pistoolilla, joka
piti hänet loitolla itsestäni. Yksityisetsivänä seurasin kuormia hä-
nen uuteen piilopaikkaansa kaupungissa. Täällä tavarat pantiin
takavarikkoon ja mies itse tuomittiin petollisena velallisena mo-
neksi vuodeksi linnaan.

Yleensä jutut kuitenkin olivat verrattain vähäisiä ja vailla suu-
rempaa mielenkiintoa. Tämmöistä saattoi tuntea, jos niihin liittyi
poliittista sivumakua. Tampereen maistraatissa jouduin kerran puo-
lustamaan eräitä lakkovahteja, joita poliisi syytti häiriön aiheutta-
misesta. Oltiin niin tottumattomia lakkovahteihin, että heidän toi-
mintansa katsottiin rikolliseksi. Syyttäjänä esiintyi kaupunginvis-
kaali W. Palander, joka syytteessään nojautui Tampereen kaupun-
gin poliisijärjestyksen erääseen pykälään, jossa kiellettiin väen-
kokoukset yleisillä paikoilla. Ellei väkijoukko noudattanut poliisin
hajaantumismääräystä, oli pykälän mukaan seurauksena sakkoa
5—25 markkaa. Lakkovahtien väitettiin pahoinpidelleenkin työn-
haluisia. Samanlaisia juttuja oli peräkkäin käsiteltävänä kokonaista
seitsemän kappaletta. Väitin tietysti syytettä häiriönteosta perättö-
mäksi ja selittelin maistraatin jäsenille lakkovahtiteoriaa. Viskaali
näki parhaaksi pyytää asialleen lykkäystä. Miten jutut toisella ker-
ralla päättyivät, ei ole tiedossani. Maailmansota oli silloin juuri
alkanut, enkä matkustajatulvan takia päässyt Helsingistä junalla
liikkeelle määräpäivänä. Juttu herätti kaupungissa suurta huomiota,
ja sitä seuraamassa oli paljon väkeä. Poliiseja oli suuri liuta todis-
tajina, kun jokaisessa jutussa oli eri todistajat.

Kerran sain hoitaa erästä ikävää riitaa kahden sosiaalidemo-
kraattisen järjestön välillä, jotka kuuluivat eri vaalipiireihin. Oli
kysymys takauksesta, johon kaksi työväenyhdistystä oli mennyt

erään lehden puolesta. Kun takaus joutui makséttavaksi, maksoi niistä toinen ilman riitaa koko takaussumman kehoittaen senjälkeen toista yhdistystä maksamaan oman osuutensa. Tämäpä kieltäytyi. Väinö Kivisalo, pitkäaikainen kansanedustaja, joka oli Hämeen piiri-järjestön piirisihteerinä, kääntyi tällöin puoleeni pyytäen perimään summan. Siitä nostivat kuitenkin Uudenmaan piirisihteerit Hurmevaara ja sen puheenjohtaja Manner suuren riidan kieltäytyen maksamasta. "Työmies" lehti pauhasi moneen kertaan jutun johdosta ja sain siinä silloin minäkin kuulla kunniani. Täytyi käydä oikein lujin kourin asiaan ja "porvarillisen oikeuden" avulla periä saatava kysymyksessä olevalta yhdistykseltä. Kivisalo sai oikeutta Mannerin ja Hurmevaaran hävitessä. Sitä he eivät voineet unohtaa eivätkä antaa anteeksi.

Oma sivumakunsa oli jutuilla, joissa sanomalehdistön vapaus oli kysymyksessä. Ajat olivat kaikkea muuta kuin otollisia painovapaudelle, ja lehtiä hätyyteltiin tuon tuostakin varomattomista kirjoituksista. Työväenlehdet saivat painokanteita ja niiden toimittajia tuomittiin sakkoihin tai kerrassaan vankilaan sovittamaan "rikossiaan". Heitä oli koetettava puolustaa, useimmiten huonolla menestyksellä. Pahempi oli asia, jos lehteä uhkasi lakkautus joko väliaikaisesti tai ainiaaksi. Silloin oli mukauduttava käymään painoylihallituksen päällikön Volmari Kannisen puheilla, jota myös "Paino-Kanniseksi" sanottiin. Käynti ei muodollisesti ollut epämiellyttävä, sillä Kanninen oli pelkkää ystävällisyyttä ja päivänpaiseutta. Isällisesti hän selitteli vaikeata asemaansa, kun hänen raukan täytyi isänmaan puolesta suorittaa mokomaa puhtaanapitolaitoksen tehtävää. Hän valitteli toimittajien vähäistä ymmärrystä, kun nämä vain aiheuttivat hänelle aivan tarpeettomia huolia, vaikka olisivat voineet sen hyvinkin välttää. Joskus käynti sai lievennyksen aikaan; useimmiten tulos kuitenkin oli kielteinen. Siellä oli myöskin käytävä kumartamassa, kun uudelle lehdelle tahtoi ilmestymislupaa. Tämä kumarteleminen se etoi mieltä.

Suurin asia, mihin koko asianajajana oloaikanani jouduin osallistumaan, oli turkulaisen henkivakuutusyhtiö Fennian juttu. Koska sillä oli myöskin yleisempää merkitystä, ja koska siinä esiintyi mu-

Heikki Ritavuori.

kana eräs huomattava myöhempi poliitikko, kannattaa se tulla kerrotuksi.

Henkivakuutusyhtiö Fennia Turussa oli lähtenyt liikkeelle aivan uusin periaattein. Se ryhtyi ajamaan aivan oikeata kansanvakuutusasiaa yrittäen saada vähävaraisia kansalaisia ymmärtämään vakuutuksen merkityksen. Saadakseen tämän ohjelmansa toteutetuksi sen oli koetettava saada vakuutusmaksut tuntumaan mahdollisimman vähäisiltä. Siinä tarkoituksessa oli otettu käytäntöön viikottaiset maksut. Niitä kävivät yhtiön asiamiehet kukin omassa piirissään keräämässä. Tuloksena oli kyllä, että vakuutusten lukumäärä kasvoi kuin lumivyöry. Mutta toiselta puolen kasvoivat myöskin yhtiön hoitokulut ja yhtiö joutui vaikeuksiin. Sen asemasta alkoi liikkua huolestuttavia huhuja, ja sanomalehtiinkin ilmestyi sen asemaa koskevia kirjoituksia. Vakuutetut kautta maan alkoivat tulla levottomiksi. He eivät olleet varmoja siitä, että heidän vakuutuksillaan aikanaan tulisi olemaan arvoa.

Tällöin ilmestyi Heikki Ritavuori eräänä päivänä toimistooni. Hänkin toimi asianajajana; hänen toimistonsa oli aivan naapuritossassa, Merkuriuksen talossa Hakasalmenkadun kulmassa. Hän kertoi saaneensa eri tahoilta maaseudulta kirjeitä, joissa häntä pyydettiin valvomaan vakuutettujen etua Fennia-yhtiössä. Hän tiedusteli, olisiko minun mielestäni asiassa jotakin tehtävissä. Kun ilmoitin saa-

neeni samanlaisia huolestuneita kirjeitä, kypsyi meissä ajatus koettaa tehdä asiassa jotakin todella perusteellista.

Tutkittuamme yhtiön asemaa, jota emme etukäteen tunteneet, tulimme vakuuttuneiksi siitä, että se oli heikko, sekä että vakuutettujen säästöt todella olivat vaarassa. Ryhdyimme silloin ainutlaatuiseen toimenpiteeseen. Panimme lehtiin suuria ilmoituksia kehoittaen kaikkia niitä Fennia-yhtiössä vakuutettuja, jotka halusivat antaa etunsa valvomisen meidän haltuumme, lähettämään meille valmiiksi laaditun kaavan mukaisen valtakirjan asian hoitoa varten. Yhtiön sääntöjen mukaan voi vakuutetun valtuuttama henkilö esiintyä ja äänestää yhtiön kokouksissa.

Tulos oli hämmästyttävä. En muista enää saapuneiden valtakirjojen lukumäärää, mutta monia tuhansia niitä oli. Niitä saapui kummallekin meistä monien viikkojen aikana joka postissa. Meidän oli palkattava tilapäistä apua niiden järjestämiseen. Kun saalis oli koossa, teimme ylimalkaisen laskelman ja havaitsimme, että me näiden valtakirjojen avulla voisimme täydellisesti hallita yhtiön kokoukset.

Kun vuosikokouksen aika tuli, annoimme Turussa etukäteen esittää valtakirjamme, jotta se puoli asiassa olisi selvä, eikä vastaväitteitä niiden pätevyyttä vastaan voitaisi esittää. Itse kokoukseen matkustimme yhdessä. Suunnitelmanamme oli ajaa lävitse päätös Fennia-yhtiön liiketoiminnan selvittämisestä ja sen vakuutuslaitoksen myymisestä jollekin vakavaraiselle yhtiölle. Voi helposti käsittää, että ilmestymisemme Turkuun herätti levottomuutta turkulaisissa. Turkulaiset ovat suuria nurkkapatriotteja; heillä piti välttämättä olla oma pankkinsa ja oma vakuutuslaitoksensa. Ja nyt vakuutuslaitos aiottiin heiltä riistää. Yhtiön hallintoneuvoston puheenjohtaja, asianajaja Antti Mikkola, jonka molemmat tunsimme entuudestaan, minä eduskuntatyön tiimalta ja Ritavuori puoluetoverina, halusi etukäteen keskustella kanssamme ja kutsui meidät siinä tarkoituksessa kotiinsa hyvälle päivälliselle. Hän koetti todistella, ettei yhtiön asema ollut niin huono kuin oli kuvattu, ja toivoi meidän jättävän aikeemme sikseen. Todistelut eivät kuitenkaan olleet vakuuttavia.

Kokous pidettiin Palokunnantaloilla. Sinne saavuttuamme havaitsimme asian herättäneen suurta huomiota. Sen sijaan, että yhtiön

kokouksissa tavallisesti tuskin oli käynyt muita kuin hallintoelinten jäseniä, oli Palokunnantalon suuri juhlasali tällä kertaa aivan täynnä turkulaisia osakkeenomistajia ja vakuutettuja. Ja näitä vastassa olimme vain me kaksi ulkoseurakuntalaista ryöstäjää valtakirjoinemme. Keskustelu oli kiivasta, mutta me esitimme rauhallisesti toimeksiantajaimme näkökantoja ja vaadimme yhtiön toiminnan lopettamista. Hälinä ja vastalauseet eivät auttaneet mitään. Me sanelimme päätöksen. Monet turkulaiset olivat suorastaan raivostuneita. Pahimmin otti asian sydämelleen lakitieteen tohtori Th. Becker, joka oli Mikkolan apulaisena asianajotoimistossa ja jonka yhtiö oli tilaisuuteen hankkinut lainopilliseksi neuvonantajaksi. Ulos menessämme ja vetäessämme päällysvaatteita päällemme hän hyökkäsi Ritavuoren luo ja alkoi syyttää tätä vastaan loukkaavia syytöksiä, väittäen että me ajoimme tässä asiassa omaa etuamme. Tämmöistä puhetta ei kiivasluontoinen Ritavuori jaksanut sietää. Hän vetäisi kaiken kansan nähden Beckeriä voimainsa takaa korvalle. Arvelin jo siitä syntyvän sievoisen tappelun. Mutta Becker oli urhoollinen vain suullaan, ei käsillään. Hän pyyhkieli poskeaan ja änkytti: ”Mi-mininä vastaan kirjallisesti.” Hän kuvitteli kai olevansa raastuvanoikeuden istunnossa, jossa saa pyytää ”ylöslykkäystä” vastineen esittämistä varten. Nähtävästi hän aikoi nostaa syytteen Ritavuorta vastaan. Siitä ei kuitenkaan tullut mitään, mutta sanomalehdille tämä välikohtaus oli tietysti makupala.

Vielä toinenkin samanlainen kokous oli pidettävä ennen kuin asia oli selvä. Me esitimme siinä selvitysmiehet, jotka olivat valmiit toimimaan saamiensa ohjeiden mukaisesti. Vasta tämän jälkeen ryhdyimme kuulustelemaan, olisiko semmoista yhtiötä olemassa, joka olisi halukas ottamaan vastaan pesän. Aikaisemmin siitä ei ollut voinut keskustella, jotta meidän päällemme ei lankeaisi varjoakaan siitä, että toimisimme jonkin toisen yhtiön toimeksiannosta. Suomi-yhtiön kanssa pääsimme tulokseen. Se otti turvatakseen Fennia-yhtiön vakuutettujen kaikki edut erottaen ne kuitenkin kirjanpidossaan täysin erilliseksi vakuutusmaksuksi. Fennian vakuutetut eivät siten tietääkseni päässeet osallisiksi Suomi-yhtiön muille vakuutetuille myönnettyistä eduista, mutta olivat muissa suhteissa täysin turvattuja. Tämän sitoumuksensa Suomi-yhtiö on myöskin täyttänyt.

Pistämpä tähän väliin Heikki Ritavuoresta pari henkilökohtaista muistelmaa, jotka kuvastavat hänen luonnettaan. Niillä ei kylläkään ole mitään yhteyttä edelläkerrotun kanssa, koska ne kuuluvat hänen poliittisesti tuloksellisempaan kauteensa.

Ritavuoren kiihkeä temperamentti, joka pani hänet julkisella paikalla antamaan korvapuustin häpäisijälleen, ilmeni hänen muusakin toiminnassaan. Se pantiin merkille mm. kerran junassa kun eduskunta oli vierailemassa Hyvinkäällä Krissin kartanossa. Eduskunnan puhemiehillä oli aikaisemmin tapana kutsua koko eduskunta kerran vuodessa päivällisille. Wuolijoki, joka vuoden 1921 valtiopäivillä oli puhemiehenä, kuittasi tämän velvollisuutensa peräti hausalla tavalla, kutsumalla koko eduskunnan Hyvinkäälle Krissiin, jota hän isännöi. Paluumatkalla junassa pantiin hyvän päivällisen jälkeen tietenkin tupakaksi. Ritavuori ja minä sytytimme yhtäaikaa sikarin. Puhelimme silloin esillä olleista pulmista, sillä aika oli paha, niin kuin se meillä useimmiten on. Vieressä istuva Oskari Mantere pani merkille, että kun minä lopettelin ensimmäistä sikariani oli Ritavuori jo lopettanut kaksi samanlaista sikaria. ”Oletpa sinä kiihkeä” — hän huomautti. Todella! Silloin minäkin panin merkille, että Ritavuori tupakoidessaan imi kiihkeämmin kuin minä.

Kun Ritavuori politiikassaan harrasti vuoden 1918 iskemien haavojen parantamista ja sovinnon aikaansaamista vasemmiston kanssa, voimme hänen kanssaan monessa asiassa toimia yhdessä. Tästä meidän yhteistoiminnastamme tuli kerran puhetta eduskunnan silloisessa kokoontumispaikassa Heimolassa. Eduskuntakeskustelujen aikana sattui meitä useampia yhteen Heimolan alahallissa. Koollajoukoista muistan ainakin Ritavuoren, Oskari Mantereen sekä meikäläisistä Hannes Ryömän ja Wäinö Wuolijoen. Taisimme olla tavallista ilkeilevämmällä tuulella, sillä keskustelu muuttui vähitellen kaskujen kertomiseksi toisistamme, mille kaskuille sitten toiset makeasti nauroivat. Ritavuoren luonnetta kuvatakseen kertoi Wuolijoki silloin oman kaskunsa. Einar Böök, tuo ainainen irvileuka, oli Ritavuoren tavattuaan alkanut hänelle ilkeillä hänen läheisestä yhteistoiminnastaan meidän vasemmiston miesten kanssa. Lopuksi hän oli leikannut: ”Jos sinä Ritavuori kerran haluat hallita tätä maata ja menestyä, niin mitä sinun kannattaa veljeillä semmoisten miesten

kuin Ryömän, Wuolijoen ja Tannerin kanssa. Mene sinä suoraan kommunistien luo ja veljeile heidän kanssaan. Niin teki Caesarkin aikanaan Roomassa ja siitä huolimatta hän söi parempia päivällisiä kuin kukaan muu.” Tähän Ritavuori, joka yleensä ei ollut huumorintajuinen, oli äkäisellä äänellä tiuskaissut: ”Hoida sinä vain mahakatarriasi, äläkä sekaannu toisten ihmisten asioihin.” Kaikki tietysti nauroivat makeasti jutun kuultuaan. Kun pahin nauru oli mennyt ohitse, tuli Mantere vakavaksi ja rupesi muistelemaan. Ja sitten hän aivan viattomasti ja pahaan tarkoittamatta alkoi kertoa, että Ritavuori jokin aika takaperin oli ollut hänen luonaan ja poismennessään muistanut sanoa: ”Sinullahan on Georg Brandesin Gaius Julius Caesarin elämäkerta. Lainaapa se minulle.” Tämä juttu oli sentään yliveto ja kaikki purskahtivat entistä suurempaan nauruun. Ainoa, joka ei nauranut oli Ritavuori. Hän oli happamen näköinen.

Aunuksen retken aikana vuonna 1921 joutui Ritavuori suuren häväistyksen kohteeksi. Hän oli silloin sisäministerinä ja koetti voimiansa mukaan estää nuorukaisia rientämästä tälle seikkailuretkelle. Rajaa vartioitiin entistä tarkemmin ja kaikki tarpeeton rajan ylittäminen estettiin. Tästä hän kiihkoilijain taholta sai vihat päälleen. Tämä kiihko kasvoi niin suureksi, ettei meillä luultavasti ketään hallituksen jäsentä siinä määrin ole häväisty kuin häntä silloin. Ritavuoren hermot alkoivat jonkin verran pettää. Oli vaikeata katsella, miten hän tästä kärsi. Mutta entistä lujemmin hän siitä huolimatta iski kantapäänsä Heimolan ja Säätytalon lattioihin niillä liikkueessaan. Näki, että hän aikoi seurata omaa linjaansa. Se maksoi hänelle hengen. Kiihko kasvoi niin suureksi, että se helmikuussa 1922 johti murhaan. Ainoa suomalainen hallitusmies, joka on tullut murhatuksi, lieneekin Ritavuori. Eräs mielensä tasapainon menettänyt, Tandefelt niminen tyyppi, ampui hänet takaapäin hänen asuntonsa edustalla Nervanderinkadulla. Niin kaatui tämä suuri patriotti ja tarmokas valtiomies. Hänen hautaustilaisuutensa Suurkirkossa muodostui unohtumattomaksi hyvästijättötilaisuudeksi. Sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän puolesta oli tehtävänäni lausua viimeiset kiitokseni tälle monivuotiselle ystävälle ja työtoverille.

Omituinen sattuma Ritavuoren murhatilaisuudessa oli, että toh-

tori Ernst Nevanlinna oli kävellyt jonkin askeleen hänen jäljessään kadulla ja joutui siten tämän kaamean tilaisuuden silminnäkijäksi. Hän kertoi siitä jälkeenpäin pankkivaltuusmiesten kokouksessa seuraavaan tapaan: "Kun minä vuosisadan vaihteessa opetin normaali-lyseossa historiaa ja katselin luokalla olevaa virkeäsilmäistä ja harrastavaa Heikki Ritavuorta, en voinut kuvitella, että joutuisin olemaan silminnäkijänä kun hänet myöhemmin murhataan itsenäisen Suomen sisäministerinä." Paljon oli todella siitä lähtien ennättänyt tapahtua: Suomesta oli tullut itsenäinen valtakunta ja Ritavuori oli astunut maan hallitukseen sisäministerin raskasta salkkua kantaan.

Porkkalan seurapiiri kasvaa — Maailmansota alkaa

Palattuamme Sortavalasta Helsinkiin halusimme kesän saavuttua olla uskollisia entisille Porkkalan kesänviettopaikoillemme. Minä entosin voinut oleskella siellä pitempiä aikoja, kun hoidettavana oli asianajotoimisto. Viikon lopuksi kuitenkin aina pakenin sinne, ja jos tilaisuutta ilmeni, toisinaan muulloinkin. Seuraa ei vaimoltani silti puuttunut. Perhekin oli jo kasvanut parilla tyttölapsella, jota paitsi vanha Isäni seurasi mukana. Pari muutakin nuorta pariskuntaa oli tullut samoille apajille. Väinö Hupli ja Väinö Hakkila, kumpikin nuorikkoineen, olivat myöskin päättäneet viettää kesänsä siellä. Meidän perheemme ei kasvaneen jäsenlukunsa takia enää saanut asuntoa Westmanin lesken luona. Asuimme sen vuoksi lähellä olevassa Lövön saarella kalastaja Ekströmin luona. Saimme siellä haltuumme heidän asuinrakennuksensa, missä oli iso sali, kamari ja keittiö. Hakkilat ja Huplit taasen asuivat aivan tämän saaren kyljessä olevalla Krokön saarella. Tällä tavalla jouduimme kesän mittaan olemaan paljon yksissä, tekemään yhteisiä retkiä ja kalastelemaan, vieläpä hiukan urheilemaankin.

Olin odottamatta saanut matkaamme vielä mieluisan vieraankin. Eetu Salin, vanha ystäväni Porista, oli jälleen saanut hänelle tavallisen masennuskautensa. Hän halusi eristäytyä tavanomaisesta ympäristöstään, jotta voisi vapautua alkoholin käytöstä. Hän pyrki

mukaamme, ja mielellään hänet vastaanotettiin. Salin joutui siten oleskelemaan tämän kesän perheeni parissa, sen ruokamiehenä ja hoidossa.

Salinille tämä kesäinen oleskelu teki hyvää. Hän eli reipasta elämää, kalasteli, keräsi merestä ajopuita, joista meidän polttoainetta saadaksemme oli itse pidettävä huolta. Hän oli vaimolleni mitä kohdeltiin kavaljeeri, soutu minun poissaollessani vaimoni viiden kilometrin päässä olevaan postiin ja kauppiaille, ja saavutti hänen täyden suosionsa. Kun jälkeinpäin kerroin tuttavilleni tästä Salinin kalamiehen elämästä, ei kukaan oikein tahtonut ottaa uskoakseen, että Salin oli kokonaisen kesän voinut tulla toimeen saamatta muuta nestettä kuin maitoa.

Kesä oli harvinaisen kaunis ja lämmin. Ei sadellutkaan juuri nimeksikään. Vaikka tämä maanviljelijöille oli vähemmän hauskaa oli se meille huvielämää viettäville laiskureille suuri ilon aihe. Kylmänä ja sateisena kesänä ei saarella eläminen olekaan mistään kohtoisin. Silloin saa vain värjötellä sisällä ja koettaa hankkia lämmintä uunin avulla. Ulkona ei juuri voi oleskella, kun ei ole teitä, joilla kastumatta voisi astella. Veneellä kulkeminenkin on sateella inhoitavaa. Vaikka olisi millaiset öljyvaatteet päällä, ovat takapuoli ja polvet aina märkinä. Lämpimät ja kauniit kesät sensijaan ovat saaristossa voittamattomia. Mantereella vietetty elämä ei ole mitään sen rinnalla.

Kun tänä kesänä kalastelimme entistä ahkerammin — olihan meillä monta suuta ruokittavana — päätimme kerran tehdä oikein perusteellisen kalaretken lähtemällä kauas merelle onneamme koettamaan. Purjehdimme ulkosaaristosta vielä parin peninkulman päässä oleville Sommaröar nimisille luodoille, joilla tiesimme olevan kalamajan. Retkellä olivat mukana sekä Hakkila että Hupli ja myöskin Salin. Viimeksimainitulle aava meri oli outo, ja kun eräänä päivänä kävi tavallista ankarampi tuuli, huomasi kyllä, ettei hän kuulunut meriväkeen. Olimme siellä kalastelleet parisen päivää ja saaneet saalistakin melko tavalla, kun kolmantena päivänä maailma tuntui muuttuneen merkillisen levottomaksi. Jo edellisenä yönä olimme ihmetelleet kaukana näkyvän Mac Elliotin (Mäkiluodon)

Väinö Hupli.

linnoituksessa näkyvää liikettä. Siellä touhuttiin kovasti ja linnoitus oli tavallista enemmän valaistuna. Aamulla kun menimme rantaan peseytymään, näimme merellä venäläisen risteilijän kulkevan hyvää vauhtia Mac Elliotia kohden. Siitä havaittiin myöskin meidän veneemme ja sen ympärillä häärivät miehet. Yhtäkkiä ammuttiin aivan päittemme ylitse jokin šrapnelli tai muu ammus, joka piti pahan äänen ylitse kulkiessaan. Hämmästyimme kovasti tätä epäystävällistä tervehdystä, mutta emme sen johdosta kuitenkaan osanneet mitään sen kummempaa päätellä. Kun emme olleet tietäksemmekään, ammuttiin pian sen jälkeen toinen ammus. Silloin ymmärsimme sillä olleen jonkin tarkoituksen. Se oli ilmeisesti käsky poistua luodolta. Havaitsimme parhaaksi totella, ennen kuin ammunta muuttuisi vakavammaksi. Keräsimme kamppeemme kokoon, astuimme veneeseen ja aloimme purjehtia kotisaartamme kohti. Merellä ei silloin näkynyt ketään liikkeellä.

Kotosalla kerroimme ihmetellen osaksemme tulleesta kohtelusta, mutta saimme vastapainoksi kuulla suorastaan jymyuutisia. Venäjän ja Saksan välillä oli puhjennut sota, ja sotatoimet olivat jo vilkkaassa käynnissä. Tästä emme kaukana merellä ollessamme olleet mitään tienneet. Vaikka ammunta olikin meistä tuntunut kummalliselta, olimme vain ihmetelleet sen syytä. Nyt ymmärsimme, ettei

merellä enää saanut vapaasti liikkua, ja että meidät oli haluttu komentaa luodoltamme pois.

Kun Salin oli saanut kuulla, mitä maailmassa oli tekeillä, tuli hän levottomaksi. Jonkin päivän hän vielä saattoi pysyä alallaan odottaen jatkuisiko sota todella. Kun niin näytti olevan laita, ei häntä enää mikään olisi voinut pidättää paikoillaan. "Me olemme täällä kuin säkki päässä", hän sanoi ja läksi päätä pahkaa Helsinkiin. Tosin hän ei sielläkään saanut sen tarkempia uutisia sodan käynnistä, uutiset kun tunnetusti olivat lyhyitä ja friseerattuja. Kun syksyllä koetin saada hänet käsiini, tapasin pitkän etsiskelyn jälkeen hänet naputtelemassa puolipohjiin puunauloja eräässä pienessä suutarinliikkeessä. Ja tietysti hän oli jälleen joutunut tekemisiin alkoholin kanssa.

Me muut jatkoimme oleskeluamme saarella niin kauan kuin siihen oli tilaisuutta. Eihän meitä sodassa tarvittu. Vasta elokuun lopun pimeät illat pakottivat meidät hakeutumaan kaupunkioloihin. Pakkasimme tavaramme purjeveneeseen ja ohjasimme sen kohti Helsinkiä.

Tämä olikin viimeinen kesä, minkä sain viettää Porkkalan vesillä ja sen ystävällisten ihmisten parissa. Seuraavana kesänä olin jo kiinni aivana toisissa asioissa, ja vapaat kesät olivat lopussa. Tämä Porkkalan kesäni oli siten samalla viimeinen todellinen kesälomani. Se on sen vuoksi jäänyt mieleen sitäkin mieluisampana muistona.

PALUU OSUUSTOIMINTAAN

SOK:n hallintoneuvoston jäsenenä

Turussa sattuneiden selkkausten aiheuttama eroni osuustoimintaliikkeestä ei muodostunut lopulliseksi. Paluu tälle valitsemalleni uralle tapahtui kuitenkin vain vähitellen ja vaati aikaa kymmenisen vuotta.

Tosin en tänä väliaikanakaan ollut kokonaan vieraantunut näistä pyrkimyksistä. Edellä on jo tullut kerrotuksi, miten Viipuriin jouttuani puuhasin mukana paikallisessa osuuskauppaliikkeessä ja miten silloin tulin valituksi keskusjärjestön (SOK:n) tilintarkastajaksi. Kiinteämpi yhteys alkoi kuitenkin vasta Helsinkiin muutetuani. Tällöin jouduin mukaan kahteenkin osuustoiminnalliseen liikkeeseen, Suomen Osuuskauppojen Keskuskuntaan (SOK) ja Osuusliike Elantoon. Kummassakin olin hallintoneuvoston jäsenenä, siis ulkopuolisena. Osallistumiseni kummankin liikkeen toimintaan alkoi vuonna 1908.

Vaikka osuuskauppaväen keskuudessa SOK:n perustamisvaiheessa vallinneet erimielisyydet olivat tulleet poistetuiksi keväällä 1905 tehdyn sovinnon kautta ja SOK:lle siten oli auennut mahdollisuus muodostua yhteiseksi keskusliikkeeksi, oli sen kehitys alkuvuosina hitaan puoleista. Ensimmäisenä toimintavuotena ei jäsenosuuskauppojen lukumäärä laisinkaan noussut perustajina olleista kahdestatoista kaupasta. Seuraavana vuonna se kaksinkertaistui nousten 27:een. Vuonna 1908, jolloin minä olin joutunut mukaan, oli jäseniä sentään jo 115 ja myyntikin oli kohonnut 14 miljoonaan markkaan, mikä oli lähes kaksi kertaa niin paljon kuin edellisenä vuonna. Menestys oli siten ollut hidasta vahvistaen perustamistilaisuudessa lausuttuja epäilyksiä. Valistustoimintaan, joka osuuskauppaliikkeen alkuaikoina

SOK:n hallintoneuvosto ja johtokunta 1908.

olisi ollut erittäin tärkeätä, eivät voimat eivätkä varat aikuaikoina riittäneet. Varsin vaatimatonta valistustoimintaa ylläpidettiin Pellervo-Seuran antaman avustuksen turvin.

Kävin kerran SOK:n alkuvaiheissa sitä tervehtimässä sen ensimmäisessä toimipaikassa vastapäätä Valtionarkistoa olevassa talossa. Sillä oli pari pientä Pellervon toimistosta erotettua huonetta hallussaan. Siellä työskenteli Lavonius ensimmäisenä miehenä ja Sahlbom hänen apunaan. Heidän lisäksi ei muita ollutkaan kuin yksi ainoa naisapulainen, neiti Lydia Ylöstalo. — Kun vuonna 1908 jouduin valituksi hallintoneuvostoon, oli melkoinen muutos jo tapahtunut. SOK oli muuttanut ja sillä oli hallussaan puoli kerrosta silloisessa Suomi-yhtiön (nykyisessä Paperiyhdistyksen) talossa Kauppatorin reunassa. Myöskin henkilökunta oli kasvanut. Sivukonttoreja sillä oli vuodesta 1906 alkaen Tampereella, Turussa ja Viipurissa. Myöhemmin niitä tuli vielä lisää, niin että minun jättäessäni talon sivukonttoreita oli jo seitsemän. Viimeisenä talossa oloni vuo-

tena hankittiin liikkeelle sen nykyään omistama laaja Vaajakosken alue Jyväskylän lähellä, minne on kohonnut useampia teollisuuslaitoksia.

Vaikka SOK:n jäsenosuuskaupat melkein järjestään olivat työväen perustamia, ja suurin osa niiden jäsenistöstä edelleenkin kuului työväenluokkaan — kahdestatoista perustajakaupastakin seitsemän kantoi jo nimessään sanaa "Työväen Osuuskauppa" — joutui keskusliike alussa porvarillisten piirien johtoon. Tämä johtui kai lähinnä siitä, että perustamisvaiheessa Pellervo-Seuraa lähellä olevilla henkilöillä oli sen asioissa suuri vaikutus. Ensimmäisen hallintoneuvoston kahdeksasta jäsenestä vain kaksi kuului sosiaalidemokraattiseen puolueeseen.

Tämä asiointila ei kauan tyydyttänyt jäsenosuuskauppoja. Varsinkin oltiin tyytymättömiä liikkeen harjoittamaan aatteen leviytystyöhön. Siitä johtui, että vuoden 1908 edustajakokouksessa tapahuneessa hallintoneuvoston täydennysvaalissa sosiaalidemokraattiset ainekset halusivat aikaansaada muutoksen. Tällöin valittiin hallintoneuvostoon useampia sosiaalidemokraatteja, niiden joukossa minutkin. Tämän jälkeen oli hallintoneuvostossa viisi vasemmistolaista kolmea porvarillista jäsentä vastaan. Seuraavana vuonna minut valittiin hallintoneuvoston puheenjohtajaksi, mitä tehtävää hoidin yhteen menoon vuoteen 1915. Jäsenenä pysyin vuoden 1916 loppuun.

Johtokuntaan kuului kolme jäsentä. Liikkeen ensimmäisenä toimitusjohtajana ja samalla johtokunnan puheenjohtajana oli ollut W. A. Lavonius. Vuoden 1906 puolivälissä hän siirtyi Suomi-yhtiön toimitusjohtajaksi jääden kuitenkin edelleen SOK:n johtokunnan vaikutusvaltaiseksi jäseneksi. Hänen jälkeensä valittiin toimitusjohtajaksi liikkeen siihenastinen prokuristi Jalmari Sahlbom. Kolmantena johtokunnan jäsenenä oli Heikki Lindroos, joka oltuaan alussa hallintoneuvoston puheenjohtajana oli siirtynyt liikkeen palvelukseen.

Sen merkityksen vuoksi, mikä johtokunnalla oli seuraavien vuosien tapahtumiin, puoltanee pieni henkilökuvaus sen jäsenistä paikkaansa.

Toimitusjohtaja ja samalla liikkeen johtokunnan puheenjohtaja Jalmari Sahlbom oli tullut osuuskauppaliikkeeseen työväen piireistä. Tampereen Työväen Osuuskaupan kirjanpitäjänä hän oli kunnostautunut niin että hänet valittiin aluksi SOK:n prokuristiksi, mistä kohosi toimitusjohtajaksi. Hän oli tunnollinen ja ahkera mies ja omisti kaiken aikansa yksinomaan liikkeelleen ollen siinä suhteessa kunnioitettava poikkeus monien liikkeiden johtajista. Ei sovi myöskään asettaa kysymyksenalaiseksi, etteikö hän olisi harrastanut osuuskauppaliikkeen kokonaismenestystä, joskin uudessa asemassaan lähinnä piti porvarillisen jäsenistön mielipiteitä ohjeenaan. Näistä positiivisista ominaisuuksistaan huolimatta yhteistyö hänen kanssaan alusta alkaen muodostui vaikeaksi. Hänen näköalansa olivat verrattain ahtaat. Lisäksi hän oli kuiva ja alituisesti nariseva. Tyytymättömyys oli hänen perusominaisuuksiaan, mistä johtui, että keskusteleminen hänen kanssaan oli vähemmän hauskaa. Ollen mitä suurimmassa määrässä itsepäinen piti hän taipumattomuutta melkein kunnia-asianaan. Sahlbomin joustavuuden puutteesta johtui, että sovinnollinen yhteistyö SOK:ssa mukanaolevien eri piirien kesken kävi kitkalliseksi, ja että lopulta edessä oli selvä ero. Kun ero oli tapahtunut, on hänestä ns. puolueettoman osuuskauppaliikkeen taholla tehty eräänlainen symboli ja suuri mies. Se kai on ollut tarpeen etupäässä propagandatarkoituksia varten.

Tämä luonnekuva saattaa olla hiukan yksipuolinen. On otettava huomioon, että minä enimmissä asioissa jouduin olemaan hänen vastapuolenaan — enkä minäkään ole vapaa itsepäisyydestä, kun asiat joutuvat kireälle. Opin niin ollen tuntemaan hänet etupäässä vastustajan kannalta.

Kokonaan toista maata oli johtokunnan jäsen W. A. Lavonius. Siitä huolimatta, että hän erottuaan SOK:n toimitusjohtajan toimesta oli saanut hoidettavakseen Suomi-yhtiön toimitusjohtajan tehtävät, jotka siihen aikaan varmaankaan eivät olleet keveintä laatua, jaksoi hän omistaa suunnattomasti aikaa SOK:n kehitykselle. Hän oli mukana kaikissa kokouksissa ja neuvotteluissa, ja hänen kynänsä oli aina käytettävänä kun kirjallisia esityksiä oli laadittava. Lavonius oli erittäin mielenkiintoinen henkilö. Älykäs, aina sana-

valmis ja taitava väittelijä. Hänen oli helppo puhua, ja hän puhui melkein painovalmista tekstiä. Hän pääasiassa johtokunnan puolesta hoitelikin keskustelun ja väittelyn, kun hallintoneuvoston sosiaalidemokraattinen enemmistö yritteli saada toiveitaan toteutuksi. Tämmöiseen väittelyyn ei ollut menemistä tyhjin käsin, sillä Lavoniuksen dialektinen taito löysi pian ehdotusten heikot kohdat ja murensi ne pala palalta. Laajatietoinen hän myös oli, niin että monesti ihmettelin, miten niin pieneen päähän mahtui semmoinen määrä detaljitietoa. Hänen joustavuutensa oli loppumaton. Jos hän joutui häviölle jossakin asiassa, ei hän sitä pahakseen pannut, asetui vain sen jälkeen muodostuneelle uudelle lähtökohdalle. Lavoniuksen heikkoutena oli hänen yksipuolisuutensa eräissä asioissa. Valtiollisissa kysymyksissä hän perustuslaillisena oli äärimmäisen radikaali, mutta ihme kyllä sosiaalisissa kysymyksissä sensijaan vanhoillinen.

Lavoniuksen harrastuspiiri oli laaja. Hän harrasti voimakkaasti politiikkaa, ollen vuoden 1905—06 valtiopäivillä porvarissädyn jäsenenäkin. Sen ohella hän kuului monet vuodet Helsingin kaupungin kaupunginvaltuustoon sekä moneen otteeseen myöskin Suomen Pankin pankkivaltuustoon ja oli pitkät ajat sen puheenjohtajana. — Jouduin myöhemmin työskentelemään paljon yhdessä hänen kanssaan sekä politiikassa että varsinkin Suomen Pankissa, missä enimmäkseen vedimme yhtä köyttä.

Johtokunnan kolmas jäsen, Heikki Lindroos, oli aikanaan ollut paljon mukana tamperelaisessa työväenliikkeessä. Sieltä hänet oli valittu säätyeduskuntaankin porvarissädyn jäseneksi vuonna 1904 ja samoin v. 1905, jolloin säätyjen tärkeimpänä tehtävänä oli laatia maalle uusi valtiopäiväjärjestys. Myöskin ensimmäisissä yksikammarisen eduskunnan vaaleissa hänet valittiin edustamaan Tampereen työväkeä. Jouduttuaan mukaan SOK:n johtokuntaan vetäytyi Lindroos kokonaan pois politiikasta. Tähän lienee yhtenä syynä ollut hänen heikko terveytensä. Mielipiteiden muutoskin lienee ollut vaikuttamassa; ainakaan emme yleensä saaneet häneltä tukea pyrkimyksillemme. — Lindroos oli hillitty ja varovainen mies. Harvoin hän toi mielipiteitään näkyviin, eikä koskaan milloin mielipiteet jyr-

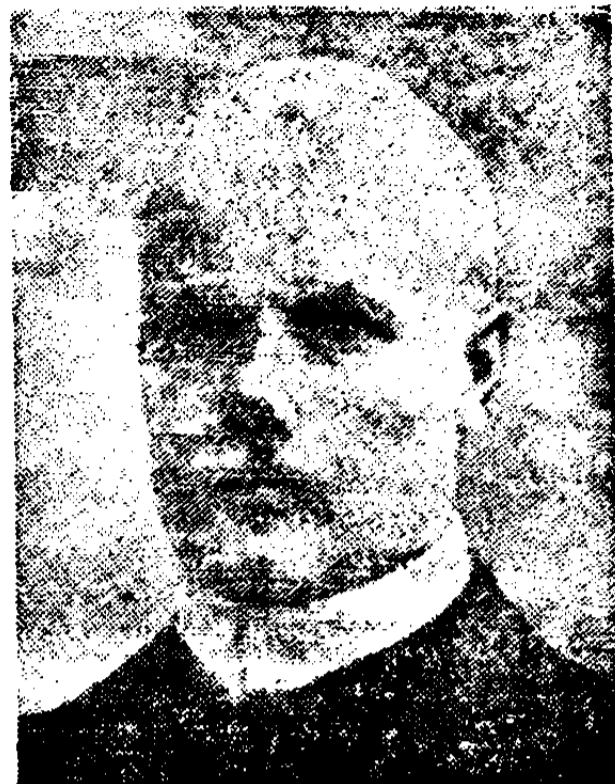
kästi erosivat toisistaan. Useimmiten kävi niin, että hän kokouksissa vasta viimeisenä lausui ajatuksensa, jolloin sekä syyt että vastasyt jo olivat näkyvissä. Siten hän tavallisesti saattoi olla sillä puolella, jonka mukaisesti ratkaisut tapahtuivat.

Vaikka vasemmistolla oli enemmistö hallintoneuvostossa, ei johtokunnan kokoonpanoa muutettu moneen vuoteen. Vasta vuonna 1913 valittiin siihen vasemmistoa edustamaan Wäinö Wuolijoki, joka pysyi johtokunnan jäsenenä vuoden 1917 loppuun. Heikki Lindroos siirtyi tällöin varajäseneksi pysyen siinä vuonna 1915 tapahtuneeseen kuolemaansa saakka.

Kerran — en ole varma oliko se juuri tässä vaiheessa — hallintoneuvoston sosiaalidemokraattisten jäsenten päättäväisyys meni niin pitkälle, että he halusivat johtajistoon oman miehensä, joka samalla kuuluisi liikkeen johtokuntaan. Tähän tehtävään he olivat katsoneet minut sopivaksi. Valmistellessaan kysymystä he olivat joutuneet keskustelemaan siitäkin, mahtaisiko tämä vaali vaikuttaa liikkeen nauttimaan pankkiluottoon. Ajattelemattomasti kylläkin he olivat lähettäneet pari miestänsä pankkiin tiedustelemaan asiaa. Pankki oli tietenkin vastannut, etteivät tällaiset seikat vaikuta sen luotonantoon, vaan ainoastaan liikkeen vakavaraisuus. Tämä arkuus osoittaa, miten varovaisesti sosiaalidemokraattiset jäsenet katsoivat välttämättömäksi liikkua. — Kun hallintoneuvoston enemmistö sitten valitsi minut liikkeen johtajaksi, en ilman muuta katsonut olevani ottaa vaalia vastaan. Halusin sitä ennen kuulla, miten liikkeen toiset johtajat siihen tulisivat suhtautumaan. Menin heidän puheilleen ja tiedustelin, olisinko tervetullut heidän työtoverikseen. Tähän Sahlbom heti tyyneästi vastasi, etten ollut, sekä että vaalini tulisi aiheuttamaan repeämän liikkeessä. Kun en halunnut olla tällaisen aiheuttajana, ilmoitin hallintoneuvostolle, etten ota vaalia vastaan. Sen jälkeen asiaan ei palattu. — Wuolijoen kanssa johtokunnan muut jäsenet sen sijaan suostuivat työskentelemään. Mutta hän oli vain ulkojäsen eikä siis osallistunut muuhun työhön kuin kokouksiin. Sitä paitsi hän oli hyvin sopeutuva ja miellyttävä työtoveri.

Kun liikkeen henkilökunta oli yksinomaan porvarillisista piireistä kokoonpantu, yritimme me, hallintoneuvoston sosiaalidemokraattiset

Wäinö Wuolijoki.

jäsenet, saada joukkoon ainakin joitakin mieleisiämme henkilöitä. Tällä tavalla tuli mm. J. W. Keto vedetyksi mukaan osuuskauppaliikkeeseen. Hänet, joka siihen saakka oli toiminut opettajan uralla, valittiin liikkeen valistusosastolle. Paavo Raittinen tuli niinkään mukaan aivan toisilta aloilta; hänen työnsä suoritettiin luotto-osaston puitteissa. Myöskin Olavi Puro oli vasemmiston ehdokkaana valittu. Näistä vaaleista oli se etu, että myöhemmin ryhdyttäessä panemaan pystyyn omia keskusjärjestöjä oli edes joitakin henkilöitä, jotka olivat saaneet koulutusta keskusjärjestön tehtävissä.

Osuuskauppaliikkeen yhteiskunnallinen ohjelma

Työväki oli oma-aloitteisesti innostunut osuuskauppaliikkeeseen. Virallinen puolue suhtautui siihen kylmästi ja piti sitä harrastuksena, joka vieroitti työväkeä sen varsinaisista tehtävistä luokkansa aseman parantamisessa. Tämä kylmä suhtautuminen oli perua Forsan puoluekokouksen ajoilta, jolloin osuuskauppaliikettä tosin suositeltiin, mutta vain sillä edellytyksellä, että se asettuisi tukemaan valtiollista työväenliikettä. Tämän kannan mukaisesti varsinkin "Työmies" esiintyi vieroksuvasti liikettä kohtaan. Meidän sitä harrastavien oli taisteltava myöskin puolueen virallista kantaa vastaan.

Käännö tapahtui vuoden 1910 paikkeilla. Mainittuna vuonna pidettiin edellä mainitut kaksi kansainvälistä kongressia, joissa mo-

lemmissä käsiteltiin työväen suhdetta osuustoimintaan. Ensiksi pidetyssä, Kööpenhaminan kansainvälisessä sosialistikongressissa kysymys sai osuuskauppaliikkeelle varsin suopean ratkaisun. Kongressin laajassa päätöslauselmassa tunnustettiin osuuskauppojen vahvistavan työväenluokkaa, ja parantavan sen elinehtoja, kasvattavan työläisiä omien asiainsa itsenäiseen johtoon sekä sen kautta auttavan vahvistamaan yhteiskunnan kansanvaltaistamista ja yhteiskunnallistuttamista. Sen vuoksi kongressi kehoitti sosiaalidemokraattisia puolueita kaikissa maissa kiinnittämään huomiota kulutusosuustoimintaan ja työväestöä liittymään osuuskauppoihin. Vielä lausui kongressi, että "työväenluokan edun kannalta sen taistelussa kapitalismia vastaan on välttämätöntä, että suhteet valtiollisten, ammatillisten ja osuustoiminnallisten järjestöjen välillä tulevat läheisemmiksi, ilman että sen kautta niiden itsenäisyyteen kosketaan".

Muutamia päiviä myöhemmin Hampurissa kokoontunut Kansainvälisen Osuustoimintaliiton kongressi pohti samoja asioita. Sen päätöslauselma korosti osuustoiminnan merkitystä työläisille. "Kaikkien todellisten osuuskuntien pyrkimyksenä on vaikuttaa kansan tulojen jakautumiseen työtätekevien luokkien hyväksi, se on, lisätä työstä tulevaa tuloa ja sen ostokykä, mutta sen sijaan vähentää ilman vaivannäköä saatua, yksinomaan tuotannon- ja vaihdonvälineiden omistuksesta kertyvää tuloa (yrittäjävoittoa, korkoa ja maakorkoa)", sanottiin päätöslauselmassa. Ja edelleen: "Kulutusosuuskunnilla, joihin varsinaisten osuuskauppojen lisäksi kuuluvat myöskin asunto- ja rakennusosuuskunnat, on kaupallisesti kehittyneissä maissa kaikista osuustoimintamuodoista suurin merkitys työn etujen huolehtimiseksi kansantaloudessa." Lähentääkseen osuuskauppoja työväen ammatilliseen liikkeeseen esitettiin lausuma näiden kahden liikkeen välisistä suhteista. Siinä sanottiin mm.: "... erittäinkin on osuuskunnille suositeltava erikoisten tariffisopimusten tekoa ammattiyhdistysten kanssa, mikäli ei ole olemassa yleisiä tariffeja ammattiyhdistysten ja yrittäjäin välillä. Missä tällaisia tariffeja on olemassa, on osuuskuntien ne tunnustettava ja niitä tuettava."

Näin voimakkaasti osoitettu suopeus osuuskauppaliikettä kohtaan pakotti Suomenkin sosiaalidemokraattisen puolueen uudelleen määrittelemään siihen kantansa. Se tapahtui vuoden 1911 puoluekokouk-

sessä. Mutta vanha hapatus istui vielä lujassa. Kokouksessa hyväksytty päätöslauselma halusi vieläkin asettaa monenlaisia ehtoja osuuskauppaliikkeelle annettavan kannatuksen hinnaksi. Samalla kuin myönnettiin, että osuuskaupoista voi olla paljon hyötyä ja turvaa työväelle, varsinkin tukena ja apuna valtiolliselle ja ammatilliselle luokkataistelulle, lausuttiin ohjeeksi osuuskaupoille, että ne, "ollen kyllä oikeutettuja pysymään muodollisesti täysin riippumattomina ja vapaavaltaisina suhteessaan sosiaalidemokraattiseen puolueeseen . . . pyrkikööt toimimaan aina niin, että voittavat ja säilyttävät luokkatietoisien työväen kannatuksen ja luottamuksen, eikä niin, että vieroittavat sitä porvarillisten mielistelemisellä ja työväen vihollisten suosion tavoittelemisellä". Niiden ei olisi sekoitettava "työväen luokkatajuntaa suosimalla puolueettomuutta luokkavastakohtien suhteen" eikä levitettävä "harhakäsitystä porvaris- ja työläiskuluttajain yhteisetujen ja yhteistunnon tärkeydestä". Niiden tuli käytännössäkin osoittaa "olevansa työväen ja työväenliikkeen puolella". Näiden toimintaa ohjaavien neuvojen ohella tosin kehoitettiin työväkeä pitämään siveellisenä velvollisuutenaan kuulua osuuskauppoihin ja säännöllisesti kannattaa niitä.

Vaikka nämä ohjeet olivatkin suureksi osaksi harhaan osuneita oli niistä ainakin se hyöty, että osuuskauppaliike tämän jälkeen oli saanut "kansalaisyhteiskuntaoikeudet" sosiaalidemokraattisessa puolueessa ja sen kannattajat voivat turvallisemmin omistaa aikaansa sen hyväksi. Siihen saakka heitä oli pidetty enemmän tai vähemmän naurettavina yhteiskuntapuuskareina. Työväki ryhmittyi tämän jälkeen myös entistä taajemmin osuuskauppojen ympärille.

Eräänä seurauksena näistä sekä kansainvälisistä että kotimaisista kannanilmaisuista oli, että osuuskauppaväen keskuudessa alettiin omistaa huomiota päätöslauselemissa esitetyille yhteiskunnallisille kysymyksille. Osuuskaupoilta ja osuuskauppapapireilta alkoi SOK:n johdolle saapua esityksiä tähän alaan kuuluvien kysymysten selvittämiseksi edustajakokousten päätöksillä. Omalta osaltani koetin hankkia valaistusta näihin kysymyksiin suomentamalla saksalaisen sosiaalidemokraatin Herman Fleissnerin kirjan, joka käsitteli osuuskauppaliikkeen ja työväenliikkeen välisiä suhteita sekä tällä alalla

saavutettuja kokemuksia Saksassa, jonka osuuskauppaliike oli jyrkän puolueettomuuden kannalla.

Saapuneissa alustuksissa tehtiin erinäisiä esityksiä, joiden tarkoituksena oli selvittää osuuskauppaliikkeen yhteiskunnalliset tehtävät. Tällaisia esityksiä saapui melkein jokaista edustajakokousta varten vuodesta 1911 lähtien. Eräiden otsakkeet antanevat selvän kuvan siitä, mitä keskustelu koski. Joukossa oli semmoisia kuin: "Osuuskauppojen yhteiskunnallisesta merkityksestä", "Suhteiden järjestämisestä osuuskauppaliikkeen ja muiden edistysliikkeiden välillä" (puhuttiin yhteistyöstä Suomen Ammattijärjestön, maataloudellisten osuustoiminnallisten keskusliikkeiden, Pellervo-Seuran ja Maatalousseurojen keskusliiton kanssa), "Onko osuuskauppojen avustettava työtaisteluja?", "Onko huonoja työehtoja tarjoavien tuotantolaitosten tuotteita boikottoitava?", "Osuuskauppaliikkeen suhde kotimaiseen teollisuuteen". Kun SOK:n hallintoneuvoston oli annettava oma lausuntonsa näiden alustusten johdosta, koetettiin ne saada siihen muotoon, että ne olisivat korostaneet osuuskauppaliikkeen yhteiskunnallista merkitystä. Pyrittiin torjumaan molempien äärimmäisyys-suuntien käsityksiä. Olihan vanhoillisella porvarillisella taholla omaksuttu se käsitys, että osuuskauppaliike tavallaan oli itsetarkoitus, jonka tehtävät rajoittuisivat vain tavarain jakeluun. Äärimmäisen vasemmiston taholla sen sijaan haluttiin siitä tehdä sosialistisen valtiollisen toiminnan apuväline. Lausunnoissaan hallintoneuvosto yleensä kulki keskitietä osoittaen osuuskauppaliikkeellä olevan laajan yhteiskunnallisen tehtävän, minkä ohella sen oli pysyttävä puolueettomana. Näin muotoutui liikkeelle vähitellen eräänlainen yhteiskunnallinen ohjelma, joka oli omiaan selventämään käsitteitä.

Kivuttomasti tähän tulokseen ei kuitenkaan päästy. Näistä kysymyksistä keskusteltaessa kävi selville, että niistä johtavissakin piireissä vallitsi kovin erilaisia käsityksiä. Johtokunta ei ollut laisinkaan kiinnostunut tästä ohjelmallisesta selvittelytyöstä ja usein täytyi sen vastustavasta kannasta huolimatta pyrkiä tulokseen. Tästä aiheutui jatkuvaa kitkaa hallintoneuvoston ja johtokunnan välillä. Maatalousväen keskuudessa perustettujen osuuskauppojen edustajat harasivat niinkään lujasti vastaan tämäläisiä ohjelmaselvityksiä valmisteltaessa ja niistä päätettäessä. Vastakkaiset

kannat kiintenevät vähitellen ja samalla muodostui juopa näiden erilaisista aineksista kokoonpantujen osuuskauppojen välille. Ristiriita muodostui tarpeettoman jyrkäksi sen johdosta, että sanomalehdistö intohimoisesti sekaantui keskusteluun. Oikeistolehdet syyttivät vastapuolta siitä, että sen päämääränä oli osuuskauppaliikkeen kytkeminen sosiaalidemokraattisen puolueen apujärjestöksi. Vasemmostolehdet taas kirjoittivat, että toisella kannalla olevat halusivat leikata osuuskauppaliikkeeltä siivet ja alentaa sen pelkäksi kauppaa harjoittavaksi järjestöksi. Seurauksena oli, että SOK:n sisälläkin tilanne muodostui epäselväksi ja että tämä vastakohtaisuus tuli näkyviin vähäisimmissäkin kysymyksissä.

Ryhmätaistelut osuuskauppaliikkeessä

Näistä asioista edustajakouksissa keskusteltaessa ja niistä päätettäessä nousi pinnalle aivan uusi ja kaikkia muita hallitseva kysymys. Heräsi kysymys siitä, kenen mielipiteen mukaan ratkaisu lopulta oli tapahtuva. Se merkitsi kysymystä vallasta. Siitä muodostui lopulta taistelun varsinainen kohde.

On pidettävä mielessä, minkä näköinen osuuskauppaliikkeen jäsenistöä osoittava "kartta" siihen mennessä oli ollut. Alkuaanhan se veti mukaansa etupäässä työväenpiirejä. Vähitellen se sai kannattajia myöskin maaseudulla. Pitkin maaseutua perustettiin osuuskauppoja, enimmäkseen pieniä kyläosuuskauppoja, joiden jäsenmäärä toisinaan saattoi olla alle kymmenenkin. Nämä eivät olleet välittäneet harrastaa yhteisiä pyrkimyksiä, eivät olleet liittyneet SOK:n jäseniksi eikä niiden edustajia sen vuoksi myöskään nähty SOK:n edustajakouksissa. Kun maatalousväestöä edustavat ainekset edustajakouksissa joutuivat alakynteen, ryhtyivät ne toimenpiteisiin apujoukkojen hankkimiseksi. Mainittuja kyläosuuskauppoja ryhdyttiin keräämään SOK:n jäseniksi ja siten vetämään niitä mukaan päätöksien tekoon. Tulos näkyi SOK:n jäsenosuuskauppojen lukumäärää osoittavissa numeroissa. Jäsenosuuskauppojen lukumäärän oltua vuonna 1911 148 kauppaa, kasvoi se seuraavina vuosina nopeasti. Vuonna 1912 se oli 168, seuraavana vuonna 196, sitä

seuraavana 244, seuraavana 341 ja vuonna 1916 vihdoin 432. Näinä väittelyjen ja ratkaisujen vuosina se oli siten kasvanut lähes kolminkertaiseksi. Tätä suurta työtä vaativaa järjestämistä varten oli maataloudellisen osuuskauppaväen keskuudessa muodostettu erityinen toimikunta, jonka näkyvänä johtajana oli lapualainen maanviljelijä, nykyinen kunnallisneuvos ja SOK:n hallintoneuvoston puheenjohtaja T. E. Alajoki. Sitä hoidettiin kuitenkin pääasiassa johtokunnan jäsenten taholta, jotka eivät suopein silmin olleet katselleet työväenosuuskauppojen kasvavaa merkitystä.

Tämän toiminnan seurauksena alkoi edustajakokouksissa olla mukana melkoinen määrä "uusia kasvoja", jotka halusivat määrätä osuuskauppaliikkeen suunnan. Kun ne enimmäkseen edustivat pieniä kauppoja, jouduttiin siihen omituiseen tilanteeseen, että osuuskauppaväen vähemmistö alkoi ottaa käsiinsä määräämisvallan. Tämä havainto herätti pakostakin kysymyksen äänioikeusjärjestelmän oikeudenmukaisuudesta.

Osuuskauppaliikkeen alkuaikoina ei tähän ollut kiinnitetty huomiota. Oltiin siinä määrin innostuneita työskentelyyn osuuskauppaliikkeen hyväksi, ettei osattu ajatella, että pienten ja suurten kauppojen välillä saattaisi syntyä ristiriitoja. Siitä johtui, että vaikka SOK:n perustamisvaiheissa oli paljon keskusteltu SOK:n sääntöjen eri pykälien epäkansanvaltaisuudesta, ja sovinnon ehtona vaadittu jo vahvistettuihin sääntöihin useita muutoksia, ei tähän seikkaan kukaan ollut takertunut. Siten sääntöjen määräys, että jokaisella osuuskaupalla, koostaan riippumatta, oli yhtä suuri vaikutusvalta liikkeen asioissa, jäi edelleen voimaan. Osuuskauppa ja ääni oli siten lakina. Tämä ei alussa ollut haitannutkaan. Mutta kun pienet kyläosuuskaupat astuivat määräämään suunnasta ja jokaisella niistä oli yhtä suuri määräämisvalta kuin esimerkiksi suurella helsinkiläisellä osuuskaupalla, jolla saattoi olla tuhat kertaa suurempi jäsenmäärä, ei tämä enää tuntunut kansanvaltaiselta.

Kun äänioikeuskysymys oli astunut esiin, se pysyikin päiväjärjestyksessä useita vuosia. Muutoksen tarpeellisuudesta puhuttiin jo vuoden 1913 edustajakokouksessa, mutta ensimmäinen yritys äänioikeuspykälän muuttamiseksi tehtiin vuoden 1914 edustajakokouksessa. Suurempien kauppojen taholta vaadittiin suhteellisen ääni-

oikeuden käytäntöön ottamista, jolloin kukin jäsenosuuskauppa olisi ollut oikeutettu äänestämään jäsenmääränsä suuruuden antamalla äänimäärällä. Tätä vastustivat pienet osuuskaupat ja niiden lukumäärä oli silloin jo kasvanut niin suureksi, että ne pystyivät tämän ehdotuksen hylkäämään.

Samassa kokouksessa muuttui myöskin hallintoneuvoston kokoonpano sikäli, että vasemmisto menetti siinä enemmistönsä. Senjälkeen oli kummallakin ryhmällä yhtä monta eli neljä edustajaa. Puheenjohtajan vaalissa menivät äänet tasan, mutta arpa määräsi minut edelleen puheenjohtajaksi. Varapuheenjohtajaksi tuli toht. Juho Jännes. — Seuraavana vuonna lisäsivät maanviljelijäin osuuskaupat edelleen edustustaan hallintoneuvostossa, minkä jälkeen heillä oli enemmistö, eli viisi jäsentä kolmea vastaan. Puheenjohtaja ja varapuheenjohtaja vaihtoivat tällöin paikkaa.

Kun sama ehdotus äänioikeusolojen muuttamiseksi hallintoneuvoston esityksenä uusittiin vuoden 1915 edustajakokouksessa, hylättiin se uudelleen 126 äänellä 117 vastaan, siis vain yhdeksän äänen enemmistöllä. Jälkeenpäin suoritettiin laskelmia siitä, kuinka suuria joukkoja kummallakin puolella oli takanaan. Havaittiin, että hävinneen puolen osuuskauppojen jäsenmäärä nousi 43 000:een, kun sen sijaan voittanut puoli edusti vain 26 000 jäsentä.

Tässä vaiheessa perustivat maanviljelijäin osuuskauppojen edustajat kiinteän järjestön etujaan valvomaan. Se otti itselleen nimen "Puolueettomuussuunnan osuuskauppaväen järjestö", mikä oli harhaanjohtava, sillä puolueettomuudesta ei ollut ollut erimielisyyttä. Vastapainoksi muodostivat työväen käsissä olevat osuuskaupat tällöin oman järjestönsä. Erotukseksi ensin mainitusta se nimitti itseään "Edistysmielisen osuuskauppaväen keskuskomiteaksi". Seurasi julkinen taistelu, aluksi julistuksien muodossa. Molemmat järjestöt antoivat ensi töikseen kannattajilleen julistuksen, selvitellen siinä kantaansa. Rintamat olivat siten järjestäytyneet ja muodostuneet kiinteiksi. Niiden itselleen ottamat nimitykset ovat säilyneet näihin päiviin saakka, joten edelleenkin puhutaan puolueettomasta ja edistysmielisestä osuuskauppaliikkeestä.

Väittelyä ja riitaa käytiin kiivaasti sanomalehdissä ja kokouksissa. Näytti siltä ikäänkuin maailmansodan aikana pakosta tukah-

dutettu poliittinen rajankäynti olisi etsinyt itselleen tehtäviä aikaisemmin rauhoitetulla osuuskaupallisella alalla. Paitsi äänioikeusasiasta riideltiin muutamista muistakin kysymyksistä, joissa rintamat muodostuivat samoiksi. Kun erimielisyydet pääasiassa olivat aiheutuneet valistustyön ja propagandan sisällyksestä, ehdotettiin "edistysmielisten" taholta, että neuvonta- ja valistustyö erotettaisiin SOK:sta itsenäisen osuuskauppaliiton hoidettavaksi. Tällä ehdotuksella pyrittiin välttämään ristiriidan seurauksia kaupallisessa toiminnassa. Ehdotuksen tueksi voitiin viitata monen maan vastaavaan kaksinaisjärjestelmään. Tämä ehdotus hylättiin. — Toinen erimielisyyttä aiheuttanut kysymys oli liittyminen Pellervo-Seuran jäseneksi. Seura pyrki muodostumaan kaikkien osuustoiminnanhaarojen keskusliitoksi. Kun siinä maanviljelijäin järjestöt olisivat olleet ylivoimaisesti määräävässä asemassa, vastustettiin työväen osuuskauppojen taholla tätä suunnitelmaa. Vähäisellä enemmistöllä se kuitenkin hyväksyttiin SOK:n vuosikokouksessa. Päätöstä ei hallintoneuvosto pannut täytäntöön, vaan päätti lykätä asian uuden vuosikokouksen harkittavaksi. Tästä aiheutui johtokunnan puheenjohtajan Sahlbomin ja tämän kirjoittajan kesken katkera sanomalehtiväittely, mikä ei suinkaan ollut omiaan sopua lisäämään. Asia ratkesi lopulta siten, että Pellervo-Seura luopui suunnitelmastaan. — Myöskin SOK:n ja maanviljelijäin hallitseman Keskusosuusliike Hankkijan välisten suhteiden järjestämisestä aiheutui erimielisyyksiä.

Tällä välin pysyi äänioikeusasia edelleen päiväjärjestyksessä. Siihen palattiin uudelleen vuoden 1916 edustajakokouksessa, mutta samalla siihen kytkeytyi täydellinen välien selvittely molempien valtar ryhmien pyrkimysten kesken. Edistysmielisen ryhmän asettama keskuskomitea oli saanut tehtäväkseen valmistaa ohjelman, minkä pohjalla ryhmä voisi katsoa olevan mahdollista jatkaa yhteistoimintaa toisen ryhmän kanssa. Keskuskomitea julkaisi vuoden 1915 loka-kuussa asiasta kirjasen, jonka olivat valmistaneet J. W. Keto, Olavi Puro ja tämän kirjoittaja. Sen oli allekirjoittanut 91 osuuskauppojen hallintoelinten jäsentä ja toimihenkilöä. Siinä torjuttiin vastapuolen väitteet vallananastushankkeista osoittamalla, että SOK:n hal-

lintoneuvoston aikaisempi kokoonpano oli vastannut osuuskauppaväen yhteiskunnallista ryhmitystä. Edistysmielinen ryhmä ei myöskään ollut poikennut puolueettomuuden tieltä. Erikoisetujen tavoittelua osoitettiin tapahtuneen maanviljelijäin ryhmän taholta. Tämän väitelyluontoisen tekstin ohella siinä oli hahmoiteltu ohjelma, jota vastedes olisi noudatettava, jos haluttaisiin osuuskauppaliike säilyttää yhtenäisenä. Esitetyt vaatimukset tuntuivat laatijain mielestä kohtuullisilta ja helpoilta hyväksyä. Vaadittiin:

1. Suhteellisen edustustavan toteuttamista piiri- ja edustajakousten edustajia valittaessa;
2. Edistysmielisen ryhmän voimasuhdetta vastaavaa edustusta SOK:n johdossa; sekä
3. Osuuskauppaliikkeen säilyttämistä itsenäisenä, niin ettei sitä saatettaisi minkäänlaiseen aatteelliseen tai kaupalliseen riippuvaisuuteen toisista osuustoimintaliikkeen haaroista.

Muuta ei vaadittu.

Näistä vaatimuksista ryhdyttiin neuvottelemaan, mutta sovintoa ei näyttänyt syntyvän. Tämän johdosta halusi edistysmielisten komitea kuulla laajempien piirien käsityksiä ja siinä mielessä pidettiin vuoden 1915 marraskuussa suurempi neuvottelukokous, jossa osanottajien havaittiin vaativan selvyyttä monta vuotta kestäneeseen epäselvään asemaan. Jatkuvissa neuvotteluissa ei kuitenkaan laisinkaan edistytty. Voi havaita, että SOK:n toimitusjohtaja puolestaan myöskin halusi selvän pelin ja toivoi vapautuvansa arvostelevasti esiintyneistä vastustajistaan.

Viime hetkellä yrittivät Lavonius ja Jännes pelastaa tilanteen tekemällä sovitteluehdotuksen. He alkoivat aavistaa, että vaatimuksilla tarkoitettiin täyttä totta sekä että hajaannus olisi uhkaamassa, ellei sitä jollakin sovitteluehdotuksella saataisi torjutuksi. He eivät halunneet astua täyttä askelta, vaan ehdottivat, että äänioikeus järjestettäisiin asteittain alenevaksi, niin että korkeimmaksi määräksi, minkä jokin osuuskauppa voisi saada käytettäväkseen, tulisi kahdeksan ääntä. Hallintoneuvoston enemmistö hylkäsi kuitenkin sekä edistysmielisten ehdotuksen että tämän uuden välitysehdotuk-

sen. Sen mielestä asia ei ollut kypsä ratkaistavaksi, minkä vuoksi se ehdotti koko kysymysryhmän siirtämistä seuraavan vuoden kokoukseen.

Kun vuoden 1916 edustajakokous alkoi, oli ilmapiiri täten sähköinen. Sähköisyyttä lisäsi vielä edistysmielisen ryhmän edustajakokoukselle esittämä kirjelmä, jossa uudistettiin sen vaatimukset ja samalla ilmoitettiin ultimaatumina luontoisesti, ettei ryhmä katso voivansa kauemmin työskennellä mukana, ellei niitä nyt tyydytetä.

Äänioikeuskysymyksen joutuessa ratkaisuun äänestettiin ensin edistysmielisten ehdotuksen ja herrojen Lavoniuksen ja Jänneksen välitysehdotuksen välillä. Viimeksi mainittu voitti tässä äänestyksessä 165 äänellä 137 ääntä vastaan. Tämän tapauksen varalta olivat edistysmieliset päättäneet, että he tyytyvät tähän välitysehdotukseenkin ja äänestävät sen puolesta. Seuraavassa äänestyksessä se sai kuitenkin vain 141 ääntä ja hallintoneuvoston enemmistön ehdotus, että koko kysymysryhmä siirrettäisiin seuraavaan vuoteen, 161 ääntä. Kaikki oli siten jätetty ennalleen. Laskelmat osoittivat, että voittanut suunta edusti 35 000 jäsentä kun sen sijaan hävinneen suunnan takana oli 57 000 jäsentä. 38 prosenttia osuuskauppojen jäsenistöstä äänesti siis nurin 62 prosenttia ja särki yhteistyön osuuskauppaliikkeessä.

Ero

Ratkaisun jälkeen edistysmielinen ryhmä poistui yhteisestä kokouksesta ja ryhtyi valmistelemaan oman valistusjärjestön perustamista. Se perustettiin saman vuoden marraskuussa ja nimeksi tuli Kulutusosuuskuntien Keskusliitto (KK). Siihen liittyi heti 145 osuuskauppaa. Seuraavan vuoden loppuun mennessä jäsenkauppojen luku oli 166. Niissä oli jäseniä 132 000 ja niiden liikevaihto nousi 185 miljoonaan markkaan. KK:n johtajaksi valittiin Väinö Hupli, joka siihen saakka oli toiminut Elannon sihteerinä, mutta sen ohella valmistellut edistysmielisen ryhmän asioita sen sihteerinä. — Tällöin erosivat edistysmieliset jäsenet SOK:n hallintoneuvostosta, minä muiden mukana.

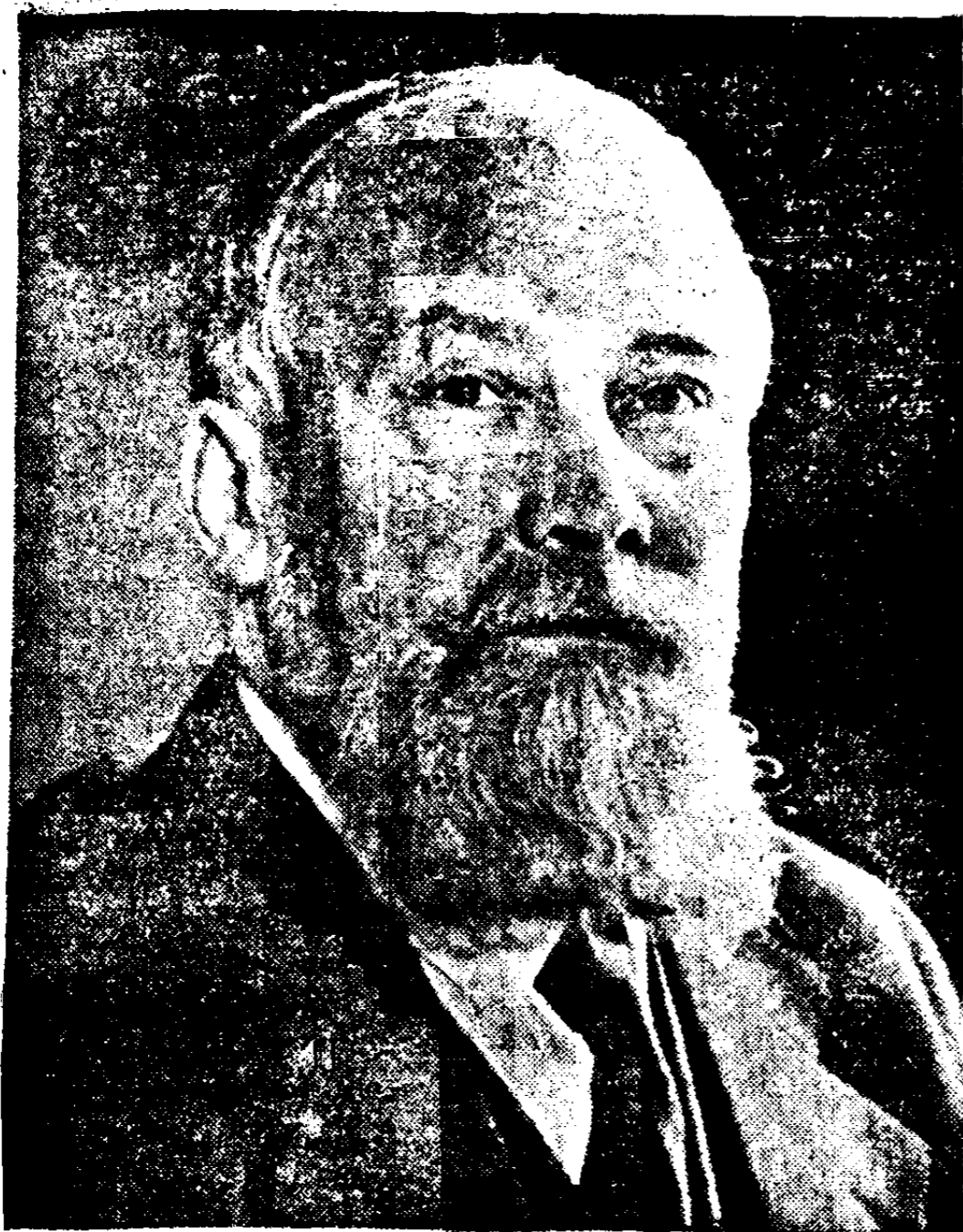

KK:n perustava kokous v. 1916.

Tämä ensimmäinen hajaannus koski SOK:n harjoittamaa valistustoimintaa. SOK:han oli siten rakennettu, että se oli samalla sekä valistus- että kaupallinen järjestö. Sen tavaraliikettä jäivät eronneet osuuskaupat edelleen kannattamaan, mutta esittivät senkin suhteen tasapuolisuuden nimessä vaatimuksiaan, ennen kaikkea johtopaikkojen jakoon nähden. Näistä yritettiin jonkin aikaa neuvotella, kunnes neuvottelut herra Sahlbomin toimesta katkaistiin. Seurauksena oli, että vuoden 1917 lopulla, joulukuussa, ero tapahtui tälläkin alalla. Edistysmieliset osuuskaupat perustivat silloin itselleen oman tavaraliikkeenkin, Osuustukkukaupan (OTK). Sen ensimmäiseksi toimitusjohtajaksi valittiin minut, mutta tähän tehtävään en ennättänyt astua ennenkuin kansalaissota alkoi. Sen aiheuttamien uusien vaikeuksien vuoksi Elannon hallintoneuvosto toivoi minun pysyvän Elannon johdossa. OTK:n toimitusjohtajana on siten alusta alkaen ollut Julius Alanen.

Kun jyrkempi suunta SOK:ssa oli ajanut asiat tähän ratkaisuun tekivät myöskin herrat Lavonius ja Jännes sen johdosta omat joh-

Julius Alanen.

topäätöksensä. He olivat viimeisessä vaiheessa työskennelleet sovinnon aikaansaamiseksi. Tässä pyrkimyksessään he olivat hävinneet. Hekin erosivat SOK:sta, Lavonius johtokunnasta ja Jännes hallintoneuvostosta ja sen puheenjohtajan tehtävistä.

Näin oli siis hyvällä alulla ollut osuuskauppaliike hajaantunut kahteen leiriin. Tarpeetonta on jälkeinpäin yrittää arvostella, olisiko sitä voitu välttää. Omasta puolestani olin viimeiseen saakka työskennellyt yhtenäisyyden säilyttämiseksi, saaden pidättyvän kantani johdosta arvostelua omieni taholta. Kun tämä vastapuolen sovittelemattoman kannan johdosta epäonnistui, oli otettava tosiseikat huomioon. Siitä alkaen olin mukana sekä KK:n että OTK:n perustamisvaiheissa. Edellisessä valittiin minut hallintoneuvoston puheenjohtajaksi ja OTK:ssa johtokunnan jäseneksi ja sen varapuheenjohtajaksi. Kumpaakin luottamustehtävää hoidin sen jälkeen kolmekymmentä vuotta, kunnes uudet poliittiset tuulet taas aikaansaiivat muutoksen.

Onko hajaannuksesta ollut vahinkoa?

Epäilemättä. Näin pienessä maassa ei oikeastaan olisi varaa yllä-

pitää kahta rinnakkaista keskusjärjestöä. Se on jo vastoin osuustoiminnan periaatteitakin, jotka vaativat työskentelemään turhien kulujen välttämiseksi. Hajaannus ei sitä paitsi rajoittunut vain keskusjärjestöön, vaan levisi syvemmällekkin. Melkein kaikilla suuremmilla paikkakunnilla syntyi vähitellen keskenään kilpailevia osuuskauppoja. Niiden myymälät saattavat olla joko aivan vierekkäin tai vastakkain. Tämä ei ainakaan ole kaupan rationalisoimista.

Alussa saattoi ehkä luulotella, että hajaannuksesta oli hyötyäkin. Kilpailu pakotti kummankin ryhmän tekemään uutteraa työtä asiansa levittämiseksi. Alkoi innokas kilpailu sekä uusien jäsenien mukaan vetämiseksi että liikevaihdon lisäämiseksi. Kilpailun ansioksi on luettava, että maamme osuuskauppaliike eräissä suhteissa hyvin kestää kilpailun muiden maiden vastaavien järjestöjen kanssa, onpa eräissä suhteissa etunenässäkin. Mutta hajaannuksen vahingolliset puolet ovat astuneet räikeinä näkyviin siirryttäessä tuotannolliselle alalle. Maamme on liian pieni jaksakseen ylläpitää kaksia tehtaita kutakin alaa varten. Siihen ei ole riittävästi niitä kannattavia kuluttajia eikä riittäviä pääomia. Tuotannollisella alalla ei osuuskauppaliike maassamme sen vuoksi olekaan edistynyt siinä määrin kuin muuten olisi saattanut odottaa.

Elanto vetää puoleensa

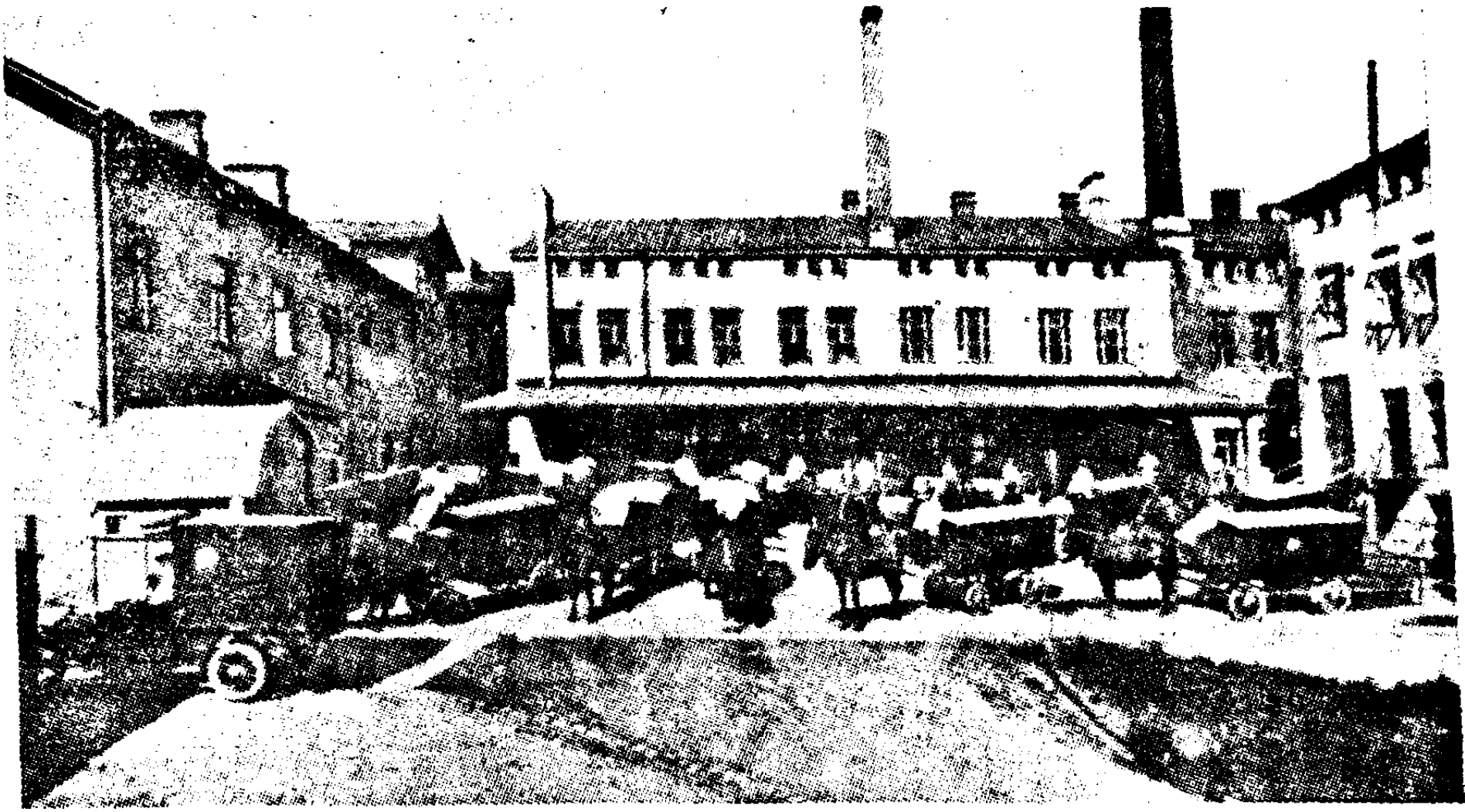
Pian keväällä 1907 tapahtuneen Helsinkiin muuttoni jälkeen jouduin kiinteästi mukaan myöskin Osuusliike Elannon puuhiin.

Tämän meidän oloissamme huomattavan osuustoiminnallisen liikkeen alkuvaiheet ja kehitys ovat siksi tunnettuja, ettei niitä ole syytä selostaa. Riittää kun mainitsen, että se oli perustettu syksyllä 1905, mutta pääsi toiminnan alkuun vasta vappuna 1907, jolloin sen uuden leipomon tuotteita ensi kerran lähetettiin maailmalle. Sitä olivat ryhtyneet puuhaamaan lakossa olleet leipomotyöläiset, mutta Pellervo-Seuran sekaannuttua asiaan siitä oli muodostunut yleinen kuluttajain osuuskunta. Sen ensimmäisenä toimihenkilönä oli Pellervo-Seuran entinen kamreeri Asa Ensio, myö-

hemmin hyvin tunnettu ylioppilaiden ruokalaosuuskunta Osmolan tirehtöörinä.

Olin seurannut Elannon perustamispuuha ulkoapäin. Jo Turussa oleskellessani niistä oli ensimmäisiä selostuksia lehdissä. Alkupuuhat tuntuivat jonkin verran hapuilevilta, enkä niille sen vuoksi osannut panna sitä merkitystä, mikä niillä sittemmin näyttäytyi olevan. Kun minusta keväällä 1907 jälleen tuli helsinkiläinen, sai vanha osuustoimintaharrastukseni minut ohjaamaan askeleeni ottamaan selvää, mitä tästä laitoksesta oli tullut. Ajoin raitiovau-
nulla Söörnäisiin Elannon jo silloin hankkimalle tontille, missä sille oli noussut pienoinen, mutta silloisissa oloissa huomattava rakennus tulevaa leipomoa varten. Pyysin saada tavata osuusliikkeen toimitusjohtajaa Asa Ensiota. Tapasinkin hänet leipomorakennuksen eräässä huoneessa, joka oli sisustettu hänen konttorikseen. Ainoana apulaisenaan hänellä oli neiti Bertta Parvo, joka yhä edelleen suorittaa tehtäviään Elannon konttorissa jäsenasioita hoidellen. Keskustelussa Ensio töytäykselliseen puhetapaansa kuvaili, mitä Elannossa siihen mennessä oli tehty ja mitä lähitulevaisuudessa aiottiin tehdä. Kun esitin toivomuksen päästä tutustumaan tulevaan leipomoon, epäsi hän sen, mainiten että se on sallittua vain Elannon jäsenille. Mutta se puutehan oli helposti autettavissa, selitti hän, ja löi eteeni jäseneksi liittymislomakkeen. Tämä oli minusta väärä tapa, ja ilmoitinkin, etten pakolla halua liittyä jäseneksi, minkä mielestäni piti olla täysin vapaaehtoinen ja asianharrastuksesta johtuva toimitus. Ensio oli puolestaan jyrkkänä, ja niin jäi jäseneksi liittyminen sillä kertaa tekemättä ja leipomo näkemättä. Tapaamisesta sain sen vaikutelman, ettei Ensio ollut se mies, jonka varassa tämmöinen liike tulisi menestymään. — Hiukan myöhemmin liityin jäseneksi samalla tavalla kuin muutkin, mutta leipomoa en enää pyrkinyt katsomaan.

Jokunen viikko tämän jälkeen osallistuin Koiton talolla pidettyyn osuuskunnan kevätkokoukseen. Se oli levoton tilaisuus ja muistutti suuressa määrässä niitä kokouksia, joista Turussa olin saanut enemmän kuin tarpeekseni. Kokouksessa suoritettiin ankara, ilmeisesti järjestetty hyökkäys Ensiota vastaan. Nähtävästi siihen mennessä oli tultu siihen käsitykseen, että johtoa oli vaihdettava. Itse-

Elannon vanha leipomo sekä konttorirakennus vuonna 1915.

päisyydessään Ensio oli ennättänyt riitaantua kaikkien niiden henkilöiden kanssa, joiden kanssa hänen oli oitava yhteistoiminnassa. Ensio koetti pitää puoliaan, mutta kokouksen suuri enemmistö äänesti hänet pois toimestaan. Hän erosi kesäkuun puolivälissä. Kuvaavaa oli, että hänelle suoritettavasta palkasta vielä tuli erimielisyyttä, minkä vasta sovinto-oikeus pystyi ratkaisemaan. — Ension jälkeen hoiteli johtokunnan jäsen maisteri J. W. Havulinna aluksi väliaikaisesti toimitusjohtajan tehtäviä, kunnes ennätettiin valita vakinainen mies johtoon. Siksi valittiin johtaja Anton Silvo, Talous-Osakekaupan toinen mies. Hän astui tehtävään elokuun alussa.

Saman vuoden marraskuussa pidetyssä osuuskuntakokouksessa valittiin minut jäseneksi hallintoneuvostoon. Se oli minulle suuri yllätys; olinhan helsinkiläisille jotenkin tuntematon oltuani yhteen menoon melkein seitsemän vuotta poissa paikkakunnalta. Hallintoneuvostoon kuuluivat seuraavan vuoden alusta: puheenjohtajana professori J. H. Vennola sekä varsinaisina jäseninä satulaseppä J. H. Alkunen, rakennusmestari Nestor L. Eskola, professorin rouva Hedvig Gebhard, maisteri M. Holmberg, putkityöntekijä K. Siekki-

nen, kansanedustaja Miina Sillanpää, toimittaja Yrjö Sirola (ei osallistunut kokouksiin) sekä minä; varajäsenenä tuomari Lauri af Heurlin, kansanedustaja Mimmi Kanervo, leipuri K. Lindroos, konttoristi Kaarlo Luotola (joka oli ollut "Vähäväkisissä" harjoittelijana minun Turussa ollessani ja kuului Elannon perustajajäseniin), postiljooni V. Närvänen ja työnjohtaja J. Rissanen. Varapuheenjohtajakseen hallintoneuvosto valitsi minut.

Pian tämän jälkeen tulin vieläkin kiinteämmin kytketyksi Elannon asioihin kuin pelkästään hallintoneuvoston jäsenenä. Professori Vennola, hallintoneuvoston puheenjohtaja, harrasti suuresti Elannon asioita. Mutta hän oli monipuuhainen mies ja havaitsi pian, ettei häneltä liikettä varten riittänyt aikaa siinä määrin kuin se näytti vaativan. Kehityksensä alussa olevalle liikkeelle oli tärkeätä, että se alusta pitäen saataisiin oikeille raiteille. Ension jälkeen oli tosin saatu johtoon kokenut liikemies, Talouskaupan toinen johtaja Anton Silvo. Ja hänellä oli tukenaan johtokunta, jossa oli sekä liikemiehiä että Elannon tärkeimmän toimialan, leipomoalan tuntijoita. Sen muodostivat toimitusjohtajan ohella kauppaopiston opettaja, maisteri J. W. Havulinna ja Talous-Osakekaupan johtaja Aug. H. Soini, leipomotyönjohtaja J. E. Niskala ja leipuri P. V. Kanerva. Mutta uudella toimitusjohtajalla ei ollut kirjallisia taipumuksia, eivätkä johtokunnan muut jäsenet taasen voineet uhrata liikkeelle siinä määrin aikaansa, että olisivat varsinaisessa työssä sitä avustaneet. Tämä kai pakotti Vennolan ajattelemaan kirjallisen voiman ottoa johdon avuksi. Hän puheli minulle näistä ajatuksistaan ja tiedusteli, olisinko suosuvainen ottamaan vastaan hallintoneuvoston sihteerin nimellä kulkevan tehtävän. Kun minulla ei ollut muutakaan kiinteää tointa, eivätkä kansanedustajan tehtävät vaatineet kaikkea aikaani, suostuin mielelläni tähän ehdotukseen. Niin minut hallintoneuvoston sihteerin nimellä valittiin huolehtimaan liikkeen kirjallisista tehtävistä. Niihin ei kuulunut pöytäkirjan pito kokouksissa; siitä huolehti Heurlin kuten siihenkin saakka.

Uusi virkani ei ollut mikään pelkkä kunniatehtävä. Päinvastoin kertyi siitä heti alusta alkaen huomattavasti työtä. Hallintoneuvosto työnsi yhä uusia tehtäviä. Minun oli säännöllisesti käytävä

liikkeen konttorissa tarkastamassa tilejä, vertaamalla niitä tilitositteihin, mikä tehtävä siis vastasi nykyaikaista numerotarkastajan tehtävää. Jäsenistöä varten minulle oli määrätty säännölliset vastaanottotunnit, joiden aikana jäsenillä oli tilaisuus tavata ja esittää toivomuksiaan. Sitä varten minulla oli oma pieni konttori keskikaupungilla Heimolan talossa. Omasta aloitteestani ryhdyin laatimaan ohjesääntöjä liikkeen toimihenkilöitä varten. Ulkomaisien esimerkkien mukaisesti ehdotin hallintoneuvoston kiinteämpää osanottoa liikkeen asioihin. Sen oli tätä varten jakaannuttava kolmeen valiokuntaan, jotka kukin alallaan seuraisivat liikkeen kulkua. Yleinen valiokunta huolehtisi valistusasioista, uusista työaloista, henkilökunnan työoloista sekä tilastoista. Raha-asiainvaliokunnan tehtäviin kuuluisi valvoa kirjanpitoa, kassaliikettä, osto- ja myyntiehtoja, luottoja, palovakuutuksia, inventauksen tekoa, kustannuslaskelmia sekä myyntivoiton kohtuullisena pitämistä. Ja kolmannen, tarkastusvaliokunnan, tehtäviin kuuluisi valvoa liikkeen kilpailukykyä, tuotantolaitosten, myymäläin ja kahvilain siisteyttä, työtapoja ja valmisteiden laatua sekä ehdotella uusia valmisteita. Hallintoneuvosto hyväksyi ehdotukseni. Minun oli senjälkeen valmistettava näille valiokunnille tarkemmat ohjesäännöt ja huolehdittava siitä, että ne pysyivät virkeinä ja todella seurasivat liikkeen kulkua.

Tämä oli mieluista tehtävää ja uhrasinkin siihen sen vuoksi melkoisesti aikaa. Siitä maksettiin sitäpaitsi niin huomattava korvaus kuin 200 markkaa kuukaudessa, joka siihen aikaan oli suuri raha. Tällä tavalla sain uudelleen tilaisuuden työskennellä osuustoiminnan hyväksi, mikä kolme vuotta aikaisemmin niin jyrkällä tavalla oli tullut katkaistuksi. Vaimoni monisteli kirjoituskoneella niitä lukuisia esityksiä, joita tehtävä toi tullessaan.

Elannon sihteerin tehtäviä hoidin aina syksyyn 1911 saakka, jolloin siitä oli luovuttava, kun muutimme Sortavalaan. Palattuamme sieltä takaisin syksyllä 1913 valittiin minut uudelleen Elannon hallintoneuvoston jäseneksi, mutta sihteerin tehtävät jäivät Wäinö Wuolijoen käsiin, jolle ne minun jälkeeni olivat siirtyneet.

Tällä välin oli Elannon johdossa tapahtunut se muutos, että Anton Silvo elokuussa 1912 oli eronnut toimitusjohtajan tehtävästä

Elannon johtokunta vuonna 1915. Vasemmalta lukien: Lauri af Heurlin, Arvi Timonen, Väinö Tanner, Samuli Sario ja J. H. Alkunen. Perällä oikealla sihteeri Aarne Linko.

ja palannut takaisin Talous-Osakekauppaan, jonka toimitusjohtajaksi hänet oli valittu Aug. H. Soinin jälkeen. Tämä vuorostaan oli siirtynyt laajempiin liiketoimiin, mm. tulitikkutehtaiden asiamieheksi. Silvon jälkeen Elantoon oli valittu kaksikin johtajaa, nimittäin siihen saakka SOK:ssa palvelleet herrat Arvi Hyttinen ja Pekka Wetterstrand, joista edellinen oli ollut SOK:n neuvontatoimiston johtajana ja jälkimmäinen prokuristina.

Uusien johtajien työkausi Elannossa ei tullut pitkäaikaiseksi. Heidän toimintansa ei tyydyttänyt hallintoneuvostoa, jolla usein oli huomautuksia esitettävänä. Kyllästyneinä jatkuvaan arvosteluun he erosivat kesällä 1915.

Heidän tilalleen ryhdyttiin sanomalehti-ilmoituksilla hakemaan uusia voimia. Tulos ei ollut tyydyttävä, sillä ketään sopivaa ehdokasta ei tätä tietä saatu esiin. Kun hallintoneuvoston kokouksessa harkittiin sopivia ehdokkaita, mainitsi joku myöskin minun nimeni, vaikka en ollut ilmoittautunut halukkaaksi. Poistuin sen johdosta kokouksesta. Jonkin ajan kuluttua ilmestyi Väinö Wuolijoki toimistooni ilmoittaen, että yksimielinen hallintoneuvosto tarjoaa minulle

toimitusjohtajan tehtävää. Olin melko lailla hämmästynyt tästä tuloksesta, jota en ollut odottanut, en varsinkaan yksimielistä päätöstä. Silti olin tarjouksesta erittäin iloinen. Neuvoteltuani kotona asiasta päätin antaa myöntävän vastauksen. Niin oli asia ratkaistu ja minut valittu Elannon toimitusjohtajaksi.

Vaalin yhteydessä tehtiin eräänlainen suuri kompromissi. Elanossa oli alkanut esiintyä jännitystä eri valtiollisiin ryhmiin kuuluvien jäsenten kesken. Se haluttiin nyt poistaa turvaamalla eri ryhmille riittävästi osallisuutta ja vaikutusvaltaa osuuskunnan asioissa. Tähän suuntaan oli toimittu jo muutamaa viikkoa aikaisemmin kun liikkeelle oli valittava sihteeri. Silloin sihteerejä valittiin kaksi kappaletta, toimittaja Väinö Hupli edustamaan työväen ryhmää ja maisteri Aarne Linko porvarillisia piirejä. Samalla tavalla haluttiin menetellä myöskin johtajain paikkoja täytettäessä. Kun minun katsottiin edustavan työväen piirejä, oli löydettävä sopiva ehdokas porvarillisten edustajaksi. Tohtorin, sittemmin professorina tunnetuksi tulleen Janne Valmarin ehdotuksesta tuli hänen veljensä, Oulun kauppakoulun johtajan, maisteri Otto Valmarin nimi keskustelun alaiseksi. Häntä ei Helsingissä kukaan tuntenut, ja varsinkin vasemmistoa edustavain hallintoneuvoston jäsenten keskuudessa oltiin epätietoisia hänen sopivaisuudestaan. Saadaksesen henkilötietoja hänestä sähkötti Wuolijoki Ouluun Yrjö Mäkelinille tiedustellen mikä Valmari oikein oli miehiään. Mäkelin sähkötti vain lyhyesti jotenkin seuraavaan tapaan: kova porvari, mutta paperit hyvässä järjestyksessä. Tämä katsottiin riittäväksi suositukseksi ja niin valittiin Otto Valmari toisen johtajan nimellä minun parihevosekseni. Jonkin ajan kuluttua ilmestyi Valmari Helsinkiin käyden minua tapaamassa. Tarkastelin arvostelevasti tätä pitkää voimakasta miestä mielessäni aprikoiden, minkähänlaiseksi yhteistyö hänen kanssaan mahtaa muodostua. Luultavasti Valmarilla oli samanlaisia epäilyksiä mielessään, sillä eihän joka päivä liikkeen johtoon oteta sosialistisena kansanedustajana toimivaa asianajajaa — ei ainakaan siihen aikaan niin tehty. On syytä heti sanoa, että kaikkalainen epäily katosi lähemmän tutustumisen perusteella. Työkykyisempää ja

samalla lojaalimpaa työtoveria ja ystävää olisi ollut vaikeata löytää. Yhteistyömme jatkui rikkoutumatta puolentoista vuosikymmenen ajan hänen ennenaikaiseen kuolemaansa saakka.

Hallintoneuvostossa tehty kompromissi ulottui vieläkin pitemmälle. Vastaisten vaalierimielisyyksien välttämiseksi tehtiin eräänlainen "gentlemannisopimus" myöskin hallintoneuvoston ja johtajiston paikkojen jaosta. Hallintoneuvoston yhdeksästä jäsenestä tuli viiden olla sosiaalidemokraatteja ja neljän porvaria. Johtajistossa voimasuhteiden tuli olla tasapainossa. Valmarin ja minun rinnallani oli liikkeellä silloin kaksi muuta johtajaa, Toivo Salmio, vasta alkaneen sekatavaraliikkeen johtajana, ja Arvi Timonen maitoliikkeen johdossa. Kun Salmio kuului sosiaalidemokraatteihin ja Timonen porvarillisiin puolueisiin, oli tasapaino johtajistossa saavutettu.

Tätä "gentlemannisopimusta" noudatettiin sen jälkeen tunnontarkasti — vuoden 1917 syksyllä tapahtunutta lyhytaikaista poikkeamista lukuunottamatta — siihen saakka, kunnes uusien, vuonna 1918 hyväksytyjen sääntöjen perusteella siirryttiin edustajistojärjestelmään, jolloin jäsenistö suhteellisten vaalien nojalla sai määrätä voimasuhteet edustajistossa ja hallintoneuvostossa.

Nämä tapahtumat heittivät minut jälleen uudelle toimialalle taikka oikeastaan takaisin entiselle uralleni. Sillä osuuskauppaliikkeen oli se ala, johon vuosikymmentä aikaisemmin olin koettanut valmistautua, vaikka sitten minusta riippumattomista syistä olin joutunut siltä pois.

On avoimesti sanottava, etten tuntenut suurempaa kaipausta jättäessäni asianajajan ammatin, jolla olin neljä vuotta ennättänyt työskennellä, en siitäkään huolimatta, että parahiksi olin saanut toimistoni hyvään alkuun. Se ei koko aikana ollut minua erikoisesti viehättänyt. Siinä oli päivittäin saanut olla tekemisissä yhteiskunnassa vallitsevien ikävämpien puolien kanssa, tehdä tuttavuutta kaiken sen ruman ja alhaisen kanssa, mitä ihmisissä piilee. Samalla tavalla kuin lääkärin vastaanottohuoneeseen kerääntyy kaikenlaista ruumiillista raihnaisuutta, kokoontuu asianajajan luokse monenlaista moraalista vajavaisuutta, jonka hänen päivästä toiseen

on annettava kulkea silmiensä editse. Tosin siinä silloin tällöin oli saattanut tuntea saaneensa sen tyydytyksen, että oli voinut auttaa hätään joutuneita tai pelastaa ihmisiä vääristä syytteistä. Mutta kaikesta huolimatta minulla, kun vuoden päättyessä tein tiliä kulu-
neen vuoden tapahtumista, oli se tunne, ettei mitään pysyvää ollut jäänyt jäljelle. Kaikki ehkä paljonkin vaivaa antaneet asiat olivat sittenkin olleet pelkkiä päivänperhosia, jotka jälkeä jättämättä olivat tulleet ja menneet. Joskin ammatti kassakirjan valossa oli ollut antoisa, puuttui siitä kuitenkin se, mikä työlle antaa parhaan tyydytyksen — että on saanut aikaan jotakin pysyvää.

Siirtyessäni uuteen tehtävääni toivoin siitä voivan muodostua jotakin muuta. Siinähan saisi työn jatkuessa nostaa kiven toisensa päälle ja siten omalla alallaan kohottaa yhteiskunnallisesti hyödyllistä rakennusta.

Myytyäni asianajotoimistoni Väinö Hakkilalle olin heinäkuun 1. päivänä 1915 vapaa siirtymään Osuusliike Elannon tehtäviin, joissa sen jälkeen viihdyin kolmenkymmenen vuoden ajan.

Monien hapuilujen jälkeen oli nuorukainen lopultakin löytänyt sijansa yhteiskunnassa.

Sisällys lettelo

	Sivu
Lukijalle	5
Yksityistä liike-elämää oppimassa	
Elämänuran valinnan vaikeus	9
Ensimmäisiä askeleita liikealalla	10
Opiskelua ja työtä — Jatkuvaa hapuilua	20
Ulkomailla osuustoimintaa oppimassa	
Vaikeuksia uusien ovien avaamisessa	35
Minkälaiseen taloon olin joutunut	42
Tutustuminen osuustoiminta-aatteeseen	50
Asunto- ja ruokailuolot — Saan valtion stipendin	52
Hampuri — maailmankaupan keskus	58
Suomalaispiireissä	61
Vaihtelevaa seuraa	65
Maailmankatsomusta horjutetaan	68
Retkeilyjä	70
Kummina tärkeässä tapahtumassa	74
Suuri toive toteutuu	76
Kotimaan asiat alkavat askarruttaa	80
Osuuskaupan hoitajana	
Vähäväkisten Osuusliike	91
Tavarain hankinta — Säästökassa — Osuuskuntakokous ..	100
Osuuskaupat lähestyvät toisiaan	110
Suomen Osuuskauppojen Keskuskunnan perustamispuuhat ..	118
Lounais-Suomen Osuuskauppojen Liitto	124
Lehtiväittelyä	127
Sovinto	132
Erimielisyydet "Vähäväkisissä" johtavat eroon	136

Politiikka alkaa kiinnostaa

Poliittinen katsantokanta vakiintuu	145
Riitaisa puoluekokous — Äänioikeuden uudistus kaatuu valtiopäivillä	154

Pari ulkomaanmatkaa

Saksassa	165
Sveitsissä	170
Vuoristomatka	174
Pariisissa	177
Ystävällinen pankinjohtaja Lontoossa	180
Kesänviettoa Kanaalin rannalla — "Jack Halkaisija" sekoittaa asioita	183
Jälleen Lontoossa — Kansainvälinen Osuustoimintaliitto — Osuustukkukauppa	190
Kiertomatalla Englannissa	199
Kotiin paluu	205

Sanomalehtimiehenä

Tutustun toimitustyöhön	209
Pietarissa suurlakkoviikolla	218
Lailliset olot palautetaan — Eduskuntauudistus	222
Väliaikaisesti päätoimittajana	225
Johtokunnan jäseniä ja muita viipurilaisia	228
"Etusivun juttuja"	230
Sanomalehtiolot Viipurissa	234
Osuustoimintaa ja sosialismia	236
Tärkeä puoluekokous	243
"Sosialidemokraatin" toimittajana Porissa	255

Ensimmäiset eduskuntavaalit

Eduskuntaehdokkaat asetetaan	265
Eetu Salin	267
Puolueet uusivat ohjelmansa	275
Punaisen viivan vetoon valmistaudutaan	279
Vaalien tulos — suuri yllätys	286
Aidin sydän	288

Kansanedustajana

Ensimmäinen yleisillä vaaleilla valittu eduskunta kokoontuu	297
Sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä	299
Ryhmän "silmäntekevistä" — "Marxilaisia" ja "revisionisteja"	303

Eduskunnan istunnot olivat todellisia "täysi"-istuntoja	316
26-vuotiaan "maanisän" harrastuksia	323
Valfokunnat töissä	332
Eduskunta uuden sortokauden pyörteissä	341
"Niin minäkin olisin tehnyt"	352
Ensi tutustuminen Suomen Pankkiin	354

Ylioppilasyhdistys — Kansainvälisyyttä

Ylioppilaiden sosialidemokraattinen yhdistys — Sosialistinen aikakauslehti	363
Pakolaisten hoivaamista — Salaisia kokouksia	375
Porkkalan kauniita kesiä	380
Kaksi kansainvälistä kongressia	390

Asianajajana

Uudelleen lukuhommissa — Käräjiä seuraamassa	401
Asianajajan opissa Sortavalassa	411
Väinö Tannerin asianajotoimisto	424
Porkkalan seurapiiri kasvaa — Maailmansota alkaa	436

Paluu osuustoimintaan

SOK:n hallintoneuvoston jäsenenä	443
Osuuskauppaliikkeen yhteiskunnallinen ohjelma	449
Ryhmätaistelut osuuskauppaliikkeessä	453
Ero	458
Elanto vetää puoleensa	461